

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TERİTORYALİTE: BİRLİK MEKÂNININ
TERİTORYALLEŞMESİ VE İÇERİSİ-DIŞARISI AYRIMI**

DOKTORA TEZİ

SAMET YILMAZ

BURSA – 2019

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TERİTORYALİTE: BİRLİK MEKÂNININ
TERİTORYALLEŞMESİ VE İÇERİSİ-DIŞARISI AYRIMI**

DOKTORA TEZİ

SAMET YILMAZ

**DANIŞMAN
DOÇ.DR. ÇİĞDEM AYDIN KOYUNCU**

BURSA - 2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 711416005 numaralı Samet YILMAZ'ın hazırladığı "Avrupa Birliği ve Teritoryalite: Birlik Mekânının Teritoryalleşmesi ve İçerisi-Dışarı Ayrımı" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 21.06/2018 günü 11:00 - 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı (başarılı / başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Çiğdem AYDIN
KOYUNCU, Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Tayyar ARI,
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Kamuran REÇBER, Bursa Uludağ
Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Mehmet GENÇ, Işık
Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Zeynep YÜCEL, Bandırma
Onyediy Eylül Üniversitesi

21.06/2018.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 15/05/2019

Tez Başlığı / Konusu: Avrupa Birliği ve Teritoryalite: Birlik Mekânının Teritoryalleşmesi ve İçerisi-Dışarı Ayrımı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 328 sayfalık kısmına ilişkin, 15/05/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15.05.2019

Adı Soyadı: SAMET YILMAZ

Öğrenci No: 711416005

Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Programı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

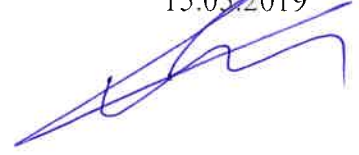
Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU, 15.05.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "Avrupa Birliği ve Teritoryalite: Birlik Mekânının Teritoryalleşmesi ve İçerisi-Dışarısı Ayrımı" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarn kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

15.05.2019

Adı Soyadı: SAMET YILMAZ

Öğrenci No: 711416005

Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Programı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Statüsü: DOKTORA

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Samet Yılmaz
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: XIV + 328
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı	: Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU

AVRUPA BİRLİĞİ VE TERİTORYALİTE: BİRLİK MEKÂNININ TERİTORYALLEŞMESİ VE İÇERİSİ-DIŞARISI AYRIMI

Mekânsal kontrol, yönetsel/siyasal örgütlenmelerin temel niteliklerinden biridir. Yönetsel/siyasal örgütlenmeler, belli bir coğrafi alan üzerinde kontrol tesis ederek kompartımanlaştırılmış mekânlar oluşturmaya çalışırlar ve böylece varlıklarına mekânsal bir biçim kazandırırılar. Bu şekilde hem mekân üzerinde kontrol kurulur hem de ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel vb. etkileşimler belli bir düzene oturtulmuş olur. Teritoryalite, yönetsel/siyasal örgütlenmeleri fiziki mekâna bağlayan ve sınırlandırılmış ya da kompartımanlaştırılmış mekânlar ortaya çıkaran rasyonel bir mekânsal kontrol stratejisidir; başka bir ifadeyle belli coğrafi bir alanın sınırlandırılması ve bu alan içindeki süreçlerin tanzim edilmesine yönelik bir sahiplik iddiasıdır ve siyasal gücün coğrafi tezahürlerinden biridir. Bu çerçevede bir yönetsel/siyasal örgütlenme olan ve mekânla etkileşime giren Avrupa Birliği de kendi mekânını dışarıdan ayırmaya çalışmakta ve dünya coğrafyası içerisinde düzenli etkileşimler kurmaktadır. Birlik, kendi içerisinde bir düzenlilik mekânı oluşturarak bu mekânı sınırlar yoluyla dışarıdan ayırmakta ve bu şekilde içeride bir güvenli fırsatlar mekânı tanzim etmektedir. Bunu yaparken de teritoryal bir kontrol stratejisi izlemektedir. Avrupa Birliği, kendisi ile dışarıdaki aktör ve mekânlarla düzenli etkileşimler kurmakta ve kendi coğrafi alanının kurumsallığını bu etkileşimler üzerinden güçlendirmektedir. Bu çerçevede çalışmanın temel önermesi, Avrupa Birliği'nin siyasal ve mekânsal açıdan içeride teritoryal bir düzenlilik oluşturduğu ve bu şekilde Birlik mekânının dünya coğrafyası içerisinde bir coğrafi sabite olarak konumlandığıdır.

Anahtar Kelimeler: Teritoryalite, Mekânsal Kontrol, Kompartımanlaşma, Teritoryal Düzen, Avrupa Birliği, Birlik Mekânı, İçerisi-Dışarısı Ayrımı.

ABSTRACT

Name and Surname : Samet Yılmaz
University : Bursa Uludağ University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : XIV + 328
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Assoc. Prof. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU

EUROPEAN UNION AND TERRITORIALITY: THE TERRITORIALIZATION OF UNION SPACE AND INSIDE-OUTSIDE DISTINCTION

Spatial control is one of the basic characteristics of polities. Polities try to create compartmentalized spaces thereby gaining a spatial form to their existence. Thus, control is established on space, and economic, political, societal, cultural etc. interactions are regulated. Territoriality is a rational spatial control strategy that connects polities to the psychical space, and also, forges bounded or compartmentalized spaces. In other words, as a geographical manifestations of political power, territoriality is a claim of delimiting a certain geographical area, and of regulating processes within this area. In this framework, the European Union, which is a polity interacting with space, struggles to separate its space from the outside, and creates regular interactions in world geography. The Union separates its space by imposing boundaries and forging a space of order whereby creating a secure space of opportunities. Also, it performs a territorial control strategy to form such a spatial order. In this way, it distinguishes inside from outside; establishes regular interactions with outside or outsiders; and strengthens the institutionalization of its geographical area. The main statement of the study is that the European Union politically and spatially establishes a territorial order within its space, and thus, the Union space is positioned as a geographical fixity in world geography.

Keywords: Territoriality, Spatial Control, Compartmentalization, Territorial Order, European Union, Union Space, Inside-Outside Distinction.

ÖNSÖZ

“Avrupa Birliği ve Teritoryalite: Birlik Mekânının Teritoryalleşmesi ve İçerisi-Dışarısı Ayrımı” başlıklı çalışma, her tez gibi bir merakın neticesinde hazırlanmış bir çalışmadır. Bu süreçte bana desteğini her zaman hissettiren değerli tez danışmanım Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU’ya, çalışmanın ilgili bölümlerinde fikirleriyle katkı sağlayan değerli Hocam Prof. Dr. Kamuran REÇBER’e ve konuyla ilgili bilgilerini benimle paylaşan Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Tayyar ARI Hocama, diğer bölüm Hocalarıma ve çalışmamın hazırlanması sırasında 2211 Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı (2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı) kapsamında maddi destek sağlayan TÜBİTAK’a teşekkürlerimi iletirim.

Arş. Gör. Samet YILMAZ

Bursa-2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
YEMİN METNİ.....	III
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEŞERİ VE SİYASAL BOYUTLARIYLA TERİTORYALİTE

1. BEŞERİ VE SİYASİ COĞRAFYANIN COĞRAFYA DİSİPLİNİ İÇİNDEKİ KONUMU.....	12
2. TERİTORYALİTE: MEKÂNSAL KONTROL YOLUYLA KOMPARTIMANLAŞMA	19
2.1. Yer.....	20
2.2. Mekân.....	23
2.2.1. Mutlak ve Görelî Mekân	23
2.2.2. İlişkisel Mekân ve Mekânın Üretimi.....	25
2.3. Biyolojik ve Antropolojik Bir Dürtü Olarak Teritoryalite.....	27
2.3.1. Savunma.....	28
2.3.2. Ayırt Etme.....	31
2.4. Rasyonel ve Kurucu Bir Eylem Olarak Teritoryalite.....	35
2.4.1. Teritoryalite: Rasyonel Bir Mekânsal Kontrol Stratejisi	36
2.4.2. Teritoryalitenin Oluşumu	39
2.4.3. Sınırlandırılmış ve Coğrafi Sınır-Çekilmiş Alan: Teritorya	41
2.4.3.1. Teritorya ve Teritoryalite İlişkisi	42
2.4.3.2. Teritorya Konseptinin Niteliği ve İşlevi	44
2.5. Teritoryalitenin Nitelikleri	48
2.5.1. Kontrol	48

2.5.1.1. Mekânın Coğrafi Sabite Olarak Konumlanması	50
2.5.1.2. Siyasal Örgütlenmenin Coğrafi Merkezileşmesi	52
2.5.2. Anlamlandırma.....	54
2.5.3. Tarihsellik ve Zamansallık.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

FARKLI TERİTORYALİTELER VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SİYASAL/TERİTORYAL BİÇİMLENİMİ

1. İMPARATORLUKLAR: DEĞİŞKEN SINIRLANDIRILMIŞLIKLAR.....	62
1.1. Heterojen Teritoryal Yapı ve Çeşitlenmiş Yönetim	64
1.2. İmparatorluk Sınırları ve Teritorya	68
1.3. Mutlak Sınırlar mı? Roma Sınır-Hatları ve Büyük Çin Seddi	74
2. MODERN DEVLET VE TERİTORYALİTE: FARKLI MEKÂNSALLIKLARIN TEK TERİTORYADA BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ VE SINIRLANDIRILMASI	78
2.1. Mekânsal Bir Konteyner: Modern Devlet.....	79
2.2. Teritoryal Egemenlik	81
2.2.1. Egemenliğin İçerik Boyutu.....	82
2.2.2. Egemenliğin Devletlerarası Niteliği.....	86
2.2.3. Egemenliğin Düşünsel Temeli	88
2.3. Modern Devlet Mekânının Sınırlandırılması ve Kompartımanlaşması	90
3. BİRLİK SİSTEMİ VE TERİTORYALİTENİN SİYASAL BOYUTU: ÖLÇEKLERİN BİRLİK DÜZEYİNDE TOPLANMASI	96
3.1. Vestfalyan Model: Federal Avrupa.....	100
3.2. Yeni Orta Çağcılık ve İmparatorluk.....	103
3.2.1. Farklı Düzeylerdeki Çeşitlenmiş Yetke Yapıları	104
3.2.2. Kesişen ve Karşılıklı-Bağlantılı Yetkiler	106
3.2.2.1. Birlik Sisteminin İşleyişi: Farklı Yönetişim Düzeyleri.....	109
3.2.2.1.1. Çok-Düzeyle ve Çeşitlenmiş Yönetişim	112
3.2.2.1.2. Kesişen Siyasal ve Coğrafi Ölçekler İçerisindeki Hiyerarşik Yapı	115
3.2.2.2. Birlik Yönetimsel Alanı ve Egemenlik-Dışı Sistem	118
3.2.3. Birliğin Teritoryal Yetke Yapısı ve Kapsamı	123
3.2.4. Birlik Teritoryalitesi ile Üye Devlet Teritoryalitelilerinin İlişkisi	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ COĞRAFYASINDA YENİ BİR MEKÂNSALLIĞIN İNŞASI
VE TERİTORYANIN SINIRLANDIRILMIŞLIĞI

1. BİRLİK COĞRAFYASINDA FRİKSİYONSUZ HAREKETLİLİK: VATANDAŞLIKLARLA STATÜLEŞTİRİLEN SERBEST DOLAŞIM.....	136
1.1. Hareketliliğin Anlamı ve Mekân Üzerinde Tanımlanması	138
1.2. Serbest Dolaşım: Birlik Dâhilinde Hareketlilik	140
1.2.1. Birlik Coğrafyası Dâhilinde Serbest Dolaşımın Temeli	141
1.2.2. Serbest Dolaşımın Kurumsallaşması: Maastricht Andlaşması ve Birlik Vatandaşlığı	145
1.2.2.1. Kurumsallaşmış Vatandaşlık ve Hukuki Kişilik Temelinde Serbest Dolaşım	146
1.2.2.2. Serbest Dolaşımın Yasal Kapsamının Genişlemesi	149
1.2.2.3. Serbest Dolaşımın Rasyonalitesi.....	152
1.2.3. Üye Devletlerarasındaki Ortak Sınırların Geçirgenliğinin Artması.....	154
1.3. Serbest Dolaşım ile Ortak Sınırların Geçirgenliğinin Artmasının Mekânsal Etkisi	158
2. HAREKETLİ MEKÂNDA GÜVENLİK: BİRLİK İÇ GÜVENLİĞİ.....	168
2.1. İç Güvenliğin Birlik Kapsamına Dâhil Edilmesi	168
2.1.1. İç Güvenliğe Yönelik Hükümetler-Arası Yaklaşım.....	169
2.1.2. İç Güvenliğin Ulusal Ölçekten Birlik Ölçeğine Taşınması.....	170
2.1.2.1. Birlik Kapsamında Ulusal Ölçekte Güvenlik.....	170
2.1.2.2. İç Güvenliğin Normatif Açından İnşası	171
2.1.2.3. Lizbon Andlaşması ve Yetki Alanlarının Belirginleşmesi.....	173
2.1.3. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanının Yasal ve Teritoryal Kapsamı	175
2.2. Kapsamlı İç Güvenlik: Güvenlik Stratejileri ve Eylem Planları	181
2.2.1. Güvenli Alanın Normatif Yönden Teritorya Bağlanması.....	181
2.2.2. Güvenli Alanın Kamusal Niteliği ve Çok-Düzeyleli Yapısı.....	184
3. TERİTORYANIN SİYASALLAŞMASI: TERİTORYAL UYUM VE BİRLİK TERİTORYASININ SINIRLANDIRILMIŞLIĞI.....	187
3.1. Teritoryal Uyum Yaklaşımının Temeli ve Rasyonalitesi.....	188
3.2. Teritoryal Uyumun Birlik Kapsamına Alınması ve Kavramsallaştırılması..	191

3.2.1. Teritoryal Uyumun Andlaşmalara Dâhil Olması	191
3.2.2. Teritoryal Uyumun Fiziki Mekânla İlişkisi.....	193
3.2.2.1. Teritoryal Uyum ve Mekânsal Gelişim Perspektifi	195
3.2.2.2. Teritoryal Uyumun Teritoryası	197

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ SINIR REJİMİ VE DIŞ SINIRLARININ FİZİKİ MEKÂNLA İLİŞKİSİ

1. ÖZGÜRLÜK, GÜVENLİK VE ADALET ALANININ DIŞ BOYUTU: İÇERİSİ İLE DIŞARISININ KATEGORİLEŞMESİ	205
1.1. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanının Dış Boyutunun Gelişimi	206
1.2. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Politikasının Dış Yetki Alanı.....	210
1.3. Dış Eylemin Kurucu Etkisi	215
2. BİRLİK DIŞ SINIRLARININ KURUMSALLAŞMASI: SINIR-YAPIMI.....	216
2.1. Birlik Dış Sınırlarının İnşası: Birliğin Sınırlandırılması ve Yeniden Sınırlandırılması.....	218
2.1.1. Schengen Alanı: Asli Mekânsallık.....	218
2.1.2. Genişleme ve Üyelik Süreci: Sınır-Ötesi Etki	221
2.1.3. Komşuluk Politikası: Genişlemiş Birlik Kapsamında Dışarısının Kurumsallaşması	223
2.1.3.1. Yeni Bir Kurumsal İlişki.....	223
2.1.3.2. Yönetimsel İşbirliği-Mekânsal Ayrım	225
2.2. Dış Sınırların Yönetimi: Birlik Düzeyinde Networklerin Oluşumu	229
2.2.1. Bütünleşik Sınır Yönetimi	231
2.2.2. Birlik Çapında Sınırların Yönetimi ve Hareketliliğin Düzenlenmesi	233
2.2.2.1. Operasyonel İşbirliğinin Kurulması: Frontex	234
2.2.2.2. Frontex Kapsamında Operasyonel İşbirliğinin Niteliği	237
2.2.2.2.1. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı İçerisindeki Yardımcı Birimlerin Yasal Kapsamı.....	237
2.2.2.2.2. Operasyonel Merkezileşme ve Birlik Düzeyi.....	239
2.2.3. Hareketliliklerin Kontrolünde Teknolojik Unsurların Kullanımı	241
2.2.3.1. Gözetim ve Denetime Yönelik Teknolojik Yapılanmalar	241
2.2.3.2. Akıllı Sınır Kavramı.....	245

2.2.3.3. Teknolojinin Sınırlar ve Mekânsallık Üzerindeki Etkisi	247
2.2.4. Bütünleşik Sınır Yönetiminin Dış Unsuru	253
3. SINIRLARIN KURUMSAL YAPISI VE COĞRAFİ MEKÂNSALLIĞI: MEKÂNIN AYRIŞTIRILMASI.....	257
3.1. Birlik Dış Sınırlarının Kurumsallığı	257
3.2. Sınırların Fiziki Mekânla İlişkisi	259
3.2.1. Sınır İşlevinin Farklı Lokasyonlarda Gerçekleşmesi ve Birbirine Bağlanması	259
3.2.2. Sınırların Yayılmacı Etkisi.....	262
3.2.3. Sınırların Hiyerarşik Yapıda Mekân Ayırıcı İşlevi.....	265
3.2.4. Katı veya Esnek Sınırlar	267
3.2.4.1. Dış Sınırların Katılaşması	268
3.2.4.2. Katılaştan Ayrım Hatlarının Yönetimsel Açıdan Seyrelmesi	270
SONUÇ	275
KAYNAKLAR	285

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABBK	Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABİİA	Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Andlaşma
ABK	Avrupa Birliği Konseyi
ABKA	Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AMGP	Avrupa Mekânsal Gelişim Perspektifi
AP	Avrupa Parlamentosu
ATS	Avrupa Tek Senedi
b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
BSY	Bütünleşik Sınır Yönetimi
C.	Cilt
COSI	İç Güvenlik Alanında Operasyonel İşbirliği Daimi Komitesi (Standing Committee on Operational Cooperation on Internal Security)
çev.	Çeviren
ed.	Editör
et al.	Ve diğerleri
EU-LISA	Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanında Geniş-Ölçekli Bilgi Teknolojisi Sistemlerinin İşleyişine İlişkin Avrupa Birliği Ajansı (European Union Agency for the Operational Management of Large-Scale IT Systems in the Area of Freedom, Security and Justice)
EURES	Avrupa İstihdam Ağı (The European Job Mobility Portal)
Eurodac	Avrupa Parmak İzi Tanımlama Sistemi (European Dactyloscopy)
Eurojust	Avrupa Birliği Adli İş Birliğini Geliştirme Ajansı
Europol	Avrupa Polis Teşkilatı

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
Eurosur	Avrupa Sınır Gözetim Sistemi
Frontex	Avrupa Sınır Güvenliği Birimi
Ibid.	Aynı Eser
Interreg	Sınır-Bölgeleri Girişimi (Interregional)
loc.cit.	Yazara ait son zikredilen yer
No.	Number
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
op.cit.	Adı Geçen Eser
ÖGAA	Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı
passim.	Eserin Bütününe Atıf
S.	Sayı
s.	Sayfa
SIS	Schengen Bilgi Sistemi
ss.	Sayfadan Sayfaya
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ÜDV	Üçüncü Devlet Vatandaşı
vd.	Ve Diğerleri
VIS	Vize Bilgi Sistemi
Vol.	Cilt

GİRİŞ

İnsanlar coğrafi varlıklardır ve çeşitli ölçeklerde eylemlerde bulunarak hem çevrelerini şekillendirirler hem de çevre tarafından şekillenirler.¹ Beşeri eylem, yeryüzünde belli bir yapının içerisinde olması sebebiyle esasında kompartımanlaşmıştır ve her bir kompartıman kendi niteliklerine sahiptir. Bu şekilde ortaya çıkan mekânsallıklar (spatiality), yani mekânın (space) ayırt edici nitelikleri, etkileşimleri yönlendirir ve anlamlı hâle getirir. Tüm beşeri eylem, bu yapılanma içerisinde belli bir lokasyon (location) ve bağlam kapsamında gerçekleşmektedir.² Beşeri nitelikteki etkileşimleri yönlendiren aktörler olan yönetsel/siyasal örgütlenmeler³ (polity) de etkinlikleri altındaki mekânla etkileşime girer ve onu tanzim etmeye çalışırlar.

Sınırlandırılmış coğrafi bir alanın (area) ve bu alandaki süreçlerin tanzim edilmesine yönelik bir *sahiplik iddiası* (*claim*) olan teritoryalite (territoriality), (siyasal) gücün coğrafi tezahürlerinden biridir ve yönetsel/siyasal örgütlenmeleri fiziki mekâna bağlamaktadır. Yönetsel/siyasal örgütlenmeler, mekân üzerinde sınır⁴ çekerek

¹ Robert D. Sack, *Homo Geographicus*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1997.

² Edward W. Soja, "The Political Organization of Space", *Association of American Geographers Resource Paper*, No. 8, 1971, s. 3.

³ *Polity*, Türkçe'ye *yönetsel/siyasal örgütlenme* olarak çevrilmiştir. Kavramın Türkçe karşılığı Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan İngilizce-Türkçe Sözlük'de "1. hükümet şekli, idare şekli, 2. devlet, hükümet, idare örgütü" olarak belirtilmektedir. Çalışmada polity kelimesi, sınırlandırılmış bir mekân boyunca bağlayıcı karar alabilen, aldığı kararlarla topluluklar üzerinde etki ortaya çıkaran ve kendi kurumsal yapısına sahip örgütlenmeler anlamında, yönetsel/siyasal örgütlenme olarak kullanılacaktır. Böyle bir kullanım, Rainer Bauböck'in da belirttiği üzere kavramın yalnızca devleti işaret eder bir şekilde değil, daha geniş bir çerçevede kullanılmasını sağlayacaktır. İlgili kavram kabileler, şehir-devletleri ve imparatorluklar gibi bir şekilde teritoryaya ve düzenleyici karar alabilme kapasitesine sahip birimler için de kullanılabilir. Hamit Atalay, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Cilt 2, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, s. 2634. Rainer Bauböck, "Multilevel Citizenship and Territorial Borders in the EU Polity", *IWE-Working Paper Series*, No. 37, 2003, s. 1.

⁴ Sınır, mekânsal bir örgütlenme ya da topluluğu diğerinden ayıran hat (line) olarak tanımlanabilir. İngilizce'de sınır kelimesi, *boundary* ve *border* kelimeleriyle ifade edilmektedir. Boundary, herhangi bir topluluk veyahut mekânsal birim için kullanılacak daha kapsamlı bir çerçeve sunarken border, devletlerin egemenlik alanlarının belirlenmesi ve devletlerarası jeopolitik düzenin oluşumuyla ilintilidir. Bu bakımdan boundary devlet, metropol, şehir, kasaba düzeyinde ve herhangi bir topluluktaki kültürel, dilsel, etnik vb. unsurlara istinaden kullanılabilir. Border ise devletlerarasındaki ayırım hatlarını ve kurumsallaşmış bir yapıyı işaret etmektedir. Çalışmada bütünlük sağlamak amacıyla boundary ve border kelimeleri sınır olarak çevrilmiş ve ilgili sınırın refere ettiği unsur (devlet sınırı, imparatorluk sınırları, AB sınırları ya da herhangi bir topluluktaki kültürel sınır gibi) ayrıca gösterilmiştir. Bkz. Servet Karabağ, *Jeopolitik Açısından Sınırlar*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2008, s. 12. Jerry Pitzl, *Encyclopedia of Human Geography*, London: Greenwood Publishing, 2004, ss. 19-20. Matthew Sparke, "Boundary", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 55. Matthew Sparke, "Border", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 52.

(demarcation) diğerk mekânlardan ayrıştırılmış, sınırlandırılmış (bounded/delimited) ve kompartımanlaştırılmış mekânlar ortaya çıkarmaya çalışırlar; böylece işlevsiz ve boş mekânları işlevsel hâle getirerek doldurulmasını sağlarlar.⁵ Ağırıklı olarak modern devlete yönelik bir kontrol stratejisi olarak görülen teritoryalite, yalnızca modern devlete ait bir eylem türü olarak değerdendirilmemeli, daha geniş bir siyasal ve tarihsel bağlamda ele alınmalıdır.⁶

Edward W. Soja'nın da belirttiğı üzere “*yeryüzü, insanlar tarafından oluşturulmuş ve idame ettirilen bir sınırlar labirenti topluluğudur.*” Coğrafi olarak dünya aslında bir bütündür. Ancak siyasal ve sosyal açıdan dünyaya bakıldığında etkileşimleri belirleyen çok sayıda bölünmüşlüğün olduğu gözlemlenebilir. Bu bölünmüşlük kapsamında siyasal, sosyal, ekonomik vb. etkileşimler, iç içe girmiş/geçmiş (nested) ve örüntülü bir network yapısına benzemektedir.⁷ Bu yapılanma içerisinde yerel, bölgesel, ulusal ve ulus-aşırı nitelikteki yönetimsel/siyasal örgütlenmeler, etkileşimleri yönlendiren temel aktör konumundadırlar; mekânla etkileşime girerek farklı düzeylerde ve içeriklerde mekânsal anlamlar ve yapılar teşkil ederler. Bu durum, mekânların kazandığı anlamlar ve süreçlerin yarattığı çıktılar çerçevesinde birimler arasındaki etkileşimleri yönlendirmektedir. Her ne kadar yakın zamanlarda küreselleşme söylemi içerisinde teritoryal unsurların öneminin azaldığı ve akışkanlıkların belirgin olduğu bir network toplumunun ortaya çıkmakta olduğu iddia edilse de insanlar ve örgütlenmeler, kontrol etmek istedikleri mekânlar üzerinde varlıklarını devam ettirmektedir. Teritoryal mekânlar hâlâ varlıklarını sürdürmektedir.

Mekân üzerinde kontrol kurma ve mekânı diğerk mekânlardan ayırma girişimleri, yönetimsel/siyasal örgütlenmelerin temel niteliklerindedir. Bu durum, bir yönetimsel/siyasal örgütlenme olan AB için de böyledir. Birliğın nasıl bir örgütlenme modeli olduğu ve bu yapının jeopolitik sonuçlarına ilişkin çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Özellikle Maastricht Andlaşması'yla yetki alanlarının belirginleşmesi ve 1990 sonrası dönemde Birliğın coğrafi alanının değışim ivmesinin hızlanmasıyla birlikte, AB'nin nasıl bir teritoryal dizayna sahip olduğu ve bu yapının fiziki mekânla olan ilişkisi

⁵ Mark Blacksell, *Political Geography*, London: Routledge Press, 2006, s. 20.

⁶ Tuomas Forsberg, “Beyond Sovereignty, Within Territoriality: Mapping the Space of Late-Modern (Geo) Politics”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 34, No. 4, 1996, s. 356.

⁷ Soja, op.cit., s. 1.

yoğun bir şekilde tartışılmış ve geleceğe ilişkin olarak çok sayıda önerme ileri sürülmüştür. Kimi araştırmacılara göre AB, bir devlet olma yolunda ilerlemektedir; kimilerine göre Birlik, imparatorluklara ve Orta Çağ Avrupa'sına benzer jeopolitik bir örgütlenme modelidir.⁸ Kimi çalışmalarda ise AB, değişken geometrik (variable geometry) bir model, Almanya'nın yönlendirici olduğu bir imparatorluk, işlevsel çoklu-networkler ve akışkan bir çoğulculuk (cascading pluralism) çerçevesinde ele alınmaktadır.⁹ AB'nin siyasal ontolojisi ve buna ilişkin olarak teritoryal yapısını ortaya koymaya çalışan bu modeller, modern devlet ve bu modele karşıt değişkenler çerçevesinde konumlanmıştır. Bu durum iki açıdan eleştiriye tabi tutulabilir. İlk olarak Birliğin teritoryal dizaynını modern devlet teritoryalitesi değişkenleri bağlamında ele almak hem indirgemeci bir tutum olur hem de Birliğin kendine özgü teritoryal niteliklerinin görmezden gelinmesini beraberinde getirir. Farklı kontrol mekanizmaları yoluyla da teritoryal niteliğe sahip mekânsal bir düzenlilik kurulabilir. Bu mekânsal düzen, modern devletlerden farklı ancak onların teritoryal yapılarına benzer bir coğrafi düzenlilik ve etkileşim kalıbı ortaya çıkarabilir. İkinci olarak Birliğin değişken bir teritoryal biçimlenime sahip olduğu ve bu bakımdan da fiziki mekânla olan ilişkisinin farklılaştığı önermesi, alternatif teritoryalite biçimlenimlerinin modern devlet teritoryalitesi karşısında konumlandırılmasını beraberinde getirir. Buna göre AB, modern devletten farklı olarak akışkan nitelikteki networklere dayanan yönetimsel bir yapılanmadır ve sınırlarının değişken olması sebebiyle modern devlete benzer bir teritoryal düzene sahip değildir. Bu bakımdan da Birliğin dışarıyla olan etkileşimleri, esnek (soft) bir mekânsal ayrıma dayanmaktadır; içerisi-dışarıyı ayırımı da böylece muğlaklaşmaktadır. Bu nitelikteki önermeler, Birliğin modern devlet teritoryalitesine benzeyen düşünsel ve pratiklerini görmezden gelmektedir. AB yönetimsel/siyasal örgütlenmesi modern devletlerden farklı olsa bile, bu durum, Birlik coğrafi alanı boyunca teritoryal niteliğe sahip istikrarlı bir düzenlilik mekânının ortaya çıkmasına engel değildir. Kendi özelliklerine sahip olmakla birlikte, oluşturulmaya çalışılan mekânsal düzenlilik hem daha geniş anlamda teritoryal unsurları hem de modern devlete benzer nitelikleri bünyesinde barındırmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi mekânın

⁸ Bkz. Christopher S. Browning, Pertti Joenniemi, "Geostrategies of the European Neighbourhood Policy", *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 3, 2008, ss. 522-526.

⁹ Bkz. Jan Zielonka, "The Remaking of the EU's Borders and the Images of European Architecture", *Journal of European Integration*, Vol. 39, No. 5, 2017, ss. 646-647.

kompartımanlaştırılması, beşeri ve yönetimsel/siyasal örgütlenmelerin ortak özelliklerinden biridir. AB de örgütsel yapıların bu ortak niteliğini bünyesinde barındırmakta, sınır koyarak (imposing boundaries) ve içeride bir düzenlilik mekânı oluşturarak kendi mekânını dışarıdan ayırmaya çalışmaktadır.

Birliğin nasıl bir örgütlenme modeli olduğuna ilişkin geliştirilmiş olan her bir model kendi görgül unsurlarını bünyesinde barındıracak ve kendisini tanımlayacak kadar veriye sahip olacaktır. Açıktır ki AB, siyasal ve mekânsal bir örgütlenme modelidir ve dünya coğrafyası üzerinde belli bir mekânı doldurmaktadır. Nitekim Luiza Bialasiewicz, Avrupa ya da kurumsal yapısıyla ‘AB’rupa’nın (‘EU’rope), dünya (siyasi) coğrafyasında konumlanmış ancak henüz tanımlanmamış bir jeopolitik özne olduğunu belirtir.¹⁰ Bu çerçevede Birlik, etkin olduğu mekân üzerinde kontrol kurmaya ve bu mekânı diğer mekânlardan farklılaştırmaya çalışmaktadır. Bu farklılaştırma yollarından biri de mekânın teritoryal nitelikte kontrol kurulması yoluyla diğer mekânlardan ayrıştırılması ve Birlik mekânı kapsamında işlevsel bir siyasal ve kamusal ölçek oluşturulmasıdır. Bu şekilde hem Birlik mekânı içerisinde hem de Birlik mekânının ötesinde bir düzenlilik oluşmakta ve bu düzenlilik, jeopolitik sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Zira John Agnew’in de belirttiği üzere “(coğrafi) düzenler kaçınılmaz olarak jeopolitik karaktere sahiptir.”¹¹

Yukarıdaki açıklamalar temelinde çalışmanın temel odağı, Birlik mekânının teritoryal niteliğe sahip olduğu ve bu yapının Birliğin dış çevresiyle olan ilişkilerinde referans oluşturduğudur. Bu durum esasında olağandır. Tüm örgütlenmeler, belli bir mekânı doldurmakta ve oluşturdukları bu mekân bağlamında dış çevreyle etkileşime girmektedir. Söz konusu sürecin ayırt edici noktası, mekânsal farklılaşmanın teritoryal strateji yoluyla gerçekleştirilmesidir. Bu bakımdan bu durumun kendi değişkenleri bağlamında ele alınması gerekmektedir. Peki, Birlik mekânı hangi açılardan tanımlanabilir ve tasnif edilebilir? Bu mekânın teritoryaliteyle olan ilişkisi nasıldır? AB teritoryası nasıl bir mekânsal karaktere sahiptir? Bu mekânsal karakter, AB coğrafyasında bulunan insanların hayatları üzerinde etki etmekte midir? AB sisteminin hangi unsurları, mekânı üzerinde daha fazla öneme sahiptir? Birlik mekânı ile dışarıyı birbirinden nasıl

¹⁰ Luiza Bialasiewicz, “Introduction: Europe in the World?”, *Europe in the World: EU Geopolitics and the Making European Space*, ed. Luiza Bialasiewicz, Surrey: Ashgate Press, 2011, s. 1.

¹¹ John Agnew, Stuart Corbridge, *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*, New York: Routledge Press, 1995, s. 15.

farklılaştırılmaktadır ve bu farklılaştırılma içerisinde mekânın rolü nedir? Birlik teritoryalitesi ile yönetimsel yapısının niteliği nasıl kavramsallaştırılabilir? AB sistemi içerisinde bu sorulara çok farklı yanıtlar verilebilir ve her bir yanıt, Birliğin mekânsal karakteri konusundan geçerli kanıtlar ortaya koyabilir. Çalışmada bu hususta üç değişken kurucu unsur olarak ele alınacaktır. Bunlardan ilki, AB coğrafyasında bulunan bireylere güvenli ve yaşanabilir bir mekân inşasına yönelik olarak vatandaşlıkla statüleştirilen serbest dolaşım temelinde bir hareketlilik mekânı (space of mobility) oluşturulmasıdır. İkincisi ise Birliğin bir kamusal fayda olarak güvenlik sağlamaya ilişkin yetkisidir. Bu iki unsur temel mekânsal referansı oluşturmaktadır. Üçüncü değişken ise sınırlardır. Birlik, bu mekânı dış sınırlar yoluyla diğer mekânlardan ayırmaya çalışmaktadır ve ayrıştırılan bu mekân, etkileşimleri yönlendirmektedir. İçeride bireylerin akışkanlıklarının kesintisiz bir şekilde gerçekleştiği ve toplumsal olarak uyumlu bir güvenli mekânsallık, Birlik mekânının ayırt edici karakteristiğini oluşturmaktadır. Birlik, bu mekânı sınırlandırarak dışarıdan farklılaştırmaya çalışmaktadır ve içerisi, dışarıyla olan etkileşimlerde bir referans unsuru hâline gelmektedir. Bu unsurlar, AB teritoryasının kurumsallığını güçlendirmektedir.

AB siyasal ve coğrafi ölçeğinde vatandaşlıkla kurumsallaştırılan serbest dolaşım, Birlik mekânı içerisinde hareketliliğin önündeki yasal engellerin seyreltilmesine ve hareketliliğin kolaylaştırılmasına yönelik eylemleri içermektedir. Bu hareketli (mobile) mekânsallık, dengeli bir kalkınmaya ve Birlik vatandaşlarına fırsatlar yaratmaya yöneliktir. Daha da önemlisi, Birlik teritoryasının kurumsallaşması üzerindeki etkisidir. Hareketliliklerin tanımlanmış bir coğrafi alanda ayrıcalıklı olarak belli bir kolektivite lehine düzenlenmesi, teritoryanın kurumsallaşmasını ve görünür (visible) hâle gelmesini sağlamaktadır. Birlik vatandaşlarına serbest dolaşım (ve yerleşme) hakkının verilmesi hem yeni bir mekânsallık ortaya çıkarmakta hem de Birlik coğrafyasındaki uluslararası (devletlerarası) mekânının teritoryal niteliğini dönüştürmektedir. Bu yapıyla eş zamanlı olarak Birlik coğrafyası boyunca bir ÖGAA oluşturmaya yönelik girişimler, Birlik mekânında bulunan bireylere güvenli bir yaşam alanı oluşturma rasyonalitesine sahiptir. Bu güvenli mekân oluşturma düşünseli, vatandaşlıkla statüleştirilen serbest dolaşım ile birlikte, Birlik teritoryasının kurumsallaşmasında belirleyici olan süreçlerdir. Birlik, bütünlüklü bir toplumsallık içerisinde kompartımanlaşmış bir mekân tanzim etmeye

çalışmaktadır. Bu durum, belli bir mekân içerisindeki birey ve birey toplulukları için korunaklı bir alan işlevi gören teritoryanın oluşumuna katkı sağlar niteliktedir.

Birlik coğrafyası dâhilindeki kişilere güvenli bir mekânsal kompartıman oluşturulmasının yanı sıra AB, doğrudan teritoryaya yönelik düşünsele sahiptir ve bu düşünsel, Birlik teritoryasının siyasal açıdan sınırlandırılmışlığını kurumsallaştırmaktadır. AB, kapsadığı coğrafi alan içerisinde toplumsal uyumun olduğu bir yapı oluşturmak istemektedir. Bu çerçevede Birlik kapsamında, sosyal ve ekonomik uyumun sağlanmasına yönelik olarak çeşitli paylaşım ve bölüşüm mekanizmaları düzenlenmiştir. AB, coğrafyası dâhilindeki ekonomik dengesizlikleri azaltarak hem toplumlar hem farklı ölçekteki coğrafi alanlar arasında bir uyum oluşturmaya yönelik olarak teritoryal uyum (territorial cohesion) politikası benimsemiştir. Bu politika, Birlik teritoryasının siyasal sınırlandırılmışlığını güçlendirmektedir. Zira teritoryanın kendisi bir politika (policy) unsuru olarak konumlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra Birliğin teritoryaya yönelik olarak geliştirdiği yaklaşım ve mekân politikaları, tek bir AB mekânı oluşumuna katkı sağlar niteliktedir. Bu durum, AB teritoryasının yalnızca bir coğrafi ölçek olarak değil, kendi başına sınırlandırılmış yönetimsel bir alan olarak konumlandırılmasını göstermesi açısından önemlidir.

Farklılaştırılmış bir mekânın düzenlenmesine yönelik girişimler, Birlik dış sınırlarının yapısının ele alınmasını gerektirmektedir. Zira David Storey'in de belirttiği üzere teritorya ve teritoryalite üzerine yapılmış herhangi bir çalışma, kaçınılmaz olarak sınırlarla ilgilenmek durumundadır.¹² Teritoryal nitelikteki kontrol iddiasının en yoğun olarak kullanıldığı alan sınırlardır. Sınırlar, mekânsal farklılıkları işaretleyen hatlardır; aynı zamanda hem insanlar hem de mekânlar (ve teritoryalar) arasında etkileşimlerin gerçekleştiği lokasyonlardır ve mekânsal niteliğe sahip düzenlerin kurulmasını sağlarlar.¹³ Bu sebeple de sınırlar, mekân üzerindeki kontrolün teritoryal niteliğe sahip olduğunu gösteren araçların başında gelmektedir. AB de bir dış sınır rejimi geliştirerek ve kendi mekânını referans alarak sınırları dışındaki aktör ve mekânlarla etkileşime

¹² David Storey, "Territoriality: Geographical", *International Encyclopedia of the Social&Behavioral Sciences*, Vol. 24, ed. James D. Wright, Amsterdam: Elsevier Press, 2015, s. 221.

¹³ Gabriel Popescu, *Bordering and Ordering the Twenty-First Century: Understanding Borders*, Lanham: Rowman&Littlefield Press, 2012.

girmekte ve kendi etkisini sınırları ötesinde taşımaktadır; böylece mekânının korunaklılığını arttırarak teritoryasının kurumsallığını güçlendirmektedir.

Yukarıda belirtilen yapı içerisinde ele alınacak olan değişkenler, Birlik mekânının teritoryalleşmesinin temel unsurlarıdır. Zira Schengen düzenlemeleri çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılan Birlik dış sınır rejimi, temelde içeride güvenli bir mekânsallık oluşturmaya yöneliktir. Ancak yalnızca oluşturulmaya çalışılan güvenli mekânsallık ve bunun teritoryal sonuçlarına odaklanmak, AB'nin nasıl bir düzenlilik mekânı oluşturduğunun anlaşılması açısından yetersiz olacaktır. Herhangi bir mekânda teritoryal nitelikte kontrolün kurulması, aynı zamanda aktörler arasındaki etkileşimleri yönlendiren yetkinin nasıl kullanıldığının ve bu durumun teritoryal sonuçlarının ele alınmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede AB'nin teritoryal yapısına ilişkin alternatif modellerin önermelerinden istifade edilecek ve Birliğin yeryüzündeki konumuna yönelik bir çerçeve geliştirilmeye çalışılacaktır. Bu husus iki açıdan önemlidir. Bunlardan birincisi, teritoryalite kavramsallaştırmaları içinde modern devlet teritoryalitesinin hâkim konumda olması sebebiyle alternatif düzenlerin teritoryal düzenden ayrıştırılmış (deterritorialized)¹⁴ yapılar olarak ele alınmasıdır. Hâlbuki modern devlet teritoryalitesi, teritoryalite türlerinden biridir ve yönetsel/siyasal örgütlenmeler, farklı karakterde teritoryal yönetim yapılarına sahip olabilir. Kaldı ki Birlik içerisinde hem ulusal hem de ulus-altı düzeydeki yönetsel/siyasal örgütlenmeler varlıklarını devam ettirmektedir. Bu yapıların AB ölçeğiyle olan etkileşimlerinin niteliğinin ele alınması gerekmektedir. İkinci olarak Birlik mekânının teritoryal yapısına ilişkin ele alınacak olan değişkenlerin işlemsel hâle getirilmesine yönelik olarak AB'nin siyasal ve örgütsel çerçevesi belirlenmelidir. Birlik, modern devletler ve imparatorluklar gibi farklı yönetsel/siyasal örgütlenmelerin teritoryal niteliklerine benzer karakteristiklere sahiptir. Bu bakımdan Birliğin yeryüzünde işgal ettiği mekân üzerinde etkide bulunurken sahip olduğu yetkileri nasıl kullandığının belli bir şablona yerleştirilmesi gerekmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Birlik yetkesinin (authority) maddi dayanağı ortaya konmalıdır. Bu durum, bir

¹⁴ *Deterritorialized* ve *deterritorialization* kelimelerinin Türkçe karşılığı olarak farklı çevirilerin olduğu görülmektedir. Örneğin Wendy Brown'un Türkçe'ye çevrilen *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik* adlı eserinde *deterritorialization* kelimesi *yersiz yurtsuzlaştırma* olarak çevrilmiştir. Çalışmada ise söz konusu kelimeler, cümle ve anlam bağlamına göre farklı şekillerde kullanılacak ve ilgili kullanımların yanında kelimelerin İngilizcesi belirtilecektir. Ayrıca ilerleyen bölümlerde kavramların açıklamalarına da yer verilecektir. Wendy Brown, *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*, çev. Emine Ayhan, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2011.

yönetimsel/siyasal örgütlenme olan ve teritoryal nitelik gösteren AB'nin özellikle modern devlete yönelik hâkim teritoryal biçimlenimden ayrıştırılması için elzemdir.

Yukarıda belirtilen çerçevede çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teritoryalitenin beşeri ve siyasal boyutları ele alınacaktır. Ayrıca beşeri ve siyasi coğrafyanın gelişimi ve bu gelişim içerisinde analiz edilen konuların nasıl çeşitlendiği ortaya konulacaktır. Bu husus iki açıdan önemlidir. İlk olarak her iki coğrafya dalı da mekânsal farklılaşmanın nasıl gerçekleştiğini ve bu süreçte insan faktörünü ele almaktadır. İkincisi, akademik bir disiplin olarak konumlanmalarıyla birlikte, her iki alan da tıpkı teritoryalite gibi temelde devlet-merkezli çerçevede ele alınmış ancak daha sonra konu kapsamı çeşitlenmiştir. Bu durum dikkate değerdir. Zira mekânsal farklılaşma ve bu mekânsal farklılaşmanın sonuçları, yalnızca devlet çerçevesinde değil, daha geniş bir yelpazede ele alınabilir. Herhangi bir ölçekte içeride jeopolitik sonuçlar üreten bir düzenlilik mekânı kurulabilir ve bu düzenlilik mekânı, etkileşimlerin gerçekleştirilmesinde referans teşkil edebilir.

İkinci bölüm, birinci bölümde teorik olarak ortaya konulan unsurların örneklendirilmesine ilişkindir. Bu amaçla imparatorluklar ile modern devletlerin siyasal/teritoryal biçimlenimleri örneklendirilmiştir. Bu şekilde teorik yaklaşımın görgül niteliği güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümün temel hedefi, Birlik coğrafi alanı içerisinde yetkenin nasıl örgütlendiğini ve bu örgütlenmenin teritoryal kapsamını ortaya koymaktır. AB içerisinde başta devletler olmak üzere farklı coğrafi ölçeklerde örgütsel yapılar bulunmaktadır ve bu yapılar, Birlik örgütlenmesi içerisinde bir araya gelmektedir. AB kapsamında çeşitli düzeylerde networkler kurulmakta ve bu networkler, Birlik coğrafi ölçeğinde işlevselleşmektedir. AB de bu yapılanma içerisinde kendi teritoryal düzenini kurmakta ve mekânsallıklarını şekillendirmektedir. Bu durumu ortaya koymak amacıyla Birliğin siyasal/teritoryal biçimlenimine ilişkin önermelerden istifade edilmiş ve böylece AB'nin yetkesel niteliği belli bir şablona oturtulmuştur.

Üçüncü bölümde Birlik içerisinde oluşturulmaya ve dış sınırlar yoluyla korunmaya çalışılan mekânsallığın temel unsurları, yetki ve mekân çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan değişkenler, ortaya çıkmakta olan dış sınır rejimiyle bir arada düşünüldüğünde, Birlik mekânının ayırt edici boyutunu işaret eden ve Birliğin dışarıyla olan etkileşimlerinde temel referans oluşturan unsurlardır. İçeride güvenli bir

ayrıcalıklar mekânı oluşturulmaya çalışılmakta ve bu mekân, Birlik teritoryasıyla ölçeklendirilmektedir. Birlik içerisindeki temel mekânsallığın kurucu unsurları ele alınırken ağırlıklı olarak yasal süreçlere ve bu yasal süreçlerin mekân üzerindeki etkilerine odaklanılacaktır. Zira yasa hem mekânı üretmekte hem de onun sınırlarını belirlemektedir.

Son bölümde ise AB kapsamında dış sınırların inşası, kurumsallığı ve fiziki mekânla olan ilişkisi, içerideki güvenli fırsatlar mekânı çerçevesinde analiz edilecektir. Yukarıda da belirtildiği üzere sınırlar, mekânların birbirinden ayrıştırılmasında ve mekâna teritoryal bir karakter kazandırılmasında temel araçlardan biridir. Birlik, istisnalar olmakla birlikte, üye devletlerin teritoryal mekânlarını kapsayan bir sınır rejimi geliştirmektedir. Bu sınır rejimi, Birlik mekânını teritoryalleştiren unsurlardan biridir; ayrıca dış çevreyle etkileşimleri yönlendirerek AB teritoryasının bir coğrafi sabite (geographical fixity) olarak konumlanmasını sağlayan bir niteliğe sahiptir. Bu bakımdan ilgili bölümde, Birlik dış sınır rejimiyle birlikte, dış sınırların fiziki mekânla olan ilişkisi analiz edilecektir.

Bu noktada iki hususun belirtilmesi gerekmektedir. İlk olarak ilgili çalışma, bir örgütlenme türünün yeryüzündeki belli bir mekân parçasını nasıl doldurduğuna ve bu mekânsallık üzerinden gücün veyahut etkinin tesis edilme biçimine ilişkindir. Bu bakımdan da beşeri bir eylem türü olan teritoryalite ve coğrafyanın siyasal boyutu dışında farklı kavram ve disiplinler çerçevesinde de ele alınabilir. Söz konusu çalışmanın siyasal sonuçları itibarıyla coğrafi bir kavram kapsamında ele alınmasının temelinde, AB'nin yukarıda belirtilen eylemlerinin mekânsal farklılaşma ortaya çıkarması ve mekânsal farklılaşmanın, siyasal sonuçlarından ayrı olarak, coğrafyanın temel inceleme noktalarından birini oluşturması bulunmaktadır. Fiziki ve beşeri boyutlarıyla coğrafya disiplini, bünyesinde farklı alt-disiplinleri barındırmakla birlikte, öz itibarıyla yeryüzündeki mekânsal farklılıkları, doğal ve beşeri boyutlarıyla ele almaktadır; coğrafyanın temel analiz çerçevesi, mekânsal farklılıkların incelenmesidir.¹⁵ Bu şekilde yeryüzündeki etkileşimlerin niteliği, mekânsal farklılıklar çerçevesinde ortaya konulmaktadır. Çalışmada söz konusu farklılık, siyasal boyutları itibarıyla

¹⁵ Osman Gümüşçü, *Coğrafya'ya Davet: Tarihçe, Kavramlar, Yapı, Sistematik, Kaynaklar, Metod*, 4. b., İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.

gerçekleştirilen düzenlemelerin mekânsal sonuçlarını açıklamaya yönelik olarak ele alınacaktır. Başka bir deyişle AB çerçevesinde teritoryal kontrolün kurulması ve bu durumun dünya coğrafyası içerisinde ortaya çıkardığı siyasal sonuçlar, farklı disiplinlerden yararlanılmakla birlikte, coğrafya disiplininin temelini oluşturan mekânsal farklılaşmanın oluşumuna yönelik olarak değerlendirilecektir. İkinci olarak Birliğin teritoryal yapısına ilişkin farklı değişkenlerin ele alınması, Birlik teritoryalitesinin içerik ve yapısına ilişkin karşıt çıkarımlar ortaya koyabilir. Olası karşıt önermeler, Birliğin teritoryal yapısına ve geleceğine yönelik alternatif oluşturabilir ve görgül olarak desteklendiği düzeyde geçerli olabilir. Bununla birlikte çalışmada ele alınan değişkenler, Birliğin teritoryal düzenine ve geleceğine en fazla etki eden veyahut da etki ettiği düşünülen değişkenlerdir. Diğer bir deyişle işlemsel hâle getirilen değişkenler, Birliğin teritoryal yapısını güçlendiren, içeride bir düzenlilik mekânı oluşumunu destekleyen, Birlik mekânına siyasal niteliğe sahip teritoryal bir biçim veren ve mekânsal ayrıma dayalı etkileşimlere istikrarlı bir şablon kazandıran unsurlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEŞERİ VE SİYASAL BOYUTLARIYLA TERİTORYALİTE

Modern bilimin temel disiplinlerinden biri olan coğrafya, çeşitli amaçlarla bir araya gelmiş beşeri toplulukların ve yönetsel/siyasal örgütlenmelerin temel ilgi alanlarından biridir. Özellikle modern düşüncenin gelişimiyle birlikte coğrafya, üzerinde kontrol kurulması ve şekillendirilmesi gereken bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak beşerin coğrafyaya yönelik ilgisinin yalnızca modern zamanlarla birlikte ortaya çıktığı söylenemez. Modern dönemde önce de coğrafyayla ilgili yaklaşımlar, yazılı ve yazısız tasvirler ortaya konulmuştur. Ayrıca coğrafya, yalnızca yerleşik toplumsal sistemlerin değil, konar-göçer (nomad) yapıların da temel ilgi alanlarından biridir. Bu bakımdan ister konar-göçer ister yerleşik olsun yaşanan coğrafi alanın korunması ve ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendirilmesi, beşeri hayatın temel unsurlardan biri olagelmıştır. Yönetimsel/siyasal örgütlenmeler de ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal vb. faaliyetlerini gerçekleştirdikleri coğrafi alanları korumak ve diğer alanlardan ayırmak amacıyla çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemlerden biri de beşeri hayatın pek çok alanında görülebilecek olan teritoryalitedir.

Teritoryalite, yönetsel/siyasal örgütlenmelerin temel mekânsal kontrol stratejilerinden biridir ve ağırlıklı olarak modern devletle özdeşleştirilmektedir. Bu çerçevede modern devletler, bütünlük (unitary) ve sınırlandırılmış bir teritorya üzerinde eylemde bulunan güçlü bir siyasal/yönetimsel örgütlenme modeli olarak görülmektedir. Bu bakımdan siyasal coğrafyanın temel inceleme alanlarından biri, modern devlet ve onun teritoryal niteliği olmuştur. Siyasal coğrafyacılar, modern devletin siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal bileşenlerini teritoryal bir temelde ele almış ve teritoryal yapısını uzun bir süre alanın verili unsurlarından biri olarak değerlendirmişlerdir. Siyasal coğrafya alanındaki analizler de bu verili unsurlar temelinde yapılmıştır.

Teritoryalite yalnızca modern devlete özgü değildir. Modern devletin ortaya çıkışından önceki örgütlenmelerde de teritoryal eylemleri tespit etmek mümkündür. Ayrıca gündelik hayatın birçok alanında teritoryal faaliyet gözlemlenebilir. Bu bakımdan söz konusu eylem kalıbı, yalnızca siyasal coğrafyanın değil, daha kapsayıcı bir disiplin olan beşeri coğrafyanın temel inceleme alanlarından biridir. Zira beşeri coğrafya, insan faaliyetinin mekânsal çerçevede ele alınmasına dayanmaktadır.

İlgili bölümde teritoryalitenin temel unsurları ve bu unsurların mekân üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır. Söz konusu bölümde şu sorulara yanıt aranacaktır: Teritoryalite hangi açılardan ele alınabilir? Teritoryalitenin beşeri ve siyasi coğrafya içerisindeki konumu nedir? Diğer kontrol türlerinden farkı nedir? Hangi coğrafi ölçeklerde uygulanabilir? Teritoryalite ile mekân arasındaki ilişki nedir? Teritoryalitenin sosyal ve siyasal etkileri nelerdir?

Yukarıdaki sorular temelinde teritoryal eylemlerin mekân üzerindeki etkilerini ele almadan önce, kısaca beşeri ve onun alt-dallarından biri olan siyasi coğrafyanın coğrafya alanı içindeki konumuna değinmek yararlı olacaktır. Her iki alan da temel olarak devlet-merkezli bir bakış açısıyla gelişimine başlamış ancak daha sonra konu alanları artmış ve çeşitlenmiştir. Ayrıca coğrafya disiplini, öz itibarıyla yeryüzündeki mekânsal farklılaşmanın ortaya konulmasına yöneliktir ve mekânsal farklılaşmanın ele alınış biçimi ve kullanılan değişkenler, hangi coğrafya alt-disiplini kapsamında analiz yapıldığına bağlı olarak değişmektedir. Ele alınan çalışma kapsamında AB'nin yeryüzünde nasıl bir mekânsal farklılaşma ortaya çıkardığı ve bu süreçte teritoryal stratejinin etkisi, ağırlıklı olarak siyasal çerçevede ele alınacaktır. Örgütsel bir birim olarak AB, kendi mekânsal düzenini daha çok yasal araçlar ve bunların eyleme dönük etkileri çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Böylece mekânsal farklılaşma AB düzeyinde kurulmaktadır.

1. BEŞERİ VE SİYASİ COĞRAFYANIN COĞRAFYA DİSİPLİNİ İÇİNDEKİ KONUMU

Modern coğrafya disiplininin Rönesans sonrası dönemde, 1600'lü yıllarla birlikte ortaya çıkmaya ve 19. yüzyılın sonuna doğru üniversitelerde ve okullarda bir disiplin olarak profesyonelleşmeye başladığı yaygın bir kanaattir.¹⁶ Ancak coğrafi çalışmalar oldukça eski zamanlara gitmektedir. Eski Çağ'da Homer'in *İlyada ve Odessa'sı* gibi tarihi nitelikteki eserlerde de coğrafi tasvirler yer verilmiş ve M.Ö. 6. yüzyılda coğrafya, matematik ve astronomiyle birlikte ele alınmıştır. Eratosthenes, *yeryüzünün tasviri* anlamında coğrafya terimini kullanan ilk kişidir.¹⁷ Bunun yanı sıra coğrafya, Bağdat ve

¹⁶ Chris Gibson, "Human Geography", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 5, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 221.

¹⁷ Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür ve Mekân*, 16. b., İstanbul: Çantay Kitapevi, 2016, ss. 3-5.

Mısır gibi İslam bölgelerinde de matematikle birlikte ele alınmıştır.¹⁸ Profesyonel bir disiplin olarak coğrafya, 19. yüzyılın sonlarına doğru ve 20. yüzyılın başı itibarıyla Avrupa ve Amerikan üniversitelerinde yer almaya başlamıştır.¹⁹

Beşeri coğrafya, daha kapsamlı bir alan olan coğrafya içerisindeki temel alt-disiplinlerden biridir. Alan kapsamı oldukça geniştir ve bu bakımdan sınırlarını çizmek güçtür. Bunun en önemli sebebi, beşeri coğrafya ile daha genel ve kapsayıcı bir alan olan coğrafya arasındaki ilişkinin karmaşık yapısıdır.²⁰ Geleneksel olarak coğrafya yeryüzünü, insan topluluklarını ve yeryüzü ile insanlar arasındaki etkileşimleri inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilir. Kelimenin kökenleri *geo* (yeryüzü) ile *graphy* (yazma) kelimelerinin birleşmesinden gelmektedir.²¹ Coğrafya, 19. yüzyılın sonundan itibaren iki alt-disipline ayrılmıştır: *Fiziki ve beşeri coğrafya*.²² Fiziki coğrafya, dünya üzerindeki görüngüleri ve bu görüngülerin doğal niteliklerini mekânsal perspektiften inceleyen bir bilgi alanıdır; öncelikli olarak hava, toprak, iklim, hayvanlar ve su gibi unsurların mekânsal boyutuna odaklanır.²³

Coğrafyayla ilgilenmek araziye (land), denizleri, kaynakları, beşerin yerleşme şekillerini, beşeri örgütlenmeleri vs. inceleyerek dünya hakkında yazmayı ve dünyayı metinlerde ifade etmeyi kapsamaktadır. Ancak antropoloji, sosyoloji, tarih gibi bilim dalında çalışan kişiler de dünya ve insanlar hakkında yazılı metinler ortaya koymaktadır. Beşeri coğrafyanın ayırt edici yönü, çeşitli yer (place) ve mekânlar boyunca dağılmış insan topluluklarına vurgu yapması, insan faaliyeti ile şekillenen coğrafi dokuyu (landscape) incelemesi ve karmaşık mekânsal bağlantıları ele almasıdır.²⁴ Bu bakımdan coğrafyanın bir parçası olarak beşeri coğrafya, en temel olarak yer, mekân ve çevrenin beşeri faaliyetin sonucunda şekillendiğini ileri süren ve bu koşulları inceleyen bir bilim

¹⁸ Peter Daniels et al., "Introduction Geography: A Mirror to the World", *An Introduction to Human Geography*, ed. Peter Daniels, Michael Bradshaw, Denis Shaw, James Sidaway, Edinburg: Pearson Press, 2008, s. 5.

¹⁹ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Nazmiye Özgüç, Erol Tümertekin, *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacilar*, 5. b., İstanbul: Çantay Kitapevi, 2017, ss. 129-180.

²⁰ Gibson, op.cit., s. 219.

²¹ Daniels et al., op.cit., s. 3.

²² Pitzl, *Encyclopedia of...*, s. 104.

²³ Jitendra Uttam, "Physical Geography", *Encyclopedia of World Geography*, ed. R.W. Mccoll, New York: Facts On File Inc., 2005, s. 722.

²⁴ Daniels et al., loc.cit.

dalıdır.²⁵ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse beşeri coğrafya, beşerin dünyaya yerleşme şekilleri arasındaki varyasyonları ve bu varyasyonların mekân üzerindeki etkilerini incelemektedir.²⁶ Beşeri coğrafyanın çalışma alanı, insanların yerleri nasıl oluşturduğu, toplum ve mekânı nasıl organize ettiği, yer ve mekân içerisinde nasıl etkileşime girdiği ve yerelliklerinde, bölgelerinde ve dünyada kendilerini ve ötekileri nasıl tanımladığına yöneliktir.²⁷

Disiplinin ortaya ilk çıktığı dönemlerde devlet-merkezli kavramlar hâkim konumdayken ilerleyen dönemlerde yeni çalışma alanları ortaya çıkmıştır. Devlet ölçeğinin yanı sıra şehir gibi daha alt-ölçeklerde ve küresel düzlemde analizler yapılmaya başlanmıştır.²⁸ Günümüzde beşeri coğrafyanın çalışma alanı oldukça genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Beşeri coğrafya nüfus coğrafyası, yerleşme coğrafyası, kültürel coğrafya, tarihi coğrafya, siyasi coğrafya ve ekonomik coğrafya gibi alanları kapsamaktadır.²⁹ Çoğu zamanda da bu disiplinler iç içe geçmiş bir konumdadır. Bu bakımdan da coğrafya, disiplinler-arası bir yapı göstermektedir. Bununla birlikte analitik olarak her alt-disiplin kendi değişkenlerine sahiptir ve bu değişkenler, alt-kategorilere analiz çerçevesi sağlamaktadır. Mekânsal farklılaşma ve bu mekânsal farklılaşma içerisinde beşeri eylemin etkisi, beşeri coğrafyanın temel inceleme nesnesini oluşturmaktadır.

Beşeri coğrafyanın alt-dallarından biri olan siyasi coğrafya ise 19. yüzyılın sonu itibarıyla akademik olarak ortaya çıkmıştır. Beşeri coğrafya gibi siyasi coğrafyanın da kesin bir tanımını yapmak güçtür. En temel olarak siyasi coğrafya, siyaset ve coğrafya hakkında önermelerde bulunan bir alan³⁰ veyahut da siyaset ve coğrafya arasındaki arayüz (interface) olarak belirtilebilir. Daha kesin olarak belirtmek gerekirse siyasi coğrafya, siyasal gücün mekânsal kullanımına yöneliktir. Bu mekânsallık vurgusu, yerelden küresele uzanan ölçekte güç ilişkilerini içermektedir. Siyasi coğrafya mekân, yer ve

²⁵ Derek Gregory, "Human Geography", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 350.

²⁶ Mark Boyle, *Human Geography: A Concise Introduction*, West Sussex: Wiley&Blackwell Press, 2015, s. 4.

²⁷ Erin H. Fouberg et al., *Human Geography: People, Place, and Culture*, 10th ed., New Jersey: John Wiley&Sons Press, 2012, s. 8.

²⁸ Daniels et al., op.cit., ss. 5-6.

²⁹ Tümertekin, Özgüç, op.cit., s. 47.

³⁰ Kevin Cox, *Political Geography: Territory, State and Society*, Oxford: Blackwell Publishing, 2002, s. 1.

teritorya gibi coğrafi kavramlarla siyaset, siyasal güç ve politika gibi kavramların örtüştüğü alandır.³¹

Siyasi coğrafyacılar siyasi coğrafyayı tanımlamak için birbirinden farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Kimi siyasi coğrafyalara göre siyasi coğrafya teritoryal birimlerin, sınırların ve yönetim unsurlarının incelenmesidir. Bu bakış açısıyla paralel olarak kimilerine göre ise siyasal süreç çalışmasıdır; siyasi coğrafyayı yalın siyasal analizden ayıran unsur, mekânsal analiz yöntemlerinde coğrafi unsurların ve etkilerin analiz edilmesidir. Siyasi coğrafya içerisinde üçüncü akım ise siyasi coğrafyanın bazı anahtar kavramlarla tanımlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu görüşün savunucuları, siyasal olanla ilgili olarak genellikle teritorya ve devleti işaret ederler. Bu yaklaşım, daha önce belirtilen siyasi coğrafya yaklaşımlarıyla benzer niteliğe sahiptir ve neyin siyasi coğrafya alanı içerisinde olduğunu ortaya koymaya çalışır. Başka bir deyişle bu yaklaşımdaki siyasi coğrafyacılar, siyasi coğrafyanın özünü ortaya koymaya ve siyasal olanı da devlet, seçim sistemleri ve uluslararası ilişkiler gibi formel açılardan tanımlamaya çalışmışlardır. Dördüncü yaklaşım ise siyasi coğrafyayı daha kapsayıcı bir alan hâline getirmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşıma mensup siyasi coğrafyacılar, siyasi coğrafya alanını genişletmeye ve siyasal olanın içerisine ekonomik, kültürel ve sosyal olanı da dâhil etmeye çalışmışlardır.³² Örneğin Agnew, siyasi coğrafyanın geleneksel olarak siyasetin coğrafya tarafından nasıl belirlendiğinin çalışılması şeklinde kavramsallaştırıldığını ancak bu bakış açısının artık değiştiğini belirtmektedir. Günümüzde siyasi coğrafyanın alanı genişlemiştir; kimlik, sosyal ve ekonomik farklılıklar ve bilgi-iktidar gibi unsurları bünyesine katmıştır.³³ Joe Painter ise siyasi coğrafyayı, yeni fikirlerin adaptasyonu bağlamında, dünyanın anlamlandırılmasına yönelik bir söylem ve bilgi bütünü olarak görmektedir.³⁴ Bu son gruptakiler, siyasi coğrafya içerisindeki kavramların verili olarak kabul edilmesini sorunsallaştırmış ve eleştirel bir tutum benimsemişlerdir.

³¹ David Storey, "Political Geography", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 8, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 243.

³² Martin Jones et al., *An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics*, London: Routledge Press, 2004, s. 2.

³³ John Agnew, *Making Political Geography*, London: Arnold Press, 2002, s. 1.

³⁴ Joe Painter, *Politics, Geography and Political Geography: A Critical Approach*, London: Hodder Arnold Publication, 1995, ss. 22-25. Ayrıca bkz. Joe Painter, Alex Jeffrey, *Political Geography*, London: Sage Publication, 2009, ss. 14-17.

Yukarıdaki yaklaşımlar bir arada değerlendirdiğinde siyasi coğrafya hem siyasal hem de coğrafi unsurları bir araya getirerek siyasal gücün belli bir mekân üzerinde nasıl yaratıldığını, uygulandığını ve idame ettirildiğini ortaya koymaktadır.³⁵ Bu durum, beşeri toplulukların en temel niteliklerinden biri olan yeryüzü üzerindeki çeşitli alanların ve bu alanlar üzerindeki kaynakların paylaşımı mücadelesinin incelenmesini beraberinde getirmektedir.³⁶ Bu çerçevede siyasi coğrafya, siyasal ve coğrafi unsurların ele alındığı bir çalışma sahasıdır. Bu çalışma sahası teritorya, mekân ve yer ile siyaset, güç ve politika unsurlarının kesişimi olarak tanımlanabilir.³⁷ Siyasi coğrafya alanı içerisindeki analizler, coğrafi alanın nasıl bölündüğünü ve siyasal eylemler için nasıl yeniden oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Coğrafi analizler ise hem siyasal görüşler ile insanların davranışlarını bir araya getirmektedir hem de siyasal kimlikleri ve yapıları şekillendirmek amacıyla coğrafyanın nasıl kullanıldığını ve tanzim edildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, temelde devlet-merkezli bir alan olarak gelişen siyasi coğrafyanın inceleme yelpazesinin genişlemesini beraberinde getirmektedir. Bu yelpaze içerisinde siyasal organizasyonların komşuluk ilişkilerinin gelişimi, ulusal seçimlerdeki siyasal bölünme, küresel terör örgütlerinin coğrafyası gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu bakımdan siyasi coğrafyanın incelenen özneleri, teorik perspektifi ve analiz yöntemleri disiplinler-arasıdır. Alanın geneline bakıldığında üç ölçekte analizlerin yapıldığı söylenebilir. Merkezi unsur olarak devlet ele alınmış ve devlet ölçeğinde analizlerde bulunulmuştur. Bu ölçekte devlet, toplum ve teritorya arasındaki etkileşimler ele alınmıştır. İkinci ölçek, ulus/devlet-altı ölçeğinde yapılan analizlerden oluşmaktadır. Bu ölçekte ağırlıklı olarak devlet yine merkez olmakla birlikte, devletin içindeki toplumsal, siyasal ve ekonomik gruplar ve bunların sistemle olan ilişkisi ele alınmıştır. Üçüncü ölçek ise devlet-üstü bir nitelik gösteren ve uluslararası ya da küresel düzeyde yapılan analizlerden oluşmaktadır. Bu ölçekte devletler-üstü coğrafi düzen, küresel işbölümü referans alınarak bütüncül bir yöntembilim temelinde incelenmiştir.

Diğer yandan zaman zaman siyasi coğrafyayla aynı anlamda kullanılan ancak temelde siyasi coğrafyanın bir alt-dalı olan jeopolitik³⁸ kavramının anlamı, dönemler-

³⁵ Hamza Akengin, *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekân Yönetimi*, 4. b., Ankara: Pegem Akademi, 2015, s. 3.

³⁶ Blacksell, *Political Geography*, s. 1.

³⁷ Jones et al., loc.cit.

³⁸ Sami Moisiso, "Geopolitics/Critical Geopolitics", *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, ed. John Agnew, Virginie Mamadouh, Anna J. Secor, Joanne Sharp, West Sussex: The Wiley Blackwell Press, 2015, s. 220.

arası farklılıklar göstermiştir ve bu bakımdan kavramın evrensel bir tanımını yapmak güçtür. Ayrıca jeopolitik, farklı uzmanlık alanlarındaki kişiler tarafından çeşitli anlam ve amaçlarla kullanılmaktadır. Kavram, uluslararası ilişkiler disiplininde de temellerinden biridir.³⁹ Açıkça ki jeopolitik de ağırlıklı olarak devlet-merkezlidir ve bünyesindeki değişkenler de devleti refere eden bir niteliğe sahiptir.⁴⁰ Ancak jeopolitik daha geniş bir çerçevede ele alınmalıdır. Herhangi bir ölçekte var olan mekânsal düzenlilik, kendi ölçüdeki ve diğer ölçeklerdeki mekân ile aktörler arasındaki etkileşimlerde bir referans unsuru olabilir ve siyasal nitelik alabilir. Bu bakımdan da jeopolitik eylem, yalnızca devlete yönelik değişkenler bağlamında anlamlandırılmaz; başka aktörler de yeryüzünü siyasal bir unsur olarak değerlendirebilir ve çeşitli şekillerde mekân üzerinde kontrol tesis etmeye çalışabilir. Bu bakımdan bir eylemin jeopolitik eylem olup olmadığı ve şayet bu eylem jeopolitik bir eylemse kapsamı dâhilinde neler olduğu, ele alınan birimin niteliğine bağlı olarak değişebilmektedir. Bir devletin mekân üzerinde kontrol tesis etmeye yönelik olarak kullandığı araçlar ile bir metropolde yaşayan göçmen grupların mekânı kontrol etme girişimlerinin içeriği ve kullanılan araçlar, haliyle birbirinden farklı nitelikte olacaktır. Her iki vaka da mekânsal ayırım ve bu ayırımın ortaya çıkardığı coğrafi düzen, mekânsal nitelikte etkileşimler ortaya çıkarması sebebiyle jeopolitik sonuçlar doğuracaktır. Bu çerçevede siyasi coğrafya, jeopolitik eylemin farklı araçlar ve birimler yoluyla anlamlandırılmasında daha geniş ve kapsayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Özetlemek gerekirse coğrafya, her ne kadar öncesi dönemde de bir çalışma alanına sahip olsa da modern dönemle birlikte bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır ve çeşitli alt-disiplinlerden oluşmaktadır. Beşeri coğrafya, bu alt-disiplinlerden biridir ve temel inceleme alanı, beşerin mekân üzerindeki eylemlerinin ortaya çıkardığı etkiler ve yeryüzünde mekânsal farklılaşmanın nasıl şekillendirildiğidir. Bu çerçevede beşeri coğrafya, beşeri eylem çerçevesinde yeryüzünün nasıl kompartımanlaştığını incelemektedir. Siyasi coğrafya ise beşeri coğrafyanın bir alt-dalı olarak konumlanmıştır;

³⁹ Bu hususta bkz. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 9. b., Bursa: Alfa Aktüel Yayıncılık, 2018, ss. 169-187.

⁴⁰ Jeopolitik, genellikle klasik ve eleştirel jeopolitik olarak tasnif edilmektedir. Bu ayrımlar, aslında beşeri ve siyasi coğrafyadaki gelişmelerle paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu hususta bkz. Moisiso, op.cit., passim. Hayati Taban, “Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve “Stratejik Derinliğin” Bu Bağlamda İncelenmesi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2013, ss. 21-31. Murat Yeşiltaş, “Eleştirel Jeopolitik”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, ed. Tayyar Arı, Bursa: Dora Yayınları, 2014, ss. 227-260.

mekânsal farklılaşmanın siyasal unsurları üzerine odaklanmaktadır ve siyasal gücün mekân üzerinde nasıl tesis edildiğini ve uygulandığını analiz etmektedir. Bu bakımdan beşeri coğrafya ile siyasi coğrafya benzer çalışma alanlarına sahiptir. Fakat beşeri coğrafya daha kapsamlı bir alan iken siyasi coğrafyanın değişkenleri daha kısıtlıdır ve ağırlıklı olarak siyasal nitelikteki gücün kullanımına ve üretimine ilişkindir. Siyasi coğrafyanın gelişim sürecine bakıldığında alanın profesyonelleşmesiyle birlikte öncelikli olarak devlet-merkezli olduğu ancak daha sonra bu alanın genişlediği ve yeni yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Diğer yandan siyasi coğrafya ile jeopolitik kavramları sıklıkla birbirine yerine kullanılmaktadır. Siyasi coğrafya gibi jeopolitik de temelde devlet-merkezli bir çalışma sahasıdır ve bu bakımdan siyasi coğrafya içerisinde jeopolitik, uzun dönem hâkim konumda olmuştur. Açıktır ki jeopolitik ve bünyesindeki değişkenler hâlâ devlet-merkezlidir. Ancak belli bir coğrafi alanı farklılaştırmak ve siyasal sonuçlar elde etmeye yönelik düzenlemek olarak tanımlanabilecek olan jeopolitik eylem, yalnızca modern devlete özgü değildir ve beşeri hayatın her düzeyinde görülebilir.

Yukarıdaki açıklamalar temelinde belirtmek gerekirse teritoryalite de bir düzenlilik mekânı oluşturulmasında, mekânsal farklılaşmanın kurulmasında ve etkileşimlerin yönlendirilmesinde uygulanan temel kontrol stratejilerinden biridir; özellikle dışarıyla olan etkileşimleri düzenleyici bir etkiye sahip olması sebebiyle de jeopolitik eylemin kapsamını belirlemektedir. Jeopolitik niteliğe sahip ve mekân üzerinde kontrol tesis edilmesine yönelik bir eylem olan teritoryalite, her seviyede uygulanabilecek ve jeopolitik sonuç ortaya çıkarabilecek bir eylem türüdür. İster yerel ister ulusal isterse de ulus-aşırı nitelikte olsun beşeri ve siyasal örgütlenmeler, mekân üzerinde farklı şekillerde kontrol kurarak jeopolitik eylem niteliğinde pratikler gerçekleştirirler ve jeopolitik sonuçları olan yapıları tanzim ederler. Böylece teritoryal kontrol yoluyla tanzim edilen coğrafi alan, siyasal nitelik kazanır ve etkileşimlerin düzenlenmesinde referans oluşturarak mekânsal farklılıkları belirgin hâle getirir. Böyle bir strateji yalnızca yönetsel/siyasal örgütlenme düzeyinde değil, binalar ve mahalleler gibi beşeri hayatın diğer alanlarında da görülebilir. Bununla birlikte hangi seviyede ve içerikte olursa olsun teritoryalite, mekânın siyasal nitelik almasını ve kontrol ilişkisi kurularak coğrafi kompartımanın kurumsallaşmasını beraberinde getirmektedir.

2. TERİTORYALİTE: MEKÂNSAL KONTROL YOLUYLA KOMPARTIMANLAŞMA

Belirtildiği üzere beşeri coğrafya, yeryüzündeki mekânsal farklılaşmanın gerçekleştirilmesinde beşeri eylemin etkisini inceler. Siyasi coğrafya ise siyasal ve coğrafi unsurları bir araya getirerek belli bir mekân üzerinde gücün nasıl ortaya çıktığını ve mekânın nasıl tanzim edildiğini açıklamaya yönelik bir disiplindir. Herhangi bir mekânın tanzim edilmesi hem güç ilişkilerini ortaya koyar hem de mekânın kendisinin düzenleyici bir unsur olarak ortaya çıkmasını sağlar. Güç ilişkilerinin kurulmasına ve mekânın tanzim edilmesine yönelik bir strateji olan teritoryalite, teritoryayla birlikte, beşeri ve siyasi coğrafyanın temel kavramlarından biridir.

Teritoryalite, belli bir coğrafi alan üzerinde siyasal ve sosyal gücün örgütlenmesi⁴¹ veyahut da belirginleştirilmiş bir sahiplik iddiası olarak⁴² tanımlanabilir. Bu davranış formu temelinde sınırları belirlenmiş coğrafi alan, üzerinde kontrol tesis etmek amacıyla enstrümantal hâle getirilir. Bu strateji, birey ve birey topluluklarının kendi sosyal organizasyonlarını kurmada uyguladıkları yaygın bir stratejidir. Bireysel düzeyde odanın düzenlenmesi, diğerlerinin bu odanın dışında tutulmasını gerektirir. Şehirlerde çeteler, kendi mahallerinde ya da bölgelerinde kontrol kurmaya ve diğer çete gruplarını dışarda tutmaya çalışırlar.⁴³ Bunun yanı sıra teritoryalite, insanlar tarafından paylaşılan herhangi bir ortak mekân içerisinde belli bir objeye sahip olmanın ifadesi olarak da görülebilir. Başka bir deyişle ortak mekânı paylaşan bireyler ve birey toplulukları, teritoryalite üzerinden kendi aralarında bir mekân örgütlenmesi ortaya çıkarabilir. Bu şekilde söz konusu mekân üzerindeki sahiplikler de düzenlenir. Bu bakımdan teritoryalite, beşeri hayatta çatışma ortaya çıkarabileceği gibi işbirliğine de sebep olabilir.

Belirtilen tanımlamalarda görülebileceği gibi teritoryaliteyle ilgili olarak iki husus ön plana çıkmaktadır: *Sahiplik iddiası ve mekânın tanzim edilmesi*. Bu çerçevede siyasal güç elde etme ve mekânı tanzim etmeye yönelik bir iddia olan teritoryalite, insanların oturdukları evden buldukları mahalleye, yaşadıkları şehirden mensubu oldukları

⁴¹ John Agnew, "Territoriality", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 744.

⁴² Pitzl, op.cit., s. 250.

⁴³ Peter J. Taylor, "The State as Container: Territoriality in the Modern World-System", *Progress in Human Geography*, Vol. 12, No. 2, 1994, s. 151.

devlete geniş bir yelpazede tatbik edilebilir. Kaldı ki bu davranış ve eylem biçimi yalnızca insana has değildir; diğer canlı türlerinde de gözlemlenebilir. Bu bakımdan teritoryalite, yalnızca insan açısından değil, diğer canlı türleri açısından da ele alınmış ve bu hususta analogiler kurulmuştur.

Teritoryalite, beşeri ve siyasi coğrafyanın önemli kavramları olan yer ve mekânla sıkı sıkıya ilintilidir; yer ve mekânın kontrolü ile bunlar üzerinde kurulacak olan işbirliğini açıklamaya yöneliktir. Bu bakımdan teritoryaliteyle ilgili açıklamalara geçmeden önce, yer ve mekân kavramının hangi anlamlarda kullanıldığı ve çalışmada nasıl ele alınacağına değinilecektir. Bu husus hem ilgili kavramların birbirinden farklılaştırılması hem de teritoryanın diğer coğrafi alan türlerinden ayrıştırılması için elzemdir.

2.1. Yer

Yer, coğrafya içerisinde oldukça yoğun kullanılan kavramlardan biridir; coğrafi bir konsept olarak genellikle kendisine isim verilmiş bir lokasyonu ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.⁴⁴ Başka bir deyişle kavram, coğrafi bir mahalli (locale) işaret etmektedir.⁴⁵ Beşeri coğrafyada sıklıkla kullanılmasına rağmen 1970'lere kadar kavramın niteliğine ilişkin özellikli çalışmalar yapılmamış ve kavram, daha çok verili olarak kabul edilmiştir.

Yer, beşeri coğrafyada genellikle üç unsurun bir araya gelmesiyle tanımlanmaktadır: *Yeryüzündeki belli bir nokta, bireysel/kolektif kimliğin özel konumu (locus) ve günlük hayat ölçeği.*⁴⁶ Buna göre yer lokasyon, mahal ve yer duygusunu (sense of place) içeren anlamlı bir konumdur (site). Lokasyon, mekân üzerindeki kesin bir noktaya işaret eder ve bu nokta, kesin koordinatlara ve diğer konumlarla ölçülebilir mesafelere sahiptir; yerin nerede olduğunu gösterir. Mahal, sosyal ilişkilerin materyal düzenlemesine işaret eder ve bir yerin nasıl görüldüğünü ortaya koymaktadır; binaları,

⁴⁴ Edward Relph, "Place", *Companion Encyclopedia of Geography: The Environment and Humankind*, ed. Ian Douglas, Richard Huggett, Mike Robinson, London: Routledge Press, 1996, s. 906.

⁴⁵ George Henderson, "Place", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 539.

⁴⁶ Noel Castree, "Place: Connections and Boundaries in an Interdependent World", *Key Concepts in Geography*, 2nd ed., ed. Nicholas J. Clifford, Sarah L. Holloway, Stephen P. Rice, Gill Valentin, London: Sage Publication, 2009, s. 153.

sokakları, parkları ve diğer görülebilir unsurları içerir. Yer duygusu ise yerle ilgili çağrışımları işaret eder. Bu çağrışımlar bireysel ya da ortak olabilir. Ortak yer duygusu, tasarı ve temsil temeline dayanmaktadır.⁴⁷ Bu çerçevede yer, beşeri ve doğal unsurların bir araya gelmesinden oluşur ve insanlara günlük yaşamlarında anlamlı bütünler sunan coğrafi bir konumdur. Nitekim Sack, tüm yerlerin doğa, anlam ve sosyal ilişkilerin bir araya geldiği bir bütün olduğunu ve bu bütünün yerin karakterini oluşturduğunu belirtir. Bu süreçler değişkendir ve daimi olarak rekabet halindedir.⁴⁸

Yukarıda belirtilen unsurlardan da anlaşılacağı gibi yer kavramı, belli bir coğrafi noktanın farklılığına ve onu diğer yerlerden ayıran, görülebilir ve algılanabilir niteliklerine vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra yer, kaçınılmaz olarak bir anlam yüklemesini gerektirmektedir. Anlam ne kontrol edenler ne de kontrol edilenler tarafından doğrudan belirlenebilir; daha çok etkileşime dayanmaktadır.⁴⁹ İnsanlar, belli bir coğrafi konumda yaşarken o konumun fiziki yapısı ve günlük pratikleriyle bağlantılı olarak yer duygusu edinirler. Örneğin New York gökdelenleri, Paris ise bulvarlarıyla anılır. Alışveriş mağazaları, parklar, kütüphane vb. unsurlarla belli bir yerin fiziki yapısı belirlenir. İnsanlar, bu coğrafi konum içerisinde günlük eylemleri yoluyla o konumla duygusal bağ kurarlar ve o yerin diğer yerlerden ayrı olduğu hissiyatına kapılırlar. Başka bir deyişle insanlar, günlük pratiklerini gerçekleştirdikçe belli bir yere ilişkin anlamlar şekillenir ve yeniden şekillenir. Anlamlar, bireysel tecrübelerden oluşabileceği gibi kolektif tecrübelerden de oluşabilir ve genellikle kolektif tecrübeler, belli bir yerin birey ve toplumlarla kimikleşmesinde etkilidir. Fiziki yapı, anlam ve gündelik pratikler, bir yer duygusunun oluşumuna etkide bulunur.⁵⁰ Yerler daimi olarak oluş içerisinde olduğu için yer duygusu da değişir. Daha önce bir anlamı olmayan veyahut da başka bir anlamı olan bir yer, kültürel ve siyasal olarak dönüştürülebilir ve yeni bir anlama sahip olabilir.⁵¹ Örneğin bağımsızlıktan sonra ulusal bir kimlik oluşturmaya çalışılan Makedonya’da, 2014 yılında başkent Üsküp’te başlatılan çevre düzenlemesi, şehre anıtsal bir nitelik kazandırmaya ve bu şekilde Makedon kimliğini görünür kılmaya yöneliktir. Bu amaçla şehrin çeşitli noktalarına heykeller yerleştirilmiş ve azametli binalar inşa edilmiştir. Bu

⁴⁷ Place T. Cresswell, “Place”, *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 8, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 169.

⁴⁸ Sack, *Homo Geographicus*, Üçüncü Bölüm.

⁴⁹ Henderson, loc.cit.

⁵⁰ Cresswell, op.cit., ss. 169-170.

⁵¹ Henderson, op.cit., s. 540.

durum, Makedonya devletinin, sosyalist Yugoslavya döneminden farklı olarak, Üsküp'e ulusal başkent niteliği kazandırılmasına yönelik bir girişimi olarak görülebilir.

Yukarıdaki açıklamalardan da görülebileceği gibi yer kavramı, beşeri ve doğal unsurların bir araya gelerek belli bir coğrafi konumun diğerlerinden farklı olduğunu gösterecek şekilde kullanılmıştır. Buna göre yerler, birbirlerinden farklıdır ve her biri kendine özgü niteliklere sahiptir. Buna karşılık beşeri coğrafyacı Edward Relph, 1976 yılında yayınladığı *Place and Placelessness* adlı eserinde yerlerin artık farklılıklarının azaldığını ve bu bakımdan yer olma niteliğini kaybetmeye başladıklarını ileri sürer. O'na göre bunun sebebi, kitle üretiminin ve bu süreçle eşgüdümlü olarak dünya ölçeğinde artan hareketliliğin birbirine benzer mekânlar ortaya çıkarmasıdır. Artık yerleri birbirinden ayırt etmek güçleşmiştir; dünya ölçeğinde ortaya çıkan benzer tüketim kalıpları, alış-veriş merkezleri, hava alanları, gökdelenler vb. unsurlar, yerleri birbirlerine benzer hâle getirmektedir.⁵² Relph'in bahsettiği bu husus, siyasal söylemlerde sıklıkla kullanılan ve ulaşım ile iletişim imkânlarının gelişiminin daha bütünlüklü bir dünya ortaya çıkardığı iddiasına dayanan küreselleşmenin⁵³ sonucu olarak değerlendirilebilir. Relph'in bakış açısından değerlendirildiğinde piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı koşullar hem beşeri toplulukları hem de onların günlük yaşam tecrübelerini birbirine benzerleştirmekte ve bu durum, insanların günlük yaşamlarının da birbirine benzer niteliklere göre organize olmasını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte bu olgunun dünya üzerindeki etkisinin kaçınılmaz ve nedenselci şekilde tektipleştirici olduğunu ileri sürmek güçtür. Zira Noel Castree'in de belirttiği gibi tartışmalı bir kavram olan küreselleşmenin kendisi de homojen bir süreç değildir.⁵⁴ Başka bir deyişle küreselleşmenin hem kendisi hem de beşeri hayat ve çevre üzerindeki etkisi birer-örnek nitelikte değildir. Bu bakımdan yerler arasında benzerlikler ve farklılıklar halen mevcuttur.

⁵² Relph, op.cit., s. 914-915. George Henderson, "Placelessness", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 542.

⁵³ Matthew Sparke, "Globalization", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 308.

⁵⁴ Castree, op.cit., ss. 163-167.

2.2. Mekân

Beşeri coğrafyanın önemli kavramlarından biri de mekândır. Mekân, coğrafyaya kimliğini veren ve disiplin içerisinde yer alan araştırmacıları birbirine bağlayan unsurlardan biridir. Kavram hem beşeri hem de fiziki coğrafyacılar tarafından düzenli olarak kullanılmaktadır. Mekân, birçok düşünce biçimi için temel bir çerçevedir; fizikten estetiğe, mitten günlük hayata uzana bir yelpazede, zamanla birlikte, temel bir düzenleyici sistem ortaya koymaktadır. Farklı çalışma alanlarında farklı kavramsallaştırmalar yapılmıştır ve mekân konusunda üzerinde uzlaşmış bir tanımlamadan bahsetmek güçtür. Bu bakımdan coğrafya alanı içerisinde mekâna ilişkin sıklıkla kullanılan yaklaşımlar üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Mutlak ve Görelî Mekân

Mekân, ağırlıklı olarak mutlak şekilde ele alınmıştır. Bu bakış açısına göre mekân, sabit (fixed) ve sınırlandırılmış bir coğrafi alandır ve bu alan, içerisinde şeylerin bulunduğu ve olayların gerçekleştiği bir konteynerdir (container). Mekânın bu şekilde kapsayıcı bir konteyner olarak ele alınması, modern düşüncenin temel unsurlarından biridir. Modern bilim, mekânı iki ya da üç boyutlu bir bölme (grid) olarak ele almış ve kartografya yoluyla bu düşünce temelinde analizlerde bulunmuştur. Bu bölmeler içerisinde her bir nokta, homojen bir genişlik içerisinde benzer olarak görülmüş ve koordinat geometrisi temelinde mekân, bilimsel ölçme ve değerlendirme yöntemleriyle anlamlandırılmaya ve işlevselleştirilmeye çalışılmıştır.⁵⁵ Mekânın sabit bir konteyner olarak ele alınması, zaman-mekân ilişkilerinde birincisinin değişim ve ilerleme olarak görülmesini beraberinde getirmiştir. Mekân kavramı ise marjinal kalmış ve daha çok verili olarak ele alınmıştır. Başka bir deyişle mekânın sabit olduğu, değişimin ise zamansal açıdan ele alınması gerektiği, 20. yüzyılın başına kadar genel kabul görmüştür.⁵⁶

Modern bilimsel düşüncenin temellerinden biri olan mutlak mekân, mekân içerisindeki görüngülerin düzenlenmesine vurgu yapar ve bunların kendisiyle çok fazla

⁵⁵ Stuart Elden, "Space I", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 10, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 264.

⁵⁶ Derek Gregory, "Space", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 709.

ilgilenmez. Mekân, insanlar ile objelerin konumlandığı ve bunların eylemde/harekette bulunduğu geometrik bir organizasyon sistemi olarak ele alınır; noktadan çizgiye giden bir düzlem olarak değerlendirilir. Mutlak mekân Newton, Galileo ve Descartes'in çalışmalarında görülmekte birlikte, esas olarak Öklid geometrisi temellidir.⁵⁷ Mekân, mutlak şekilde matematiksel olarak ölçülebilir bir alan olarak görülür.⁵⁸ Mekân içerisinde gerçekleşen süreçler, nesnel ve bilimsel olarak ölçülerek sayısal teknikler vasıtasıyla ölçülebilir bilgi hâline dönüştürülür. Bu denklemde oldukça özcü bir şekilde ele alınan mekân, geometriye indirgenir ve nitelikleri de doğal ve verili olarak kabul edilir. Bu düşünce içerisinde coğrafya, mekânsal ilişkilerin işlevsel muadeler yoluyla anlaşılabilirdiği bir mekânsal yasa bilimi halini alır.⁵⁹ Sonraki bölümde detaylandırılacağı üzere modern devletin gelişiminde sınırların kesin ve matematiksel bir zorunlulukla belirlenmesinde mutlak mekân algısı belirleyici olmuş ve dünyanın bu şekilde kompartımanlara ayrılması, özellikle haritalar vasıtasıyla temsil edilmiştir.

Mutlak mekân görüşüyle ortak yönleri olmakla birlikte, farklı unsurları bünyesinde barındıran görelî mekân düşüncesi, mekânın boş bir konteyner olmadığını ve objelerle dolu olduğunu ileri sürer. Bu argümana göre mekân, objelere ve ilişkilere bağlıdır. Materyal unsurlar, mekânın nitelik ve konumu üzerinde etkide bulunmaktadır. Görelî mekân düşüncesi, mutlak mekânın sabitleştirilmiş geometrik bakış açısına karşı çıkar. Mekân algısı farklı bakış açılarına bağlı olabilir ve bu bağlılık, gözlemcinin durduğu yere sıkı sıkıya bağlıdır.⁶⁰ Nitekim mutlak mekân anlayışına karşı alternatif bir mekân düşüncesi öne süren Fred Schaefer'a göre coğrafya, belli bir mekândaki görüngülerin kendisine değil, o mekân üzerindeki görüngülerin mekânsal düzenlemelerine odaklanmak durumundadır. Mekânsal ilişkiler coğrafya disiplininin temel unsurlarından biri olduğuna göre disiplin içerisinde mekânsal düzenlemelere yönelik yasalarla ilgilenilmelidir. Schaefer, coğrafyanın tamamen analitik olması gerektiğini ileri sürer. O'na göre coğrafya, görüngülerin mutlaklığına ve mekânsal yapıların biricikliğine çok fazla vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan görüngülerin mutlaklığı ve mekânsal yapıların biricikliğinden

⁵⁷ İlhan Kaya, "Coğrafi Düşüncede Mekân Tartışmaları", *Düşünme Dergisi*, S. 4, 2013, s. 3.

⁵⁸ John Pickles, "Euclidean Space", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 220.

⁵⁹ Rob Kitchin, "Space II", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 10, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 269.

⁶⁰ Elden, loc.cit.

ziyade mekânsal ilişkilerin coğrafi yasaları ortaya konmalıdır. Schaefer'in bu girişimi sonrasında görelî mekân anlayışı temelinde sayısal yöntemlerle coğrafi kavramlar geliştirilmiş ve coğrafyacılar, mesafe ve konum gibi kavramları yasalar bağlamında kullanmaya başlamışlardır.⁶¹

2.2.2. İlişkisel Mekân ve Mekânın Üretimi

Görelî mekân anlayışı temelinde yapılan çalışmalar, 1950 ve 1960'larda sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan niceliksel yöntembilime bağlı kalmış ve bu bakımdan coğrafi analizlerde öznel unsurlar dışarıda bırakılmıştır. Görelî mekân düşüncesi da bir ölçüde soyut mekân anlayışına dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre mekân üzerinde incelemede bulunabilmek için mekân dâhilinde bazı objelerin olması gerekmektedir. Aksi halde mekân yine bir boşluktan ibaret olacaktır. Ayrıca bu görelî mekân düşüncesi, objelere niteliklerini veren ve olayların gelişmesini sağlayan harekete geçirici faktörlere yeteri kadar önem vermemektedir.

1970'lerden itibaren mekânın ontolojik statüsüne ilişkin daha yoğun tartışmalar yapılmış ve ilişkisel bakış açıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ontolojiler, fizikte kabul edilen ilişkisel mekân kavramından oldukça farklılaşmış ve Marksist ya da feminist coğrafyacılar gibi eleştirel coğrafyacılar tarafından ileri sürülmüştür. Bunlara göre mekânsal bilim indirgemecedir ve mekânın mutlak olarak ele alınması, mekân kavramının içeriğini boşaltmıştır. Mutlak mekân düşüncesi, mekânın üretilmesi meselesini görmezden gelmektedir. Mekân ne verili ve pasif bir geometridir ne de özcü ve teleolojik bir niteliğe sahiptir; ilişkisel ve olumsaldır (contingent) ve sosyal/siyasal ilişkiler ve pratikler yoluyla üretilir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse mekân, sosyal ve ekonomik hayatın gerçekleştiği mutlak bir geometrik konteyner ve anlamını bekleyen boş bir varlık değildir; bilakis böyle ilişkilerin kurucu unsurlarından biridir. Mekânla birlikte sosyal ilişkiler ve mekânın kendisi de inşa olmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında futbol sahası gibi gündelik bir mekân, belli amaçlara yönelik olarak hem belli failer tarafından yaratılan hem de dil, mit, ritüel vs. yoluyla anlamı belirlenen fiziki bir biçimlenim olarak görülebilir.⁶²

⁶¹ Olaf Kuhlke, "Space and Human Geography", *Encyclopedia of Human Geography*, ed. Barney Warf, California: Sage Publication, 2006, ss. 441-442.

⁶² Kitchin, op.cit., s. 270.

İlişkisel mekân düşüncesinde mekânın sosyal (ve siyasal) yönü ön plana çıkarılmıştır. Buna göre mekân, niceliksel unsurların beşeri davranış kalıpları üzerindeki etkisinin nedensellik ve sayısal veriler temelinde incelenmesi şeklinde değil, düşünsel unsurların şekillenmesinde belirleyici olduğu bir çerçeve olarak ele alınmalıdır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse düşünsel unsurlar, sosyal ve pratik hayatın gerçekleştiği mekânı boş bir kalıp olmaktan çıkarmış ve bizatihi sosyal ilişkilerin kurucu bir unsuru hâline getirmiştir.

Mekânın ilişkisel olarak ele alınmasında önemli isimlerden biri Henri Lefebvre'dir. Lefebvre'ye göre mekân, toplumsal bir çıktıdır. Mekân kavramı, Batı literatüründe yalnızca soyut olarak tasarlanmış ve bu bakımdan mekânın toplumsal boyutu ihmal edilmiştir. Mekân kavramını ele alırken hem düşünsel hem de maddi unsurların bir arada ele alınması gerekmektedir. Zira her iki unsur da gerçeklikle ilintilidir. Bu bakımdan Lefebvre, *Mekânın Üretimi* adlı eserinde mekânın birbiriyle ilişkili üç unsur temelinde ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür: *Algılanan, kavranan ve yaşanan*. Birincisi, mekânın maddi unsurlarını işaret eden *mekânsal pratiklerdir*. O'na göre "*bir toplumun mekânsal pratiği, kendi mekânını yaratır.*" O toplumu ortaya çıkarmak ise mekânsal pratiklerinin anlaşılmasıyla sağlanmaktadır. İkinci olarak Lefebvre, mekânın soyut ve zihinsel tasarımına dikkat çeker ve bu durumu *mekân temsilleri* olarak adlandırır. Zihinsel olarak tasarlanan mekânlar, teknokratlar tarafından bilimselleştirilir. Mekân temsilleri, bir toplum içindeki hâkim mekân düşünselini ortaya koyar. Lefebvre'ye göre mekânın maddi ve zihinsel yönü, diyalektik bir şekilde ele alınmalıdır fakat bu doğrusal bir diyalektik ilişki değildir. Lefebvre'nin mekân formülasyonundaki üçüncü unsur olan *temsil mekânları*, mekân temsilleri ve mekânsal pratikler ile ilişki içerisinde işlemektedir ve mekân üzerinde bulunanlar tarafından tecrübe edilen, mekânın canlı kısmını işaret etmektedir. Başka bir deyişle mekân üzerinde olanların günlük pratikleri ve bu pratiklerin imlediği sembolik ve sözel olmayan unsurlar, ilk iki kavramla ilişki içerisinde bir arada işlemektedir. Lefebvre'nin ortaya koyduğu mekân bilgisi algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân arasındaki *trialektik ilişkiye* dayanmaktadır.⁶³

⁶³ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014, ss. 67-71. Ayrıca bkz. Edward W. Soja, "Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination", *Human Geography Today*, ed. Doreen Massey, John Allen, Phil Sarre, Cambridge: Polity Press, 1999, ss. 260-278.

Lefebvre'nin mekân kavramı, toplumsal olmanın yanı sıra tarihseldir. O'na göre mekânın kendi tarihi vardır. Tarihsel olarak değerlendirilen toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar, mekânın şekillenmesinde belirleyicidir. Örneğin Orta Çağ toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısında köyler, şehirler, manastırlar ve şatolar mekânsal pratikleri, toprak, yer-altı dünyası ve Tanrı ise mekân temsillerini oluşturmuştur. Bu yapı içerisinde temsil mekânları, çeşitli zihinsel yapılarla bir arada düşünülmüştür.⁶⁴ Benzer şekilde kapitalizm de kendi mekânını üretmiştir. Kapitalist yapı, paranın ve devletin gücünü gösteren bankalara, iş merkezlerine ve büyük üretim birimlerine, otoyollara, havalimanlarına ve iletişim ağlarına dayanan bir mekân oluşturmuştur.⁶⁵

Yukarıda belirtilen tanımlamalarından da görülebileceği gibi mekân konusundaki yaklaşımlar arasında keskin farklılıklar bulunmaktadır. Mekân, öncelikli olarak ilişkilerin gerçekleştiği nesnel bir konteyner olarak ele alınmıştır. 1970'lerden itibaren eleştirel coğrafyanın gelişmesiyle birlikte, mekânın siyasal ve toplumsal yönü ön plana çıkmıştır. Mekânın nesnel bir konteyner olmaktan ziyade siyasal ve toplumsal koşulların bir ürünü ve etkileşimlerin belirlenmesinde kurucu bir unsur olduğu üzerinde durulmuştur. Açık ki mekân, anlamını bekleyen boş bir konteyner değildir. Çeşitli araçlarla (dil, söylem, yasa, pratikler vb.) mekânın kapsamı ve anlamı belirlenir. Böylece mekânsallıklar inşa edilir ve bu mekânsallıklar fiziki referansa sahip olur. Esasında teritoryalite de mekânsal bir kontrol strateji olması sebebiyle mekânların üretiminde uygulanan stratejilerden biridir. Teritoryalite, mekânı ölçeklendirerek ona anlam ve teritoryal işlev kazandırır; bu şekilde etkileşimlerin gerçekleşmesinde mekânsal bir çerçeve oluşturur. Bu süreç karşılıklı olarak işler. Zira teritoryalite mekânları farklılaştırır. Bu bakımdan da mekânlar, tek başlarına değil, başka mekânlarla bir arada değerlendirilmelidir. Karşılıklı olarak, mekânların üretiminde etkili olan unsurlardan biridir. Bu karşılıklı kuruculuk unsuruna sonraki bölümlerde yeniden değinilecektir.

2.3. Biyolojik ve Antropolojik Bir Dürtü Olarak Teritoryalite

Buraya kadar gelinen kısımda beşeri ve siyasi coğrafya ile yer ve mekân kavramları üzerinde duruldu. Beşer, çeşitli eylem kalıpları yoluyla yer ile mekânları inşa eder ve

⁶⁴ Lefebvre, op.cit., ss. 73-75.

⁶⁵ Ibid., ss. 81-84. Henri Lefebvre, "Space Social Product and Use Value", trans. by W. Freiberg, *State, Space, World: Selected Essays: Henri Lefebvre*, ed. Neil Brenner, Stuart Elden, Minnesota: University of Minnesota Press, 2009, ss. 187-189.

üretir; bu coğrafi alanlar diğerlerinden ayrıştırılır. Bu ayrıştırma ve mekânsal kontrol inşa etme yollarından biri de teritoryalitedir. Teritoryal eylemler, ayrıca teritoryanın üretimini veyahut da yer ile mekânın teritoryal işlevlere sahip olmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan teritoryalite, işlevsel nitelikte bir kompartımanlaştırmanın şekillenmesinde belirleyici olan süreçlerden biridir ancak yalnızca beşeri ve yönetsel örgütlenmelerin gerçekleştirdiği bir eylem türü değildir. Bu bakımdan söz konusu konseptin kendi gelişimini ele almak gerekmektedir. Farklı bilim alanları arasındaki teritoryalite açıklamalarının, teritoryal eylemlerin icrasına yönelik farklı kaynaklardan beslenmekle birlikte, ortaya çıkardığı sonuçlar itibarıyla birbirine benzer niteliklere sahip olduğu görülmektedir.

Teritoryalite, 18. yüzyılda daha çok insan dışındaki canlıların bir eylemi olarak görülmüştür. 19. yüzyılın sonuna doğru etoloji alanında hayvanların davranış kalıplarını açıklamak amacıyla başvurulan bir kavram olan teritoryalite, daha sonraki dönemlerde evrim teorisinin de etkisiyle beşeri davranış kalıpları için de kullanılan bir kavram hâline gelmiştir. 1960'lerde ise psikologlar hem coğrafi konumun hem de fiziki çevrenin beşeri davranış üzerindeki etkisini ve insanların teritoryal davranış kalıplarını ele almışlardır.⁶⁶ Bu dönemde de insanların teritoryal nitelikteki davranışları, insan dışındaki canlılarla aynı temelde ve evrim kapsamında ele alınmıştır. Bu çerçevede teritoryal davranışı belirleyen iki temel unsur üzerinde durulmuştur: *Savunma* ve *ayırt etme (distinctiveness)*.

2.3.1. Savunma

Teritoryal davranışa getirilen en yaygın açıklamalardan biri, coğrafi alanın diğer canlı türlerinden savunulmasına ilişkindir. Bu durumun özünde Darwinist evrim yaklaşımı bulunmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde teritoryalite, canlı ve canlı gruplarının hayatlarını sürdürmesine yönelik olarak yaşadıkları coğrafi alanı korumaya yöneliktir; temel güdüsü ise hayatın idame ettirilmesidir. Canlı ve canlı gruplarının kendi coğrafi alanlarını korumaya yönelik eylemleri, şiddet içeren ya da içermeyen eylemler olabilir.⁶⁷ Bu eylemler, ağırlıklı olarak grup üyelerine daha fazla yaşam alanı sağlamak,

⁶⁶ Julian J. Edney, "Human Territoriality", *Psychological Bulletin*, Vol. 81, No. 12, 1974, s. 959.

⁶⁷ Bkz. Ralph B. Taylor, *Human Territorial Functioning: An Empirical, Evolutionary Perspective on Individual and Small Group Territorial Cognitions, Behaviors, and Consequences*, New York: Cambridge University Press, 1988, ss. 21-33.

nüfusu düzenlemek, hâkim yapıyı kuvvetlendirmek, grup-içi şiddet ve ölümü azaltmak gibi sebeplere dayanmaktadır.⁶⁸

Teritoryal davranış ve eylemleri hem insanların hem de diğer canlıların ortak niteliklerinden biri olarak gören isimlerin başında Robert Ardrey gelmektedir. İnsanların diğer canlılarla benzer davranış kalıplarına sahip olduğunu ileri süren Ardrey, teritoryalitenin içgüdülerin yönlendirdiği bir davranış biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Teritorya da bir coğrafi alandır. Herhangi bir canlı ve canlı grubu, içinde yaşadığı ve temel ihtiyaçlarını giderdiği coğrafi alanı korumaya çalışır. Bu sürecin iki boyutu bulunmaktadır. İlk olarak bu coğrafi alan, dışarıda olan aynı türlere karşı korunur ve böylece yaşam alanının devamlılığı sağlanır. İkinci olarak ise koruma eylemi neticesinde veyahut da teritoryalite eylemiyle eşgüdümlü olarak korunan alandaki şeyler üzerinde sahiplik iddiası gerçekleşir. Bu bakımdan belli bir alanda hayati faaliyetlerini idame ettiren canlılar ki bunlar *teritoryal canlılardır*, bu alanı koruma ve sahip çıkma dürtüsüyle eylemde bulunmuş olurlar.⁶⁹

Ardrey, canlıları teritoryal koruma eylemine yönlendiren üç temel dürtü olduğunu ileri sürer: *Güvenlik, harekete geçirme (stimulation) ve kimlik*. Güvenlik, teritoryanın tehlikelerden arındırılmasıyla sağlanır. Bu hususta istenmeyen tehlikelerin teritorya dışında tutulması en temel amaçtır. Harekete geçirme ise koruma dürtüsünün ortaya çıkardığı eylemler için gerekli isteklendirmeyi sağlar. Başka bir deyişle alanın korunmasına yönelik güdüler teritoryal eyleme enerji kazandırır. Kimlik kazandırma ise teritoryanın genel tanımının ortaya çıkardığı bir durumdur; yani söz konusu korunan alanın anlamlandırılma sürecidir. Bu üç unsur savaş yoluyla gerçekleştirilir. Burada savaş, yalnızca dövüşme ya da çatışma değildir; her türlü koruma stratejisidir ve gereklilik teşkil eder. Ancak stratejinin her türlü de zaten bir savaş ya da mücadele hâlidir.⁷⁰

Ardrey, bir savunma stratejisi olarak teritoryalite iddiasını ortaya atarken Japonya'nın 1941 yılında gerçekleştirdiği Pearl Harbour saldırısını örneklendirmektedir. O'na göre Japonya'nın Pearl Harbour saldırısı sonrasında ABD'nin Mihver Devletlere savaş ilan etmesi ve aktif olarak savaşa dâhil olması, temelinde içgüdülerin bulunduğu

⁶⁸ Edney, op.cit., s. 960.

⁶⁹ Robert Ardrey, *The Territorial Imperative: A Personal Inquiry into the Animal Origins of Property and Nations*, New York: Atheneum Press, 1966, s. 6.

⁷⁰ Ibid., ss. 130-143.

teritoryal bir davranıştır. Şöyle ki Ardrey'e göre Japonların saldırısı, aslında ABD'ye çok fazla zarar vermemiştir. Japonlar da ABD'ye saldırırken ABD'nin reaksiyon göstereceklerini tahmin etmekteydiler. Japonlara göre ABD böyle bir saldırıya aşırı bir tepki göstermeyecekti. Zira söz konusu saldırı, ABD'ye çok büyük ve yıkıcı zararlar vermeyecekti. Japonlar, ABD'nin vereceği tepkileri aslında rasyonel bir şekilde hesapladılar ve saldırılarını da bu minvalde gerçekleştirdiler. Ardrey, Japonların rasyonel analizler yapmakla birlikte irrasyonel olanı, yani Amerikalıların kendi teritoryalarını koruma güdüsüyle hareket edeceklerini düşünemediklerini ileri sürer. Beşeri hayatta sosyal bir teritoryaya geçilse bile, evrensel teritoryal ilkeye göre hareket edilir ve bu da teritoryal zorunluluktur (territorial imperative). Bu teritoryal zorunluluk, dışarıdan gelecek olan etkilere karşı alanın irrasyonel bir güdüyle savunulmasıdır. Başka bir deyişle teritoryal ilke kolektif bir insan topluluğuna mâl olsa dahi bu kolektivitenin vereceği tepkiler de yaşanan coğrafi alanın savunulmasına yönelik olacaktır.⁷¹

Teritoryalite konusunda insan ile diğer canlılar arasında analogi kuran diğer bir önemli isim Konrad Lorenz'dir. Etolojinin kurucularından biri olarak görülen Lorenz, canlı türlerin davranışlarını içgüdüsel yönden incelemektedir. O'na göre insan türü, aslında bir hayvandır ve her iki tür de tecrübe edinme yeteneğine sahiptir. Hem insanlar hem de hayvanlar saldırganlık konusunda benzer davranış kalıpları sergilemektedir ve özellikle hayatın idame edildiği alanlar saldırgan bir şekilde korunmaktadır. Darwinist görüşün temel ilkelerinden istifade eden Lorenz, canlıların açlık, yeniden üreme, korku ve saldırganlık (aggression) faktörlerinin etkisiyle teritoryal davranış kalıpları sergilediğini ileri sürer.⁷² O'na göre canlılar, türler arasındaki dengenin sağlanması, en yetkin olanın seleksiyonunun gerçekleşmesi ve gençlerin korunması amacıyla hayatın idame ettirildiği coğrafi alanı ve bu coğrafi alandaki kaynakları korumaya çalışırlar.⁷³ Teritoryaliteyi yapısalcı bir temelde, belli bir alanın korunması olarak tanımlayan Lorenz,⁷⁴ doğal seleksiyon etkisiyle tüm canlıların bu koruma içgüdüünün güdülediği saldırgan davranışlar sergilediğini ileri sürer. Lorenz'e göre başka bir gezegenden bir ırk gelse ve gündelik beşeri hayatı gözlem etse kat'i suretle beşeri hayatın akılla

⁷¹ Ibid., ss. 176-183.

⁷² Konrad Lorenz, *On Aggression*, trans. by Marjorie Kerr Wilson, London: Routledge Press, 2002, s. 86, 95.

⁷³ Ibid., s. XIII.

⁷⁴ Ibid., ss. 20-45.

yönlendirilmediğini görecektir. Zira canlı eylemlerinin büyük çoğunluğu irrasyonel güdülenmeye sahiptir. Binlerce kişinin Napolyon ya da İskender için hayatlarını feda etmesinin herhangi bir rasyonel yönü yoktur.⁷⁵

Yukarıda belirtilen iki isim bir arada değerlendirildiğinde ikisinin de benzer önermelere sahip olduğu görülmektedir. İnsan ve hayvan arasında ayırım yapılsa da aslında bu ayırım daha çok analitiktir. İki varlık da aslında aynı davranış kalıbını gösteren tek bir türün farklı görünüşleri ya da varyasyonlarıdır. Bu bakımdan söz konusu yaklaşım, teritoryalite ile diğer canlıların teritoryal eylemlerinin ayrı ayrı ele alınması gerektiği şeklinde eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin temelinde şu hususlar bulunmaktadır:

- İnsanlar, mekânı tek bir sebepten ötürü değil, çok çeşitli sebeplerle kullanabilirler.
- Teritorya ve saldırganlık arasındaki ilişki insanlarda doğrudan değildir.
- Teritoryal alanlar, insan dışındaki canlılar için temel bir biyolojik (barınak, gıda kaynakları) gereklilik olabilir. Ancak aynı durum, insanlar için geçerli değildir.
- İnsanlar, tek bir teritoryadan ziyade (ev, ofis gibi) birden çok teritoryaya sahip olabilir.
- Bir grubun teritoryasının bütünüyle işgali insanlarda görülebilen bir davranış kalıbıyken hayvanlarda bu durum oldukça nadirdir.
- İnsanlar, gelişen teknoloji ürünleri sayesinde başka teritoryalara fiziksel olarak girmeden de teritoryal savaş sürdürebilir.
- İnsanlar, kendi teritoryal alanlarında başka insanları, herhangi bir düşmanlık olmaksızın da konuk edebilir.⁷⁶

2.3.2. Ayırt Etme

İçgüdüsel dürtülerle teritoryalite açıklamalarının yanı sıra 1960'larda ve devam eden dönemde söz konusu kavram antropoloji, sosyal ve çevresel psikoloji açısından da ele alınmıştır. Bu çalışmalarda iki hususun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, insanların kendi yaşam alanlarını diğer insanlara karşı korumasıdır. Diğer ise bu yaşam

⁷⁵ Ibid., ss. 228-229.

⁷⁶ Edney, op.cit., ss. 961-962.

alanlarının ve bu alandaki fiziki unsurların sahipliğini vurgulamak üzere ayırt edici işaretleyicilerin belirlenmesidir.

Antropoloji alanında en önemli çalışmalardan biri, Edward Hall'un *The Silent Language* isimli eseridir. Hall, bu eserinde esas olarak kültürün beşeri davranış üzerindeki etkisini ele almakla birlikte, her bir canlı ve canlı grubunun kendisini dış çevreden ayıran fiziki bir sınıra sahip olduğunu ileri sürer. Bu coğrafi alanı *organizmanın teritoryası* olarak adlandıran Hall, organizmanın bu alan üzerinde iddiada bulunmasını ve koruma eylemlerini teritoryal faaliyetler olarak tanımlamaktadır.⁷⁷ Hall'a göre insanlar, diğer canlılardan daha geniş ölçekte teritoryalite anlayışına sahiptir. Onların teritoryal faaliyetinin fiziki alanı hem oldukça geniştir hem de çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik içerisinde kültürel unsurlar etkilidir. Örneğin Amerikalılar, mekân oldukça kişiselleştirilmiş olarak ele alırlar ve yerler arasındaki farklılıkları ya da benzerlikleri de kişisel tecrübelerle değerlendirirler. Ayrıca Amerikalılar için mekân kavramı, yerle başlar ve onlar, aşına oldukları yerlere daha fazla atıfta bulunurlar.⁷⁸ Bu bakımdan Amerikalılar ne zaman denizaşırı bir yere gitseler kültür şokları yaşarlar.⁷⁹ Hall'a göre kültürün etkisi altındaki (teritoryal) davranışlar, sessiz bir iletişim şeklidir. Kültür, doğrudan insanlar tarafından söylenmemekle birlikte, eylemlerle kendisini izhar etmektedir.⁸⁰

Teritoryalite konusunda alan üzerinde iddiada bulunma ve koruma unsurlarını ileri süren isimlerden biri de Irwin Altman'dır. Altman'a göre teritoryalite, zamansal olarak gerçekleştirilen önleyici ve reaktif davranışlardan oluşmaktadır. Bu davranışlar sözlü, işaretleyici ve çevresel eylemlerle yerlerin, insanların, objelerin ve fikirlerin kullanılmasına ya da bunlar üzerinde iddiada bulunulmasına dayanmaktadır; birey ve birey topluluklarının isteklendirmelerini tatmin etmeye yöneliktir.⁸¹ Altman, psikolojik açıdan teritoryaları birincil, ikincil ve kamusal teritoryalar şeklinde üçe ayırmaktadır. Birincil teritoryalar, ev gibi bireylerin uzun dönem kontrolünde ve münhasır olarak kendi hâkimiyeti altında olan alanlardır. İkincil teritoryalar ise daha az psikolojik alanlardır ve insanlar, bu alanlar üzerinde daha kısa süreyle iddiada bulunurlar. Bireyler, bu objelerin

⁷⁷ Edward T. Hall, *The Silent Language*, New York: Doubleday&Company Press, 1959, s. 187.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 193.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 199.

⁸⁰ *Ibid.*, ss. 14-15.

⁸¹ Irwin Altman, "Territorial Behavior in Humans: An Analysis of the Concept", *Spatial Behavior of Older People*, ed. Leon A. Pastalan, Daniel H. Carson, Michigan: University of Michigan Press, 1970, s. 8.

münhasır sahibi değildir. Bu alanlar genellikle diğer gruplar tarafından da belli bir zamanda işgal edilir. Örneğin TV'nin ortak olduğu bir evde TV başına en önce gelenin istediği programı seyretme konusunda iddiada bulunması böyle bir eylemdir. Kamusal alanlar ise parklar, sahiller, sokaklar, toplu taşımadaki koltuklar gibi bireylerin çok daha kısa sürelerle bulunduğu ve kontrollerinin az olduğu alanlardır. Bireyler, birincil ve ikincil alanda daha fazla kontrol sahibi olmaya çalışırlar ve bunu, o alandaki şeyler üzerinde sahiplik iddia ederek, bu alanları kişiselleştirerek ve sınır koyarak yaparlar.⁸²

Çevresel psikolojinin önemli isimlerinden biri olan Robert Sommer de teritoryal eylemlerin beşeri hayatın birçok veçhesinde görülebilen karmaşık bir görüngü olduğunu ileri sürer. Sommer'e göre teritoryaliteyi yasal sahip olma açısından (legal owned property) değerlendirmek, birçok teritoryal davranış ve eylemin kavram dışında bırakılmasını beraberinde getirecektir. Böyle bir tanımlama, örneğin şehirlerde yaşayan ancak herhangi bir yasal mülke sahip olmayanları teritoryalite kavramının dışında bırakır. Bu bakımdan teritoryaliteyi daha kapsamlı olarak ele almak gerekmektedir. Sommer, teritorya kavramını birey ve birey toplulukları tarafından kontrol edilen alan olarak tanımlar. Burada vurgu fiziki sahipliklere yapılmıştır. İnsanlar, bu alan içerisindeki sahipliklerini korumaya ve üzerinde kontrol sahibi olmaya çalışırlar. Beşeri iletişimin büyük ölçüde sembollere dayanması sebebiyle teritoryal muhafaza da tabela ve çit gibi objelerle sağlanmaktadır.⁸³ Birey ve birey toplulukları, bu şekilde coğrafi alanları birbirlerinden farklılaştırırlar. Bu bakımdan da teritorya, kişiselleştirilmiş bir alandır ve diğerlerine karşı muhafaza edilir.⁸⁴ Ayrıca fiziki çevrenin farklı kavramsallaştırmaları vardır ve insan, fiziki çevresiyle daimi olarak etkileşim halindedir. İlk olarak bireylerin belli bir zamanda fiziki olarak çevresinde bulunan *en yakın çevre (proximate)* vardır. Örneğin bir öğrenci sınıf içerisindeyken öğretmeni, arkadaşları ya da sırası onun yakın çevresini oluşturmaktadır. Bu yakın çevre de kendi içerisinde *bireysel ve daha uzak çevre* olarak ikiye ayrılmakta ve bireyin etrafındaki unsurlar, *kişisel mekân (personal space)* olarak adlandırılmaktadır.⁸⁵ Kişisel mekân ve teritorya kavramları arasında fark vardır. Kişisel mekân, kişinin bedeni merkezlidir ve bu bakımdan hareketli olabilir. Kişisel

⁸² Carol M. Werner, Irwin Altman, "Territoriality", *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*, ed. Tony Manstead, Miles Hewstone, Oxford: Blackwell Publishers, 1995, ss. 652-653.

⁸³ Robert Sommer, "Man's Proximate Environment", *Journal of Social Issues*, Vol. 22, No. 4, 1966, s. 61.

⁸⁴ Edney, op.cit., s. 962.

⁸⁵ Sommer, op.cit., s. 60.

mekânın sınırları görülebilir nitelikte değildir. Teritorya ise genelde sabittir ve onun sınırları diğerlerinin görebileceği şekilde belirtilir.⁸⁶

Yukarıdaki tanımlardan da görülebileceği gibi teritoryalite, yalnızca belli bir coğrafi alanın savunulmasını değil, aynı zaman söz konusu alanın diğerlerinden farklı olduğunun sembolik olarak belirtilmesini işaret etmektedir. Bu durum, teritoryal davranışın belli bir mesaj verme işlevine sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle birey ve birey toplulukları, çeşitli sembolik eylem ya da tutumlarla iletişime girmektedir. Bu durum, teritoryalitenin *sözsüz bir iletişim şekli (non-verbal communication)* olmasını beraberinde getirmektedir.⁸⁷ Şöyle ki birey ve birey toplulukları, belli bir coğrafi alanı fiziki ve davranışsal işaretler vasıtasıyla ayırarak diğer birey ve birey topluluklarının bu alana müdahil olmasını engellemekte, alanla ilgili bilgi sağlamakta ve alan üzerindeki etkilerini göstermektedir.⁸⁸

Coğrafi alanın diğer birey ve bireyler topluluklarına karşı korunması, sembolik olarak çevrelenen ya da imlenen alan üzerinde kontrolü de beraberinde getirmektedir. Şöyle ki teritoryal iddia, alan ve alandaki şeyler üzerinden sağlanmaktadır. Nitekim teritoryayı, bireyler ile grupların sınırlandırılmış bir coğrafi alanı kendilerine mâl ederek kullanmaları ve savunmaları olarak tanımlayan Leon A. Pastalan, teritoryanın ayrıca alandaki objeler üzerinde sahiplik kurma, onları düzenleme ve psikolojik olarak kimlik kazandırma işlevi gördüğünü ileri sürmektedir. Pastalan'a göre alanın bu şekilde sınırlandırılması ve üzerinde iddiada bulunulması, mahremiyet (privacy) sağlamaktadır ve mahremiyet de bir teritoryalite dışavurumudur.⁸⁹

Buraya kadar gelinen süreci kısaca özetlemek gerekirse teritoryal eylemlerin kaynakları ve sonuçlarına ilişkin önermelerin şu ortak noktalara sahip olduğu söylenebilir:⁹⁰

⁸⁶ Robert Sommer, "Studies in Personal Space", *Sociometry*, Vol. 22, No. 3, 1959, s. 248.

⁸⁷ Mekânın sözsüz bir iletişim aracı olarak kullanılmasını Hall, *proxemics* kavramıyla ifade etmektedir. Kavram, kültürün etkisiyle mekânın bir iletişim aracı olarak kullanılmasını ifade etmektedir. Bkz. Edward T. Hall, *The Hidden Dimension*, New York: Anchor Books, 1966.

⁸⁸ Mark L. Knapp et al., *Nonverbal Communication in Human Interaction*, Boston: Wadsworth Cengage Learning, 2014, ss. 123-127.

⁸⁹ Leon A. Pastalan, "Privacy as an Expression of Human Territoriality", *Spatial Behavior of Older People*, ed. Leon A. Pastalan, Daniel H. Carson, Michigan: University of Michigan Press, 1970, s. 4.

⁹⁰ Ayrıca bkz. Taylor, op.cit., ss. 84-85.

- Aktif savunma ve gerektiğinde agresif davranış kalıpları, insan ve diğer varlıkların teritoryal eylemleri arasında analogi kurularak içgüdüsel olarak açıklanmıştır.

- Bazı teritorya tanımlamalarında, teritoryaların savunulması gerektiği ileri sürülmekle birlikte, bunun kaçınılmaz olarak saldırgan davranışlar sergilemek anlamına gelmediği belirtilmiştir. Belli bir coğrafi alan üzerinde iddiada bulunmanın pek çok yolu vardır. Sınırların oluşturulması, çeşitli işaretlerle sahipliğin vurgulanması ve dolaylı olarak uyarı işaretlerinin kullanılması, bu şekilde değerlendirilebilecek olan eylemlerdir.

- Bazı tanımlamalarda teritoryalite, yalnızca belli bir alanın muhafaza edilmesi olarak değil, aynı zamanda o alandaki şeyler üzerinde sahiplik iddiasında bulunulması şeklinde işlemsel hâle getirilmiştir.

- Bazı tanımlamalarda daimi olarak belli bir yerin kullanılması, teritoryalite göstergesi olarak ele alınmıştır. Bireyler ve toplumlar arasında devam eden bir ortaklık neticesinde, belli bir yerle zamansal bağ kurulmaktadır. Bu durum, teritoryanın belli bir yere bağlılık anlamına gelmesini beraberinde getirmektedir.

2.4. Rasyonel ve Kurucu Bir Eylem Olarak Teritoryalite

Buraya kadar gelinen süreçte teritoryal eylemlerin insan ile insan dışındaki canlıların ortak özelliği olduğu ancak münhasıran insanların teritoryal eylemlerinin daha karmaşık nitelik gösterdiği şeklindeki önermeler üzerinde duruldu. Yukarıda belirtilen çalışmalarda ortaya konan çıktılar, ağırlıklı olarak şu ya da bu grup üzerinde yapılan tekil nitelikte veyahut da araştırmacının gözlemlediği gelişmeleri kendi yönelimlerine uygun şekilde yorumladığı çalışmalar olarak görülebilir. Canlıların temel amacının hayatta kalma olduğunu kabul eden ve Darwinist yaklaşımı benimseyen bir araştırmacı, insan ile diğer canlıların ve beşeri örgütlenmelerin kendi yaşam alanlarını koruma eylemlerini organizmacı bir perspektiften değerlendirecektir. Bununla birlikte Robert D. Sack'ın da belirttiği üzere teritoryalite, yalnızca hayatta kalmayla ilgili değildir ve daha geniş bir açıdan ele alınmalıdır.⁹¹ Bu bakımdan çalışmada teritoryalite, belli bir coğrafi alan üzerinde kontrol tesis etmeye yönelik, söz konusu coğrafi alanı kurucu ve rasyonel bir eylem olarak değerlendirilecektir. Başka bir deyişle teritoryalite, belli bir coğrafi alan üzerinde kontrol oluşturmaya yönelik rasyonel bir eylem ve tutumdur; en küçük ölçekten

⁹¹ Robert D. Sack, "Human Territoriality: A Theory", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 73, No. 1, 1983, s. 55.

uluslararası alana giden bir yelpazede tatbik edilebilen ve jeopolitik sonuçlar ortaya çıkaran mekânsal bir stratejidir.

2.4.1. Teritoryalite: Rasyonel Bir Mekânsal Kontrol Stratejisi

Teritoryalitenin rasyonel boyutu, bilinçli bir uygulama olmasından gelmektedir. Birey ve birey toplulukları, biyolojik ya da psikolojik dürtülerden ziyade bilinçli olarak belli coğrafi alanları sınırlandırarak kontrol altına almakta ve diğer bireylere karşı bu alanlar üzerinde kontrol tesis etmektedir. Açıktır ki teritoryal eylem ve tutumun hangi dürtülerden kaynaklandığını ortaya koymak güçtür. Biyolojik ya da psikolojik dürtülerle icra edilen teritoryal bir eylem de pekâlâ rasyonel şekilde gerçekleştirilebilir. Teritoryalitenin rasyonel (ve siyasal) şekilde ele alınmasının önceki yaklaşımlardan temel farkı, eylem ve tutumun yalnızca insanlara ve örgütlenmelere yönelik olarak ele alınmasından ve pratik hayatta kurucu bir unsur olmasından kaynaklanmaktadır. Teritoryal faaliyet, sınırlandırılan alanın mekânsal karakterine yönelik kurucu bir etki ortaya çıkarmaktadır.

Teritoryaliteyi rasyonel bir strateji olarak ele alan ve bu hususta teorik bir yaklaşım geliştiren Sack'a göre teritoryalite, her şeyden önce bir kontrol stratejisidir; belli bir coğrafi alan üzerinde kontrol tesis ederek üzerindeki insanları ve kaynakları kontrol etmeye ya da yönlendirmeye yönelik mekânsal bir stratejidir.⁹² Bu bakımdan teritoryalite, güç ilişkilerinin birincil coğrafi tezahürlerinden biridir. Siyasal teritoryalar (political territories) ile özel arazi mülkiyeti (private ownership of land) teritoryalitenin en yaygın formlarıdır.⁹³

Coğrafi terimlerle ifade edildiğinde teritoryalite, mekânsal bir davranış formudur ve geniş ölçekte uygulanabilir mekânsal bir stratejidir. Bu strateji odalar, komşuluklar, yerel topluluklar, bölgesel idare gibi daha küçük ölçeklerden modern devletler sistemine giden bir yelpazede görülebilir. Teritoryalite, yalnızca mekânsal bir ayrıştırma stratejisi değildir; aynı zamanda etkileşimleri yönlendirir.⁹⁴ Sack'a göre teritoryalite, mekânın referans alınarak etkileşimlerin tanzim edilmesini sağlayan jeopolitik bir stratejidir ve

⁹² Robert D. Sack, *Human Territoriality: Its Theory and History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s. 1.

⁹³ *Ibid.*, s. 5.

⁹⁴ David Delaney, "Territory and Territoriality", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 11, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 196.

(siyasal) gücün kurucu unsurlardan biridir. Yer ve mekânlar, teritoryal olarak sınırlandırılabilir ve kontrol edilebilir. Bunların nasıl teritoryalleştirildiği, siyasal/sosyal ve maddi pratiklerin ortaya çıkardığı bağlama göre anlam kazanır.⁹⁵

Teritoryalite, gündelik hayatın pek çok veçhesinde uygulanan ve anlamlar yaratan mekânsal bir stratejidir. Bu hususta en küçük ölçekte ebeveyn evde temizlik yaparken çocuklarının mutfakta bulaşık yıkayarak onlara yardım etmeye çalışması bir örnek olarak ele alınabilir. Mutfak, ev içerisinde belli bir takım işlerin gerçekleştirildiği bir mekândır ve çocukların eylemi, bu mekân içerisinde gerçekleşmektedir. Coğrafi terimlerle ifade etmek gerekirse eylemler, mekânsal bağlama sahiptir. Bu noktada ebeveyn, ortaya çıkabilecek herhangi bir kazayı engelleyebilmek için iki strateji uygulayabilir. Çocuklarıyla konuşabilir ve faaliyetlerine yönelik teşekkür ederek onlara bu eylemlerinin ortaya çıkarabileceği zarar ve güçlüklerden bahsedebilir. Diğer yandan söz konusu mekânın fiziki düzeninde değişiklikler yaparak tabakları çocukların erişemeyeceği bir yere koyabilir. Her iki durum da çocukların mekânsal eylemleri üzerinde kontrol tesis edilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte ebeveyn, çocukların söz konusu mekâna erişebilirliklerini (accessibility) engellemekten ziyade başka yöntemlerle istenilen amaca ulaşmaya çalışmaktadır. Bu önlemler, teritoryal eylemler değildir. Zira kontrol, mekân aracılığıyla gerçekleştirilmemektedir. İkinci strateji olarak ebeveyn, çocukların mutfağa girmesini kendilerinden izin almaya bağlayarak yasaklayabilir. Bu durumda ebeveyn teritoryal bir strateji uygulamış olur. Zira ailenin özel mekânı olan ev içerisindeki mutfak, bazı aile bireylerinin erişimini engellemeye yönelik olarak sınırlandırılmıştır. Başka bir deyişle mutfak, erişilebilirlik açısından artık limitlere sahiptir. Ebeveyn, belli bir mekân üzerinde kontrol iddia ederek çocukların söz konusu mekâna erişimini kısıtlamaya çalışmaktadır.⁹⁶

Yukarıda verilen örneklerle bakıldığında birinci vakada teritoryal bir eylem yoktur. Ebeveyn, çocuklarının kendilerine zarar verebilecek eşyalara erişimini engellemeye çalışmaktadır. Teritoryal açıdan bakıldığında burada coğrafi kısıtlama yoktur. İkinci vakada ise söz konusu mekân, coğrafi olarak sınırlandırılmaktadır. Ebeveyn, çocukların mutfağa girmelerini yasaklamaktadır ki bu da teritoryal bir eylemdir. Bu bakımdan her

⁹⁵ Stuart Elden, *The Birth of Territory*, Chicago: The University of Chicago Press, 2013, s. 4.

⁹⁶ Sack, op.cit., ss. 15-16.

türlü engelleme faaliyeti teritoryal değildir. Bir eylemin teritoryal olarak değerlendirilebilmesi için coğrafi alana erişilebilirliğin düzenlemesi veyahut da bu alanla herhangi bir birey ve birey topluluğunun ilişkilerinin belli bir düzenlemeye tâbi olması gerekmektedir. Bu bakımdan teritoryalite, yalnızca koruma açısından değil, daha geniş bir yelpazede ele alınmak durumundadır; savunmaya yönelik olabileceği gibi siyasal, sosyal, ekonomik vb. süreçlerin belli bir düzenlilik içerisinde işleyişine yönelik de olabilir.

Teritoryalleşmenin niteliğinin veyahut da eylemin kendisinin teritoryal bir eylem olup olmadığının saptanmasında bağlamın ortaya konması oldukça önemlidir. Bir coğrafi alan, belli bir zaman diliminde teritoryal niteliğe sahipken başka bir zamanda bu niteliğe sahip olmayabilir. Bir coğrafi alan teritoryal niteliğe sahip olduğu takdirde onu sürekli olarak inşa etmek ve yeniden inşa etmek gerekmektedir. Bununla birlikte belli bir coğrafi alanın sınırlarının belirlenmesi, buraya doğrudan teritoryal bir nitelik kazandırmaz. Şayet sınırlandırma, kontrol tesis etmeye ve etkileşimleri yönlendirmeye yönelik bir sınırlandırma ise o halde alanın teritoryal niteliğe sahip olduğu ileri sürülebilir.⁹⁷

Teritoryalite, yalnızca savunulan bir alan inşasına yönelik değildir. İlişkiler ve etkileşimler teritoryal eylem yoluyla tanzim edilir ve bu durum farklı şekillerde gerçekleştirilebilir. Bunlar, alanın kullanımına ilişkin olarak iş tanımlarını, mülkiyet üzerindeki yasal hakları, kaba gücü, kültürel normları ve yasakları içerebilir ya da vücut dili gibi örtülü de olabilir. Ancak alan üzerinde iddiada bulunmanın diğer aktörler tarafından anlaşılabilir şekilde olması gerekmektedir.⁹⁸

Teritoryal eylemler neticesinde kontrol etkisinin ortaya çıkabilmesi için aktörler arasında bir iletişim kanalının bulunması gerekmektedir. Bu kanal ise temelde etkinin etkileşim çerçevesinde kullanılmasına dayanmaktadır. Aslında bu süreç, Sack'ın de belirttiği üzere aktörler-arası bir etki süreci şeklinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte bir X aktörünün Y aktörü üzerinde etki ortaya çıkarabilmesi veyahut da Y'yi kontrol edebilmesi için X'ten Y'ye giden bir enerjinin olması gerekmektedir. Bu bakımdan iki aktör arasında etkileşimi sağlayan bir unsur bulunmalıdır ve bu etkileşim hem doğrudan hem de dolaylı yollardan gerçekleştirilebilir. Teritoryalite, doğrudan etkileşimden ziyade dolaylı

⁹⁷ Ibid., s. 19.

⁹⁸ Ibid., ss. 19-20.

etkileşim sağlayarak aktörler arasında iktidar ilişkisi kurmaktadır. Söz konusu enerji, coğrafi alanın sınırlandırılması üzerinden işlemektedir.⁹⁹

2.4.2. Teritoryalitenin Oluşumu

Teritoryalitenin formel tanımı, yalnızca onun ne olduğunu değil, aynı zamanda ortaya çıkaracağı davranış ve eylem kalıplarını ortaya koyması açısından da önemlidir. Böyle bir etkinin ortaya çıkabilmesi için bir coğrafi alanın üç şekilde teritoryal olduğunun ortaya konması gerekmektedir. Bunlardan ilki, coğrafi alanın *tasnif edilmesidir (classification)*. Bir alanın tasnifi, o alanı diğer alanlardan ayırır ve ilişkiler, bu alan üzerinden işlemeye başlar.¹⁰⁰ Örneğin bir kişi, yaşadığı evde herhangi bir eşyanın kendisine ait olduğunu veyahut da kendi odasındaki hiçbir şeye dokunulmaması gerektiğini ileri sürdüğü zaman, evdeki o eşyanın ya da odadaki tüm eşyaların kendisine ait olduğunu belirtmekte ve böylece o eşyaları tasnif etmektedir. Ayrıca yukarıda belirtilen örnekte olduğu gibi ebeveyn, çocuklarının belli bir odaya girmesini yasakladığı zaman, o odadaki eşyaları çocuklarının kullanımına kapatmakta ve böylece eşyaları çocuklara yasaklı eşyalar olarak tasnif etmektedir. Bu örneklerde görülebileceği gibi burada tasnif iki şekilde gerçekleştirilmiştir. Birincisinde tür yoluyla yapılmıştır. Burada teritoryal bir faaliyet yoktur. Söz konusu mekâna erişilebilirlik konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Eşyalar, yalnızca sahiplik üzerinden tasnif edilmiştir. İkinci örnekte ise tasnif, alan sınırlandırılması yoluyla yapılmıştır. Ebeveyn, yalnızca odadaki eşyaları yasaklı eşyalar olarak belirtmemiş, aynı zamanda söz konusu mekâna girişleri yasaklayarak alanla birlikte eşyaları da tasnif etmiştir.

İkinci olarak teritoryalite bir *iletişim formudur (communication form)*. Bu iletişim formu, genellikle sınırlandırılan coğrafi alanın bitiş noktalarında belirtilen işaretlere dayanmaktadır. Alanın sınırlandırılmasını gösteren işaretler, alan üzerinde kontrol sahibi olan birey ve birey toplulukları ile diğerleri arasındaki iletişimi ve etkileşimi düzenlemektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse iletişim ve etkileşim, bu alanın ayrıştırılması üzerinden işlemektedir.¹⁰¹ Örneğin bir kişinin evinin bahçesini çitle çevirmesi, diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen bir davranış biçimidir. Söz konusu

⁹⁹ Sack, "Human Territoriality...", ss. 55-56.

¹⁰⁰ Sack, *Human Territoriality...*, s. 21.

¹⁰¹ Ibid.

kişi, bahçeye girişleri engellemekte ve bu şekilde özel mülkiyet üzerinden diğer kişi ya da kişilerle iletişime girmektedir. Bu çerçevede teritoryal sınır, yönelimi belirleyen ve neyin içerde neyin dışarda ya da neyin sahiplik neyin sahiplik olmadığını belirleyen bir semboldür.

Üçüncü olarak tüm teritoryal eylem ve davranış kalıpları, *belli bir alan ve o alandaki şeyler üzerinde kontrol tesis etmeye yönelik bir girişimi (enforcement)* içermelidir. Alan üzerinde kurulmak istenen kontrolün etkin olması ve diğerleri tarafından fark edilir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu durum hem alan içerisinde hem de alan dışarısında kalan unsurların eş güdümlü olarak belirlenmesi sürecidir. Bu bakımdan kontrol tesis edilmek istenen alana erişebilirlik kuralları ve yöntemleri belirlenir; ehil olmaksızın giriş yapılması (trespass) ise cezalandırılır.¹⁰²

Yukarıda belirtilen unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, teritoryalitenin etkileşim ve ilişkileri yönlendirerek belli bir coğrafi alanın rasyonel mekânsal bir strateji yoluyla korunmasını ve ayrıştırılmasını içerdiği görülmektedir. Tasnif, sınır kullanarak iletişim ve alana girişlerin kontrolü, bir bütün olarak ortaya konmak durumundadır ve bu durum, söz konusu coğrafi alan dışında kalan kişiler tarafından fark edilebilir nitelikte olmalıdır. Bu şekilde içerisi ile dışarısı birbirinden ayrıştırılır. Söz konusu ayrıştırma, alanın hem kontrolünü hem de diğer alanlardan farklılaşmasını beraberinde getirir. Bu çerçevede uygulanacak olan stratejiler hem teritoryal hem de teritoryal-olmayan (non-territorial) stratejiler olabilir.¹⁰³

Teritoryalitenin bu üç görünümü, tarihsel olarak tüm toplumlarda ve yerelden küresele giden bir yelpazede görülebilir. Bunların görünümleri ile ortaya çıkardığı sonuçlar farklılık ve çeşitlilik içerebilir. Herhangi bir tarihsel dönemde ve toplumda ortaya çıkabilecek olan teritoryalite, birey ve birey toplulukları arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Bunun yanı sıra teritoryalite, farklı düzeylerde anlam ve uslamalara sahiptir. Alana girişleri kontrol edip kimin içeride kimin dışarıda olduğunu belirlemek, alanın kendisinin yeniden üretilmesinde kurucu bir unsurdur.¹⁰⁴

¹⁰² Ibid., s. 22.

¹⁰³ Ibid., s. 16.

¹⁰⁴ Ibid., s. 26.

Yukarıda belirtilen unsurlar temelinde rasyonel bir strateji olarak teritoryalitenin biçimleri ve ortaya çıkardığı etkiler şu şekilde özetlenebilir:¹⁰⁵

- Teritoryalite, türden ziyade alana göre bir tasnif formudur. Herhangi bir nesne, sahiplikten ziyade alanın konumuna göre tasnif edilir ve bu şekilde kontrol sağlanır.
- Teritoryalite bir iletişim formudur ve bu form, en temel olarak sınır konarak kurulur. Sınırlar, teritoryal ayrımın en temel sembolüdür.
- Teritoryalite, gücün görünür hâle gelmesini (reifying) sağlar ve alan üzerinde kontrol iddia edilir. Bu şekilde alana erişilebilirlik düzenlenmiş olur.
- Teritoryalite, olayların mekânsal niteliklerine yönelik olarak bir *konteyner veyahut kalıp (mold)* olarak işler. Bir şehrin etkisi ve yetkesi, her ne kadar onun sınırlarını aşsa da yasal olarak onun idari sınırları içerisindedir. Bu bakımdan teritoryal alan, şehre yönelik diğer niteliklerin atfedildiği bir obje hâline gelir.
- Teritoryal eylemler, daha fazla teritoryal alanın ortaya çıkmasına sebep olur ve bu durum, aktörler-arası etkileşimlerin niteliğini etkiler. Teritoryalite, süreçleri mekânsal hâle getirir ve etkileşimler mekânsallaşmış sahiplik iddiası üzerinden işler.

2.4.3. Sınırlandırılmış ve Coğrafi Sınır-Çekilmiş Alan: Teritorya

Yukarıdaki açıklamalardan görüldüğü üzere en temel anlam ve işleviyle teritoryalite, belli bir coğrafi alanı sınırlandırmaya yönelik eylemler bütünüdür. Bu süreçte sınırlandırılan coğrafi alan, belli bir işlevselliğe sahip olur ve teritoryal nitelik kazanır. Bu durum, teritoryanın anlamlandırılması sorunsalını ortaya çıkarmaktadır. Sack'ın teritoryalite formülasyonu çerçevesinde ele alındığında teritorya, teritoryal stratejilerinin nihai çıktısı olarak değerlendirilmekte¹⁰⁶ ve geniş anlamda yerelden küresele giden ölçekte farklı teritoryal alanları refere etmeye yönelik olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede teritorya, belli bir grup insan veyahut örgütlenme tarafından kontrol edilen bölünmüş/kompartımanlaştırılmış bir mekândır.¹⁰⁷ Teritoryal eylemlerin en önemli özelliği, coğrafi alanın teritoryalleşmesidir. Teritoryalleşme,

¹⁰⁵ Ibid., ss. 32-33.

¹⁰⁶ Ibid., s. 19.

¹⁰⁷ David Storey, *Territory: The Claiming of Space*, Essex: Pearson Prentice Hall Press, 2001, s. 1.

herhangi bir siyasal, sosyal, ekonomik vb. mekânsal sürecin, teritoryal olarak istikrar kazanmış ve genellikle de sabitleştirilmiş coğrafi bir alan üzerinden işlemesi anlamına gelmektedir.¹⁰⁸ Bu noktada iki hususun ele alınması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, teritorya ile teritoryalite arasındaki ilişkinin niteliğidir. İkincisi ise teritorya konseptinin referans unsurlarının nasıl belirlendiğidir. Teritoryal eylemler, belli bir coğrafi alanın teritoryalleşmesini beraberinde getirmekle birlikte, teritoryanın bizzatı kendisinin anlamı, farklı unsurları da bünyesinde barındırmaktadır.

2.4.3.1. Teritorya ve Teritoryalite İlişkisi

Teritorya ile teritoryalite arasındaki ilişki, söz konusu kavramların hangi kıstaslar temelinde kullanıldığına bağlı olarak değişmektedir ve Saskia Sassen'in de belirttiği üzere teritorya ve teritoryalite birbirinden ayrı kavramlardır.¹⁰⁹ Teritorya ve teritoryalite arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkin tartışmalar, esas olarak iki sorunsal çerçevesinde ele alınabilir. Bunlardan birincisi, teritoryanın temel unsurlarının belirlenmesinde uygulanacak kıstasların niteliğidir. Örneğin Sassen, teritorya kavramını yetke ve haklar çerçevesinde bir bütün olarak değerlendirmektedir. Sassen'e göre teritorya, iktidar ilişkilerine içkin, iktidarın ileri sürülmesine ve icra edilebilmesine yönelik bir kapasitedir (capability). Bir kapasite olarak teritorya, karmaşık bir yapıya sahiptir ve bu yapı içerisinde çeşitli örgütsellikler bir araya gelir. Bu çerçevede teritorya, yetke ve haklarla ilgili bir performans varyasyonudur ve teritoryanın değeri dönemden döneme farklılaşmaktadır.¹¹⁰ Stuart Elden ise teritorya kavramının, sınırlandırılmış bir mekândan

¹⁰⁸ Teritoryal yapının değişimi (deterritorialization) ise temelde bu sürecin tersidir ve söz konusu kavram, ağırlıklı olarak modern devlet-küreselleşme ilişkisi çerçevesinde kullanılmaktadır. İlgili kavram, herhangi bir toplumsal, siyasal, ekonomik vb. sürecin veyahut bunların tümünün mekânsal bağlantılardan azade olarak işlevselleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu süreç, aynı zamanda yeniden teritoryalleşmeyle (reterritorialization) birlikte gerçekleştiği için var olan bir teritoryal düzenin değişimi olarak belirtilebilir. Belli bir sürecin mekânsal bağlantılardan ayrıştırılması, yeni mekânsal bağlantıların ortaya çıkışını ve teritoryal düzenin değişimini beraberinde getirmektedir. Bu hususta bkz. John Agnew, "Territorialization", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 745. Stuart Elden, "The State of Territory Under Globalization: Empire and the Politics of Reterritorialization", *Metaphoricity and the Politics of Mobility*, ed. Maria Margaroni, Effie Yiannopoulou, Amsterdam: Radopi Press, 2006, ss. 47-66. Gearoid O. Tuathail, Timothy W. Luke, "Present at the (Dis)integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New Wor(l)d Order", *The Annals of the American Association of Geographers*, Vol. 84, No. 3, 1994, ss. 381-398.

¹⁰⁹ Saskia Sassen, "When Territory Deborders Territoriality", *Territory, Politics, Governance*, Vol. 1, No. 1, 2013, s. 24.

¹¹⁰ Saskia Sassen, *Territory-Authority-Rights: From Medieval to Global Assemblages*, New Jersey: Princeton University Press, 2008.

ziyade farklı dönemlerdeki filolojik referanslarına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Elden'e göre teritorya, en anlaşılır şekilde, siyasal bir teknoloji olarak ele alınabilir. Bu siyasal teknoloji, arazinin ölçümler yoluyla düzenlemesi ile topografyanın kontrol edilmesine yönelik teknik unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Arazi, ekonomik amaçlar için gerekliken topografya, askeri hedefler ve savunma için gereklidir. Bununla birlikte teritoryayı siyasal bir teknoloji olarak tanımlamak, teritoryanın bütün olarak anlaşılması anlamına gelmemektedir. Teritoryanın niteliği, çeşitli ve birbirinden farklılıklar arz eden tarihsel ve coğrafi bağlamlar içerisinde konumlandırılmalıdır.¹¹¹ Painter ise teritorya kavramını bir etki (territory-effect) olarak ele almaktadır. O'na göre teritorya, sosyo-teknik pratiklerin çıktısıdır. Başta hükümetler olmak üzere idari birimler, teritoryanın etkisini ortaya çıkarmak amacıyla beşeri ve beşeri olmayan birimler arasında mekânsal bir network kurarlar ve teritoryayı şekillendirirler. Bu şekilde teritorya, sosyo-mekânsal etkileşimler üzerinde etki ortaya çıkarır ve onlara bir biçim kazandırır.¹¹² Bu teritorya kavramsallaştırmaları çoğaltılabilir. Her bir tanım kendi analiz unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum, teritoryanın ontolojik statüsü hakkında üzerinde uzlaşmaya varılmış bir kavramsallaştırmanın olmadığını göstermektedir.

Teritorya ve teritoryalite arasındaki ilişkiye yönelik ikinci husus, teritoryanın kendi başına mı tanımlanacağı yoksa teritoryalite stratejilerine bağlı olarak mı değerlendirileceği sorunsalıdır. Bu tartışmanın temelinde, teritorya ve teritoryalitenin ontolojik önceliği meselesi bulunmaktadır. Elden'e göre teritorya, mantıksal olarak teritoryaliteden öncedir. Teritoryalite, teritoryaya yönelik stratejiler ve eylemler bütünüdür. Bu sebeple uygulanabilmeleri için öncelikli olarak bir teritoryanın var olması gerekmektedir.¹¹³ Marco Antonsich ise sınırlandırılmış bir alanın doğrudan teritorya olarak tanımlanmasından ziyade *teritoryal* olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Böyle bir kullanım, teritorya kavramının modern devletin ötesinde, ondan önceki ve olası sonraki yönetimsel formlara uygun olarak kullanılabilmesini de sağlamaktadır. Antonsich'e göre sınırlandırılmış teritoryal alan, zorunlu olarak doğrusal ve daimi (continuous) olmak zorunda değildir. Ancak coğrafi olarak sınırları belirlenmiş

¹¹¹ Stuart Elden, "Land, Terrain, Territory", *Progress in Human Geography*, Vol. 34, No. 6, 2010, ss. 799–817.

¹¹² Joe Painter, "Rethinking Territory", *Antipode*, Vol. 42, No. 5, 2010, ss. 1090–1118.

¹¹³ Elden, op.cit., s. 803.

bir limit olmalıdır. Siyasal referans unsuru ise kaçınılmaz olarak egemenlikle değil, başka sosyo-mekânsal yetke biçimlenimleri çerçevesinde işlevselleşebilir. Siyasal gücün kullanımının kendisi, coğrafi alanın teritoryal bir nitelik almasını sağlayabilir.¹¹⁴

Yukarıda belirtilen iki tartışma bir arada değerlendirildiğinde, teritorya ve teritoryalite kavramının birbirinden ayrı kavramlar olduğu açıktır. Teritoryalite, belli bir coğrafi alanın sınırlandırılarak kontrol edilmesi anlamına gelmektedir ve söz konusu alan, teritoryal nitelik almaktadır. Teritorya ise sınırlandırılmanın ve coğrafi sınır-çekmenin yanı sıra bünyesinde farklı unsurları barındırabilir ve sınırlandırılmış alanın niteliği, sınırlandırılmanın amacına göre değişebilir. Herhangi bir örgütlenme modeli teritoryaya sahip olabilir. Ancak bu coğrafi alan, yalnızca böyle bir coğrafi alana sahip olmaktan kaynaklı olarak teritoryal bir nitelik ve işlev kazanmaz. Kısacası, belli bir coğrafi alanın teritoryal nitelik kazanması ve teritoryal işlevi görmesi için üzerindeki hak ve sahiplik iddiasının daimi ve istikrarlı olması gerekmektedir. İçerisi, ancak bu şekilde ve sınırlandırılmanın niteliğine bağlı olarak diğer coğrafi alanlardan ayrılabilir. Nitekim Elden, mantıksal olarak teritoryanın teritoryaliteden önce geldiğini belirtse de aynı zamanda teritoryanın varoluşsal olarak teritoryaliteden sonra geldiğini de belirtmektedir.¹¹⁵ Bu bakımdan sınırlandırma ve coğrafi sınır-çekme, alanın teritoryal bir nitelik alması için birincil koşullardan biridir. Bu sürecin niteliği ya da hedefi, teritoryanın içeriğini belirleyen unsurların başında gelmektedir. Ayrıca teritoryanın yer ve mekân gibi diğer coğrafi alan türlerinden ayrılması için aşağıdaki başlıkta detaylandırılacağı üzere belli işlevleri görmesi ve kontrol ile sahiplik iddiasının daimi nitelikte ve istikrarlı olması gerekmektedir.

2.4.3.2. Teritorya Konseptinin Niteliği ve İşlevi

Teritorya konsepti, ağırlıklı olarak modern devlete ilişkin kullanılmaktadır. Modern devletin teritoryalitesi uluslararası ilişkilerde, uluslararası hukuk ve jeopolitikte sürekli olarak üretilmektedir. Bununla birlikte teritorya, yalnızca ulusal ölçekte ve devlete yönelik olarak değil, yerel, bölgesel ve kıtasal ölçeklerde de olabilir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse sınırlandırılmış bir alan veyahut da Agnew'in deyişiyle *mekân*

¹¹⁴ Marco Antonsich, "Rethinking Territory", *Progress in Human Geography*, Vol. 35, No. 3, 2010, ss. 423-424.

¹¹⁵ Elden, loc.cit.

*blokları (blocks of spaces)*¹¹⁶ olarak değerlendirildiğinde teritorya, yalnızca modern devlete özgü bir olgu değildir. Beşeri sosyal hayatı, ilişkileri ve etkileşimleri yönlendiren çok sayıda teritoryal yapı vardır. Modern devletin yanı sıra ev, oda, apartman, ofis gibi bireysel düzeyde, yerel birimler, mikro milliyetçi ya da dini gruplar gibi ulus-altı düzeyde ve AB gibi ulus-üstü düzeyde teritoryal yapılar bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası sistemi oluşturan devletlerin yapısı, diğer teritorya ve teritoryal formları ortadan kaldırmamaktadır.¹¹⁷

Farklı tarihsel dönemlerde farklı ölçek ve kapsamlarda teritoryalar ortaya çıkmıştır. Tek bir tarihsel ve siyasal örgütlenme biçiminin ortaya çıkardığı teritoryanın diğer tüm teritorya türleri için geçerli olduğunu ileri sürmek güçtür. Bu bakımdan genel ve soyut olarak belirtmek gerekirse teritorya, belli bir sosyal grup ya da örgütlenme tarafından, insanlar ve şeyler üzerinde kontrol kurmak için organize ve idare edilen, kompartımanlaştırılmış bir mekânsal birimdir.¹¹⁸ Başka bir deyişle teritorya, teritoryal stratejiler yoluyla üzerinde kontrol tesis edilen ve etkileşimlerin yönlendirildiği coğrafi alan türlerinden biridir.

Teritoryal eylemin temel amacı, mekânı kompartımanlara ayırarak toplumsal, siyasal, ekonomik vb. süreçlerin işleyişini sağlamaktır. İnsanların mekânı kompartımanlara ayırarak hayatlarını idame etmesi oldukça yaygın bir davranış türüdür. Böyle bir yaşam formunun nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bir önerme olduğunu ileri sürmek güç olsa da medeni hayatla birlikte toplumsal ve siyasal hayatın bölümlere ayrılmasının daha belirgin hâle geldiği ileri sürülebilir.¹¹⁹ Nitekim Rousseau, “*tarihte ilk kez bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip burası benimdir diyen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusudur*”¹²⁰ der. Bu durum, primitif toplumlarda teritoryal eylemin olmadığını anlamına da

¹¹⁶ John Agnew, “Sovereignty Regimes: Territoriality and State Authority in Contemporary World Politics”, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 95, No. 2, 2005, s. 442.

¹¹⁷ David Delaney, *Territory: A Short Introduction*, Malden: Blackwell Publishing, 2005, ss. 4-5.

¹¹⁸ Annsi Paasi, “Territory”, *A Companion to Political Geography*, ed. John Agnew, Katharyne Mitchell, Gerard Toal (Gearoid O. Tuathail), Oxford: Blackwell Publisher, 2003, s. 109.

¹¹⁹ Jean Gottmann, *The Significance of Territory*, Charlottesville: The University Press of Virginia, 1973, s. 1.

¹²⁰ Jacques Rousseau, “Discourse on the Origin and Foundation of Inequality,” *Jean-Jacques Rousseau, The Discourses and Other Early Political Writings*, ed. Victor Gourevitch, Cambridge: Cambridge University Press, 1997. Aktaran Elden, op.cit., s. 1. Açıkça ki toprak temellükü ve bunun siyasal iktidarın inşasıyla ilişkisi modern dönemde belirleyici olan formlardan biridir. Bkz. Brown, *Yükselen Duvarlar...*, İkinci Bölüm.

gelmemektedir. Medeni ve primitif toplumların farklı teritoryal kompartımanlaşma eğilimleri bulunmaktadır.

Genel olarak belirtmek gerekirse primitif toplumlar, medeni toplumlara nazaran daha az kompleks bir yapıya sahiptir. Bu toplumlarda işbölümü daha az gelişmiştir ve sınırlı uzmanlaşma vardır. Ayrıca kısıtlı bir coğrafi alanda yaşamlarını sürdürürler. Primitif toplumlarda yaşam kaynakları, ağırlıklı olarak avcılık, toplayıcılık ve az gelişmiş tarıma dayanır. Bu toplumların ayırt edici niteliği, ev ekonomisine (household) dayanan bir siyasal-ekonomik yapılanmaya sahip olmalarıdır. Bu siyasal-ekonomik yapılanma içerisinde bölüşüm süreçleri de eşitlikçidir (egalitarian). Primitif toplumlarda tek bir hanenin gıdasız kalması, tüm toplumun gıdasız kalması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu toplumlarda insanlar ve yer arasındaki bağlantı yakındır. İnsanlar coğrafi alan ile kendileri arasında organik ve spiritüel bir bağ kurar. Bu çerçevede primitif toplumlarda teritoryalite basittir. Teritoryal alan, ağırlıklı olarak kaynakların kontrolü için gereklidir. Toprağın ekilmesi, ekinlerin toplanması, av mevsimlerinde hayvanların avlanması, toplayıcılık zamanları gibi unsurlar tahmin edilebilir ve istikrarlı zamanlardır. Şayet dışarıdan herhangi bir istila durumu ortaya çıkarsa bu toplumlar, daha teritoryal bir davranış stratejisi uygulayabilir.¹²¹

Medeni toplumlar primitif toplumlardan farklılaşmaktadırlar. Medeni toplumsal yapılar eşitlikçi değildir. Bu toplumlarda elit gruplar veyahut sınıflaşma görülmektedir. Bu durum, merkezileşme eğilimlerinin medeni toplumlarda daha yaygın olduğu şeklinde de belirtilebilir. Elitler/yüksek sınıflar, ekonominin ürettiği fazlayı temellük ederler ve bu temelde örgütlenen ekonomi, karşılıklılık (reciprocity) ya da eşitlikten ziyade üretilen fazlanın yeniden bölüşümü (redistributive) temeline dayanır. Başka bir deyişle primitif toplumdan medeni topluma geçişin temel belirleyicisi, eşitlikçiliğe dayanan bölüşümün değişmesidir. Eşitliğin bozulmasının sonucu olarak toplum içerisinde bir hiyerarşi ortaya çıkar ve bu hiyerarşinin tepesindeki gruplar ya da elitler, belli bir coğrafi alan içerisindeki bölüşüm süreçlerini, bu alan üzerinde kontrol iddia ederek yönlendirirler. Bu toplumlar ve bu toplumların ortaya çıkardığı kurumsal örgütlenmeler, daha güçlü bir teritoryalite eğilimine sahiptir. Üretim süreçlerinde ortaya çıkan fazla, bu üretim sürecinin gerçekleştiği alan üzerindeki kontrole istinaden yönlendirilir ve kontrol, teritorya

¹²¹ Sack, op.cit., ss. 55-59.

üzerinden işler. Bu bakımdan primitif toplumların aksine medeni toplumlar, daha etkin ve güçlü bir teritoryaliteye sahiptir; kendilerini belirli bir teritoryaya bağlı olarak tanımlarlar ve kendilerini o teritoryaya bağlarlar.¹²²

Diğer yandan medeni hayatla birlikte hayatın kompartımanlara ayrılmasının esas olarak iki temel işlev ortaya çıkardığı ileri sürülebilir. Bunlardan ilki, dışarıdakilere karşı bireylerin kendi yaşam alanlarını korumasıdır. Bu durum, söz konusu alanların bir *barınak (shelter)* olarak görülmesini beraberinde getirmektedir. İkinci olarak sosyal hayatın insanlar tarafından kompartımanlara ayrılması, hayatlarını idame etmeleri hususunda insanlara fırsatlar yaratmaktadır. Beşeri eylem neticesinde kompartımanlara ayrılan mekânlar, insanlar tarafından organize edilir. Bu alanlara erişebilme ya da giriş şartları belli bir takım norm ve kurallara bağlanır. Organizasyonun düzenlenmesi ve mekâna giriş koşullarının belirlenmesinin temel amacı, söz konusu mekânda daha fazla fırsat yaratmak ve daha iyi bir hayat oluşturmaya yöneliktir ki zaten mekânsal sınırlandırma yoluyla kompartımanlaştırma, böyle bir işlevsellik ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, söz konusu mekânda bulunan aktörlere hem güvenlik sağlamakta hem de daha fazla fırsat yaratmaktadır. Örneğin bir devlet içerisinde, o devletin vatandaşı olma koşulları belirlenir ve vatandaşlara bir takım haklar sağlanır. Devletin vatandaşı olmak, bireylere ulusal ölçekte hem güvenlik hem de fırsatlar sunar ve mekân buna göre tanzim edilir. Devlet sınırları dâhilindeki insanların hayat şekilleri ve yaşam standartları korunmaya çalışılır.¹²³

Yukarıdaki açıklamalardan da görülebileceği üzere teritorya, farklı referans ve değerlere sahip olabilir. Bu durum teritoryanın nasıl tanımlandığına bağlı olarak değişmektedir. Bununla birlikte temel olarak teritorya, *güvenli bir fırsatlar mekânı* oluşturmaya yöneliktir ve bu coğrafi kompartıman üzerinde icra edilen teritoryal eylem, daimi nitelikte kontrole dayanır. Bu bakımdan hem insanlar hem de yönetsel/siyasal örgütlenmeler, güvenli bir fırsatlar mekânı kurmak ve kendi varlıklarını devam ettirebilmek için teritoryalarını çeşitli mekânsal düzenlemeler yoluyla kurumsallaştırmaya çalışırlar. Bu çerçevede teritorya, esasında bir işlemdir ve daimi nitelikte bir sahiplik iddiası üzerinden işleyen bir coğrafi kompartımandır. Bu işlevsellik

¹²² Ibid., ss. 66-72.

¹²³ Gottmann, op.cit., ss. 14-15.

ve daimi nitelikteki sahiplik iddiası, teritoryayı diğer coğrafi alan türlerinden ayıran temel unsurlardır. Belli bir coğrafi alan, sahip olduğu niteliklere bağlı olarak mekânsal ve yersel niteliklere sahip olabilir. Ancak bu alan türüne teritoryal bir işlevsellik kazandıran temel unsur, sınırlandırılan coğrafi alanın güvenli bir fırsatlar mekânı niteliği göstermesi ve bu sürecinin daimi istikrara sahip olmasıdır.

2.5. Teritoryalitenin Nitelikleri

Buraya kadar gelinen süreçte teritoryalitenin rasyonel bir strateji ve geniş bir yelpazede uygulama alanının olduğu üzerinde duruldu. Teritoryalite, güçlü bir mekânsal stratejidir ve kontak yoluyla eylemin mekânsal bir etki ortaya çıkarmasına dayanır. Bu şekilde insanlara, şeylere ve etkileşimlere erişebilirlik düzenlenir ve teritoryal eylemlerin alternatifi, yukarıda örnekleri verilen teritoryal-olmayan eylemlerdir. Her iki eylem stratejisi de aynı sonuçları ortaya çıkarabilir. Ancak söz konusu eylemlerin gerçekleştirilme biçimleri birbirinden farklılıklar göstermektedir. Teritoryalitenin nitelikleri (ve çıktıları), özellikli bir bağlam içerisinde farklı unsurları bünyesinde barındırabilir. Bununla birlikte mekânın sınırlandırılması anlamında teritoryal eylemin nitelikleri kontrol, anlamlandırma ve tarihsellik ile zamansallık (temporality) olarak belirtilebilir.

2.5.1. Kontrol

Teritoryalitenin en önemli çıktısı, teritoryalleşen coğrafi alan üzerinde kontrol tesis edilmesidir. Başka bir deyişle güç ve kontrol ilişkileri teritoryalleşmektedir. Bu çerçevede alan içerisindeki insanlar ve onlarla bu alan dışındakiler arasındaki ilişkiler, teritoryalleşen alan üzerinden işlemektedir. Belli bir coğrafi alanda uygulanan teritoryal stratejiler, söz konusu alan üzerinde teritoryal kontrol tesis edilmesini beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede teritoryanın sınırları çeşitli işaretler yoluyla görünür hâle getirilir; alan kapalılaştırılır ve içerisi ile dışarıyı birbirinden ayırılır.¹²⁴ Bununla birlikte teritorya tamamen dışarıya kapalı olmak durumunda değildir. Ancak içerisi-dışarıyı ayırımı teritoryalleşme için gereklidir. Bu ayırım, mekânsal kontrolün daimi nitelik almasını sağlamaktadır. Bu unsurlar temelinde alan üzerinden kontrol ve güç ilişkisi

¹²⁴ Delaney, "Territory and Territoriality", s. 198.

kurulur. Belli bir alan üzerinde zımnen ya da sarahaten kontrol kurmak, teritoryal davranış için gerekli isteklendirme sağlar. Bu şekilde siyasal ve sosyal ilişkiler düzenlenir.¹²⁵

Teritoryalite, her zaman belli bir mekânsal güç kullanımını gerektirmektedir. Bu çerçevede bir sosyal tarih müzesi örnek olarak gösterilebilir. Müze içerisinde belli bir dönemde hayatın nasıl gerçekleştiği sergilenmektedir. Müzeyi ziyarete gelenler belli bir takım kurallara bağlıdır. Öncelikli olarak müzeye girmenin bazı koşulları vardır. Ziyaretçiler bilet almak durumundadır. İkinci olarak müze ziyareti sırasında uyulması gereken kurallar vardır. Ziyaretçiler belli yerlerden müze alanına girmelidir; belli yollardan yürümelidir; sergilenen unsurlara dokunmamalıdır ve belli noktalardan çıkış yapmalıdır. Ziyaretçilerin yanı sıra müze görevlileri de kurallara bağlıdır. Müze içerisinde belli eserler sergilenmelidir. Bu şekilde kurallar yoluyla müzenin içerisi ve dışarısı birbirinden ayrıştırılmıştır. Müze, mekânsallaşmış ve mekân üzerindeki aktörlerin eylemlerini yönlendiren kurallara sahiptir. Bu kurallar, müze yoluyla mekânsal etkileşimleri tanzim etmektedir.¹²⁶ Diğer yandan teritoryalite, yalnız o alan içerisindeki bireylerin eylemlerini değil, aynı zamanda daha küçük ölçekteki teritoryalite arasındaki ilişkileri de düzenlemektedir. Başka bir deyişle ifade etmek gerekirse coğrafi ölçek olarak daha kapsamlı bir teritoryal alan, daha küçük ölçekteki teritoryalar arasındaki etkileşimleri de yönlendirir.

Teritoryalite ve teritorya ile güç iç içe geçmiş unsurlardır. Teritorya, gücün mekânsal kullanım stratejilerinden biridir. Sınırlandırılmış bir alan üzerinde merkezden çevreye giden bir formda güç uygulanır ve bu süreç, ağırlıklı olarak düzenleyici yetkileri belirlenmiş organlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bu şekilde bakıldığında teritorya, gücü kapsayan ve güce mekânsal biçim kazandıran bir işlevselliktir; karar-alıcıların ya da kullanılacak kaynakların bir araya geldiği bir blok olarak da değerlendirilebilir.¹²⁷ Gücün teritoryalleşmesini anlayabilmek için gücün kaynaklarına, teritoryanın sınırlarına,

¹²⁵ Storey, op.cit., s. 6.

¹²⁶ Robert D. Sack, "The Power of Place and Space", *Geographical Review*, Vol. 83, No. 3, 1993, ss. 326-328.

¹²⁷ John Allen, "Three Spaces of Power: Territory, Networks, Plus a Topological Twist in the Tale of Domination and Authority", *Journal of Power*, Vol. 2, No. 2, 2009, ss. 199-200.

giriş/çıkış ve teritorya içerisinde kalma kurallarına bakılabilir. Bu durum, gücün kim tarafından ve nasıl kullanıldığının ortaya konulması açısından belirleyicidir.¹²⁸

Teritoryalite ve güç ile ilgili olarak vurgulanması gereken bir diğer husus da şudur: Her ne kadar herhangi bir teritorya içerisinde teritoryal bağlamda güç ilişkileriyle gücün nasıl ve kim tarafından kullanıldığı formel ya da enformel kurallar bağlamında ortaya konabilirse de esas odak noktası, gücün sınır-çekilmiş bir coğrafi alan bağlamında ileri sürülmesidir. Teritoryalite, gücün kim tarafından kullanıldığından ziyade gücün nasıl somutlaştığını veyahut da görülebilir hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan burada esas vurgu, kontrol eden ve edileden ziyade teritoryanın kendisindedir.¹²⁹ Bu çerçevede ele alındığında, Sack'ın da belirttiği üzere teritoryanın kendisi kontrol eden fail konumundadır.¹³⁰ Teritoryalite bir iletişim formu ve iddiada bulunmaya yönelik bir eylem olması sebebiyle teritoryanın kendisine dayalı bir kontrol ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, belli aktörlerin kontrolünü aşan bir duruma işaret etmektedir. Yukarıda belirtilen müze örneğinde görüldüğü gibi müzenin sınırları içerisinde hem görevliler hem de ziyaretçiler müze mekânının düzenleyici kurallarıyla bağlıdır. Müzenin mekânsal kuralları, sınırlar içerisindeki aktörler üzerinde kontrol tesis etmektedir. Bu durum şu hususu ortaya koymaktadır: Teritoryalleşen alanın kendisi, üzerindeki insan ya da birimlerin eylem ve etkileşimlerini yönlendirmeye yönelik olarak gücün ta kendisidir.

Teritoryal eylemler hem alan üzerinde gücün ve siyasal nitelikteki yapının örgütlenmesi hem de alanın yeryüzünde konumlanması sürecini yönlendirmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse alan üzerinde teritoryal nitelikte kontrol kurulması, söz konusu kompartımanın siyasal örgütlenişini ve fiziki konumunu yönlendirmektedir. Bu etkiler, mekânın coğrafi sabite hâline gelmesi ve siyasal organizasyonun merkezileşmesi olarak belirtilebilir.

2.5.1.1. Mekânın Coğrafi Sabite Olarak Konumlanması

Bir coğrafi alan üzerinde teritoryal kontrolün kurulması, beşeri ve siyasal etkileşimleri yönlendirme konusunda açık bir mesaj niteliğindedir. Şehir duvarları, çitler, dikenli teller (barbed wires), 'girilmez' tabelaları, sınır muhafızları (border guards),

¹²⁸ Delaney, op.cit., s. 201.

¹²⁹ Storey, op.cit., s. 16.

¹³⁰ Sack, *Human Territoriality...*, s. 33.

şehirlerin banliyölerindeki duvarlar (ghetto walls), sınır işaretleri (landmarks) ve sınır taşları (boundary stones) gibi simgeler ve işaretler, kontrolün ve yönetimin teritoryal bir mekânsallık çerçevesinde imlendiğini gösterir nitelikteki unsurlardır.¹³¹ Özellikle modern dönemle birlikte teritoryalite hem fiziki alan yoluyla hem de simgesel olarak haritalar aracılığıyla kendisini izhar eder bir niteliğe dönüşmüştür.¹³² Bu durum, coğrafi sınır çekilen alanın ve bu alandaki yönetimin sabitleştirilmiş bir coğrafi ikona dönüşmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra coğrafi sınır-çekilmesine bağlı olarak kurulan mekânsal kontrol, kontrol kuranlarla refere edilmekten ziyade kişisel-olmayan (impersonal) bir referansa sahip olur. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse ortaya çıkan etki, üretilen mekânsallık üzerinden işlemektedir. Örneğin Fransa'nın modern devletleşme sürecinde daimi olarak belli bir mekân üzerinde ileri sürülen kontrol, artık şu veyahut bu yönetimi göstermekten ziyade Fransa'yı refere eder bir niteliğe dönüşmüştür.¹³³

Teritoryalitenin siyasal anlamı, siyasallaştırılan mekânın coğrafi olarak bir sabite hâline gelmesidir. Belli bir coğrafi alan üzerinde teritoryal kontrol kurulması ve bu kontrolün daimi nitelik alması, o alanın sabitleşmesini beraberinde getirmektedir. Dışarıyla olan etkileşimler, coğrafi sabite hâline gelen mekânın ürettiği jeopolitik sonuçlar üzerinden işlemektedir. Bu durum, teritoryal kontrolü diğer kontrol türlerinden ayırmaktadır ve oluşturulan sistemin teritoryal kontrol derecesi, coğrafi alanın sabitesinin yoğunluğuna etki yapmaktadır. Kişiyeye bağlı veyahut yalnızca işlev-temelli siyasal kontrol stratejileri, coğrafi alanın daha az bir seviyede sabitleşmesini beraberinde getirir. Örneğin Orta Çağ zamanlarında hanedanlar-arası evlilikler ve ittifaklar, coğrafi alanların siyasal kompozisyonunda değişimler ortaya çıkarmaktaydı. Söz konusu yapı, coğrafi devamlılık açısından zayıftı. Bu durum, coğrafi alanların daha esnek ve değişebilir olmasını beraberinde getirmekteydi.¹³⁴ Benzer şekilde Orta Çağ dönemindeki loncalar (guilds) da yalnızca işlev-temelli kontrol mekanizmaları kurmaktaydı ve bu bakımdan coğrafi sabiteleri zayıftı.¹³⁵ Modern devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte güçlü bir ulusallık-teritorya ilişkisi kurulması ve vatandaşların oluşturulan teritoryaya yönelik bağlılıkları,

¹³¹ Hans Vollaard, "The Logic of Political Territoriality", *Geopolitics*, Vol. 14, No. 4, 2009, s. 693.

¹³² Blacksell, op.cit., s. 18.

¹³³ Vollaard, loc.cit.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid., s. 690.

daha güçlü bir mekânsal sabite nosyonunun ortaya çıkmasına sebep olmuş ve modern devletlerarasındaki olası toprak değişimleri büyük savaflara sebebiyet vermiştir.¹³⁶

2.5.1.2. Siyasal Örgütlenmenin Coğrafi Merkezileşmesi

Coğrafi olarak teritoryalitenin dışlayıcı etkisi, sınırların kapalılığı durumunu ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar teritoryalite, en temel ve dışlayıcı teritoryal işaretçiler olan sınırların tamamen kapalı olmasını gerektirmese de söz konusu sınırlar, alanın kompartımanlaşmış bir mekânsallığa sahip olduğunu imlemektedir. “*Kompartımanlaşma, sınırların varlığını gerekli kılmaktadır.*”¹³⁷ Bu durum, çevre grupların ve özellikle siyasal süreçlerin belli bir merkeze eklemlenme yönünde etki ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Zira sınırın ötesinde kalmak, dışarıda kalmayı beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede içerisi ile dışarıyı arasındaki ilişkiler, bu kapalılaştırılmış mekân üzerinden işler hâle gelmektedir.¹³⁸

Bir yönetsel/siyasal örgütlenmenin teritoryal bir mekânsal kontrol kurmaya yönelmesi, sistemin bir dereceye kadar hiyerarşik yapı göstermesini gerektirmektedir. Coğrafi sabiteyle birlikte düşünüldüğünde, üzerinde kontrol kurulmak istenen ve coğrafi olarak sınırlandırılmış alanda sistemin teritoryal nitelikte işlemesi, yapının *coğrafi merkezileşmesini (geographical centrality)* ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte hiyerarşik sistem ile coğrafi sabite arasındaki bağ, nedenselci olarak katı bir coğrafi ayırım ortaya çıkarmayabilir. Örneğin Roma İmparatorluğu döneminde Katolik Kilisesi, İmparatorluğun yönetim sistemi içerisinde kendisine yer bulup hem dünyevi hem de uhrevi mekânlarda merkezileşmiş bir yönetim kurmuştur. Ancak bu yönetim, dünyevi mekânlar itibarıyla katı bir coğrafi ayrışma ortaya çıkarmamıştır.¹³⁹ Buna karşılık ABD’nin kuruluşu sürecinde sistemin teritoryal yönelimlerinin artmaya başlaması, sistemin katı bir coğrafi sabite şeklinde örgütlenmesini beraberinde getirmiştir.¹⁴⁰

¹³⁶ Bu hususta kapsamlı bir çalışma için bkz. Gary Goertz, Paul F. Diehl, *Territorial Changes and International Conflict*, London: Routledge Press, 1992.

¹³⁷ David Newman, “Territory, Compartments and Borders: Avoiding the Trap of the Territorial Trap”, *Geopolitics*, Vol. 15, No. 4, 2010, s. 773.

¹³⁸ *Ibid.*, s. 696.

¹³⁹ Bkz. Sack, *op.cit.*, Dördüncü Bölüm.

¹⁴⁰ Bkz. *Ibid.*, Beşinci Bölüm.

Teritoryalite, hiyerarşik merkez yoluyla etkin bir denetleme aracı sunmaktadır. Merkezileşmiş denetim, mekânsal ayrımın sürdürülmesinin etkin bir yoludur. Bununla birlikte coğrafi merkezileşme bütünlüklü olmak durumunda değildir. Bir yönetsel/siyasal örgütlenme, bütünlüklü olarak ekonomik, mali, güvenlik, sosyal paylaşım vb. alanlara yönelik olarak hiyerarşik bir örgütlenme yapısına sahip olabilir. Aynı zamanda sınır-çekilmiş alana ilişkin sosyal aidiyet de inşa edilmiş olabilir. Bu durumda teritoryalite, *organik teritoryalite (organic territoriality)* olarak tanımlanabilir. Böyle bir kapsayıcılık, yapının bütünlüklü olarak hiyerarşik bir şekilde örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Birey ve birey topluluklarının teritoryaya yönelik sosyal ve psikolojik olarak bağlılığı vardır ve kimlikler teritoryaya bağlı olarak belirlenir. Teritoryanın kendisi de aynı zamanda bir kimlik unsuru hâline gelir. Modern devlet teritoryalarına yönelik ulusal bağlılık, bu hususta en temel örnektir.¹⁴¹ Buna karşılık coğrafi merkezileşme kısmi bir nitelik de gösterebilir. Böyle bir durumda *işlevsel teritoryaliteden (functional territoriality)* bahsedilebilir. İşlevsel teritoryalite, sınırlandırmanın kısmi bir nitelik gösterdiği ve teritoryanın sosyal bağlılık ortaya çıkarmadığı duruma işaret etmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse işlevsel teritoryalite, birey ve birey topluluklarının kendileri ile teritorya arasında organik bir bağ kurmaksızın örgütlenmenin belli bir işlevsel coğrafi alan oluşturduğu durumdur.¹⁴²

Mekânın coğrafi sabite hâline gelmesi ile siyasal organizasyonun coğrafi ve siyasal olarak merkezileşmesi, esasında teritoryal kontrolün kurulması süreciyle eş anlamlı olarak ilerleyen süreçlerdir. Söz konusu kontrol süreci, bütünlüklü bir merkezileşme ve güçlü bir bağlılıkla işleyebileceği gibi kısmi nitelik de gösterebilir. Kısmi nitelik gösteren teritoryalite, bütünlüklü bir yapıya da evrilebilir. Bu durumda teritoryalitenin şekillendirdiği ve işlevini belirlediği teritorya da organik bir karaktere sahip olur. Örneğin bir imparatorluk niteliği gösteren ve farklılaşmış bir yönetim sistemi kuran Kartaca İmparatorluğu'nun yönetsel/siyasal organizasyonu, çevrede farklılaşmış bağdaşık yapıları bulunmakla birlikte, merkezde bağlılığın güçlü olduğu bütünlüklü bir yapıya sahipti. Bu bakımdan imparatorluk dağıldıktan sonra bile merkez, varlığını bir süre daha devam ettirebilmişti. Walter Scheidel, bu durumun ortaya çıkmasını *merkezde*

¹⁴¹ Bu hususta bkz. Andreas Wimmer, Nina Glick Schiller, "Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and the Social Sciences", *Global Networks*, Vol. 2, No. 4, 2002, ss. 301–334.

¹⁴² Vollaard, op.cit., s. 700.

*vatandaşlık temeline benzeyen bir düzenin (citizen-city-state empires) olmasına bağlar.*¹⁴³ Teritoryalite açısından belirtmek gerekirse merkezdeki organik yapı, imparatorluk dağıldıktan sonra da bir şehir olarak sınırlandırılmış yapısını devam ettirebilmiştir. Bununla birlikte hem işlevsel hem de organik teritoryalite mekânın sabite hâline gelmesi ve etkinin merkezileşmesi sürecini bünyesinde barındırmaktadır.

2.5.2. Anlamlandırma

Teritorya ve teritoryalitenin en önemli çıktılarında biri de sınırlandırılan alanın hem içeride olanlar hem de dışarıda kalanlar için belli bir takım mesajlar içermesidir. Bu durum, teritoryalitenin en önemli niteliklerinden biri olan iletişim unsurunun ortaya çıkardığı bir durumdur. Belli bir alan üzerinde kurulan kontrol, bir teritoryanın var olduğu veyahut da teritorya üzerinde iddiada bulunulduğu şeklinde bir mesajın ortaya çıkmasını beraberinde getirir. Dolayısıyla bu alana giriş ve çıkışlar belli bağlamlarda koşullanır. Teritorya her zaman tasnife ilişkindir ve belli anlamlarda bir iletişim formu ortaya çıkardığı için kimlik ve farklılığın somutlaşmasını ve görülür hâle gelmesini sağlar. Teritorya, diğerlerini dışlayarak ve alana erişim koşullarını belirleyerek her zaman içeridekileri kontrol etmeye yarar. Diğer kontrol kurma yöntemleriyle karşılaştırıldığında teritorya, açıklık ve yalınlık sağlar. Bu bakımdan daha kesin ve tahmin edilebilirdir. İçerisi her zaman barış, güvenlik, etkinlik (efficiency) ve ilerleme (progress) anlamına gelmektedir.¹⁴⁴ Bu şekilde dışarıya da kategorik hâle gelir. Teritoryalite, beşeri etkileşim ve toplulukların mekânsal aidiyetleri üzerinde etkide bulunduğu için toplum(sallık) ve mekân arasında bir bağ kurmaktadır.¹⁴⁵

Mekân ve güç ile birlikte iletişim veyahut da daha genel olarak anlamlandırma oldukça karmaşık bir süreçtir. Burada anlamlandırmadan kasıt, beşeri sembol ve ifadelerle alanın tasnifidir ve diğerlerine karşı ileri sürülmesidir. Anlamlandırma, belli bir mekânın farklı olduğunu belirtmenin yanı sıra mekân ve güç ilişkilerini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu süreç yasa, düşünce, söylem, ideoloji ve pratik unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Böylece anlamlar da mekânsal olarak kapalılaştırılan ve bir konteyner haline gelen alana atfedilir. Başka bir deyişle teritoryalite, mekânın konteynerlere

¹⁴³ Walter Scheidel, "Republics Between Hegemony and Empire: How Ancient City-States Built Empires and the USA Doesn't (Anymore)", *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*, 2006, ss. 1-7.

¹⁴⁴ Delaney, *Territory: A Short...*, s. 19.

¹⁴⁵ Soja, "The Political Organization...", s. 33.

ayrılmasını ve beşeri eylemin bu kapsayıcı mekân üzerinden gerçekleşmesini anlamlı hâle getirir.¹⁴⁶ Bu çerçevede oluşturulan hatlar, söz konusu mekânı farklılaştırır ve diğerlerinden ayırır. Çağdaş dünyada mekânlar Bolivya, Ludlow Devlet Hapishanesi, Jabalia Mülteci Kampı, 714. Cadde, 4. Apartman gibi çeşitli şekillerde adlandırılır. Böylece alanlar tanımlanır; haritalandırılır ve bilinir hâle getirilir. Anlamlandırmalar, mekâna atfedilir ve mekân, etkileşimler için yönlendirici bir nitelik alır. Özellikle modern dünyada anlam hem fiziki yapılar hem de lengüistik işaretleyicilerle belirtilir. Açıktır ki böyle bir anlamlandırma aktörler arasındaki etkileşimleri yönlendirme işlevi görür. Teritoryal eylemler, anlam ve kuralların iletilebilir (communicable) olmalarını sağlamaktadır. İçinde yaşadığımız dünyada mekânın bölünmüşlüğü gösteren ve beşeri eylemi düzenleyen çok sayıda işaret vardır. Bu işaretlerin en önemli etkisi, mekâna ilişkin temsillerin dikotomikleşmesidir. Kadın-erkek, içerisi-dışarısı, kapalı-açık, benim-benim olmayan, kamusal-özel, ulusal-uluslararası gibi ayrımlar mekâna işlenmektedir.¹⁴⁷ Bu şekilde ayrıştırılan coğrafi alan, birey ve birey toplulukları için bilinir bir alan olarak anlaşılır ve veyahut uslaştırılır.

Teritoryal anlamlar, genellikle norm ve kurallar yoluyla belirtilir. Kurallar, bir iletişim formudur ve içerisinde anlamlar taşır. Bu anlamlar, sıklıkla açıktır fakat algılayıcıların tepkileri çeşitlilik gösterebilir. Örneğin ‘Girilmez’ tabelası o alana girilmemesi gerektiğini göstermekle birlikte, mesajı alanlar alana farklı anlamlar yükleyebilir. Bu bakımdan kurallar, öncelikli olarak kural koyucudur. Bu kurallar, daha çok zihinsel düşüncülerle anlamlı hâle gelir. Mesajı alanlar söz konusu uyarıya ya da kurala uymaları gerektiğini, bu kurala uymamaları durumunda yaptırımlarla karşı karşıya kalacakları mesajını alır. Açıktır ki bu durum, meşruiyet sorunsalını beraberinde getirir. Bir kuralın alıcılar tarafından uygulanabilir ve kabul edilebilir bulunması için meşru temele oturması gerekmektedir. Bu husus, kuralı koyan kişinin meşru bir güce dayanması kadar, söz konusu kuralın sosyal hayatta uygulanabilir olmasına da bağlıdır.¹⁴⁸ Ayrıca söz konusu kurallar, tanımlayıcı niteliğe de sahiptir. Modern dünyanın hâkim teritoryal formları olan modern devletlerin anayasaları, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

¹⁴⁶ Blacksell, op.cit., s. 20.

¹⁴⁷ Delaney, “Territory and Territoriality”, ss. 202-203.

¹⁴⁸ Ibid., ss. 204-205.

Anayasalarda söz konusu devletin coğrafi sınırları dâhilindeki nitelikleri belirtilir ve bu nitelikler, sınırlar dâhilindeki alanın anlamlandırılmasını sağlar.

2.5.3. Tarihsellik ve Zamansallık

Teritoryalitenin diğeri bir niteliği ise tarihsel ve zamansal olmasıdır. Teritoryalitenin tarihsel ve zamansal olması, farklı dönemlerde çeşitli şekillerde ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle belli bir dönemde teritoryal-olmayan bir faaliyet, başka bir dönemde teritoryal sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durum, aslında mekânsallıkların statik değil, dinamik olmasının sonucudur. Bir süreç olarak teritoryalite, kaçınılmaz olarak zaman içerisinde ortaya çıkan olaylarla ilgilidir. Teritoryal eylemlerin ortaya çıkardığı anlamlar, devamlı olarak yeniden belirlenir.¹⁴⁹

Bu duruma örnek olarak Filistin meselesi gösterilebilir. Günümüz Filistin coğrafyası 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede denetimi ele geçirmesinden İmparatorluğun yıkılışına kadar olan süreçte, bir imparatorluk yönetim sistemi içerisinde yer almıştır. 19. yüzyılda gelişmeye başlayan Siyonist hareket çerçevesinde Yahudilerin bir yurt edinme amacıyla gerçekleştirdiği girişimler neticesinde Filistin bölgesi, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Yahudi nüfusu almaya başlamıştır. Bu süreçte bölgedeki nüfus dengesi Yahudiler lehine, Araplar aleyhine değişmeye başlamıştır. Yahudiler hem bu bölgedeki nüfuslarını arttırmışlar hem de özellikle 1922-1948 tarihleri arasındaki manda idaresi altında toprak alımlarını hızlandırarak alan üzerindeki kontrollerini genişletmişlerdir. Bu süreçte teritoryal faaliyetlerin iki bağlam temelinde ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Birincisi, Osmanlı ve manda idaresi döneminde teritoryal faaliyetlerin ağırlıklı olarak bireyler arasındaki özel mülkiyet açısından anlam ifade etmesidir. İkincisi, Siyonist düşüncenin modern bir hareket olarak Yahudi gruplar arasında yayılmasıyla birlikte, teritoryal faaliyetin niteliğinin ve yoğunluğunun dönüşmeye başlamasıdır. Bir yurt edinme amaçlı Siyonist düşüncenin Yahudi toplumu içerisinde yaygınlaşmasıyla birlikte, bir İsrail toplumu bilinci ortaya çıkmış ve bu bilinç, belli bir toprak parçasıyla özdeşleştirilmiştir. İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte bu sürece eşlik eden ikinci bir bilinç ortaya çıkmıştır ki o da Filistinlilik bilincidir. Başka bir şekilde belirtmekte gerekirse 19. yüzyılın sonlarına kadar var olmayan İsraillilik ve Filistinlilik bilinci, 20.

¹⁴⁹ Ibid., s. 205.

yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren artarak devam etmiş ve Filistin toprakları siyasal/teritoryal açıdan değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra Filistin topraklarının parselizasyonu, bir çatışma unsuru olarak devam etmiştir.¹⁵⁰ Bu bakımdan benzer nitelikteki eylemlerin teritoryal sonuçları zamana göre farklılaşmıştır. Birinci dönemde özel arazi mülkiyeti, bölgedeki toplumlar arasındaki günlük ilişkiler açısından anlam ifade etmiştir. Modern devlet bağlamında ulusal bir siyasal sınırlandırılmışlık ve kompartımanlaşma düşünseli ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde özel arazi mülkiyeti dahi ulusal nitelik gösteren siyasal bir düşünsel çerçevesinde anlama sahip olmuştur.

Teritoryalitenin tarihsel ve zamansal olmasının bir diğer önemli sonucu, ilgili süreçlerin yalnızca modern devlete münhasır bir durum olarak değerlendirilemeyeceğidir. Tarihin çeşitli dönemlerinde modern devlete benzer nitelikte coğrafi kompartımanlaşma örnekleri görülmüştür. Bu duruma örnek olarak Eski Yunan coğrafyası gösterilebilir. Bilindiği üzere Antik Yunan coğrafyasında *polis* adı verilen çok sayıda şehir devleti bulunmaktaydı. Bu şehir devletleri, *khora* adı verilen bir mekândan ve bu mekân üzerinde sosyal olarak birbirine bağlı vatandaşlardan oluşmaktaydı. Antik Yunan'da polis teritoryal konumuyla ilgili olarak iki unsur belirgindi. Bunlardan ilki, polis otokton bir yapı olarak görülmesi ve bu durumun mitoloji vasıtasıyla dışavurumudur. Bu çerçevede polis ile poliste yaşayan vatandaşlar arasında doğumla gelen yerlilik temelinde bir ilişki kurulmuştur. Başka bir deyişle yerlilik, sonradan değil, doğumla birlikte kazanılan bir unsur olarak değerlendirilmiştir.¹⁵¹ İkinci olarak polis, otarşik ve kapalı birimler olarak görülmüştür. Nitekim Platon, bir polis ideal yaşam koşullarına sahip olabilmesi için coğrafi yönden nasıl örgütlenmesi gerektiğini formüle etmiştir. O'na göre ideal bir polis örgütlenmesi ortaya çıktıktan sonra bu sürecin devam ettirilebilmesi için iki koşul bulunmaktadır. Bunlardan ilki nitelikseldir. İnsanlar daha fazlasını elde etmeye yönelik hırslara sahip olmamalıdır. İkincisi ise nicelikseldir. Nüfus, polis kendisini idame ettirmeye ve dış müdahalelere karşı korumaya yeter seviyede olmalıdır. Şayet nüfus

¹⁵⁰ Bkz. Delaney, *Territory: A Short...*, ss. 102-145.

¹⁵¹ Elden, op.cit., ss. 21-26. Elden, her ne kadar tüm yönetimsel/siyasal örgütlenmelerin mekân üzerinde kontrol kurduğunu ve bu durumun coğrafi ayrımlar ortaya çıkardığını belirtse de modern devlet teritoryasının belli bir dönemde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Elden'in analiz yöntemi, kavramın farklı tarihsel süreçlerde nasıl tahayyül edildiğini ve özellikle metinlerde kendisini nasıl izhar ettiğini ortaya koymaya dayanmaktadır. Bu bakımdan Elden'e göre modern dönemdeki teritorya kavramını ezelden-ebede istikrarlı bir kavram olarak görmemek gerekmektedir.

yükselirse kaynaklar ve ihtiyaçlar arasındaki denge bozulur. Diğer yandan polisin dış etkilere karşı korunaklı olabilmesi için denizden uzak iç bölgelerde olması gerekmektedir.¹⁵² Benzer şekilde Aristo da otarşik yapıların önemini belirtmekle birlikte, ticaretin polis yararına olabileceğini de belirtir. Aristo'ya göre ticari girişimlerin ölçeğiyle uyumlu bir deniz gücüne sahip olmak polisin yararınadır. Polisin yeterliliği, yerel üretimin yanı sıra dış ticaretle de sağlanabilir.¹⁵³ Platon'dan farklı olarak Aristo, Helen ırkının özgür bir ırk olduğunu ve tüm dünyayı yönetebilecek yüksek erdem ve yeteneğe sahip olduğunu ileri sürer ki bu durum, sınırlı ve göreceli olarak kapalı bir siyasal ve idari örgütlenmeden evrensel bir siyasal ve idari örgütlenmeye geçiş açısından önemlidir. Nitekim bu dönemde Büyük İskender'in şehirleşme (urbanization) yoluyla bir ticaret ağı kurarak İmparatorluk içerisindeki bölgeler arasında bir bağ kurmaya çalışması ve bu şekilde Helenizasyon sürecini gerçekleştirme yönündeki girişimleri, evrensel bir yapının kurulmasına örnek olarak gösterilebilir.¹⁵⁴

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere sınırlı ve görece kapalı bir mekânsal yapıya sahip bir birimden evrensel ve genişlemeci niteliğe sahip yeni bir mekânsal birime geçiş hem düşünsel hem de pratik olarak gerçekleşmiştir. Yeni mekânsal birim farklı teritoryal niteliklere sahip olmuş ve tedricen bir öncekinin yerini almıştır. Bu durum, her yeni teritoryal formun öncekini ortadan kaldıracığı anlamına gelmemektedir. Sack'ın da belirttiği gibi yeni teritoryalitenin ortaya çıkışı, eski teritoryal yapıların tümüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir; eski ve yeni teritoryalitenin bir arada görülebilir. Yeni teritoryalitenin eski teritoryaliteni değiştirebilir veyahut da tamamen ortadan kaldıracaktır.¹⁵⁵ Bu durum her ölçekte görülebilir. Örneğin 1648 Vestfalya Barışı, modern devletin siyaseten ortaya çıkışı olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra dünya coğrafyası içerisinde modern teritoryal devletlerin hâkim hâle geldiği ve birincil aktör olarak ilişkileri düzenlediği kabul edilmektedir. Ancak modern devletin ortaya çıkışı diğer teritoryal yapıları hemen ortadan kaldırmamıştır.¹⁵⁶ Modern teritoryal devletin gelişim sürecinde dünya siyaseti içerisinde imparatorluk yapıları da bulunmuştur. Başka

¹⁵² Gottmann, op.cit., ss. 17-19.

¹⁵³ Ibid., ss. 21-24.

¹⁵⁴ Ibid., ss. 24-26.

¹⁵⁵ Sack, op.cit., s. 54.

¹⁵⁶ Bob Jessop, "State Theory", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 10, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 416.

bir deyişle modern devletten farklı bir teritoryal niteliğe sahip olan ve heterojen yapı arz eden imparatorluk yapıları ile modern devletler bir arada yer almıştır.

Özetlemek gerekirse teritoryalite çok kapsamlı ve her düzeyde görülebilecek bir eylem türüdür ve güçlü bir mekânsal kontrol stratejisidir. 1950’li yıllarda ağırlıklı olarak biyoloji, etoloji ve antropoloji gibi bilim dalları tarafından ele alınan bir strateji olan teritoryalite, 1980’lerle birlikte rasyonel ve kurucu bir eylem olarak ele alınmış ve mekânın üretiminde anahtar unsulardan biri olarak değerlendirilmiştir. Ancak farklı disiplinler bağlamında değerlendirilse de esasında ortaya çıkardığı sonuçlar açısından benzerlikler bulunmaktadır. Bununla birlikte beşerin ve siyasal/toplumsal nitelikteki örgütlenmelerin teritoryal stratejileri hem daha kapsamlı hem de amaçları açısından daha çeşitlidir. Teritoryalite, diğer coğrafi alan türlerinden farklı bir işlevselliğe ve düzenleyiciliğe sahip teritoryanın da kurumsallaşmasını sağlamaktadır. Toplumların güvenli bir kompartımanlaşmış mekân oluşturma iddiasına dayanan teritorya siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel vb. etkileşimlerin mekânsallaşmış süreçler üzerinden işleyişini sağlayan veyahut da mekânsallık üzerinden işlediği mesajını taşıyan bir coğrafi bölünmüşlüktür. Teritorya, farklı niteliklere sahip olabilir. Ancak teritoryal kontrol yoluyla sınırlandırma, teritoryanın işlevinin gerçekleşmesi için gerekli olan koşullardan biridir. Hem teritoryalite hem de teritoryalitenin çıktısı niteliğindeki teritorya farklı ölçeklerde bir arada yer alabilir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse her ikisi de farklı katmanlarda birbirini tamamlayıcı ya da iç içe geçmiş bir nitelikte olabilir. Belli bir mekân içerisinde ortaya çıkan teritoryalite, diğer teritoryalitelere birlikte var olabileceği gibi onları dönüştürebilir veyahut da ortadan da kaldırabilir; bütünlüklü olabileceği gibi kısmi nitelik de gösterebilir. Bu bakımdan teritoryalite, tarihsel ve zamansal bir forma sahiptir. Belli eylemler herhangi bir zamanda teritoryal bir anlama sahip olmayabilir; başka bir zamanda ise teritoryal sonuçlar ortaya çıkarabilir veyahut da onların belli bir zamanda sahip olduğu teritoryal anlamlar, aynı eylemler icra edilmeye devam edilse bile, başka bir zamanda farklı teritoryal anlamlar ortaya çıkarabilir. Bu durum, mekânsallıkların dinamik olmasının sonucudur. Değişen mekânsallıklarla birlikte eylemlerin teritoryal anlamları da değişmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

FARKLI TERİTORYALİTELER VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN

SİYASAL/TERİTORYAL BİÇİMLENİMİ

John Gerard Ruggie'nin de belirttiği üzere herhangi bir yönetim sistemi, belli bir *mekânsal uzantı (spatial extension)* üzerinde kontrol kurmaya yönelik eylemler icra eder ve ortaya çıkan mekânsal uzantı, kolektif yapıların birbirlerinden farklılaşmasını beraberinde getirir.¹⁵⁷ Nitekim Carl Schmitt, "*halklar, imparatorluklar ve ülkelerin, yöneticilerin ve her nevi iktidar formasyonunun bir arada olduğu bütün yeni çağlar ve dönemlerin hep yeni mekân bölünmeleri, yeni çizitler ve yeni mekânsal düzenler üzerine kurulu olduğunu*" söyler.¹⁵⁸ Yönetimsel/siyasal örgütlenmeler, mekân üzerinde kontrol tesis eder ve bu mekân, onların dayandığı yapıyı oluşturur. Teritoryalite de yetkeyi fiziki mekâna bağlamaktadır. Açıktır ki modern devlet, mekânsal olarak toplumsal hayata müdahale eden örgütlenmelerin başında gelmektedir. 19. yüzyıldan itibaren küresel çapta popüler örgütlenme modeli hâline gelen modern devletler, dünya coğrafyasında ve beşeri hayatın işleyişinde birincil derecede etkin düzenleyici aktör konumuna gelmiş ve dünya siyasi haritası, birbirinden kesin hatlarla ayrılan, farklı renklerle belirtilmiş örgütlenmelerin temsil edildiği bir niteliğe bürünmüştür.¹⁵⁹ Ancak bu yapı, tüm dünya tarihine teşmil olmuş bir yapı olarak değerlendirilemez. Şehir-devletleri, imparatorluklar, Orta Çağ örgütlenme yapısı içerisindeki aktörler ve mutlakiyetçi devletler de erken teritoryal siyasal birimler olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan da modern teritoryal devlet, devletin gelişimi tarihinde nihai olmayan geç bir biçimlenme olarak görülmelidir.¹⁶⁰ Modern devletin siyasal/teritoryal biçimlenimi, teritoryalite türlerinden biridir ve farklı yönetimsel/siyasal örgütlenmeler, farklı değişkenleri bünyelerinde barındıran siyasal/teritoryal biçimlenimlere sahiptir.

Günümüz AB coğrafyası, yukarıda belirtilen örgütlenmelerin tecrübe edildiği bir coğrafya tarihini bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu coğrafya içerisinde

¹⁵⁷ John Gerard Ruggie, *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*, London: Routledge Press, 1998, s. 178.

¹⁵⁸ Carl Schmitt, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*, trans. and annotated by G. L. Ulmen, New York: Telos Press, 2006, s. 79. Aktaran, Brown, *Yükselen Duvarlar...*, s. 52.

¹⁵⁹ Neil Brenner et al., "Introduction: State Space in Question", *State/Space: A Reader*, ed. Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones, Gordon MacLeod, Massachusetts: Blackwell Publishing, 2003, s. 1.

¹⁶⁰ *Ibid.*, s. 7.

imparatorlukların, feodal birimlerin ve şehir-devletlerinin etkin ve birbiriyle rekabet halinde olduğu dönemlerden modern devletlerin hâkim olduğu döneme geçilmiştir. 1952 yılında AKÇT'nin kurulmasıyla başlayan süreç, yeni bir yönetsel/siyasal örgütlenme modeli olan AB'nin kurulmasına doğru evrilmiştir.¹⁶¹ Modern devletlerin yönlendirilmesiyle başlayan Avrupa bütünleşme süreci, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi neticesinde hızını arttırmış ve Birliğin örgütsel yapısı hem karmaşıklaşmış hem de uygulanan politikaların kapsamı çeşitlenmiştir. Bu çerçevede AB'nin kendi mekânı üzerindeki etki araçlarının nitelikleri de değişime uğramıştır. AB sistemi içerisinde politika-oluşturma (policy-making) süreçleri hem aktör hem de nitelik açısından çeşitlenmiştir. Bu durum, AB'nin siyasal/teritoryal biçimlenimi açısından önemlidir. AB sistemi, kendi teritoryalitesine sahip olmakla birlikte, bünyesinde farklı teritoryal yapıları da barındırmaktadır. Birlik, siyasal ve coğrafi olarak yeni bir ölçek ortaya çıkarmaktadır.

Bu bölümde AB siyasal/teritoryal biçimleniminin temel nitelikleri ortaya konulacaktır. Siyasal/teritoryal biçimlenimden kasıt, AB'nin kendi coğrafyasıyla ve Birlik üyesi modern devletlerin teritoryal biçimlenimleriyle olan ilişkisinin niteliğidir. Bu ilişkinin niteliği ele alınırken karşılaştırmalı veyahut analogik bir değerlendirme yapılabilmesi amacıyla imparatorluk ve modern devletlerin siyasal/teritoryal unsurlarına değinilecektir. Birinci bölümde belirtildiği üzere teritoryalite, tarihsel ve zamansaldır. Belli bir örgütlenmenin teritoryal stratejileri özellikli karakteristiklere sahip olabilir. Bu durum, teritoryalite bünyesinde ideal formların ve modellemelerin kullanılmayacağı anlamına da gelmemektedir. Bu bakımdan ilgili bölümde imparatorlukların ve modern devletlerin siyasal/teritoryal yapıları, ortak özellikleri bağlamında ortaya konulacak ve AB sisteminin anlaşılması noktasında bu modellerden benzerlikler kurulmakla birlikte, Birliğin siyasal/teritoryal biçimlenimine ilişkin özellikli modellerden de istifade edilecektir. Bu bölümün temel amacı, Birliğin sahip olduğu örgütlenme yapısının yetkesel

¹⁶¹ Bilindiği üzere AKÇT, AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) Avrupa Topluluklarını oluşturmaktadır. AET'nin ismi 1993 yılındaki Maastricht Andlaşması'yla Avrupa Topluluğu olarak değiştirilmiştir. Elli yıllık bir süreç için kurulan AKÇT ise 2002 yılında lağvolmuştur. AAET ise halen varlığını devam ettirmektedir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması'yla kurulan AB'nin altında bu üç Topluluk, Avrupa Toplulukları olarak birinci sütunu, ODGP ikinci sütunu, Adalet ve İç İşleri ise üçüncü sütunu oluşturmuştur. Bu üçlü yapı, Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Andlaşması'yla ortadan kaldırılmış, AB'ye tüzel kişilik verilmiş, AB Avrupa Topluluğu'nun halefi olmuş, AAET ise varlığını korumuştur. Bu çerçevede kavram karmaşası oluşturmamak amacıyla çalışma boyunca, geçmişe yönelik olarak da AB ismi kullanılacaktır. Aynı durum AB kurumları için de geçerlidir. AB'nin tarihsel gelişimine ilişkin olarak bkz. Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 2. b., Bursa: Dora Yayıncılık, 2013, Birinci ve İkinci Bölüm.

içeriğini, mekânsal uzantısının teritoryal niteliğini ve işlerliğini belli bir çerçeveye koymaktır.

Bu noktada şu hususun belirtilmesi gereklidir: İlgili bölüm, birinci bölümdeki teorik önermelerin devamı niteliğindedir ve ele alınacak olan imparatorluk ve modern devletlerin siyasal/teritoryal biçimlenimleri, AB sistemiyle benzerlikler kurulacak ve karşıtlıklar belirlenecek şekilde analiz edilmiştir. Diğer yandan AB sisteminin anlaşılmasında yönetsel/siyasal açıdan başka birimler de bir referans unsuru olarak ele alınabilir. İmparatorluklar dışında şehir-devletleri, zümre-devletleri, feodal birimler ya da Asya'daki step kabileleri gibi birimlerin coğrafyayla olan ilişkileri ve siyasal/teritoryal biçimlenimleri örneklendirilebilir. Dünya tarihi ve günümüz itibarıyla önem arz etmeleri açısından imparatorluk ve modern devlet yapıları analiz konusu edilmiş ve örneklendirilmiştir. Diğer yandan hem imparatorluklar hem de modern devletler görgül olarak çok farklı yapılara sahip olabilir. Ancak söz konusu örgütlenmeler bazı ortak nitelikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu bakımdan bu bölümde, kavramsal çerçevede söz konusu birimlerin ortak özellikleri belirtilecek ve bu ortak özelliklere ilişkin görgül örneklemeler ortaya konulacaktır.

1. İMPARATORLUKLAR: DEĞİŞKEN SINIRLANDIRILMIŞLIKLAR

Dünya coğrafyasının modern devletlerarasında bölünmüş bir yapı göstermesi görece yenidir.¹⁶² Dünya tarihi açısından bakıldığında insanların merkezileşmiş bir yapı içerisinde tek bir halk düşünsel temsiline dayanan siyasal birimler halinde yaşamaları ve siyasal süreçlerin bu çerçevede işlenmesi, tarihsel olarak oldukça kısa ömürlüdür. İmparatorluklar, beşeri hayatın tecrübesinde daha fazla yeri olan birimlerdir.¹⁶³

İmparatorluk kavramı, Latin *imperium* kelimesinden türemektedir ve modern İngilizce'ye en yakın anlamı, *egemenlik* ya da *yönetme* olarak çevrilebilir. Roma İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde imparatorluk kelimesi, daha çok *yasa yapma* ve *hukuku yasal hâle getirme gücü* anlamında kullanılmıştır. Bu kavramsallaştırmada herhangi bir teritoryal referans yoktur. Augustus zamanında ise iki anlamda

¹⁶² Hamit Emrah Beriş, *Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, İstanbul: Tezkire Yayıncılık, 2014, s. 3.

¹⁶³ Jane Burbank, Frederick Cooper, *Empires in World History: Power and the Politics of Difference*, New Jersey: Princeton University Press, 2010, s. 1.

kullanılmıştır. Bunlardan ilki, Roma halkının diğer halklar üzerindeki kontrolüdür. Bu kullanıma göre imparatorluk, Roma halkının diğer halklar üzerinde kontrol tesis ettiği yönetsel/siyasal bir birimdir. İkinci olarak kavram, teritoryal bir anlama sahip olmuş ve fethedilen toprakları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu tanımlamaya göre imparatorluk, Roma İmparatorluğu'na bağlı toprakları ifade etmektedir. Orta Çağ'da ise imparatorluk hem teritoryal hem de teritoryal-olmayan bir anlam kazanmıştır; teritoryal kontrolü işaret eden ve kendi meşruiyetini haiz bir yönetsel/siyasal örgütlenme anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁴

Çeşitli toprakları ve halkları bünyesinde barındıran imparatorluklar, kapsamlı ve geniş bir coğrafi alana sahip yönetsel örgütlenme olarak tanımlanabilir. Bu örgütlenme modeli içerisinde siyasal güç, doğrudan ya da dolaylı olarak tek bir kişi veyahut merkezci bir elit tarafından kullanılmaktadır.¹⁶⁵ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse bir imparatorluk, genellikle fetih yoluyla ortaya çıkan, hâkim bir merkez (metropol) ile periferi (çevre) arasında bölünmüş, büyük, çok-etnili ve çok-uluslu bir siyasal örgütlenmedir.¹⁶⁶

İmparatorluk denince akla genellikle Roma İmparatorluğu gelmektedir. Ancak Roma İmparatorluğu'ndan önce de imparatorluk yapıları bulunmaktadır. Örneğin bugünkü Mezopotamya coğrafyasında M.Ö. III. yüzyılda Sargon tarafından kurulmuş olan Akad İmparatorluğu bölgede etkin bir siyasal birimdir.¹⁶⁷ Benzer şekilde Pers, Çin, Hint ve Osmanlı gibi imparatorluklar da siyasal olarak düzen üreten örgütlenme modelleri olarak beşeri hayatın önemli bir bölümü kapsayan birimlerdir. Bunun yanı sıra modern devletlerin ve bu duruma eşlik eden kapitalist sistemin küresel etkilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, 19. yüzyılın sonuna doğru, Eric J. Hobsbaw'nın ifadesiyle bir

¹⁶⁴ Stephen Howe, *Empire: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2002, s. 13. Roland Axtmann, "State Formation and Supranationalism in Europe: The Case of the Holy Roman Empire of the German Nations", *Europe Without Borders: Remapping Territory, Citizenship, and Identity in a Transnational Age*, ed. Mabel Berezin, Martin Schain, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2003, s. 127. Ancak tarihsel ve semantik açıdan imparatorluk kelimesi, farklı anlam ve çağrışımlara sahip olabilir. Bu hususta bir tartışma için bkz. Helge Jordheima, Iver B. Neumann, "Empire, Imperialism and Conceptual History", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 14, No. 2, 2011, ss. 153–185.

¹⁶⁵ Dan Clayton, "Empire", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 189.

¹⁶⁶ Howe, op.cit., s. 30.

¹⁶⁷ Marcus Power, "Empire", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 3, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 454.

*sömürgeci imparatorluk çağı*¹⁶⁸ yaşanmış ve Batı Avrupa devletleri dünya coğrafyasında yayılmacı (imperial) eylemler gerçekleştirmiştir.

İmparatorluklar, yönetsel ve teritoryal olarak kendilerine özgü karakteristiklere sahip olmakla birlikte, bir dereceye kadar benzer niteliklere de sahiptir.¹⁶⁹ Ele alınan çalışma bağlamında, içeride heterojen bir yapı, çeşitlendirilmiş bir yönetim sistemi ve buna bağlı olarak sınırlarının ve teritoryal alanlarının akışkan ve değişken olması, imparatorlukların ortak nitelikleri olarak belirtilebilir. Bu iki nitelik birbiriyle eş zamanlı olarak gerçekleşen süreçlerdir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse imparatorlukların genişleme eğiliminde olması ve etkinlik kurdukları alanların teritoryal olarak heterojen nitelik göstermesi, ortak kamusal sınırlı ve coğrafi alanlarının değişken olmasını beraberinde getirmektedir.

1.1. Heterojen Teritoryal Yapı ve Çeşitlenmiş Yönetim

İmparatorlukların yönetsel ve teritoryal yapıları, ilkesel olarak değişken niteliktedir. Zira iç mekân, heterojen bir yapı göstermektedir. İmparatorlukların ortak niteliklerinden biri, nüfuslarını oluşturan halkların sistemle bütünleşme biçimi ve bununla bağlantılı olarak imparatorluk sınırlarının nasıl tahayyül edildiğidir. İmparatorluklar, kapsadıkları coğrafi alan itibarıyla görece olarak büyük siyasal birimlerdir ve güçlerini belli bir coğrafi alana doğru arttırmaya çalışırlar. Genişleme eğiliminde olan imparatorluklar, genellikle fetihler yoluyla coğrafi etki alanlarını genişletirler. Bu durum,

¹⁶⁸ Eric J. Hobsbawn, *İmparatorluk Çağı: 1875-1914*, 5. b., çev. Vedat Aslan, Ankara: Dost Kitabevi, 2013.

¹⁶⁹ Örneklendirilen imparatorluklar, ağırlıklı olarak modern devlet öncesi yapılardan oluşmaktadır. Her ne kadar Büyük Britanya ve Fransa gibi 19. yüzyıl Batı Avrupa devletleri ve yakın zamanda SSCB ve ABD gibi devletler, yayılmacı politikalar izleseler de temelde modern devlet düşüncesine sahiptir. Örneğin 19. yüzyılda Büyük Britanya, Fransa ve yüzyılın sonuna doğru Almanya, Kıta dışında yeni coğrafi alanlar elde etmeye çalışmakta ve bu alanlar, 1878 Berlin Kongresi'nde olduğu gibi paylaşımına tâbi olabilmekteydi. Ancak bu devletlerin kendi devlet teritoryaları, modern devletin teritoryal niteliklerine göre örgütlenmişti. Ayrıca bu dönemde modern devletlerin ortaya çıkmaya başladığı Batı Avrupa coğrafyasında modern teritoryal biçimlenim temel düşünsel konumundayken Afrika, Asya gibi bölgelerde bu nosyonun etkin olduğunu ileri sürmek güçtür. Her ne kadar Sack, Büyük Keşifler sonrası dönemde, modern mekân (ve zaman) algısının öncelikli olarak Avrupalılarca yeni keşfedilen Amerika'da tatbik edildiğini ve özellikle Kuzey Amerika'da yerel fiziki yetke alanlarının geometrik ölçülebilir bir mekânsallıkla belirlendiğini ileri sürse de modern teritoryal düşüncenin bu bölgelerde belirgin hâle gelmesi, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı itibarıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca söz konusu durum Kuzey Amerika böyle olsa bile, Asya ve Afrika'da modern teritoryal devlet yapılarının gelişmesi daha geç zamanlarda gerçekleşmiştir. Nitekim Carolyn M. Warner da Avrupa'nın modern devletlerinin 18 ve 19. yüzyıllarda hem egemen devlet hem de imparatorluk stratejileri izlediğini belirtir. Avrupa devletleri, kendi aralarındaki ilişkilerde modern uluslararası ilişkilerin norm ve kurallarına göre eylemde bulunurken Afrika'da yayılmacı bir politika izlemişler ve imparatorluk stratejilerine başvurmuşlardır. Carolyn M. Warner, "The Rise of the State System in Africa", *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 5, 2001, ss. 65-89.

imparatorlukların niteliğine bağılı olarak değişkenlik de gösterebilir. Örneğin kara imparatorlukları, genellikle doğrudan toprak parçası elde ederek kontrol kurmaya çalışırken denizaşırı imparatorluklar, bir bölge üzerindeki kontrol ve üstünlüklerini, ağırlıklı olarak kıyıları, limanları, ticareti ve finansı kontrol ederek devam ettirmeye çalışırlar ve ayrıca yerel gruplarla işbirliği yaparak dolaylı kontrol de kurabilirler.¹⁷⁰

İmparatorluklar, doğrudan toprak elde etmeye yönelik genişleme eğiliminde olabilecekleri gibi belli bir düşünsel ve düzeni yayma amacına da sahip olabilir. Çoğu zaman doğrudan teritoryal genişlemeyle diğer genişlemeci politikalar bir arada devam ettirilmektedir. Örneğin Arap (İslam) İmparatorluğu, fetihler yoluyla teritoryal nitelikte bir yayılma gerçekleştirmek ve doğrudan kontrol kurmaya çalışmakla birlikte, Müslüman olmayan toplumların kendi kimliklerine ve hayat pratiklerine uygun hukuki sistemlerle yönetilmelerine de izin vermiştir. Benzer şekilde Osmanlı İmparatorluğu da doğrudan fetihler yoluyla teritoryal alanını genişletmenin yanı sıra katılma gibi dolaylı yollarla da yayılma stratejisi izlemiş ve *Millet Sistemi* gibi yapılanmalarla da farklı dini grupların kendi hukuk sistemlerini belli bir mekânda uygulayabilmelerine izin vermiştir.¹⁷¹

Teritoryal nitelikteki doğrudan yayılma ve dolaylı yollardan etki alanlarının genişletilmesi, imparatorlukların hem nüfus açısından hem de bu nüfus içerisindeki örgütlenme farklılıkları açısından çeşitlenmesi sonucu ortaya çıkarmıştır: İmparatorluklar, farklılıkların hâkim olduğu yönetsel/siyasal örgütlenme modelleridir. İmparatorlukların coğrafi olarak genişlemesi, birbirinden farklı halkların yönetilmesini gerekli hâle getirmiş ve bu bakımdan da imparatorluk kapsamındaki yönetim usulleri çeşitlenmiştir.¹⁷² Bu durum, kendiliğinden gelişen bir süreç değildir; bizatihi imparatorluklar tarafından gerçekleştirilir. İmparatorluklar, yeni insanları bünyelerine kattıkça toplumlar arasındaki ayırım ve hiyerarşiyi devam ettirme eğiliminde olurlar. Bu amaçla imparatorluklarda siyasal etki, merkezden çevreye doğru yayılma eğilimindedir ve merkez ile çevre arasında bir parite oluşturulmaya çalışılır. İmparatorluk kavramı, bir

¹⁷⁰ Charles S. Maier, *Among Empires: American Ascendancy and Its Predecessors*, Massachusetts: Harvard University Press, 2006, s. 32.

¹⁷¹ Warner, op.cit., ss. 70-72.

¹⁷² Burbank, Cooper, op.cit., s. 2.

siyasal örgütlenme modeli içerisinde farklı grupların ve birimlerin çeşitlendirilmiş şekillerde yönetilebileceğini işaret eder.¹⁷³

İmparatorluklardaki bu çeşitliliğin sonucu olarak siyasal süreçleri kontrol eden bir merkez ile periferi arasında asimetrik bir ilişki türü kurulmaktadır. İmparatorluklar, bazı toplulukların diğerleri üzerinde eyleme yönelik egemenlik iddiasında bulunduğu yapılardır. Bu yapı içerisinde kaynakları elinde tutan ve özellikle askeri kapasiteyi etkin olarak kullanan merkez, periferi üzerinde kontrol kurmakta ve imparatorluk içindeki diğer güç odakları arasında karmaşık ilişkiler ağıyla üstün konumunu devam ettirmeye çalışmaktadır.¹⁷⁴ İmparatorluk yöneticileri, doğrudan merkeze bağlı bürokratlar aracılığıyla periferi üzerinde etkide bulunabileceği gibi bu etkiyi, o bölgedeki yerel gruplarla işbirliği yaparak da sağlayabilir. Merkez, periferideki grupları kendisine bağlayarak yerel yapıların kendisine yönelik bağlılığını sağlamaya çalışır ve bu asimetrik ilişki türü daimi olarak yeniden kurulur.¹⁷⁵ İmparatorluk içerisindeki hâkim gruplar, farklı topluluklar ve bunların elitlerini sisteme dâhil etmeye fakat aynı zamanda kapasiteyi merkezileştirerek bunlar üzerindeki kontrollerini de arttırmaya çalışırlar.¹⁷⁶ Bu bakımdan imparatorluk içerisinde merkez ile periferi arasındaki ayırım, bilinçli olarak gerçekleştirilen rasyonel bir stratejidir. Merkez ve periferi, genellikle coğrafi olarak sınırlandırılmış ayrı mekânlarda bulunmaktadır ancak bazen aynı mekânda da yer alabilirler.¹⁷⁷

Üçüncü olarak imparatorlukların kapsadıkları coğrafi alan itibarıyla geniş ve kapsamlı birimler olması, farklı sosyal, ekonomik, siyasal vb. grupları ve birimleri bünyesinde barındırmalarını beraberinde getirmektedir. Bu durumun en yaygın olarak görüldüğü zaman Orta Çağ Avrupası'dır. Orta Çağ Avrupası'nda birbiriyle iç içe geçmiş siyasal birimler bulunmaktaydı. Siyasal ve idari yapı imparatorluk, feodalizm ve Kilise arasındaki karmaşık ve iç içe geçmiş ilişkiler bütününden oluşmaktaydı.¹⁷⁸ Her bir birim, kendi özerk alanına sahip olmakla birlikte, diğerleriyle birlikte işleyen bir bütünün parçası konumundaydı ve iç içe geçmiş bir yapı içerisinde olmakla birlikte, kendi

¹⁷³ Ibid., s. 8.

¹⁷⁴ Michael W. Doyle, *Empires*, New York: Cornell University Press, 1986, ss. 19-20.

¹⁷⁵ Burbank, Cooper, op.cit., s. 12.

¹⁷⁶ Maier, op.cit., s. 31.

¹⁷⁷ Howe, op.cit., ss. 17-18.

¹⁷⁸ Beriş, op.cit., ss. 34-46.

siyasal/teritoryal örgütlenmesine sahipti. Avrupa’da *Eski Rejim* zamanında çokluk üzerine temellenmiş bir yapı olmasına rağmen bu çoklu yapı, tek bir Hristiyan imparatorluğu ve düzeni altında meşruiyet kazanmıştı. Daha çok sembolik/metafiziksel niteliğe sahip olan imparatorun gündelik hayat üzerindeki etkisi sınırlıydı. İmparator, materyal güce sahip siyasal bir odak değil, meşruiyet ve düzen aracıydı; toplumsal düzenin ürettiği ve o toplumsal düzene içkin metafiziksel bir aktördü. Görünüşte imparator altında bulunan yapılanmalar ile imparator arasında bağıllık bulunmakla birlikte, bu ilişki türü, bir süzerenlik ilişkisi değildi; imparatora bağıllık, düzenin devam etmesine yönelik iradeydi. Gündelik hayat, büyük ölçüde çoğunluğu teşkil eden köylüler, asilzadeler ve belli bir coğrafi alan üzerinde sorumlu olan papazlar (parish priest) arasındaki etkileşimlere dayanmaktaydı. Bu bakımdan her ne kadar feodal yapı ve Kilise, Kutsal Roma İmparatorluğu’nun Hristiyan mekânsallığı içerisinde bir araya gelmiş gözükse de daha alt-ölçekteki birimler, kendi siyasal/teritoryal yapılarını sürdürmekteydi.¹⁷⁹ Bununla birlikte ayrımların belirsiz olduğunu da belirtmek gerekir. Zira bu dönemde imparatorluk, Kilise ve feodal birimler arasında eyleme yönelik egemenlik olgusu¹⁸⁰ paylaşılmış bir nitelik göstermekte ve yönetim ilişkileri de ağırlıklı olarak networklere dayanmaktaydı. Toplumsal/siyasal yapı içerisindeki statüler de mekânsal olmaktan ziyade networklere bağlı olarak şekillenmekte ve siyasal işlevler, birimler arasında farklılaşmaktaydı.¹⁸¹ Orta Çağ Avrupa (jeo)politigi, anarşik ve hiyerarşik unsurları ve birbirinden ayrılmış siyasal güç sahipleri arasında hem dikey hem de yatay işbirliği ilişkilerini bünyesinde barındırmaktaydı. Bu bakımdan Orta Çağ Avrupa’sındaki çeşitlenmiş siyasal yetkeler (papa, imparator, dukler, kontlar, piskoposlar, kentler, beyler), etkin oldukları coğrafi alan içerisinde dışlayıcı ve münhasır kontrol oluşturacak kapasiteye sahip değildi.¹⁸² Özellikle modern devletlerle kıyaslandığında imparatorlukların merkezileşme derecesi zayıf bir karaktere sahipti.¹⁸³

¹⁷⁹ Andreas Osiander, “Before Sovereignty: Society and Politics in Ancien Régime Europe”, *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 5, 2001, ss. 119-145.

¹⁸⁰ Egemenliğin normatif ve eyleme yönelik niteliği ileriki başlıklarda detaylandırılacaktır.

¹⁸¹ Hendrik Spruyt, *The Sovereign State and Its Competitors: An Analysis of Systems Change*, New Jersey: Princeton University Press, 1994, ss. 36-55.

¹⁸² Benno Teschke, *1648 Söylencesi: Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu*, çev. Bülent Şimşek, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2017, İkinci Bölüm.

¹⁸³ Fakat bu durum birer-örnek değildir. Örneğin Theda Skocpol, devrimden önce Fransa, Rusya ve Çin rejimlerinde, otokratik/mutlak monarşilerin koruması altında iş gören, farklılaşmış ve merkeze bağlı birimler vasıtasıyla süreçlerin yönlendirildiği bir yapının bulunduğunu ve merkezin yönetsel ve askeri araçlar üzerinde kontrol kurduğunu belirtir. Ancak bunlar da modern devlete kıyasla daha az merkezi bir

Nitekim Avrupa coğrafyası içerisinde görece merkezi bir yapı kuran Şarلمان'ın¹⁸⁴ ölümünde sonra zayıflayan Karolenj devlet yapısı, yerini, Benno Teschke'nin deyişiiyle *feodal anarşiiye* bırakmıştır.¹⁸⁵ Bu bakımdan imparatorluklarda siyasal/teritoryal organizasyon, çeşitlendirilmiş ve farklı ölçeklerde bulunan teritoryal birimlerin bir araya geldiğı bir yapılanma olarak değerlendirilebilir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse imparatorluklar, bünyelerinde işlevleri farklılaşmış birimleri içeren ve çok-katmanlı (multi-layered) yapılar olarak görülebilir.

Yukarıda belirtilen bu unsurlar, imparatorlukların teknolojik kapasiteleri ve stratejileri geliştikçe değişim göstermiştir.¹⁸⁶ Bununla birlikte çeşitlilik, bu çeşitliliğin sürdürülmesi ve merkezin diğer gruplar üzerinde etkisi, imparatorlukların temel nitelikleri olarak belirtilebilir. Bunun yanı sıra imparatorluk yapıları içerisinde farklı nitelikte sınırlandırılmışlıklar vardır. Bu durum, imparatorlukların siyasal/teritoryal işleyişlerinin çoğul ve çok-katmanlı olmasını beraberinde getirmektedir. Ancak bu katmanlar da belirsizleşebilmektedir. Zira merkezi hiyerarşik süreçler ile sınırlandırılmışlıklar bir arada olabilmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse yatay ve dikey ölçekte etkileşim süreçleri aynı anda görülebilmektedir. İmparatorluklarda ortak kamusal ve coğrafî mekânsallık unsurları zayıf bir nitelik göstermektedir. Bu yapılanma, imparatorlukların genişleme eğiliminde olmasıyla bir arada düşünülduğünde, imparatorluk sınırlarının ve teritoryalarının belirsiz (fuzzy) ve değişken bir niteliğe sahip olmasını beraberinde getirmektedir.

1.2. İmparatorluk Sınırları ve Teritorya

Birinci bölümde belirtildiğı üzere mekânsal ayırımının gerçekleştirilmesinde sınırlar, işlevselliği en fazla olan araçlardan biridir. Coğrafî sınır-çekilmesi ve mekânsal ayırımın belirgin hâle getirilmesi, yönetimsel/siyasal örgütlenmelerin mekânsal olarak birbirlerinden ayrılmasını sağlamaktadır. İmparatorluk içerisinde farklı birimlerin bir arada olması ve teritoryal olarak iç içe geçmiş yapısı, sınırlarının geçirgen (permeable), akışkan (fluid) ve değişken olmasını beraberinde getirmektedir. Böyle bir sınır yapısı,

karakterdedir. Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, çev. S. Erdem Türközü, Ankara: İmge Kitapevi, 2004, ss. 102-103.

¹⁸⁴ Sassen, *Territory-Authority-Rights...*, s. 37.

¹⁸⁵ Teschke, op.cit., s. 151.

¹⁸⁶ Burbank, Cooper, op.cit., s. 17.

esnek/seyrelmiş (soft/thin) olarak belirtilebilir.¹⁸⁷ Söz konusu sınır yapısı, içerideki heterojen yapı ve genişleme eğilimleri dikkate alındığında, imparatorlukların esnek bir teritoryal yapıya ve belirsiz bir teritoryaya sahip olduğu ileri sürülebilir.

İmparatorluklar, özellikle modern devletlerle kıyaslandığında, akışkanlığın fazla olduğu ve katı/katılaşmış sınırların¹⁸⁸ (hard/thick borders) olmadığı mekânsal ayrıma sahip siyasal örgütlenmelerdir. İmparatorluklar içerisinde katı bir içerisi-dışarısı ayrımı, en azından gündelik pratiklerin işleyişine yönelik olarak yoktur. Bu durumun sebepleri, imparatorluk yapılarının coğrafi olarak genişleme eğiliminde olması, içerisinde farklı sosyal/siyasal grupları barındırması, ortak kamusal ve coğrafi mekânsallık olgusunun zayıf olmasıdır. İmparatorluk yapıları içerisinde farklı işlevselliklere sahip mekân ve siyasal/teritoryal örgütlenmelerin olması, bunlar arasında dikey ve yatay network yapılarının bir arada görülmesi ve imparatorluk merkezi sisteminin istikrarlı kontrol mekanizmasına sahip olmaması, mekânsal yapılarının kesin hatlardan uzak olmasını beraberinde getirmektedir. Diğer yandan imparatorlukların yapıları gereği evrensel yönetim iddiasında bulunmaları ve karşılarında denk güçlerin olmadığını varsaymaları da karşılıklılık temelinde bir mekânsal ayrımın ortaya çıkmamasına sebep olmaktadır.¹⁸⁹ İmparatorluklar, iktidarın tikel olarak ele alındığı ve sistem içerisindeki merkezin diğer siyasal birimleri kendilerine denk olarak görmediği birimlerdir. Bu bakımdan tarihsel olarak bakıldığında dışarısıyla karşılıklılık esasına dayalı bir etkileşim süreci içerisinde olmamaları, katı bir içerisi-dışarısı ayrımının ortaya çıkmasını engellemiştir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse imparatorluk sınırları, kurumsal ve istikrarlı bir yapı oluşturmamaktadır. Bu bakımdan etkileşimler mekânsallıklar üzerinden işlememektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Esnek/seyrelmiş sınırlar, içerisi-dışarısı ayrımının belirsiz olduğu hatlardır; geçirgendir ve akışkanlıklara izin vermektedir. Beatrix Haselsberger, "Decoding Borders. Appreciating Border Impacts on Space and People", *Planning Theory&Practice*, Vol. 15, No. 4, 2014, s. 510.

¹⁸⁸ Katılaşma, mekânsal ayrımların belirgin hâle gelmesi olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan katı/katılaşmış sınırlar, mekânsal ayrımları belirgin hâle getiren sınırlardır. Ibid., s. 507.

¹⁸⁹ Tüm imparatorlukların böyle evrenselci bir düşünsele sahip olduğu ileri sürülemez. Nitekim Ole Wæver, özellikle Çin ve Roma İmparatorluklarında böyle bir düşünselin olduğunu ancak tüm imparatorluklarda bulunmadığını belirtir. Ole Wæver, "Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation-State Imperial Systems", *Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*, ed. Ola Tunander, Pavel Baev, London: Sage Publication, 1997, s. 65.

¹⁹⁰ Herfried Münkler, *Empires: The Logic of World Domination from Ancient Rome to the United States*, trans. by Patrick Camiller, Cambridge: Polity Press, 2007, ss. 5-6.

İmparatorluklarda sınırların kurumsallaşması anlamında keskin bir içerisi-dışarı ayırımının olmaması sebebiyle sınırdan ziyade sınır-boyu (frontier) kavramından bahsedilebilir. Sınır-boyu kavramı, coğrafya alanı içerisinde iki anlamda kullanılmaktadır. Öncelikli olarak sınır-boyu, modern devletlerarasındaki coğrafi ayrımı gösteren hatlardır. Bu bakımdan sınır ile sınır-boyu aynı anlama gelmektedir. İkinci olarak kavram, özellikle Orta Çağ Avrupası'nı ifade edecek şekilde, sınır-boyu hattını¹⁹¹ (march of frontiers) imleyecek biçimde kullanılmaktadır. İmparatorluğun merkezinden coğrafi olarak uzak ve bitim noktalarında olan bu uç bölgeleri üzerinde lordların veyahut monarkların etkisi sınırlıdır. Bu ikincil anlamda sınır-boyu, bir sınır etrafında ya da yakınında olan coğrafi alan anlamına gelmektedir. Bu coğrafi alanlar, genellikle iki siyasal birim arasında bulunan, tampon bölge (buffer zone) niteliğinde olan ve birimlerin etkilerinin kısıtlı olduğu alanlardır. Bu bakımdan sınır-boyu, sınır-bölgesine (borderland/border-region) yakın bir anlama sahiptir. Bu durum, imparatorluk teritoryalarının fiziki mekânla olan ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Zira Ladis K. D. Kristoff'un da belirttiği üzere sınırlar daha çok içeriye dönük bir anlama sahipken sınır-boyları dışarıya dönüktür ve söz konusu alanlar merkezkaç bir karaktere sahiptir.¹⁹² Nitekim Orta Çağ Avrupası'nda imparatorluk yapılarının sınır-boyları merkezden oldukça ayrıydı. Sınır-boylarında bulunan düzenleyici yapılar veya gruplar (temelde uç beyleri), imparatorluklar için birer müttefik unsuruydular ve bu bakımdan yarı-özerk bir yerel yapılanma şeklinde örgütlenmişlerdi.¹⁹³ Bu bölgelerde kontrol mutlak bir nitelik göstermemekte ve hem yönetsel hem de mekânsal olarak ayırım hatları belirsizleşmekteydi.

İmparatorlukların kesin hatlara sahip sınırlar yerine sınır-boylarına sahip olması, bitim alanlarının, imparatorluk ile dışarı arasında keskin bir mekânsal ve yönetsel ayırım oluşturmamasından ziyade askeri niteliğe sahip olmasını beraberinde getirmiştir. İmparatorlukların uç noktaları hem dış düşmanlara karşı korunma sağlayan hem de

¹⁹¹ *March of frontiers* kelimesi, Türkçe'ye *sınır-boyu hattı* olarak çevrilmiştir. Metin içinde de belirtildiği üzere söz konusu kavram, ağırlıklı olarak Orta Çağ Avrupası için kullanılan ve sınır-bölgelerini ifade eden bir anlama sahiptir. Sınır-bölgeleriyle benzer bir anlama sahip olmakla birlikte, *march of frontiers* kavramı *frontier*, *borderland* ve *border-region* kavramlarından ayrılması için *sınır-boyu hattı* şeklinde çevrilmiştir.

¹⁹² Ladis K. D. Kristoff, "The Nature of Frontiers and Boundaries," *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 49, No. 3, 1959, ss. 269-282.

¹⁹³ Teschke, op.cit., ss. 111-113.

fetihleri kolaylaştıran (frontiers of conquest) alanlardır.¹⁹⁴ İmparatorluklar, sınır-boylarını genişleterek hem güvenlik sağlamaya hem de komşu bölgelere baskı yapmaya çalışırlar. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu da benzer bir asli strateji (grand strategy) izlemiştir. İmparatorluk yöneticileri, teritoryal bütünlüğü korumaya yönelik bir strateji benimsemişler ve sınır-boylarını genişleterek hem yerel toplulukların direnişini kırmaya çalışmışlar hem de bu bölgelerde yaşayan yerel topluluklarla işbirliği yapma yoluna gitmişlerdir. İmparatorluk teritoryası da nerede başlayıp nerede bittiği kesin olarak belli olan daimi sınırlara sahip olmamıştır.¹⁹⁵ Bu bakımdan mekânsal ayırım hususu istikrarsız ve belirsiz bir yapı göstermiştir. Benzer şekilde 16. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap ve Afrika bölgesindeki sınır-boyları daha çok doğal engellerle tanımlanmış belirsiz alanlardı. Modern teritoryal devletin şekillenmeye başlamasıyla birlikte Avrupalı devletlerin söz konusu bölgelerde kesin sınırların olduğu nüfuz bölgeleri oluşturmaya yönelmesi sonrasında ise İmparatorluk yöneticileri, bu bölgeleri işaretlemek için kaleler inşa ettirmeye başlamışlardır.¹⁹⁶

İlkesel olarak her ne kadar imparatorlukların bitim noktaları belirsiz ve sınırları da kesin hatlarla ayrılmış coğrafi alanları işaret etmekten ziyade teritoryal ayrımların belirsiz olduğu hatları oluştursa da imparatorluk sınırlarının yine de çeşitlilik gösterdiği belirtilmelidir. Örneğin kara imparatorluklarında sınır-boylarını ve akışkanlıkları kontrol etmek, deniz aşırı imparatorluklara nazaran daha önemlidir. Diğer yandan teritoryal kontrol derecesi imparatorlukların uç noktalarına doğru zayıf ve mekânsal ayırım belirsiz olsa da sınır-boyları veyahut sınırlar, temelde yerleşik olmayan ve istenmeyen grupların akışkanlıklarının düzenlenmesi noktasında etkin olan yapılardır. Bu bakımdan imparatorluk yapılarındaki sınırlar, sınır-boylarında olan hareketlilikleri düzenleme işlevine sahiptir. Bu durum, özellikle yerleşik nitelikteki kara imparatorlukları açısından böyledir. Bununla birlikte Moğol İmparatorluğu ile erken dönemdeki Arap İmparatorluğu gibi konar-göçer yapılarda, bu akışkanlıkları düzenleme işlevi belirsiz bir nitelik göstermektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Ronald Findlay, Mats Lundahl, *The Economics of the Frontier: Conquest and Settlement*, London: Palgrave Macmillan Press, 2017, s. 3.

¹⁹⁵ Burak Kadercan, "Territorial Design and Grand Strategy in the Ottoman Empire", *Territory, Politics, Governance*, Vol. 5, No. 2, 2017, ss. 9-13.

¹⁹⁶ Ferhat Tekin, *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları*, İstanbul: Açılım Kitap, 2014, s. 27.

¹⁹⁷ Maier, op.cit., ss. 78-83.

İmparatorlukların coğrafi genişliği ve bu coğrafi genişlik içerisinde farklı nitelikteki sosyal, siyasal ve ekonomik grupları barındırdıkları göz önüne alındığında teritoryal olarak heterojen bir yapı gösterdikleri gözlemlenebilir. Bu heterojen yapı, yalnızca farklı dini, etnik, dilsel vb. yapıları değil, aynı zamanda farklı mekânsallıklara sahip birimleri de barındırmalarından kaynaklanmaktadır. İmparatorlukların teritoryal biçimlenimi, farklılaşmış sosyal, ekonomik ve siyasal yapıların, esnek ve akışkan düzenlemeler yoluyla bir araya geldiği bir yapı görünümündedir. Bu çerçevede imparatorluk sistemleri konsolide olmuş bir yönetim sisteminden ziyade *kompozit*, ortak kamusal ve coğrafi mekânsallık olgusunun zayıf olduğu bir yönetim sistemi olarak görülebilir.¹⁹⁸

Evrensel bir jargona sahip olan ve bu bakımdan da coğrafi genişlemenin olağan görüldüğü imparatorlukların sınır-boyları ve dolayısıyla coğrafi kütleleri değişken niteliktedir. Bu durum, imparatorluklarda kat'î suretle içerisi-dışarı sınırlarının olmadığı anlamına gelmemektedir. İmparatorluklarda da bir şekilde içerisi-dışarı sınırları vardır. Örneğin Kutsal Roma İmparatorluğu'nun mekânı, aynı zamanda Katolik bir mekândır.¹⁹⁹ Benzer şekilde temelde bir step imparatorluğu olan Moğol İmparatorluğu, kendi coğrafyasındaki farklı kabile ve klanlar arasında bir uyum ortaya çıkarmak istemiştir. Temelde konar-göçer bir yapı gösteren İmparatorluk içerisindeki gruplar, sabit değil, konar-göçer bir teritoryal ilişkiselliğe sahip olmuştur. Moğol İmparatorluğu'nda toplulukların fiziki mekânla olan etkileşimleri, bir sabite olarak değil, değişkenlik ve hareketlilik üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede tüm klan ve kabileler, yılın belli zamanlarında döngüsel göç (cycle of migration) hakkına sahip olmuş ve bu şekilde grupların belli bir yerde toplanıp kapasite biriktirmesinin önüne geçilmiştir.²⁰⁰ Moğol İmparatorluğu içerisindeki kabileler arasında sahiplik, tek bir doğal alanın (pasture) daimi olarak işgal edildiği sabit bir mekânsallıktan ziyade *hareketin egemen olduğu (the sovereign importance of movement)* bir mekânsal yapıya göre şekillenmiştir.²⁰¹ Bunun yanı sıra bu hareketliliğin devam etmesi için Moğol imparatorları, ticaret yollarının açık olmasına büyük önem vermişler ve Avrasya bölgesinde bir ticaret ağının oluşabilmesine

¹⁹⁸ Burbank, Cooper, op.cit., ss. 8-9.

¹⁹⁹ Spruyt, op.cit., s. 56.

²⁰⁰ Friedrich Kratochwil, "Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System", *World Politics*, Vol. 39, No. 1, 1986, ss. 35-36.

²⁰¹ John Gerard Ruggie, "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations", *International Organization*, Vol. 47, No. 1, 1993, s. 179.

katkı sağlamışlardır.²⁰² Diğer yandan imparatorlukların genellikle evrenselci bir jargon benimsemeleri ve dışarıyla olan etkileşimlerini hiyerarşik bir ilişki kalıbı çerçevesinde devam ettirmeye yönelik eylemlerde bulunmaları da mekânsal ayrımın olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan imparatorluklar içerisinde belirsiz de olsa içerisi-dışarı ayrımı vardır. Bununla birlikte bu ayrım istikrarsızdır. Zira mekânsal ayrımın gerçekleştirilmesinde sınırların işlevselliği zayıftır. Başka bir deyişle içerisi-dışarı ayrımının gerçekleştirilmesinde sınırların etkisi oldukça kısıtlıdır.

İmparatorlukların uç noktalarının modern anlamda kurumsal ve daimi nitelikte olmayan sınırlardan oluşması ve sınırların esnek yapısı, mekânlarının da esnek bir yapı göstermesini beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle imparatorluk mekânları, katı bir içerisi-dışarı ayrımının olmadığı, sınırların değişken ve akışkan olduğu, sınırlar üzerinde mutlak kontrolün olmadığı esnek mekânlar ve teritoryal yapılar olarak görülebilir. İmparatorluklar, sabit teritoryadan ziyade belirsiz teritoryaya sahiptir. Bu durum, esasında imparatorlukların katı sınırlardan ziyade sınır-boylarına sahip olmasının doğal bir sonucudur. Her ne kadar üzerinde kontrol kurmaya çalışsalar da bu coğrafi alanlar aslında bir rekabet unsurudur. Bunun yanı sıra imparatorlukların teritoryaları daimi bir yapı göstermekten ziyade daimi-olmayan (discontinuous) bir yapı arz etmektedir. İmparatorluk bitim noktalarının akışkan ve değişken yapısı, teritoryalarının daimi ve istikrarlı bir yapı göstermesini engellemiştir.

Bu noktada şu hususun da belirtilmesi gerekmektedir: Organik anlamda bir teritoryaliteye (ve teritoryaya) sahip olmasalar da imparatorlukların işlevsel nitelikte bir teritoryaliteye sahip olduğu söylenebilir. Şöyle ki imparatorluk merkezleri, askeri kaynakları ve ekonomik süreçleri kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu, esasında bir kontrol ve sahiplik iddiasıdır. İmparatorluklar, kontrol ve sahiplik iddiasında buldukları coğrafi alanlarda askeri nitelikte herhangi bir hareketlilik olması durumunda alanlarını korumaktadırlar. Özellikle kara imparatorlukları, başta imparatorluk teritoryalarının bitim noktalarında olmak üzere çeşitli lokasyonlarda askeri kaleler vb. tahkimatlar geliştirmişlerdir. Bu bakımdan imparatorluklarda sınırların askeri tehdit noktasında hareketlilikleri kontrol etmeye yönelik bir işleve ve bu bakımdan imparatorluk teritoryal alanlarının işlevsel nitelikte teritoryaliteye sahip olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu

²⁰² Burbank, Cooper, op.cit., s. 4.

yapılanma, siyasal sonuçları ve gündelik pratikler açısından istikrarlı bir durum olarak görülemez. Sınırların kurumsal yapısının zayıflığı, imparatorluk yapıları içerisinde hem mekânsal ayırımın hem de mekânsal ve teritoryal istikrarın zayıf bir nitelik göstermesini beraberinde getirmektedir.

1.3. Mutlak Sınırlar mı? Roma Sınır-Hatları ve Büyük Çin Seddi

Yukarıda belirtildiği üzere imparatorlukların sınırları ağırlıklı olarak belirsiz ve geçirgen bir yapıya sahiptir; katı bir içerisi-dışarısı ayırımı da yoktur. Ayrıca söz konusu sınırlar, mekânsal ayırımı gerçekleştirmekten ziyade ivedi gereklilikleri gidermeye yönelik araçlar olarak görülmüştür. Bununla birlikte Roma İmparatorluğu sınır-hatları²⁰³ (the Roman limes) ve Büyük Çin Seddi (The Great Wall of China), her ne kadar diğer imparatorlukların sınırlarıyla ortak özellikler gösterebilirler de içerisi ile dışarısını mekânsal ve yönetsel açıdan ayırmaya yönelik önemli girişimlerdir. Başka bir deyişle bu sınırlar, primitif ve sınırlı bir mekânsal ayırma modeli olarak görülebilir.

Roma sınır-hatları bir savunma şeklidir ve Roma yönetiminin uç noktalarını işaretleyen hatlar olarak belirtilebilir. Söz konusu sınır-hatları, Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerini ve sistemin kapsadığı alanı imlemektedir; Roma sistemi içerisinde yaşayan halklar ile bu sınırların dışında kalan ve barbar olarak nitelendirilen halklar arasındaki etkileşim süreçlerini düzenlemeye yönelik hatlardır. Bu bakımdan bariyer olarak da görülebilir. Ayrıca bu hatlar, Roma lejyonlarının düşman topraklarına girmek için kullandıkları askeri yollardır.²⁰⁴ Bu sınır-hatları içerisinde en ünlüsü ise Hadrian Duvarı'dır. İmparator Hadrian zamanında 122 yılında inşasına başlanan ve 126 yılında yapımı tamamlanan Duvar, yaklaşık 300 yıl süreyle Roma Britanya'sını bugünkü İskoçya'da bulunan ve Romalıların barbar olarak gördükleri halklardan ayırmaya yönelik bir işlev görmüştür.²⁰⁵

Roma'daki bu alanlar, metaforik olarak Roma ile barbarlar arasındaki ayırma işaret etmektedir. Bu bakımdan dönem itibarıyla içerisi ile dışarısı arasında mekânsal bir ayırım

²⁰³ *Limes*, sınır anlamına gelmekle birlikte, özellikle olarak Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını belirtmek için kullanılmaktadır. Bu bakımdan çalışmada *limes* kelimesi, *boundary/border* kavramlarından ayrılması için *sınır-hattı* olarak çevrilmiştir.

²⁰⁴ Matthew Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Revised Edition, New York: Facts On File Incorporation, 2002, s. 323.

²⁰⁵ *Ibid.*, s. 592.

ortaya çıkardığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu sınır-hatlarının katı ve istikrarlı bir mekân ayrıştırması işlevi gördüğü ileri sürülemez. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse sınır-hatları, istikrarlı bir kurumsallık göstermemektedir. Bu lokasyonlar, İmparatorluk düzenine dışarıdan gelebilecek etkilere karşı, pratik anlamda İmparatorluğun korunaklılığını arttırmaya yönelik alanlardır. Ayrıca Romalılar, İmparatorluğun sınır-hatlarını kontrol etmeye ilişkin olarak tek bir sisteme sahip değildi. Hadrian Duvarı, diğer alanlar için bir model olarak görülebilir. Fakat diğer duvarlar, bazen devriye yolları üzerine bazen de yerleşik alanlarla yerleşik olmayan alanlar arasındaki ayrımı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu bakımdan Roma İmparatorluğu'nun sınır-hatları, birer-örnek nitelikte değildir. Ayrıca Romalılara göre bu alanlar, İmparatorluğun genişlemesi açısından geçici duraklama alanlarıydı. Bu bakımdan sınır-hatları, statik değil, değişken ve belirsizdir.²⁰⁶

Bu noktada şu hususun da belirtilmesi gerekmektedir: Her ne kadar coğrafi ve siyasal olarak Roma İmparatorluğu'nun bitimini işaret eden sınır-hatları, içerisi-dışarıyı ayırımını kurumsal ve istikrarlı olarak kurmasa da primitif düzeyde mekânsal ayırım düşünsel ve pratiğine sahipti. Roma sınırlarının ötesini işaret eden ve barbarların bulunduğu düşünülen yerler, mekânsal bir bağlamda değerlendirilmekteydi.²⁰⁷ Bu yerler, Roma İmparatorluğu'na dâhil oluğu zaman barbar mekânı değil, İmparatorluğun içi, yani düzenlilik mekânı olarak görülmekteydi. Şöyle ki Roma sınır-hatları, temelde İmparatorluğu korumak için kurulmuş olan hatlardı ve bu koruma, sınırlar boyunca birliklerin konuşlandırılması ve tahkimat inşası yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Bu çerçevede pratik ihtiyaçlara yanıt veren bir niteliğe sahipti. Bununla birlikte İmparatorluğun kontrolü yalnızca bu yollarla gerçekleşmemekteydi; Roma sınır-hatlarına yakın bölgelerde bulunan ve barbarların mekânı olarak kabul edilen mekânlarda tahkimat inşası ve birliklerin konuşlandırılmasının yanı sıra diplomatik ilişkiler ve ekonomik işbirliği yoluyla da mekân kontrolü gerçekleştirilmekteydi. Bu durum, esasında mekânsal ayırımı işaret eden pratiklerdir ve sınır-boylarında/bölgelerinde bulunan topluluk ve

²⁰⁶ Elden, *The Birth of...*, ss. 90-92.

²⁰⁷ Nitekim Malcolm Anderson, modern devlet sınırlarının kurumsallaşmasında Roma İmparatorluğu'nun teritoryal nitelikteki örgütlenmesinin, Orta Çağ'daki evrenselci düşüncelerle birlikte, etkili olduğunu belirtir. O'na göre Roma İmparatorluğu'nun siyasal/teritoryal örgütlenmesi ve bu durumun ortaya çıkardığı coğrafi ayrımlar, diğer faktörlerle birlikte, modern devletlerin Avrupa'da gelişimini sağlayan ve devletlerin teritoryal alanlarının şekillenmesinde belirleyici olan unsurlardır. Malcolm Anderson, *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*, Cambridge: Polity Press, 1996, ss. 12-18.

mekânları, İmparatorluk mekânına uyumlaştırmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan istikrarsız da olsa Roma İmparatorluğu'nun bitimini işaret eden sınır-hatları, hiyerarşik ayırım yoluyla dışarıdaki mekânlarla etkileşimleri şekillendiren bir işleve sahiptir.²⁰⁸ İleriki bölümlerde detaylandırılacağı üzere bu hiyerarşik mekânsal ayırım hususu, AB'nin sınırlarının bitim noktalarının ötesindeki mekân ve aktörlerle olan etkileşimlerini yönlendirmesine benzerdir: *İçerideki düzenlilik mekânı ile dışarisinin ayrılması*. Ancak Roma sınır-hatlarından ayrı olarak bu ayırım, kurumsal ve istikrarlı bir niteliğe sahiptir.

Roma sınır-hatlarına benzer şekilde Çin Seddi de Çin coğrafyasının kuzeybatısında bulunan bir savunma hattı veyahut bariyerdir. Söz konusu Set, tek bir seferde inşa edilmiş ve tamamlanmış değildir. Çin Seddi, birçok kere yeniden inşa edilmiş ve her yeni inşayla birlikte eklemeler yapılmıştır. Çin Seddi'nin temel amacı, özellikle kuzeyden gelen konar-göçer kabile ve klanlara karşı İmparatorluğu korumaktır. Bu bakımdan ilgili sınırın işlevsellik açısından daimi nitelikte bir kurumsallaşmaya sahip olmadığı ileri sürülebilir. Ayrıca Çin Seddi'nin işlevleri döneme göre farklılıklar göstermiştir. Her ne kadar İmparatorluk döneminde Çin düzeni ile diğerleri arasındaki ayırım düşünsel anlamda güçlü olsa da²⁰⁹ mekânsal ayırım pratiği zayıf bir karaktere sahiptir. Öncelikli olarak Set, temelde askeri savunma amaçlıdır. Bununla birlikte zamanla yapılan eklemelerle birlikte ortaya çıkan setler, Çin'in kendi coğrafyası içerisindeki sahiplikleri düzenlemeye yönelik bir işlev de görmeye başlamıştır. Başka bir deyişle yeni inşa edilen setler, İmparatorluk içerisinde sahipliklerin düzenlenmesine ve merkezden ayrı ekonomik politikalar izleyen grupları kontrol etmeye yönelik bir işleve sahip olmuştur. Büyük Çin Seddi'nin yanı sıra başka küçük setlerin olması, bu grupları dışarıda tutmaya yönelik önemli göstergelerden biridir.²¹⁰ Bu bakımdan Çin İmparatorluğu'nun sınırları, içerisi ile dışarisini ayırmaya yönelik işlevselliğe sahip olmakla birlikte, fiziki yetke alanlarının karşılıklı veyahut hiyerarşik olarak tanınmasından ziyade merkezi yönetimin sınırlar boyunca ticareti yönlendirmeye ve bu amaçla periferideki gruplarla işbirliği yaparak kontrol sağlamaya çalıştığı bir işlevselliğe sahip olmuştur.²¹¹

²⁰⁸ Edward James, *Europe's Barbarians, AD 200-600*, New York: Routledge Press, 2009, ss. 30-32.

²⁰⁹ Yongjin Zhang, "System, Empire and State in Chinese International Relations", *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 5, 2001, ss. 55-56.

²¹⁰ John Robert Victor Prescott, *Political Frontiers and Boundaries*, London: Unwin Hyman Incorporation, 1987, s. 45.

²¹¹ Kratochwil, op.cit., s. 35.

Tıpkı Roma sınır-hatları gibi Büyük Çin Seddi de daimi nitelikte değildir. Söz konusu Set, her ne kadar konar-göçer gruplarla Çin arasındaki ayrımı imlemeye yönelik bir işleve sahip olsa da temelde askeri niteliğe sahiptir; pratik ihtiyaçlara yanıt veren ve daha çok korunaklılığı arttırmaya yönelik bir işlev görmektedir. Bu çerçevede iki sınır tipinin işlevleri göz önüne alındığında hem Roma sınır-hatları hem de Çin Seddi modern anlamda tampon bölgelerin modern-öncesi örnekleri olarak nitelendirilebilir ve ortaya çıkışları da imparatorluklar içerisindeki güç asimetrisinden kaynaklanmaktadır.²¹² Söz konusu sınırlar, bir yandan imparatorlukların askeri anlamda korunmasına ilişkin bir güvenlik duvarı işlevi görürken diğer yandan imparatorluklar içerisindeki sahiplilikleri de düzenlemeye yöneliktir.²¹³ Bu bakımdan da istikrarlı bir kurumsallaşmış sınır oluşturmaktan ziyade ivedi ve pratik ihtiyaçlara cevap veren bir niteliğe sahip olduğu ileri sürülebilir.

Özetlemek gerekirse imparatorluklar, merkezileşme kapasitesi düşük olan yönetsel/siyasal örgütlenmelerdir. Bu düşüklük, çeşitlilik ve değişkenlik göstermekle birlikte, özellikle merkezi düzenleyici kapasitenin homojen mekânlar ortaya çıkarma kapasitesi açısından ileri sürülebilir. İmparatorlukların siyasal/teritoryal biçimlenimleri çeşitlilik üzerine kurulmuştur ve bünyelerinde farklı ve daha küçük ölçekli teritoryal birimler bulunmaktadır. Bu hususta Avrupa Orta Çağı oldukça belirgin bir örnektir. Bu noktada şu hususun da belirtilmesi gerekmektedir: Mekânsallıkların ve teritoryal yapıların çoğul bir nitelik göstermesi, teritoryal bir mekânsallığın oluşumuna engel değildir; bundan ziyade uygulamaya yönelik pratiklerin tek bir mekân düşüncesine dayanması ve sınırların mekânsal ayrımı kurmaya yönelik işleve sahip olması gerekmektedir. Tek bir teritoryal ölçekte de dikey ve yatay bağlantısallıklar bir arada olabilir. İşte imparatorluklarda ve özellikle Avrupa Orta Çağı'nda bu tek teritoryal ölçek hususu, zayıf bir sınırlandırılmışlığa bağlıdır. İmparatorlukların siyasal/teritoryal biçimlenimi, bitim hatları olan sınırlarının ve teritoryalarının değişken ve akışkan bir yapı göstermesini beraberinde getirmektedir. Mekânsal ayrımın istikrarsızlığı, yönetimin merkezileşme kapasitesinin zayıflığı ve özellikle sınırlar üzerindeki kontrolün daimi nitelikte olmaması, mekânın bütünlüklü bir coğrafi ölçekte örgütlenmesinin önüne

²¹² Georges Prevelakis, "Buffer Zone", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 1, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 363.

²¹³ Tekin, op.cit., ss. 25-26.

geçmiştir. İmparatorluklarda sınırlar yoluyla mekânsal ayırımın gerçekleştirilmesi düşünseli ve pratiği zayıftır. Modern-öncesi dönemlerde sınırlar daha çok dış saldırılardan korunmaya yönelik bir işleve sahiptir. Roma sınır-hatları ve Büyük Çin Seddi, her ne kadar içeriği dışarıdan ayırmaya yönelik olsa da temelde askeri niteliktedir.

2. MODERN DEVLET VE TERİTORYALİTE: FARKLI MEKÂNSALLIKLARIN TEK TERİTORYADA BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ VE SINIRLANDIRILMASI

Modern devlet sosyal bilimlerin en çok tartışılan kavramlarından biridir ve devlete yönelik farklı kavramsallaştırmalar yapılmıştır.²¹⁴ Örneğin Marksist gelenekte devlet, işlevselci ve entrümantalist bir açıdan ele alınır; hâkim sınıfların diğer sınıflar üzerinde kontrol kurma aracı olarak görülür. Liberal gelenek içerisindeki çoğulcu yaklaşım açısından devlet, demokrasi temelinde toplumun iradesini yansıtan ve çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik tarafsız bir varlıktır. Gaetona Mosca gibi elitist bir yaklaşım benimseyen akademisyenler ise devleti elitlerin kontrolünde olan bir örgütlenme modeli olarak görürler.²¹⁵ Diğer yandan devlete tarihsel açıdan yaklaşan ve farklı dönemlerde farklı devlet yapılarının olduğunu ileri süren yaklaşımlar da vardır. Örneğin Georg Sørensen, uluslararası sistemde post-kolonyal, Vestfalyan ve post-modernist olmak üzere üç farklı devlet biçiminin olduğunu ve bu devletlerin egemenlik, ekonomi, siyaset ve ulus bilinci açısından farklı karakteristikler gösterdiğini belirtir.²¹⁶

Yukarıdaki örneklerden görülebileceği gibi çok çeşitli modern devlet yaklaşımları vardır ve her bir yaklaşım, referans aldığı perspektife göre çıktılar ortaya koymaktadır. Bu bölümde modern devletin teritoryalitesi ele alınırken özellikle uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki anlam ve sonuçlarına yönelik bir çerçeve ortaya konulacak ve uluslararası siyasette modern devlet teritoryalitesinin temellerini oluşturan coğrafi ve düşünsel unsurlar incelenecektir.

²¹⁴ Erdem Özlük'ün de belirttiği üzere devlet (ve egemenlik) üzerine yapılan tartışmalar, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yeni yaklaşımların ve bakış açılarının gelişmesiyle eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı*, 2. b., Konya: Çizgi Kitabevi, 2014, s. 21.

²¹⁵ Bkz. Storey, *Territory: The Claiming...*, ss. 40-44.

²¹⁶ Özlük, op.cit., s. 128.

2.1. Mekânsal Bir Konteyner: Modern Devlet

Siyasal/coğrafi olarak modern devlet, çeşitli unsurların bir araya geldiği bütünlüklü bir kompartımandır. Bu unsurlar farklı şekillerde belirtilebilir. Örneğin Gianfranco Poggi'ye göre modern devlet organizasyon, farklılaşma, zora dayalı irade, egemenlik, toprak, nüfus, merkezileşme, ulus, demokratik meşruiyet ve yurttaşlık unsurlarının bir araya geldiği bir örgütlenme modelidir.²¹⁷ Hartmut Behr, modern devletin egemenlik, bütünlüşme, sınır ve güvenlik unsurlarının bir araya gelmesinden oluşan bir yapılanma olduğunu belirtir.²¹⁸ Max Weber'e göre devlet, belli bir toprak parçası üzerinde meşru şiddet kullanma tekeline sahip olan bir örgütlenmedir.²¹⁹ Bu tanımlardan yola çıkılarak belirtilirse modern devletin dört unsuru bünyesinde barındırdığı ileri sürülebilir:

1. Farklılaşmış kurumlar bütünü,
2. Gücün merkezden çevreye doğru yayılması; merkezileşme,
3. Teritoryal olarak sınırlandırılmış bir coğrafi alan,
4. Bağlayıcı kararlar alma ve bu kararları fiziki şiddet kullanımı yoluyla uygulama kapasitesine sahip olma.²²⁰

Yukarıda belirtilen unsurlar dikkate alındığında, devletin belli bir coğrafi alan içerisinde güç kullanma iradesine sahip olduğu ileri sürülebilir. Bu bakımdan Anthony Giddens, devleti bir *güç veyahut kapasite konteyneri (power container)* olarak değerlendirir. Modern devletler, modern zamanların önde gelen güç konteynerleridir ve sınırlandırılmış bir mekân üzerinde devlet kurumları bu gücün uygulayıcısıdır. Bu çerçevede modern devletler, sınırlandırılmış bir mekânsallık çerçevesinde hem iç hem de uluslararası siyasette şiddet kullanımı üzerinde hak iddia ederek ve hukuk yoluyla kurumlar seti oluşturarak yönetim işlevlerini icra etmektedir.²²¹

²¹⁷ Gianfranco Poggi, *Devlet: Doğası Gelişimi ve Geleceği*, çev. Aysun Babacan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, ss. 27-95.

²¹⁸ Hartmut Behr, "Political Territoriality and De-Territorialization", *Area*, Vol. 39, No. 1, 2007, ss. 112-115.

²¹⁹ Max Weber, "Political Communities", *Economy and Society*, 2nd ed., ed. Guenther Roth, Claus Wittich, New York: University of California Press, 1978, ss. 901-910.

²²⁰ Michael Mann, "The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results", *European Journal of Sociology*, Vol. 25, No. 2, 1984, s. 188.

²²¹ Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence: Volume Two of a Contemporary Critique of Historical Materialism*, Cambridge: Polity Press, 1985, s. 120.

Bu şekilde bir güç konteyneri olması, modern devletin sadece bir baskı aracı olarak değerlendirilmesi anlamına gelmemektedir. Modern devlet sadece bir baskı aracı değildir; toplumsal hayatın çeşitli veçhelerini tanzim eden bir aktördür ve sınırları dâhilinde birbiriyle örtüşen mekânları kapsayan ve düzenleyen bir örgütlenme modelidir. Siyasal/coğrafi olarak belirtmek gerekirse modern devlet, bir güç konteyneri olmasının yanı sıra çeşitli politika alanlarını mekânsal olarak doldurmaktadır. Bunlardan ilki, modern devletin zenginlik ve refah sağlayıcısı olmasıdır. Modern devletin ortaya çıkış koşullarına bakıldığında endüstrileşme ve zenginleşmenin bu süreçle bir arada devam ettiği görülebilir.²²² 16. yüzyılda özellikle Hollanda'nın kapitalist ilişkiler temelinde başarılı bir örgütlenme modeli sunması ve ekonomik refahın artması, devletin bir zenginlik sağlayıcısı olarak görülmesini beraberinde getirmiştir. İkinci olarak modern devlet, kültürel bir konteyner olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu çerçevede sınırları belli bir coğrafi alanda yaşayan insan toplulukları, Benedict Anderson'ın belirttiği çerçevede, tahayyül edilmiş bir ulusal topluluk olarak ele alınmış ve bu ulusal topluluk, teritoryanın sınırları dâhilinde homojen bir bütünselliği temsil eder nitelikte imlenmiştir. Bu bakımdan da devletin sahip olduğu toprak parçası, dış düşmanlara karşı korunması gereken bir alan olarak görülmüş ve anavatan vb. kavramlarla ifade edilmiştir. Üçüncü olarak devlet, sınırları dâhilinde yaşayan insanların temel yaşam şartlarını düzenleyen ve bu şekilde toplumsal uyumu korumaya çalışan sosyal bir konteynerdir. Bu durum, aslında belli bir devlet teritoryası içerisinde yaşayan insanların ulus olarak kabul edilmesinin doğal bir sonucudur. Bireylerin ulusun parçası olarak görülmesi hem belli haklara sahip olmalarını ve hem de kendilerine belli sorumluluklar yüklenmesini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede ekonomik alanı tanzim etmek, devletin temel görevlerinden bir olarak görülmüştür.²²³

Görüldüğü üzere modern devlet yalnızca bir baskı aracı değil, hayatın çeşitli veçhelerini düzenlemeye yönelik bir sistemdir ve güçlü bir mekânsal konteynerdir. Modern devletin siyasal/teritoryal açıdan güçlü bir mekânsal konteyner olmasının temel dayanağı, farklı karakteristiklere sahip mekânsallıkların sınırlandırılmış ve coğrafi sınır çekilmiş tek bir teritorya üzerinde bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Modern

²²² James Anderson, "The Modernity of Modern States", *The Rise of Modern State*, ed. James Anderson, Sussex: Wheatsheaf Books, 1986, ss. 7-8.

²²³ Taylor, "The State as...", passim.

devletin teritoryası dâhilindeki mekânsallıklar, homojen niteliğe sahiptir veyahut da öyle olduğu tasavvur edilir; bu bakımdan toplumsal pratikler ve siyasal süreçler üzerindeki düzenleyici etkisi oldukça güçlüdür. Modern (kapitalist) devletlerin, Michael Mann'ın jargonuyla belirtmek gerekirse *alt-yapısal gücü (infrastructural power)* oldukça geliştirmiştir. Mann'a göre (kapitalist-demokratik) devlet günlük hayata öyle nüfuz etmektedir ki bu durum, devlet örgütlenmesinin alt-yapısal gücünün tarihte görülmediği kadar gelişmesini sağlamıştır.²²⁴

Siyasal teori açısından bakıldığında siyasal gücün uygulanmasına yönelik olarak iki unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, siyasal gücün merkezi kurumlar aracılığıyla kullanımıdır. İkinci olarak devlet gücünün kullanıldığı coğrafi alan, mekânsal olarak diğer alanlardan ayrılmaktadır. Birinci unsur açısından bakıldığında devlet-toplum ilişkilerinde devlet görece olarak özerkleşir. İkinci unsur ise dünyanın münhasır olarak modern teritoryalite niteliklerine sahip birimler temelinde örgütlenmesini beraberinde getirir.²²⁵ Bu husus hem sınırlar üzerinde mutlak nitelikte kontrol kurulması hem de teritoryanın bir coğrafi sabite olarak konumlanmasını beraberinde getirmektedir. Bu iki unsurun anlaşılması noktasında modern devlet egemenliğinin iç ve dış boyutlarının ve teritoryayla olan ilişkisinin niteliğinin ele alınması gerekmektedir.

2.2. Teritoryal Egemenlik

Modern dünyada devlet teritoryalitesi hâkim formdur. Modern devletin gündelik hayatta ve uluslararası siyasette bu denli önemli bir aktör olarak ön plana çıkmasında, devletin kapsayıcı teritoryalitesinin ulus ve egemenlik fikriyle bir araya gelmesi ve bu durumunun düşünsel bir çerçevede inşa edilmesi bulunmaktadır. Egemenliğinin farklı görünüşleri ve anlamları olmakla birlikte, modern devletin kurumsallaşması açısından iki boyutu vardır. Bunlardan ilki, devlet yetkesinin sınırlar içerisinde inşasıdır. Sınırlandırılmış ve coğrafi sınır-çekilmiş teritorya içerisinde yetke, münhasıran modern devlet tarafından tektipleştirici bir şekilde icra edilir. Bu yapılanma içerisinde iç mekândaki alternatif teritoryal düzenler ya ortadan kaldırılır ya da modern devlet yetkesine bağımlı hâle getirilir. Diğer ise devletlerarası ilişkilerde kurucu nitelikte bir rol

²²⁴ Mann, op.cit., s. 189.

²²⁵ John Agnew, "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, Vol. 1, No. 1, 1994, ss. 53-54.

oynamasıdır. Egemenlik, devletlerarası ilişkilerde içerisi-dışarısı ayrımını keskinleştirmekte ve uluslararası mekânsallığın bu yapı içerisinde kurumsallaşmasını sağlamaktadır.

2.2.1. Egemenliğin İçe Yönelik Boyutu

Egemenliğin devletin sınırları dâhilindeki işlevi, devlet gücünün uygulanmasının öznel olarak yetkilendirilmesi, içerideki ve dışarıdaki diğer yetkelerin pasifize edilmesi, bu egemenliğin ulusal bir karakter alarak anonimleşmesi ve nihai olarak teritoryal bir nitelik almasıdır. Açıktır ki tarihsel açıdan egemenlik, farklı dönemlerde farklı referanslara sahip olmuştur. Ancak Robert Jackson'ın da belirttiği üzere 16. yüzyıldan günümüze değin geçen süreçte bir düşünsel olarak siyasal tartışmalar içerisinde devamlı yer elde etmiştir. Bu bakımdan farklı referanslara dayansa da egemenlik fikri, siyasal alanı tanzim eden temel ilkelerden biri olmuştur.²²⁶

Batı Avrupa dillerinde egemenlik sözcüğünün ilk kullanılışı 12. yüzyıla kadar gitmekle birlikte, bilimsel bir kavram olarak egemenlik ilkesinin 13. yüzyıldan itibaren Fransa'da, 14. yüzyıldan itibaren İngiltere'de kullanılmaya başladığı görülmektedir.²²⁷ İngilizce'de *sovereignty* kelimesinin karşılığı olan egemenlik, Fransızca'da Tanrı'dan başka hiç kimseye karşı sorumlu olmayan yüksek yönetici anlamına gelen *souverain* kelimesinden türemiştir.²²⁸ Bu çerçevede modern anlamda egemenlik, devlet yetkesinin iç ve dış siyasetin her alanında meşru bir biçimde nasıl örgütlendiğini ifade eden ve iktidar ilişkilerini belirleyen bir ilke olarak tanımlanabilir.²²⁹ Modern devlet egemenliğinin dâhili görünüşü, onun belli bir mekân içerisindeki yasal/formel yetkeyi temsil etmesi ve bu yasal/formel yetkenin belli sınırlar dâhilindeki özerk kamusal yönetim gücünü oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Egemenliğin özünde, yetkenin devlet yapısında

²²⁶ Jackson, 16. yüzyıldan günümüze kadar gelen süreçte egemenliğe yönelik çeşitli kişilerce söylenmiş sözleri örnekleyerek bir fikir olarak egemenlik düşüncesinin şu veyahut bu şekilde siyasal referanslar içerisinde bulunduğunu belirtir. Robert Jackson, *Sovereignty: Evolution of an Idea*, Cambridge: Polity Press, 2007, ss. 1-5.

²²⁷ Ece Göztepe, *Avrupa Birliği'nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008, s. 20.

²²⁸ Gökhan Bacık, *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006, s. 85.

²²⁹ *Ibid.*, s. 90. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 10. b., Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s. 42-47.

tecessüm etmesi düşünseli bulunmaktadır ki bu durum, Stephen D. Krasner tarafından *iç egemenlik (domestic sovereignty)* olarak kavramsallaştırılır.²³⁰

Modern devletin temel yapısal karakteristiklerinden biri, devlet sınırları dâhilinde kurulan yetkenin egemenlik düşünseli çerçevesinde icrasıdır. Egemenlik ile yetke kavramları birbirleriyle ilişkili olmakla birlikte, yetke, egemenlik düşünseli olmaksızın da ihdas edilebilir. Egemenlik, yetke formlarından biridir ve iktidar ilişkilerinin görünür hâle gelmesini sağlamaktadır. Yetke ile iktidar birbirine yakın formlar olmakla birlikte, aralarındaki rabita olumsal (contingent) veyahut koşulsaldır (conditional).²³¹ Zira herhangi bir mekânda egemen nitelikte yetke olmaksızın da iktidar (ya da güç) ilişkileri kurulabilir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse egemenlik, yetkenin normatif ve pratik yönünü oluşturan unsurlardan biridir. Bununla birlikte yetkenin oluşumu için egemenlik zorunlu bir koşul değildir. Herhangi bir birim, egemen olmaksızın da yetke olabilir. Ayrıca bir fiziki yetke alanı içerisinde başka iktidar odakları da olabilir. Modern devlet egemenliği, içerideki alternatif egemenlik iddialarının ortadan kaldırılarak ve devlete bağlanarak icra-i gücün devlet tekelinde toplamasına dayanmaktadır. Bu noktada egemenlik, somut olarak kimin yönettiğinden ziyade aslında düşünsel olarak var olan bir ön kabule istinaden kurulan bir hiyerarşiyi referans almaktadır. Böylece yönetim sistemi de yapısal bir nitelik kazanmaktadır.²³²

Devletin içerideki alternatif güç odaklarını pasifize etmesinin dışarıyla da ilintisi vardır. Şöyle ki egemenlik, devletin formel sınırlarının ötesindeki aktörlerin ulusal yetke yapısı dışında tutulmasını gerektirmekte ve bu yapı teritoryaya bağlanmaktadır. Devletin belli bir teritorya üzerindeki egemenlikten kaynaklanan yetki alanı, dışarıdaki güç odaklarının müdahalesine kapalıdır. Krasner tarafından *Vestfalyan egemenlik* veyahut *Vattelci egemenlik*²³³ (*Vattelian sovereignty*) olarak kavramsallaştırılan bu durum, her ne kadar dışarıya yönelik bir anlama sahip olsa da etkileri açısından devletin sınırları dâhilinde kendisini gösteren ve devlet yetkesinin meşruiyet kapasitesini güçlendiren bir

²³⁰ Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, New Jersey: Princeton University Press, 1999, s. 11.

²³¹ Jackson, op.cit., ss. 14-15.

²³² James A. Caporaso, “Changes in the Westphalian Order: Territory, Public Authority, and Sovereignty”, *International Studies Review*, Vol. 2, No. 2, Continuity and Change in the Westphalian Order, 2000, ss. 8-9.

²³³ Stephen D. Krasner, “Rethinking the Sovereign State Model”, *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 5, 2001, ss. 20-21.

niteliğe sahiptir. Vestfalyan egemenliğin temel normu, devletlerin ulusal/siyasal fiziki yetke alanlarının meşru olduğu tezine dayanmaktadır.²³⁴

Egemenliğin içe yönelik unsurlardan bir diğeri ise ulus ile olan ilişkisidir. Ulus, modern devletin temel unsurlarından biridir. Ulusun ne olduğu konusunda farklı tanımlamalar yapılmıştır. Hugo Seaton-Watson'a göre ulus, bir topluluk içerisindeki insanların büyük çoğunluğunun kendilerini bir ulus oluşturduklarına inandıkları zaman ortaya çıkar. Anthony Smith'e göre ise ulus olarak adlandırılan varlık, ortak yasal hak ve görevlere, ortak bir tarihe, kamusal kültüre, mitlere ve tarihi bir teritoryaya sahip insan topluluğudur. Smith'in tanımındaki ortak yasal hak ve sorumluluklara yapılan vurgu, modern devlet ile ulus arasındaki zımnî bağlantıyı göstermektedir. Her ne kadar modern devlet ile ulus birbirinden ayrı kavramlar olsa da iki kavram birbiriyle yakından ilişkilidir.²³⁵ Ulus-devlet özdeşliği temelinde modern devlet, resmi vatandaşlık yoluyla bünyesinde bulunan bireylerle doğrudan teritoryal nitelikte ilişki kurar ve bireyler bu bağ vasıtasıyla haklardan istifade ederler.²³⁶ İstisnalar dışında devletin sınırlarının bitim hatları, teritoryal hakların bittiği mekânı işaretler ve içeridekiler ile dışarıdakiler kategorileri şekillenir; sağlanan haklar mekânsallaşır ve teritoryayla birlikte değerlendirilir.²³⁷

Ulus olarak adlandıran insan topluluğu ile modern devlet arasında kurulan özdeşliğin temelinde, modern dönemle birlikte değişen siyasal/toplumsal örgütlenme modelinin ve egemenlik ilişkisinin etkisi olduğu ileri sürülebilir. Avrupa'da Orta Çağ'dan modern döneme geçişte hâkim siyasal/toplumsal örgütlenme modeli olarak devletin ortaya çıkması, insan toplulukları ile (siyasal) teritorya arasındaki ilişkinin değişmesine sebep olmuş ve ulus, teritorya ve devlet arasında özdeşlik kurulmuştur. Önceki başlıklarda belirtildiği üzere Orta Çağ'da toplumsal örgütlenme biçimleri (Kilise, imparatorluklar, feodal yapılar, şehirler), iç içe geçmiş konumda bulunmaktaydı. Öyle ki

²³⁴ Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, s. 20.

²³⁵ Storey, op.cit., s. 51.

²³⁶ Vatandaşlık ve diğerleri ayrışması, yalnızca modern devlete özgü bir durum değildir. Her dönemde ve özellikle Batı düşüncesinde siyasal olarak belli bir teritoryal yapıya aidiyet ve diğerleri ayrışması görülebilir. Bu hususta bkz. Engin F. Isin, *Being Political Genealogies of Citizenship*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.

²³⁷ Richard Muir, *Political Geography: A New Introduction*, Hampshire: McMillan Press, 1997, ss. 26-55. Patricia Ehrkamp, Malene H. Jacobsen, "Citizenship," *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, ed. John Agnew, Virginie Mamadouh, Anna J. Secor, Joanne Sharp, West Sussex: The Wiley Blackwell Press, 2015, ss. 152-164.

bu örgütlenme biçimlerinin mekânsallıkları ve teritoryal yapıları, *kesişen*²³⁸ (*overlapping*) bir niteliğe sahipti. Bu durum, toplumların farklı kimliklere/bağlılıklara sahip olmasını beraberinde getirmekteydi. Orta Çağ'da siyasal güç odakları ve bu siyasal güç odaklarının refere ettikleri topluluklar ve örgütlenme modelleri oldukça çeşitliydi. Topluluklar, iç içe geçmiş bağlılıklara sahip olabiliyordu.²³⁹ Orta Çağ'daki bu geçirgenlik ve iç içe geçmişlik, bu dönemdeki siyasal ve toplumsal biçimlerin teritoryal alanlarının kesin ve sabit sınırlardan ziyade kesikli ve değişken sınırlara sahip olmasını beraberinde getirmişti. Öyle ki aynı mekân üzerinde yer alan yetkeler, iç içe geçmiş ve aslında belirsiz olan hiyerarşilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktaydı. İnsanlar, doğrudan yüksek düzeydeki kolektivitelerin üyesi olmaktan ziyade daha alt-düzeydeki üyelikler yoluyla üst-düzeydeki kolektivitelere dâhil olmaktaydı.²⁴⁰

Modern devleti Orta Çağ'daki siyasal formlardan ayıran en temel nitelik, bu iç içe geçmiş hiyerarşilerin ortadan kalkması ve bunun yerini sınırları kesin hatlarla belirlenmiş bir teritorya üzerinde, mutlak egemenliğe dayanan *bütünleşik bir iktidar yapısının* ortaya çıkmasıdır. Bu sürecin başlangıcında egemenlik, monarkın veyahut kralın şahsiliğinde ve onun ailesinde cisimleşmekteydi. Bu yapıda bir krallıkta yerleşik olan insanlar, doğrudan kralın tebaası hâline gelmekteydi.²⁴¹ Modern devletin kurumsal olarak gelişmesi ve özellikle endüstrileşmeyle birlikte hareketliliğin artması neticesinde belli bir coğrafi kütle üzerindeki teritoryal egemenlik demokratikleştirilmiş ve referans kaynağı da teritorya üzerinde bulunan ulus hâline dönüşmüştür.²⁴² Bireyler, daha küçük düzeydeki

²³⁸ İngilizce'deki *overlapping* kelimesi, (ister kısmi ister bütünsel olsun) *kesişen* olarak çevrilmiştir. Kavramın Türkçe sözlük karşılığı olarak *üst-üste binme*, *örtüşme* ve *üst-üste kesişme* şeklinde kullanımlarının olduğu görülmektedir. Ancak *kesişen* ifadesi, özellikle AB açısından daha uygun görülmesi sebebiyle tercih edilmiştir. Bunun sebebi örtüşme ifadesinin coğrafi ölçeklerin açık bir şekilde belirlendiği ve her bir birimin kendi alanı içerisinde eylemde bulunduğu izlemine veyahut imasını zımnen de olsa bünyesinde barındırmasıdır. Çoğu zaman ölçekler, her ne kadar coğrafi ve siyasal olarak farklı sistemleri refere etse de belirsiz bir şekilde birbiriyle etkileşim halinde bulunur. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse siyasal ve coğrafi ölçekler, iç içe geçmiş örüntülü bir yapıda olabilmektedir. Böyle bir yapıda bazı mekânsallıklar ve yetki alanları tam olarak birbiriyle kesişirken bazı durumlarda ise kesişim kısmi bir nitelik gösterebilir. Bu durumu anlaşılır kılmak amacıyla *overlapping* kelimesinin Türkçe karşılığı olarak *kesişen* kelimesi kullanılmış ve belli bir alandaki kesişim, özellikle olarak belirtilmiştir.

²³⁹ Bacık, op.cit., ss. 22-24.

²⁴⁰ James Anderson, "Nationalism and Geography", *The Rise of Modern State*, ed. James Anderson, Sussex: Wheatsheaf Books, 1986, ss. 115-116.

²⁴¹ Orta Çağ Avrupası'ndaki bölünmüş yapıdan tekli egemen modern devletlere geçiş süreci, farklı aşamalardan sonra nihai hâle gelmiştir. Bu hususta bkz. Jackson, op.cit., Üçüncü Bölüm.

²⁴² Jackson, bu durumu egemenliğin popüler boyutu şeklinde tanımlamaktadır. Özellikle demokratik sistemlerin kurulmasıyla birlikte egemenliğin icrasına yönelik olarak aslında soyut kavramlar olan halk ve ulus kavramları temel referans hâline gelmiştir. Ibid., ss. 78-83.

siyasal/toplumsal organizasyonlar yoluyla dolaylı olarak değil, doğrudan yeni bir ölçekte ulusallaşmış toplumlara bağlanmıştır; teritoryal devlet, aynı zamanda ulusal bir devlete dönüşmüştür.²⁴³ Bu bakımdan tarihsel olarak bakıldığında modern devlet ile ulus/ulusalcılık, belli bir mekân üzerinde iddiada bulunmaya yöneliktir.²⁴⁴ Modern devlet, ulus ile egemen devletin coğrafi olarak üst üste geldiği ve bütünlüklü olarak kesiştiği bir mekândır.²⁴⁵ Sack'ın da belirttiği üzere teritorya, devlet yetkesinin fiziki göstergesiyken teritoryaya bağlılık, teritoryanın kendisini bir yetke kaynağı hâline getirmiştir.²⁴⁶ Bu çerçevede egemenlik, teritoryal nitelik almış ve teritorya hem devletin varlığının hem de onun egemen karakterinin temel referans noktası hâline gelmiştir.²⁴⁷

Egemen yetkenin ihdasının içeriye yönelik ve devletin teritoryalitesinin şekillenmesindeki en önemli rolü, içerideki alternatif yetkelerin siyasal/teritoryal niteliğinin lağvolması ve siyasal nitelikteki coğrafi sınırlandırılmışlığın tek bir teritoryal ölçüğe bağlanmasıdır. Devletin örgütlenme yapısında farklılıklar olabilir. Bazı devletler federal devlet şeklinde örgütlenirken bazıları bütünlük bir örgütlenme yapısına sahip olabilir. Bununla birlikte nihai olarak alt-ölçekler, ulusal ölçüğün düzenleyici kapasitesi çerçevesinde eylemde bulunmaktadır. Aşağıdaki başlıklarda detaylandırılacağı üzere bu durum, devletin teritoryası ile sınırlarının konumunu ve niteliğini de belirlemektedir.

2.2.2. Egemenliğin Devletlerarası Niteliği

Görüldüğü üzere modern devletin teritoryalitesi siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan güçlü bir mekânsal kapsayıcılığa dayanmaktadır; devletlerin belirtilen alanlardaki eylemde bulunma dayanağını ve meşruiyetini, teritoryal nitelik gösteren siyasal egemenlik kavramı oluşturmaktadır. Bu kavram temelinde devletler, kendi dâhili örgütlenme modellerini ve politikalarını toplum üzerinde uygulama imkânına sahip olmaktadır. Modern devletin teritoryal egemenliği, yalnızca devletin dâhili eylemlerine yönelik kurucu bir unsur değildir; bunun yanı sıra devletlerarası ilişkilerde de kurucu bir rol oynamaktadır²⁴⁸ ki bu durum, Krasner tarafından *uluslararası yasal egemenlik*

²⁴³ Anderson, op.cit., ss. 124-128.

²⁴⁴ Ibid., s. 117.

²⁴⁵ Flint, Taylor, *Siyasi Coğrafya: Dünya-Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik*, 6. basımdan çeviri, çev. Fulya Ereker, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014, s. 160.

²⁴⁶ Sack, *Human Territoriality...*, s. 38.

²⁴⁷ Jackson, op.cit., ss. 104-111.

²⁴⁸ Giddens, op.cit., s. 4.

(*international legal sovereignty*) olarak tanımlanır. Bu kavramsallaştırma, devletlerin yasal/formel yetke olarak birbirilerinin varlığını kabul ettiklerini, yani birbirilerini yetkesel bağımsızlığa sahip teritoryal birimler olarak tanıdıklarını işaret eder.²⁴⁹

Modern devletin teritoryal egemenliğinin temel referans noktası uluslararası hukuktur. Buna göre nasıl ki devletler, egemenlik iddiası dâhilinde iç politikayı tanzim ediyorsa yine bu temelde diğer devletlerle de ilişkiye girmektedir. Bu çerçevede uluslararası hukukta bir devletin teritoryası, onun yasal/formel yetkisinin coğrafi sınırlarını ortaya koyan ve dış ilişkilerine etki eden bir unsurdur. Devlet teritoryasının güçlü bir şekilde tanımlanması ve düzenlenmesi, devletin egemen yetke olarak diğer aktörlerle ilişkiye girmesini sağlamaktadır. Bu durum karşılıklılık oluşturmaktadır. Öyle ki devletlerin siyasal sınırlarının birbirleri tarafından tanınması, teritoryal egemenliğin kendilerine sağladığı imtiyaz ve olanaklardan yararlanabilmelerini mümkün kılmaktadır. Ayrıca bu durumun ortaya çıkardığı istikrar, her şeyden önce devletin kendisine ve kapsadığı tüm unsurlara güvenlik sağlamaktadır. Uluslararası hukukta teritoryal bütünlük ilkesi, devletlerin en fazla önem atfettiği ilkelerden biridir. Teritoryal düzene yönelik herhangi bir tehdit, bekaya yönelik bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan uluslararası hukuk, teritoryal bir temelde, devletlerin egemenlikten kaynaklanan yetkilerinin sınırlarının belirlenmesi misyonuna sahiptir.²⁵⁰

Egemenliğin monark veyahut kraldan ziyade ulusla özdeşleşmesiyle birlikte devlet teritoryasının dışarıya karşı korunması daha önemli bir hâle gelmiştir. Bütün bir toplum üzerinde özdeşlik iddiasında bulunan devletler için teritoryalite, yaratılan fırsatların korunmasına yönelik en önemli araç olarak görülmüştür. Egemenlik, kendisinin kullanılabilceği bir teritoryaya ihtiyaç duymaktadır ve bu bakımdan üzerinde egemen bir iddia olmadığı müddetçe teritorya anlamsız bir alan hâline gelmektedir. Öyle ki devletler, egemenliğin teritoryal anlamda kullanılacağı hatların belirlenmesine büyük önem vermişlerdir.²⁵¹

Egemenlik, modern politikanın temel düzenleyici unsurlarından biridir ve hem devletler sisteminin hem de modern devletin temel kurucu unsurudur. Her ne kadar

²⁴⁹ Krasner, op.cit., ss. 14-25.

²⁵⁰ Gottmann, *The Significance of...*, ss. 2-3.

²⁵¹ Ibid., s. 49.

egemenlik analitik olarak iç ve dış egemenlik olarak birbirinden ayrılrsa da aslında bu ikisi bir bütün oluşturmaktadır. Modern devletin mutlak ve teritoryal nitelikteki egemenliği, ulusal ile uluslararası olanı birbirine bağlamaktadır. Ulusal ve uluslararası alanın varlığı karşılıklı olarak birbirine bağlıdır. Bu çerçevede ele alındığında bir devlet, egemen devletler sistemi olmadan egemen bir birim olamaz. Benzer şekilde egemen devletler sistemi de özneler-arası anlamda egemen birimler olmadan var olamaz. Bu bakımdan egemenlik, kurucu bir normdur; devletin iç ve dış eylemlerinin ve tutumlarının hem sonucu hem de aracıdır. Başka bir deyişle egemenlik, siyasal birimler olarak hem devletin kurumsal kimliğini hem de ulusal ve uluslararası alanın kapsam ve içeriğini şekillendirir.²⁵²

2.2.3. Egemenliğin Düşünsel Temeli

Modern devletin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan kapsamlı bir konteyner olma iddiası ve bu iddiasının egemenlik vasıtasıyla kullanımı, katı bir içerisi-dışarıyı ayırmasının ortaya çıkmasını ve dünya siyasetinin ağırlıklı olarak modern devletin ortaya çıkardığı siyaset kavramsallaştırmaları etrafında anlamlandırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede modern devlet, uluslararası ilişkilerin tanımlanması noktasında hâkim siyasal-etik özne hâline gelmiştir.²⁵³ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse modern devlet ve onun yapısal nitelikleri hem ulusal hem de uluslararası siyasette temel meşruiyet dayanağı olmuş ve pratik süreçler bu düşünsellik temelinde şekillenmiştir.

Rob B. J. Walker'ın da belirttiği üzere modern devlet, temelde fikirsel bir çelişkiye yanıt veren siyasal bir örgütlenme modelidir ve bu durumun temelleri erken modern dönemde bulunmaktadır. Bu dönemde fikirsel tartışma konusu, evrensellik ve tikellik arasındaki çelişki olmuştur. Walker'a göre tartışmanın odak noktası, Orta Çağ toplumsal/siyasal düzeni sonrasında hangi örgütlenme modelinin hâkim olması gerektiği üzerinedir. Temel mesele, imparatorlukların ve Hıristiyanlığın evrenselci iddialarıyla tikellik arasındaki çelişkidir. Batı düşünce dünyasındaki evrensellik-tikellik çelişkisi, modern devletin zamanı sınırlar dâhilindeki mekânlara hapsetmesiyle çözülmüştür. Bu

²⁵² Bacık, op.cit., ss. 93-104.

²⁵³ Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde egemenlik kavramı oldukça tartışmalıdır. Özellikle modern devletin ortaya çıkışı sürecinde temel tarihsel referans zamanı olarak yaygın şekilde kabul edilen Vestfalya Anlaşmaları, alanda yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu hususta bkz. Ali Balcı, ““Dış Politika”: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 7, S. 28, 2011, ss. 3-29. Ayrıca bkz. Özlük, op.cit., ss. 136-160.

gerilim bir yandan devletin tüm küreye yayılarak aslında çoğulcu bir sistem oluşmasını bir yandan da evrensel değerlerin tikel ya da partiküler devlet içerisinde yer almasını beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle ortaya çıkan çelişki, ben ile ötekiler arasında güçlü bir içeridekiler-dışarıdakiler ve içerisi-dışarısı ayrımıyla çözümlenmiştir.²⁵⁴ Ayrıca Batı toplumlarındaki eski siyasal oluşumlardan istifade edilmekle birlikte, modern devlete ilişkin kavramsallaştırmalar, feodal üretim modelinden kapitalist üretim modeline ve teritoryal kapalı mekâna geçişle şekillenmiştir.²⁵⁵

Evrensellik-tikellik meselesinin çözümlenmesinde devletin egemenlikle donatılmış bir örgütlenme modeli olarak imlenmesi oldukça belirleyicidir. Devlet egemenliği belli bir toprak parçası üzerindeki güç/yetke merkezi olarak tanımlandığından özgürlük, hukuk, adalet ve ilerleme unsurları düşünsel olarak modern devletlerle özdeşleştirilmiştir. Bu çerçevede devletin yetki alanını oluşturan mekânın bitiş noktaları dışında kalan alanlar, belirsizlik alanı olarak kavramsallaştırılmış ve içerisi ile dışarısı arasında bir zıtlık yaratılmıştır. İçerisi iyiye, doğruya ve güzele doğru evrenselci eğilimlerle imlenirken dışarısı çoğulcu olduğundan ve devletler kendi aralarında bir topluluk oluşturmadığından ötürü düzenin olmadığı bir belirsizlik mekânı olarak imlenmiştir ki²⁵⁶ bu durum, devletin teritoryal konumunu güçlendiren bir niteliğe sahiptir.

Siyasal topluluk konusunda devlet egemenliğinin bir çözüm unsuru olarak kabul edilmesi, devletin içerisi-dışarısı, ben-öteki, varlık-yokluk arasında mekânsal bir ayırım yapılabilmesini olanaklı kılmıştır. Bu çerçevede devletin içerisi bir topluluk, yani düzenlilik olarak kavramsallaştırılırken dışarısı ise belirsizliğin (anarşinin) hâkim olduğu bir alan olarak kavramsallaştırılmıştır. Siyasal olarak devletin içerisi adalet, gelişme ve doğrusal bir tarihsel ilerleme alanı olarak görülürken uluslararası ilişkiler, anarşi ve ilerlemenin olmadığı bir alan olarak kategorileşmiştir.²⁵⁷ Böyle bir fikirselle tema, ilerleme ve gelişimi devlet mekânsallığı içerisine hapsedmektedir. Bu durum, uluslararası ilişkiler alanının kavramsallaştırılması üzerinde belirleyici bir sonuç doğurmuştur. Öyle ki

²⁵⁴ Rob B. J. Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, New York: Cambridge University Press, 1993, s. 61-62.

²⁵⁵ Rob B. J. Walker, "Introduction: East Wind, West Wind: Civilizations, Hegemonies, and World Orders", *Culture, Ideology, and World Order*, ed. Rob B. J. Walker, Boulder: Westview Press, 1984, s. 5.

²⁵⁶ Walker, *Inside/Outside...*, ss. 62-63.

²⁵⁷ Walker, *op.cit.*, s. 72. Ayrıca bkz. Richard K. Ashley, "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique", *Millennium - Journal of International Studies*, Vol. 17, No. 2, 1988, ss. 227-262.

uluslararası ilişkiler alanında modern devletin teritoryalitesi kurucu bir unsur olarak konumlanmış ve iç mekânı ve bu mekândaki topluluğa ilişkin sosyo-ekonomik unsurları ön plana çıkarılmıştır. Uluslararası bağlamda devlet, neredeyse bütünüyle mekânsal bir oluşum olarak kavramsallaştırılırken ulusal bağlamda, bütünleşmiş bir teritoryal alan olarak kabul edilmiştir.²⁵⁸ Netice olarak bu mekânsal ayırım, iç mekânı siyaset alanı, dış mekânı ise devletlerarasındaki yalın (mere) ilişkiler olarak kavramsallaştırmıştır.²⁵⁹

Modern devletin hâkim siyasal/teritoryal biçimleniminin mutlaklık ve egemenlik temelinde şekillenmesi ve içerisi-dışarısı ayırımı kurumsallığına dayanması, içeride başka siyasal formların oluşumunu engellerken dışarıda ise bu yapının karşılıklı olarak tanınmasını beraberinde getirmiştir. İçerideki mekân, esasında tek bir siyasal/teritoryal sınırlandırılmışlığa dayanan, bütünlüklü ve düzenin olduğu bir mekân olarak konumlanırken dışarısı, karşılıklı sınırlandırılmışlıkların ve düzensizliğin mekânı olarak kavramsallaşmıştır. Bu bakımdan modern devletlerarası ilişkiler, hep karşıtlıklar çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu yapılanma, modern devlet teritoryasının kazandığı anlamın şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Modern devletin siyasal/teritoryal yapısının mutlaklık ve egemenlikle biçimlendirilmesi ve bu yapının ikiliklere dayalı olarak konumlandırılması, mekânının sınırlandırılmasının ve kompartımanlaşmasının niteliğini belirleyen bir etki ortaya çıkarmıştır.

2.3. Modern Devlet Mekânının Sınırlandırılması ve Kompartımanlaşması

Yukarıda belirtilen unsurlar dikkate alındığında modern devletin çok güçlü bir mekânsal konteyner olduğu ve toplumsal hayatın neredeyse her veçhesi üzerinde iddiada bulunduğu gözlemlenebilir. Modern devlet siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal olarak belli bir coğrafi alanı diğerlerinden ayırmaktadır ve bu durum, evrensel bir niteliğe sahiptir. Öyle ki bu çerçevede dünya, birbirinden ayrı toplumsal ve siyasal düzenlere sahip gruplaşmalar halinde bir araya gelmiş ancak bölünmüş bir bütün görünümündedir. Bu bakımdan bu durum, aslında bir karşılıklılık içermektedir ve düşünsel olarak da desteklenmektedir. Netice itibarıyla böyle bir yapı, modern devletin sınırları açısından iki sonuç ortaya çıkarmaktadır: *Mutlak ve katı sınırlar ile sabit ve organik teritorya.*

²⁵⁸ Walker, op.cit., ss. 125-126.

²⁵⁹ Ibid., s. 66.

Devlet sınırları, yukarıda belirtilen modern devlet niteliklerinin doğrudan bir yansımasıdır. Devletlerin teritoryal bitim hatlarını işaret eden sınırlar, devlet kurumsallığının bir alt-sistemi olarak belirtilebilir. Sınırlar, devlet egemenliğinin mekânsal limitlerini ortaya koyan ve (sınır-ötesi) etkileşimleri düzenleyen bir işleve sahiptir. Devletin bir parçası olarak sınırlar, kamusal/siyasal güç mekanizmasıdır ve birimler üzerindeki güç tekeli iddiasını destekleyen unsurların başında gelmektedir. Devlet sınırları, diğer tüm sosyal/siyasal sınırlar üzerinde siyasal güç iddia eder ve devlet mekânlarını diğerlerinden ayırır; katı bir şekilde teritoryaldır ve modern devletin mekânsal olarak katı bir konteyner olmasını besler niteliğe sahiptir. Bu şekilde kara, hava, deniz ve uzayı da içerecek şekilde fiziki mekândaki devlet egemenliğinin sınırları belirlenir.²⁶⁰

Modern devlet sınırlarının oldukça geniş olan işlevleri iki grupta toplanabilir: *Kurucu ve düzenleyici işlevler*. Devlet sınırları, devletin yönetsel/siyasal yapısının ve bu yapının teritoryal bitim hatlarının üretiminde ve devlet bütünlüğü ile kimliğinin korunmasında kurucu bir işlev görmektedir. Bu grupta sınırlar, iki şekilde bu işlevini yerine getirmektedir: *İşaretleme ve sosyalleştirme*. Devlet sınırları, fiziki mekânda devletin ve dolayısıyla toplumun/ulusun uç noktalarını göstermektedir. Sınır direkleri (border poles) ile şamandıraları (buoys), çitler, duvarlar/setler, hendekler (ditches), surlar (ramparts) ve tahkimatlar gibi somut objeler, işlevsel niteliklerinin yanı sıra esasında bu durumu yansıtan simgelerdir. Devlet sınırlarının sosyalleştirici işlevi, devletin ve toplumun simgesel durumunu ortaya koyar ve ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal bir konteyner olarak devletin varlığı, zihinsel ve coğrafi olarak sabitleştirilir. Bu işlev, değerlerin, sembollerin, imgelerin, duyguların biçimlenimi yoluyla gerçekleştirilir; bilgi ve eğitim yoluyla topluma zerk edilir. Devlet sınırlarının düzenleyici işlevi, devletin dış çevresiyle ilişkilerini düzenler ve ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal konteyner olmasıyla sıkı sıkıya ilintilidir. Siyasal alanda sınır-ötesi ilişkiler ve hareketlilikler düzenlenmeye çalışılır. Bu şekilde devletin kapsadığı alan üzerindeki etkinliği idame ettirilir. Ekonomik açıdan düzenleme, tüketime ve üretime yönelik hareketliliklerin tanzim edilmesini içerir. Sosyal olarak toplumun yeniden üretimi sağlanmaya ve kaynakları kontrol etmeye odaklanılır. Kültürel açıdan ise toplumun bütünlüğü ve uyumu

²⁶⁰ Anton A. Kireev “State Border”, *Introduction to Border Studies*, ed. Sergei V. Sevastianov, Jussi P. Laine, Anton A. Kireev, Vladivostok: Far Eastern Federal University Press, 2015, s. 99.

sağlanmaya çalışılır; bu amaçla bilgi, değer, davranış kalıpları gibi unsurlar üzerinde etki eden sınır-ötesi hareketlilikler düzenlenir.²⁶¹

Devlet sınırları hangi unsurların içeride ve dışarıda kaldığını gösteren hatlardır; topluluklarının günlük hayatlarının düzenlendiği teritoryal alanları ve bu alanların kompartımanlar halinde örgütlenmesini sağlarlar. Bu bakımdan sınırlar, farklılıkların yaratıldığı alanlardır. Bu farklılıklarla birlikte aslında karşılıklılığın da yaratıldığı alanlardır. Devletlerarasındaki sınırlar, teritoryal bütünlüğün ve bağımsızlığın karşılıklı olarak kurulduğu ve idame ettirildiği mekânsal işaretlerdir²⁶² ve kurumsal olarak siyasal kararlar ve yasal metinler yoluyla oluşturulurlar. Bu bağlamda sınırlar, siyasal niteliğe sahip bir kurumsallıktır.²⁶³

İçerisi-dışarısı ayrımı bağlamında sınırların işlevselliğinin hem ontolojik hem de epistemolojik sonuçları bulunmaktadır. Küresel siyasetin pratik ve teorisine ilişkin diğer tüm kavramlar gibi devlet sınırları da siyasal ve etik olarak anlamlar yaratmakta ve modern jeopolitik tahayyülün gelişimine katkı yapmaktadır. Bu durum hem siyasal hem de pratik veyahut günlük işleyişler açısından anlamlar yaratmaktadır. Modern devlet ve uluslararası/küresel siyasetin ontolojisi şekillenmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi içerisi tarih ve ilerleme olarak kavramsallaştırılırken dışarısı ise belirsizlik olarak konumlanmaktadır. Bu şekilde iki alan hem coğrafi hem de siyasal olarak kompartımanlaşmaktadır. Epistemolojik olarak ise egemenlik, teritorya, güç, yetke vb. kavramlar işlevsel hâle getirilmekte ve analizler, bu kavramlar çerçevesinde bağlamsallaştırılmaktadır.²⁶⁴

Görüldüğü üzere modern devlet yapılanmasında sınırlar oldukça önemli araçlardır; devlet sisteminin oluşturulmasında ve idame ettirilmesinde kurumsallaşmış bir yapıyı temsil etmektedir. Bu bakımdan modern devlet sınırlarının belirlenmesi süreci oldukça katı bir teritoryal sınırlandırma ve kompartımanlaştırma sürecidir. Ayrıca bu yapı, modern devlet siyasal/teritoryal biçimleniminin niteliklerini yansıtır. Daha önce de belirtildiği üzere modern devletin ortaya çıkışı ve gelişimi, belli bir tarihsel süreci

²⁶¹ Ibid., ss.105-106.

²⁶² David Newman, "On Borders and Power: A Theoretical Framework", *Journal of Borderlands Studies*, Vol. 18, No. 1, 2003, s. 15.

²⁶³ Karabağ, *Jeopolitik Açından Sınırlar*, s. 13.

²⁶⁴ Nick Vaughan-Williams, *Border Politics: The Limits of Sovereign Power*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009, s. 2.

bünyesinde barındırır. Bu bakımdan katı teritoryal sınırların ortaya çıkışı veyahut da modern devletlerin sınırlarını katılaştırması süreci tarihsel bir gelişime sahiptir.

19. yüzyılla birlikte modern devletlerin katı ve geçirimsiz teritoryal sınırlara sahip olmaya başladığı ileri sürülebilir. Bu süreç, teritoryal bütünlük düşüncesinin uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk açısından önemli bir norm hâline gelmesiyle birlikte daha da belirginleşmiş ve devletlerin sınırları ve bununla bağlantılı olarak teritoryal mekânları, en azından düşünsel çerçevede değişmez bir coğrafi sabite olarak görülmeye başlanmıştır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse modern devletler ve bununla bağlantılı olarak modern devletler sistemi kurumsallaştıkça devletlerin sınırları daha katı bir hâl almış ve teritoryal mekânları sabitleşmiştir.²⁶⁵

Sınırlara niteliğini kazandıran ve bu çerçevede teritoryalitenin karakteristiklerini belirleyen unsurlar, fiziki olduğu kadar düşünseldir. Fiziki olarak benzer niteliklere sahip sınırlar, düşünsel olarak farklı karakteristikler gösterebilir. Bu hususta İsrail-Filistin arasına örülen duvar ile Çin Seddi arasındaki fark belirtilebilir. Ingolf Vogeler hem İsrail-Filistin arasına örülen duvarın hem de Çin Seddi'nin katı sınırları olduğunu belirtmektedir.²⁶⁶ Fakat iki sınır tipinin düşünsel temelleri birbirinden farklıdır. Birincisinin düşünsel alt-yapısını modern devlet örgütlenmesi ve bununla bağlantılı olarak Vestfalyan tarzı teritoryalite oluşturmaktayken ikincisinin düşünsel temeli daha çok imparatorluk siyasal/teritoryal biçimlenimine dayanmaktadır. İsrail ile Filistin arasına çekilen duvar, İsrail için bütünlüklü bir teritoryal devlet oluşturma işlevini görmektedir. Çin Seddi ise esnek bir mekânsal ayrışma düşüncesini yansıtmaktadır.

Birinci bölümde detaylandırılan Vollaard'ın kavramsallaştırması çerçevesinde belirtmek gerekirse modern devlet teritoryalitesinin organik bir yapı gösterdiği ileri sürülebilir. Modern devlet, yönetsel işleyişin merkezi bir yapı gösterdiği, siyasal/teritoryal ve mekânsal olarak güçlü bir sınırlandırılmışlığa sahip ve teritoryasının kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal olarak teklediği bir teritoryal düzene sahiptir. Öyle ki Teschke'nin de belirttiği üzere "*modern devletler içerisinde merkez ve çeper arasında*

²⁶⁵ Kadercan, op.cit., ss. 7-9.

²⁶⁶ Ingolf Vogeler, "Types of International Borders Along the U.S.-Mexico Border", <http://people.uwec.edu/ivogeler/Papers/International-Borders-US%20&%20Mexico/TypesBorders.htm>, 2010, (E.T. 10.5.2017).

çoğunlukla gerçek bir idari ayırım bulunmaz."²⁶⁷ Bu durum, egemenlikle birlikte düşünüldüğünde, merkezi devletin teritorya üzerindeki kontrol iddiasının tam ve mutlak olmasını beraberinde getirmektedir. Etki, bütünlüklü bir merkezileşme çerçevesinde merkezden çevreye aynı ivmede ve etkinlikte iletilmektedir. Bunun yanı sıra modern devletlerin teritoryası ile ulus arasında kurulan özdeşlik ve devlet egemenliğinin bir teritoryaya ihtiyaç duyması, bireylerin teritoryaya yönelik sosyal ve psikolojik olarak bağlılığını beraberinde getirmektedir ki bu durum, modern devletin organik bir teritoryaliteye sahip olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Resmi vatandaşlık yoluyla bireylerle kurulan ilişki, toplumsal ve gündelik pratikleri kapsamının yanı sıra kimliksel bir niteliği de sahiptir. Vatandaşlık yoluyla kurulan bu doğrudan teritoryal nitelikteki etkileşim süreci, organik bir teritoryal yapı ortaya çıkarmaktadır.

Modern devletin teritoryalitesi ve bu teritoryalitenin niteliğine ilişkin sınırların işlevleri dikkate alındığında bazı temel coğrafi varsayımların olduğu görülmektedir. Birinci olarak modern devlet teritoryalitesi, sabit birimlerin alanı olarak somutlaşmıştır. Bu çerçevede devletin teritoryal biçimlenimi, tarih-dışı ve natürel bir veri olarak ele alınmıştır. İkincisi, siyasal olan iç-dış politika şeklinde ayrıştırılmıştır. İç ve dış politika alanlarının ele alınış biçimleri ve referans noktaları farklılaşmıştır. Üçüncü olarak teritoryal devlet hem toplumdun önce hem de onu kapsayan bir unsur olarak görülmüştür. Sonuç olarak da toplum, ulusal bir görüngüye sahip olmuştur.²⁶⁸ Bu durum, ideal bir tipoloji sunmaktadır. Modern devlet, kurumsal ve işlevsel temelde belli bir biçime oturabilir ancak evrensel bir öze sahip olduğu söylenemez. Bağlamlar, farklılık oluşturabilmektedir.²⁶⁹ Belli bir devletin teritoryal pozisyonunun ve etkinliğinin özellikli olarak ele alınması gerekmektedir. Günümüzde İspanya, Birleşik Krallık, Gürcistan gibi devletler yerel nitelikteki gruplarla sorunlar yaşamakta ve bağımsızlık talepleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bazı devletlerde ise bütünleşme ve ayrışma hareketlerine rastlanmaktadır. Örneğin Belçika'da Flamanlar ve Valonlar arasında ayrılıkçı söylemler zaman zaman gündeme gelirken Kırım bölgesinde Ukrayna'dan ayrılma ve Rusya'yla birleşme girişimleri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra ideal anlamda modern teritoryal devlet modeli, Batı Avrupa'da ortaya çıkmış ve daha sonra tüm küreye yayılma

²⁶⁷ Teschke, op.cit., s. 112.

²⁶⁸ Agnew, op.cit., s. 59.

²⁶⁹ Sami Moisiu, Anssi Paasi, "Beyond State-Centricity: Geopolitics of Changing State Spaces", *Geopolitics*, Vol. 18, No. 2, 2013, s. 255.

eğilimi göstermiştir; “*modern devletlilik ve jeopolitik tahayyül, Avrupa’nın en popüler ihraç malzemesidir.*”²⁷⁰ Ancak modern devletin zamansal ve mekânsal biçimlenimin küreye yayılımının eş zamanlı olduğu ve dünyanın farklı bölgelerinde aynı zamanlarda ve şiddette görüldüğü de söylenemez. Nitekim Achille Mbembe, zamansallıkların sübjektif anlama sahip olduğunu ve çoğul bir yapı gösterdiğini ileri sürer. Bu yaklaşım temelinde Afrika kıtasını değerlendiren Mbembe, formel olarak modern devletlerden oluşmasına rağmen Afrika kıtasının teritoryal yapısının sabite ve daimilik açısından değerlendirilemeyeceğini, bundan ziyade akışkanlık ve değişkenlik çerçevesinde ele alınabileceğini belirtir. Mbembe’ye göre Afrika kıtasında her ne kadar formel sınırlar olsa da pratikte değişken sınır yapıları bulunmaktadır. Kıta’da devlet sınırları ile sembolik ve kültürel sınırlar farklılıklar göstermektedir; formel devlet teritoryalitelelerinden farklı formlar vardır ve devletleri birbirlerini ayıran sınırlar olmasına rağmen insanların pratikteki eylemlerinin oluşturduğu gözlemlenebilir başka sınırlar da vardır.²⁷¹ Benzer şekilde Warner da Vestfalyan devlet modelinin Afrika’da daha çok dış koşullar tarafından belirlendiğini ve Kıta’daki yönetsel/siyasal örgütlenmelerin Avrupa egemen devlet modeline benzeyen yanlarının olmasına rağmen Kıta’ya özgü toplumsal, siyasal, ekonomik vb. koşulları yansıttığını ileri sürer. Uluslararası hukuka göre ve diğer devletler tarafından kabul edildiği üzere Afrika egemen devletlerden oluşmaktadır. Ancak Kıta’daki devletlerin pek çoğunda merkezi bir yönetimin oluşumu konusunda zayıflıklar vardır ve sınırların sorunlu olduğu çok sayıda coğrafi alan bulunmaktadır. Devletler, teritoryal niteliğe sahip olsa bile, egemen konumda gözükmemektedir. Kıta’da devlet dışındaki yapılanmalar da siyasal nitelikte topluluk oluşturma yeteneğine sahiptir.²⁷² Bu bakımdan yukarıda belirtilen hâkim modern devlet kavramsallaştırmasının tüm dünyada eş zamanlı olarak geçerli olduğunu ileri sürmek güçtür.²⁷³

²⁷⁰ John Agnew, *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*, 2nd ed., New York: Routledge Press, 2003, s. 52.

²⁷¹ Achille Mbembe, “At the Edge of the World: Boundaries, Territoriality, and Sovereignty in Africa”, trans. by Steven Rendall, *Public Culture*, Vol. 12, No. 1, 2000, ss. 259–284.

²⁷² Warner, op.cit., passim

²⁷³ Nitekim Krasner de egemen devletler modelinin bir *organize riyakârlık* (*organized hypocrisy*) olduğunu ileri sürer zira kendi kavramsallaştırması çerçevesinde belirttiği egemenlik unsurlarının pratikte uygulanır nitelikte olmadığını ve normların ihlal edildiğini belirtir. Aktörlerin söyledikleriyle yaptıkları birbiriyle örtüşmemektedir. Egemen devlet modeli anlaşmalar (conventions), sözleşmeler (contracting), baskı (coercion) ve dayatma (imposition) gibi yollarla ihlâl edilmektedir. Krasner, op.cit., passim

Özetlemek gerekirse modern devletin siyasal/teritoryal biçimlenimi siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal süreçlerin sabit ve mutlak bir mekânsal konteynere atfedildiği bir yapı olarak konumlanmıştır. Öyle ki bu yapılanma tüm küreye yayılmış ve yeryüzünün mekânsal örgütlenme şeklini belirlemiştir. Bu yapılanma, merkezden çevreye etkinin aynı etkinlikte iletildiği ve işlevsel olarak farklı mekânsallıkların birer-örnek olarak tek bir teritoryada bütünlüklü olarak kesiştiği bir teritoryal düzeni yansıtmaktadır. Modern devlet, ulus-devlet-toprak (ya da teritorya) özdeşliğinin ifadesidir. Bu özdeşliğin kurulmasında devlet sınırları oldukça belirleyicidir. Devlet sınırları, tüm unsurlar arasındaki özdeşliğin bitim noktalarının gösterilmesi işlevini görmektedir ve mutlak mekân düşünselini yansıtan bir karakteristiğe sahiptir. Devlet teritoryasının bitim hatları olan sınırlar, içerideki düzenlilik mekânı ile dışarıdaki belirsizlik mekânını işaret etmektedir. İçerideki bu düzen, vatandaşlık statüsü çerçevesinde bireylere sağlanan teritoryal bir ayrıcalıktır ve ikililikleri besler niteliktedir. Sınırların ötesinde hem başka bir devletin mutlak mekânı hem de uluslararası mekânsal düzen bulunmaktadır. Bu bakımdan modern devletlerin teritoryal yapısı, karşılıklı olarak kurucudur ve etkileşimler bir tür denklik üzerinden işlemektedir. Tüm bu unsurlar devlet teritoryalitesinin hem pratikte hem de düşünsel olarak katı bir teritoryaliteye sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Mekân, coğrafi bir sabite hâline gelmiş ve yönetsel organizasyon, coğrafi merkezilik oluşturacak şekilde örgütlenmiştir. Siyasal ve coğrafi ölçek, devlet teritoryası çerçevesinde tekleşmiş ve içerideki teritoryal ayrımlar, siyasal bir sınırlandırılmışlıktan ziyade birer coğrafi ölçek konumuna gelmiştir. Bu bakımdan içerideki farklı yapılar, siyasal/teritoryal niteliklerini kaybetmiştir.

3. BİRLİK SİSTEMİ VE TERİTORYALİTENİN SİYASAL BOYUTU: ÖLÇEKLERİN BİRLİK DÜZEYİNDE TOPLANMASI

AB yönetsel/siyasal örgütlenmesinin ne olduğu ve nasıl açıklanması gerektiği konusu oldukça tartışmalıdır. 1985-1995 yılları arasında Avrupa Komisyon Başkanlığı'nı yürüten Jacques Delors, 1985 yılında yaptığı bir konuşmada gerekli reformlar yapılmazsa 30-40 yıl boyunca Avrupa'nın bir tür tanımlanmamış siyasal objeyle karşı karşıya kalacağını söylemiştir.²⁷⁴ Benzer şekilde Alberta M. Sbragia da Birliğin kabul görmüş

²⁷⁴ Speech by Jacques Delors (Luxembourg, 9 September 1985), http://www.cvce.eu/content/publication/2001/10/19/423d6913-b4e2-4395-9157fe70b3ca8521/publishable_en.pdf, (E.T. 20.8.2017).

herhangi bir yönetim modeline uymayan bir siyasal varlık olduğunu ileri sürer.²⁷⁵ Mann ise AB'nin henüz ne devlet olduğunu ne de devletlerin yerini aldığını belirtir.²⁷⁶ Ruggie'ye göre AB, modern teritoryal devletlerden farklı olarak çok-düzeyle (multi-level) bir etkileşim modelidir.²⁷⁷ Barrie Axford ve Richard Huggins, AB içerisinde yönetim işlevlerinin teritoryaliteden azade (deterritorialization) olduğunu ve coğrafi alanında sınır-aşırı (trans-border) toplulukların ve networklerin belirginleşmeye başladığını ileri sürer. Bu bakımdan da Birlik post-nasyonel bir yönetsel yapıya doğru evrilmektedir. Ortaya çıkmaktan olan bu yönetsel/siyasal örgütlenme, çeşitli yönetim niteliklerini göstermektedir. Bunlar içerisinde en belirgin olanları, akışkanlıklar mekânı (space of flows), bütünlüklü olmayan topluluklar (communities without unity) ve çoğulcu networklerdir.²⁷⁸ Birliğin siyasal ontolojisine ilişkin tartışmalar yalnızca akademik çevrelerde değil, siyasal tartışmalarda da gerçekleşmektedir. Örneğin Tony Blair, süper devlet ile süper güç arasında ayrıma giderek AB'nin süper güç olduğunu fakat süper devlet olmadığını ileri sürmüştür. Jose Manuel Barroso ise 2007 yılında yaptığı bir konuşmada, AB'nin *yayılmacı-olmayan bir imparatorluk (non-imperial empire)* olarak ele alınabileceğini belirtmiştir.²⁷⁹ Görüldüğü üzere AB'nin nasıl bir yönetim sistemi olduğu ve bu yönetim sisteminin niteliklerine ilişkin olarak farklı önermeler bulunmaktadır. Ancak şu ya da bu şekilde olsun AB, bir yönetsel/siyasal örgütlenme modelidir ve bu bakımdan bir değer yaratma ve bu değeri paylaşırma sistemidir.²⁸⁰ Birlik, kendi siyasal ve coğrafi ölçeğinde gerçekleştirdiği düzenlemeler yoluyla siyasal ve toplumsal nitelikteki süreçleri yönlendirmektedir. Özellikle Birlik kurumlarının üye devlet vatandaşları üzerinde doğrudan etki ortaya çıkaran düzenlemeler gerçekleştirebilme kapasitesine sahip olması, Bauböck'in de belirttiği üzere Birliğin bir

²⁷⁵ Alberta M. Sbragia, "The European Community: A Balancing Act", *Publius*, Vol. 23, No. 3, 1993, s. 24. Aktaran, James A. Caporaso, "The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 1, 1996, s. 45.

²⁷⁶ Michael Mann, "Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying", *Daedalus*, Vol. 122, No. 3, Reconstructing Nations and States, 1993, s. 127.

²⁷⁷ Ruggie, op.cit., ss. 168-173.

²⁷⁸ Barrie Axford, Richard Huggins, "Towards a Post-National Polity: The Emergence of the Network Society in Europe", *The Sociological Review*, Vol. 48, No. 1, 2000, ss. 173-206.

²⁷⁹ Christopher J. Bickerton, *European Integration: From Nation-States to Member States*, Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 7.

²⁸⁰ İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Sistemde Ortaklık*, 6. b., Bursa: Alfa Aktüel Yayınevi, 2014, ss. 126-127.

yönetimsel/siyasal örgütlenme modeli olduğunu gösteren en önemli unsurlardan biridir.²⁸¹

Yukarıda belirtilen önermelerden her biri, AB'nin belli bir yönünü açıklayıcı unsurlar olarak kullanılabilir.²⁸² Ancak bu durum, AB yönetimsel ve siyasi/teritoryal düzeninin herhangi bir model içerisinde ele alınamayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim AB'nin nasıl bir siyasi, toplumsal ve ekonomik örgütlenme modeli olduğu ve bu durumun teritoryalite olgusuyla ilişkisi temelinde Federal Avrupa Süper-Devleti, Uluslar Avrupası, Bölgeler Avrupası, Yeni Orta Çağ Avrupası ve İmparatorluk gibi modeller öne sürülmektedir. Bunlar içerisinde ilk üç model, her ne kadar birbirinden farklı unsurları bünyesinde barındırsa da modernist teritoryal yapılarla bağlantılıdır. Yeni orta çağcılık (new medievalism) ve bununla bağlantılı imparatorluk modelleri ise siyasi/teritoryal yapıların çoğulculuğu açısından alternatif modeller sunmaktadır.²⁸³

Çalışmada klasik federal AB modeli ile yeni orta çağcılık ve imparatorluk modelleri üzerinde durulacaktır. Avrupa Süper Devleti, Birleşik Avrupa Devletleri ve Federal Avrupa Devleti gibi biçimlenimler, genellikle klasik hükümetler-arası işbirliği sürecinin yansımasıdır ve ortaya çıkan yapı, modern devletin nitelikleri bağlamında değerlendirilmektedir. James Anderson'ın da belirttiği üzere AB'yi anlamaya yönelik çalışmalarda yeni orta çağcılık ve bununla bağlantılı imparatorluk modeli ise ara bir form gibidir.²⁸⁴ Bu durum, AB'nin hükümetler-arası yapıdan bir Avrupa Süper Devleti modeline doğru evrildiği ve bu süreçte orta çağcılık ve imparatorluk modellerinin ara geçiş sürecini anlamlandırmaya yönelik önermeler olduğu anlamına gelmez; AB'nin yapısı bu modeller bağlamında da katılaşabilir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB'nin siyasi ontolojisi, yeni orta çağcı ve imparatorluk modelleri çerçevesinde de

²⁸¹ Bauböck, "Multilevel Citizenship and...", s. 2.

²⁸² Bu durum, uluslararası ilişkiler teorileri açısından da geçerlidir. Nitekim Michael Smith, uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde AB'nin konumlandırılmasının her bir teorik çerçeveye için eşit derecede geçerli sonuç ortaya çıkarabileceğini belirtir. Michael Smith, "The European Union and a Changing Europe: Establishing the Boundaries of Order", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 1, 1996, s. 8. Uluslararası ilişkiler teorileri ve AB bütünleşme süreci hakkında yapılmış bir değerlendirme için ayrıca bkz. Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1, 2004, ss. 1-32.

²⁸³ James Anderson, "Singular Europe: An Empire Once Again?", *Geopolitics of European Union Enlargement: The Fortress Empire*, ed. Warwick Armstrong, James Anderson, New York: Routledge Press, 2007, ss. 9-10.

²⁸⁴ James Anderson, "The Shifting Stage of Politics: New Medieval and Postmodern Territorialities", *Environment and Planning: Society and Space*, Vol. 14, No. 2, 1996, s. 114.

sabitleşebilir. Kaldı ki söz konusu modeller AB'yi tam olarak tanımlamaktan ziyade var olan görgül veriyi yorumlamaya ve anlamlandırmaya yardımcı olan modeller olarak görülmelidir. Zira herhangi bir modelin geçerliliğine ilişkin olgusal destekler bulunabilir.²⁸⁵ Bu bakımdan çalışmayla bağlantılı olarak AB'nin siyasal/teritoryal biçimlenimine ilişkin Vestfalyan federal model ile yeni orta çağcılık ve imparatorluk modelleri analiz edilecek ve söz konusu modellerin temel önermelerinden istifade edilerek AB sisteminin işleyişi ve bu durumun siyasal/teritoryal sonuçları ortaya konulacaktır.

Bu noktada şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: Bu başlığın temel hedefi, Birliğin mekânsal farklılığını ortaya koymadan önce siyasal/teritoryal biçimleniminin çerçevesini çizmektir. Zira siyasal/teritoryal çerçeve hem Birlik mekânının ve teritoryasının siyasal sınırlandırılmışlığının hem de Birliğin işleyişinin gösterilmesi açısından önemlidir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Birlik mekânsallığının ayırt edici boyutunu ortaya koymadan önce Birliğin siyasal örgütlenmesinin niteliğinin ve teritoryal düzenin şekillendirilmesinde siyasal etkinin nasıl uygulandığının gösterilmesi gerekmektedir. AB bağlamında ortaya çıkan mekânsal düzenin neden teritoryal bir düzen olduğunun anlaşılabilmesi için siyasal örgütlenmenin işleyişinin belli bir model bağlamına oturulması ve bu modelin teritoryalitesinin siyasal olanla ilişkisinin ele alınması gerekmektedir. Diğer yandan Christopher S. Browning'ın de belirttiği üzere imparatorluk görünümü, aslında modern devletçi model gibi merkezîyetçi bir yapı önerisinde bulunur.²⁸⁶ Böyle bir yapı, Brüksel'e veyahut AB içerisindeki güçlü devletlere, oluşturulmaya çalışan yapı içerisinde merkezi bir konum vererek diğer bölge ya da devletleri ikincil konumda bırakır. Çalışmada yeni orta çağcılık ve imparatorluk modellerinin bir arada ele alınmasının temel sebebi, AB sistemi içerisinde merkezîyetçi yapılanma olmakla birlikte, bu merkezîyetçi yapılanmanın üye devletlerin yapılanmalarıyla birlikte yer alması ve hem içeriye hem de dışarıya yönelik bir anlama

²⁸⁵ Aslında yeni orta çağcılık ve imparatorluk modelleri, tıpkı çok-merkezli, çok-perspektifli, post-modern vb. yaklaşımlar gibi modern devlet teritoryalitesine alternatif modellerdir ve post-nasyonel bir niteliğe sahiptir. Bu modellerin tam ve açık olarak AB'nin ne olduğunu ortaya koyduklarını ileri sürmek güçtür. Zira Axford ile Huggins'in de belirttiği üzere post-nasyonel yapı önermesinin sosyal morfolojisi açıklıktan uzaktır. Axford, Huggins, op.cit., s. 174.

²⁸⁶ Christopher S. Browning, "Westphalian, Imperial, Neomedieval: The Geopolitics of Europe and the Role of the North", *Remaking Europe in the Margins: Northern Europe After the Enlargements*, ed. Christopher S. Browning, Hampshire: Ashgate Publishing, 2005, s. 86.

sahip olmasıdır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB yönetimsel/siyasal örgütlenmesi kendi teritoryal düzenine sahiptir. Ancak üye devletlerin teritoryal yapıları da varlığını devam ettirmektedir ve Birliğin siyasi/teritoryal yapısı ile modern devletlerin teritoryal yapıları kesişimli bir örüntü içerisinde bir arada yer almaktadır. Bu durum oldukça önemlidir. Zira ileriki başlıklarda detaylandırılacağı ve çalışma boyunca referans verileceği üzere farklı teritoryalite bir arada yer alabilir ve birbirlerinin teritoryal biçimlenimleri üzerinde etki ortaya çıkarabilir. AB örgütsel yapısının üye devlet teritoryaliteleriyle bir arada yer alması, AB'nin kendi etki alanını şekillendirmesine olanak sağlayan unsurlardan biridir. Bu iki modelin bir arada ele alınmasının bir diğer sebebi, yine Anderson'ın da belirttiği üzere yeni orta çağcılık modelinin büyük ölçüde AB'nin iç düzenine yönelik bir anlama sahipken imparatorluk modelinin ise daha çok iç ve dış ilişkilerine yönelik bir çerçeve ortaya koymasıdır.²⁸⁷ AB, içeride açık bir şekilde belirlenmiş bir siyasi/ekonomik merkeze sahip olmasa da siyasi süreçlerin belirlendiği merkezileşmiş bir yapıya sahiptir. Ayrıca AB, karmaşık bir yönetim sistemini bünyesinde barındırmaktadır. İçeride heterojen bir yapı, etki süreçlerinin teritoryal çeşitliliği, üye devletlerin teritoryal örgütlenmeleriyle kesişen yapılar, dış sınırlarının idaresi ve sınırlar ötesindeki aktörlerle olan etkileşim süreçleri vb. unsurlar, AB kapsamındaki çeşitliliği göstermesi açısından belirleyicidir. İçeride oluşturulan yönetimsel/siyasal organizasyon ve şekillendirilmeye çalışan mekânsallıklar, dışarıyla olan etkileşimleri yönlendiren, jeopolitik sonuçları olan bir düzen üreten ve Birliğin dünya coğrafyası içerisinde konumunu belirleyen temel unsurlardır.

3.1. Vestfalyan Model: Federal Avrupa

Federalizm, modern devletin teritoryal niteliğine ilişkin unsurları bünyesinde barındırmaktadır ve devletlerarası ilişkiler açısından tek bir sınırlandırılmışlığı, ulusal sınırlandırılmışlığı yansıtmaktadır. Federalizm bir ilke olarak tanımlandığında, karar-alma ve yetkinin teritoryal birimler arasında bölünmesini ve bu bölünmenin ortaya çıkaracağı birliğin, birimler-arası ilişkilerin varyasyonu ve fonksiyonu olduğunu işaret eder. Federal ilke, yalnızca yönetimsel yetkilerin coğrafi açıdan daha büyük bir federal birim ve daha küçük federe birimler arasında dağıldığı bir sistem kurmak demek değildir; federalizmin

²⁸⁷ James Anderson, "Borders, Fixes and Empires: Territoriality in the New Imperialism", *Centre for International Borders Research (CIBR) Electronic Working Paper Series*, No. 15, 2005, s. 29.

temelinde, siyasal alanda belli aktörler arasındaki ilişkilerin kurumsal bir nitelik alması bulunmaktadır. Bu bakımdan federalizm, federasyon ve konfederasyon gibi çeşitli birlikleri bünyesinde barındıran siyasal bir örgütlenme ilkesidir. Bu bakış açısından bakıldığında federasyon, belli parçaları ve genel idareyi bir araya getiren bütünlük bir sistemdir. Her bir birim anayasa yoluyla kendisine verilen yetkileri kullanmakta ve yasal süreçleri yönlendirmektedir.²⁸⁸ Hukuki olarak bakıldığında federasyon, federe ve federal devlet arasındaki yetki paylaşımını ifade etmektedir. Federe devletler, coğrafi olarak daha küçük bir mekân ve bu mekândaki insanlar üzerinde yetki kullanırken federal devlet, coğrafi olarak daha geniş ve federe devletleri de kapsayan bir iktidar yapısıdır. Bunun yanı sıra federasyonda yetkilerin dayanağı anayasalar olup her iki idari örgütlenme de kendi yetki alanına giren konularda eylemde bulunmaktadır. Ancak uluslararası hukukta temsil hakkı federal devlete aittir.²⁸⁹ Bu bakımdan federal ilke de Vestfalyan nitelikteki teritoryal sınırlandırılmışlığı işaret eden bir modeldir.

Avrupa federal geleneği, yetki alanlarının kesin bir şekilde tanımlanması ve yetkenin, devletler ile halkların birliği olması gerektiği temeline dayanmaktadır. Bu durum, biçimsel olarak andlaşma dilinden anayasa diline geçilmesini gerektirmektedir.²⁹⁰ Bu temelde yapılacak olan bir anayasa, kapsamlı bir federal anayasa olacak ve güç ile yetkiler AB, üye devletler ve üye devletlerin bölgesel birimleri arasında açık bir şekilde belirlenecektir.²⁹¹ AB bütünlüğü açısından bakıldığında, bağımsız modern teritoryal devletlerin bir araya gelerek yüksek bir yetke oluşturması ve teritoryal yetkilerinin bir kısmını bu yetkeye devretmeleri gerekmektedir. Yetki devrinin artmasıyla birlikte AB, egemen devletler topluluğundan öte bir anlama sahip olacaktır. Yetkinin merkezileşmiş

²⁸⁸ Anand Menon, Martin Schain, "Introduction", *Comparative Federalism: The European Union and the United States in Comparative Perspective*, ed. Anand Menon, Martin Schain, New York: Oxford University Press, 2006, ss. 3-4.

²⁸⁹ Reyhan Sunay, "AB Bütünlüğünün Biçimi Üzerine Farklı Yaklaşımlar: Federal Yaklaşım (I)", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 2006, ss. 187-188.

²⁹⁰ Joseph H. H. Weiler'e göre ise AB, anayasa olmadan da bir federal birlik olarak değerlendirilebilir. Joseph H. H. Weiler, "Federalism Without Constitutionalism: Europe's Sonderweg", *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*, ed. Kalypso Nicolaidis, Robert Howse, New York: Oxford University Press, 2001, ss. 54-70. Benzer şekilde Eski Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac, 2004 yılında Oxford Üniversitesi'nde Fransa ile İngiltere arasında gerçekleştirilen 'entente cordial'in 100. yıl anma etkinliklerinde o dönemde hazırlanmakta olan Anayasal Andlaşma'nın niteliğine ilişkin yapmış olduğu bir açıklamada Andlaşma'nın yasal açıdan bir andlaşma ancak siyasal olarak bir anayasa olduğunu belirtmiştir. Bickerton, op.cit., s. 42.

²⁹¹ Michael Burgess, *Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950-2000*, London: Routledge Press, 2000, s. 15.

bir AB yetkesi altında toplanması, nihai olarak devletler ve halklar birliği şeklinde oluşmuş bir birim ortaya çıkaracaktır.²⁹²

Yukarıda belirtilen durum, aslında modern devletin oluşum sürecini işaret etmektedir. Federal Avrupa düşüncesinin temelinde, üye devletlerin yetkilerini AB kurumlarına devretmesi sonucunda Birliğin, ABD'ye benzer şekilde, Birleşik Avrupa Devletleri'ne ya da Avrupa Süper Devleti'ne dönüşeceği önermesi bulunmaktadır. Açıktır ki böyle bir yaklaşım, modernist bir egemenlik ve teritoryalite düşüncesine dayanmaktadır. Birliğin bu şekilde ele alınması, öncelikli olarak bir Avrupa halkının (demos) varlığını veyahut da AB teritoryalitesinin bu varsayım temelinde kavramsallaştırılmasını gerektirir. AB'nin Vestfalyan modele göre teritoryal analizi, Birliğin teritoryal varlığıyla halk arasında bütünlüklü bir yapı olduğu önermesini referans alacaktır.²⁹³ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Vestfalyan model, AB teritoryal yapısının ulus-teritorya-egemenlik örtüşmesi çerçevesinde bütünleşik ve organik bir teritoryalite bağlamında ele alınması sonucu ortaya çıkarır ki böyle bir kabul, AB'nin pratikte zayıf bir devlet olarak konumlanmasını beraberinde getirir. AB, federal açıdan ele alınsa bile bu durum zayıf bir federallik olacağından²⁹⁴ AB'nin mevcut durumunun ve teritoryalitesinin açıklanması konusunda eksiklikler ortaya çıkaracaktır.

İkinci olarak AB'nin bütünüyle Vestfalyan model temelinde ele alınması, Agnew'in belirttiği teritoryal tuzak (territorial trap) durumuna düşmek olacaktır. Dünya coğrafyasının egemen teritoryal devletler temelinde örgütlendiği kabulü, alternatif modellerin ele alınmasını güçleştirmektedir ki bu durum, coğrafi tahayyülü belli bir düşünsel içerisine hapsedmek anlamına gelmektedir. Böyle bir kabul mekânın, mekân-toplum ilişkilerinin, mekânın teritoryal görünümünün ve yönetsel/siyasal yapının değişkenlerinin, esasında tarihsel ve zamansal bir belirlenim olan modern devlet çerçevesi içerisinde özcü olarak kabulüne dayanmaktadır.²⁹⁵ Taylor bu durumu, teritoryal mutlakiyetçilik (territorial absolutism) şeklinde ifade etmektedir.²⁹⁶ Jeremy Larkins ise

²⁹² Sunay, op.cit., ss. 188-189.

²⁹³ Bu hususta bir değerlendirme için bkz. Weiler, op.cit., ss. 55-56.

²⁹⁴ Andrew Moravcsik "Federalism in the European Union: Rhetoric and Reality," *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*, ed. Kalypso Nicolaidis, Robert Howse, New York: Oxford University Press, 2001, s. 186.

²⁹⁵ Agnew, "The Territorial Trap...", passim.

²⁹⁶ Peter J. Taylor, "Territorial Absolutism and Its Evasions", *Geography Research Forum*, Vol. 16, 1996, ss. 1-12.

özellikle uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde devlet ve teritorya arasında kurulan bu özcü yaklaşımı teritoryal ön-kabul²⁹⁷ (territorial a priori) olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan AB'nin yönetsel/siyasal yapısını ve bununla bağlantılı olarak siyasal/teritoryal biçimlenimini modern devletin teritoryal biçimlenimi çerçevesinde değerlendirmek, Birliği ulus-egemenlik-toprak(teritorya) bütünlüğü önermesine hapsedmek sonucunu ortaya çıkaracaktır. Böyle bir yaklaşım, Birliğin yetke açısından bütünlüklü bir çerçevede ele alınmasını beraberinde getirecektir. Hâlbuki modern devlet bağlamında bütünlüklü bir hiyerarşik düzenleyici mekanizma olmaksızın da bir düzen ve yetke oluşturulabilir.²⁹⁸

3.2. Yeni Orta Çağcılık ve İmparatorluk

Yeni orta çağcılık ve imparatorluk modelleri, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte AB'nin anlaşılmasında yoğun bir şekilde tartışılan modellerdir. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması sırasında ortaya çıkan çatışmalar, o zamana kadar genellikle baskıcı yapılar olarak görülen imparatorlukların konjonktürel olarak Avrupa'da yeniden tartışılmasını beraberinde getirmiştir.²⁹⁹ Wæver'ın da belirttiği üzere orta çağcılık ve imparatorluk modelleri (metaforları), jeopolitik düzenleri anlamaya yönelik olarak modern teritoryal egemenlik iddiasına karşı alternatif önermelerdir. Söz konusu önermeler, siyasal gücün dağılmasına (diffuse) ve etki merkezlerinin çeşitlenmesine ve çok-merkezliliğe işaret etmektedir.³⁰⁰ Bu modeller, etki kapasitesinin merkezden çevreye aynı etkinlikte yayıldığı ve siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel mekânların tek bir teritoryada mutlak sınırlandırılmışlık içerisinde bir araya geldiği modern devlet teritoryalitesinden farklılıklar arz etmektedir.

²⁹⁷ Jeremy Larkins, *From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics Before Westphalia*, New York: Palgrave Macmillan Press, 2010, ss. 18-23.

²⁹⁸ Nitekim Marlene Wind, modern devletin yasal düzeninin alternatif düzenlerin düşünülmesini olanaksız hâle getirdiğini ancak teritorya, güç ve kimliklerin mekânsal ve işlevsel olarak farklı şekillerde kurumsallaşabileceğini ileri sürer. Bu çerçevede Wind, AB'nin yasal esneklik ya da esnek bütünlüşme temelinde nasıl ele alınabileceğini tartışır. Marlene Wind, "The European Union as a Polycentric Polity: Returning to a Neo-Medieval Europe?", *European Constitutionalism Beyond the State*, ed. J. H. H. Weiler, Marlene Wind, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, ss. 103-128.

²⁹⁹ Uffer Østergaard, "Nation-States and Empires in the Current Processes of European Change", *Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*, ed. Ola Tunander, Pavel Baev, London: Sage Publication, 1997, ss. 94-95. Yeni orta çağcılık ve imparatorluk modelleri, uluslararası ilişkiler disiplininde de çeşitli açılardan ele alınmıştır. Bu hususta bkz. Alain Minc, *Yeni Orta Çağ*, çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul: İmge Kitapevi, 1995. Micheal Hardt, Antonio Negri, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yıldız, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.

³⁰⁰ Wæver, op.cit., s. 61.

3.2.1. Farklı Düzeylerdeki Çeşitlenmiş Yetke Yapıları

Yeni orta çağcılık, Hedley Bull tarafından geleneksel egemen devletler sistemine alternatif bir model olarak sunulmuştur. Aslında orta çağcılık kavramı Bull'dan önce de kullanılan ancak geçerliliği konusunda rağbet görmeyen bir kavramdır.³⁰¹ Söz konusu kavramsallaştırmanın temel referansı Avrupa Orta Çağı'dır. Nasıl ki Avrupa Orta Çağı'nda iç içe geçmiş ve çoklu-bağdaşlıkların olduğu bir yapılanma varsa ve bu yapılanma teokratik evrenselcilik yoluyla yapılandırılıyorsa³⁰² farklı içerikte olmakla birlikte, benzer süreçler çağdaş zamanlarda da gözlemlenebilir. Yeni orta çağcılık, seküler evrenselcilik ve birimler arasındaki yetki paylaşımı temeline dayanan ve siyasal olarak ulusal ölçeği aşan bir yapı önermesidir.

Bull, egemen teritoryal devletlerin ortadan kalkması veyahut zayıflamasıyla birlikte, Avrupa'da Orta Çağ dönemine benzer bir sistemin ortaya çıkmasının olası olduğunu ileri sürer. Ancak bu durum, Avrupa Orta Çağı'ndan farklı olarak Batılı Hıristiyanlık temelinde değil, seküler ve modern anlamda evrensel vurguya sahip siyasal örgütlenmelerin ortaya çıkması şeklinde gerçekleşecektir. Avrupa Orta Çağı'nda mekân üzerindeki kontrol, çeşitli aktörler arasında paylaştırılmıştı. Yetkilerin mekân boyunca farklılaşarak ayrışmasının yanı sıra bireylerin ve grupların bağlılığı (loyalty) da çoğul bir niteliğe sahipti. Başka bir deyişle belirtmek gerekirse siyasal/yönetimsel yetkiler ve bağlılıklar, aslında belirsiz bir hiyerarşi içerisinde iç içe geçmiş bir konumdaydı. Nasıl ki günümüzde devletler dünya politikasındaki konumlarını diğer devletlerle ve aktörlerle paylaşıyorsa Orta Çağ'da da buna yakın bir sistem vardı. Bull'a göre modern devletler hem ulus-altı hem de ulus-üstü örgütlenmelerle yetki paylaşımını gerçekleştirirse yeni bir orta çağcı modelin ortaya çıktığı ileri sürülebilirdi.³⁰³

Bull'un tanımlaması temelinde bakıldığında yeni orta çağ dünyasının düzenleyici formu, iç içe geçmiş yetke ve çok-düzeyleli bağlılıklar sistemidir. Bu önerme esasında daha çok sistemik dönüşüme işaret eder. Zira söz konusu sistem, aktörlerle birlikte, Waltzçu anarşik uluslararası sistem³⁰⁴ yapısının da dönüşümü anlamına gelmektedir. Aktörler, bu

³⁰¹ Jörg Friedriches, "The Meaning of New Medievalism", *European Journal of International Relations*, Vol. 7, No. 4, 2001, s. 476.

³⁰² Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Larkins, op.cit., Üçüncü ve Dördüncü Bölüm.

³⁰³ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 3rd ed., New York: Palgrave Press, 2002, ss. 245-246.

³⁰⁴ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing, 1979.

yapı içerisinde işlevsel olarak farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Devletler sistemi açısından bakıldığında bu durum, egemen teritoryal devletin başat konumunun belirsiz hâle geldiği şeklinde yorumlanabilir. Bull, bu hususta beş ölçüt belirler: 1. *Devletlerin bölgesel bütünleşmesi*, 2. *Devletlerin bölünmesi (disintegration)*, 3. *Uluslararası şiddetin restorasyonu*, 4. *Ulus-aşırı organizasyonlar*, 5. *Dünyanın teknolojik açıdan birleşmesi*.³⁰⁵

Bull'un 1977 yılında öngördüğü bu durum, Anderson'ın da belirttiği üzere günümüzde daha görgül bir niteliğe sahiptir.³⁰⁶ Ele alınan çalışma itibarıyla iki husus önemlidir: *Bölgeselleşme ve ulus-aşırı organizasyonlar*. Ancak bölgeselleşme, devletlerin bölge temelinde egemenliklerini bir üst yetkeye devretmesinden farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Bölgeselleşmeden kasıt, başta modern devletler olmak üzere AB'nin çeşitli düzeylerdeki yönetsel/siyasal örgütlenmeleri bünyesine katarak yeni bir teritoryal biçimlenim ortaya çıkmasıdır. Yani bölgeselleşme, modern ulusal devletlerin yalın bir kümelenmesi değildir; AB coğrafyası dâhilindeki modern devletlerin üçüncü bir aktör çerçevesinde bir araya gelmesi ve kendilerinin de yer aldığı bir yönetsel/siyasal örgütlenme yapısının ortaya çıkmasıdır. Her ne kadar üye devletlerin siyasal ve coğrafi ölçek olarak yeni bir yapıda bir araya gelmeleri, devletlerin iradelerine bağlı ve ortaya çıkmakta olan yeni yapılanma bağımlı değişken gözükmekte olsa da AB, kendi rasyonalitesine ve örgütlenme kapasitesine sahiptir. Bu durum, bir bölgeselleşme girişiminden ziyade özerk bir yapıda, yeni bir siyasal ve coğrafi ölçeğin ortaya çıkmakta olduğunu işaret etmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse böyle bir kavramsallaştırma, AB'nin yönetsel ve mekânsal yapısını özerk olarak ele almayı sağlamaktadır. Bu çerçevede çalışma itibarıyla bölgeselleşme kavramı, aslında yeni bir teritoryal ölçeğin oluşumunu işaret etmektedir. Bu yeni teritoryalleşmeyle bağlantılı olarak coğrafi ölçek açısından ulus-aşırı bir yapılanma ortaya çıkmakta ve bu ölçekte örgütsel bir model geliştirilmektedir. Birliğin bünyesindeki birimlerle birlikte özerk bir teritoryal ölçek inşa edilmektedir. Burada ulus-aşırılık, analitik bir ayrışmayı işaret etmektedir. Zira AB bağlamında özerk ve tek bir teritoryal ölçek inşa edilmektedir.

Aşağıdaki başlıklarda detaylandırılacağı üzere imparatorluklardaki kesişen teritoryal yapılara benzer şekilde Birlik mekânı içerisinde de başta modern devletler

³⁰⁵ Bull, op.cit., ss. 254-266.

³⁰⁶ Anderson, "Singular Europe...", s. 16.

olmak üzere farklı ölçekteki yapılarla birlikte, AB'nin de yer aldığı özerk bir teritoryal dizayn konumlanmaktadır. AB içerisinde birbiriyle rekabet halinde olan ve kesişen networklerin yanı sıra hiyerarşinin hâkim olduğu bir yapı da bulunmaktadır. Bu durum, AB coğrafyası içerisindeki süreçlerin, tamamen iç içe geçmiş örüntülü bir network rekabet sistemi içerisinde değil, merkezileşme yönündeki süreçlerin de olduğu çapraşık bir yapı içerisinde gerçekleşmesini beraberinde getirmektedir. Bu iç içe geçmişlik ve çapraşıklık, AB coğrafyası içerisindeki yetki alanlarının birbiriyle kesişmesini ve karşılıklı olarak bağlantılı olmasını beraberinde getirmektedir. Tüm bu yapılanma, yeni bir teritoryal ilişkiler ağı ve mekânı ortaya çıkarmaktadır.

3.2.2. Kesişen ve Karşılıklı-Bağlantılı Yetkiler

Orta çağ ve imparatorluk modelleri temelde egemen teritoryal devletler sistemine alternatif ve coğrafi olarak tüm dünyaya yönelik modellerdir. Böyle bir bakış açısı, modern devletin yanı sıra başka örgütlenmelerin ortaya çıkmasını ve bu yapının coğrafi olarak küresel çapta gözlemlenebilir olmasını gerektirmektedir. Bu modeller bağlamında ele alındığında, dünya coğrafyası içerisinde küresel ölçek açısından bir alt-coğrafi ve işlevsel kompartımanlaşma olarak tanımlanabilecek olan AB coğrafyasının, bünyesinde çeşitli ölçekte birimlerin bulunduğu ve bu birimlerin karmaşık ve farklılaşan bir yapı içerisinde bir araya geldiği mekânsal bir kompartıman olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte Axford ve Huggins ile Anderson'ın da belirttiği üzere AB içerisinde modern teritoryal devletin örgütlenme yapısına benzer nitelikler de bulunmaktadır.³⁰⁷

Her şeyden önce AB, ayrışan ancak birbiriyle kesişen yetki alanlarının olduğu bir coğrafyaya sahiptir. Bu coğrafya içerisinde yapısal ve işlevsel olarak farklılaşan yönetimsel/siyasal örgütlenmeler bulunmaktadır. AB, nitelik ve içerik açısından birbirinden farklı birimleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu birimler içerisinde en önemlisi, mekânsal olarak güçlü bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi konteyner olan devletlerdir. AB ile üye devletlerin yetki alanları bazı alanlarda birbiriyle kesişirken bazı alanlarda çatışabilmekte, bazı alanlarda AB ulus-üstü yetki kullanmakta, bazı alanlarda ise üye devletler kendi yetki alanlarını korumaktadır. Bu durum, yetki alanlarıyla itibarıyla AB ve üye devletler arasında bir sorumluluk paylaşımı olarak da görülebilir. Bu

³⁰⁷ Axford, Huggins, op.cit., s. 186. Anderson, "The Shifting Stage ...", passim.

paylaşım içerisinde AB birimleri, üye devletler ve diğer birimlerle işbirliği yapmaktadır. Bu yapı, yetki ve mekânsallık açısından da çeşitlilik göstermektedir. Örneğin AB içerisinde ekonomik bütünleşme sürecine tam olarak dâhil olan devletlerarasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve işçilerin serbest dolaşımı sağlanmış ve dışarıya karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır. AB'nin ekonomik bütünleşme açısından sahip olduğu bu düzenleyici güç, güvenlik ve dış politika konularında daha çok klasik hükümetler-arası bir nitelik göstermektedir. Hukuksal açıdan bakıldığında ise AB'yi temsil eden bir Komisyon, üye devletlerin temsil edildiği ve hükümetler-arası bir nitelik gösteren ABK ve ABBK bulunmaktadır Söz konusu kurumlar, ele alınan konunun niteliğine göre farklı şekillerde kararlar almaktadır. Bunun yanı sıra AB'nin aldığı kararların birçoğu, operasyonel olarak üye devletler aracılığıyla uygulanmaktadır.³⁰⁸ Bu yapı içerisinde coğrafi ölçek açısından ulus-altı birimler de bulunmaktadır. Ulus-altı birimler ve kamusal yetkiye sahip olmayan özel girişimler ve sivil toplum kuruluşları, Ekonomik ve Sosyal Komite, AB Bölgeler Komitesi, Belediyeler Konseyi ve Avrupa Bölgeler Asamblesi gibi birimler yoluyla doğrudan AB süreçlerine dâhil olabilmektedir.³⁰⁹ AB, ekonomik faaliyet için de önemli bir merkezdir ve otuz bine yakın lobici, Komisyon'un tek pazara ilişkin kararlarını etkileyebilmek için kayıtlıdır.³¹⁰

Bünyesinde farklı düzeylerdeki aktörleri barındıran AB sistemi, çok-düzeyle ve çok-aktörlü bir yapı sergilemektedir. Burada aslında öznelerin kendisinden ziyade karar odaklı bir yapı vardır. Çok-düzeyle işleyiş, iç içe geçmişlikten ziyade *karşılıklı-bağlanmışlık (interconnectedness)* temeline oturmaktadır.³¹¹ Her ne kadar AB andlaşmalarında yetkilerin kullanımı konusu belirlenmiş olsa da farklı düzeydeki işbirliği süreçlerinin kurumsal nitelik göstermesi, süreçlerin birbirine bağlı olmasını beraberinde getirmektedir. Açık ki bu yapıda modern devletlerin konumu diğer aktörlerden farklılık arz etmektedir. Zira AB üyesi devletler, siyasal/teritoryal nitelikleri gereği esasında tek bir sınırlandırılmışlıktan oluşmaktadır. Üye devletlerin bünyesindeki diğer sınırlandırılmışlıklar, siyasal ölçekten ziyade coğrafi ölçek konumundadır. Bu çerçevede Alexander B. Murphy'in egemenlik kavramsallaştırması³¹² temelinde belirtmek gerekirse

³⁰⁸ AB'nin hukuki yapısı ve işleyişine ilişkin olarak ayrıntılı bilgiler için bkz. Reçber, op.cit., passim.

³⁰⁹ Ibid., ss. 416-419. Axtmann, op.cit., s. 123.

³¹⁰ Zielonka, "The Remaking of...", s. 645.

³¹¹ Caporaso, op.cit., ss. 46-47.

³¹² Murphy, egemenliğin fiilen kullanıldığı *de facto egemenlik* ile egemenliğin hukuki ya da normatif olarak ileri sürüldüğü *de jure egemenlik* arasında ayrım yapmaktadır. O'na göre siyasal birimler (devletler), *de*

AB içerisinde modern devletlerin hâlâ *normatif* veyahut *de jure* olarak egemen birimler olduğu söylenebilir. AB yönetimsel/siyasal örgütlenmesi içerisinde egemen teritoryal devletler, teritoryal yetkilerinin bir kısmını AB'yle paylaşmaktadır. Başka bir deyişle yeki devrinin olduğu alanlarda AB, *de facto* veyahut *etkin egemen yetkiler* kullanmaktadır. AB müktesebatının ulusal hukuklarla çatışması durumunda, AB hukuku ulusal hukuka üstün bir konumdadır.³¹³ Bu durum, normatif olarak üye devletlerin egemen konumunu değiştirmemektedir. AB andlaşmaları, üye devletlerin rızasına dayalı olarak akdedilmektedir. Öyle ki AB üyesi devletler, uluslararası hukuk itibarıyla taraf oldukları AB'den ayrılabilirler.³¹⁴

AB ile üye devletler arasındaki ilişkiyi yetki paylaşımı açısından ele alırken söz konusu süreç sıfır-toplamlı bir oyun olarak değerlendirilmemelidir ki zaten kesişen karşılıklı-bağlanmışlık, yetki alanları itibarıyla sıfır-toplamlı değil, farklı bir bakış açısını gerektirmektedir. Samuel P. Huntington'un belirttiği üzere devlet-dışı aktörlerin (birincil olarak ulus-aşırı aktörler) uluslararası sistem içerisinde daha etkin hâle gelmesini ve ulusal egemen devletlerin teritoryalarına daha fazla müdahil olmasını modern devletlerin yok oluşu olarak değerlendirmek, güç ve egemenlik arasındaki ilişkinin sıfır-toplamlı bir varsayım temelinde ele alınmasına dayanmaktadır. Buna karşılık bu aktörlerin etkinliğinin artması, devletlerin teritoryal mekânlarının ve ulusal hükümetlerinin güç kaynaklarının değerini arttırmaktadır. Bu bakımdan devlet-dışı aktörlerin gelişmesi ve etkinliklerinin artması, teritoryal devletlere fırsatlar yaratmaktadır.³¹⁵ Avrupa bütünleşme sürecinin ekonomik yönden başarısı dikkate alındığında yetki devrinin teritoryal devletlerin siyasal gücüne bir tehdit oluşturmadığı, bilakis bu devletlerin refahına ve güvenliğine katkı yaptıkları da ileri sürülebilir.³¹⁶ Birliğin üye devletlere fayda sağlayıp

jure egemenliğe sahip olmadığı alanlarda da *de facto* yetki kullanabilirler. Alexander B. Murphy, "The Sovereign State System as Political-Territorial Ideal: Historical and Contemporary Considerations", *State Sovereignty as Social Construct*, ed. Thomas J. Biersteker, Cynthia Weber, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss. 81-120.

³¹³ Reçber, op.cit., s. 70. Ayrıca bkz. Mehmet Genç, *Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993, ss. 19-24.

³¹⁴ Reçber, op.cit., s. 98.

³¹⁵ Samuel P. Huntington, "Transnational Organisations in World Politics", *World Politics*, Vol. 25, No. 3, 1973, s. 363. Aktaran, Bull, op.cit., s. 262.

³¹⁶ Nitekim Alan S. Milward, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan AKÇT'nin ve devam eden sürecin devletlerin örgütsel yapısının yeniden tanzim edilmesi ve güçlendirilmesine yönelik olduğunu ileri sürer. Şayet Birlik, modern devletleri sona erdirmeye yönelik bir sürece girerse bu durum, Birliğin de sonu olacaktır. Alan S. Milward, *The European Rescue of the Nation-State*, 2nd ed., London: Routledge Press, 2000.

sağlamadığı tartışması bir yana bırakılırsa Birlik düzeyi hem üye devletlere hem de ulus-altı birimlere yeni bir siyaset yapma fırsatı sunmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB ve üye devletlerin yetki alanları birbirine bağlıdır ve coğrafi ve siyasal ölçek açısından daha kapsamlı bir örgütlenme modeli olan AB'nin kurumsal yapısı üye devletler, diğer kamusal ve özel nitelikteki birimler için yeni bir ölçek ortaya çıkarmaktadır. Kurumsal yapılar hem birimlere kendi amaçlarını gerçekleştirmek için fırsatlar yaratmakta hem de onları belli kurallar ve normlarla kısıtlamaktadır. Bu bakımdan bu norm ve kural oluşturma süreci, esasında yönetsel bir ölçek inşa sürecidir. Bu yapılanma içerisinde Birlik, kendi politikalarını üye devletlerin teritoryal yapılarında ve mekânlarında uygulama imkânına sahip olurken sonraki bölümlerde örneklendirileceği üzere üye devletler de kendi mekânsallıklarından kaynaklı siyasal etkilerini Birlik düzeyine taşıyabilmektedir.

3.2.2.1. Birlik Sisteminin İşleyişi: Farklı Yönetişim Düzeyleri

Daha önce de belirtildiği üzere AB, her şeyden önce yönetsel bir sistemdir ve modern devletler gibi düzen üretmektedir. AB düzeyinde alınan kararlar ekonomik, sosyal ve siyasal kaynakların dağılımı ve üye devletlerin halkları üzerinde etki ortaya çıkarmaktadır. Diğer uluslararası örgütlerden ayrı olarak AB sistemi içerisinde kararlar, periyodik olarak bir araya gelinen zirvelerden ziyade belirlenmiş kurumsal yapılar ve süreçler vasıtasıyla alınmaktadır: “*AB sistemi kurumsal bir devamlığa ve düzene sahiptir.*” Ayrıca AB bünyesinde gerçekleştirilen düzenlemeler, doğrudan Birlik vatandaşları üzerinde etki ortaya çıkarmaktadır. Birlik düzeyinde gündelik olarak çok-düzeyle ve çok-aktörlü etkileşimler gerçekleşmektedir. Bu husus, Birlik içerisinde ortak nitelikte kamusalıkların geliştirilebilmesi açısından oldukça önemlidir. Sistemin etkin olarak işlemesi, üye devletlerin etkin katılımına ve daha alt-düzeyledeki birimlerin varlığına bağlıdır.³¹⁷ Bu bakımdan Birlik içerisinde yönetim usulleri çeşitlilik göstermektedir. Bu yapılanma içerisinde dikey ve yatay nitelikte network yapıları bir araya gelmekte ve yeni bir yönetim düzeyi şekillenmektedir.

Yönetişim, yalnızca AB çalışmaları için kullanılan bir kavram değildir; hem siyaset biliminde hem de uluslararası ilişkiler alanında referans verilen kavramlardan biridir.

³¹⁷ Simon Hix, *The Political System of the European Union*, 2nd ed., Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2005, ss. 2-5.

Siyaset bilimi açısında bakıldığında yönetişim, yönetim kalıplarını ortaya koymaktadır ve bu kalıplar, devletten devlete değişim göstermektedir. Yönetişim, vatandaşların çıkarlarının siyasal tercihlere dâhil olmasına ve toplumsal çıkarların çoğulcu yapısının tekil nitelikteki eyleme dönüşmesine ilişkin bir yöntemdir; özünde, hükümetlerin gerçekleştirdiği gibi bağlayıcı kararlara ulaşma vardır. Hükümet veyahut yönetim ile yönetişim arasındaki temel fark, birincisinin bağlayıcı kararlar almaya yönelik bir kurum olması ve yetki alanının anayasal olarak belirlenmesidir. Bir hükümet, belli haklara ve bu haklar çerçevesinde kontrol derecesine sahip olan bir birimdir. Yönetişim ise çoğulcu bir yapı içerisinde beklentilerin bağlayıcı kararlara dönüşmesi sürecidir.³¹⁸ Uluslararası ilişkiler alanında kavramı dünya siyaseti açısından kullanan James N. Rosenau, yönetişimin yönetim kavramından farklı bir anlama sahip olduğunu belirtir. Her iki kavram da belli bir sistemin düzenlenmesine yönelik kuralları ifade etmektedir. Bununla birlikte yönetim, eylemlerin formel yetke tarafından desteklendiği ve uygulanmasının zor gücüyle sağlandığı bir sistemken yönetişim, ortak hedeflerle desteklenen ve bu hedeflerin kaçınılmaz olarak yasal olmak zorunda olmadığı bir sistemi işaret etmektedir. Rosenau'ya göre yönetişim, yönetim kavramından daha kapsayıcıdır; formel kurumları kapsamakla birlikte, bunlara ek olarak enformel mekanizmaları da kapsayan ve tüm bu kurumların kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştığı bir sistemdir.³¹⁹ Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi yönetişim, *çok-merkezli ve çoğulcu bir norm yaratma metodunu* işaret etmektedir; farklı aktörler sürece dâhil olduğu için siyasal pazarlık uzlaşmaları ortaya çıkmaktadır ve bu bakımdan sıfır-toplamlı bir süreç değildir.³²⁰

AB, farklı düzeydeki kurumların bir araya geldiği ve ele alınan konunun niteliğine göre farklı karar-alma usullerinin uygulandığı bir sistemdir. Genel ve soyut olarak belirtmek gerekirse bu unsurlar, Birlik yöntemi ve hükümetler-arası yöntem olarak belirtilebilir. Birlik yöntemi, Avrupa düzeyinde alınan kararların temel odak noktalarından biridir. Bu yöntemde Komisyon inisiyatif almakta, ABBK ve AP ile

³¹⁸ Beate Kohler-Koch, "The Evolution and Transformation of European Governance", *The Transformation of Governance in the European Union*, ed. Beate Kohler-Koch, Rainer Eising, London: Routledge Press, 1999, s. 13.

³¹⁹ James N. Rosenau, "Governance, Order, and Change in World Politics", *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, ed. James N. Rosenau, Ernst-Otto Czempiel, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, ss. 4-5.

³²⁰ Jan Zielonka, *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 18.

birlikte hareket ederek yasal düzenlemeler yapmakta ve gerektiğinde ulusal ve AB çapında kurumlarla işbirliğine gitmektedir. Ayrıca Komisyon, söz konusu düzenlemelerin uygulanmasını denetlemekte ve bu süreçte gerekirse ABAD'a başvurmaktadır. Hükümetler-arası yöntem ise üye devletlerin ulusal hükümetlerinin belli konular üzerinde uzlaşma oluşturmaya çalıştığı klasik diplomatik yöntemlere benzeyen bir usuldür. Birlik yöntemi ile hükümetler-arası yöntem birbirine karşıt olarak görülmemelidir. Pek çok durumda bu iki yöntem bir arada uygulanmaktadır. Bu yöntemlerin yanı sıra diğer bir yöntem de açık koordinasyondur. Söz konusu yöntem, üye devletlerle birlikte hareket ederek ortak hedeflerin sağlanmasına yönelik karşılıklı bir değerlendirme ve öğrenme sürecidir.³²¹

AB sistemi, yalnızca devletlerin ve Birlik kurumlarının etkin olduğu bir yönetim sistemi olarak değerlendirilemez. Birlik düzeyinde alınan kararlar, çok çeşitli alanları kapsamakta ve üye devlet vatandaşlarının gündelik hayatlarına etki etmektedir. Özellikle Maastricht Andlaşması sonrasında Birliğin yetkileri tedrici olarak artmış ve eğitim, çevre, sosyal politika gibi günlük hayatın pek çok veçhesini kapsayan bir nitelik almıştır.³²² Bu durum, hükümet ya da devleti temsil eden aktörlerin yanı sıra farklı düzeylerdeki toplumsal aktörlerin sürece dâhil olmasını bir gereklilik hâline getirmiştir. Bu bakımdan AB sisteminin işleyişi yalnızca devletlerin etkin olduğu devlet-merkezli bir bakış açısından ele alınamaz. Kaldı ki Birlik içerisinde devletlerarası ilişkilerin geleneksel yöntemler çerçevesinde işlediği de ileri sürülemez. AB düzeyinde ortaya çıkan yönetsel alan, etkileşimlerin gerçekleşmesinde geleneksel devletlerarası ilişki süreçlerinden farklı bir düzen ortaya çıkarmaktadır.³²³

Devlet-merkezli yönetişimin temel varsayımı şudur ki Avrupa bütünleşme süreci ulusal devletlerin özerkliğine zarar vermemektedir; bilakis devlet egemenliği AB üyeliği yoluyla korunmakta ve hatta güçlenmektedir. Devlet-merkezli yaklaşımlar, temelde (neo)realizm varsayımını referans almaktadır. Bunun yanı sıra liberal kurumsalcılık gibi

³²¹ Yeşeren Eliçin, "Avrupa Birliğinde Yönetişim", *Electronic Journal of Social Sciences*, Vol. 10, No. 38, 2011, ss. 45-46.

³²² *Ibid.*, s. 45.

³²³ Nitekim Christopher J. Bickerton, AB üyesi devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerin geleneksel devletlerarası veyahut hükümetler-arası nitelikte, yani salt ulusal çıkarların savunulduğu bir yapıda değil, uyum (compromise) ve oйдаşma temelinde işlediğini ileri sürer. Birlik, üye devletlerarasında yeni bir ilişkisellik ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede Bickerton, kendi devlet modeli olan *üye-devletlilik* modelini geliştirmiştir. Bickerton, *op.cit.*, *passim*.

modeller, ulusal siyasal unsurları bünyesinde barındırmakla birlikte, devlet-merkezli bakış açısını yansıtmakta ve bu çerçevede devletlerin etkilerini arttırmaya yönelik uygulamaları destekleyeceklerini varsaymaktadır. Devlet-merkezli yönetim modellerine göre Avrupa bütünleşme süreci ve bu sürecin gerçekleşmesinde uygulanacak olan politikalar, ulusal hükümetler arasındaki pazarlıklar sonucunda şekillenmektedir. Bu sistem içerisinde hiçbir ulusal hükümet, istediğinden daha fazla AB'ye dâhil olmak durumunda değildir. Alınan kararlar, devletlerin görece etki kapasitesini yansıtmaktadır ve AB kurumlarının özerkliği kısıtlıdır. Sözde ulus-üstü AB kurumları, üye devletlerarasındaki etkileşimin maliyetini azaltmakta ve özellikle etki kapasitesi yüksek olan devletlere bu hususta yardımcı olmaktadır.³²⁴

Devlet-merkezli yaklaşım, bütünleşme sürecini ve Birlik yapısının işleyişini devletlere tabi kılıp söz konusu süreçleri bağımlı değişken hâline getirmektedir. Bu durum, AB'nin kendine münhasır yapısının ve özerk siyaset oluşturma süreçlerinin ihmal edilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kaldı ki ölçek açısından bakıldığında AB, ulusal ve uluslararası ölçek dışında yeni bir yönetsel ölçek oluşturmaktadır.³²⁵ Her ne kadar AB modern teritoryal devlet bağlamında her alanda mutlak merkezleşmiş bir yapıya sahip olmasa da Birliğin kurumsal ve yasal düzenlemelerin ortaya çıkardığı hiyerarşik bir düzen ve coğrafi ölçek vardır. Bu bakımdan AB sisteminin çok-düzeyle ve çeşitlenmiş bir model olarak ele alınması daha açıklayıcıdır.

3.2.2.1.1. Çok-Düzeyle ve Çeşitlenmiş Yönetişim

Yönetişim yaklaşımı, tek bir Avrupa bütünleşme teorisi olarak değil, ortak niteliklere sahip bir önermeler bütünü olarak değerlendirilmelidir.³²⁶ Avrupa bütünleşmesi, bir *yönetsel/siyasal örgütlenme oluşturma (polity creation)* sürecidir ve bu sistem içerisinde politika-oluşturma süreçleri birbirinden farklı ve çok-düzeyle bir etkileşime dayanmaktadır. AB'nin yönetim modeli çerçevesinde ele alınmasının

³²⁴ Gary Marks et al., "European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-Level Governance", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 3, 1996, ss. 343-346.

³²⁵ Bu ölçegin kapsamı ve içeriği, eylemin niteliğine göre farklılaşabilmektedir. Bu hususta yapılmış bir değerlendirme için bkz. Michael Keating, "Territorial Flexibility", *European Disunion: Between Sovereignty and Solidarity*, ed. Jack Hayward, Rüdiger Wurzel, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2012, ss. 150-152.

³²⁶ Mark A. Pollack, "Theorizing EU Policy-Making", *Policy-Making in the European Union*, 5th ed., ed. Helen Wallace, William Wallace, Mark A. Pollack, Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 36.

temelinde, Birlik içerisinde ortaya çıkan ulus-aşırı mekânları düzenleme ve yönetme yönündeki çabaları bulunmaktadır.³²⁷ Bu sürece ulusal, ulus-üstü ve ulus-altı gruplar dâhil olmakta ve nihai çıktılar, pazarlık süreci sonrasında belirgin hâle gelmektedir; siyasal etki merkezleri de çeşitlenmektedir.³²⁸ Birliğin uluslararası düzeyde yeni bir siyasal işbirliği alanı ortaya çıkarması neticesinde üye devletler içerisinde kaynak ve etki dağılımının ulus-altı gruplar ve birimler lehine değiştiği görülmektedir.³²⁹ Bu bakımdan AB çalışmaları içerisinde yönetim, ulus-devletlerin hâkim olduğu hükümetler-arası model ile ulus-üstücü modele alternatif bir yaklaşımdır.³³⁰

AB bünyesinde politika-oluşturma ve uygulama süreçlerinin çok-düzeyle ve çok-aktörlü bir yapı arz etmesi, 1990'ların başı itibarıyla özellikle yapısal fonların uygulanmasına yönelik olarak gözlemlenebilir. 1988 yılında ABK, yapısal fonlara ayrılan kaynak miktarını 1993 yılına kadar iki katına çıkarmayı kabul etmiştir. Bunun yanı sıra fon programlarının uygulanmasına ve denetlenmesine dâhil olan aktörlerin sayısı artmıştır. Bu süreçte AB kurumları da daha etkin bir hâle gelmiştir. Gary Marks, yapısal fonların kaynaklarının artırılması ve yönetiminin sağlanmasında AB kurumlarına daha fazla yetki verilmesi süreci başlangıcının temelinde hükümetler-arası bir nitelik gösterdiğini ancak daha sonraki süreçlerde aktör sayısının arttığını ve merkezliliğin çeşitlendiğini belirtir. Öyle ki başta Komisyon olmak üzere AB kurumları, üye devletlerin temsilcileri, üye devletlerdeki ulus-altı gruplar ve idari birimler, fonların AB çapında nasıl kullanılacağına ilişkin süreçlere dâhil olmaya başlamıştır. Fonların idaresine özel çıkar grupları ve ulus-altı bölgesel yönetimlerin katılmasıyla birlikte, bu birimler için AB düzeyinde siyaset yapma imkânı ortaya çıkmıştır ve ulus-altı birimler ile üye devletlerin yer aldığı ulus-aşırı bir siyaset düzlemi şekillenmiştir.³³¹ Ulus-altı yönetimler, AB çapındaki siyaset süreçleri üzerinde etkili olmak amacıyla bağlı oldukları hükümetler aracılığıyla etki doğurabilmenin yanı sıra doğrudan AB yapısı içerisinde eylemde

³²⁷ Chris Rumford, "Rethinking the State and Polity-Building in the European Union: The Sociology of Globalization and the Rise of Reflexive Government", *European Political Communication Working Paper Series, Centre for European Political Communications*, No. 4, 2003, s. 3.

³²⁸ Liesbet Hooghe, Gary Marks, *Multi-Level Governance and European Integration*, Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, 2001, ss. 1-2.

³²⁹ Geoffrey Parker, *A Political Geography of Community Europe*, London: Butterworths Press, 1983, s. 117.

³³⁰ Bickerton, op.cit., s. 25.

³³¹ Gary Marks, "Structural Policy and Multilevel Governance in the EC", *The State of the European Community*, ed. Alan Cafruny, Glenda G. Rosenthal, Boulder: Lynne Rienner Press, 1993, ss. 391-409.

bulunabilme imkânı da yakalamıştır.³³² Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, yerel birimler ve bunlarla bağlantılı çıkar grupları, ulusal hükümetlerin aracılığına (intermediary) gerek duymaksızın doğrudan Birlik kurumlarıyla etkileşime geçme konusunda sosyalleşmeye başlamıştır. Ulusal hükümetler her ne kadar ulus-altı birimler üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmaya çalışsa da Marks'a göre bir kere bu bağlantı kurulduğu zaman ulusal hükümetlerin süreç içerisinde etkili olan tek aktör olduğu ileri sürülemez.³³³

Yapısal fonların kullanımı konusunda gerçekleştirilen çalışmalar daha sonra geliştirilmiş ve genel olarak Avrupa bütünleşmesine, özel olarak ise politika-oluşturma süreçlerine doğru genişletilmiştir. Bu noktada temel mantık, devletler tarafından verilen ve büyük kırılmalar yaratan kararların bütünleşme sürecinin sonucu değil, başlangıcı olarak görülmesidir. Çok-düzeyleli yönetim modeli, ulusal hükümetlerin ve ulusal düzeyin AB politika-oluşturma süreçlerindeki önemini görmezden gelmez. Devletler, politika-oluşturma süreçlerinde ve AB bütünleşmesinin ilerleyişinde hâlâ önemli aktörlerdir. Ancak devlet-merkezli yaklaşımların öne sürdüklerinin aksine AB süreçleri devletlerin tekelinde de değildir. AB düzeyinde kolektif karar-alma prosedürleri, ulusal hükümetlerin süreç üzerindeki etkisini sınırlamaktadır. Ulus-altı birimler, AB düzeyindeki ulus-aşırı politika-oluşturma süreçlerine katılmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında yerel politikadaki karmaşık karşılıklı-ilişkisellik, ulusal devletin sınırlarında sona ermemekte ve AB düzeyine taşınmaktadır. Ulusal yönetimler, AB düzeyinin önemli ve etkili bir parçasıdır. Ancak ulus-altı alan ile ulus-üstü alan arasındaki tek ara-yüz olarak değerlendirilemezler ve temsil ettikleri devletlerinin teritoryal yapılarında sonuçlar doğuracak olan AB girişimleri üzerinde tekel oluşturmaktan ziyade yetkileri diğer birimlerle paylaşmaktadırlar. Böylece ortaya çıkan kararlar, bir pazarlık sürecinin çıktıları olmaktadır.³³⁴ Bu çerçevede politika-oluşturma süreçleri, farklı sektörler ve eylem düzeyleri arasında dağılmaktadır; çoklu-yönetim düzeyleri ve bu düzeyler arasındaki kesişimlerden ve karşılıklı bağlı yetkilerinden oluşmaktadır. Devlet-merkezli yaklaşımın iki düzeyli etkileşim modeline karşıt olarak yönetim kuramları, çok-düzeyleli

³³² Keating, op.cit., s. 155.

³³³ Gary Marks, "Structural Policy in the European Community", *Euro-Politics Institutions and Policymaking in the "New" European Community*, ed. Aberta M. Sbragia, Washington, D.C.: Brookings Institute, 1992, ss. 217-222.

³³⁴ Hooghe, Marks, op.cit., ss. 3-4.

siyasal networklerin olduğunu ileri sürmektedir. Siyasal kontrol mekanizması, farklı politika alanları boyunca sabit (constant) değil, değişkendir.³³⁵

AB kapsamında farklı coğrafi ve siyasal ölçekler bir arada bulunmaktadır ve AB sistemi içerisinde toplanmaktadır. Bu bakımdan farklı ölçekler arasında bir network sistemi kurulmaktadır. Bu noktada şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: AB içerisinde oluşturulan networkler belli bir mekânsal ve teritoryal bağlamda anlam ve işlevsellik kazanmaktadır. Nitekim Axford'un da belirttiği üzere bazı networkler teritoryalara içkindir; yani teritoryayla birlikte var olmakta ve anlam kazanmaktadır. Bazı networkler ise belli bir teritoryal ölçeğin ötesinde etki ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca teritoryaların kendileri de networklere içkindir. Kısacası networkler ile teritoryalite arasında bir etkileşim vardır ve networkler bir şekilde teritoryaliteyle bağlantılıdır.³³⁶ AB içerisinde çeşitli teritoryal ölçekler, Birlik coğrafyası kapsamında çok-ölçekli bir yapıda toplanmaktadır.³³⁷ Sonraki bölümde detaylandırılacağı üzere bu husus, AB teritoryası boyunca bir siyasal ve coğrafi ölçeğin şekillenmesini göstermesi açısından önemlidir.

3.2.2.1.2. Kesişen Siyasal ve Coğrafi Ölçekler İçerisindeki Hiyerarşik Yapı

AB düzeyinde kararların çok-düzeyle ve çok-aktörlü (ya da çok-merkezli) bir yapı sergilemesi, söz konusu düzeyin yalnızca yatay nitelikte networklerden oluştuğu şeklinde yorumlanamaz. AB sistemi içerisinde bu network ve rekabet sistemlerinin yanı sıra kurumsal norm ve kuralların ortaya çıktığı hiyerarşik bir sistem de yer almaktadır. Birlik kurumsal yapısında ulus-üstü kurumlar, her ne kadar diğer aktörlerle etkileşim halinde olsa da emredici nitelikte kararlar alabilirler. Örneğin Avrupa Merkez Bankası, tek para sistemine dâhil olan üye devletler açısından bağlayıcı kararlar alabilmektedir. Her ne kadar Avrupa Merkez Bankası'nda üye devletlerin temsilcileri olsa da bu temsilciler üye devletlerin kararlarına uymak durumunda değildir. Benzer şekilde rekabet hukuku konusunda Komisyon incelemelerde bulunabilir ve herhangi bir uyuşmazlık durumunda kendisi inisiyatif kullanabileceği gibi süreci ABAD'a da götürebilir. Üye devletler, AB

³³⁵ Gary Marks et al., "Competencies, Cracks and Conflicts: Regional Mobilisation in the EU", *Governance in the European Union*, ed. Gary Marks, Fritz W Scharpf, Philippe C. Schmitter, Wolfgang Streeck, London: Sage Publications, 1996, ss. 40-41.

³³⁶ Barrie Axford, "The Dialectic of Borders and Networks in Europe: Reviewing 'Topological Presuppositions'", *Comparative European Politics*, Vol. 4, No. 2-3, 2006, s. 163.

³³⁷ *Ibid.*, s. 176.

müktesebatının üstünlüğünü kabul ettikleri için ABAD kararlarına uymak durumundadır. Bu bakımdan AB sistemi içerisinde *ulus-üstü merkezileşme* süreçleri de bulunmaktadır.³³⁸ Başka bir deyişle belirtmek gerekirse AB sistemi içerisinde hiyerarşik bir kapasite vardır ve bu kapasite, ulus-üstü ortak karar-alma usullerine bağlıdır. Bu süreçte ABBK nitelikli çoğunluk usulüyle karar almakla birlikte, kararların uygulanması sürecinde ulus-üstü kurumlar rol oynamakta ve alınan kararlar üye devletleri bağlamaktadır. Politika-oluşturma sürecinde hükümetler-arası ve ulus-aşırı unsurlar olmakla birlikte, uygulama sürecinde ulus-aşırı bir yöntem benimsenmektedir.³³⁹

AB yönetim sistemini oluşturan kurumsallaşmış yapılar hiyerarşi, pazar (rekabet sistemleri) ve network sistemlerinden oluşmaktadır. Söz konusu modeller, AB yönetim sisteminde bütünlüğü ve eşgüdümü sağlamaya yönelik modellerdir ve temel amaç, AB yönetim sisteminin etkinliğini arttırmaktır.³⁴⁰ Ulus-altı birimler ve gruplar sürece dâhil olmaktadırken aynı zamanda AB kurumsal yapısının getirdiği hiyerarşik merkezileşme unsuru da bulunmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde AB'nin esnek bir yönetim modeline sahip olduğu ileri sürülebilir. AB coğrafi alanı içerisinde farklı ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal niteliklere sahip teritoryal devletler ve bu teritoryal devletlerin örgütlenme modellerine göre farklı ulus-altı birimler bulunmaktadır. AB coğrafi alanının bu niteliklerine göre yönetim sistemleri de çeşitlenmiştir. Bu durum, AB yönetim modelinin deregülasyon, yerindenlik ve esneklik ilkelerine dayanmasının doğal bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.³⁴¹

AB düzeyinde politika-oluşturma süreçlerindeki usuller farklılaşmaktadır ve herhangi bir kararın AB düzeyinde nasıl alındığını anlayabilmek için özellikli olarak karar alınan konunun niteliğini incelemek gerekmektedir. Bu noktada şu hususun vurgulanması gerekmektedir: Kavramsal olarak çok-düzeyle yönetim, modern devlet kapsamında teritoryal bağlamı aşmaktadır. Böyle bir yapı, coğrafi sabite ve merkezilik temeline dayanmaktan ziyade esnek ve heterarşıktir (heterarchical). Liesbet Hooghe ve Garry Marks'ın çok-düzeyle yönetim kavramsallaştırmaları değişkenleri çerçevesinde

³³⁸ Tanja Börzel, "European Governance: Negotiation and Competition in the Shadow of Hierarchy", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 2, 2010, ss. 198-200.

³³⁹ *Ibid.*, ss. 200-201.

³⁴⁰ Eliçin, *op.cit.*, s. 50.

³⁴¹ *Ibid.*, s. 51.

belirtmek gerekirse³⁴² farklı düzeylerde yönetim yapıları ve bu yapı içerisinde ulus-üstü merkezileşme unsurları olsa da AB içerisinde düzeyler, çoğunlukla birbirine çapraşık nitelikte olabilmektedir. Bu çapraşıklık nitelikte işleyiş içerisinde hem özellikli amaçları yerine getirmek hem de genel amaçlı bir birim oluşturmak hedefi bulunmaktadır. Bu bakımdan AB düzeyi, belli amaçları gerçekleştirmenin yanı sıra özerk bir birimin oluşumunu sağlamaya yöneliktir. Böyle bir yapısal model, devletlerin hem sınırlarını hem de siyasal/teritoryal sistemlerini aşmaktadır. Bu örgütsel yapı teritoryaliteden ayrı düşünülemez. Zira AB kapsamında networklerin yanı sıra ulus-üstü merkezileşme süreçleri de bulunmaktadır ve ortaya çıkan ulus-üstü düzeyi de AB teritoryasını referans almaktadır. Kaldı ki bu yönetim modeli, her ne kadar etki merkezleri konusunda değişkenliği işaret etse de temelde gücün nasıl kullanılabilceği konusunda aktörler için referans teşkil etmektedir. AB süreçlerine dâhil olan aktörler, bu kanallar vasıtasıyla etkili olmaktadır. Ele alınan konunun niteliğine bağlı olarak söz konusu süreçler, AB mekânsallıklarını şekillendirmektedir. Farklı aktörlerin dâhil olduğu coğrafi ölçeğin örüntülü yapısı, AB coğrafi alanını kapsayan hiyerarşik, kısmi ve esnek bir coğrafi merkezilik ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, söz konusu heterarşik yapı içerisinde ulus-üstü merkezileşme veyahut da Stefano Bartolini'nin terimleriyle ifade etmek gerekirse *merkez oluşturma (centre formation)* sürecinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.³⁴³

³⁴² Hooghe ve Marks'a göre çok-düzeyle yönetim iki farklı forma sahiptir. I. formda farklı düzeylerde çeşitli yetki alanları vardır ve bunlar, genel amaçlı bir yapı ya da birim oluşturmaya yöneliktir. Aynı zamanda formel konumdaki birimler, genellikle birbiriyle kesişmeyen nitelikte yetkilere sahiptir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse bir yetki içerisindeki yetkiler, farklı birimler ve genellikle sınırlı düzeyler içerisinde (uluslararası, ulusal, bölgesel, meso, yerel) dağılmıştır. II. form ise genel-nitelikli bir form oluşturmaktan ziyade belli hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla farklı düzeydeki birimlerin ve çok sayıda yetki düzeyinin karmaşık bir yapıda bir araya gelmesini ifade eder. Bu yapıda birim üyelikleri birbiriyle kesişir niteliktedir. Liesbet Hooghe, Gary Marks, "Types of Multi-Level Governance", *Handbook on Multi-Level Governance*, ed. Henrik Enderlein, Sonja Wälti, Michael Zürn, Gloucestershire: Edward Elgar Publishing, 2010, ss. 17-22.

³⁴³ Stefano Bartolini, *Restructuring Europe: Centre Formation, System Building and Political Structuring Between the Nation-State and the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2005, ss. 116-176. Bartolini, AB içerisinde merkez oluşturma süreçlerini ele alırken bu yapıyı, modern ulusal devletin merkez oluşturma süreçlerini referans alarak yapmaktadır. Açık ki AB örgütlenmesini modern ulusal devletin yönetim sistemi çerçevesinde ele almak, Birliğin zayıf bir teritoryal yapıya sahip olduğu sonucu ortaya çıkaracaktır ki Bartolini'nin ulaştığı sonuç da bu şekildedir.

3.2.2.2. Birlik Yönetimsel Alanı ve Egemenlik-Dışı Sistem

Yukarıda belirtilen açıklamalar temelinde bakıldığında AB düzeyi, içerisinde çeşitli aktörlerin yer aldığı siyasal bir düzenleyici alan veyahut da Bartolini'nin ifadesiyle bir *yönetimsel alan (governmental area)* ortaya çıkarmaktadır. Bu alan içerisinde aktörler etkileşime girmekte ve AB coğrafi alanı kapsamında düzenleyici etki ortaya çıkmaktadır; böylece hem siyasal hem de teritoryal anlamda yeni bir ölçek şekillenmektedir. Bu husus, özellikle devletlerarası ilişkiler açısından önemlidir. AB, devletlerarasında bir etkileşim formu oluşturmakta ve devlet dışındaki aktörlerin de dâhil olduğu yeni bir davranışsal ve düzenleyici etki alanı ortaya çıkarmaktadır.

Bartolini'nin kavramsallaştırması temelinde siyasal alanlar, *doğal alanlar (naturel area)* ve *yönetimsel alanlar* olarak tasnif edilmektedir. Bu noktada temel kıstas, sistem içerisindeki aktörler arasında uyumluluk ve koordinasyon sağlamaya yönelik olarak üçüncü özellikli bir aktörün var olup olmamasıdır. Doğal alanlarda üçüncü bir düzenleyici birim yoktur ve bu bakımdan her bir aktör, diğer aktörlerin davranışını *salt güç ilişkileriyle etkileyerek* yönlendirmeye çalışır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse doğal alanlar, her bir aktörün münhasıran sahip olduğu kaynaklara göre gücü tanımlar (ekonomik, sembolik ya da şiddete yönelik) ve bunların stratejik kullanımı, çatışma ve müzakere yöntemleriyle gerçekleşir. Bu ortamda ortaya çıkabilecek olası çatışmaların sonuçları genellikle belirsizdir ve bu bakımdan da istikrarsız bir düzen vardır. Doğal alanlarda kaynaklar ve onların stratejik değerlerindeki değişimler, kurulu anlaşmaları ve ilişki kalıplarını değiştirebilir; davranışsal uyum ve istikrar geçici bir niteliğe sahiptir; aktörlerin belli bir zamandaki beklenti ve iddialarına bağlı olan unsurlar değişkenlik gösterir.³⁴⁴ Bir belirsizlik alanı olarak kavramsallaştırılan ve aktörlerin sahip olduğu kapasiteye göre eylemde bulunduğu uluslararası ilişkiler, doğal alanlara örnek olarak gösterilebilir.

Her bir aktörün güç ve davranışlarının münhasıran sahip olduğu kaynak ve kapasiteye göre belirlendiği doğal alanların aksine yönetimsel alan, aktörler arasındaki hiyerarşilerin tanımlanmış kural ve normlar temelinde işlediği ve merkezi hiyerarşi içerisinde üçüncü bir aktörün yönlendirme kapasitesinin olduğu bir alandır. Başka bir

³⁴⁴ Ibid., ss. 27-28.

şekilde ifade etmek gerekirse yönetsel alanda davranışsal uyum ve istikrar, belli bir aktörün düzenleyici yapısı içerisinde gerçekleşir; aktörlerin davranışlarını etkileyen ve etkileşimlerin düzenliliğini sağlayan yapı, istikrarlı ve sabitleştirilmiş bir siyasal alan ortaya çıkarır. Oluşturulan bu sistem içerisinde genelleştirilmiş ve istikrarlı hâle getirilmiş bir yapı kurularak üretilen değerlerin edinimi ve dağılımı konusunda aktörler arasında bir uyum ortaya çıkar. Bu bakımdan herhangi bir yönetsel alanın ürettiği nihai çıktı, doğal alanlardan farklı olarak, diğer aktörler için de bir uyumluluk ve değer anlamına gelmektedir.³⁴⁵

Yukarıda belirtilen değişkenler kapsamında değerlendirildiğinde AB yönetsel/siyasal örgütlenmesinin, çok-terafıllık temelinde, farklı aktörlerin sürece dâhil olduğu ancak AB'nin kendi yetki alanlarında düzenleyici hiyerarşik kapasiteye sahip bir yönetsel alan oluşturduğu ileri sürülebilir. AB örgütsel yapısı içerisinde politika-oluşturma süreçlerine dâhil olan aktörlerin çeşitliliği, söz konusu aktörlerin AB sistemine yönelik katılımını teşvik etmekte ve bu da sistemin işlerliğini desteklemektedir. Sistemin ürettiği çıktıların düzenleyici gücü, siyasal sistemin daimi olarak yeniden üretilmesini beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan AB sistemi içerisinde öncelikle ekonomik alanda başlayan düzenleyici işlevin modern devletlerin idari ve ekonomik sınırlarına nüfuz etmesi, sınır-ötesi (cross-border) ekonomik ve idari etkileşimi olağanlaştırması ve yerel ile bölgesel birimleri sistem kapsamına dâhil etmesi, iç içe geçmiş bir yapılanmanın ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bu yapı içerisinde ulus-altı birimler, modern devlet birimlerinin aracı rolüne ihtiyaç duymaksızın doğrudan AB sistemine dâhil olabilirler ve sisteme katılım isteklerini arttırabilirler. Bu bakımdan her ne kadar hiyerarşik bir yapı olsa da Birliğin kurumsal yetki alanlarının belirsiz ve çok-terafıllı bir yönetsel alan olduğu ileri sürülebilir.³⁴⁶ Oluşturulan bu kurumsal yapı bağlamında devletlerin ve diğer aktörlerin davranışlarının tanzim edildiği bir düzen ortaya çıkmakta ve bu düzen, AB'nin hem iç hem de dış politika süreçlerini şekillendirmektedir.³⁴⁷

Birlik çapında yeni bir siyasal alanın ortaya çıkması, esasında bir ölçek inşa sürecidir. Şöyle ki her ne kadar ölçekler çalışmada verili bir şekilde ulus-altı, ulusal ve

³⁴⁵ Ibid., s. 28.

³⁴⁶ Bu hususta bkz. Ibid., ss. 36-55.

³⁴⁷ Smith, op.cit., s. 12.

ulus-üstü olarak kullanılsa da siyasal ve coğrafi olarak inşa edilen ölçek, AB ölçeğidir. Aslında ölçekler, daimi olarak bir akışkanlık ve değişkenlik halindedir.³⁴⁸ Bununla birlikte bu durum, ölçeklerin bir sabite olamayacağı anlamına gelmemektedir. Neil Smith'in de belirttiği üzere ölçekler, daimi bir oluş halindedir ancak bir kere oluştuklarında bir sabite hâline gelebilirler. Böylece ekonomik, sosyal, siyasal vb. süreçlerin işleyişi için maddi bir çerçeve oluştururlar.³⁴⁹ Bu bakımdan Birlik siyasal ölçeği hem mekânsal hem de yönetsel anlamda yeni bir ölçek oluşturmaktadır. Bu ölçek içerisinde akışkan networkler ve kesişen mekânsallıklar ortaya çıkabilir. Ancak ölçeğin nihai çerçevesi, AB düzeyidir. Bu da Birliğin siyasal/teritoryal sınırlandırılmışlığına katkı sağlar niteliktedir. Oluşturulan networkler, birincil olarak AB coğrafi ölçeğinde, dolayısıyla AB teritoryası boyunca anlam kazanmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında AB siyasal/coğrafi ölçeğinin çok-düzeyle ve çok-merkezli ancak aynı zamanda ulus-üstü hiyerarşik bir örgütsel yapı içerisinde süreçleri yönlendirdiği görülmektedir. Bu durum, Birliğin kapasitesini nasıl eyleme dönüştürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bu karmaşık ve birbiriyle kesişen nitelikte bağlantısallıklar içerisinde AB, kendi mekânı üzerinde düzenleyici bir aktör konumuna gelmekte ve bu şekilde bir yetke ortaya çıkmaktadır. Bu yetkenin dayanağı, modern teritoryal devletin egemenlik ilkesinden farklı bir kavramsallaştırmayı gerektirmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse modern devletin yetkesinin temel dayanağı normatif egemenlikten AB çerçevesinde böyle bir normatiflikten bahsetmek güçtür. Birlik, merkezi düzenleyici kapasitenin güçlü olduğu alanlarda etkin veyahut eyleme dönük egemen işlevselliğe sahiptir.

Modern devletin teritoryal karakteristiklerine ilişkin niteliklerinden biri olan egemenlik, temelde nihai karar alma mercii olarak anlaşılmaktadır ki aslında bu kavramsallaştırma, modern devletin yapısına uygundur. Böyle bir tanımlama, özellikle kriz durumlarında, nihai kararın kim tarafından alınacağına ilişkin bir sorunsal ortaya çıkarmaktadır.³⁵⁰ Herhangi bir konuda karar alırken kararın kim tarafından ve nasıl

³⁴⁸ Bkz. David Delaney, Helga Leitneh, "The Political Construction of Scale", *Political Geography*, Vol. 16, No. 2, 1997, ss. 93-97.

³⁴⁹ Neil Smith, "Remaking Scale: Competition and Cooperation in Pre-National and Post-National Europe", *State/Space: A Reader*, ed. Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones, Gordon MacLeod, Massachusetts: Blackwell Publishing, 2003, ss. 228-239.

³⁵⁰ Nitekim söz konusu durum, bilindiği üzere Carl Schmitt tarafından "egemen istisna halinde karar verendir" ifadesiyle belirtilir. Egemenliğin somut olarak kim tarafından kullanıldığına odaklanan Schmitt'e

alınması gerektiğine ilişkin ortaya çıkan bir belirsizlik durumu, nihai kararın kim tarafından alınması gerektiği konusunda normatif ve pratik olarak hiyerarşik bir sistemin varlığını referans hâline getirmektedir. Böyle bir yaklaşım, daha önce de belirtildiği üzere egemenlik ve yetke kavramlarını birbiriyle örtüştürmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse yetke, en üst düzeyde karar-alma yeteneği olarak kavramsal hâle getirilen egemenliğe tâbi olmaktadır. Buna karşın yetkenin ortaya çıkması için egemenlikle donatılmış bir hiyerarşinin var olması zorunluluk oluşturmamaktadır. Örneğin bir dini lider kendi cemaati veyahut da bir ebeveyn çocukları üzerinde iddiada bulunabilir. Ancak söz konusu kontrol iddiası, kaçınılmaz olarak egemenlik düşüncesine dayanmak zorunda değildir.³⁵¹ Bu bakımdan belli bir mekân ya da kişi(ler) üzerinde kontrol kurmak ya da bir konuda kararın şekillenmesini sağlamak, egemenlikle donatılmış nihai bir karar alıcının varlığını gerektirmez. Söz konusu süreçlere farklı birimler de dâhil olabilir ve alınan kararların kim tarafından alındığından ziyade nasıl alındığı ve ortaya çıkardığı etkiler dikkate alınabilir. Bu şekilde yetke sorunsalı, normatif ve pratik anlamda egemenlik düşüncesinden ayrıştırılabilir.

AB örgütsel yapısının, her ne kadar sistem içerisinde belirli alanlarda ulus-üstü emredici bir hiyerarşik yapı olsa da normatif anlamda modern devlet mantığında bir egemenlik düşünceli olmaksızın işlediği ileri sürülebilir. AB'nin işleyişinde düşünceli olarak modern egemenlik iddiası yoktur ve AB, anlaşmalardan doğan yetkilerini kullanmaktadır. Çok-düzeyle karar alma yapısı, farklı coğrafi ölçekleri bünyesinde barındırmakta ve AB hiyerarşik yapısının yasal/formel dayanağı olduğu durumlarda bu çerçevede alınan kararlar, tüm Birlik coğrafyası üzerinde etki ortaya çıkarmaktadır. Çok-düzeyle çerçevede alınan kararlar, sıfır-toplamlı bir sürecin çıktısı değildir. Üye devletler bazı işlevsel alanlarını AB düzeyine taşımakta ve bu süreç, eş zamanlı olarak aslında devlete ait olan sorumluluk alanlarının ulus-altı birimlere kanalize olmasını beraberinde getirmektedir. Hem hükümetler-arası hem de iç politika benzeri bir yapıda düzenleyici süreçler ortaya çıkmaktadır.³⁵² Bu yapı içerisinde AB, sahip olduğu yetki alanları itibarıyla normatif egemenlik düşünceli olmaksızın pratik anlamda nihai düzenleyici

göre egemenlik, hiçbir denetime tâbi olmaksızın hem son derece acil bir durumun söz konusu olup olmadığına hem de bunu bertaraf etmek için ne yapılması gerektiğine karar vermekle varlık kazanır. Bu hususta bir değerlendirme için bkz. Toros Güneş Esgün, "Carl Schmitt", *Siyaset Felsefesi Tarihi*, Cilt I-II, ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2013, ss. 495-511.

³⁵¹ Caporaso, "Changes in the...", s. 9.

³⁵² Caporaso, "The European Union...", s. 46.

aktör konumunda olmaktadır. Bu bakımdan AB yönetimsel/siyasal örgütlenmesi, emredici hiyerarşik düzeni olan ancak *egemenlikle-sarılmayan*³⁵³ bir yapı olarak belirtilebilir.³⁵⁴ AB yönetimsel sistemi içerisinde üye devletler hâlâ normatif anlamda egemen teritoryal birimlerdir. Bununla birlikte AB yasal bir yetkedir ve bu yasal yetke, coğrafi olarak teritoryal bir kapsama sahiptir. AB normlarına aykırılık halinde başta ABAD olmak üzere Komisyon ve AP gibi birimler, ilgili aykırılığa karşı önlemler alınması sürecini başlatabilmektedir. Bu durum AB'ye özerk bir yapı kazandırmaktadır. Özerk yetke, kaçınılmaz olarak şu ya da bu iktidar formuna dayanan bir yetkiyi gerektirmektedir. Birliğin hukuki gücü, kendisine bu özerkliği vermektedir.

Özetlemek gerekirse AB örgütlenmesi, dikey ve yatay nitelikteki bağlantıların bulunduğu, çok-düzeyle ve çok-aktörlü bir yönetim yapısı görünümündedir. Bu yapı içerisinde farklı coğrafi ölçekler bulunmaktadır ve üye devletler, siyasal/teritoryal sınırlandırılmışlık açısından Birlik içerisindeki tek örgütlenme modelidir. Ulus-altı birimler, her ne kadar Birlik ölçeğinde doğrudan temsil imkânına sahip olsalar da ulusal devletlerin teritoryal sınırlandırılmışlığı içerisinde birer coğrafi ölçek konumundadır. Tüm bu aktörlerin Birlik düzeyinde bir araya gelmeleri, AB'nin hiyerarşik düzenleyici kapasitesi de göz önünde bulundurulduğunda, bir yönetimsel/siyasal alan ve ölçek şekillendirmektedir. İster yatay ister dikey bağlantısallıklar çerçevesinde işlesin Birlik, yeni bir siyasal ve coğrafi ölçek ortaya çıkarmaktadır ve esasında bu ölçek tektir. Birliğin

³⁵³ Rosenau, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası ilişkilerin yeni bir kavramsallaştırma çerçevesinde ele alınması gerektiğini (Rosenau, uluslararası alternatif olarak post-uluslararası kavramını kullanır) ileri sürer. Zira içinde bulunduğumuz dünya çok-merkezli bir yapı sergilemektedir. Bu yapıda Rosenau, modern devletler ile diğer aktörler (çok-uluslu şirketler, etnik gruplar, bürokratik birimler, siyasal partiler, ulus-altı idari birimler, ulus-aşırı toplumlar, uluslararası organizasyonlar vb.) arasında ikili bir ayrıma gider. Devletleri *egemenlikle-sarılmı (sovereignty-bound)* birimler olarak değerlendirirken diğer aktörleri *egemenlikle-sarılmı olmayan (sovereignty-free)* birimler olarak kavramsallaştırır. Rosenau'ya göre egemenlikle-sarılmı olmayan birimler de dünya politikasında etki sahibi olabilirler ve dünya üzerinde düzen üretimine katkıda bulunabilirler. Kaldı ki aktörlerin dünya siyaseti üzerinde etki ortaya çıkarmasını sağlayan unsur, egemenlik veyahut başka temeldeki yasal ayrıcalıklar değildir; *bundan ziyade ilişkisel görüngülere odaklanmak gerekmektedir*. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse yönetebildikleri yetke yapısının nasıl işlediği ele alınmalıdır. Böyle bir kavramsallaştırma ve anlayış, uluslararası dünya ile post-uluslararası dünyadan oluşan dünya politikasındaki süreçleri anlamlandırmak için faydalı olacak bir kavramsallaştırma ve anlayıştır. James Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, New Jersey: Princeton University Press, 1990, ss. 3-45.

³⁵⁴ Benzer bir önerme Eski Federal Almanya Anayasa Mahkemesi üyesi ve kamu hukukçusu Dieter Grimm tarafından da ileri sürülmüştür. Grimm'e göre egemenlik, klasik anlamda modern devlet dışında başka bir örgütlenme modelinde mevcut değildir. Ancak günümüzde devletler dışında da kamu gücünü kullanan aktörler vardır. Uluslararası kuruluşlar ve mevcut durumda AB gibi birimler de kamusal nitelikte güç kullanmaktadır. Bu da egemenlik kavramının hukuksal-siyasal alanda kullanılmasını koşulsal hâle getirmektedir. Göztepe, op.cit., s. 91.

hiyerarşik düzenleyici kapasitesi ise normatif anlamda egemenlik ilkesine sahip olmasa da pratikte nihai karar-mercii anlamında etkin egemenliğe sahiptir. Bu hiyerarşik düzenleyici kapasite, Birliğin teritoryal bir düzenlilik mekânı şekillendirme yeteneğini belirleyen temel unsurlardan biridir.

3.2.3. Birliğin Teritoryal Yetke Yapısı ve Kapsamı

Daha önce de belirtildiği üzere tüm yönetsel/siyasal örgütlenmeler, kendi mekânlarında farklı biçimlerde etki ortaya çıkarmaktadır. Modern devletler, merkezi bir yapılanma şeklinde doğrudan etki ortaya çıkarırken imparatorluklar, daha karmaşık bir yönetim modeli çerçevesinde şekillenen bir etki yapısına sahiptir. Birlik düzeyindeki süreçler ise her iki modelin unsurlarını da bünyesinde barındıran bir nitelik göstermektedir. AB ölçeğinde politika-oluşturma süreçleri, çok-düzeyle ve değişken bir yönetim çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. AB'nin iç içe geçmiş ve birbirine bağlı yönetim sisteminin teritoryalite ve mekânsallıkla ilişkisi, genellikle iki farklı önerme çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu önermelerden ilki, AB yetkilerinin üye devletlerin teritoryal yetkilerine bağlı olduğu önermesini temel referans noktası olarak ele almaktadır. İkincisi ise AB'nin sahip olduğu yetkilerin, devletlerin üstünde bir teritoryalite ortaya çıkardığıdır.

Birinci önerme AB'nin teritoryal statüsünün ve bununla bağlantılı olarak teritoryasının ikincil bir konuma sahip olduğu üzerinde duran devlet-merkezli yaklaşımdır. Bu yaklaşım, AB yetkilerinin üye devlet teritoryalitelilerinin bir araya geldiği bir *ortak teritoryalite havuzundan (pooled territoriality)* oluştuğu önermesine dayanmaktadır. Bu bakış açısının temelinde, Avrupa bütünleşmesinin modern devletin teritoryal egemenlik düşünselini ortadan kaldırmadığı ve sözde AB siyasal ve coğrafi alanının üye devletlerin teritoryalitelilerine bağlı olduğu iddiası vardır. Üye devletler, kendi egemen teritoryal yetkilerinin bir kısmını AB'ye devretmektedir ve AB de bu teritoryalite havuzundaki yetkilerine istinaden eylemde bulunmaktadır.³⁵⁵ AB çapında bir kamusal bir siyasal alan ve mekân yoktur veyahut olsa bile etkisizdir. Üyelik prosedürü gibi AB mevzuatından kaynaklı yasal süreçler, üye devlet teritoryalarında birer-örnek olarak uygulanmamaktadır. Yetki alanları itibarıyla farklı düzeylerin olması ve bazı üye

³⁵⁵ Phil Allmendinger et al., "Europeanizing Territoriality—Towards Soft Spaces?", *Environment and Planning*, Vol. 46, No. 11, 2014, s. 2708.

devletlerin AB sistemini oluşturan süreçlerin dışında kalması, AB'nin kendinden menkul bir teritoryal statü ve dizayna sahip olmasını engellemektedir³⁵⁶ ve Birlik teritoryal yapısının istikrarsız olmasını beraberinde getirmektedir.³⁵⁷ Bir devletin AB'ye dâhil olması veyahut AB'den ayrılması, Birlik yasal yapısının coğrafi etki alanının daralmasına sebep olmaktadır. Bu bakımdan AB'ye özgü teritoryal yetki alanları yoktur. AB'nin çeşitli mekânsallıkları, üye devletlerin teritoryal yetkilerine ve alanlarına bağlı olarak şekillenmektedir.

Bu yaklaşım çerçevesinde bakıldığında AB'nin teritoryası, modern devletlerin teritoryal alanlarıyla benzerlik göstermekle birlikte, farklılıklar içermektedir. AB teritoryasının coğrafi büyüklüğü ve konumunun değişimi, teritoryanın bir devletten başka bir devlete transfer edilmesi şeklinde gerçekleşmemektedir. Örgüte üye olan devletler, bir bütün olarak AB'ye dâhil olmakta ve Birliğin coğrafi kütlesi, yeni üyeliklerle (ya da üyelikten ayrılmalarda) birlikte değişime uğramaktadır. AB teritoryası da üye devlet teritoryalarının toplamından ibaret olmaktadır. Üye devletler kendi teritoryal mekânlarını gönüllü olarak AB'ye dâhil etmektedir ki bu durum, modern devletlerarasındaki teritoryal alan değişimlerinden farklılık arz etmektedir. AB teritoryası hem genişleyen (daralan)³⁵⁸ hem de değişken bir karaktere sahiptir.³⁵⁹

İkinci kategoride ise AB'nin sahip olduğu yetkilerin özerk bir alan ortaya çıkardığı ve bu bakımdan da AB yapısının bir *üst-teritoryalite (supra-territoriality)* olarak görülmesi gerektiği önermesi yer almaktadır. Bu yaklaşımın temelinde, AB'nin sahip olduğu ve kullandığı yetkilerin siyasal/yasal emredicilik boyutuna sahip olması bulunmaktadır. AB düzeyinde alınan kararlar, üye devletlerin sözde mekânsal konteyner olan teritoryaları üzerinde doğrudan etkide bulunmaktadır.³⁶⁰ AB kurumlarının bu

³⁵⁶ Neha Jaganathan, "Territorialization of the European Union: Differences in Integration", *Claremont-UC Undergraduate Research Conference on the European Union*, 2010, ss. 3-4.

³⁵⁷ Gertjan Dijkink, Virginie Mamadouh, "Territoriality and the EU Citizen", *State Territoriality and European Integration*, ed. Michael Burgess, Hans Vollaard, London: Routledge Press, 2006, s. 152.

³⁵⁸ Açık ki AB'nin genişlemesi şu veyahut bu yaklaşım çerçevesinde analiz edilebilir. Genişlemenin siyasal niteliğine ve meşruiyetine ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak Birlik'ten ayrılmanın meşruiyeti ve teorisine ilişkin tartışmalar oldukça azdır. Bu hususta yapılmış bir değerlendirme için bkz. Christopher Lord, "The Legitimacy of Exits from the European Union", *Journal of European Integration*, Vol. 39, No. 5, 2017, ss. 499-513.

³⁵⁹ Virginie Mamadouh, "The Territoriality of European Integration and the Territorial Features of the European Union: The First 50 Years", *Royal Dutch Environmental Society*, Vol. 92, No. 4, 2001, ss. 245-246.

³⁶⁰ Bu hususta bkz. Reçber, op.cit., ss. 82-90.

siyasal/yasal emredici kuralları, ulus-üstü nitelikte bir teritoryalite ortaya çıkarmakta ve üye devletlerin teritoryal egemenliğini dönüştürmektedir. Tek pazar bu hususta önemli bir örnektir. Tek pazara ilişkin çok sayıda teknik düzenleme üye aday devletler üzerinde doğrudan etki doğurmakta ve söz konusu kurallara uyulması, ABAD'ın denetimi altında bulunmaktadır.³⁶¹ Nitekim ABAD, Costa-Enel Davası'nda AB andlaşmalarının ve mevzuatının üye devletlerin ulusal hukuk sistemlerine üstün olduğunu belirtmektedir. Ancak bu durum, devletlerarasında yapılan andlaşmalardan farklıdır. Mahkeme'ye göre Birlik hukukunun ulusal hukuklara üstün olmasının kaynağını, mevzuatının bağımsız bir hukuk dayanağı olması oluşturmaktadır ki Hans Lindahl bu durumu, ABAD'ın andlaşmalara anayasal bir nitelik kazandırması (the Court's constitutionalization of the Treaties) olarak tanımlamaktadır.³⁶²

AB yapısının bir üst-teritoryalite olduğu yaklaşımı kapsamında teritoryalitesi değerlendirildiğinde, Birliğin münhasır bir teritoryal düşünsel ve pratiğinin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. AB siyasal (güvenlik), sosyal ve ekonomik hedefleri çerçevesinde kendi özerk teritoryal alanına sahiptir ve bu alan üzerinde ulus-üstü kurumsal yapıları aracılığıyla etki ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca teritoryanın doğrudan kendisi, siyasal bir unsur olarak Birlik politikalarına dâhil olmaya başlamıştır ki bunun en temel göstergelerinden biri *teritoryal uyum* politikasıdır. Bu politika, üye devletlerin teritoryaları ve yerel ölçekteki birimleri barındıran, çok-düzeyle bir yönetim düşünselini benimseyen ve AB çapında mekânsal bir bakış açısı ve teritoryal sınırlandırılmışlık geliştiren bir niteliktedir. Her ne kadar bu yapıda tam bir ulus-üstü teritoryaliteden bahsedilemese de teritoryal meselelerin AB sathına girmesini göstermesi açısından önemlidir.³⁶³

Açıktır ki AB'nin kendi siyasal/teritoryal biçimlenimi ve buna uygun bir teritoryası olsa da bu durum, modern devletlerin teritoryal statüsüyle kıyaslandığında oldukça kısıtlıdır. Hem AB teritoryasının üye devletlerin teritoryalarına bağlı yapısı hem de

³⁶¹ Allmendinger et al., loc.cit.

³⁶² Hans Lindahl, "Sovereignty and Representation in the European Union", *Sovereignty in Transition*, ed. Neil Walker, Portland: Hart Publishing, 2003, s. 109. İlgili davada ABAD, uluslararası hukuka gönderme yapmadan Birlik hukukunun üstünlüğünün kendine özgü yapısından kaynaklı olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Mahkemeye göre "*AET Andlaşması yürürlüğe girdiği andan itibaren üye devletlerin hukuk sistemleriyle bütünleşen ve yargı yerlerini bağlayan özgün bir hukuk düzeni kurmuştur.*" Ayşe Işıl Karakaş, *Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği*, İstanbul: Der Yayınları, 1993, s. 95.

³⁶³ Bu husus sonraki bölümde detaylı olacak ele alınacaktır.

mevzuatının teritoryal olarak tüm üye devletlerin teritoryalarında birer-örnek olarak uygulanmaması, genel anlamda AB'nin modern ulusal nitelikteki devletlere benzer bir teritoryal yapıya sahip olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Bu durum, AB'nin kendine özgü bir teritoryal pratiğe sahip olmadığı şeklinde de yorumlanamaz. Zira yukarıda da belirtildiği üzere AB'nin bazı alanlarda merkezileşmiş bir yapılanmaya gitmesi, siyasal ve coğrafi ölçek olarak üye devlet mekânlarını aşan bir niteliğe sahiptir. AB yönetimsel yapısının değişken niteliğe de göz önünde alındığında bu durum, Birlik siyasal/teritoryal biçimlenimi ve teritoryasının üye devletlerin teritoryalarıyla kesişen ancak farklılaşan bir yapıya sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Aslında bu yapı, ele alınan yeni orta çağcı ve imparatorluk modeliyle de uyumludur. Bununla birlikte dünya, bölgesel nitelikteki ulus-aşırı yönetimsel/siyasal örgütlenmeler arasında bölünmediği için Birliğin genişlemesi başka bir yönetimsel/siyasal örgütlenmenin küçülmesi pahasına gerçekleşmemektedir ki bu durum, Birlik teritoryal genişlemesini ve teritoryasının niteliğini hem modern devletlerden hem de geleneksel imparatorluk modellerinden ayırmaktadır.³⁶⁴

AB teritoryasının üye devletlerin teritoryalarına bağlı yapısı ve mevzuatının teritoryal olarak tüm üye devletlerin teritoryalarında birer-örnek olarak uygulanmaması, Birlik coğrafi alanının ortak bir kamusal mekânsallığa sahip olamayacağı anlamına gelmemektedir. Açıkta ki Birlik, modern devletlerin teritoryal karakterine benzer nitelikte bütünlüklü bir homojen mekâna sahip değildir. Fakat bu durum, tek bir mekân düşünsel ve pratiğinin ortaya çıkmasına engel değildir. Birlik mekânı içerisinde homojen tek mekânsallıklar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bakımdan Birlik teritoryal yapısı ile üye devletlerin teritoryal yapıları arasındaki etkileşim süreçlerinin ele alınması gerekmektedir.

3.2.4. Birlik Teritoryalitesi ile Üye Devlet Teritoryalitesinin İlişkisi

Yukarıda belirtilen iki yaklaşım, AB'ye yönelik klasik devlet-merkezli yaklaşım ile ulus-üstücü yaklaşımın AB teritoryalitesine yönelik türevleridir. İki yaklaşım bir arada değerlendirildiğinde Birlik teritoryalitesinin, üye devletlerin teritoryalitesine bağlı olduğu ancak bu durumun, Birliğin kendi teritoryal yapısını oluşturmasına engel teşkil etmeyeceği ileri sürülebilir. Üye devletler bir bütün olarak AB'ye dâhil olmakta ve AB

³⁶⁴ Bauböck, op.cit., s. 12.

coğrafyası, bu üye devletlerin teritoryalarının toplamından oluşmaktadır. Bununla birlikte AB, coğrafi alanı üzerinde kendi yönetim usullerine göre yetkiler kullanmakta ve bu yetkiler, üye devletlerin mekânsallıkları üzerinde etki ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı teritoryal unsurlar, üye devletlerin teritoryal mekânları ile Birlik mekânsallıklarının kesişmesi, farklılaşması ve AB'nin kendi mekânının ötesinde etkiler ortaya çıkarması şeklinde belirtilebilir.

AB içerisinde çeşitli mekânsallıklar vardır ve bu mekânsallıklar, Birlik içerisinde alan (area) kavramıyla ifade edilmektedir. Avrupa Yüksek Eğitim Alanı, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı, Avrupa Ekonomik Alanı gibi kavramlar temelde AB mekânını işaret etmektedir. Birlik içerisinde farklı mekânsallıkların olması, bu mekânsallıkların birbirini dışlayıcı olduğu anlamına gelmemektedir; bu mekânsallıklar, bütünsellik içerisinde değerlendirildiğinde AB teritoryasının farklı biçimlerde de olsa bir parçasını oluşturmaktadır.³⁶⁵ Diğer yandan AB içerisinde farklı ölçeklerde işlevsellikler bulunmakta ve Birlik düzeyine taşınmaktadır. Modern yaklaşımda genellikle işlev ile teritorya birbirine karşıt unsurlar olarak konumlandırılrsa da Michael Keating'in de belirttiği üzere bunlar, zıt kavramsallaştırmalar değildir ve karşılıklı olarak bağlıdır. Bu çerçevede işlevsel nitelikler AB düzeyine taşınmakta, yeni bir teritoryal ve işlevsel sınırlandırılmışlık ortaya çıkmaktadır.³⁶⁶

AB, öncelikli olarak devletlerin teritoryal mekânları üzerine temellenmiş bir yapılanmadır. Bununla birlikte AB mekânı, devletlerin teritoryalarının toplamına indirgenemez; onlardan da ayrılamaz. Ayrıca üye devletlerin teritoryalitesi ve mekânı ile Birliğin teritoryalitesi ve mekânı arasında keskin bir ayrım yoktur; bunlar bir arada yer almaktadır. Fakat Birlik teritoryalitesi ve mekânı, devletlerin teritoryal ve mekânsal yapılarını yeniden düzenlemektedir.³⁶⁷ Devletler, AB üyesi olabilmek için kendi teritoryal yapılarını dönüştürmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse üye ve üye aday devletler, AB'nin teritoryal yapısına uyum sağlayabilmek amacıyla yeniden teritoryalleşmektedir. Bu bakımdan AB'nin etkin olduğu coğrafi alan üzerinde kendi

³⁶⁵ Luiza Bialasiewicz et al., "The Constitution of EU Territory", *Comparative European Politics*, Vol. 3, No. 3, 2005, ss. 333-334.

³⁶⁶ Michael Keating, *Rescaling the European State: The Making of Territory and the Rise of the Meso*, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 18.

³⁶⁷ Teresa Pullano, "The Evolving Category of Territory: From the Modern State to the European Union", *GARNET Working Paper*, No. 64, 2009, s. 9.

yapısına ve hedeflerine uygun olarak oluşturmak istediği mekânsallıklar, üye devletlerin teritoryaları üzerinde etki ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra Birlik, teritoryası üzerinde oluşturmaya çalıştığı mekânsallıkları gerçekleştirebilmek için üye devletlerin teritoryal örgütlenmelerine dâhil olmaktadır.

AB'nin üye devletlerin teritoryal yapısına sirayet eden yapısı, aslında Sack'ın Roma Katolik Kilise'nin teritoryal örgütlenmesine ilişkin önermelerine benzer bir niteliğe sahiptir.³⁶⁸ Nasıl Katolik Kilisesi, Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul ettikten sonra İmparatorluğun idari sistemine dahil ederek hiyerarşik bir teritoryal yapı kurduysa üye devletlerin kendi istekleri neticesinde dâhil oldukları AB de üye devletlerin teritoryal yapıları üzerinden kendi teritoryal örgütlenmesini ve düzenini şekillendirebilmektedir. Bu bakımdan AB teritoryal yapısının üye devletlerin teritoryaliteleriyle karşılık içerisinde ele alınması gerekmemektedir. AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan mekânsallıkların üye devletlerin teritoryaliteleri üzerinde etki ortaya çıkarması, üye devletlerin kendi teritoryal yapılarının lağvolduğu şeklinde yorumlanamaz. Üye devletlerin teritoryal yapıları, yeniden yapılandırılmakla birlikte, pratikte ve normatif olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Bu durum, aslında teritoryal yapıların kesişmesinin doğal bir neticesidir. Jörg Friedrichs de belirttiği üzere AB üyesi devletlerin teritoryal mekânsallıkları varlığını sürdürmekte ve üye devletler, olası tehditlere karşı kendi teritoryalarını münhasıran koruma hakkını elinde bulundurmaktadır.³⁶⁹ Bu bakımdan iki yönetsel/siyasal örgütlenme modelinin bir arada yer alması, kaçınılmaz olarak üye devlet teritoryal yapılarının AB'ye bağlı olduğu ya da

³⁶⁸ Sack'a göre Roma Katolik Kilisesi'nin teritoryal yapısı karmaşık bir gelişim süreci izlemiştir. Kilise, gevşek bir örgütlenme modelinden bürokratik ve hiyerarşik bir modele dönüşmüştür. Şöyle ki Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu tarafından kabulünden önce Hıristiyanlık, hiyerarşik bir Kilise yapısı etrafından bir araya gelmeye başlamıştır. Kilise, toplum içerisinde ayrıcalıklı bir konum kazanmış ve hiyerarşik bir yapı kurmuştur. Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul edince İmparatorluğun tüm yönetim araçları Kilise'nin kullanıma açılmış ve Kilise yetkilileri de idari sistem içerisine dâhil olmuştur. Kilise yetkililerinin kendi aralarındaki ve Kilise yetkilileriyle İmparatorluk yetkilileri arasındaki ilişkiler, bürokratik bir temelde kişisel bağlantılardan ayrılmıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nun dağılması ve feodal sistemin ortaya çıkmasıyla birlikte, Kilise sisteminin dünyevi yönü de feodalize olmuş ve sistemin teritoryal yapısı zayıflamıştır. Kilise ise uhrevi hiyerarşisini katılaştırarak ve Papa'nın konumunu güçlendirmeye çalışarak kendi pozisyonunu korumaya çalışmıştır. Reformasyon döneminden sonra Kilise, modern düşünsele uyum sağlayamadığından ötürü dünyevi olandan ayrılıp daha çok uhrevi olana yönelmiştir. Bu bakımdan din adamlarının kaynakların bölüşümü üzerindeki etkisi zamanla ortadan kalkmıştır. Sack, op.cit., Dördüncü Bölüm.

³⁶⁹ Jörg Friedrichs, "When Push Comes to Shove the Territorial Monopoly of Force and the Travails of Neomedieval Europe", *State Territoriality and European Integration*, ed. Michael Burgess, Hans Vollaard, London: Routledge Press, 2006, ss. 229-231.

tersi durumun gerçekleştiği şekilde yorumlanmamalıdır. Bu iki yapı, karşılıklı bağlantılı ve kesişimli bir düzende bir araya gelmektedir. Üye devletlerin teritoryal yapıları varlığını devam ettirmekte ve Birlik, bu yapılara dahil ederek kendi teritoryal düzenini ihdas etmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere AB teritoryası, teritorya parçasının transferi yoluyla değil, bir devletin bütün coğrafi külesiyle AB'ye dâhil olmasıyla değişmektedir. AB sistemine dâhil olmak isteyen devletler, kendi istekleriyle gönüllü olarak AB'ye dâhil olmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB'ye dâhil olmak, şiddet içeren ilhak veyahut da ayrılma süreçleriyle değil, barışçıl bir şekilde gerçekleşmektedir³⁷⁰ ki bu durum, Jan Zielonka'ya göre AB'nin *Yeni-Orta Çağ İmparatorluğu (Neo-Medieval Empire)* olduğunun temel göstergelerinden biridir. O'na göre AB'nin genişleme sürecini *Yeni-Vestfalyan (Neo-Westphalian)* imparatorluklardan ayıran temel farklılıklardan biri budur. Yeni-Vestfalyan imparatorluklarda teritoryal edinim, ağırlıklı olarak savaş yoluyla gerçekleşmekteyken AB kapsamında bu süreçler, davet yoluyla ve gönüllü olarak gerçekleşmektedir.³⁷¹ Bu durum, aslında AB sisteminin bir çekim merkezi olmasının neticesi olarak değerlendirilebilir. Üye ve üye aday devletler, AB mevzuatından kaynaklı yükümlülükleri üstlenmeyi ve oluşturulan mekânsallıklara dâhil olmayı ilkesel olarak kabul etmekte ve bu şekilde ortaya çıkan faydadan yararlanmak istemektedirler. Ancak AB içerisindeki tüm mekânsallıklar, üye devletlerin teritoryalarının bütününde birer-örnek olarak uygulanmamaktadır. AB içerisinde kapsayıcılığı farklı düzeyde olan çeşitli mekânsallıklar vardır. AB'ye dâhil olan devletler tüm coğrafi küleleriyle AB teritoryasına dâhil olmakta ve istisnalar dışında AB müktesebatını olduğu gibi yüklenmeyi taahhüt etmektedirler. Bununla birlikte bazı durumlarda üye devletler, AB mekânsallıklarına tam olarak dâhil olmamaktadırlar. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB politikaları, üye devletlerin tümünde yeknesak olarak uygulanmamaktadır.³⁷² Örneğin Birleşik Krallık ve İrlanda AB üyesidir fakat ÖGAA'nın temel unsurlarından biri olan Schengen Alanı içerisinde yer almamaktadır. Ayrıca yeni üye devletlerin AB'nin çeşitli mekânsallıklarına dâhil olması, belli koşullara ve takvime bağlanmaktadır. Örneğin Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan, AB üyesi olmakla birlikte

³⁷⁰ Mamadouh, op.cit., s. 425.

³⁷¹ Zielonka, op.cit., s. 12.

³⁷² Mamadouh, op.cit., s. 427.

henüz Schengen Alanı içerisinde yer almamaktadır. Bu durum, AB yetki alanlarının yasal topolojisinin farklılaşmasını ve bu alanların ortaya çıkardığı mekânsallıkların tüm AB teritoryasını kapsamamasını beraberinde getirmektedir.

Yukarıda belirtilen durum, Birlik mekânının teritoryal ve işlevsel bitim noktalarının birbiriyle örtüşmemesine sebep olmaktadır. AB düzenlemelerinin bazı üye devletlerde tam olarak uygulanmaması, yetki alanlarının oluşumunda farklılaşma ortaya çıkarmakta ve Birlik yetki alanlarının işlevsel ve teritoryal hatlarını farklılaştırmaktadır.³⁷³ Bu durum sınır-ayırması³⁷⁴ (boundary-unbundling), yani belli bir politika alanına ilişkin düzenlemelerin bütünlüklü olarak bir coğrafi kütleyle sarmadığı bir durum olarak da değerlendirilebilir. AB içerisinde siyasal sınırlar ile işlevsel sınırların farklılaşması, AB müktebatının bütünlüklü bir yapı olmasına rağmen tüm üye devletlerde aynı düzeyde uygulanmasıyla ortaya çıkabileceği gibi Birlik mekânsallıklarının AB teritoryasının ötesine uzanmasıyla da ortaya çıkabilmektedir.

AB, kendi sınırlarının ötesinde de mekânsal etki ortaya çıkarmaktadır. AB kurallarının Birlik teritoryasının dışına uzanması, karar-alma süreçlerine farklı yoğunluklarda dâhil olmayı içermektedir. Jeopolitik bir yapı olarak AB, dış çevresiyle etkileşime girmektedir. Bu süreç karmaşık niteliktedir ve kısmi olarak AB mekânsallıklarına dâhil olmayı içermektedir. Birlik içerisinde oluşturulmaya çalışan mekânsallıklar, AB teritoryasının ötesine uzanmaktadır ki bu durum, içerideki mekânsal düzenin ortaya çıkardığı jeopolitik bir sonuçtur.

AB'nin başta üçüncü devletlerle olmak üzere dış çevresiyle ilişkisi, geleneksel uluslararası işbirliğinden öte bir anlama sahiptir. Daha önce de belirtildiği üzere AB düzeyi, çeşitli coğrafi ölçeklerdeki birimlerin bir araya geldiği bir yapı içerisinde, farklılaşmış yönetim düzeylerinden oluşmaktadır. Bu yapı içerisinde Birlik, üye devletlerin teritoryal yapısına dahil etmekte ve Birlik mekânı, üye devletlerin mekânlarıyla istisnalar dışında kesişir konumda olmaktadır. Bununla birlikte AB, kendisine komşu bölge ve devletlerle de etkileşime girmekte ve kendi teritoryası ötesinde etki ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, AB'nin *dışsal yönetimi (external governance)*

³⁷³ Zielonka, loc.cit.

³⁷⁴ İlgili kavram Richard Bellamy vd.den alınmıştır. Richard Bellamy et al., "European Boundaries in Question?", *Journal of European Integration*, Vol. 39, No. 5, 2017, s. 487.

olarak kavramsallaştırılmaktadır. Basitçe tanımlamak gerekirse dışsal yönetim, Birlik mevzuatının herhangi bir parçasının veyahut tümünün Birlik üyesi olmayan devletler üzerinde etki ortaya çıkarmasıdır.³⁷⁵ AB, kendisine komşu bölgelerle/devletlerle kurumsal nitelikte etkileşime girmektedir. Bu kurumsal etkileşim süreçleri farklı yoğunlukta ve biçimlerde olabilmektedir. Örneğin AB üyesi olmayan Norveç ve İsviçre, Schengen düzenlemelerine taraftır ve ABBK toplantılarına katılmaktadır fakat oy verme hakkı bulunmamaktadır. Norveç ve İsviçre, Avrupa Havacılık Emniyeti Ajansı'na gözlemci statüsüyle üyedir.³⁷⁶ Üçüncü devletlerin yanı sıra Birlik Afrika, Karayip ve Pasifik bölgeleriyle anlaşmalar yoluyla etkileşime girmekte ve komşuluk politikası yoluyla yakın çevresi üzerinde etki ortaya çıkarmaktadır.³⁷⁷ Bu durum, aslında tartışmalı ve tek bir büyük teori bağlamında açıklanamayacak bir kavram olan³⁷⁸ ancak öz itibarıyla “*formel ve enformel kuralların, prosedürlerin, siyasal paradigmaların, tarzların, süreçleri gerçekleştirme şekillerinin ve ortak inançlar ile normların öncelikli olarak AB süreçlerinde tanımlanması ve konsolide olması, daha sonra ise kamusal politikalar, siyasal yapılar ve yerel söylemlere eklenmesi*” olarak tanımlanabilecek olan³⁷⁹ Avrupalılaşıma ya da ABleşme³⁸⁰ (EU-ization) sürecinin sınırların ötesine taşınması olarak da görülebilir.

AB'nin üçüncü devletlerle olan etkileşimi, teritoryalite ve mekânsallık açısından iki sonuç ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak AB, üçüncü devletlerin teritoryal yapılarına müdahil olmakta ve onların teritoryalitelerini dönüştürmektedir. İkinci olarak Birlik

³⁷⁵ Sandra Lavenex, “EU External Governance in ‘Wider Europe’”, *European Public Policy*, Vol. 11, No. 4, 2004, s. 683.

³⁷⁶ Sandra Lavenex, Frank Schimmelfennig, “EU Rules Beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics”, *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, No. 6, 2009, s. 796.

³⁷⁷ Lavenex, loc.cit.

³⁷⁸ Johan P. Olsen, “The Many Faces of Europeanization”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 5, 2002, s. 944.

³⁷⁹ Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli, “A Conversant Research Agenda”, *The Politics of Europeanization*, ed. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 333.

³⁸⁰ Avrupalılaşıma, çeşitli tarihsel dönemlerde farklı şekillerde kendisini izhar etmiş bir kavramdır. Bu bakımdan AB norm ve pratiklerinin hem AB mekânında hem de sınır-ötesinde etki ortaya çıkarması geniş anlamda Avrupalılaşımadan ziyade ABleşme (EU-ization) süreçleri olarak değerlendirilmelidir. ABleşme, mevcut dönem itibarıyla AB mekânı ve ötesindeki dönüşümleri anlayabilme noktasında daha geçerli bir kavram olarak gözükmektedir. Zira Trine Flockhart'ın belirttiği üzere ABleşme, Avrupalılaşıma içerisindeki dönemlerden biridir. Trine Flockhart, “Europeanization or EU-ization? The Transfer of European Norms Across Time and Space”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 4, 2010, ss. 787–810. Bu hususta ayrıca bkz. Hatice Yazgan, “Bir Kavramsal Çerçeve Olarak ‘Avrupalılaşıma’: Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 4, ss. 123-140.

örgütsel yapısının mekânsal uzantısı, AB teritoryasının ötesine gitmektedir. Dışsal yönetim, üçüncü bir devletin AB sisteminin düzenleyici normlarına göre eylemde bulunmasını gerektiren bir özelliğe sahiptir. Bu düzenleyicilik durumu, AB hukuki düzeninin bütünüyle uygulanmasından seçici bir şekilde uygulanmasına giden bir yelpazede olabilir.³⁸¹ Bu durum, AB yönetsel örgütlenmesinin mekânsal etkisinin Birlik sınırları ötesine uzanmasını beraberinde getirmektedir.

AB'nin teritoryal bitim hatlarının ötesinde etki ortaya çıkarması, Birlik kapsamında oluşturulan mekânsallıkların çekim merkezi oluşturmasının neticesi olarak görülebilir. Devletler, AB'nin oluşturduğu mekânsallıklara dâhil olarak bu çekim merkezinin oluşturduğu fırsatlardan yararlanmak istemektedir. Nasıl ki geleneksel olarak imparatorluklar bir kapasite merkezi olarak çevresine doğru yayılma eğilimi göstermekte ve çevredeki gruplar bu merkezle işbirliği yapıyorsa benzer şekilde AB'nin oluşturduğu çekim merkezi de Birlik dışında olan yönetsel yapıları AB'ye yaklaştırmaktadır. Kapasitenin ortaya çıkardığı bu durum, yalnızca imparatorluklara özgü değildir. Kapalı birimler olarak telakki edilse de güçlü devletler de kendi teritoryal egemenliklerinden kaynaklı etkilerini sınırlarının ötesine taşıyabilmektedir.³⁸² Birliğin (ve imparatorlukların) dış çevresiyle olan ilişkileri modern devletlerin dış etkileşimlerinden farklılık arz etmektedir. Modern devletlerde dış ilişkiler, kapasiteden kaynaklı hiyerarşik etkileşimler olmakla birlikte, temelde karşılıklılık ve denklik üzerinden işlemektedir. Buna karşılık Birlik, dış çevreyle etkileşime girerken bu süreci hem normatif hem de pratik anlamda hiyerarşik bir düzlemde gerçekleştirmektedir. Zira içerideki mekân, bir fırsatlar ve düzenlilik mekânı olarak görülmektedir. Birliğin kendi mekânsallıklarını sınırlarının ötesine taşıyabilme yeteneği, Birlik mekânsallıklarının ortaya çıkardığı etkinin bir varyasyonu olarak değerlendirilebilir.

Özetlemek gerekirse Birlik coğrafî ve siyasal ölçeği, bünyesinde yatay ve dikey bağlantısallıkların toplandığı bir yönetsel alan ortaya çıkarmaktadır. Bu alan içerisinde çeşitli düzeyler yer almakta fakat nihai olarak etki veyahut işbirliği sürecinin çerçevesi,

³⁸¹ Sandra Lavenex, "Concentric Circles of Flexible 'EUropean' Integration: A Typology of EU External Governance Relations", *Comparative European Politics*, Vol. 9, No. 4/5, 2011, s. 374.

³⁸² Örneğin Agnew, hâkim Vestfalyan tarzı egemenlik nosyonunun pratikte devletlerarasındaki hiyerarşiyi görmezden geldiğini belirtir ve *etkin egemenlik (effective sovereignty)* kavramını ileri sürer. Agnew'e göre küreselleşmeyle birlikte devlet egemenliği teritoryal niteliklerinden kopmaktadır ve sınır-ötesi etkiler ortaya çıkmaktadır. Agnew, "Sovereignty Regimes...", ss. 443-456.

Birlik düzeyinde gerçekleşmektedir. Ortaya çıkan bu yönetsel alan içerisinde karşılıklı bir bağlantısallık bulunmaktadır. Bu yapılanma içerisinde merkez oluşturma süreçleri, Brüksel'in ya da üye bir devletin yönlendiriciliğinden ziyade çok-merkezli ve çok-düzelili alınan kararların Birlik siyasal ve coğrafi ölçeğinin ortaya çıkardığı hiyerarşik yapı içerisinde gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Hiyerarşik merkezileşme kapasitesi, teritoryal bir düzenin kurulabilmesi için oldukça önemlidir. Birlik düzenlemeleri, üye devletlerin vatandaşları üzerinde doğrudan etki ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum, Birlik düzeyinin coğrafi merkezlilik ve sabite olarak dünya coğrafyası içerisinde konumlanabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bakımdan Birlik düzeyi, bir ölçek-inşa sürecidir. Bu düzeyin ortaya çıkardığı teritoryal düzen, bazı durumlarda üye devletlerin teritoryal yapılarıyla kesişirken bazı durumlardan onları aşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ COĞRAFYASINDA YENİ BİR MEKÂNSALLIĞIN İNŞASI VE TERİTORYANIN SINIRLANDIRILMIŞLIĞI

Önceki bölümde AB'nin siyasal/teritoryal biçimleniminin genel hatları, yeni orta çağcılık ve imparatorluk modellerinin önermelerinden istifade edilerek ortaya konuldu. AB siyasal/yönetimsel örgütlenmesi içerisinde farklı ölçeklerde teritoryal birimler vardır. AB ile üye devletlerin teritoryal yapıları ve mekânları, Birlik bünyesinde oluşturulan yapı ve mekânsallıklarla kesişir niteliktedir. Bazı durumlarda ise Birliğin fiziki yetke alanı, Birlik teritoryasını aşmaktadır. AB sistemi içerisinde farklı mekânsallıklar bulunmaktadır ve bu mekânsal alanların teritoryal niteliği, Birliğin yetki alanları çerçevesinde farklılaşmaktadır. Ancak AB kapsamında tek mekân düşünseli ve pratiği geliştirilmektedir. AB, tek mekân düşünseli çerçevesinde kendi mekânı içerisinde teritoryal nitelikte bir kontrol kurmaya çalışmakta ve bu mekân üzerindeki hiyerarşik düzenleyici kapasitesini arttırmaktadır.

Birlik, tek mekân düşünseli çerçevesinde içeride hareketliliklerin güvenli bir şekilde gerçekleştiği bir mekânsallık kurmaya ve detaylandırılacağı üzere sınırlar yoluyla bu mekânsallığı dışarıdan ayırmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de mekân üzerinde teritoryal nitelikte kontrol ihdas etmektedir. AB, vatandaşlıkla kurumsallaşmış serbest dolaşım ve yerleşme hakkı yoluyla Birlik vatandaşlarıyla kendisi arasında mekânsal bir etkileşim türü kurmakta ve bu mekân içerisinde bir iç güvenlik rejimi inşa etmeye çalışmaktadır. Her iki politika alanı da Birlik teritoryasının inşasında belirgin olan unsurlardır. AB, bu yapıya yönelik olarak hiyerarşik düzenleyici kapasitesini arttırmakta ve bu şekilde kendi siyasal ve coğrafi ölçeğini güçlendirmektedir. Böyle bir mekânsallık kapsamında Birlik, bütünlüklü bir toplumsallık içerisinde kompartımanlaşmış bir mekân oluşturmaya çalışmaktadır.

Vatandaşlık yoluyla hareketliliklerin tanımladığı güvenli bir mekânsal kompartımanın yanı sıra Birlik kapsamında toplumsal uyumun sağlandığı bir yapı oluşturulmak istenmektedir. Bu hedefin temel unsurlarından biri, AB siyasal ve coğrafi ölçeğinde doğrudan teritoryanın referans alındığı teritoryal uyum politikasıdır. AB, kapsadığı coğrafi alan içerisinde sosyal ve ekonomik uyumun sağlanmasına yönelik çeşitli bölüşüm mekanizmaları ihdas etmiştir. Ayrıca AB coğrafyası boyunca dengeli

kalkınmanın sağlanarak hem farklı ölçekteki toplumlar hem de teritoryal alanlar arasında bir uyum oluşturmak amacıyla teritoryal uyum politikası geliştirilmiştir. Bu uygulamaların temel amacı malların, hizmetlerin ve sermayenin akışıyla birlikte, kişilerin serbest dolaşımının sağlandığı friksiyonsuz bir toplum ortaya çıkarmaktır.³⁸³ Çalışma açısından bu politikaların esas önemi, Birlik teritoryasının bütününe yönelik bir yaklaşım ve düşünsel geliştirilmesidir. AB genişlemesi bitmiş bir süreç değildir ve Birlik sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği çeşitli mülahazalarda tartışılmaktadır. Bu çerçevede, özellikle yeni orta çağcılık ve imparatorluk modelleri bağlamında, modern devletlerin teritoryal niteliklerinden farklı olarak, Birliğin sabit bir teritoryal düşünsel ve pratiğe sahip olmadığı ileri sürülmektedir. Açıkta ki AB, modern devlete benzer nitelikte, teritoryal olarak bütünsel ve organik bir sınırlandırılmışlığa sahip değildir. Bu durum, AB'nin teritorya ve mekâna yönelik bir düşünseli olmadığı anlamına gelmemektedir. AB mekân üretim süreçleri, Birlik politikalarının var olan siyasi mekânlara teşmil edilmesi değildir; bundan ziyade Birlik mekânsallıklarının siyasi yönden üretilmesine ilişkindir.³⁸⁴ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Birlik çapında mekânsal gelişim

³⁸³ İlgili friksiyonsuz akışlar Avrupası fikri, Ole B. Jensen ve Tim Richardson'ın *Making European Space: Mobility, Power and Territorial Identity* adlı eserinden mülhem kullanılmıştır. Jensen ve Richardson, Avrupa bütünleşme sürecini başlatan fikrîsel temeller kapsamında, AB içerisinde oluşturulmak istenen mekâna izafi olarak söz konusu kavramı kullanmaktadırlar. Jensen ve Richardson'a göre Avrupa bütünleşme sürecinin özünde refah, barış ve ulus-üstüçülük nosyonları bulunmaktadır. Bu durum birbiriyle zıt kavramsallaştırmalar temelinde değerlendirilmiştir. Şöyle ki bir yanda AB mekânsal tahayyülü, ulus-aşırı bir mekânda, içeride fırsatların, maddi gelişmenin ve nihai olarak mutluluğun adil olarak dağıldığı ve bu mekânın dışarıya karşı korunduğu bir *Avrupa Kalesi* çerçevesinde ele alınmıştır. Diğer yandan bu mekânsal tahayyül, bir ütopya olarak görülmüş ve distopik fikir ve söylemlerle dengelenmiştir. Yazarlara göre AB'nin mekânsal vizyonu dikkate alındığında üçüncü bir unsur olarak *monotopyadan (monotopia)* bahsedilebilir. Bu kavram, sürtüşmenin olmadığı ve kesintisiz akışkanlıkların olduğu (hem maddi hem de manevi anlamda) bir AB mekânını işaret etmektedir. AB'nin herhangi bir programında söz konusu kavram yoktur. Ancak monotopyanın bir rasyonalitesi vardır ve söz konusu rasyonalite, AB mekânının yönetiminde kendisini göstermektedir. *Monotopyanın* vizyonlarından biri *sıfır-friksiyon* ilkesidir. Bu ilkenin temel hedefi mallar, insanlar ve bilgi vb. unsurların hareketliliğine dayanan bir yapı oluşturulması ve tüm bu hareketlilikler arasında uyumlaştırmanın sağlanmasıdır. İlgili yazarlar, bu sonuçlara ulaşmak için mekânın kültürel sosyolojisine odaklanmakta ve söylemleri analiz etmektedir. Ole B. Jensen, Tim Richardson, *Making European Space: Mobility, Power and Territorial Identity*, London: Routledge Press, 2004. Çalışmada, metodolojik olarak andlaşmalar ve AB'nin yasama faaliyetleri, temel veri unsurları olarak değerlendirilecektir. Söz konusu unsurlar, AB çerçevesinde mekânsal tasnifin temelini oluşturmaktadır. Zira yasa, Andrea Mubi Brighenti'nin de belirttiği üzere hem mekânı yaratır, kontrol eder ve dolaşımını düzenler hem de hatları çizer ve sınırları belirler. Dolaşımların düzenlenmesi ise bir teritorya-oluşturma (territory-making) sürecidir ve insanlar üzerinde doğrudan etki eder. Ayrıca mal, hizmet ve sermayenin hareketliliğiyle birlikte kişilerin serbest dolaşımı önündeki yasal engellerin kaldırılması ve kolaylaştırıcı girişimlerin gerçekleştirilmesi, friksiyonsuz hareketliliğin belirleyici unsurlarıdır. Bu yapı, coğrafi açıdan daha kapsayıcı ve modern devletlerin dâhil olduğu AB hiyerarşik düzleminde gerçekleştirilmektedir. Andrea Mubi Brighenti, "Lines, Barred Lines. Movement, Territory and the Law", *International Journal of Law in Context*, Vol. 6, No. 3, 2010, s. 224.

³⁸⁴ Luiza Bialasiewicz et al., "Re-Scaling 'EU'rope: EU Macro-Regional Fantasies in the Mediterranean", *European Urban and Regional Studies*, Vol. 20, No. 1, 2013, s. 60.

süreçleri, üye devletlerin teritoryal mekânsallıkları üzerinde dönüştürücü etki ortaya çıkarmakla birlikte, doğrudan Birlik ölçeğinin ve teritoryal düzeninin inşasına yöneliktir. Teritoryal uyum politikası da mekânsal gelişim yaklaşımıyla birlikte, AB teritoryasına yönelik bütüncül bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Çalışmada AB dış sınırlarının böyle bir mekânsallığı ayırmaya çalıştığı ve bu mekânsallığın teritoryal bir karaktere sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bialasiewicz vd.nin de belirttiği üzere AB içerisinde teritoryal alan inşasına yönelik politika-oluşturma süreçleri kapsamında, içeride üye devletlerarasındaki ortak sınırların geçirgenliğinin artırılması ve teritoryal uyumun sağlanmasına yönelik politikası ile serbest dolaşımın gerçekleştiği bir coğrafi alanda vatandaşlara bir güvenli mekân sunulması, teritoryal etkileri ve pratikleri açısından iki önemli politika alanıdır.³⁸⁵ Bu durumun iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ilgili politika alanlarının Birlik düzeyinde hem mekânsal ve teritoryal etkiler ortaya çıkarması hem de coğrafi ölçekleri yeniden ölçeklendirmesidir. AB içerisinde Birlik vatandaşlığının oluşturulması ile serbest dolaşım ve yerleşme hakkının kurumsallaşması, üye devletlerarasındaki ortak sınırların teritoryal niteliğini dönüştürmekte ve AB içerisindeki uluslararası mekânı yeniden tanzim etmektedir. İkinci olarak teritoryal uyum politikası, Birlik düzeyinde teritoryaya yönelik yeni bir düşünsel ortaya koymaktadır. Bu politika alanında farklı coğrafi ölçekler ve bu ölçeklerdeki birimler, karşılıklı bağlantısallık temelinde ancak Birlik düzeyi sınırlandırılmışlığı çerçevesinde etkileşime girmektedir. Bu bakımdan da Birlik düzeyi, siyasal niteliğe sahip bir sınırlandırılmışlık kapsamında ölçeklendirilmektedir; alt-birimler ise daha çok coğrafi ölçek olarak ele alınmaktadır.

1. BİRLİK COĞRAFYASINDA FRİKSİYONSUZ HAREKETLİLİK: VATANDAŞLIKLARLA STATÜLEŞTİRİLEN SERBEST DOLAŞIM

AB yönetimsel/siyasal örgütlenmesinin kendine özgü niteliklerinden biri, kapsadığı coğrafi alan içerisinde *sınırların olmadığı (Europe without borders)* bir mekân oluşturulmak istenmesidir. Bu amaçla Birlik, kendi mekânı içerisinde coğrafi hareketliliklerin farklı ölçeklerde, kesintisiz ve güvenlik içerisinde gerçekleştirilmesini

³⁸⁵ Bialasiewicz et al., “The Constitution of...”, s. 343.

sağlamaya çalışmaktadır. AB, serbest dolaşım yoluyla Birlik mekânında yaşayan kişilerin daha fazla fırsata sahip olmasını ve refahın optimal ölçekte dağılmasını hedeflemektedir.

Birlik mekânı içerisinde kişilerin serbest dolaşımının sağlandığı bir özgürlük ve güvenlik alanı kurma girişimleri 1980'lerin ortalarından itibaren hızlanmıştır. Söz konusu dönemle birlikte işgücü hareketliliği ile iltica etmek isteyen kişi sayısının artması ve insan ticareti ile uyuşturucu kaçakçılığının sınır-ötesi bir nitelik göstermeye başlaması neticesinde, üye devletlerarasında ortak ve koordine eylem gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra ATS'nin yürürlüğe girmesi ve tek pazarın kurulmasına yönelik somut adımların atılması, sınırların yönetilmesi meselesini daha önemli bir mesele hâline getirmiştir. Ayrıca Maastricht Andlaşması'yla birlikte *Adalet ve İç İşleri* sütununun kurulması, (iç) güvenliğin andlaşmalar düzeyinde AB gündemine girmesini beraberinde getirmiştir.

AB kapsamında oluşturmak istenen, sınırların olmadığı ve kişilerin serbestçe dolaşım imkânına sahip olduğu bir özgürlük ve güvenlik alanı oluşturma yaklaşımı çok-boyutludur ve bünyesinde çeşitli politika alanlarını barındırmaktadır. Bununla birlikte söz konusu alanın temel olarak şu anlamlara geldiği ileri sürülebilir. Özgürlük, kişilerin AB mekânı içerisinde engelsiz dolaşımını sağlamaya yöneliktir. Güvenlik ise yasa-dışı göç, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti ve uluslararası terörizm gibi organize suçlara karşı ortak ve koordine edilmiş eylem gerekliliğini vurgulamaktadır³⁸⁶ fakat uluslararası nitelikteki suç unsurlarının engellenmesi ve yasa-dışı hareketliliklerin düzenlenmesinden öte bir anlama sahiptir. Güvenlik, Birlik coğrafyası boyunca, en azından düşünsel seviyede, bir rejim oluşturulmasına ilişkin rasyonaliteyi bünyesinde barındırmaktadır. Güvenlik politikası, insanlara daha yaşanabilir bir mekân oluşturma hedeflidir. AB, coğrafyası dâhilinde bulunan kişilere, fırsatların dengeli bir şekilde dağıldığı, güvenli ve yaşanılabilir bir coğrafi alan oluşturmaya çalışmaktadır. Bu mekânsal tasnif, dışarıya karşı korunarak teritoryal niteliğe sahip olmaktadır.

Yukarıda belirtilen unsurlar temelinde AB içerisinde oluşturulmak istenen serbest dolaşımın gelişim süreci ve bu sürecin rasyonalitesi üzerinde durulacaktır. Kişilerin

³⁸⁶ Council of the European Union, Living in an Area of Freedom, Security and Justice, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/PU2088_BROCH_JAI_EN.qxd.pdf, 2005, ss. 4-6, (E.T. 5.3.2018).

serbest dolaşımı ve yerleşme hakkının AB vatandaşlığıyla bağlantısı ve bu durumun hem üye devletlerin hem de Birlik mekânı üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Belirtilen unsurlar, yeni bir mekânsallık ortaya çıkarmakta, üye devletlerin teritoryal yapılarını ve Birlik coğrafyasındaki uluslararası mekânsallığı dönüştürmektedir. Ancak bu sürece geçmeden önce hareketliliğin anlamı üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. Zira belli bir siyasal ve coğrafi ölçekte hareketliliklerin tanımlanması ve düzenlenmesi teritoryanın kurumsallaşması sürecini etkilemektedir.

1.1. Hareketliliğin Anlamı ve Mekân Üzerinde Tanımlanması

Hareketlilik, beşeri eylemin merkezinde yer alan unsurlardan biridir. Temelde bir yer değişimi (displacement) sürecini bünyesinde barındıran hareketlilik, “*bir A lokasyonundan B lokasyonuna hareket edilmesi*” şeklinde tanımlanabilir. Böyle bir tanımlama, dolaşımların harita üzerinde gösterilmesi şeklinde, hareketliliğin en yalın anlayış şeklidir.³⁸⁷ Klasik göç yaklaşımı açısından bakıldığında bir kişinin ya da kolektivitinin dolaşımda bulunma ya da bulunmama tercihi, A ve B lokasyonlarının çekim gücüne, hareketliliğin maliyetine ve olanaklılığına bağlıdır.³⁸⁸ Bunun yanı sıra bireyler, günlük eylemlerini yerine getirirken bir yerden başka bir yere hareket ederler. Bu durum, bireylerin günlük hareketlilikleri olarak tanımlanabilir. Bu günlük hareketlilikler, beşeri çevre üzerinde sosyal, siyasal, kültürel, çevresel ve ekonomik etkiler ortaya çıkarmaktadır. Ancak günümüzde coğrafi ölçek açısından hareketliliğin kapsamı genişlemiş ve dolayısıyla günlük ve daha geniş ölçekli hareketlilik arasında ayırım muğlaklaşmaya başlamıştır.³⁸⁹

Her ne kadar hareketlilik, en yalın anlamıyla bireylerin bir yerden başka bir yere hareket etmesi olarak tanımlansa da Tim Cresswell’in de belirttiği üzere bu tanımlamadan öte bir anlama ve bağlama sahiptir. Hareketlilik, sosyal gücün hem üreticisi hem de ürünüdür. Bu noktada sosyallikten kasıt, mekânın belli bir şekilde anlamlandırılmasıdır;

³⁸⁷ Tim Cresswell, *On The Move: Mobility in the Modern Western World*, Abingdon: Routledge Press, 2006, s. 1.

³⁸⁸ Göçün nedenleri konusundaki modellere ve teorik yaklaşımlara ilişkin bir değerlendirme için bkz. Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuş İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 3. b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, ss. 49-70. Barış Özdal, Esra Vardar Tutan, “Temel Kavramlar ve Olgular”, *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, ed. Barış Özdal, Bursa: Dora Yayıncılık, 2018, ss. 30-50.

³⁸⁹ Colin G. Pooley, “Mobility, History of Everyday”, *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 7, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 146-147.

böyle bir mekânda hareketliliğin kendisi de bir anlama sahip olur. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse hareketlilik, belli bir düşünsel çerçevesinde anlamlı hâle gelir. Bu düşünsel unsurlar hukuki kurallar, felsefe, edebiyat ve film gibi görsel unsurlarla yaratılır ve anlamlandırılır.³⁹⁰ Böylece hareketlilik, mekânsal referansa sahip olur ve mekânın kendisini üretir.³⁹¹ Bu anlamlar, içinde bulunulan zamana göre bağlamsal hâle getirilir; hareketlilik de bu çerçevede kavramsallaştırılır. Örneğin feodal Orta Çağ'da hareketlilik, toplumsal olarak oldukça kısıtlı bir çevre tarafından tecrübe edilmekteydi ve coğrafi olarak da oldukça dar bir kapsamda yapılmaktaydı. Ayrıca bu dönemde toplumsal hayat ağırlıklı olarak toprağa bağlı olduğu için hareketli bireyler, sistem tarafından istenmeyen unsurlar olarak görülür ve avare (vagabond) olarak tanımlanırdı. Bu bakımdan çok az sayıda birey hareketliliği tecrübe etme imkânına sahip olurdu. Farklı beşeri örgütlenmeler arasında hareketlilikte bulunmanın hem maddi hem de manevi maliyeti fazlaydı.³⁹² Modern dönemle birlikte ise hareketliliğin pratiği ve düşünseli değişmiştir. Özellikle erken modern dönemde şehirlerin büyümesi ve ekonomik süreçler açısından etkin mekânsal örgütlenme modeli hâline gelmesiyle birlikte insanlar topraktan kopmaya başlamıştır. Devletin ekonomik süreçlere aktif ve düzenleyici olarak müdahil olması neticesinde ekonomik faaliyetin coğrafi kapsamı genişlemiş ve böylece hareketliliğin anlamı değişmiştir. Avrupa'da modern devletlerin daha büyük pazarlar ve ücretli emeğe olan ilgileri arttıkça toprak sahipleri ile yerel lordların hareketliliği kontrol etme kapasitesi azalmıştır. Bunun yanı sıra düşünsel olarak hareketlik, artık bir özgürlük ve serbestlik olarak görülmeye başlanmıştır.³⁹³ Bu bakımdan hareketlilik, belli bir bağlam içerisinde anlam kazanır veyahut da pratikleştirilerek anlamlı hâle getirilir.³⁹⁴

Bu noktada hareketlilikle ilgili şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: Herhangi bir coğrafi ölçekte hareketliliğin anlamlandırılması ve bireylere serbest dolaşım imkânının sağlanması, aynı zamanda hareketliliğin düzenlenmesini ve kontrolünü de beraberinde gerektirmektedir. Orta Çağ'da herhangi bir yerel örgütlenme modeline bağlı olmayanları işaret eden avareler için kontrol mekanizmaları geliştirilmiş ve kırsal düzenden uzak

³⁹⁰ Cresswell, op.cit., ss. 2-3.

³⁹¹ Anne Jensen, "Mobility, Space and Power: On the Multiplicities of Seeing Mobility," *Mobilities*, Vol. 6, No. 2, 2011, ss. 255-271.

³⁹² Cresswell, op.cit., ss. 10-12.

³⁹³ *Ibid.*, ss. 12-21.

³⁹⁴ Bu hususta bir değerlendirme için bkz. Peter Adey, *Mobility*, New York: Routledge Press, 2010, ss. 34-39.

tutulmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde modern devletin kurumsallaşması, anayasaların geliştirilmesi yoluyla yasal-alt yapısının gelişmesi ve uygulamada vatandaş-vatandaş olmama ayırımının geçerli hukuksal aidiyet formu olarak hem ulusal hem de uluslararası alanda kabul görmesiyle birlikte, kimlerin belli bir coğrafi alan içerisinde serbest dolaşım ve yerleşme hakkına sahip olduğu hususu yasal yollardan belirlenmeye başlanmıştır. Öyle ki bu durum, yabancılığı nitelendiren yabancı turist gibi kavramların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Diğer yandan modern döneme geçişle birlikte coğrafi hareketliliğin kapsamının genişlemesi, siyasal mekânları da daimi olarak serbest dolaşım açısından yeniden ölçeklendirmiştir. Orta Çağ'da küçük ölçekli hareketliliğin gerçekleşmesi önündeki feodal engellerin modern devletin kurumsallaşmasıyla birlikte ortadan kalkması, siyasal (ve toplumsal) olarak hareketliliği yeniden ölçeklendirmiştir.³⁹⁵

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında hareketliliğin belli bir coğrafi ve siyasal ölçek içerisinde tanımlanmasının iki belirgin sonuç ortaya çıkardığı ileri sürülebilir. Bunlardan ilki, o alanda yaşayan bireylerin gündelik pratiklerine etki eden bir mekânsallığın ortaya çıkmasıdır. Ayrıca o mekân içerisinde yer alan örgütlenmeler arasındaki ilişki kalıpları dönüşmektedir. İkincisi ise teritoryanın kurumsallığının güçlenmesidir. Hareketliliğin düzenlenmesi ve belli bir grup lehine ayrıcalıklı olarak tanımlanması, güvenli bir fırsatlar mekânı olan teritoryanın işlevselliğini arttırmaktadır.

1.2. Serbest Dolaşım: Birlik Dâhilinde Hareketlilik

Yukarıdaki açıklamalardan görülebileceği üzere hareketliliğin düzenlenmesi, yeni bir mekânsal ve teritoryal ölçek ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede AB coğrafyası dâhilinde serbest dolaşımın önündeki yasal engellerin tedrici olarak kaldırılması/hafifletilmesi ve bu süreçte Birliğin düzenleyici kapasitesinin artması, yeni bir mekânsallık sürecinin başlamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum, AB'nin söz konusu yeni mekândaki teritoryal kontrol kapasitesini de güçlendirmiştir.

Üye devlet vatandaşlarının Birlik coğrafyası boyunca serbest dolaşımı, söz konusu alan içerisindeki ulusal sınırların teritoryal niteliğinin seyrelmesinde bir turnusol gibidir.³⁹⁶ Zira serbest dolaşım hem yeni bir mekânsallık ortaya çıkarmakta hem de üye

³⁹⁵ John Torpey, *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, ss. 7-9.

³⁹⁶ Ettore Recchi, "Cross-State Mobility in the EU", *European Societies*, Vol. 10, No. 2, 2008, s. 197.

devletlerin teritoryal mekânları arasındaki etkileşimleri yeniden düzenlemektedir. AB içerisinde hareketli bir mekân oluşturmaya yönelik olarak girişimler, bütünleşme sürecinin başlangıcından itibaren tedricen gelişmiş, serbest dolaşım ve yerleşme hakkı, belli bir kolektivite lehine olmak üzere vatandaşlık yoluyla kurumsal bir nitelik almıştır.

1.2.1. Birlik Coğrafyası Dâhilinde Serbest Dolaşımın Temeli

Dünyanın diğer bölgelerinden farklı olarak Birlik, egemen devletlerin bir araya geldiği ve aralarındaki ortak sınırların geçirgenliğinin arttığı bir coğrafyaya sahiptir. Bu durum, aslında oldukça dikkat çekicidir. Zira modern devletlerin ortaya çıktığı bir coğrafyada Avrupa devletleri, kendi sınırlarını korumak amacıyla daimi olarak birbirleriyle savaşmışlardır. Bütünleşme sürecinin başlamasıyla birlikte üye devletlerin vatandaşları, başka üye devletlerin teritoryal mekânlarıyla daha yakın bir temas kurmaya başlamıştır. Bu çerçevede kişilerin ulusal bağdaşklarından azade olarak Birlik bünyesinde serbestçe hareket edebildikleri hareketli bir mekân oluşturma süreci, tedricen AB andlaşmalarına dâhil edilmiş ve 1990'larla birlikte daha somut adımlar atılmıştır.

Avrupa bütünleşme süreci içerisinde serbest dolaşımın gerçekleştirilmesine yönelik girişimler 1950'li yıllara dayanmaktadır. AKÇT'yi kuran Paris Andlaşması'nın 69. maddesinde, Andlaşma'ya taraf olan devletlerin kömür ve çelik sektöründe çalışanlarının üye devletlerin ulusal sınırları boyunca hareket etme imkânına sahip olduğu belirtilmiştir. Söz konusu madde, ulusal tabiiyet bağlamındaki kısıtların kömür ve çelik sektöründe çalışanlar için ortadan kaldırılması gerektiğini düzenlemiştir. Bu çerçevede Paris Andlaşması'nda kişi meselesi, hukuki anlamda kişilik (personhood) açısından değil, belli sektörler bağlamında ele alınmıştır. İlgili Andlaşma, kişilerin serbest dolaşımından ziyade sektörel bir bakış açısına sahiptir. Nitekim işgücünün serbest dolaşımının düzenlendiği 69. madde, kişilerin serbest dolaşımı başlığı altında değil, iş gücünün ücretlendirilmesi ve dolaşımı başlığı altında düzenlenmiştir. Bu bakımdan kişilerin serbest dolaşımı, hukuki anlamda kişilik ve vatandaşlıkla kurumsallaşmış bir bağlamdan ziyade kısıtlı bir ekonomik çerçevede ele alınmıştır.³⁹⁷

³⁹⁷ Espen D. H. Olsen, *Transnational Citizenship in the European Union: Past, Present, and Future*, New York: Bloomsbury Publishing, 2012, ss. 18-19.

Paris Andlaşması'nda ekonomik açıdan kısıtlı bir sektörel çerçeveye sahip olan serbest dolaşım, Roma Andlaşmalarıyla genelleşmeye ve AKÇT'yle belirlenen sektörler dışına çıkmaya başlamıştır. AET Andlaşması'nın 48. maddesinde işçiler için serbest dolaşımın Birlik içerisinde güvence altına alınması hususu belirtilmiştir. İlgili maddeye göre Birlik üyesi herhangi bir devlette çalışan biri, kamusal hizmetler dışında, başka bir üye devlette çalışmak istediğinde ya da bir iş teklifi aldığında o işte çalışabilecek ve o devletin teritoryasında yerleşme hakkına sahip olabilecekti.³⁹⁸

AET Andlaşması'nda dolaşımında bulunma hakkı, vatandaşlıktan ziyade ekonomik anlamda kişilere tanınmaktaydı ki bu durum, Birlik içerisindeki kişilerin hukuki anlamda kişi olarak değil, bir üretim faktörü olarak görülmesi anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu Andlaşma'yla getirilen hakların pratikte uygulanması oldukça yavaş ve kesintili olmuştur. Zira ilgili Andlaşma'ya istinaden vatandaşı olduğu bir Birlik üyesi devletin dışında, başka bir Birlik üyesi devlette çalışmak isteyen kişiler, ev sahibi (host) devletin göç yasalarına tâbi olmuş ve o devletten izin almak durumunda kalmışlardır. Ayrıca serbest dolaşıma ilişkin düzenlemelerin geliştirilmesinde Konsey'in birincil derecede sorumluluk alması gerektiği belirtilmiş ve söz konusu durum, ilgili süreci temelde hükümetler-arası bir niteliğe dönüştürmüştür.³⁹⁹

Serbest dolaşımın gerçekleştirilmesi ve sonraki sürece etki etmesi açısından 1968 yılında gerçekleştirilen düzenlemeler, serbest dolaşım ve yerleşme hakkının kapsamının genişlemesinin yanı sıra Birliğin ilerleyen süreçlerde daha fazla sorumluluk almasını beraberinde getirmiştir. İlgili düzenlemeler, üye devlette çalışanların, başka bir üye devlette çalışabilmeleri için bu ikinci devlete kendilerinin ve ailelerinin serbestçe gelebilmelerini ve buralara yerleşebilmelerini sağlamıştır. 1612/68 sayılı Konsey Kararı, üye devletlerin, kendi teritoryalarında bulunan ve diğer bir üye devletin uyuğunda olan çalışanlara çalışma şartları, ücret ve işsizlik durumunda sağlanan yardımlar hususunda ayrımcılık yapılmasını yasaklamıştır. Söz konusu düzenleme, bir üye devletin uyuğunda olup başka bir üye devlette çalışan kişilerin mesleki eğitim ve barınma yardımı gibi ulusal vatandaşlık bağına sahip çalışanların yararlandığı haklardan yararlanmasını öngörmüştür.

³⁹⁸ Ettore Recchi, *Mobile Europe: The Theory and Practice of Free Movement in the EU*, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2015, s. 22.

³⁹⁹ Adrian Favell, Ettore Recchi, "Pioneers of European Integration: An Introduction", *Pioneers of European Integration: Citizenship and Mobility in the EU*, ed. Ettore Recchi, Adrian Favell, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009, ss. 5-6.

Yabancı işçilerin aileleri de onlarla birlikte ikamet etme ve ev sahibi devlette iş bulma hakkına sahip olmuştur. Diğer yandan 68/360 sayılı Yönerge, işçilerin ve onların ailelerine uygulanan bürokratik formaliteleri azaltmış ve bu bakımdan da hareketlilik kolaylaştırılmış ve maliyeti azaltılmıştır.⁴⁰⁰

1968 yılında elde edilen kazanımlar, Birlik içerisinde serbest dolaşımın gerçekleşmesi açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir. İlgili düzenlemeler, AET Andlaşması'nın 48. maddesinde belirtilen geçiş rejimini sona erdirmiş ve serbest dolaşımın ileriki yıllarda gerçekleşmesine yönelik olarak gerekli koşulları sağlamıştır. Devam eden dönemde üye devlet vatandaşlarının kabul edilmesi, yerleşmesi ve eşit muameleye tâbi tutulması hususları konusunda daha bütünlüklü bir uygulama dönemi başlamıştır. Bu süreçte Birlik kurumları, AET Andlaşması'nda belirtilen serbest dolaşım haklarının kapsamını daimi olarak genişletmiştir. Özellikle 1970 yılından sonra ABAD, önüne gelen vakaları geniş bir şekilde yorumlamaya başlamış ve işçilerin serbest dolaşımından kaynaklanan meseleleri ele alırken yalnızca işçilere yönelik uygulama aksaklıklarının değil, aynı zamanda bu kişilerin ailelerinin hareketliliklerinin ve sosyal hayata entegrasyonlarının sağlanmasının da üye devletlerin sorumluluğunda olduğunu belirten kararlar almıştır. İlgili dönemde ABAD kararlarıyla serbest dolaşım ve yerleşme hakkı, serbest çalışanları, üye devletlerin birinde üniversitede okuyup başka bir üye devlet teritoryasında ücretli staj yapan öğrencileri ve mevsimlik iş yapan çalışanları da kapsamına almıştır. Bu bakımdan süreç, işçilerin serbest dolaşımından kişilerin serbest dolaşımına doğru evrilmeye başlamıştır.⁴⁰¹

1970'ler ve 1980'lerin başında üye devletlerin tek pazar oluşumunu bozucu şekilde ithalat kısıtları uygulamaları, Birlik bünyesinde ekonomik açıdan reformlar yapılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca söz konusu dönemde ortaya çıkan ekonomik kriz ve Birliğin ekonomik verimlilik açısından ABD ile Japonya'nın baskısı altında kalması da söz konusu reformların yapılması sürecini hızlandırmıştır. Bu baskılar altında üye devletler ve çeşitli sektörler, Birlik içerisinde ekonomik üretkenliği artırma ve süreçleri hızlandırma yönünde kolaylaştırıcı önlemlerin alınması gerektiği üzerinde durmuştur.

⁴⁰⁰ Ettore Recchi, "From Migrants to Movers: Citizenship and Mobility in the European Union", *The Human Face of Global Mobility: International Highly Skilled Migration in Europe, North America and the Asia-Pacific*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2006, ss. 58-59.

⁴⁰¹ Recchi, *Mobile Europe...*, s. 24.

1985 yılında dönemin Komisyon başkanı Jacques Delors ve Ortak Pazar Komisyoneri İngiliz Lord Cockfield, alınacak yeni önlem ve girişimlerle tek pazarın 1992 yılına kadar tamamlanmasını öngören bir plan önerisinde bulunmuştur. Bu çerçevede 1985 yılında, ortak pazarın tamamlanmasına ilişkin bir Beyaz Kitap yayımlanmıştır. İlgili belgeye göre Birlik üyesi devletlerarasındaki ticareti ve ekonomik rekabet kapasitesini arttırmak için kapsamlı bir program benimsenmeli ve ticaretin önündeki fiziki, teknik ve mali engeller ortadan kaldırılmalıdır.⁴⁰²

Yukarıda belirtilen bu süreçte kabul edilen Beyaz Kitap referans alınarak imzalanan ATS, 1987 yılında yürürlüğe girmiştir. ATS, AET Andlaşması'nın önemli bir ölçüde tadil edildiği ilk düzenleme olarak kabul edilebilir. Senedin giriş kısmında Birlik içerisinde tek pazarın oluşturulmasının amaçlandığı belirtilmiş ve bu amaçla da yetkilerinin artırılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Söz konusu tek pazar kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının gerçekleştiği, sınırların olmadığı bir mekânın oluşturulmasını hedeflemektedir. ATS, Birlik kapsamında dört özgürlük olarak ifade edilen kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi açısından önemli bir aşamadır. Ancak kişilerin serbest dolaşımı konusunda vatandaşlık düzeyinde bir gelişme gerçekleşmemiştir. ATS'de Birlik ile üye devletlerin uyrukları arasındaki ilişki, üye devletlerin aracılığı yoluyla ihdas edilmiştir. Nitekim ilgili Senet'te üye devletlerin kendi vatandaşlarıyla olan ilişkilerinde Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanınan haklara riayet etmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan vatandaşlık, ulusal devletler bazında ele alınmıştır. Üye devletler, her ne kadar ortak pazarın kurumsallaşması ve ötesine gidilmesi konusunda işbirliği yapılmasını kabul etseler de bunu, hareketlilik üzerindeki kontrollerini devam ettirerek yapmışlardır.⁴⁰³

ATS'nin hareketli bir mekân oluşturma açısından önemi, AB'nin hiyerarşik düzenleyici kapasitesinin andlaşmalar itibarıyla güçlendirilmesinden gelmektedir. Politika alanları itibarıyla çevre, ekonomik ve sosyal uyum gibi konular andlaşma seviyesinde düzenlenmiş ve üye devletlerin ekonomik ve sosyal açıdan uyumlaştırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu noktada en önemli husus, ATS'de nitelikli çoğunlukla

⁴⁰² Michelle Egan, "The Single Market", *European Union Politics*, 2nd ed., ed. Micheal Cini, New York: Oxford University Press, 2007, ss. 259-262.

⁴⁰³ Olsen, op.cit., ss. 71-73.

karar alınan alanlarının genişletilmesidir.⁴⁰⁴ Bu durum, genel anlamda AB'nin hiyerarşik düzenleyici kapasitesinin artması açısından önemlidir. Özellikle çalışanlara yönelik olarak Birliğin düzenleyici kapasitesinin artması, serbest dolaşımı güçlendirici bir etki ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte kişilerin serbest dolaşımına ilişkin olarak ATS'de nitelikli çoğunlukla karar alınamayacağı belirtilmiştir. ATS'yle birlikte AB'nin kendi coğrafyası üzerindeki düzenleyici etkinliği artsa da bu durum, hareketli bir mekân oluşturulması bağlamında kişilerin serbest dolaşımına ilişkin olarak kurulamamıştır. Ancak genel anlamda Birliğin düzenleyici kapasitesinin artması, ileriki dönemlerde serbest dolaşım ve yerleşme hakkına yönelik düzenleyici kapasitenin artmasını kolaylaştıran etmenlerden biri olmuştur.

1.2.2. Serbest Dolaşımın Kurumsallaşması: Maastricht Andlaşması ve Birlik Vatandaşlığı

ATS'nin mantıksal bir sonucu olarak 1990'lı yıllarda kabul edilen 90/364, 90/365, 90/366 ve 93/96 sayılı yönergeler yoluyla serbest dolaşımın kapsamı, ekonomik olarak daimi bir işte çalışmayan kişileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu çerçevede öğrenciler, emekliler ve herhangi bir işi olmayanlar da serbest dolaşım kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte çalışanların aksine bu grupta yer alan kişilerin serbest dolaşım hakkından istifade edebilmesi için bir takım koşulları yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu grupta yer alan kişilerin serbest dolaşım hakkından yararlanabilmesi, ev sahibi devletin refah sisteminde herhangi bir ek maliyet ortaya çıkmaması için bir sağlık sigortası ve yeterli maddi kaynak koşuluna bağlanmaktaydı.⁴⁰⁵

Bu düzenlemelerin getirdiği ivme ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ortaya çıkardığı olumlu ortamla birlikte, üye devletlerin uyrukları ile Birlik arasında doğrudan bir ilişki kurma ve Birlik coğrafyası içerisindeki hareketliliği hukuki bir statüye bağlama çabaları hızlanmıştır. 1990 Haziranı'nda AP, gerçek bir vatandaşlık statüsünün andlaşmalara dâhil edilmesi ve kazanımların bu şekilde güvence altına alınması gerektiğini belirten bir karar almıştır. Aynı yıl Roma'da gerçekleşen AB Zirvesi'nde üye

⁴⁰⁴ Bu hususta ATS ile AET Andlaşması arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz. Vaughne Miller, "The Extension of Qualified Majority Voting from the Treaty of Rome to the European Constitution", *International Affairs and Defence Section House of Commons Library Research Paper 04/54*, 2004, ss. 10-13.

⁴⁰⁵ Recchi, op.cit., ss. 28-29.

devletler, vatandaşlık meselesinin Siyasal Birlik Üzerine Hükümetler-Arası Konferans'ta tartışılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰⁶ Bu süreç 1992 yılında Maastricht Andlaşması'nın⁴⁰⁷ kabul edilmesini beraberinde getirmiş ve 1993 yılında yürürlüğe giren Andlaşma'yla birlikte Avrupa vatandaşlığı kavramı geliştirilmiş ve sınır-ötesi hareketliliğin önü açılmıştır.

Bilindiği üzere Birlik vatandaşlığı, üye devletlerin uyruğunda bulunan kişilerin üyelikten kaynaklı olarak vatandaşlık statüsü çerçevesinde sahip olduğu hakları bağlayıcı bir niteliğe kavuşturmuştur: 1. AB üyesi devletlerin uyruğunda bulunan herkes Birlik vatandaşıdır ve Birlik vatandaşları, Andlaşma'dan kaynaklı hak ve sorumluluklara sahiptir. 2. Tüm Birlik vatandaşları, Andlaşma'da belirtilen kısıtlamalara tâbi olmak kaydıyla üye devletler arasında serbest dolaşım ve yerleşme hakkına sahiptir. 3. Herhangi bir üye devlette yerleşik olan ve o devletin uyruğunda olmayan tüm Birlik vatandaşları, AP seçimlerine katılma, buldukları devletin yerel seçimlerinde oy verme ve aday olma hakkına sahiptir. 4. AB vatandaşları üçüncü bir devletin teritoryasında bulunuyor ve kendi devletlerinin o devlette diplomatik bir temsilcisi yoksa AB üyesi devletlerin diplomatik korumasından istifade edebileceklerdir.⁴⁰⁸ Aslında bu hakların büyük bir çoğunluğu zaten daha önceden tanınmış olan haklardır. 1950'lerden itibaren Birlik içerisinde bulunan üye devlet vatandaşlarının hakları tedricen genişletilmiştir. Bu bakımdan söz konusu vatandaşlık terimi, özellikle serbest dolaşım ve yerleşme hakkı çerçevesinde ele alındığında, esasında bir terminoloji gecikmesi olarak görülebilir.⁴⁰⁹ Bununla birlikte vatandaşlık, kurumsallaşmış bir statüyü göstermektedir ve tüm bireylere açık ve eşit haklar manzumesini ortaya koymasından önemlidir.⁴¹⁰

1.2.2.1. Kurumsallaşmış Vatandaşlık ve Hukuki Kişilik Temelinde Serbest Dolaşım

Serbest dolaşım ile yerleşme hakkının vatandaşlık statüsüyle bağdaştırılması, bu hakların ekonomik anlamda değil, hukuki anlamda kişilere tanınmasını göstermesi açısından önemlidir. Ancak AB vatandaşlığı ulusal vatandaşlıkla bağlantılıdır ve ikincil

⁴⁰⁶ Maastricht Andlaşması'nın hazırlık sürecindeki gelişmelerle ilgili olarak bkz. Olsen, op.cit., ss. 82-91.

⁴⁰⁷ Maastricht Andlaşması andlaşma metni için bkz. Treaty on European Union, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf, (E.T. 5.3.2018).

⁴⁰⁸ Maastricht Andlaşması, İkinci Bölüm.

⁴⁰⁹ Willem Maas, "The Origins, Evolution, and Political Objectives of EU Citizenship", *German Law Journal*, Vol. 15, No. 5, 2014, s. 800.

⁴¹⁰ Ibid., s. 812.

niteliktedir.⁴¹¹ Nitekim Amsterdam Andlaşması'nda⁴¹² Birlik vatandaşlığının ulusal vatandaşlığın yerini almadığı ve onu tamamlamaya yönelik olduğu belirtilmiştir.⁴¹³ Bununla birlikte üye devlet vatandaşlarının yerleşik oldukları devletteki yerel seçimlerde oy verme hakkına sahip olması, hareketliliği artırma konusunda oldukça önemlidir.⁴¹⁴ Yerel seçimlerde oy verme hakkı, diplomatik korumayla birlikte, üye devletlerin uyrukları ile AB arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse üye devlet vatandaşlarıyla AB arasında, yeni bir coğrafi ve siyasal ölçekte, doğrudan ulus-aşırı bir ilişki türü ortaya çıkmaktadır.⁴¹⁵ AB vatandaşlığı çerçevesinde üye devletlerin vatandaşlarına sağlanan haklar, şu veyahut da bu devletin vatandaşı olmaktan, yani belli bir ulusallıktan ayrı olarak tevdi edilmektedir. Bu bakımdan da üye devletlerin teritoryal yapıları bağlamında, teritoryal-ötesi (extra-territorial) bir niteliğe sahiptir.⁴¹⁶

Yukarıda da belirtildiği üzere vatandaşlığın en temel işlevlerinden biri, AB coğrafyası dâhilinde bulunan üye devlet uyruklarının istedikleri üye devlete gidebilmelerini ve oraya yerleşebilmelerini sağlamaktır. Söz konusu kişiler, ev sahibi devletin uyruklarıyla aynı muameleyi görme hakkına sahiptir.⁴¹⁷ Bu rejim kendine özgü bir yapıdadır. Şöyle ki vatandaşlıkla birlikte kişilere serbest dolaşım ve yerleşme hakkı tanınması, Birlik teritoryası içerisinde gerçekleştirilen hareketliliklerin *iç göç (internal migration)* niteliği almasını beraberinde getirmektedir. Teknik olarak bakıldığında bir üye devlet vatandaşının uyruğu olduğu devletten başka bir üye devletin teritoryasına gitmesi ve yerleşmek istemesi, uluslararası göç niteliğindedir fakat gerçekleşme koşullarına bakıldığında aslında içsel bir niteliktedir. Nitekim AB belgelerinde semantik olarak bu değişimi göstermek için Birlik coğrafyası içerisindeki yer değişimleri göç olarak değil, hareketlilik olarak ifade edilmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Birlik vatandaşlarının AB coğrafyası boyunca gerçekleşen yer değişimleri, her ne kadar ilgili

⁴¹¹ Olsen, op.cit., s. 92. Esra Ağralı, Gerçek Şahin Yücel, "The Concept of European Citizenship and Its Evolution", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2014, s. 85.

⁴¹² Amsterdam Andlaşması andlaşma metni için bkz. Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts, <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>, (E.T. 5.3.2018). Bu husus Lizbon Andlaşması'nda da belirtilmiştir. Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 20(2).

⁴¹³ Amsterdam Andlaşması, Madde 8(1).

⁴¹⁴ Favell, Recchi, op.cit., s. 8.

⁴¹⁵ Olsen, op.cit., s. 93.

⁴¹⁶ Axford, Huggins, "Towards a Post-National...", s. 183.

⁴¹⁷ Bu hususta hukuki bir inceleme için bkz. Maas, op.cit., ss. 801-812.

durum somut olarak üye devletlerarasında sonuçlar ortaya çıkarsa da üçüncü bir aktör konumunda olan AB'nin coğrafi ve yönetsel alanı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Böylece hareketliliğin anlamı değişmekte ve hareketlilik yeni bir anlam kazanmaktadır. Bu bakımdan söz konusu düzenleme, hareketlilik üreten ve anlamlandıran bir niteliğe sahiptir. AB içerisinde serbest dolaşım eylemi, uluslararası göçten ziyade hareketliliğin bir unsuru hâline dönüşmüş ve göç ise AB coğrafyasına dışarıdan gelen ÜDV'leri işaret eder bir anlam kazanmıştır.⁴¹⁸

Bu hususta şu noktanın belirtilmesi gerekmektedir: II. Dünya Savaşı sonrasında işgücü talebini karşılamak için Avrupa coğrafyasına çok sayıda misafir işçi gelmiş, bunlar farklı şekillerde ve derecelerde geldikleri devletlerle bütünleştirilmiş ve ulusal vatandaşlara yakın haklara sahip olmuşlardır.⁴¹⁹ Birlik içerisinde gerçekleştirilen düzenlemeler yoluyla üye devletlerarasında gerçekleşen hareketliliklerin temel farkı, söz konusu sürecin AB yönetsel alanı çerçevesinde gerçekleşmesidir. Önceki bölümde belirtildiği üzere AB, başta üye devletler olmak üzere diğer alt-birimler ve aktörler arasındaki etkileşimleri yönlendiren üçüncü bir aktör olarak konumlanmakta ve Birlik ölçeğinde yönetsel bir siyasal alan şekillenmektedir. Bu çerçevede AB'nin düzenleyici norm ve kuralları çerçevesinde gerçekleştirilen serbest dolaşım ve yerleşme hakkı hem Birlik ile üye devlet vatandaşları arasında doğrudan bir hak ilişkisi kurmakta hem de sağladığı haklar sayesinde Birlik yönetsel alanına istikrar kazandırmaktadır. İki ya da daha fazla devlet arasında anlaşmalar yoluyla vatandaşlara serbest dolaşım ve yerleşmeyi kolaylaştırıcı ve düzenleyici girişimlerde bulunulabilir. AB içerisinde bu durumun gerçekleştirilmesinin temel farkı, her ne kadar söz konusu süreç üye devletlerin girişimleriyle başlamış olsa da özerk bir AB ölçeğinde ve hiyerarşik bir düzeyde gerçekleştirilmesidir. Bu durum, diğer haklarla birlikte, vatandaşlık statüsü yoluyla sağlanan serbest dolaşım ve yerleşme hakkının teritoryal niteliğini göstermesi açısından önemlidir.

⁴¹⁸ Recchi, op.cit., s. 1. Ayrıca bkz. Recchi, "From Migrants to...", ss. 71-76.

⁴¹⁹ Yasemin Nuhoğlu Soysal, bu durumu post-nasyonel vatandaşlık olarak tanımlamaktadır ve pratikte II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa coğrafyasında ortaya çıkmıştır. Soysal'ın belirttiği bu durum, modern ulusal devlet temellidir ki zaten Soysal'ın kendisi de bu durumu post-nasyonel üyeliğin diyalektiği olarak tanımlar. Yasemin Nuhoğlu Soysal, *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*, Chicago: The University of Chicago Press, 1994.

AB vatandaşlığı, yeni bir ölçekte ayrıcalıklı bir grup ile bu ayrıcalığa sahip olmayanlar arasında bir ayırım ortaya çıkarmıştır. Bu ayırım ölçęęi, özellikle serbest dolaşım ve yerleşme hakkı açısından, AB vatandaşları ile diğerleri arasındadır. Serbest dolaşım ve yerleşme hakkının AB vatandaşlığına bağlanarak statüleştirilmesi, hareketli kişiler açısından bir ayırım oluşturmaktadır: *Tam olarak serbest dolaşımdan yararlanan Birlik vatandaşları, bir AB üyesi devlet teritoryasında uzun dönem yerleşik olan ÜDV'ler ve hareketlilikleri kısıtlanan (immobile), yakın zamanda gelmiş olan (recently arrived) ÜDV'ler.*⁴²⁰ AB vatandaşları, Birlik vatandaşlığının sağladığı serbest dolaşım hakkında tam olarak yararlanmaktadır. Yakın zamanda gelmiş ÜDV'ler, bir AB üyesi devlete gelmiş ve o devlette beş yıldan az süredir yaşayan kişilerdir. Bu grup, Schengen Anlaşması'yla tanımlanmış kısa süreli serbest dolaşım hakkından istifade etmektedir. Bunların haricinde üye bir devletin teritoryasında beş yıldan fazla süre kalan ve AB vatandaşı ile yakın zamanda gelenler arasında bir yerde olan ÜDV'ler de serbest dolaşımdan istifade etmektedir. Bu gruptakiler, başka bir üye devletin teritoryasına eğitim, mesleki gelişim ve iş bulma gibi amaçlarla gidebilirler. Finansal gereklilikler, hakkın kullanılmasının koşullarından biridir ve ikinci ev sahibi devlet, ÜDV'lerin girişine yönelik ek gereklilikler getirebilir. Bu gruptakiler, kısmen de olsa AB vatandaşlığının getirdiği serbest dolaşım imkânından istifade etmektedir.⁴²¹ Bu çerçevede AB vatandaşlığı, yalnızca Birlik vatandaşları ile diğerleri arasında bir ayırım kategorisi kurmamakta, aynı zamanda dışarıda kalanları da kategorileştirmektedir. Bu durum, ileriki başlıklarda detaylandırılacağı üzere hem hakların mekânsallığını hem de teritoryanın kurumsallığını güçlendirmektedir.

1.2.2.2. Serbest Dolaşımın Yasal Kapsamının Genişlemesi

Maastricht Andlaşması'yla birlikte üye devletlerin uyruğunda bulunan kişilere vatandaşlık ve bununla bağlantılı olarak serbest dolaşım hakkının yasal bir statüye kavuşturulması hususunu daha somut ve uygulanabilir kılmak amacıyla 2000'li yıllarda çeşitli girişimler yapılmıştır. 1999 yılındaki Köln Zirvesi ve aynı yılın Ekim ayında gerçekleşen Tampere Zirvesi'nde, bir anayasa oluşturulması gerektiği tartışmaları

⁴²⁰ Francesca Strumia, "European Citizenship: Mobile Nationals, Immobile Aliens, and Random Europeans", *Citizenship in America and Europe: Beyond the Nation-State?*, ed. Michael S. Greve, Michael Zöllner, Washington, D.C.: The AEI Press, 2009, ss. 47-48.

⁴²¹ Ibid., ss. 50-51.

çerçevesinde yeni bir bütünleşme dalgası ortaya çıkmıştır.⁴²² Tampere Zirvesi'nde, güvenlik ve adaletin tesisiyle birlikte, Birlik vatandaşlarına yönelik olarak ortak bir refah ve barış ortamı oluşturmak amacıyla tek pazarla birlikte serbest dolaşımın sağlanması ve geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁴²³ AB içerisinde yeni bir düzenlemenin gerçekleştirilmesi ve serbest dolaşım ile yerleşme hakkının yeknesak bir şekilde düzenlenmesi ve detaylandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla 2006 yılında yürürlüğe giren 2004/38 sayılı Yönerge düzenlenmiştir.

2004/38 sayılı Yönerge, Birlik vatandaşlarının AB içerisinde dolaşımında bulunma ve yerleşme konusundaki haklarını düzenlemeye ve ayrıntılandırmaya yönelik bir girişimdir. İlgili Yönerge, serbest dolaşıma ilişkin diğer belgeler ile ABAD kararlarını kodifiye ederek serbest dolaşımı tek bir belge altında düzenlemek ve Maastricht Andlaşması'nda genel ve soyut olarak belirtilen Birlik vatandaşlığına tam etki ve uygulanabilirlik (full effect) kazandırmak amacını taşımaktadır. Yönerge, serbest dolaşımı temel ve kişisel bir hak hâline getirmiş ve piyasa koşullarının getirdiği kısıtlardan kurtarmaya çalışmıştır.⁴²⁴

2004/38 sayılı Yönerge, Birlik vatandaşlarına uyruğunda buldukları devletlerin dışında daimi bulunma hakkı vermekte ve bu amaçla ev sahibi devletlerin sosyal sorumluluklarını düzenlemektedir. Hareketli Birlik vatandaşları ve onların ailelerinin statülerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Birlik vatandaşları, yasal olarak kategorileştirilmiş ve bu kategorilere göre ev sahibi devletten yararlanabilecekleri sosyal destek ve fayda unsurları belirlenmiştir. İlgili Yönerge'ye göre serbest dolaşım hakkından yararlanan Birlik vatandaşları, serbest dolaşımlarının niteliğine bağlı olarak kategorileştirilmiştir. Üç aya kadar olan dolaşımlar kısa dönemli, üç aydan beş yıla kadar olanlar uzun dönemli ve beş yıl sonrası daimi ikametini ortaya çıkardığı durum ise daimi statü olarak tanımlanmıştır. Birinci kategoride, kamusal güvenlik ve sağlık gereklilikleri dışında, serbest dolaşım üzerinde herhangi bir kısıtlama ve ek formalite yoktur. Bu kişilerin yalnızca geçerli bir kimlik ya da pasaporta sahip olması yeterlidir. İkinci kategoride yerleşme hakkı, ev sahibi devletin sosyal sisteminde ek yük getirmemek amacıyla aileleriyle birlikte kişilerin yeterli gelire ve sağlık sigortasına sahip olmasıyla

⁴²² Recchi, *Mobile Europe...*, s. 28.

⁴²³ European Council, Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions.

⁴²⁴ Recchi, loc.cit.

koşullanmıştır. Belirtilen bu beş yıllık ikametden sonra daimi ikamet alabilme hakkını kazanan kişiler, üçüncü kategoriye dâhil olmaktadır. Bu statüyü kazanan kişiler, ev sahibi devletin sağladığı sosyal imkânlardan (mesleki eğitim ve eğitim bursu gibi) yararlanma hakkına sahiptir.⁴²⁵

Ulusal vatandaşlıkla karşılaştırıldığında Birlik vatandaşları, ulusal seçimlerde oy verememekte ve bazı kamusal işlerde çalışmamaktadır. Ayrıca bu kişilerin sosyal refah unsurlarına erişmesi daha karmaşık bir süreç ve prosedüre tabidir. Her ne kadar ev sahibi devlet, kendi teritoryasında bulunan diğer üye devlet vatandaşlarına vatandaşlıktan kaynaklı ayrımcı eylemlerde bulunmama yükümlülüğü altında olsa da ulusal vatandaşlık hâlâ baskın düşünseldir. Bununla birlikte Birlik vatandaşlarına verilen hakların kapsamının genişletilmesi ve AB sistemi içerisinde yasal olarak güvence altına alınması, AB coğrafyası boyunca yeni bir mekânsallığın ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Zira söz konusu haklar, tüm AB coğrafi alanını kapsayıcı bir niteliğe sahiptir.⁴²⁶

Avrupa bütünleşme süreci içerisinde Paris Andlaşması'nda kömür ve çelik sektöründe çalışan kişilerin sahip olduğu serbest dolaşım hakkının kapsamının daimi olarak genişletilmesi ulusal sınırların geçirgenliğini arttırmıştır. Belirtilen sektörlerde başlayan serbest dolaşım ve yerleşme hakkı, önce tüm çalışanları ve daha sonra da ekonomik olarak kendisine yeterli herkesi kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca bu süreçte ABAD da serbest dolaşım ve yerleşim hakkının bireyler lehine genişletilmesine yönelik olarak kararlar almış ve vatandaşlıkla kurumsallaşmış serbest dolaşım hakkının hukuki gelişimine katkı yapmıştır.⁴²⁷ Yasal kapsamın dışında coğrafi kapsam da genişlemiştir. AB'nin 2004 ve 2007 yıllarındaki genişlemesi, vatandaşların serbest dolaşımını Avrupa siyasal gündeminin temel konularından biri hâline getirmiştir. Önceki genişlemelerde olduğu gibi yeni Avrupa vatandaşlarının serbest dolaşım hakları geçici kısıtlara tabi olmuştur. 2006 ve 2007 yıllarında, 2004 yılında AB'ye üye olmuş yeni on devletin uyruklarına uygulanan kısıtlar neredeyse tüm üye devletlerde büyük ölçüde kaldırılmıştır. Avusturya ve Almanya ise bu kısıtları bir süre daha devam ettirmiştir. Bu

⁴²⁵ Directive 2004/38/EC..., *Official Journal of the European Union*, L 158, Vol. 47, 30.4.2004, ss. 77-123.

⁴²⁶ Ibid., s. 111.

⁴²⁷ Bu husustaki çeşitli davalarda ABAD'ın verdiği kararlar ve yorumları için bkz. Ağralı, Yücel, op.cit., ss. 92-100. Servet Alyanak, "AB Vatandaşlığının AB İçerisinde Serbest Dolaşım ve İkamet Hakkı Yönünden Temel Statü Olması", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C. 5, S. 17, 2014, ss. 154-166.

devletler, Orta ve Doğu Avrupa'dan gelen çok sayıda yasa-dışı göç baskısı altında kalmış ve bu bakımdan da 2009 yılına kadar ulusal önlemlerini devam ettirmiştir. 2007 yılında AB'ye üye olan Romanya ve Bulgaristan için üyelik başlangıçlarından itibaren yalnızca Finlandiya ve İsveç tam dolaşım hakkı vermiştir. Söz konusu kısıtlar parça parça olmakla birlikte hızlı bir şekilde kaldırılmıştır.⁴²⁸ Mevcut durum itibariyle Avusturya, 2013 yılında AB üyesi olan Hırvatistan'dan gelebilecek işgücüne yönelik çeşitli kısıtlar uygulamaktadır.⁴²⁹

1.2.2.3. Serbest Dolaşımın Rasyonalitesi

AB coğrafyası boyunca kişilerin serbest dolaşımın kolaylaştırılması, Birlik vatandaşlarının en fazla önem verdiği hususlardan biridir. Nitekim 2016 yılı bahar döneminde yapılan kamuoyu araştırmasında üye devlet vatandaşlarının yaklaşık %80'i, Birlik vatandaşlarının AB içerisinde istedikleri devlette yaşamalarını sağlayan serbest dolaşımı desteklediğini belirtmiştir.⁴³⁰ Benzer şekilde 2017 bahar döneminde de serbest dolaşım %80 civarında destek görürken bu oran Baltık devletlerinde %94'ü aşmıştır.⁴³¹

AB içerisinde gerçekleştirilmeye çalışan serbest dolaşımın temel rasyonalitesi, Birlik içerisinde yaşayan vatandaşların daha fazla fırsata sahip olmasını sağlamaktır. Her şeyden önce serbest dolaşım, fiziki engellerin ortadan kaldırıldığı tek pazar içerisinde gerçekleştirilen uluslararası ticaretin sosyal ve mekânsal karşılığı olarak görülebilir.⁴³² Birlik coğrafi alanı içerisindeki hareketliliklerin uluslararası niteliği, yasal engeller seyreltiği ve Birlik kurumlarının daha fazla düzenleyici rol oynadığı bir ortamda daha çok içsel bir nitelik almaktadır. Ekonomik açıdan teknik terimlerle ifade etmek gerekirse AB içerisindeki hareketlilik, parasal birliğin gerçekleşmesini tamamlayan etkin bir işgücü piyasası oluşturma sürecidir. İşgücünün hareketliliği, tek para biriminin uygulanmaya çalışıldığı bir mekân içerisinde optimal verimlilik ve etkinliğin sağlanması için gereklidir.

⁴²⁸ Favell, Recchi, op.cit., s. 9.

⁴²⁹ Katılım Andlaşması'na göre 27 AB üyesi devlet, geçici olmak kaydıyla kendi işgücü piyasalarını Hırvatistan'dan gelebilecek işgücüne kapatabilirler. Employment, Social Affairs&Inclusion, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1067&langId=en>, (E.T. 6.4.2018).

⁴³⁰ Standard Eurobarometer 85 Spring 2016, Public Opinion in the European Union, <http://ec.europa.eu/COMMfrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2130>, s. 31, (E.T. 6.4.2018).

⁴³¹ Standard Eurobarometer 87 Spring 2017, Public Opinion in the European Union, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2142>, s. 32, (E.T. 6.4.2018).

⁴³² Favell, Recchi, loc.cit.

Ayrıca hareketlilik, ekonomik bütünleşmenin artması ve parasal birliğin gerçekleştirilmesiyle birlikte, ulusal ve yerel ölçekte ortaya çıkabilecek şokları gidermeye yöneliktir.⁴³³ Sermaye ve malların serbest dolaşımının istihdamın ve ücretlerin optimal belirlenmesini sağlayamadığı durumlarda işgücünün hareketliliği, pazarın daha bütünlüklü ve dengeli işlenmesini sağlayacaktır. Hareketlilik hem işgücü piyasasının gelişmesini hem de insanların kabiliyetlerine uygun olarak istihdam edilmesini kolaylaştıracaktır. Böylece daha etkin bir piyasa sistemi ortaya çıkmış olacaktır.

Hareketli AB mekânının diğer bir önemli hususu, işgücü piyasası içerisinde enformasyonun sağlanmasıdır. İşgücü piyasasındaki yetersiz enformasyon, iş alanlarının boş kalmasını ve bunun sonucunda da geçici işsizliği (frictional unemployment) beraberinde getirmektedir. Bu işgücü açığı (vacant jobs) farklı bölge ve devletlerde olabilmektedir. Böyle bir durumda söz konusu işgücü açıkları, iş yeteneğine sahip olmayan kişiler tarafından doldurabilir. Kişilerin coğrafi hareketliliği, bu işgücü açıklarına uygun insanların gelmesini sağlayabilir. Bir bölgede ya da devlette boş olan bir alana yönelik uygun işgücü başka bir bölge ve devlette bulunabilir. Bu bakımdan coğrafi hareketlilik, beşeri sermayenin daha etkin kullanılmasını sağlayacaktır.⁴³⁴ Böylece sistemin ekonomik performansı gelişecektir.⁴³⁵ Nitekim bu amaçla 1993 yılında EURES kurulmuştur. Üye devletlerdeki iş alanları ve iş arayanlar hakkında bilgilerin yer aldığı EURES, Birlik çapında örgütsel ve internet-temelli bir portal oluşturmaya yöneliktir. Komisyon tarafından koordine edilen program, ulusal nitelikteki kamu istihdam hizmetleri, sendikalar ve işveren örgütlerini bünyesinde barındıran bir network niteliğindedir ve üye devletlerde çalışan kişilerin yasal, idari ve mali sorunlarına yönelik bir bilgi kaynağıdır. EURES, sınır-ötesi ortaklık programlarıyla sağlanan destekler yoluyla özellikle sınır-bölgelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan, Birlik vatandaşlarının doğrudan AB yoluyla hak elde edebildikleri ve mekânsal gelişime katkı sağlayan önemli bir programdır.⁴³⁶

⁴³³ Recchi, “Cross-State Mobility...”, s. 213.

⁴³⁴ Holger Bonin et al., “Geographic Mobility in the European Union: Optimising Its Economic and Social Benefits”, *European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Final Report*, 2008, ss. 57-58.

⁴³⁵ Ibid., s. 52.

⁴³⁶ Recchi, *Mobile Europe...*, ss. 37-39. Ayrıca bkz. EURES in Cross-Border Regions, https://ec.europa.eu/eures/public/en/eures-in-cross-border-regions?lang=en&app=1.7.1p9-build-0-SNAPSHOT&pageCode=cross_border#/list, (E.T. 6.4.2018).

AB içerisinde serbest dolaşımın maliyetinin azaltılması ve hareketli bir mekân oluşturulmasının bir diğer amacı da demografik gelişimdir. Bu noktada AB coğrafyası boyunca iki tür demografik trend ön plana çıkmaktadır: *Nüfusun azalması ve yaşlanması*. AB üyesi devletlerde genel olarak doğum oranlarının düşük olması ve ortalama yaşam süresinin tedricen artması hem nüfusun düşmesine hem de yaşlanmasına sebep olmaktadır. Bu bakımdan serbest dolaşım ve coğrafi hareketlilik, demografik dengenin sağlanması açısından gereklidir. Yaşlanan nüfus, bazı bölgelerde çeşitli iş alanlarının boş kalmasına sebep olmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için genç nüfusun bu alanlara aktarılması gerekmektedir. Bu durum hem ilgili bölgelerde dengeli bir ekonomik ve toplumsal gelişmenin önünü açacak hem de bütün olarak AB coğrafyası boyunca nüfusun dengeli dağılmasını sağlayacaktır.⁴³⁷

Yukarıda belirtilen hususlar, serbest dolaşım ve yerleşme hakkının hem bu haktan istifade eden kişiler hem de Birlik coğrafyası boyunca kalkınmanın dengeli bir şekilde sağlanmasına yönelik bir rasyonaliteye sahip olduğunu göstermektedir; bu bakımdan da bireylere daha fazla yaşam fırsatı yaratmaya yöneliktir. Bununla birlikte şu husus önemlidir: Serbest dolaşımın ve hareketliliğin belli bir kolektiviteye ayrıcalıklı olarak tanımlanmasının kendisi zaten bir fırsattır ve esasında bu kolektivite için de kurucu bir unsurdur. Zira yalnızca hareketliliğin kendisi yoluyla bir takım ayrıcalıklar sağlanmış olmakta ve fırsatlara erişebilme imkânı yaratılmaktadır. Bu bakımdan serbest dolaşım ve yerleşme hakkının Birlik vatandaşlarına ayrıcalıklı olarak tanınması girişiminin kendisi, her ne kadar özellikli olarak belli amaçları gerçekleştirmeye yönelik bir düşünsele sahip olsa da belli bir mekânda ayrıcalık ve fırsat yaratılmasına yöneliktir; kısacası mekânsallaşmış (spatialized) bir ayrıcalıktır.

1.2.3. Üye Devletlerarasındaki Ortak Sınırların Geçirgenliğinin Artması

Kişilerin serbest dolaşımının sağlanmasına ve hareketli bir Birlik mekânı oluşturulmasına yönelik sürecin önemli aşamalarından biri de ATS'yle aynı dönemde imzalanan ve daha sonra AB müktesebatına dâhil edilen Schengen Anlaşması'dır. Bilindiği üzere Federal Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg arasında 1985 yılında Schengen Anlaşması imzalanmış ve bu Anlaşma'ya istinaden aynı devletler

⁴³⁷ Bonin et al., op.cit., ss. 61-64.

tarafından 1990 yılında imzalanan Schengen Sözleşmesi 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. Maastricht Andlaşması'nın hazırlanması sürecinde Anlaşma'nın Birlik hukuk düzenine dâhil edilmesi gerektiği hususunda görüşler ileri sürülmüştür. Ancak bu, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Andlaşması'yla birlikte mümkün olmuştur.⁴³⁸ Çalışmanın bu bölümüyle ilgili olarak Schengen düzenlemelerinin temel önemi, taraf devletlerarasındaki sınırların geçirgenliğini arttırması ve Birliğin coğrafi alanlarını tanımlayıcı kavramlar getirmesidir. Diğer yandan Schengen Anlaşması, Birlik vatandaşlarının yanı sıra yeni bir kategori olarak *yabancıların (alien)* Anlaşma'ya taraf devletlerarasındaki dolaşımını düzenlemektedir. Böylece Birlik coğrafi ölçeği boyunca yeni bir hareketlilik çeşidi ortaya çıkmış olmaktadır.

Bilindiği üzere Schengen düzenlemeleri, üye devletlerarasındaki ortak sınırlarda denetimlerin kaldırılmasını ve bunun yerine dış sınırlarda birer-örnek sınır kontrollerinin getirilmesini hedeflemektedir. Bu amaçla AB'nin dış sınırlarında sınır-ötesi harekette bulunanların tanımı yapılmış, hava alanlarında Schengen alanı içerisinde seyahat edenlerle bu alan dışından gelen kişiler birbirinden ayrılmış, kısa süreli seyahatlerdeki vize kuralları uyumlaştırılmış, sınırların güvenliğine ilişkin birimler arasında koordinasyonu sağlamaya yönelik sistemler kurulmuş, yasa-dışı göç, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti gibi uluslararası nitelikteki suçlarla mücadele ve sığınmacılara yönelik uygulanacak prosedürlere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.⁴³⁹ Her ne kadar bazı üye devletler bu alanın dışında kalsa da Schengen Anlaşması, daha sonra AB'nin bütünü için bir model olmuştur.⁴⁴⁰

Schengen Anlaşması'nın önemi, üye devletlerarasındaki mekânsal yapıyı dönüştürücü etkisi ve Birlik coğrafi alanına yönelik tanımlayıcı kavramsallaştırmalar getirmesidir. Schengen müktesebatına göre Birliğin *iç veyahut ortak sınırları (internal borders)*, imzacı devletlerin ortak kara sınırları, iç hatlara yönelik hava alanları ve teritoryaları kapsamındaki düzenli deniz taşımacılığı bağlantılarından oluşmaktadır. *Dış sınırlar (external borders)* ise imzacı tarafların ortak sınırları dışında kalan kara ve deniz

⁴³⁸ Reçber, *Avrupa Birliği Hukuku...*, s. 170.

⁴³⁹ Willem Maas, "Freedom of Movement Inside 'Fortress Europe'", *Global Surveillance and Policing: Borders, Security, Identity*, ed. Elia Zureik, Mark B. Salter, Oregon: Willan Publishing, 2005, s. 272.

⁴⁴⁰ Emek M. Uçarer, "Justice and Home Affairs", *European Union Politics*, 2nd ed., ed. Micheal Cini, New York: Oxford University Press, 2007, s. 307.

sınırları ile hava alanları ve limanlarını kapsamaktadır. Bu yapı içerisinde imzacı devletler dışında kalan devletler, üçüncü devlet olarak konumlanmaktadır.⁴⁴¹

Birlik hukukuna dâhil edilen Schengen Anlaşması, Birlik kapsamında bir ÖGAA oluşturulması ve bu alanın tasnif edilmesi açısından önemli bir aşamadır. Birlik içerisinde yukarıda belirtilen tanımlamaların yapılması, aynı zamanda yeni bir mekânsallığın tanımlanması ve tasnifi açısından sonuçlar doğurmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere hareketliliğin yeni bir coğrafi ölçekte tanımlanması, yeni denetim mekanizmaları ve düzenleyici iktidar merkezlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir veyahut da bu süreçler eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bu çerçevede Birlik coğrafyası içerisinde, sonraki bölümde detaylandırılacağı üzere yeni denetim ve gözetim (surveillance) mekanizmaları kurulmuştur.

Schengen Anlaşması, Birlik mekânını dışarıya karşı koruma amacına yöneliktir. Ayrıca söz konusu Anlaşma'yla getirilen düzenlemeler, mal ile hizmetlerin serbest dolaşımıyla birlikte, üye devletlerin uyruğunda bulunan kişilerin serbest dolaşımını kolaylaştırmak yoluyla Birlik üyesi devletlerin halkları arasında daha yakın bir işbirliği sağlamaya ilişkindir. Bu çerçeveden bakıldığında ilgili düzenlemeler ile serbest dolaşım arasında bir bağ kurulmuş ve bu şekilde Birlik kurumlarıyla kişiler arasındaki etkileşimin serbest dolaşım yoluyla kuvvetlendirilmesi hedeflenmiştir.

Vatandaşlık açısından bakıldığında sınırların olmadığı Birlik mekânının faydaları, öncelikli olarak üye devlet vatandaşlarına yöneliktir. Aslında bu durum olağandır. Avrupa bütünleşme süreci ekonomik meselelerin uyumlaştırılması yoluyla başlayan bir süreçtir ve üye devletlerde ikamet etmeyen ÜDV'lere yönelik olarak herhangi bir hak düzenlenmemektedir: Birlik süreci, aslında dışarıya karşı kısıtlayıcı bir temele sahiptir. Bununla birlikte ilgili düzenlemeler yoluyla serbest dolaşımın Birlik vatandaşlarına yönelik olarak ayrıcalıklı bir şekilde tanımlanması, ÜDV'leri de yasal açıdan tanımlamış olmaktadır. *Üye devletlerin uyrukları dışında kalan kişiler* olarak tanımlanan yabancıların⁴⁴² Birlik coğrafyası içerisinde üç ayı geçmeyen seyahatleri düzenlenmiştir.⁴⁴³ Birlik üyesi devletlerin vatandaşlarıyla kıyaslandığında ÜDV'lerin

⁴⁴¹ The Schengen Acquis..., *Official Journal of the European Union*, L 239, Vol. 43, 22.9.2000, s. 19.

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ Ibid., s. 21.

daha kısıtlı bir serbestiye sahip olduğu görülmektedir. Zira taraf devletlerin teritoryal alanlarına girişleri, söz konusu eylemin Schengen müktesebatıyla getirilen düzenlemelere uygun olma şartına bağlanmaktadır.⁴⁴⁴ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse gerekli yasal koşulların sağlanması, ÜDV'lerin hareketliliğinin temel koşuludur ve bu hususta taraf devletler, yasal değerlendirme yetkisine sahiptir.

Schengen düzenlemeleri imzacı devletler için etki doğurmaktadır ve günümüz itibarıyla bazı üye devletler sisteme tam olarak dâhil değilken üye olmayan bazı devletler ise Schengen düzenlemelerine dâhildir. İlgili müktesebatta Birlik üyesi devletlerin vatandaşlarına etki eden sınır düzenlemeleri olmakla birlikte, üye devlet vatandaşlarından ayrı bir kategori olarak yabancılar da tanımlanmakta ve bunların Birlik coğrafyası içerisindeki dolaşimleri düzenlenmektedir. Bu durum, aslında AB kapsamında içeridekiler ile dışarıdakiler ayrımını belirgin hâle getirmektedir. Her ne kadar yabancılar da Birlik coğrafyası içerisinde Schengen Anlaşması'na taraf olan devletlerarasında kısmi serbest dolaşım hakkına sahip olsa da üye devletlerin uyuğunda bulunan kişilerden tanım itibarıyla ayrıştırılmıştır.⁴⁴⁵ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Schengen Anlaşması, ÜDV'lerin AB coğrafyası içerisindeki hareketliliğini, mekânsal ve zamansal olarak sınırlı bir serbest dolaşım ilkesine bağlamıştır.⁴⁴⁶ Bu durum, ÜDV'lerin üye devletlerin teritoryalarına girişte herhangi bir kontrol olmadığı anlamına gelmemektedir. Taraf devletlerin teritoryalarına girmek isteyen yabancılar, gerekli yasal şartları sağlamalıdır. Schengen Anlaşması'nda bireysel hakların şekillenmesi, üye devletlerin uyuğunda olma yoluyla belirlenmiş ve üye devletler aracı konumda olmuştur.

Schengen düzenlemeleriyle birlikte, Birlik içerisinde kişilerin serbest dolaşımı daha engelsiz bir hâle gelmiştir. Bu durum, tek pazarla birlikte değerlendirildiğinde, kişilerin daha hareketli bir Birlik mekânındaki eylemlerinin kolaylaştırılması açısından önem arz etmektedir. Ele alınan çalışma açısından değerlendirildiğinde, teritoryal olarak Birliğin bünyesinde bulunan kişilere fırsatlar yaratmaya ve yaşam seviyelerini arttırmaya yönelik

⁴⁴⁴ Ibid., s. 24.

⁴⁴⁵ Bu durum, Etienne Balibar'ın da belirttiği üzere Birlik vatandaşları ile yabancılar arasında bir ayrım ya da ikililik yaratmanın yanı sıra üye devletlerin ulusal vatandaşları ile yabancılar arasında da bir ayrım yaratmaktadır. Öyle ki bu yabancılar karşı her bir üye devlet, bir başka üye devleti temsil eder nitelik kazanmaktadır. Her ne kadar Balibar, söz konusu durumu kültürel açıdan ele alsada mekânsal olarak süreç değerlendirildiğinde üye bir devletin ulusal mekânı, yabancılar karşısında, ulusal ölçekte farklılıklar olsa da birbirilerini temsil edici yasal bir homojenliğe sahip olmaktadır. Etienne Balibar, *Politics and the Other Scene*, London: Verso Press, 2002, s. 78.

⁴⁴⁶ Olsen, op.cit., ss. 75-76.

bir girişim olarak ele alınabilir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse beşeri örgütlenmelerin kendi bünyelerinde bulunan bireylere fırsatlar oluşturmaya yönelik bir girişim olan teritoryal eylemler, ATS ve Maastricht Andlaşması'yla birlikte daha belirgin bir hâle gelmiş ve bu husus, kişilerin serbest dolaşımıyla ilişkilendirilmiştir. Diğer yandan Schengen düzenlemeleriyle güvenlik meselesi daha fazla gündeme gelmeye başlamış ve hareketliliklerin yasal olarak düzenlenmesi yoluyla Birlik, kendi vatandaşlık coğrafyasının mekânsallığını güçlendirilmiştir. Zira yasa, hareketliliklerin hem anlamlandırılması hem de pratiklerinin oluşturulmasında etkili bir araçtır. Hareketlilikler, vatandaş-diğerleri gibi kategoriler yoluyla üretilmekte ve anlamlandırılmaktadır.⁴⁴⁷ Bu bakımdan Birlik içerisinde yabancıların kavramsallaştırılması ve bunların hareketliliklerin yasal olarak kısıtlanması, mekânsal ayrımın gerçekleştirilmesinde önemli bir araçtır.

1.3. Serbest Dolaşım ile Ortak Sınırların Geçirgenliğinin Artmasının Mekânsal Etkisi

Buraya kadar gelinen süreçte Birlik coğrafyasında hareketli bir mekân oluşturulması sürecinin temelleri ve bu sürecin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak serbest dolaşım ve yerleşme hakkına yönelik engellerin AB hiyerarşik düzenleyici kapasitesi bağlamında seyreltilmesi hususu üzerinde duruldu. Bunun yanı sıra Schengen Anlaşması'na taraf olan üye devletlerarasındaki ortak sınırların geçirgenliğinin artması ve yeni bir kategori olarak yabancıların hareketliliklerine ilişkin olarak getirilen düzenlemeler ortaya konuldu. Bu iki durumun teritoryal açıdan üç sonuç ortaya çıkardığı ileri sürülebilir: *Yeni bir mekânsallığın ortaya çıkışı, Birlik teritoryasının kurumsallığının güçlenmesi ve modern devletlerin sınırlarıyla bölünmüş Birlik mekânının (iç) pasifikasyonu*⁴⁴⁸ ve içselleşmesi.

⁴⁴⁷ Cresswell, op.cit., s. 150.

⁴⁴⁸ Söz konusu kavram (*internal pacification*), Giddens'dan mülhem kullanılmıştır fakat farklı bir amaçla ve içerikle işlemsel hâle getirilmiştir. Giddens, söz konusu kavramı mutlakıyetçi devletlerden ulus-devletlere geçiş sürecini anlatmak için kullanır. Bu süreçte devlet, toplumdaki kontrol derecesini arttırmış ve kurumsal olarak gelişmiştir. Ayrıca bu süreç, sermayenin gelişmesi ve şehir yapısının dönüşümüyle bir arada devam etmiştir. Sermayenin ve ulus-devlet sınırları içerisinde dolaşımın serbestliği ve güvenliği devlet tarafından güvence altına alınmış ve söz konusu durumun ortaya çıkardığı mekânsallık, homojen bir nitelik almıştır. Bu süreçte devletlerin sınır-bölgeleri/sınırları mutlak, kesin ve geçirimsiz lokasyonlar hâline gelmiştir Giddens, *The Nation-State and...*, ss. 147-197. Ayrıca bkz. Rasheed Masood Khan, "The Importance of Internal Pacification in the Development of Nation States: How the Internal Pacification was

Andreas Müller'in belirttiği üzere nasıl ki sınırlar, aktörler bu sınırların bilincinde olduğu için (sosyal) birimler arasındaki etkileşimleri yönlendiriyor ve etkileşimler, sınırların oluşturulduğu mekânsallıklar üzerinden işliyorsa sınırların işlevlerinin farklılaşması da kurucu olarak yeni mekânsallık ve etkileşim kalıpları ortaya çıkarmaktadır.⁴⁴⁹ Mekânın ilişkisel açıdan ele alındığı çalışmalarda, genellikle hareketliliğin mutlak sınırlandırılmış ve kapalılaştırılmış mekân algısını değiştirdiği ileri sürülür. Açıktır ki yeni bir ölçekte hareketliliğin ayrıcalıklı olarak belli bir grup lehine tanımlanması, var olan sınırların işlevlerinin değişmesine sebep olacaktır; aynı zamanda yeni topografyalar da ortaya çıkacaktır. Bu hususun vatandaşlık yoluyla statüleştirilmesi ise yeni mekânsal sınırlandırılmışlık ve etkileşim kalıplarının belirlenmesini beraberinde getirmektedir. Zira sınırlandırılmış teritoryal ölçeklerde ortaya çıkan vatandaşlık coğrafyaları, etkileşimleri yönlendiren temel topolojilerden biridir.⁴⁵⁰

Birlik coğrafyası boyunca serbest dolaşım ve yerleşme hakkı, Birlik hukuku boyunca sağlanan diğer hakların kullanılmasının önkoşullarından biridir. AB coğrafyası dâhilinde üye devlet vatandaşlarının Birliğin tanıdığı haklardan yararlanması, kişilerin sınırlar boyunca serbest harekette bulunabildiği ölçüde bir realite hâline gelmektedir. Bu özgürlüklerin kişisel kapsamı ise kimin ayrıcalıklardan istifade edebileceğini ve kimin dışarıda kalabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Birlik vatandaşlığı, bir devletin teritoryasıyla onun uyruğunda olan kişiler arasındaki geleneksel bağın getirdiği ilişkiyi, serbest dolaşım ve yerleşme hakkı açısından farklı bir şekilde kurmaktadır.⁴⁵¹ Şöyle ki bir devletin uyruğunda bulunan kişiler, o devletin kendilerine sunduğu haklardan istifade edebilmekte ve teritoryası dâhilinde istedikleri bölgede hayatlarını devam ettirebilmektedir. AB içerisinde vatandaşlık statüsünün oluşturulması ve Schengen düzenlemeleriyle birlikte AB coğrafyası içerisindeki ortak sınırların geçirgenliğinin artması, üye devlet mekânlarının teritoryal düzeninin değişimini (deterritorialization) ve yeniden teritoryalleşmesini beraberinde getirmektedir. AB kapsamında üye

Achieved and What were Its Limitations?"; *POLITIKON: The IAPSS Journal of Political Science*, Vol. 30, 2016, ss. 74-91.

⁴⁴⁹ Andreas Müller, *Governing Mobility Beyond the State: Centre, Periphery and the EU's External Borders*, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2014, ss. 30-31.

⁴⁵⁰ Luke Desforges et al., "New Geographies of Citizenship," *Citizenship Studies*, Vol. 9, No. 5, 2005, ss. 443-445.

⁴⁵¹ Sergio Carrera, "What Does Free Movement Mean in Theory and Practice in an Enlarged EU?"; *European Law Journal*, Vol. 11, No. 6, 2005, s. 701.

devletlerarasındaki sınırların geçirgenliğinin artması, söz konusu sınırların teritoryal niteliklerini seyreletmektedir.

AB vatandaşlığıyla kodifiye edilmiş serbest dolaşım hakkı, geleneksel devlet teritoryalitesini yeniden düzenleyen bir niteliğe sahiptir. Her ne kadar Birlik vatandaşlığı çerçevesinde tanımlanan haklardan istifade edebilmek için Birliğe üye olmak gerekli olsa da söz konusu hakların üçüncü bir aktör olan AB'nin hiyerarşik yapılanması ve düzenleyiciliği çerçevesinde gerçekleştiriliyor olması, yeni bir coğrafi ölçek kapsamında hakların düzenlenmesini göstermesi açısından önemlidir. Bu çerçevede ortaya çıkan yapı, teritoryal niteliği haizdir zira belli bir mekân içerisinde ve bir aktörün emredici düzenleyiciliği çerçevesinde gerçekleşmektedir.⁴⁵² Hem pratik⁴⁵³ hem de normatif⁴⁵⁴ anlamda yeni bir ölçek şekillenmektedir. Normatif anlamda hakların ele alındığı siyasal bir ölçek şekillenirken sağladığı haklar yoluyla da fiilen coğrafi bir ölçek inşa edilmektedir.

Ortak sınırlarda kontrollerinin gevşetilmesi ve vatandaşlık kurumsaliyla birlikte Birlik vatandaşlarına yerleşme hakkının verilmesi, modern devletin menşei olan bir coğrafya için oldukça önemli bir dönüşümü yansıtmaktadır. Sınırların olmadığı Birlik düşünseli ve pratiği, Andreas Faludi'nin de belirttiği üzere geleneksel modern devlet teritoryalitesine meydan okuyan bir niteliğe sahiptir.⁴⁵⁵ Bu durum, bir zayıflıktan ziyade yeniden düzenleme olarak değerlendirmelidir. Zira sınırların geçirgenliğinin artması, belirsiz ve kontrolsüz bir süreç değildir. Bu süreç, yönetsel/siyasal bir örgütlenme olan AB bünyesinde gerçekleşmektedir ve bu bakımdan da üye devletlerin teritoryal mekânsallıklarını zayıflatan değil, dönüştüren bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Öyle

⁴⁵² Çalışmanın birinci bölümünde, Sassen'in teritorya ile haklar arasındaki ilişkiye yönelik önermeleri belirtilmişti. Bu çerçevede bakıldığında AB teritoryası kapsamında yer almak ve üye devletlerden birine vatandaşlık bağıyla bağlı olmak, her ne kadar AB vatandaşlığı ikincil konumda olsa da AB teritoryası ile serbest dolaşım arasında bir hak ilişkisini ortaya çıkardığı ileri sürülebilir.

⁴⁵³ Enrico Gualinin belirttiği üzere ölçek, çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik süreçler sonucunda şekillenen ve pratik çıktılarıyla anlamlı hâle gelen bir yapılanmadır. Enrico Gualini, "The Rescaling of Governance in Europe: New Spatial and Institutional Rationales", *European Planning Studies*, Vol. 14, No. 7, 2006, s. 884.

⁴⁵⁴ Normatif yeniden ölçeklendirme (normative rescaling) kavramı, Keating'den mülhem kullanılmıştır. Keating'e göre günümüzde bireysel hakların tanımlanması, demokratik pratikler ve sosyal dayanışma konusunda modern devletin öncül konumu değişmektedir. Bu durum, normatif evrenselcilik anlamına da gelmemektedir; AB gibi başka siyasal mahreçlerde ortaya çıkan haklar, tıpkı mekân ve teritorya gibi normatif anlamda da yeni ölçekler ortaya çıkarmaktadır. Keating, *Rescaling the European...*, s. 11, 154-161.

⁴⁵⁵ Andreas Faludi, "Territorial Cohesion, Territorialism, Territoriality, and Soft Planning: A Critical Review", *Environment and Planning*, Vol. 45, No. 6, 2013, s. 1308.

ki *Demir Perde*'nin ortadan kalkması ve serbest dolaşımın Atlantik'ten Karpatlara uzanan bir coğrafyada gerçekleşiyor olması, Soğuk Savaş döneminde hem modern devletler hem de Sovyet Birliği'nin teritoryal sınırlarıyla bölünmüş bir coğrafyada yeni bir mekânsallığın ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Eski sosyalist Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin AB'ye üye olmaları, bu devletlerin vatandaşlarının tek bir tren biletiyle Transilvanya'dan Silezya'ya seyahat edebilmesini olanaklı hâle getirmiştir.⁴⁵⁶ Hitler ile Franco arasında gerçekleşen ve Almanya'nın Fransa'ya saldırılması durumunda İspanya'dan destek beklediğini belirttiği görüşmelerin gerçekleştiği, Fransa ile İspanya arasında sınır oluşturan Bask bölgesindeki Biskay Körfezi kıyısı, artık iki devlet arasında pratik anlamda bir sınır oluşturmamaktadır. Sınır muhafız kulübeleri kaldırılmıştır ve arabalar herhangi bir engel olmadan iki devlet teritoryası arasında seyahat edebilmektedir.⁴⁵⁷ Bu yeni mekânsallık, AB içerisinde fırsatların yaratılması için teşvik edilen bir süreçtir. Serbest dolaşım yoluyla hareketli bir AB mekânının oluşturulması, daha önce de belirtildiği üzere fırsatların yaratılması, daha müreffeh ve yaşanabilir bir mekân oluşturulması için gerekli görülmektedir.

Vatandaşlıkla birlikte kurumsallaşmış serbest dolaşım ve yerleşme hakkı, AB coğrafyasında bulunan üye devlet vatandaşlarının hem sosyal mantığında hem de pratik hayatlarında etki ortaya çıkaran bir niteliğe sahiptir. AB vatandaşlarının hareketliliğe ilişkin pratik eylemleri, EURES ve ERASMUS gibi programlar ya da 2004 yılında kurulan ve 2016 yılında yeniden düzenlenen, tek bir demiryolu ağı kurmak amacıyla AB coğrafyası içerisindeki tren sistemleri arasında eş güdüm sağlamaya ve güvenli bir şekilde işleyişi konusunda ortak bir yaklaşım geliştirmeye çalışan *AB Demiryolu Birimi* gibi girişimlerle kolaylaştırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca hareketlilik, üye devletlerarasında ortak formatta pasaportların geliştirilmesi gibi temsillerle de simgesel olarak inşa edilmektedir. Bu şekilde Birlik içerisindeki serbest dolaşım, olağanlaştırılmaya çalışılmaktadır.⁴⁵⁸ Üye devletlerin vatandaşları arasındaki ayrımcı uygulamalar törpülenmekte ve hareketliliğin maliyeti azaltılmaktadır. Örneğin AB vatandaşları, Birlik vatandaşlığından kaynaklı olarak herhangi bir üye devlet üniversitesinde, o üye devletin vatandaşlarıyla aynı koşullarda eğitim süreçlerine dâhil

⁴⁵⁶ Recchi, op.cit., ss. 29-30.

⁴⁵⁷ Kathleen R. McNamara, *The Politics of Everyday Europe: Constructing Authority in the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 1.

⁴⁵⁸ Ibid., s. 91.

olma hakkına sahiptir.⁴⁵⁹ Bu bakımdan bu süreç, kişilerin ve toplumların günlük pratiklerine etki etmektedir.

Diğer yandan Teresa Pullano'nun da belirttiği üzere AB coğrafyası içerisinde serbest dolaşım ve bu husustaki uygulamalar, üye devletlerin teritoryalitetlerinin toplamından öte bir anlama sahiptir. AB coğrafi ölçeğindeki bu mekânsallık, üye devletlerin teritoryalarını kapsamakta ancak onların ötesinde bir mekânsallık ortaya çıkarmaktadır.⁴⁶⁰ Bu sistem içerisinde üye devletlerarasındaki içerisi-dışarısı ayrımı muğlaklaşmaktadır. İnsanların serbestçe dolaşımında bulunduğu bu mekânda, sınır kontrollerinin yeniden uygulanması istisnadır. Üye devletler, herhangi bir tehdit vs. olmaksızın yalnızca sınır geçildiği için sınır kontrollerini uygulamamalıdır.⁴⁶¹ Kişilerin AB coğrafyası boyunca hareketliliklerini friksiyonsuz bir şekilde gerçekleştirmesi, temel ve kurucu normu oluşturmaktadır. Bu yapı içerisinde Birlik vatandaşları, ortaya çıkan/çıkmakta olan yeni mekânsallık içerisinde avantajlı bir konuma sahipken yabancılar ise yeni yasal hak ve sınırlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse serbest dolaşımın tanımlanması, AB üyesi olmayan devlet vatandaşlarına yönelik olarak dışlayıcı bir çerçeve ortaya koymaktadır.⁴⁶² Bu bakımdan özellikle Schengen düzenlemeleri, dünya jeopolitiği içerisinde yeni bir içerisi-dışarı ayrımının tanımlanması, yani yasal ve mekânsal bir ikililik ortaya çıkması açısından önemlidir.

Ortaya çıkan bu mekânsallıkla ilgili iki hususun daha belirtilmesi gerekmektedir. İlk olarak bu yeni mekânsallık, AB teritoryasının bütününe yöneliktir. AB'ye üye olan devletlerin vatandaşları, Birlik üyesi olmaktan kaynaklı sahip oldukları vatandaşlık statüsüyle Birlik teritoryasının bütününde bu hakka sahiptir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Birlik teritoryasının bütünü, bu yeni mekânsallığı kapsar niteliktedir. İkinci olarak Birlik coğrafyası içerisinde vatandaşlıkla statüleştirilen serbest dolaşımın sınırlarının bitim noktaları, üye devletlerin sınırlarıyla örtüşür niteliktedir. Ayrıca bu yapı, Birlik hiyerarşisi ve coğrafi ölçeği içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte bazı

⁴⁵⁹ Ibid., s. 99.

⁴⁶⁰ Pullano, "The Evolving Category...", s. 5.

⁴⁶¹ Regulation (EU) 2016/399..., *Official Journal of the European Union*, L 77, Vol. 59, 23.3.2016, s. 3.

⁴⁶² Bu hususta yapılmış bir tartışma için bkz. Mehmet Ugur, "Freedom of Movement vs. Exclusion: A Reinterpretation of the 'Insider'-'Outsider' Divide in the European", *International Migration Review*, Vol. 29, No. 4, 1995, ss. 964-999.

üye devletlerin Schengen alanına dâhil olmaması, bu yeni mekânsallığın coğrafi ve siyasal kapsayıcılığını daraltmaktadır. Schengen alanı içerisinde yer almayan üye devletlerin vatandaşları da Birlik vatandaşlığı haklarından istifade etmektedir. Bazı üye devletlerin Schengen alanına dâhil olmaması ise sınırların geçirgenliğinin artması noktasında, Birlik içerisinde mekânsal ikililik ortaya çıkarmaktadır.

Birlik coğrafi ve siyasal ölçeğinde serbest dolaşım ve yerleşme hakkının belli bir kolektivite lehine ayrıcalıklı olarak tanınması, hareketliliklerin önündeki engellerin seyreltilmesi ve hareketlilikler arasında hiyerarşi kurulmasının bir diğer sonucu da Birlik teritoryasının kurumsallığının güçlenmesidir. Hareketliliklerin Birlik vatandaşları lehine düzenlenmesi, bu haktan yararlananların AB teritoryası boyunca hareketlilikte bulunma imkân ve olasılığını arttırmıştır. Bu şekilde Birlik içerisindeki serbest dolaşım ve hareketlilik normalleştirilmekte veyahut da Tore Sager'in ifadesiyle potansiyeli güçlendirilmektedir.⁴⁶³ Serbest dolaşım ve yerleşme hakkının önündeki maliyetlerin azaltılması, AB vatandaşlarının bu haklardan pratik anlamda ne kadar yararlandığından ziyade onlara böyle bir seçim özgürlüğünün verilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu da oluşturulmaya çalışılan hareketli mekânsallık yoluyla AB teritoryasının kurumsallığını güçlendirmektedir.

Birinci bölümde belirtildiği üzere öz itibarıyla sınırlandırılmış bir kompartıman olan teritorya, kapsamında bulunan birey ve birey topluluklarına güvenli bir fırsatlar mekânı oluşturma işlevine sahiptir; kompartımanlaşmış bir ayrıcalıklar mekânıdır. Teritorya, çeşitli niteliklere sahip olabilir ancak en temel olarak içeride olanlara bir takım ayrıcalıklar sağlar ve içerisi, dışarisından ayrıştırılır. Hareketliliklerin sınırlandırılmış bir coğrafi ölçekte belli bir kolektivite lehine tanımlanması, fırsatların ayrıcalıklı olarak tahsisidir ve esasında bu hareketlilik ayrıcalığının kendisi bir fırsattır. Bu yapı, hareketliliğin kontrol edilmesine yönelik önlemlerle birlikte, mekâna ve içeridekilere güvenlik sağlamakta ve bu da teritoryanın kurumsallığını güçlendirmektedir. Açıktır ki teritoryal eylemlerin en belirgin olduğu yapılanma modern devlettir. Modern devlet, düşünsel açıdan dışarıya kapalı bir yapı içerisinde bulunan, vatandaşlık yoluyla içerideki fırsatların tanımlandığı ve ayrıcalıklı olarak tahsis edildiği güvenli bir mekân oluşturma

⁴⁶³ Tore Sager, "Freedom as Mobility: Implications of the Distinction Between Actual and Potential Travelling," *Mobilities*, Vol. 1, No. 3, 2006, ss. 465-488.

iddiasıdır. Brighenti'in de belirttiği üzere devletler, teritoryalleştirici bir girişimdir ve nüfusun daimi olarak yerleşik hâle gelmesi, belki de en eski devlet eylemidir. Bu şekilde daimi bir teritoryal düzene bağlı olmayan konar-göçer hareketlilikler marjinalize ve kontrol edilir.⁴⁶⁴ Öyle ki modern devletler, insanların yeryüzündeki hareketlilikleri üzerinde kontrol kurmuş ve insanların küresel alana dâhil olmasını sağlayan birincil aktörler olarak ön plana çıkmıştır. Bu da hem devletlerin hem de devletler-sisteminin kurumsallaşmasını beraberinde getirmiştir.⁴⁶⁵

Yukarıda belirtilen bu durum, AB mekânı için de geçerlidir. Zira Cresswell'in de belirttiği üzere “mekânların tecrübe edilmesi yollarından biri de vatandaşlıktır.”⁴⁶⁶ Vatandaşlık yoluyla Birliğin kendilerine sağladığı haklardan istifade etme imkânına sahip olan üye devlet vatandaşları, serbest dolaşım ve yerleşme hakkının Birlik teritoryası boyunca kendilerine tanınması yoluyla esasında mekânsallaşmış bir haktan istifade etmektedir. Hareketliliklerin belli bir coğrafi ölçek içerisinde tanımlanması, aynı zamanda onun düzenlenmesini ve kontrolünü de gerektirdiğinden teritoryanın kurumsallığı güçlenmektedir. Böylece yeni bir ölçekte hareketliliğin tanımlandığı, dışarıya karşı sınırlayıcı coğrafi bir vatandaşlık ölçeği⁴⁶⁷ ortaya çıkmaktadır. Zira Peter Merriman'ın da belirttiği üzere “yeni bağlanmışlıklar ve hareketlilikler, dışlayıcı coğrafyaları ortaya çıkarır ve eşitsiz bir şekilde hareketlilikler kısıtlanır.”⁴⁶⁸ Ayrıca AB teritoryası boyunca serbest dolaşımın düzenlenmesi, 19. yüzyılda modern devletlerin kendi teritoryaları içerisinde var olan iç sınırları ortadan kaldırmalarına benzer bir etkiye sahiptir. Nasıl ki modern devletler, tam kapsamlı vatandaşlık yoluyla, kasaba ya da bölge gibi önceki bağdaşıklardan farklı şekilde, teritoryaları boyunca bütünlüklü bir serbest dolaşım ve yerleşme hakkı sağladıysa benzer şekilde AB de teritoryasının bütünü boyunca bu hakkı sağlamaktadır.⁴⁶⁹ Bu bakımdan Birlik kapsamındaki hareketliliklerin

⁴⁶⁴ Brighenti, op.cit., s. 220.

⁴⁶⁵ Nitekim Wolfgang Zierhofer, insanların hareketliliklerini gerçekleştirirken kimlik göstermelerinin devletlerden oluşan dünya-toplumunun (world-society) teritoryal inşasına katkı yaptığını belirtir. Wolfgang Zierhofer, “‘Your Passport Please!’ On Territoriality and the Fate of the Nation-State”, *Space Odysseys: Spatiality and Social Relations in the 21st Century*, ed. Jørgen Ole Bærenholdt, Kirsten Simonsen, Hants: Ashgate Publishing, 2004, ss. 101-117.

⁴⁶⁶ Tim Cresswell, “Citizenship in Worlds of Mobility”, *Critical Mobilities*, ed. Ola Soderstrom, Didier Ruedin, Shalini Randeria, Gianni D'Amato, Francesco Panese, London: Routledge Press, 2013, s. 106.

⁴⁶⁷ Desforges et al., op.cit., passim.

⁴⁶⁸ Peter Merriman, “Mobility,” *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 7, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, s. 135.

⁴⁶⁹ Willem Maas, “Boundaries of Political Community in Europe, the US, and Canada”, *Journal of European Integration*, Vol. 39, No. 5, 2017, s. 577.

bu yeni coğrafi ölçekte hiyerarşik bir temelde tanımlanması ve içerisi-dışarısı ayrımının oluşturulması, Birlik teritoryasının kurumsallığını güçlendirmektedir.

Birlik kapsamında ortaya çıkan mekânsallık ve bu mekânsallığın teritoryanın kurumsallaşması üzerindeki etkisi, AB coğrafyası içerisindeki uluslararası mekânsal yapının dönüşümü üzerinde de etkilidir. Önceki bölümde belirtildiği üzere modern devletler, teritoryaları üzerinde mutlak kontrol iddiasında bulunur ve sınırlarını dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korurlar. Herhangi bir teritoryal meydan okuma ve değişim olasılığı, devletlerin var oluşlarına tehdit olarak görülür. Bu yapısallık, uluslararası mekânsallığın da karşıtlık ve ikililik temelinde şekillenmesini beraberinde getirmektedir. Merkezden çevreye giden bir yapıda kendi coğrafi alanı üzerinde *de jure* ve *de facto* egemenlik iddiasında bulunan yönetsel/siyasal örgütlenmelerin ortaya çıkardığı uluslararası mekân, katı ve geçirimsiz sınırlarla birbirinden ayrıştırılmış bir siyasal harita ortaya çıkarmaktadır. Bu düşünsel ve maddi yapısallık içerisinde modern devletler, geleneksel olarak içeridekiler (vatandaşlar) ve dışarıdakiler (yabancılar) olarak ayrılmaktadır ve içerisi-dışarısı ayrımı da keskindir.

Birlik içerisinde üye devletlerin teritoryal alanları arasındaki sınırların geçirgenliğinin artması, üye devletlerarasındaki mekânsal ayrımın veyahut ikililiğin daha gevşek bir hâle gelmesini beraberinde getirmektedir. Birlik vatandaşlığı, üye devletlerarasında vatandaşlıktan kaynaklı içerisi-dışarısı ayrımının muğlaklaştırmaktadır. Bu durum, kişilerin serbest dolaşımı ve yerleşme hakkının yanı sıra mal, hizmet, sermaye ve bilginin akışkanlığı çerçevesinde düşünüldüğünde daha belirgin hâle gelmektedir. Tüm bu akışkanlıklar, AB coğrafi ölçüğünde işlevsel nitelikteki bir teritoryalite çerçevesinde düzenlenmektedir. AB içerisinde bulunan devletlerarasındaki farklılaşma tamamen ortadan kalkmamıştır; hatta birçok açıdan devam etmektedir. Bununla birlikte üye devletlerarasındaki sınırların sivilleştiği ileri sürülebilir ki bu durum, modern devletlerarasındaki ikililiğin değişmesi anlamında, AB coğrafyası içerisindeki uluslararası alanın içsel bir nitelik alması olarak yorumlanabilir. AB'nin hiyerarşik düzenleyici norm ve kuralları yoluyla kurumsal olarak Birlik vatandaşlığının geliştirilmesinin, Schengen düzenlemeleriyle imzacı devletlerarasındaki ortak sınırların geçirgenliğinin artmasının ve üçüncü bir kategori olarak yabancıların mekânsal karşıtlık oluşturacak şekilde düzenlenmesinin, modern devletlerin teritoryal yapıları gereği karşıtlık üzerine temellenmiş uluslararası mekânsallıkta bir (*iç*) *pasifikasyon* ortaya

çıkardığı ileri sürülebilir. Şöyle ki vatandaşlık yoluyla kurumsallaştırılan serbest dolaşım ve yerleşme hakkı, hareketliliğin AB coğrafyası içerisinde olağan bir düşünsel ve pratiğe dönüşmesini sağlamaktadır. Bu durum, üye devletlerarasındaki içeridekiler-dışarılar ayrımını tamamen ortadan kaldırmaya da belirsizleştirmekte ve sağladığı haklar ve olasılıklar itibarıyla daha önce dışarıda olan kişiler lehine dönüştürmektedir.⁴⁷⁰ Günümüzde AB üyesi devletlerin vatandaşları, başka bir üye devlette çalışmak ve teritoryasına yerleşmek istediklerinde ÜDV'lere nazaran çok daha avantajlı bir konumdadır ve bu durum, hareketliliğin maliyetini azaltmaktadır. Bu yeni yetkiler, üye devletlerarasındaki geleneksel ayrımı seyreltmektedir. AB içerisinde sınırlar hâlâ önemlidir. Ancak sınırların kişilerin serbest dolaşımına yönelik engeli, yasal olmaktan ziyade daha çok pratik bir anlama sahiptir.⁴⁷¹

Yukarıda belirtilen bu pasifikasyon süreci, yalnızca sınırların geçirgenliğinin artması açısından değil, aynı zamanda önceki bölümde belirtilen Birlik coğrafyası boyunca ortaya çıkan yönetsel/siyasal alanla birlikte düşünülmelidir. Birlik yönetsel alanı ve bu yönetsel alanın şekillendirdiği mekânsal düzen, alt-ölçekteki birimler-arası ilişkilerin dönüşümünü de beraberinde getirmektedir. Zira birinci bölümde belirtildiği üzere coğrafi ölçek olarak daha kapsamlı bir teritoryalite, daha küçük ölçekteki teritoryalite arasındaki etkileşimleri de yönlendirmektedir. Bu çerçevede Birliğin ortaya çıkardığı yönetsel alan, yukarıda belirtilen mekânsallıkla bir arada değerlendirildiğinde, üye devletlerarasındaki ilişkileri de yönlendirmekte ve hem onların teritoryal ayrımlarını hem de uluslararası mekânsallığın ikililiklerini seyreltmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse sınırların geçirgenliğinin artmasının yanı sıra bu sürecin *de facto* emredici güce sahip bir birimin yönlendiriciliği altında yapılması, söz konusu (iç) pasifikasyon sürecinin diğer bir boyutudur. Üye devletlerarasındaki mekânsal karşıtlık vatandaşlıkla statüleleştirilen serbest dolaşım ve yerleşme hakkıyla seyreltilmiştir.

⁴⁷⁰ Bu durum, daha geniş anlamda ve uluslararası ilişkiler disiplini kavramlarıyla ele alındığında AB içerisinde yer alan devletlerarasındaki anarşik ortamında dönüşmesinin bir parçası olarak da değerlendirilebilir. Zielonka'nın da belirttiği üzere AB, yalnızca yeni bir siyasal/yönetsel örgütlenme yapısı ortaya koymamakta, aynı zamanda kendi coğrafi alanı içerisindeki uluslararası sistemi de dönüştürmektedir. O'na göre AB coğrafi alanı içerisinde bir güç merkezinin olmadığı klasik anarşik yapıdan ziyade zayıf da olsa bir merkez ve karar-alma süreçlerinde ulus-aşırı, ulusal, bölgesel ve yerel birimlerin yer aldığı ve devletlerarasındaki ilişkilerin AB kapsamındaki kurumsal yapılar içerisinde gerçekleştiği bir yapılanma vardır. Bu da sonuç olarak AB coğrafyası içerisindeki uluslararası mekânı, klasik anarşik yapıdan ayırmaktadır. Zielonka, *Europe as Empire...*, ss. 150-156.

⁴⁷¹ Maas, "Freedom of Movement...", s. 233.

Bu bakımdan söz konusu serbest dolaşımın AB üyesi devletlerarasındaki mekânda bir (iç) pasifikasyon ortaya çıkardığı ileri sürülebilir. Aslında bu süreç, bir bakıma imparatorlukların iç sınırlara yönelik pratiklerine benzer bir niteliğe de sahiptir. Nasıl ki imparatorluklar kendi coğrafi alanları içerisindeki sınırları karşılıklı temeline dayanmayan ve düşmancıl-olmayan (anti-adversary) sınırlar hâline getirmeye çalışıyorsa⁴⁷² benzer şekilde AB de üye devletlerin sınırlarının birbirlerine yönelik olan ikililiklerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu süreç, AB'nin düzenleyici gücü haiz hiyerarşik düzenlemeleri vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Birlik bunu yaparken üye devletlerin bürokratik mekanizmalarına ve teritoryalarına etki veyahut duhul etmektedir.

Özetlemek gerekirse serbest dolaşım ve yerleşme hakkının Birlik coğrafi ve siyasal ölçeğinde tanımlanması ve vatandaşlıkla statüleştirilmesi, bir hareketlilik üretimi ve tanımlanması sürecidir. Bu süreç, 1950'liler birlikte daha çok ekonomik kişi düşünseli çerçevesinde kişilerin bir üretim faktörü olarak görülmesinden hukuki anlamda kişilik temelli bir sürece evrilmiş ve söz konusu hakların kapsamı, yasal ve coğrafi açıdan daimi olarak genişletilmiştir. Schengen düzenlemelerinin Birlik hukuku bünyesine alınması, taraf devletlerarasındaki ortak sınırların teritoryal niteliğinin seyrelmesi ve üçüncü bir kategori olarak ÜDV'lerin yabancı şeklinde yasal açıdan ayrıştırılması, bu süreci destekler niteliktedir. Bu durum, mekânsal açıdan üç belirgin sonuç ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak Birlik bünyesinde yeni bir mekânsallık ortaya çıkmaktadır. Bu mekânsallık, Birlik üyesi devletlerin teritoryalarını kapsayan ancak onların aşan bir niteliğe sahiptir ve Birlik içerisindeki mekânsallıklardan biridir. İkinci olarak serbest dolaşım ve yerleşme hakkının Birlik düzenleyici kapasitesi çerçevesinde düzenlenmesi ve bir hareketlilik mekânının ortaya çıkması, Birlik teritoryasının kurumsallığını güçlendirmektedir. Zira serbest dolaşım ve yerleşme hakkı, belli bir kolektiviteye tanınan mekânsallaşmış bir ayrıcalıktır ve fırsat yaratmaya yöneliktir. Üçüncüsü ise Birlik kapsamındaki üye devletlerarasındaki içerisi-dışarıyı ayırımının, en azından vatandaş-vatandaş olmama ikililiği açısından seyrelmesidir. Bu durum, Birlik içerisindeki uluslararası mekânın dönüşümünü göstermesi açısından önemlidir. Daha kapsamlı ve teritoryal niteliğe sahip bir mekânsallık ortaya çıkmakta ve alt-ölçekteki teritoryalar arasındaki etkileşimleri yönlendirmektedir.

⁴⁷² Maier, *Among Empires...*, s. 99.

2. HAREKETLİ MEKÂNDAN GÜVENLİK: BİRLİK İÇ GÜVENLİĞİ

1990'lı yıllarla birlikte güvenlik meselesi Birlik ölçeğinde bir politika alanı olarak konumlanmaya başlamıştır. Özellikle Schengen düzenlemeleri bu süreci yönlendirici bir etki ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede Birlik ölçeğinde güvenlik meselesi andlaşmalar seviyesinde düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra 2000'li yıllarla birlikte kabul edilen iç güvenlik strateji belgeleriyle birlikte güvenlik, daha kapsamlı ve bütünlüklü bir politika alanı hâline gelmeye başlamıştır.

Güvenliğin AB çerçevesinde ele alınması, çalışma açısından iki öneme sahiptir. İlk olarak güvenlik, hareketli bir mekânın oluşturulabilmesi için düzenlenmesi gereken alanlardan biridir. Bu çerçevede andlaşmalar seviyesinde gerçekleşen düzenlemelerle birlikte, güvenlik konusunda Birlik daha fazla inisiyatif almaya başlamıştır. İkinci olarak güvenlik, AB mekânının istikrarı ve düzeni için gereklidir. Güvenli mekân yoluyla ortak bir kamusallık geliştirilmektedir. Bu bakımdan güvenlik, teritorya-oluşturma süreçlerinden biridir. Ayrıca AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenlik alanı ve bu alanın kavramsal olarak tanımlanması, teritoryal tasnif açısından önemlidir. Zira güvenli alan kavramı, teritoryal bir referansa sahiptir. Bu amaçla ilgili bölümde, AB içerisinde güvenli bir alan oluşturma süreci, yasal ve düşünsel yönleriyle birlikte ele alınacaktır.

Bu noktada şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: AB kapsamında gerçekleştirilmeye çalışılan güvenli alan politikası, bütünlüklü bir yapı oluşturmaktan uzaktır ve güvenlikle ilgili olduğunu düşünülen konulara ilgili aynı düzeyde gelişim olduğu ileri sürülemez. Bu sebeple çalışmada, tek tek güvenlik alanı içerisinde belirtilen özellikli konu alanları itibarıyla gerçekleştirilen girişimlerden ziyade Birliğin güvenlik alanı içerisindeki düzenleyici konumu, andlaşmalar itibarıyla ele alınacaktır. Ayrıca AB'nin ilgili alana ilişkin yetki kapsamı, yasal topolojisi ile fiziki mekânla ilişkisi bağlamında ortaya konulacaktır.

2.1. İç Güvenliğin Birlik Kapsamına Dâhil Edilmesi

Güvenlik, herhangi bir yönetsel/siyasal örgütlenmenin temel işlevlerinden biridir ve ağırlıklı olarak modern devletler tarafından gerçekleştirilen girişimler bağlamında ele alınmaktadır. Birlik düzeyinde güvenli bir alan oluşturma girişimleri, öncelikli olarak üye devletlerin girişimiyle başlamış ve ilgili süreç, Birliğin özerk düzenleyici kapasitesinin

artmasıyla devam etmiştir. Bu süreçte Birliğin yetkileri, andlaşmalar düzeyinde daimi olarak genişlemiş ve Birlik kurumları, güvenli bir alan oluşturmaya yönelik girişimlerini arttırmıştır.

2.1.1. İç Güvenliğe Yönelik Hükümetler-Arası Yaklaşım

Birlik bünyesinde güvenliğin sağlanmasına yönelik gelişmeler, 1960'lı yıllarda üye devletlerin girişimiyle hükümetler-arası düzeyde başlamıştır. Paris ve Roma Andlaşmaları, iç güvenliğe yönelik olarak üye devletlerarasında herhangi bir işbirliği yapılmasını öngörmemekteydi. Ancak 1960'lı yıllarla birlikte terör konusu üye devletlerin gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Terörün devletlerin sınırlarını aşan bir nitelik alması, ulusal çaptaki girişimlerin yanı sıra geniş ölçekli işbirliğinin yapılmasını gerekli kılmıştır.⁴⁷³ Bu çerçevede 1975 yılında Roma'da gerçekleşen AB Zirvesi'nde terör, radikalizm ve benzeri şiddet eylemleri konusunda (TREVI) işbirliği yapılması önerisinde bulunulmuş ve 1976 yılında iç işleri ve adalet bakanlarının katıldığı bir görüşme yapılmıştır. Söz konusu toplantıda terör, organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı ve polisiye işbirliği üzerinde durulmuş ve bu hususta çeşitli çalışma gruplarının kurulması karara bağlanmıştır.⁴⁷⁴

Terörün yanı sıra 1970'li yıllarda Birlik üyesi devletlerin güvenlik gündemine iki mesele daha girmiştir: *Uyuşturucu kaçakçılığı ve uluslararası organize suç*. 1970 ve 1980'lerde Birlik coğrafyası içerisinde uluslararası ticari ve finansal hareketliliğin artması ve özellikle Batı Avrupa'da sınır-ötesi ekonomik etkileşimlerin yoğunlaşması, suç unsurlarının da sınır-ötesi bir nitelik almasını beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan üye devletler, kurumsal işbirliğini arttırmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla 1985 yılında TREVI sürecini yürüten iç işleri ve adalet bakanları, organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığı üzerine bir çalışma grubu olan TREVI III'ü kurmuştur. TREVI III, üye devletlerarasında polisiye işbirliği konusunda ileriki süreçler için bir referans olmuştur; 1990'lı yıllarda kurulacak olan Europol'ün de temelini atmıştır.⁴⁷⁵

⁴⁷³ Valsamis Mitsilegas et al., *The European Union and Internal Security: Guardian of the People?*, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2003, s. 23.

⁴⁷⁴ Ronald L. Holzhaeker, Paul Luif, "Introduction: Freedom, Security and Justice After Lisbon", *Freedom, Security and Justice in the European Union: Internal and External Dimensions of Increased Cooperation After the Lisbon Treaty*, ed. Ronald L. Holzhaeker, Paul Luif, New York: Springer Press, 2014, s. 3.

⁴⁷⁵ Mitsilegas, op.cit., ss. 24-25.

ATS'yle birlikte tek pazarın kurulması iradesinin ortaya konması ve vatandaşlık yoluyla serbest dolaşım ve yerleşme hakkının tanınması konusundaki tartışmalar, güvenli alan düşüncesinin Birlik düzeyinde ele alınması sürecini hızlandırmıştır. Bununla birlikte her ne kadar ATS'yle üye devletler, gümrük prosedürlerinin yalınlaştırılması, kişiler üzerindeki iç sınır kontrollerinin azaltılması ve diğer fiziki engellerin kaldırılması konusunda hem fikir olsalar da bu süreç, dengeleyici tedbirlerle birlikte devam etmiştir. Bu durum, var olan TREVI yapısının yönlendirme ve kolaylaştırma açısından yetersizliğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede 1986 yılından 1991 yılına kadar geçen sürede üye devletler, tek pazarın tamamlanmasına yönelik olarak iç işleri ve adalet konularında çok sayıda hükümetler-arası kurum teşkil etmiştir.⁴⁷⁶ Maastricht Andlaşması'yla güvenlik alanı, Birlik düzeyinde ele alınmaya başlanmış ve ilerleyen süreçte Birliğin düzenleyici kapasitesi artmıştır.

2.1.2. İç Güvenliğin Ulusal Ölçekten Birlik Ölçeğine Taşınması

Birlik coğrafyası içerisinde güvenli bir alan oluşturma sürecinin üye devletlerarası nitelikteki düzenlemelerden Birlik kapsamına alınması Maastricht Andlaşması'yla gerçekleşmiştir. Amsterdam ve Lizbon Andlaşmalarıyla birlikte ise Birliğin düzenleyici kapasitesi artmıştır. Bu şekilde Birlik, üye devletlerin teritoryal yapılarına daha fazla müdahil olmaya başlamış ve kendi teritoryal düzenini ihdas etme imkânı bulmuştur.

2.1.2.1. Birlik Kapsamında Ulusal Ölçekte Güvenlik

Maastricht Andlaşması'nda üye devletlerarasında ortak bir göç ile iltica politikasının belirlenmesi, yasa-dışı göçe karşı işbirliği yapılması, uluslararası nitelikteki terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve insan ticaretinin engellenmesi konularında işbirliği yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. İlgili Andlaşma'ya göre bu unsurlar, tüm üye devletlerin ortak çıkarıdır ve kişilerin serbest dolaşımını kolaylaştırmaya yönelik girişimlerdir. Maastricht Andlaşması'nda adalet ve iç işleri konusunda hükümetler-arası bir network modeli kurulmuş ve ABBK temel düzenleyici aktör konumunda olmuştur.

⁴⁷⁶ Bu hususta bkz. Ibid., ss. 29-31.

Bu çerçevede ABBK’de adalet ve iç işleri konusunda kararlar, aksi belirtilmedikçe oybirliğiyle alınacaktır.⁴⁷⁷

Maastricht Andlaşması’nda üçüncü sütun olarak konumlanan adalet ve iç işleri alanı, Birlik kurumlarının marjinalleştiği ve Komisyonla birlikte AP’nin dışarıda bırakıldığı bir alan olarak düzenlenmiştir. Yetki açısından bakıldığında ise ilgili alan, AB çatısı altındaydı. Fakat Birlik, bu işbirliğini gerçekleştirecek araçlardan yoksundu ve oluşturulan işbirliği, aslında bir uluslararası hukuk düzenine benzemektedir.⁴⁷⁸ Bu bakımdan AB’nin adalet ve iç işleri alanı kapsamındaki düzenleyici kapasitesi yasal açıdan zayıftı.⁴⁷⁹ Maastricht Andlaşması’nda Birlik kurumlarının rolü danışmadan öteye geçememiştir. Her ne kadar Komisyon’un adalet ve iç işleri alanındaki meselelere katılacağı belirtilse de söz konusu alan, temelde hükümetler-arası bir nitelik göstermiştir. Ayrıca Maastricht Andlaşması sonrası dönemde iç işleri alanı, oldukça yavaş bir gelişim seyri izlemiştir. Zira AB içerisinde yasal bir yetki alanı olarak tanımlansa da adalet ve iç işleri alanı, diğer politika alanlarına nazaran bütünlük oluşturmaktan uzaktı ve hangi konuların bu alan içerisinde değerlendirilmesi gerektiği hususu belirsizdi.⁴⁸⁰ Bu durumun ortaya çıkmasının nedenleri olarak hem kurumsal eksiklikler hem de üye devletlerin işbirliği konusundaki isteksizleri gösterilebilir.⁴⁸¹ Ancak yine de Maastricht Andlaşması, Birlik kapsamında güvenli bir alan oluşturma açısından önemli bir aşamadır. Bu Andlaşma’yla birlikte AB, üye devletlerin teritoryal yapılarına dahil etme imkânına erişmiştir.

2.1.2.2. İç Güvenliğin Normatif Açıdan İnşası

Maastricht Andlaşması sonrası dönemde adalet ve iç işleri alanı kapsamının geliştirilmesi ve Birliğin bu süreçte daha etkin bir rol oynamasında iki gelişme etkili olmuştur. Bunlardan ilki, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Andlaşması’dır. İkincisi ise Amsterdam Andlaşması’nın kabul edilmesiyle aynı dönemde gerçekleşen ve

⁴⁷⁷ Maastricht Andlaşması, Üçüncü Bölüm, Başlık VI.

⁴⁷⁸ Christian Kaunert, “The Area of Freedom, Security and Justice: The Construction of a ‘European Public Order’”, *European Security*, Vol. 14, No. 4, 2005, s. 466.

⁴⁷⁹ Kaunert, op.cit., ss. 465-466.

⁴⁸⁰ Neil Walker, “In Search of the Area of Freedom, Security and Justice: A Constitutional Odyssey”, *Europe’s Area of Freedom, Security and Justice*, ed. Neil Walker, Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 5.

⁴⁸¹ Uçarer, op.cit., s. 308.

güvenlik konusunda sonraki süreçler üzerinde yönlendirici bir etki ortaya çıkaran Tampere Zirvesi'dir. Amsterdam Andlaşması'yla Birliğin güvenli bir alan oluşturma konusunda düzenleyici kapasitesi artarken Andlaşma'yla aynı dönemde gerçekleşen Tampere Zirvesi, güvenliğe yönelik normatif ve siyasal bir mesnet ortaya koymuştur.

Amsterdam Andlaşması'nın AB iç güvenliğinin sağlanmasına ve inşasına yönelik iki önemli katkısı vardır. Bunlardan ilki, AB kapsamında güvenli alan tanımlanmasının andlaşmalar seviyesinde ifade edilmesidir. Amsterdam Andlaşması'nda Birlik içerisinde bir ÖGAA oluşturularak halklara güvenli bir ortam sağlanması ve kişilerin serbest dolaşımının kolaylaştırılması üzerinde durulmuştur⁴⁸² ki bu durum, ÖGAA konseptinin kendisinin başlı başına bir amaç olarak Birlik düzeyinde kavramsallaşmasını ifade etmektedir.⁴⁸³ İkinci olarak adalet ve iç işleri alanının kapsamı, andlaşmalar temelinde yasal olarak genişletilmiş ve Birliğin düzenleyici kapasitesi arttırılmıştır. Amsterdam Andlaşması'yla birlikte Maastricht Andlaşması'nda belirlenen bazı güvenlik konuları birinci sütuna dâhil edilmiş ve bu hususta karar alma usulleri farklılaşmıştır. ABBK, Amsterdam Andlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten beş yıl içinde, Birliğin dış sınırlarının kontrolü ile göç ve iltica konusunda düzenlemeler öngören kararlar alacak ve bu hususta kurumsallaşmalar sağlanacaktır. Bu geçiş döneminde alınan kararlar yine oybirliği ile alınacak, daha sonraki süreç birinci sütun üzerinden işleyecek ve Komisyon da bu süreçte rol almaya başlayacaktır.⁴⁸⁴ Amsterdam Andlaşması'yla kişilerin serbest dolaşımı, iltica, göç ve dış sınırlar birinci sütuna alınırken kriminal meseleler üçüncü sütunda bırakılmıştır.⁴⁸⁵

Amsterdam Andlaşması'nda belirtilen bu hususların etkin olarak uygulanması ve Birliğin bir güvenlik düşünseli geliştirmesinde diğer bir önemli aşama ise Tampere Zirvesi'dir. Zirve, Birlik kapsamında güvenli bir alan oluşturmaya yönelik norm inşa sürecinin temel kilometre taşlarından biridir.⁴⁸⁶ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Birlik çapında normatif bir güvenlik çerçevesi oluşturulması konusunda siyasal bir irade ortaya konulmuştur. Nitekim Zirve sonuç bildirgesinde ABK'nin Birlik içerisinde güvenli

⁴⁸² Amsterdam Andlaşması, Madde B.

⁴⁸³ Kaunert, op.cit., s. 467.

⁴⁸⁴ Amsterdam Andlaşması, Üçüncü Bölüm, Başlık IIIa.

⁴⁸⁵ Amsterdam Andlaşması, Başlık VI.

⁴⁸⁶ Kaunert, loc.cit.

bir alan oluşturma konusunda güçlü bir iradeye sahip olduğu ve bu hedefin Birliğin en temel gündemini oluşturduğu belirtilmiştir.

Amsterdam Andlaşması ve Tampere Zirvesi, Birlik içerisinde güvenli bir alan oluşturma konusunda iki önemli aşamadır. Özellikle Tampere Zirvesi, sonraki güvenlik gündemini belirginleştirmesi ve Birliğin güvenlik alanında ön-etkin (proactive) bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁴⁸⁷ Bununla birlikte her ne kadar Tampere Zirvesi'nde AB çapında iç güvenliğe ilişkin somut hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik bir çağrı olsa da Birliğin bu hususta yeteri kadar enstrümanı yoktu. Ne Maastricht Andlaşması'nda ne de Amsterdam Andlaşması'nda Birliğin sahip olduğu yasal araçlar, Tampere Zirvesi'nde belirtilen amaçları karşılayacak nitelik ve kapasitede değildi. Bu bakımdan bu dönemde Birliğin hiyerarşik düzenleyici kapasitesi zayıf bir konumda kalmıştır.

2.1.2.3. Lizbon Andlaşması ve Yetki Alanlarının Belirginleşmesi

Lizbon Andlaşması, ÖGAA'nın Birlik ölçeğinde tanımlanması ve gerçekleştirilmesinde önemli bir aşamadır. Bu Andlaşma'yla birlikte Birlik düzeyinde yetki alanlarının daha belirgin bir şekilde tanımlandığı ileri sürülebilir. Lizbon Andlaşması, AB'nin iç güvenliğine yönelik strateji belirleme kapasitesini arttırmıştır.⁴⁸⁸ Andlaşma'ya göre ÖGAA,⁴⁸⁹ AB'nin yetki alanlarından biridir. Birlik, bu alandaki yetkilerini münhasıran değil, üye devletlerle birlikte kullanacaktır.⁴⁹⁰ Sütun yapısının Lizbon Andlaşması'yla lağvolmasıyla birlikte önceki andlaşmalarda sütun yapısına göre belirlenen araçlar ortak bir nitelik almıştır. Bu çerçevede ABBK ve AP, olağan yasama usulüne uygun olarak,⁴⁹¹ andlaşmalarda belirtilen yetkilere istinaden ÖGAA'yla ilgili tüzük ve yönerge kabul edebilir ve karar alabilir. Bunun yanı sıra cezai konularda adli ve polisiye işbirliği alanlarında idari uyum sağlamaya yönelik olarak Komisyon'un yanı sıra üye devletlerin dörtte biri de yasama önerisinde bulunabilir. Bu durumda özel yasama

⁴⁸⁷ Walker, AB'nin güvenli bir alan oluşturma yönündeki girişimlerinin temelde ortaya çıkan gelişmelere yönelik bir tepki olarak değerlendirme eğilimi olduğunu belirtir. O'na göre AB sistemi içerisinde güvenlik alanının yasal olarak gelişmesi hususunun tepkisel boyutları vardır. Fakat bu sürecin aynı zamanda düşünsel ve ön-etkin bir alt-yapısı da bulunmaktadır. Walker, op.cit., ss. 11-14.

⁴⁸⁸ Raphael Bossong, Mark Rhinard, "The EU Internal Security Strategy: Towards a More Coherent Approach to EU Security?", *Studia Diplomatica*, Vol. 66, No. 2, 2013, s. 46.

⁴⁸⁹ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Üçüncü Bölüm, Başlık V.

⁴⁹⁰ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 4(2)j

⁴⁹¹ Bkz. Reçber, op.cit., 146-148.

usulü uygulanmaktadır.⁴⁹² Belirtilen usullerden ayrı olarak medeni ve cezai konularda adli işbirliği ile polisiye işbirliği alanlarında üye devletlerin etki alanını genişleten ve ABBK’de oybirliğini gerektiren durumlar öngörülmüştür. Ayrıca Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Birlik hukuku kapsamına alınmıştır. Bu durum, AB birimlerini ve üye devletleri, temel hakların korunması ve ÖGAA’nın özgürlük boyutunun güçlenmesi konusunda yasal sorumluluk altına sokmaktadır.⁴⁹³

Yukarıda belirtilen kurumsal ve yasal değişimler, AB kurumlarının ÖGAA üzerindeki etkisini arttırmakla birlikte, aslında üye devletlerle AB birimleri arasında bir dengeyi de yansıtmaktadır. Birlik kurumları güçlendirilmiş; Komisyon ve AP sürece daha aktif olarak katılma imkânına sahip olmuştur. Bunun yanı sıra ABAD’ın ÖGAA üzerindeki etkisi artmıştır. Lizbon Andlaşması’nda sütun yapısının kaldırılması ve ÖGAA’da Birlik yöntemi kapsamına alınmış süreçlerinin düzenlenmesi, AB yasal düzenlemelerinin üstünlüğü bağlamında, ABAD’ın üye devletlerin ulusal mahkemeleri ve yasaları üzerindeki düzenleyici etkisini arttırmıştır. Ayrıca güvenlik alanında hızlı ve etkin karar almaya yönelik düzenlemeler de yapılmıştır.⁴⁹⁴ Ester Herlin-Karnell’in de belirttiği üzere bu durum, ABAD’ın diğer tüm alanlarda olduğu gibi ÖGAA’da da tanımlanan yasal hakların koruyucusu rolünü oynamasını ve bu alandaki hukuksal düzenlemelere bütünlüklü bir yapı kazandırmasını kolaylaştırmıştır.⁴⁹⁵ Bu kurumsal değişimler, AB kurumlarının ÖGAA üzerindeki etkisini arttırmıştır.⁴⁹⁶

Birlik kurumlarının yasal enstrümanlarının artması ve etkinleştirilmesinin yanı sıra Birliğin stratejik karar alma konusundaki konumu da güçlendirilmeye çalışılmıştır. Lizbon Andlaşması’nda ABK’nin düzenli aralıklarla Birliğin karşı karşıya kaldığı tehditleri ortaya koyacağı ve herhangi bir terörist saldırı, doğal ya da beşeri kaynaklı afet durumunda Birlik ve üye devletlerin tüm kaynaklarını seferber edeceği belirtilmiştir.⁴⁹⁷

⁴⁹² Bkz. Ibid., ss. 148-149.

⁴⁹³ Christian Kaunert et al., “Conclusion: European Homeland Security After Lisbon and Stockholm”, *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, s. 168.

⁴⁹⁴ Bu hususta bkz. Koen Lenaerts, “The Contribution of the European Court of Justice to the Area of Freedom, Security and Justice”, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 59, No. 2, 2010, ss. 272-282.

⁴⁹⁵ Ester Herlin-Karnell, “The European Court of Justice as a Game Changer: Fiduciary Obligations in the Area of “Freedom, Security and Justice””, *Routledge Handbook of Justice and Home Affairs Research*, New York: Routledge Press, 2018, ss. 396-408.

⁴⁹⁶ Kaunert et al., op.cit., s. 169.

⁴⁹⁷ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 222.

Bu unsurlar her ne kadar sembolik bir anlama sahip olsa da güvenli bir alan oluşturma konusundaki dayanışmanın ortaya konması ve bu duruma normatif bir biçim kazandırması açısından önemlidir.

Lizbon Andlaşması, sütun yapısının ortadan kaldırılması ve Birlik kurumlarının ÖGAA kapsamındaki yasal enstrümanlarının güçlendirilmesi açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Her ne kadar Lizbon Andlaşması'nda ÖGAA kapsamındaki unsurların *“iç güvenliğin korunması ve kamu düzeninin sağlanmasına yönelik üye devletlerin üzerine düşen sorumlulukların yerine getirilmesine halel getirmeyeceği”*⁴⁹⁸ belirtilse de üye devletler, iç güvenlik konusundaki yetkilerini kullanırken *“(Birliğin) kendi yetkisini kullanmadığı ölçüde yetkilerini kullanma”* şartıyla kısıtlanmaktadır.⁴⁹⁹ Bu bakımdan Lizbon Andlaşması, güvenli alan konusunda üye devletler ile Birliğin bir arada yer aldığı ancak coğrafi olarak daha kapsayıcı ölçekte işlevsel bir yetki alanı oluşturmaktadır.

2.1.3. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanının Yasal ve Teritoryal Kapsamı

Önceki başlıkta içeride güvenli bir alan oluşturmaya yönelik olarak hükümetler-arası süreçten Birlik kapsamına geline süreç ve ÖGAA olarak tanımlanan alanın içeriği üzerinde duruldu. AB içerisinde güvenlik, konu itibarıyla parçalı bir alandır ve farklı unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bir şekilde alanın tanımlanması, AB içerisinde bir yetki alanının şekillenmesini beraberinde getirmektedir. Birlik, bu yetki alanı çerçevesinde hem kendi coğrafyası üzerinde etki ortaya çıkarmakta hem de üye devletlerle işbirliği içerisinde bu süreci idare etmektedir.

Adalet ve iç işleri belki de çağdaş AB içerisindeki en dinamik alandır; ulusal ve AB birimleri arasındaki yoğun işbirliğine dayanmaktadır.⁵⁰⁰ Adalet ve iç işleri alanının AB gündemine girmesi ve güvenlikle ilgili olan veyahut da öyle olduğu düşünülen unsurların AB coğrafi ve siyasal ölçeği bağlamında değerlendirilmesi, güvenlik konusunda yeni bir teritoryal düzeninin ortaya çıkmasını göstermesi açısından önemlidir. Şöyle ki güvenlik, kurumsallaşmaya başladığı 17. yüzyıldan itibaren modern devletlerin birincil

⁴⁹⁸ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 72.

⁴⁹⁹ Holzhaecker, Luif, op.cit., s. 5.

⁵⁰⁰ Bickerton, *European Integration...*, s. 38.

işlevlerinden biri olmuştur⁵⁰¹ ve devletlerarası sistemin ortaya çıkardığı siyasi pratikler ve hukuki düzenlemeler itibarıyla ağırlıklı olarak ulusal ölçekte değerlendirilmiştir. Ulusal ve uluslararası güvenlikle ilgili meseleler, Birleşmiş Milletler ile Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı gibi hükümetler-arası girişimler bağlamında ele alınmıştır.⁵⁰² AB'nin güvenlikle ilgili meselelere dâhil olması, üçüncü bir düzenleyici gücün olduğu ve üye devletlerin de yer aldığı kurumsal işbirliği çerçevesinde yeni bir politika alanının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse üye devletlerin de yer aldığı ancak onların yetkilerinin ötesinde düzenleyici ve yönlendirici bir aktörün olduğu bir politika alanı ortaya çıkmıştır.

AB bünyesinde oluşturulmaya çalışılan güvenli alanın düzenlenmesi, hükümetler-arası ve ulusal teritoryal nitelik gösteren bir modelden, teritoryalite havuzunun oluşumu ve ulus-üstü teritoryal bir modele doğru evrilmiştir/evrilmektedir.⁵⁰³ Maastricht Andlaşması öncesi dönemde güvenlik, ağırlıklı olarak modern devlet ölçüğünde ve devletlerarası işbirliği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Maastricht Andlaşması'nda güvenlik, Birlik kapsamına alınmakla birlikte, temelde hükümetler-arası bir network modeli çerçevesinde düzenlenmiştir. Amsterdam Andlaşması ve Tampere Zirvesi ise güvenlik konusunda Birliğin ortak bir teritoryalite havuzu oluşturmaya başladığı dönem olarak görülebilir. Amsterdam Andlaşması'yla Birlik, düzenleyici yetkisini arttırmaya ve göç ile mülteciler konusunda yetki toplamaya başlamıştır.⁵⁰⁴

Lizbon Andlaşması'yla birlikte ise Birliğin teritoryalite havuzu içerisindeki yetkileri artmıştır. Bu dönemle birlikte Birliğin ortak teritoryalite havuzu kapsamındaki yetkileri ile kendi alanı içerisindeki ulus-üstü teritoryal düzenleyici kapasitesinin iç içe geçtiği bir durum söz konusudur. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse her ne kadar Birlik çapında güvenli bir alan oluşturmanın üye devletlerin güvenlikle ilgili yükümlülüklerine halel getirmeyeceği belirtilse de Lizbon Andlaşması, Birliğin ulus-üstü teritoryal etki oluşturmalarını ve üye devletlerin teritoryal yapılarına duhul etmesini beraberinde

⁵⁰¹ Mitsilegas et al., op.cit., s. 7.

⁵⁰² Jörg Monar, "EU Internal Security Cooperation After Four Decades: Observations and Reflections", *Theorizing Internal Security Cooperation in the European Union*, ed. Raphael Bosson, Mark Rhinard, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 29.

⁵⁰³ Bu döneme ilişkin teritoryal yetkiler açısından bir analiz için bkz. Christian Kaunert et al., "Introduction", *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, ss. 7-10.

⁵⁰⁴ Kaunert, "The Area of...", s. 477.

getirmektedir. Bununla birlikte ÖGAA, her ne kadar AB'nin bütününe yönelik olsa da tüm üye devletlerin dâhil olmadığı bir alandır. ÖGAA'ya ilişkin olarak İrlanda, Birleşik Krallık ve Danimarka'ya özel hükümler uygulanmaktadır.⁵⁰⁵ Bu devletlere özel hükümlerin uygulanması, Birlik mekânı içerisinde ikililiğe sebep olmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse bahsi geçen devletlere yönelik özel hükümlerin tatbik edilmesi, ÖGAA'nın yasal topolojisinin teritoryal ve mekânsal açıdan yeknesak bir karaktere sahip olmasını engellemektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere ÖGAA parçalı bir yapı arz etmektedir ve politika kapsamında farklı karar-alma süreçleri izlenmektedir. Bununla birlikte bu yapı içerisindeki alan iddiası, aslında tek bir mekân varsayımına bağlıdır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse güvenli alan, tek bir teritoryal mekânsallık bağlamında ele alınmaktadır. Şöyle ki AB, ÖGAA'yı tek bir mekân olarak homojenleştirmeye ve üye devletlerarasındaki yasal farklılıkları uyumlaştırmaya çalışmaktadır. 459/98 sayılı Komisyon Bilgilendirme Notu'nda belirttiği üzere *“özgürlük, güvenlik ve adalet alanı hedefinin temelinde yer alan ortak değerler, aslında Avrupa Birliği'nin modern demokrasilerinin uzun erimli değerleridir.”* Komisyon, bu alanın paylaşılan değerlere sahip ortak bir yer olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁰⁶ Lizbon Andlaşması'nda ise Birliğin *“suçun önlemesi ve suçla mücadele dâhil olmak üzere, göç, sığınma, dış sınırların kontrolü konusunda uygun önlemlerle bağlantılı olarak, kişilerin serbest dolaşımının sağlandığı iç sınırlardan arınmış bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanını vatandaşlarına sunduğu”*⁵⁰⁷ belirtilmektedir. Benzer şekilde Stockholm Programı'nda da AB vatandaşlığının somut bir realite olması gerektiği ve *“özgürlük, güvenlik ve adalet alanının her şeyden önce temel hak ve özgürlüklerin korunduğu tek bir alan olmak zorunda olduğu”*⁵⁰⁸ belirtilmiştir. Bu ifadelerden görülebileceği üzere AB, içeride

⁵⁰⁵ Danimarka, Schengen Anlaşması'nı imzalamakla birlikte, ÖGAA konusunda alınan önlemleri uygulayıp uygulama noktasında tercih hakkına sahiptir. Bununla birlikte Danimarka'nın ortak vize politikasının uygulanması konusunda sorumlulukları vardır. İrlanda ve Birleşik Krallık ise şayet Schengen'e dâhil olan üye devletlerin temsilcileri ABBK içerisinde oybirliğiyle Schengen alanıyla ilgili herhangi bir konuda karar alırsa bu karara katılabilirler. The Schengen Area and Cooperation, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:133020>, (E.T. 10.4.2018).

⁵⁰⁶ Hans Lindahl, “Finding Place for Freedom, Security and Justice: The European Union's Claim to Territorial Unity”, *Webpapers on Constitutionalism & Governance Beyond the State*, No. 1, 2004, s. 11.

⁵⁰⁷ Lizbon Andlaşması (ABKA), Madde 3(2)

⁵⁰⁸ Council of the European Union, The Stockholm Programme: An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens, *Official Journal of the European Union*, C 115, Vol. 53, 4.5.2010, s. 4.

güvenli bir kompartıman oluşturma işlevini, tek bir mekân çerçevesinde değerlendirmektedir.

ÖGAA'nın tek bir mekân bağlamında değerlendirilmesinin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, güvenliğin normatif bir yanı olduğu iddiasıdır. AB, normatif ve kavramsal açıdan güvenli bir mekân oluşturmaya çalışmaktadır. İkinci olarak ÖGAA'nın tek bir mekân olduğu iddiası, söz konusu mekânın teritoryal bir bütün olduğu iddiasına dayanmaktadır. Zira tek mekân vurgusunun temelinde, bu yerin ortak değerlere sahip fiziki bir mekân olduğu iddiası bulunmaktadır. Güvenlik, mekânsal bir düşünsele sahiptir ve teritoryanın üzerine yerleştirilen bir unsur olmaktan ziyade teritoryanın bir parçası hâline gelmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse güvenli mekân vurgusu, mekânsal sonuçları itibarıyla AB teritoryasına içkin bir parametre olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰⁹ Bu husus oldukça önemlidir. Zira daha önce de belirtildiği üzere AB içerisinde mekân oluşturma süreçleri, Birlik politikalarının var olan mekânlara teşmil edilmesinden ziyade onların Birlik çapında üretilmesine ilişkindir. Bu durum, üst üste gelen kesişimli mekânsallıkların ortaya çıkışını ve her ne kadar mekânsal ayrımlar olsa da süreçlerin tek bir teritoryal bütünsellik içerisinde ele alındığını göstermektedir.

Güvenliğin fiziki mekânla olan temasını gösteren diğer bir unsur ise güvenliğe yönelik geliştirilmeye çalışılan ve çeşitli raporlarda belirtilen mekân vurgusudur. Örneğin 2004 yılında güvenlik ve mekân arasındaki ilişkiyi ele almaya yönelik olarak gerçekleştirilen Uzay ve Güvenlik Uzmanları Paneli'nde (Panel of Experts on Space and Security) hazırlanan raporda, mekânsal örgütlenmeler ile kontrolün terör eylemleriyle mücadele konusunda etkili bir araç olabileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede 2004-2007 yıllarında bir eylem planı hazırlanmıştır. 2007-2009 yılları arasında AB kapsamında güvenlik alanında araştırmalarda bulunmak üzere Avrupa Güvenlik Araştırma ve İnovasyon Forumu (The European Security Research and Innovation Forum) kurulmuştur.⁵¹⁰ Komisyon'un güvenlik ile mekân arasındaki ilişkiye yönelik olarak 2009 yılında hazırladığı Bilgilendirme Notu'nda, mekânsal varlıkların korunması ve özellikle terör ve organize suçlar konusunda teknolojik araçlardan yararlanılması gerektiği

⁵⁰⁹ Lindahl, loc.cit.

⁵¹⁰ Nina-Louisa Remuss, "Creating a European Internal Security Strategy Involving Space Applications", *Space Policy*, Vol. 26, No. 1, 2010, ss. 10-11.

belirtilmiştir.⁵¹¹ Güvenliğin fiziki mekânla ilişkilendirilmesi, bu alana normatif kimlik kazandıran bir girişim olarak görülebilir ve AB, bu amaçla uydu gibi teknolojik unsurlardan istifade etmektedir.⁵¹² Bu bakımdan nasıl ki AB, serbest dolaşımın ve sınır-ötesi hareketliliğin gerçekleştirilmesinde fiziki mekâna yönelik düzenlemeler gerçekleştirmekteyse benzer şekilde güvenliğin sağlanmasına ilişkin olarak da fiziki mekân merkezli politikalar geliştirmektedir.

ÖGAA'nın tek bir mekân olarak değerlendirilmesinin diğer bir boyutu ise AB'nin etkin düzenleyici kapasitesinin mutlak ve bütünlüklü bir yapı olarak kabul edilen devlet teritoryalitesiyle bir arada gerçekleşmesidir. Hem AB hem de üye devletler aynı teritorya üzerinde ve kesişen mekânsallıklar kapsamında, farklı ancak birbirine indirgenemeyen bir yapı içerisinde eylemde bulunmaktadır. AB, üye devletlerin teritoryal yapılarına duhul ederek üye devletlerin idari yapısına müdahil olmaktadır.⁵¹³ Bu durum, Birliğin kendi ulus-aşırı teritoryal düşüncesini pratiğe geçirebilmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin ABBK'nin 2002 yılında aldığı kararla kurulan ve tüzel kişiliği haiz Eurojust, üye devletlerin yetkili makamları ve Europol tarafından gerçekleştirilen operasyonlara ve sağlanan bilgilere istinaden iki veya daha fazla devleti etkileyen operasyonlarda ve ortak bir tatbikat gerektiren ağır suçla ilişkin soruşturma ve kovuşturma yapmakla görevli yetkili ulusal makamlar arasında işbirliği ve koordinasyonu gerçekleştirmekle görevlidir. Her bir üye devletin görevlendireceği savcı, hâkim, yüksek düzey polis memuru ile dengi yetkiye sahip ve bunlara yardımcı kişilerden oluşan ve kendi içerisinde yasal bir yapısı olan Eurojust,⁵¹⁴ operasyonel olarak üye devletlerin idari sistemine dâhil olmakta ve onlardan istifade etmektedir. Benzer şekilde Lizbon Andlaşması'nda kurulması öngörülen,⁵¹⁵ ABBK içerisinde faaliyet gösteren ve Birlik kapsamında iç güvenlik

⁵¹¹ European Commission, A European Security Research and Innovation Agenda-Commission's Initial Position on ESRIF's Key Findings and Recommendations, Brussels, COM(2009) 691 Final, 21.12.2009, ss. 1-15.

⁵¹² Bu hususta bkz. Nina-Louisa Remuss, "Space and Security as an Identity Forming Element – Meeting Europe's External and Internal Security Through Space Applications", *European Identity Through Space: Space Activities and Programmes as a Tool to Reinvigorate the European Identity Studies in Space Policy*, Vol. 9, ed. Christophe Venet, Blandina Baranes, Vienna: European Space Policy Institute, 2013, ss. 132-144.

⁵¹³ Lindahl, op.cit., s. 12.

⁵¹⁴ Council Decision of 28 February 2002 Setting up Eurojust with a View to Reinforcing the Fight Against Serious Crime, *Official Journal of the European Union*, L 63, Vol. 45, 6.3.2002, ss. 1-2.

⁵¹⁵ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 71. "İç güvenlik konusunda operasyonel işbirliğinin teşvik edilmesi ve güçlendirilmesini Birlik içinde sağlamak gayesiyle Konsey bünyesinde bir daimi komite kurulur. Bu komite, 240. maddeye hâlel gelmeksizin, üye devletlerin yetkili makamlarının eylem koordinasyonunu

alanında operasyonel işbirliğini arttırmak ve güçlendirmek amacıyla ihdas edilen COSI de Birlik üyesi devletlerin idari yapılarına dâhil olmaktadır. COSI ne yasama sürecinde ne de operasyonların yürütülmesinde görev almaktadır; AB üyesi devletlerarasında iç güvenliğe yönelik operasyonlarda koordinasyonu güçlendirmeye yönelik bir birimdir. Polisiye, gümrük, cezai konularda adli işbirliği, dış sınırların korunması ve koordinasyondan sorumlu olan COSI, Komisyon ve Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi temsilcilerinin yanı sıra AB üyesi devletlerin güvenlikle ilgili yüksek-düzeyli temsilcilerinden oluşmaktadır; gerektiğinde Europol, Eurojust, Frontex, Avrupa Polis Koleji ve diğer yetkili birimlerdeki görevlileri gözlemci olarak davet edebilir.⁵¹⁶

Yukarıda belirtilen örnekler çoğaltılabilir. Her ne kadar bahsi geçen birimler içerisinde üye devletlerin temsilcileri olsa da işleyişleri, düzenleyici üçüncü aktör konumunda olan ve yeni bir ölçekte hiyerarşik bir işlevsel yapı kuran AB örgütlenmesi bünyesinde gerçekleşmektedir. Eylem alanları da üye devletlerin sınırlarını aşmaktadır. Ayrıca AB, daha çok operasyonel süreçlerde etkin olsa da bu durum, detaylandırılacağı üzere AB'nin süreçlere müdahil olmasını ve üye devletlerin teritoryal yetke mekanizmalarından istifade ederek kendi siyasal ve mekânsal süreçlerini icra etmesini sağlamaktadır. Böyle bir yapıda AB üyesi devletlerin teritoryal yapılarının ortadan kalktığı ileri sürülemez. Birliğin işlevsel teritoryal yapısı ile modern devletlerin organik teritoryal yapısı birbiriyle kesişir niteliktedir ve bu farklı örgütlenme modellerinin yapıları birbirine indirgenemez; iki örgütlenmenin teritoryal yapıları bir arada yer almaktadır. Coğrafi ve siyasal ölçek açısından iki farklı ölçeğin birbiriyle iç içe girdiği ve kesiştiği bir yapı vardır. AB içerisinde oluşturulmak istenen ve mekânsal bir referansa sahip olan güvenli alan, üye devletlerle aynı teritoryayı paylaşmaktadır. Birliğin oluşturmaya çalıştığı güvenli alan içerisinde üye devletlerin kendi mekânsallıkları da vardır. AB, üye devletlerin teritoryal mekânları üzerinden kendi yasal ve fiziki yetke alanını oluşturmaktadır ve bu şekilde mekânsallıklarını tanzim etmektedir.

AB coğrafi alanı içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenli mekân, üye devletlerin teritoryal mekânlarıyla birlikte düşünüldüğünde, çok-katmanlı bir niteliğe sahiptir. Tüm

kolaylaştırır. Birliğin ilgili kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, komitenin çalışmalarına katılabilirler. Avrupa Parlamentosu ve ulusal parlamentolar, söz konusu çalışmalar hakkında bilgilendirilirler.

⁵¹⁶ Council Decision of 25 February 2010 on Setting up the Standing Committee on Operational Cooperation on Internal Security (2010/131/EU), *Official Journal of the European Union*, L 52, Vol. 53, 3.3.2010, s. 50.

teritoryal mekânsallıklar için geçerli olduğu üzere modern devletin teritoryal mekânsallığı da sınırlar dâhilinde bulunan bireylere güvenli bir barınak oluşturmaya yöneliktir. AB coğrafyasında oluşturulmaya çalışılan güvenli mekân, içerik olarak farklı olsa bile, modern devletlerin oluşturmaya çalıştığı güvenli mekânla benzer bir normatif temele sahiptir. Bu bakımdan farklı nitelikte güvenli mekânların keşşimi çerçevesinde çok-katmanlı bir yapı ortaya çıkmaktadır.

2.2. Kapsamlı İç Güvenlik: Güvenlik Stratejileri ve Eylem Planları

AB içerisinde güvenli bir alan oluşturmaya yönelik girişimler, yalnızca andlaşmalarda belirtilen tehdit unsurları ve bu çerçevede gerçekleştirilen sınır yönetiminden ibaret değildir. 2000’li yıllardan itibaren iç güvenliğe yönelik strateji belgeleri hazırlanmış ve bu strateji belgelerinde güvenlik alanının kapsamı hem konu hem de coğrafi ölçek açısından genişlemiştir. AB iç güvenlik strateji belgelerinde, andlaşmalarda belirtilen unsurların yanı sıra daha geniş kapsamlı ve toplumların gündelik hayatlarına etki eden unsurlar bulunmaktadır. Çalışmayla ilgili bu güvenlik belgelerinin temel önemi, AB iç güvenliğine ilişkin norm oluşturma ve teritoryaya eklemlenme konusunda sağladığı yararlar ile iç güvenliğin kamusal fayda düzenlenmesidir. Bu şekilde düşünsel anlamda, ortak bir kamusallık geliştirilmeye çalışılmaktadır.

2.2.1. Güvenli Alanın Normatif Yönden Teritorya Bağlanması

AB güvenlik strateji belgeleri, semantik ve lengüistik olarak mekânsal referansa sahip güvenli bir alan tanımlamakta ve güvenlik ile Birlik kurumları arasında ilişki kurmaya çalışmaktadır. Geleneksel olarak güvenlik stratejileri, modern devletlere özgüdür. Devletler, bu stratejiler yoluyla varlıklarını korumaya ve bünyelerindeki birimler vasıtasıyla halklara güvenli bir yaşam alanı sağlamaya çalışırlar. Uluslararası mekândaki belirsiz yapının aksine modern devletler, çeşitli birimler ve araçlar yoluyla iç mekânlarında güvenliği sağlamaya çalışarak düzenli ve istikrarlı bir mekân oluşturma iddiasında bulunurlar.⁵¹⁷ Bu güvenli iç mekân vurgusu, başta vatandaşlar olmak üzere modern devlet sınırlarının içerisinde kalan kişilere bir mesaj niteliğindedir ve mekânın kendisine yönelik kurucu bir çerçeve sunar. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Birlik

⁵¹⁷ Bossong, Rhinard, op.cit., s. 47.

kurumlarının güvenlik meselesine dâhil edilmeye çalışılması, AB coğrafi ölçeğinde güvenlik ile Birlik kurumları arasında bağ kurulmasına yöneliktir. Bu bakımdan AB iç güvenlik stratejileri, normatif bir rasyonalite sağlamaktadır.⁵¹⁸ Zira genel anlamda stratejiler, belli bir amaca yönelik siyasal-sembolik imgeler yaratan araçlardır.⁵¹⁹ AB içerisinde güvenliğin hangi unsurlar temelinde değerlendirileceğini, bu süreçte hangi aktörlerin yer alacağını ve hangi araçların kullanılacağını göstermesi açısından strateji belgeleri yönlendirici bir etkiye sahiptir ve AB kapsamında güvenli bir alan oluşturmaya yönelik operasyonel devinim sağlamaktadır. Nitekim güvenliğin kapsamlı ve başlı başına bir konu olarak ele alındığı Tampere Zirvesi, daha önce de belirtildiği üzere Amsterdam Andlaşması'na işlerlik kazandırılması açısından önemli bir aşamadır. Birlik kurumlarının yönlendirici rolü vasıtasıyla Birlik içerisinde iç güvenliğe yönelik bir rasyonalite ortaya konmaya çalışılmıştır.⁵²⁰ Benzer şekilde Stockholm Programı'nda da güvenlik alanında Komisyon'un daha fazla yönlendirici ve operasyonel bir misyon üstlenmesi ve Birlik kurumları arasında daha koordineli bir sürecin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵²¹ Bu bakımdan iç güvenliğe yönelik strateji belgelerinin Birlik kurumlarını operasyonel olmaları konusunda teşvik ettiği, kurucu andlaşmalarda eksik kalan alanları doldurduğu ve temel ilkeleri ortaya koyduğu ileri sürülebilir. Bu şekilde alanın düşünsel ilkeleri geliştirilmektedir. Zira Thierry Balzacq'ın da belirttiği üzere (araçlarla birlikte) ilkeler, bir politika alanının hem içeriğini hem de rasyonalitesini gösteren unsurlardır.⁵²²

İkinci olarak güvenlik hem stratejik açıdan ele alınmaya başlanmış hem de kapsam açısından çeşitlendirilmiştir. 2003 yılında kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde, Soğuk Savaş sonrası dönemde sınırların artan ölçüde geçirgen hâle geldiği ve bu bakımdan iç ve dış güvenliğin bir arada değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca dünya üzerindeki eşitsiz paylaşımın güvenlik üzerindeki olumsuz etkisi üzerinde durulmuştur. Güvenlik, gelişmenin önkoşuludur ve çatışma hem sosyal alt-yapıyı

⁵¹⁸ Ibid., s. 48.

⁵¹⁹ Anna Horgbya, Mark Rhinarda, "The EU's Internal Security Strategy: A Historical Perspective", *Security Journal*, Vol. 28, No. 3, 2015, s. 311.

⁵²⁰ Kaunert, op.cit., s. 467.

⁵²¹ The Stockholm Programme..., ss. 5-8.

⁵²² Thierry Balzacq, "The Frontiers of Governance: Understanding the External Dimension of EU Justice and Home Affairs", *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs: Governance, Neighbours, Security*, ed. Thierry Balzacq, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2009, s. 28.

zayıflatmakta hem de ekonomik gelişmeyi güçleştirmektedir.⁵²³ Stockholm Programı'nda da vatandaşların haklarının iyileştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Çocuk hakları, yabancı düşmanlığı, terör vb. suçlardan zarar görenler, toplum içerisindeki dezavantajlı gruplar gibi unsurlar güvenlik kapsamı çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁵²⁴ Bu çerçevede güvenlik, dünya ölçeğindeki meseleler dâhilinde ele alınmıştır. Böylece ÖGAA'da belirtilen unsurların yanı sıra toplumların güvenli bir mekânda hayatlarını devam ettirmelerine yönelik diğer unsurlar da güvenlik kapsamına alınmıştır.

AB'nin iç güvenlik strateji belgeleriyle bir iç güvenlik düşünseli ve pratiği inşa etmeye çalışması, Christian Kaunert vd.ne göre temelde bir devletin *yurtiçi güvenlik stratejisine (homeland)* benzer niteliktedir.⁵²⁵ Lizbon Andlaşması, Stockholm Programı ve bu stratejiyi tamamlayan 2010 İç Güvenlik Stratejisi'yle birlikte ÖGAA'nın kapsamı genişlemiştir. İlgili strateji belgeleri, başta Birlik vatandaşları olmak üzere AB sınırları dâhilindeki tüm bireylerin güvenli bir ortamda bulunmasına yöneliktir. Bu sebeple de bir devletin yurtiçi güvenlik stratejisine benzemektedir. AB, detaylandırılacağı üzere bu mekânsallığı sınır yönetimi ve iç mekânın dışarıdan ayrıştırılması yoluyla korumaya çalışmaktadır. AB'nin iç güvenliğe yönelik hazırlanmış olduğu strateji belgelerinde doğrudan yurtiçi ifadesi yoktur. Fakat strateji belgeleri, kullanılan dil itibarıyla devletlerin iç güvenlik stratejilerine benzer unsurları barındırmakta ve belli bir (siyasal) topluluk için güvenli ve yaşanabilir bir alan oluşturulması gayretlerini yansıtmaktadır.⁵²⁶ Bu bakımdan da iç güvenlik strateji belgeleri AB'nin teritorya oluşturma sürecine düşünsel anlamda katkı yapan girişimler olarak değerlendirilebilir.

İç güvenlik belgeleri yoluyla güvenliğe normatif bir boyut kazandırılmak istenmesinin ve bu rasyonalitenin Birlik kurumlarının sürece dâhil edilerek gerçekleştirilmeye çalışılmasının iki önemli boyutu vardır. İlk olarak AB içerisinde ÖGAA'nın mekânsal referansa sahip tek bir alan olarak ele alındığı dikkate alınırsa bu durum, güvenlik stratejileri yoluyla AB teritoryasına bağlanmaktadır. İç güvenlik strateji belgelerinde belirtilen güvenlik unsurları, fiziki mekânla ilişki içerisinde. İçerisinin

⁵²³ Council of the European Union, *European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World*, Brussels, 12.12.2003, ss. 2-3.

⁵²⁴ The Stockholm Programme..., ss. 8-11.

⁵²⁵ Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak (ed.), *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, New York: Routledge Press, 2012.

⁵²⁶ Kaunert et al., "Conclusion: European Homeland...", s. 165.

güvenli bir mekân şeklinde kavramsallaştırılması anlamında Birlik teritoryası tasnif edilmektedir. Her ne kadar AB, güvenlik kapsamında belirtilen konularda devlet benzeri bir yapılanmaya ve kaynak aktarım kapasitesine sahip olmasa da iç güvenlik strateji belgeleri bir rejimden fazlasını ifade etmektedir.⁵²⁷ Patryk Pawlak'a göre iç güvenlik strateji belgeleriyle birlikte AB, iç güvenliği sağlamaya yönelik bir koruyucu (guardian) rolü üstlenmiştir ve kendi coğrafi alanındaki toplumların güvenli bir şekilde hayatlarını idame ettirmelerini hedeflemektedir.⁵²⁸ İkinci olarak güvenlik, tıpkı vatandaşlıkla statüleştirilen serbest dolaşımda olduğu gibi normatif anlamda yeniden ölçeklendirilmektedir. Bu husus, özellikle bir barınak işlevi gören teritoryanın daha üst bir coğrafi ölçekte normatif ve düşünsel olarak kavramsallaştırılmasına yönelik bir anlama sahiptir.

2.2.2. Güvenli Alanın Kamusal Niteliği ve Çok-Düzeyle Yapısı

Güvenlik strateji belgelerinde AB iç güvenliği, daha etkin bir güvenli alan oluşturmaya yönelik olarak üye devletlerin, Birlik kurumlarının, sivil toplumun, yerel otoritelerin ve güvenlik endüstrisinin yer aldığı çok-düzeyle ve sektörler-arası bir nitelikte ele alınmaktadır. Stockholm Programı'na göre terör, organize suç, silah kaçakçılığı, insan ve uyuşturucu ticareti gibi tehditler ulus-aşırı niteliğe sahiptir. Bu sebeple üye devletlerarasında hem ulusal hem de yerel düzeyde AB kurumlarının da yer aldığı sıkı bir işbirliğine gidilmelidir.⁵²⁹ Böyle bir yaklaşım, sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, istihdamın sağlanması, eğitimin, sağlığın ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi gibi farklı unsurların bir arada değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik geniş bir perspektifte diyalog ortamı geliştirilmeli ve hem Birlik düzeyinde hem de uluslararası düzeyde işbirliği yapılmalıdır.⁵³⁰ Benzer şekilde 2010 yılında kabul edilen AB İç Güvenlik Strateji'nde de iç güvenliğin kapsamlı olarak ele alınması gerektiği belirtilmiştir. İç güvenlik, vatandaşların gündelik hayatlarına etki

⁵²⁷ Ibid., s. 166.

⁵²⁸ Patryk Pawlak, "Homeland Security in the Making American and European Patterns of Transformation", *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, s. 23.

⁵²⁹ The Stockholm Programme..., ss. 17-18.

⁵³⁰ Ibid., s. 21.

eden unsurları bünyesinde barındıracak şekilde tanımlanmalı ve bir bütün olarak ele alınmalıdır.⁵³¹

AB iç güvenliğinin çok-düzeyle ve sektörler-arası bir nitelikte ele alınması, güvenli alanın kamusal fayda niteliği göstermesi açısından önemlidir. Yukarıda da belirtildiği üzere güvenlik, modern devletlerin en temel işlevlerinden biridir ve devletler, ulusal sınırlarını dışarıdan gelebilecek tehdit ve saldırılara karşı korumaktadır. Modern devletlerin mutlak ve katı bir nitelik gösteren ulusal sınırları dâhilinde güvenlik, geniş kapsamlı olarak değerlendirilmekte ve vatandaşların gündelik hayat pratiklerinin kesintisiz devam ettirilmesine yönelik olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede ulusal sınırlar dâhilinde bulunan tüm vatandaşlar için bir kamusal fayda üretilmekte ve vatandaşlar, bu güvenlik ortamından eşit olarak istifade etmektedir. Bununla birlikte güvenlik, yalnızca ulusal ölçekte üretilen bir kamusal fayda değildir; iklim değişikliği, salgın hastalıklar, uluslararası terör, nükleer silahların yayılmasının engellenmesi gibi bölgesel ya da ulus-aşırı ölçekte de güvenliğe yönelik kamusal fayda üretilmektedir.⁵³² Bu çerçevede AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenli alanın Birlik coğrafyası dâhilinde bulunan tüm aktörlerin ve halkların yararına olduğu veyahut da böyle bir rasyonalite çerçevesinde oluşturulmaya çalışıldığı ileri sürülebilir. Açıktır ki kamusal faydanın üretiminde maliyetler eşit bir şekilde paylaşılmayabilir ve hatta faydanın paylaşımı da eşit bir şekilde olmayabilir.⁵³³ Ayrıca Marks'ın da belirttiği üzere kamusal faydanın üretilmesinde ölçek ile topluluk arasında daimi bir gerilim vardır ve yönetsel/siyasal örgütlenmeler, bu gerilimi çözmeye yönelik olarak farklı stratejiler uygularlar.⁵³⁴ Birlik örgütlenmesi içerisinde yerel, ulusal ve Birlik kurumlarının karmaşık bir sistem içerisinde bir araya gelmesi ve güvenliğin sektörler-arası bağlamda değerlendirilmesi, bu gerilimi çözmeye yönelik girişimler olarak görülebilir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse farklı aktörlerin sürece dâhil olması ve sektörlerin bir arada değerlendirilmesi, ilgili gerilimin çözümüne ve kamusal fayda olarak güvenliğin üretilmesine yöneliktir. Bu bakımdan AB coğrafi alanı içerisinde güvenli bir alan

⁵³¹ Council of the European Union, Internal Security Strategy for the European Union: Towards a European Security Model, Luxembourg: Publications Office of the European Union, March 2010, s. 8.

⁵³² Raphael Bossong, Mark Rhinard, "European Internal Security as a Public Good", *European Security*, Vol. 22, No. 2, 2013, s. 136.

⁵³³ *Ibid.*, ss. 133-137.

⁵³⁴ Gary Marks, "Europe and Its Empires: From Rome to the European Union", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 50, No. 1, 2012, ss. 5-15.

oluşturulmaya çalışılması kamusal nitelik göstermektedir. Mekânsal açıdan bakıldığında ise mekânın kendisi, güvenli bir mekân hâline getirilmektedir. Güvenli olarak kavramsallaştırılan ve imlenen coğrafi kompartıman, tanım itibarıyla diğer mekânlardan ayrıştırılmaktadır.

Diğer yandan farklı düzey ve ölçekteki birimlerin daha kapsamlı bir coğrafi ölçekte bir araya gelmesi, Bartolini'nin de belirttiği üzere oluşturulan yönetsel/siyasal örgütlenme içerisinde aktörleri ve kaynakların yapılandırılmasını yeniden tanımlamaktadır. Şöyle ki AB yönetsel/siyasal düzleminde, özellikle ulus-altı ölçekteki birimler, AB birimleri vasıtayla Birlik içerisinde oluşturulmaya çalışılan politika alanlarına dâhil olma imkânına sahip olmakta ve ortaya çıkan kamusal faydalardan bu şekilde fayda sağlamaktadır.⁵³⁵ Bu çerçevede AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenli alan, devlet kaynaklarına erişimin güç olduğu durumlarda, ulus-altı birimler ve diğer sektörler için kamusal faydalara ulaşma imkânı vermesi açısından önemlidir. Çok-aktörlü ve çok-katmanlı ancak Birlik ölçeğinde bir kamusal fayda alanı şekillenmektedir.

Özetlemek gerekirse iç güvenlik meselesi 2000'li yıllarla birlikte AB gündemine daha fazla girmeye başlamış ve iç güvenlik strateji belgeleri, bu süreçte tamamlayıcı bir rol oynamıştır. Kaunert'ın da belirttiği üzere Maastricht Andlaşması'dan anayasa çalışmalarına giden süreçte öyle ya da böyle Birlik ölçeğinde bir kamusal düzen ortaya çıkmıştır.⁵³⁶ Bu süreç, Lizbon Andlaşması ve iç güvenlik strateji belgeleriyle daha bütünlüklü bir yapıya kavuşmuş ve AB'nin elindeki araçlar gelişmiştir. Açıktır ki AB'nin sınırları dâhilinde bulunan toplumlara ne kadar güvenlik sağladığı konusu tartışmalıdır ve bu süreçteki performansının görgül olarak test edilmesi gerekmektedir. Zira güvenlik alanında işbirliği sürecinin yoğunlaşması ve Birliğin daha fazla yetki elde etmesi, güvenlik konusunda oldukça duyarlı olan üye devletlerle gerilimli ilerleyen bir süreçtir. AB kapsamında güvenlikle ilgili olarak değerlendirilen unsurların üye devletler tarafından ne kadar ortak çıkar olarak değerlendirildiği hususu da belirsizdir.⁵³⁷ Daha kapsamlı bir coğrafi ve yönetsel ölçek temelinde güvenlik arayışı, alt-düzeydeki

⁵³⁵ Bartolini, *Restructuring Europe...*, ss. 376-378.

⁵³⁶ Kaunert, op.cit., s. 460.

⁵³⁷ Nitekim Elspeth Guild ve Sergio Carrera'ya göre bu durum, AB içerisinde güvensiz bir ortam da yaratabilir. Zira tüm üye devletler, AB'nin güvenlik için gerekli gördüğü unsurları ortak güvenlik paylaşımları olarak değerlendirmeyebilir. Elspeth Guild, Sergio Carrera, "Towards an Internal (In)security Strategy for the EU?", *CEPS Liberty and Security in Europe Publication Series*, 2011, ss. 1-9.

birimler ve toplumlar ile AB arasında bir gerilim ortaya çıkarabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu kısıtlar pekâlâ ulusal ölçekte de görülebilir. Modern devletlerin ulusal ölçekte güvenli bir ulusal mekân inşa etmeye çalışması hem ulusal hem de alt-düzeydeki ölçekler arasındaki ve bu ölçeklerin kendi içerisindeki gerilimi yansıtmaktadır. Bu durum, ulusal ölçekte güvenliğin bir kamusal fayda olarak üretilmesine engel değildir. Kaldı ki modern devletlerin ne kadar güvenlik sağladığı hususu da belirsizdir. Açık olan şudur ki ne kadar güvenlik sağladığından ayrı olarak modern devletler, ulusal sınırları dâhilinde kendi vatandaşlarına güvenli bir mekân sağlamaya çalışmakta ve sınırlar yoluyla bu mekânı diğer mekânlarından ayırmaktadır. AB içerisinde güvenli bir mekân oluşturulmaya çalışılması, yeni bir mekânsallık ortaya çıkması açısından önemlidir. Birlik, bu mekânı diğer mekânlardan ayırmaya ve bünyesinde yer alan bireylere ve toplumlara güvenli bir ortam oluşturmaya çalışmakta veyahut böyle bir rasyonalite çerçevesinde, söz konusu coğrafi alanı tasnif etmeye çalışmaktadır. Bu da teritoryanın tanımlanması ve farklılığının imlenmesi açısından önem arz etmektedir.

3. TERİTORYANIN SİYASALLAŞMASI: TERİTORYAL UYUM VE BİRLİK TERİTORYASININ SINIRLANDIRILMIŞLIĞI

Buraya kadar gelinen süreçte AB kapsamında güvenli ve hareketli bir mekân oluşturmaya yönelik girişimler ele alındı. Bu girişimler, AB'nin kapsadığı coğrafi alan içerisinde hem yetke hem de mekânsallık açısından yeni bir işlevsel teritoryal yapı ortaya çıkarmaktadır. Birlik, söz konusu alanlarda farklı derecelerde düzenleyici kapasiteye sahiptir. Kişilerin serbest dolaşımı ve yerleşme hakkı konusunda etkin bir AB mekanizması kurulurken ÖGAA parçalı bir yapı konumundadır. Her ne kadar ÖGAA, belli bir mekân şeklinde tasnif edilse de ve kişilerin bu mekân içerisinde serbest dolaşımı bu yapıya bağlansa da söz konusu alanda belirtilen unsurlar içerisinde eşgüdümlü bir ilerleme yoktur. Bununla birlikte tasnif edilen alan, normatif ve pratik anlamda mekânla ilişki içerisinde değildir. Birliğin hiyerarşik düzenleyici kapasitesinin en azından güçlü olduğu alanlarda gerçekleştirdiği girişimler, Birlik mekânı ve üye devletlerin teritoryal düzenleri üzerinde etki etmektedir.

Yukarıda belirtilen süreçler her ne kadar fiziki mekânla ilişki içerisinde olsa ve AB teritoryasının bir parçası hâline getirilmeye çalışılsa da doğrudan teritoryayı hedef alan girişimler değildir. Ancak AB içerisinde teritoryanın bir politika unsuru olarak ele

alındığı alanlar da bulunmaktadır ki bunlar içerisinde en belirgin olanı *teritoryal uyum* politikasıdır. Teritoryal uyum, mekânsal gelişim programlarıyla birlikte, AB içerisinde doğrudan teritoryanın referans alındığı bir politika alanıdır ve Birlik coğrafyası boyunca dengeli bir kalkınmanın sağlanmasına yöneliktir. AB, mekânsal düzenlemeler yoluyla doğrudan teritoryaya yönelik bir düşünsel ve pratik ortaya koymaktadır. Bu şekilde Birlik teritoryası, siyasal/teritoryal açıdan sınırlandırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle teritoryal uyum politikası, Birlik teritoryasını bir bütün şeklinde, siyasal ve coğrafi ölçek olarak tasnif etmektedir. Bu bakımdan teritoryal uyum politikasının teritoryaya yönelik olarak ortaya koymuş olduğu tasnif ve sınırlandırılmışlık, Birlik teritoryasının dünya coğrafyası içerisinde konumlandırılması açısından anlam ifade etmektedir. Politikanın mekânla olan ilişkisi ve Birlik teritoryasının siyasal nitelikte bir sınırlandırılmışlık çerçevesinde ele alınması hem Birlik teritoryasına kurumsallık hem de oluşturulmaya çalışılan düzenlilik mekânına siyasal/teritoryal nitelik kazandırmaktadır.

3.1. Teritoryal Uyum Yaklaşımının Temeli ve Rasyonalitesi

Önceki başlıklarda belirtildiği gibi AB'nin temel hedeflerinden biri, üye devlet sınırlarının engelleyici olmadığı bir akışkanlık coğrafyası ortaya çıkarmaktır. Bu çerçevede hareketliliği engelleyebilecek unsurlar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu şekilde insanların günlük hayatlarına ve pratik eylemlerine nüfuz eden bir mekân ortaya çıkarılmak istenmektedir. Diğer yandan böyle bir yapıda AB, kendi coğrafyası dâhilinde, bölgelerarasındaki farklılıkların giderilmesinin hedeflendiği bir yapı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede 1980'li yılların sonuna doğru bölgelerarasındaki farklılıkları gidermeye ve daha uyumlu bir mekân oluşturmaya yönelik girişimler tartışılmaya başlanmıştır. Bu girişimlerin başında teritoryal uyum gelmektedir. 1990'ların sonu itibariyle belirgin hâle gelen ve günümüz itibariyle AB'nin temel vizyonlarından biri olan teritoryal uyum, AB içerisinde oluşturulmak istenen (friksiyonuz) toplum modelinin⁵³⁸ de temellerinden biridir.

⁵³⁸ Bu model, *Avrupa Toplum Modeli (European Model of Society)* olarak da belirtilebilir. Friksiyonsuz toplum modeli ile Avrupa Toplum Modeli, birbirinden farklı kavramlar olmakla birlikte, ilişkili kavramlardır. Avrupa Toplum Modeli'nin Avrupa'da uzun bir geçmişi vardır. Söz konusu model piyasa ekonomisi, çoğulcu ve demokratik siyasal yapı ve refah politikalarına devlet müdahalesi unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır; temelinde AB coğrafyası dâhilinde yaşayan toplumların sosyal refahın sağlandığı adaletli bir yapı içerisinde hayatlarını devam ettirmesi düşünseli bulunmaktadır. Bu normatif boyut iyi-yönetişim, sürdürülebilirlik ve rekabet edebilirlik hedefleriyle desteklenmektedir. Friksiyonsuz model ise AB içerisinde akışkanlıkların önündeki engellerin kaldırılması ve hareketliliklerin uyumlu bir

AB'nin uyum yaklaşımının temelinde bölgesel gelişme kavramı yer almaktadır.⁵³⁹ Birlik coğrafyası içerisinde bölgesel gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik girişimler, AET Andlaşması'yla birlikte gündeme gelmiştir. İlgili Andlaşma'da Komisyon'un az gelişmiş bölgeler için uygun bir bölgesel ekonomi politikası belirlenmesine katkı yapması hususu belirtilmiştir. Bu çerçevede üye devletlerin ekonomi politikaları arasında eşgüdüm sağlamak ve bölgesel politikalar uygulamak amacıyla 1957 yılında Avrupa Sosyal Fonu kurulmuştur.⁵⁴⁰ Bu bölgesel politikanın temel amacı, rekabet edemeyen firmaların ve hareketli-olmayan iş gücünün korunmasını sağlamaktadır.⁵⁴¹

Her ne kadar AET Andlaşması'nda az gelişmiş bölgeler için uygun bir bölgesel ekonomi politikasının geliştirilmesi gerektiği belirtilse de 1970'lere kadar Birlik bünyesinde bölgesel eşitsizliklere yönelik etkin bir girişim gerçekleştirilmemiştir. Zira bütünleşme sürecinin ilk dönemlerinde ekonomik dengesizliklerin kendiliğinden ortadan kalkacağı varsayımı bulunmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde, bölgelerarasındaki dengesizlikleri gidermek amacıyla tıpkı devletlerin refahın dağılmasına yönelik müdahaleleri gibi Birlik bünyesinde de müdahalelerin gerçekleştirilmesi gerektiği gündeme gelmiştir.⁵⁴² 1960'lı yılların ortalarından itibaren Birlik içerisinde bölgesel kalkınma konusunda yeni girişimler yapılmış ve 1975 yılında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuştur. 1979 ve 1984 yılları arasında gerçekleştirilen reformlarla Birliğin bölgesel politikası tedricen ABleşmeye başlamıştır. Söz konusu dönemde bölgesel politika konusunda Birliğin eylem kapasitesi görece olarak güçlenmiştir. En önemli gelişme, 1988 yılındaki reform paketiyle gerçekleştirilmiştir. İlgili reform paketi, 1989-1993 yılları arasında yapısal fona ayrılan bütçenin arttırılmasını sağlamıştır; daha da önemlisi bölgesel ve yerel birimleri sürece dâhil etmiştir. Ayrıca Birlik kapsamında

AB mekânında gerçekleşmesine dayanmaktadır. Bu hususta bkz. Andreas Faludi, "The European Model of Society", *Territorial Cohesion and the European Model of Society*, ed. Andreas Faludi, Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy, 2007, ss. 1-23. Simin Davoudi, "Territorial Cohesion, European Social Model and Spatial Policy Research", *Territorial Cohesion and the European Model of Society*, ed. Andreas Faludi, Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy, 2007, ss. 81-105. Meryem Koray, *Avrupa Toplum Modeli*, 2. b., Ankara: İmge Kitapevi, 2005.

⁵³⁹ Raffaella Y. Nanetti, "EU Cohesion and Territorial Restructuring in the Member States," *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance*, ed. Liesbet Hooghe, Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 60.

⁵⁴⁰ Adnan Çimen, "Avrupa Birliği (AB) Bölgesel Kalkınma Politikalarının Avrupalılaşması", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, Özel Sayı, 2012, s. 50.

⁵⁴¹ Nanetti, op.cit., s. 63.

⁵⁴² Keating, op.cit., s. 5.

yapılacak olan kaynak tahsisinin ulusal kaynak aktarımının yerini almayacağı belirtilmiştir.⁵⁴³ Bu bakımdan bölgesel fonlar hem tamamlayıcı hem de Birlik ölçeğinde özerk bir kaynak aktarımı olarak görülebilir.

Yukarıda belirtilen süreç yeni bir yaklaşım olan uyumun Birlik kapsamına girmesiyle devam etmiştir. Uyum kavramı, ATS'yle birlikte andlaşmalara dâhil edilmiştir. ATS'de Birlik coğrafyası içerisinde bütünleşik bir gelişimin sağlanması amacıyla Birliğin ekonomik ve sosyal uyumu gerçekleştirmeye yönelik olarak eylemler belirleyeceği ve özellikle geri kalmış bölgelerin desteklenerek bölgelerarası farklılıkların azaltılması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴⁴ Bu noktada ekonomik ve sosyal uyum, bölgelerarası farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlamakla birlikte, Birlik teritoryasının bir bütün halinde işlemesine yönelik bir rasyonaliteyi içermektedir.⁵⁴⁵ Zira ATS'de ulusal düzeyde değil, Birlik çapında bölgesellik vurgusu yapılmıştır. Bu çerçevede 1980'lerden itibaren Avrupa İstatistik Ofisi, İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) kapsamında AB teritoryası dâhilindeki teritoryal birimleri bir devlet teritoryasının kısımlarından köylere ve kasabalara giden bir yelpazede tasnif etmiştir.⁵⁴⁶

Uyum politikası, temelde normatif bir içeriğe sahiptir ve bu bakımdan da AB sınırları dâhilinde kaynak dağılımının düzenlenmesinden öte bir anlamı vardır. AB coğrafyası dâhilinde bulunan toplumların sağlıklı ve verimli bir şekilde hayatlarını idame ettirmelerine ilişkin olarak toplumlar arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların giderilmesine yönelik siyasal bir irade bulunmaktadır. Uyum, yalnızca ekonomik yönden sektörler-arası koordinasyon anlamına gelmemektedir; AB coğrafyası dâhilinde yaşayan topluluklar arasında daha eşitlikçi bir yapı kurulması amaçlanmaktadır.⁵⁴⁷ Bu çerçevede AB çapında ticaretin ve üretim faktörlerinin önündeki engellerin ortadan kaldırılarak ekonomik gelişmenin sağlanması, istikrarlı bir piyasa sisteminin kurulması ve daha da önemlisi ortaya çıkan zenginliğin dengeli bir şekilde paylaşılması, uyum kavramının

⁵⁴³ Gian Paolo Manzella, Carlos Mendez, "The Turning Points of EU Cohesion Policy", *Report Working Paper*, 2009, ss. 13-14.

⁵⁴⁴ Robert Leonardi, *Cohesion Policy in the European Union: The Building of Europe*, New York: Palgrave Macmillan Press, 2005, s. 2.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, s. 4.

⁵⁴⁶ Çimen, *op.cit.*, s. 53.

⁵⁴⁷ Leonardi, *op.cit.*, s. 9.

düşünsel hedeflerini oluşturmaktadır.⁵⁴⁸ Bu bakımdan uyum, Birlik kurumlarının sürece aktif olarak katılımını sağlayarak AB düzeyinde sosyo-ekonomik hedeflerin Birlik kurumları yoluyla gerçekleştirilmesinin nihai siyasal ifadesidir.

Uyum politikasının arkasındaki irade önemlidir. Geleneksel olarak paylaşımaya yönelik uygulamalar modern devletlere özgüdür. Birinci bölümde belirtildiği üzere sosyal bir konteyner olan devletler, kendi sınırları dâhilindeki vatandaşlarına refah sağlayarak vatandaşlarıyla kendileri arasında dikey bir ilişki türü kurarlar. Yeniden paylaşım, emredici düzeyde gerçekleşmektedir ve bu durum, devletin teritoryal yapısı bağlamında kurucu bir etkiye sahiptir. AB çapında uyumun temel düşünseli, Birlik çapında bir dayanışma yaratmaktadır. Bu dayanışma unsuru, Birlik içerisinde ortaya çıkan zenginliğin paylaşılmasıdır⁵⁴⁹ ki Robert Leonardi, bu durumun Birliğin bütünleşmesinin derinleşmesi ile genişlemesinin ve yeni devletlerin AB'ye dâhil olmasının temel dürtüsü olduğunu ileri sürer.⁵⁵⁰

3.2. Teritoryal Uyumun Birlik Kapsamına Alınması ve Kavramsallaştırılması

Birlik coğrafyası içerisinde serbest dolaşımın önündeki engellerin tedricen ortadan kaldırılması ve özellikle Schengen alanının oluşturulmasıyla birlikte artan ekonomik ve sosyal hareketlilik, bölgelerarasındaki uyumun doğrudan fiziki yere yönelik yaklaşım yoluyla gerçekleştirilmesini gündeme getirmiştir. Bu çerçevede AB coğrafyası kapsamında üye devletlerin teritoryal mekânlarının toplamından öte bir anlama sahip ve uyum içerisinde ortak bir mekânın oluşturulması hususu, 1990'larla birlikte andlaşmalarda yer almaya başlamıştır.

3.2.1. Teritoryal Uyumun Andlaşmalara Dâhil Olması

Bölgelerarasındaki ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi ve özellikle dezavantajlı bölgelere yönelik uyum yaklaşımının uygulanması, ATS ve Maastricht Andlaşması'nda düzenlenmiştir. Maastricht Andlaşması'nda ekonomik ve sosyal uyumu geliştirmek amacıyla Birlik boyunca dengeli ve istikrarlı bir gelişmenin sağlanması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁵¹ Hem ATS'de hem de Maastricht Andlaşması'nda Birlik çapında uyumun

⁵⁴⁸ Willem Molle, *European Cohesion Policy*, Oxon: Routledge Press, 2007, s. 104.

⁵⁴⁹ Ibid., s. 108.

⁵⁵⁰ Leonardi, op.cit., s. 13.

⁵⁵¹ Maastricht Andlaşması, Madde 130a.

sağlanmasına ilişkin doğrudan teritoryal referans yoktur. Bununla birlikte zımmen de olsa teritoryal bir boyut vardır. Zira uyumun sağlanmasına yönelik olarak bölgesel nitelikteki dengesizliklerin giderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Benzer bir vurgu Komisyon'un ekonomik ve sosyal uyuma yönelik hazırladığı ilk raporda da yer almıştır.⁵⁵² Bu bakımdan Birlik kapsamında düzenlenen uyum politikası, kavramsal olarak yasal metinlere girdiği andan itibaren teritoryal bir anlama zımmen de olsa sahiptir.

Maastricht Andlaşması sonrası dönemde uyum politikasının teritoryal uyumu kapsayacak şekilde andlaşmalar seviyesinde düzenlenmesine ve Birlik kurumlarının AB çapında düzenleyici kapasitesinin artırılmasına yönelik olarak girişimler hızlanmıştır.⁵⁵³ Bu çerçevede Amsterdam Andlaşması'nda, AB coğrafî alanı kapsamında bütünlüklü olarak sosyal ve teritoryal uyumu gerçekleştirmek amacıyla üye devletlerin ve Birliğin, birbirlerinin eylem alanına hâlel getirmeksizin üstlerine düşen görevleri icra etmeleri gerektiği belirtilmiştir.⁵⁵⁴ Bu bakımdan Amsterdam Andlaşması'nda uyum düşünseli, Birliğin temel prensiplerinden biri hâline gelmiş ve araştırma/geliştirmeden tarıma, ulaşımdan sosyal politikaya uzanan bir yelpazede dikkate alınması gereken bir politika alanı olarak düzenlenmiştir.⁵⁵⁵

Amsterdam Andlaşması sonrası dönemde AB'nin teritoryal düzenlemelere yönelik girişimleri hızlanmış ve Lizbon Antlaşması'na giden süreçte *teritoryal planlama/gelişim/uyum* şemsiyesi altında çeşitli programlar kabul edilmiştir.⁵⁵⁶ Lizbon Andlaşması'nda teritoryal uyum, sosyal ve ekonomik uyumla birlikte, Birliğin yetki alanlarından biri olarak tanımlanmıştır. Bu alanda AB, yetkilerini üye devletlerle birlikte kullanacaktır. Lizbon Andlaşması'nda önce *ekonomik ve sosyal uyum* başlığı altında belirtilen uyum politikalarına *teritoryal* ifadesi de eklenmiştir.⁵⁵⁷

Her ne kadar andlaşmalarda düzenlense de şu husus belirtilmelidir ki mekânsal planlamayla birlikte düşünüldüğünde teritoryal uyum politikası, Faludi'nin de belirttiği

⁵⁵² Eduardo Medeiros, "Territorial Cohesion: A Conceptual Analysis", *European Journal of Spatial Development*, No. 60, 2016, s. 6.

⁵⁵³ Simin Davoudi, "Understanding Territorial Cohesion", *Planning Practice&Research*, Vol. 20, No. 4, 2005, s. 433.

⁵⁵⁴ Amsterdam Andlaşması, Madde 7d.

⁵⁵⁵ Leonardi, op.cit., s. 8.

⁵⁵⁶ Medeiros, op.cit., s. 9.

⁵⁵⁷ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Üçüncü Bölüm, Başlık XVIII.

üzere asli olmaktan ziyade tali bir politika alanıdır.⁵⁵⁸ Politika alanı içerisinde yerel, ulusal ve AB ölçeğindeki aktörler yer alsa da alanın hükümetler-arası niteliği güçlüdür. Ancak yine de anlaşmalarda teritorya ifadesinin yer alarak bir uyum politikasının belirlenmesi, Birlik kapsamında teritoryanın bir politika unsuru olarak ele alındığını göstermesi açısından önemlidir. 1950’lerden itibaren bölgesel politikalar yoluyla AB coğrafyasındaki ekonomik eşitsizlik ve dengesizliklere yönelik düzenlemeler yapılırsa da kavram olarak modern devletlerle özdeşleşmiş bir coğrafi alan türü olan teritoryanın bir politika unsuru olarak Birlik kapsamında yer alması, Birliğin fiziki alana yönelik bir yaklaşımının olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan bölgesel ifadesinin yerine teritoryal ifadesinin kullanılması, yalnızca lengüistik bir değişim anlamına gelmemektedir; semantik açıdan farklı bir coğrafi alan türüne geçişi ifade etmektedir. Söz konusu kavramın kullanılmasının siyasal sonuçları bulunmaktadır.

3.2.2. Teritoryal Uyumun Fiziki Mekânla İlişkisi

Teritoryal uyum politikasının kapsamı, Birlik bünyesinde kabul edilen programlarla genişletilmiştir. AB içerisinde kalkınmışlık açısından dengeli bir mekân oluşturmak ve böyle bir mekânın teritoryayla olan ilişkisi, Birlik bünyesinde hazırlanan raporlarda kendisini göstermektedir. Bu raporlarda teritoryal uyumun ne anlama geldiği ve sosyal ile ekonomik uyumdan farkı açık bir şekilde düzenlenmiştir. İnşa edilmek istenen AB teritoryası, mekânla bir arada değerlendirilmiştir. AB bünyesinde hazırlanan mekânsal gelişim programları, teritoryal uyum politikasının fiziki mekânla olan ilişkisini tanzim etmektedir. Birlik kapsamında hazırlanan uyum raporlarında teritoryal uyumun anlamına yönelik kavramsallaştırmalar, bu durumu açık bir şekilde göstermektedir:

• **Üçüncü Uyum Raporu:** Teritoryal uyum, sosyal ve ekonomik uyumdan farklıdır; sosyal ve ekonomik uyumun hem tamamlayıcısı hem de temelini oluşturmaktadır. Teritoryal uyumun birinci amacı, sektör politikalarının mekânsal etkisini ele almak ve bölgesel politikanın daha uyumlu hâle gelmesini sağlamaktır.⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ Andreas Faludi, “A Turning Point in the Development of European Spatial Planning? The ‘Territorial Agenda of the European Union’ and the ‘First Action Programme’”, *Progress in Planning*, Vol. 71, No. 1, 2009, s. 5.

⁵⁵⁹ European Commission, Third Report on Economic and Social Cohesion: A New Partnership for Cohesion: Convergence Competitiveness Cooperation, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, March 2004, s. 27.

• **2008 Yeşil Kitap:** Teritoryal uyumun amacı, farklı yerler arasında denge oluşturmak ve bu yerlerde yaşayan insanların yaşanabilir bir ortama sahip olmasını sağlamaktır. Bu çerçevede kamusal birimler ile şahsi girişimler arasında işbirliği yapılmalıdır.⁵⁶⁰

• **Beşinci Uyum Raporu:** Sosyal ve ekonomik uyumla birlikte teritoryal uyum, AB'nin bütününe daha yaşanabilir bir mekâna dönüşümünü sağlayacaktır. Bu çerçevede ekonomik ve sosyal uyum rekabet ve refah konusunda bölgesel farklılıklara odaklanırken teritoryal uyum hizmetlere erişim, sürdürülebilir kalkınma, işlevsel coğrafya ve teritoryal analizlerin önemine vurgu yapmaktadır.⁵⁶¹

• **Birliğin Teritoryal Durumu ve Perspektifi:** Teritoryal uyum, AMGP ve Avrupa Kıtası'nın İstikrarlı Mekânsal Gelişimi İçin Yönlendirici İlkeler'e (Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent) dayanmaktadır; sosyal ve ekonomik uyumla birlikte, AB ölçeğinde dengeli ve sürdürülebilir gelişmenin teritoryal bir bağlama yerleştirilmesidir.⁵⁶²

Bu tanımlamalardan da görülebileceği gibi teritoryal uyum, uygulanan politikaların mekânsal açıdan değerlendirilmesine dayanmaktadır ve AB coğrafyası içerisinde bölgelerarasında dengeli bir kalkınmayı ve bu bölgelerdeki insanlar arasında eşitliği ve adaleti sağlamayı hedeflemektedir.⁵⁶³ AB içerisinde farklı ölçeklerde olan şehirler, bölgeler ve makro-bölgeler arasında dengeli, uyumlu, etkin ve sürdürülebilir bir teritoryal yapı oluşturmaya ve uzun dönemde AB'nin teritoryal konumunu güçlendirmeye yönelik bir düşünsele sahiptir.⁵⁶⁴ Özellikle üçüncü uyum raporunda belirtildiği üzere teritoryal uyum, sosyal ve ekonomik uyumdan farklı olarak, sektörlerden ziyade fiziki yerlere odaklı bir politikadır ve bu politikanın temel başarısı, sektör politikalarının insanların

⁵⁶⁰ European Commission, Green Paper on Territorial Cohesion, Turning Territorial Diversity into Strength, Brussels, COM(2008) 616 Final, 6.10.2008, s. 3.

⁵⁶¹ European Commission, Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion, Investing in Europe's Future, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, November 2010, s. 24.

⁵⁶² The Territorial State and Perspectives of the European Union, 2011 Update, Background Document for the Territorial Agenda of the European Union 2020 Presented at the Informal Meeting of Ministers Responsible for Spatial Planning and Territorial Development, Hungary, May 2011, s. 13.

⁵⁶³ Pullano, op.cit., s. 6.

⁵⁶⁴ The Territorial State..., s. 14.

hayatlarını devam ettirdikleri yerlerdeki etkilerine bağlı olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır.⁵⁶⁵

3.2.2.1. Teritoryal Uyum ve Mekânsal Gelişim Perspektifi

AB içerisinde teritoryal olarak uyumlu bir mekân yaratılmasına yönelik en önemli göstergelerden biri, mekâna yönelik geliştirilen politikalarlardır. Mekânsal planlamanın Birlik kapsamına girmesi, Birliğin gelişimiyle yakinen bağlantılıdır. Her ne kadar planlama, bütünleşme sürecinin başından itibaren bölgesel gelişme şeklinde gündemde olsa da⁵⁶⁶ 1970'lere kadar liberal bir pazarın kurulması yoluyla ortaya çıkacak olan refahın bölgelerarasında kendiliğinden dengeli bir şekilde dağılacağı varsayılmaktaydı. Ancak 1980'lerin başında Birlik teritoryası boyunca bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları bulunmaktaydı.⁵⁶⁷ Bu çerçevede Birlik kapsamında doğrudan mekâna yönelik girişimler, 1990'lı yıllarda Komisyon'un hazırladığı bilgilendirme notları ve AMGP gibi hükümetler-arası girişimlerle gerçekleştirilirken 2000'li yıllarda hazırlanan raporlar bağlamında çeşitli program ve çalışma grupları yoluyla devam ettirilmiştir.⁵⁶⁸

AB'nin mekânsal planlamaya yönelik hazırladığı rapor ve belgeler, teritorya ve fiziki mekâna ilişkin bir düşünsel ortaya koymakta ve teritoryal uyumu oluşturulmak istenen toplumsal yapıya fiziki olarak bağlamaktadır. Teritoryal gündem, başta AMGP olmak üzere ulus-aşırı bir öğrenme süreci olan, somut sonuçlarından ziyade bu yönüyle değerlendirilmesi gereken, mekânsal planlamanın mesajlarını Birlik çapında realiteye çevirmeye yönelik devam eden bir süreçtir.⁵⁶⁹ Diğer yandan AB düzeyinde mekânsal planlama, modern ulusal devletlerin siyasal ve tarihsel bağlamda ortaya çıkmış olan teritoryalarını kaçınılmaz olarak yeniden organize etmektedir. Zira kendi teritoryal nosyonuna sahip olan Birlik, mekânsal planlama yoluyla içerisi-dışarısı, kamusal-özel ve küresel-yerel arasında yeni karşılıklı bağlantısallıklar kurmaktadır.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ Davoudi, op.cit., s. 435.

⁵⁶⁶ Faludi, op.cit., s. 12.

⁵⁶⁷ Georgia Giannakourou, "Towards a European Spatial Planning Policy: Theoretical Dilemmas and Institutional Implications", *European Planning Studies*, Vol. 4, No. 5, 1996, s. 597.

⁵⁶⁸ Bu hususta kabul edilen programlar için bkz. Kai Böhme et al., "How to Strengthen the Territorial Dimension of 'Europe 2020' and the EU Cohesion Policy", https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/challenges2020/2011_territorial_dimension_eu2020.pdf, Warsaw, September 2011, ss. 14-17, (E.T. 10.4.2018).

⁵⁶⁹ Faludi, op.cit., s. 5.

⁵⁷⁰ Pullano, op.cit., s. 8.

Birlik kapsamında hazırlanan mekânsal program önerileri ve politikaları, AB yönetimsel/siyasal örgütlenmesine yeni bir boyut kazandırmaktadır. Faludi'nin de belirttiği üzere uyum yaklaşımı, kaçınılmaz olarak mekânsal planlamaya içseldir.⁵⁷¹ AB'nin doğrudan mekâna yönelik yaklaşımlarının şekillendiği en önemli belge, 1999 yılında hazırlanan AMGP'dir. AMGP'nin temel önemi, her ne kadar söz konusu belge üye devletler için bağlayıcı olmasa da Birlik mekânına yönelik bir yaklaşım ve sonraki süreçleri yönlendirici bir etki ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. AMGP, AB çapında bütünleşik bir mekânsal planlama öngörmektedir; Birlik teritoryasının bütünü çerçevesinde tek bir mekân oluşturulmasına yönelik bir rasyonaliteye sahiptir.⁵⁷² AMGP, AB mekânına yönelik bir çerçeve ortaya koyması ve Birlik teritoryasının bütünü kapsayacak şekilde mekânsal ortak bir gösterim yaratması açısından önemlidir.⁵⁷³

AMGP, her şeyden önce AB'nin teritoryal niteliğine ilişkin mekânsal bir normatif bakış açısı ortaya koymaktadır. İlgili belgeye göre AB'nin temel teritoryal niteliği, coğrafi büyüklük açısından görece olarak küçük bir alanda yoğun kültürel çeşitliliğin olmasıdır. Bu durum, AB'yi ABD, Japonya ve MERCOSUR gibi dünya üzerindeki önemli ekonomik merkezlerden ayırmaktadır. Bu bakımdan AB'nin temel amacı, bölgesel ve yerel kimlikleri homojen hâle getirmek değil, öncelikli olarak her topluluğun yaşam şartlarını korumak ve geliştirmektir. Bu durum, tüm AB coğrafi ölçeğinde teritoryal uyumu ve mekânsal tanzimi gerekli kılmaktadır.⁵⁷⁴ Mekânsal gelişim uygulamalarının temel amacı, ekonomik ve sosyal uyumu sağlamak ve AB teritoryası kapsamındaki kaynakları koruyarak AB teritoryası boyunca dengeli bir rekabet ortamı ve sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirmektir.⁵⁷⁵

AB, AMGP'de belirtilen amaçlar çerçevesinde çeşitli programlar benimsemiştir ve bu programlar, AB coğrafyasında bütünsel olarak dengeli bir kalkınma ve daha yaşanabilir bir fiziki mekân oluşturmaya yöneliktir. Örneğin 1990'lı yıllardan itibaren

⁵⁷¹ Faludi, op.cit., s. 3.

⁵⁷² Sami Moisiso, "Geographies of Europeanization: The EU's Spatial Planning as a Politics of Scale", *Europe in the World: EU Geopolitics and the Making European Space*, ed. Luiza Bialasiewicz, Surrey: Ashgate Publishing, 2011, s. 23.

⁵⁷³ Jensen, Richardson, op.cit., s. 21.

⁵⁷⁴ European Commission, *European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*, Agreed at the Informal Council of Ministers responsible for Spatial Planning in Potsdams, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, May 1999, s. 7.

⁵⁷⁵ Ibid., Giriş Kısmı.

geliştirilen ve 2000'li yıllarda devam edilen Interreg, AB mekânı içerisinde sınır-ötesi ve bölgelerarası işbirliğini sağlamaya yöneliktir. Bu programlar, tüm Birlik coğrafyası boyunca kalkınmanın sağlanması amacıyla izole olmuş dezavantajlı bölgelerin AB piyasa sistemine dâhil edilmesi, kara ve deniz dış sınır-bölgelerinde mekânsal işbirliğinin geliştirilmesi ve farklı üye devletlerden bölgesel ve yerel düzeydeki aktörlerin sürece dâhil olmasını sağlayarak bilgi ve deneyimlerin paylaşılması hedeflerine sahiptir. Benzer şekilde AB bünyesinde mekânsal gelişmeyi sağlayarak AB teritoryasının bütününde verimli politikaların uygulanması amacıyla geliştirilen Avrupa Mekânsal Planlama İzleme Ağı (European Spatial Planning Observation Network), 1998-2000 yılları arasında Interreg kapsamında pilot program olarak uygulanan Avrupa Mekânsal Planlama Çalışma Programı'nın (Study Programme on European Spatial Planning) devamı niteliğinde bir programdır.⁵⁷⁶

Yukarıda belirtilen bu programlardan görülebileceği üzere mekânsal gelişim perspektifi, teritoryal uyumun fiziki mekâna bağlanmasına yönelik bir düşünsele ve pratiğe sahiptir. Her ne kadar Peter Schön, andlaşmalarda teritoryal politikanın kapsamının çok sınırlı olduğunu ve teritoryal uyumun mekânsal gelişimin yalnızca belli bir bölümünü oluşturduğunu ileri sürse de⁵⁷⁷ andlaşmalarda belirtilmeyen unsurlar, AB'nin teritoryal gündemine ilişkin raporlarda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.⁵⁷⁸ Bu bakımdan andlaşmalarda belirtilmeyen mekânsal ve idari unsurlar, en azından düşünsel çerçevede teritoryal uyum kapsamında yer almaktadır.

3.2.2.2. Teritoryal Uyumun Teritoryası

Teritoryal uyum politikası, Birlik coğrafyası boyunca dengeli bir kalkınma sağlayarak Birlik vatandaşlarına daha yaşanabilir bir mekân oluşturma amaçlıdır. Bu

⁵⁷⁶ Bu programların niteliğine ve uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme için bkz. Çiğdem Şahin, "AB Bölgesel Politikası Kapsamında Mekânsal Gelişme: Interreg ve Espon", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 3, 2014, ss. 39-56.

⁵⁷⁷ Peter Schön, "Territorial Cohesion in Europe?", *Planning Theory&Practice*, Vol. 6, No. 3, 2005, s. 392.

⁵⁷⁸ Nitekim 2020 yılına yönelik teritoryal gündemde teritoryal uyumun amaçları şu şekilde belirtilmiştir: 1. Çok-merkezli ve dengeli bir teritoryal gelişimin gerçekleştirilmesi. 2. Şehirlerde, kırsal ve diğer bölgelerde bütünleşik bir gelişimin sağlanması. 3. Ulus-aşırı ve sınır-ötesi işlevsel bölgelerde teritoryal bütünleşme. 4. Bireyler, topluluklar ve girişimler arasındaki teritoryal bağlantısallığın artırılması. 5. Bölgelerin ekolojik, doğal ve kültürel değerlerinin korunması. Territorial Agenda of the European Union 2020: Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions, Agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development, Hungary, May 2011, ss. 6-8.

bakımdan çok-düzeyle bir yönetişimin oluşturulmasından teritoryal doğal varlıkların korunması ve kırsal alanların gelişiminin sağlanmasına uzanan bir yelpazede çok farklı politika alanlarını bünyesinde barındıran ve bireylerin günlük pratiklerine etki eden bir niteliğe sahiptir. Esas olarak teritoryal uyum, teritoryanın referans alındığı bir çerçeve ortaya koymaktadır ve yukarıda da belirtildiği üzere toplumsal bir düzenin mekânsal boyutunu oluşturmaktadır.⁵⁷⁹ Bu bakımdan da AB'nin kendi teritoryasıyla doğrudan ilişki içerisindedir. Peki, AB'nin teritoryal uyum politikasında coğrafi bir kategori olarak teritoryanın konumu nasıldır?

Öncelikli olarak şu husus belirtilmelidir ki AB'nin teritoryal uyum politikası, Juho Luukkonen ile Helka Moilanen'in da belirttiği üzere belli bir mekânsallık içerisinde kavramsallaşmaktadır.⁵⁸⁰ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse her ne kadar mekânsal planlama ve teritoryal uyum kavramları, bazı AB raporlarında ayrı unsurlar olarak belirtilse de birbirinden kesin hatlarla ayrılmamaktadır ve bunların temel referansı fiziki mekândır.⁵⁸¹ Örneğin AMGP'de, AB teritoryasının ne olduğu veyahut da nerede bittiği kesin olarak belirtilmemekte, niteliğine yönelik belirsiz tespitler ortaya konulmakta ve teritorya, AB'nin geleceğine yönelik bir vizyon olarak formüle edilmektedir.⁵⁸² Bununla birlikte bu durum, Birlik kapsamında teritoryal bir düşünsel ve tasnif olmadığı anlamına gelmemektedir. Mekânsal gelişim perspektifiyle birlikte teritoryal uyum, AB coğrafi ölçeğinde teritoryaları belli bir mekânsal ölçek bağlamında tasnif etmektedir. Başka bir

⁵⁷⁹ Aslında bu durum, Birliğin politikalarını uygularken mekânsal bir vizyonunun olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Simin Davoudi, teritoryal uyum politikalarının Avrupa Toplum Modeli'ne mekânsal bir karakter kazandırdığını, başka bir şekilde belirtmek gerekirse *Avrupa Toplum Modeli'ni mekânsallaştırdığını* belirtmektedir. Bkz. Davoudi, op.cit., ss. 435-437.

⁵⁸⁰ Juho Luukkonen, Helka Moilanen, "Territoriality in the Strategies and Practices of the Territorial Cohesion Policy of the European Union: Territorial Challenges in Implementing "Soft Planning"", *European Planning Studies*, Vol. 20, No. 3, 2012, s. 487.

⁵⁸¹ Faludi, 2009 yılındaki Yeşil Kitap'ta mekânsal ile teritoryal kavramlarının farklı anlamlarda kullanıldığını belirtir. Bununla birlikte bütünleşme süreci ilerledikçe teritoryal meselelerin ön plana geldiğini ileri sürer. Bu süreçte farklı adlarla belirtilse de teritoryal gündem her zaman zımnen de olsa Birlik gündemi içerisinde yer almıştır. Bununla birlikte Faludi'ye göre 2000'lerden önce teritoryal meselelerin Birlik gündeminde olduğunu ileri sürmek anakronik bir tutumdur. Teritoryal uyum, bölgesel politika ve bölgesel planlama ile mekânsal gelişim perspektifi ve mekânsal planlamaya benzer fikirleri bünyesinde barındırmaktadır. Mevcut temada mekânsal planlama ana temadır. Ancak bu kavramlar arasında ayırım yapmak güçtür. Andreas Faludi, "Territorial Cohesion Under the Looking Glass Synthesis Paper about the History of the Concept and Policy Background to Territorial Cohesion", http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/terco/pdf/lookingglass.pdf, 2009, s. 6, (E.T. 8.2.2018).

⁵⁸² Pullano, op.cit., s. 6.

şekilde belirtmek gerekirse mekânsal gelişim ve teritoryal uyum, Birlik teritoryasını siyasal ve coğrafi açıdan ölçeklendirmektedir.

AB uyum politikası dâhilinde teritorya hem farklı coğrafi ölçeklerdeki teritoryal alanlar bağlamında hem de AB teritoryasının bütününe yönelik bir çerçevede kullanılmaktadır. AMGP’de, ekonomik ve parasal birliğin genişlemesi ve derinleşmesiyle birlikte, üye devletlerarasındaki ortak sınırların ayırıcı/bölücü niteliğinin zayıfladığı belirtilerek şehirler, devletlerin teritoryaları ve makro-bölgeler gibi Birlik içerisindeki çeşitli teritoryal alanlar arasındaki etkileşim seviyesinin arttığı ve düzeylerin iç içe geçtiği belirtilmektedir.⁵⁸³ 2020 yılına yönelik teritoryal gündemde de uyum politikasının AB’nin teritoryal gelişimine ilişkin sorunların çözümüne ve yerel, bölgesel, ulusal ve ulus-aşırı düzeylerde Birliğin teritoryal potansiyelini ortaya çıkarmaya yardımcı olacağı belirtilmiştir.⁵⁸⁴

Teritoryal uyum ve mekânsal gelişim perspektifi kapsamında Birlik içerisindeki teritoryal mekânlar, iç içe geçmiş ve birbiriyle karşılıklı ilişkisellik içerisinde alınmakla birlikte,⁵⁸⁵ bu iç içe geçmişlik içerisinde AB teritoryasının bütününe yönelik bir sınırlandırılmışlık söz konusudur. Bünyesinde farklı mekânsallıklar olsa da teritoryal uyum, AB teritoryasının bütününe yönelik bir gelişmişlik perspektifini bünyesinde barındırmaktadır. Birlik teritoryası, siyasal bir sınırlandırılmışlık çerçevesinde konumlandırılmıştır. Nitekim bu durum, AMGP’de açık bir şekilde belirtilmiştir. Belgeye göre üye devletler ve Komisyon, AMGP’yi kabul ederek AB teritoryasının gelecekteki konumuna yönelik olarak ortak hedefler konusunda anlaşmıştır. Benzer şekilde 2020 yılına yönelik teritoryal gündemde de küçük ve ortak büyüklükteki kasabalar dâhil olmak üzere şehirler, bölgeler ve devletler ile diğer tüm düzeydeki teritoryaların AB teritoryasının bütününe ortak çıkarlarına katkı sağlayacak şekilde gelişmesi çağrısında bulunmaktadır.⁵⁸⁶ Bu durum, Chris Rumford’un da belirttiği üzere AB coğrafi alanı

⁵⁸³ European Spatial Development... s. 7.

⁵⁸⁴ Territorial Agenda of..., s. 3.

⁵⁸⁵ Böhme et al., op.cit., s. 26. Bu hususta ayrıca bkz. Andreas Faludi, “The Territoriality of Cohesion Policy”, *Handbook on Cohesion Policy in the EU*, ed. Simona Piattoni, Laura Polverari, Gloucestershire: Edward Elgar Publishing, 2016, ss. 491-505.

⁵⁸⁶ Territorial Agenda of..., s. 4.

içerisindeki mekânların aynı anda hem yerel ve ulusal hem de AB ve küresel coğrafi ölçek bağlamında değerlendirilebileceğini göstermesi açısından önemlidir.⁵⁸⁷

Yukarıdaki açıklamalar temelinde bakıldığında teritoryal uyum politikasında AB teritoryasının bölgesel, ulusal, yerel ve nihayetinde ulus-aşırı/ulus-ötesi olarak tasnif edildiği görülmektedir.⁵⁸⁸ Bu çok-ölçekli yapı içerisinde farklı teritoryal alanlar birbiriyle ilişki olarak ele alınmıştır. Teritoryal uyumun uygulanması, çok-düzeyle ve çok-oyunculu bir yapıda, yatay ve dikey bağlantısallık çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁵⁸⁹ Fakat ulusal ve ulus-altı yapılar, teritoryal bir sınırlandırılmışlıktan ya da teritoryal olarak sınırlandırılmış bir yönetimsel birimden ziyade işlevsel açıdan kategorilerine ayrılmıştır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse teritoryal uyum politikası içerisinde coğrafi birimler, modern devlet teritoryasına benzer bir sınırlandırılmış mekânsal yönetimsellik açısından değil, işlevsel nitelikte bir bağlantısallık çerçevesinde ele alınmıştır.⁵⁹⁰ AB içerisinde tasnif edilen coğrafi alanlar, idari bir örgütlenme ve kendilerine münhasır bir sınırlandırılmışlıktan ziyade birer coğrafi ölçek olarak konumlandırılmıştır. Bu durum, işlevsellik ile teritorya arasında bir bağ olmadığı anlamına gelmemektedir. Esasında AB teritoryasının bütünü de işlevsel açıdan ele alınmıştır. Bununla birlikte alt-ölçekteki birimlerden farklı olarak siyasal ve teritoryal nitelikte bir sınırlandırılmışlık söz konusudur. Bu bakımdan Birlik kapsamındaki teritoryal birimlerin birer coğrafi ölçek olarak konumlandırılması, en azından düşünsel anlamda, ulusal ölçek de dâhil olmak üzere alt-ölçeklerin Birliğin teritoryal sınırlandırılmışlığıyla bağlantılandırılması anlamına gelmektedir. Böylece modern bir teritoryal pozisyon ortaya çıkmaktadır. Zira ölçekler, tek bir siyasal ölçek tanımlanmasına dayanmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek

⁵⁸⁷ Chris Rumford, "Rethinking European Spaces: Territory, Borders, Governance", *Comparative European Politics*, Vol. 4, No. 2-3, 2006, s. 137.

⁵⁸⁸ Luukkonen, Moilanen, op.cit., s. 489.

⁵⁸⁹ Faludi, op.cit., s. 18.

⁵⁹⁰ Markus Perkmann, sınır-ötesi bölgeler üzerine yaptığı bir vaka çalışmasında, Hollanda-Almanya arasındaki sınır-bölgesinin her iki yanındaki yerel otoritelerin ilgili bölgedeki sosyal ve ekonomik şartları düzenlemeye yönelik yaptıkları girişimlerde karşılıklı-bağlanmışlık içerisinde eylemde bulduklarını belirtmektedir. Siyasal mobilizasyon süreçleri içerisinde yerel aktörler arasında networkler kurulmaktadır. Ancak bu networkler, sadece yatay ölçekler düzeyinde değil, aynı zamanda merkezi hükümet ve Komisyon gibi dikey networklerle bir arada devam etmektedir. Bu çerçevede yeni makro-ölçekler ve ekonomik mekânsallıklar ortaya çıkmaktadır. Markus Perkmann, "Cross-Border Regions in Europe Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation", *European Urban and Regional Studies*, Vol. 10, No. 2, ss. 153-171. Markus Perkmann, "Construction of New Territorial Scales: A Framework and Case Study of the EUREGIO Cross-Border Region", *Regional Studies*, Vol. 41, No. 2, 2007, ss. 253-266.

gerekirse mekânsal gelişimle birlikte, teritoryal uyum politikası içerisinde siyasal nitelikteki ölçek tekleşmiş ve nihai olarak Birlik teritoryasıyla sınırlandırılmıştır.

Görüldüğü üzere mekânsal gelişim perspektifiyle birlikte değerlendirildiğinde teritoryal uyum kapsamında AB coğrafi alanı, bünyesinde farklı ölçekteki teritoryal alanların yer aldığı, bu alanların karşılıklı bağlı ve ilişki içerisinde olduğu, iç içe geçmiş bir düşünsel ve pratikte ele alınmıştır.⁵⁹¹ Bu durum, Birlik çapında siyasal/teritoryal bir sınırlandırılmışlık olmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle mekânsal gelişim raporları kapsamında farklı coğrafi ölçeklerdeki teritoryaların mekânsal gelişimi, nihai olarak Birlik teritoryasına bağlanmıştır. Zira mekânsal planlama, aynı zamanda yeni bir ölçek politikası ortaya çıkarmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse alt-ölçeklerin tasnifi ve mekânsal planlama, AB çapında bir düşünsele sahiptir ve ölçek politikalarını yeniden ölçeklendirmektedir.⁵⁹² Bu durum, AB teritoryasının yalnızca bir coğrafi ölçek olarak değil, kendi başına sınırlandırılmış yönetsel bir alan olarak konumlandırıldığını göstermesi açısından önemlidir. İşbirliği düzeyi, AB coğrafi ölçeğinde gerçekleşmektedir.⁵⁹³ Nitekim Alessandro Vitale, teritorya ve teritoryal politikanın, en azından kullanılan söylem açısından, AB mekânsal gelişimi içerisindeki önemini artarak devam ettiğini ileri sürer. Özellikle Maastricht Andlaşması sonrasında AB, teritoryal temalara daha fazla referans vermektedir ve (sınırların yönetimiyle birlikte ele alındığında) Birliğin mevcut teritoryal düşünseli, Vestfalyan modern devlet benzeri katı bir teritoryalite düşünsel ve pratiğine sahiptir. Böyle bir yapı tüm Birlik teritoryasını kapsamaktadır. AB mekânsal düşünseli ve rasyonalitesi, Birlik mekânının teritoryal inşasına katkı yapmaktadır ve mekânsal gelişime ilişkin hâkim söylem, artan ölçüde teritorya, teritoryalite ve teritoryal bütünlüğe doğru evrilmektedir. Özellikle teritoryal

⁵⁹¹ Faludi, bu durumu mekânların birbiriyle ilişki olarak ele alınması şeklinde değerlendirerek mekânsal planlama açısından mekânın katı bir sınırlandırılmışlık çerçevesinde değil, esnek bir teritoryalite bağlamında ele alındığını belirtir. Faludi, "Territorial Cohesion, Territorialism...", ss. 1309-1311.

⁵⁹² Moisiso, op.cit., s. 22.

⁵⁹³ Örneğin AB içerisinde teritoryal işbirliğini gerçekleştirmek üzere kurulan Avrupa Teritoryal İşbirliği Grubu (European Grouping of Territorial Cooperation-ATİG) içerisinde ulusal, yerel ve diğer kamusal birimler yer almaktadır. ATİG, özellikle sınır-bölgelerinde teritoryal işbirliğini geliştirerek Birliğin ekonomik, sosyal ve teritoryal uyumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu işbirliği, her ne kadar farklı coğrafi ölçeklerdeki birimler dâhil olsa da temelde AB düzeyinde gerçekleşmektedir ve Birliğin teritoryal gelişimini bütünüyle sağlamaya yöneliktir. Ayrıca söz konusu birimler, AB teritoryası üzerinde faaliyet göstermek durumundadır. ATİG, üye devletlerarasındaki sınır-bölgelerinde işbirliğini sağlamaya yönelik girişimlerde bulunabileceği gibi üye devletlerle sınırları olan üçüncü devletlerle de işbirliği yapabilir. Ancak işbirliği süreci içerisinde üye bir devletin olması zorunludur. Regulation (EU) No 1302/2013..., *Official Journal of the European Union*, L 347, Vol. 56, 20.12.2013, ss. 303-319.

uyumla birlikte Birlik teritoryası kodifiye edilmiş, kurumsallaşmış ve güçlendirilmesi gereken bir unsur olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.⁵⁹⁴

Özetlemek gerekirse 1990 sonrası dönemde AB kapsamında mekânsal unsurlara yönelik ilgi artmış ve mekânsal gelişim politikası belirlemeye yönelik girişimler yapılmıştır. Bu çerçevede teritoryanın kendisi de bir politika unsuru olarak AB süreçlerine dâhil olmaya başlamıştır ve günümüz itibarıyla AB'nin en fazla önem atfettiği alanlardan biri hâline gelmiştir. Uyumun teritoryal bir temelde gerçekleştirilmesi, AB içerisinde dengeli bir kalkınmanın sağlanması açısından önemlidir. Taylor'un modern devletin mekânsallığına yönelik ortaya koyduğu terminolojisiyle belirtmek gerekirse AB de kendi teritoryası üzerinde, modern devlet kadar müdahaleci ve merkezi nitelikte olmasa da sosyal bir yapı ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu yapı, modern devletin sınırları kapsamındaki sosyal konteyner kadar güçlü değildir. Zira genel anlamda AB'nin paylaşımına yönelik politikaları ve doğrudan mekâna yönelik uygulamaları, siyasal ve coğrafi merkezilik açısından modern devlet kadar güçlü değildir; hatta oldukça zayıftır. Bununla birlikte teritoryal uyumun AB teritoryasının bütününe yönelik olması, teritoryal bir sınırlandırılmışlık düşünseli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca teritoryalite, yalnızca belli bir mekân içerisindeki birey ve birey topluluklarının eylem ve pratiklerini değil, aynı zamanda alt-ölçekteki teritoryal yapılar arasındaki ilişkileri de düzenlemektedir. Bu bakımdan teritoryal uyum kapsamında AB'nin teritoryal sınırlandırılmışlığı, alt-ölçekteki birimler arasındaki etkileşimleri yönlendirmektedir ve nihai olarak bu etkileşimler, Birlik teritoryasıyla sınırlandırılmaktadır. Bu da Birlik teritoryasının siyasallığını ve kurumsallığını güçlendirmektedir.

⁵⁹⁴ Alessandro Vitale, "The Contemporary EU's Notion of Territoriality and External Borders", *European Spatial Research and Policy*, Vol. 18, No. 2, 2011, ss. 17-27.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ SINIR REJİMİ VE DIŞ SINIRLARININ FİZİKİ MEKÂNLA İLİŞKİSİ

Jan Penrose'un da belirttiği üzere “*insanlar teritorya oluşturduklarında aynı zamanda içerisindeki tüm unsurlarla birlikte mekânı birleştiren ve bölen sınırları da oluştururlar*”⁵⁹⁵ ve “*şayet bir yerde sınır varsa her zaman sınırı geçip diğer tarafa geçmek isteyen birileri de vardır.*”⁵⁹⁶ Ayrıca sınırlar, bir yönetsel/siyasal örgütlenmenin kapsadığı mekânı da işaret eder. Zira “*tüm siyasal yetkeler ve yetki alanları fiziki bir bitiş noktasına sahiptir.*”⁵⁹⁷ Bu bakımdan sınırlar hem fiziki yetke alanları hem de bu alanlar kapsamındaki kişiler ve diğer örgütler arasındaki etkileşimleri düzenler. Sınırlar, yalnızca bir engel değildir; hareketlilikleri yönlendiren ve belli bir düzene oturtan yapılardır. Bariyer olabileceği gibi köprü de olabilirler ve yeryüzü üzerindeki bir parçayı bölebileceği gibi onu inşa da edebilirler.⁵⁹⁸

Sağladığı diğer haklarla birlikte Birlik kapsamında serbest dolaşım ve yerleşme hakkının vatandaşlık statüsüyle kurumsallaşması ve hareketliliğin önündeki yasal engellerin seyrelmesi, yeni bir teritoryal ölçek ortaya çıkarmaktadır. İlgili hakların vatandaşlık statüsüyle üye devlet vatandaşlarına ayrıcalıklı olarak sağlanması, Birlik teritoryasının kurumsallığını güçlendirmektedir. Böyle bir yapı, içeridekiler-dışarıdakiler ayrımını yeni bir düzeyde kurmaktadır: *Birlik vatandaşları ve diğerleri*. Bu bakımdan ilgili yapı, Penrose'un yukarıdaki ifadesiyle belirtmek gerekirse mekânı, içindeki unsurlarla birlikte birleştirmektedir ve tüm Birlik teritoryasını kapsar bir niteliğe sahiptir. Bu yapılanma, Birlik içerisinde güvenli bir hareketli mekânın oluşturulması ve üye devletlerarasındaki sınırların ayırıcı niteliğinin zayıflatılması yoluyla güçlendirilmektedir. ÖGAA ve bu yapıyı destekleyen bir güvenlik rejimi oluşturularak Birlik düzeyinde güvenli bir kompartıman tanzim edilmeye çalışılmaktadır. Bu güvenli alan, yetki açısından tüm Birlik teritoryasını kapsamamasına ve parçalı bir yapı

⁵⁹⁵ Jan Penrose, “Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought”, *Nations and Nationalism*, Vol. 8, No. 3, 2002, s. 280.

⁵⁹⁶ David Newman, “Borders and Bordering: Towards an Interdisciplinary Dialogue”, *European Journal of Social Theory*, Vol. 9, No. 2, 2006, s. 178.

⁵⁹⁷ Anderson, *Frontiers: Territory and...*, s. 1.

⁵⁹⁸ Bellamy et al., “European Boundaries in...”, s. 487.

göstermesine rağmen ilkesel olarak AB teritoryasının bütününe yöneliktir. Zira Birlik teritoryası, siyasal nitelikte bir sınırlandırılmışlık düşüncesini bünyesinde barındırmaktadır. Bunun en temel göstergesi, teritoryal uyum politikası ve mekânsal gelişim perspektifi içerisinde teritoryanın ele alınış şeklidir. Bu üç unsur, yani vatandaşlıkla belli bir grup lehine ayrıcalıklar sağlanması, bu ayrıcalıkların güvenli bir mekânda gerçekleşmesi ve teritoryanın siyasal/teritoryal olarak sınırlandırılması, kompartımanlaşmış güvenli bir fırsatlar mekânı olan teritoryanın kurucu unsurları arasındadır ve teritorya-oluşturma sürecini desteklemektedir. Teritorya-oluşturma süreçlerinden biri ve belki de en önemlisi de sınır-yapımı (boundary-making) ve sınırların kurumsallaşmasıdır. Esasında teritorya-oluşturma ile sınır-oluşturma süreçleri eş anlı süreçlerdir zira Penrose'un yukarıdaki ifadesiyle ele alındığında zaten birlikte gerçekleşmektedirler. Sınır-oluşturma, coğrafi sınır-çekme ve sınırların kurumsal bir nitelik alması olarak belirtilebilir. Bu iki süreç birbirini destekleyen bir karaktere sahiptir. Coğrafi sınır-çekme veyahut da Brighenti'in ifadesiyle "*sınır-çizme (boundary-drawing), teritoryal iddianın merkezinde yer almaktadır ve teritorya-oluşturma esasında bir sınır-yapımıdır.*"⁵⁹⁹

Yukarıda belirtilen açıklamalar temelinde bu bölümde, Birlik dış sınırlarının teritoryal iddianın oluşumu üzerindeki etkisi ve işlevselliği ele alınacaktır. Birlik dış sınır rejimi, AB içerisinde güvenli bir mekân oluşturma amacına yöneliktir ve öncelikli olarak hareketlilikler üzerinde kontrol tesis ederek içerideki mekânın korunaklılığı arttırılmaya çalışılmaktadır. Dış sınır rejimi, ÖGAA'nın kurucu unsurlarındandır ve öncelikli olarak iç mekânın referans alındığı bir niteliğe sahiptir. ÖGAA birincil olarak içeriye dönük olmakla birlikte, dışarıyı da inşa etmektedir. Böylece içeride güvenli mekân oluşturulurken aynı zamanda dışarıyı da kategorik olarak içerisinden ayrıştırılmaktadır. Bu bakımdan ilgili süreç, bir norm yaratma sürecidir ve her ne kadar güvenlik içerisi-dışarıyı açısından bir bütün olarak ele alınsa da kavramsal olarak birbirinden ayrılmaktadır. Bu şekilde AB teritoryasının kurumsallığı güçlendirilmektedir.

Birlik dış sınırları temelde iki işlev görmektedir. Bunlardan ilki, hareketliliklerin kontrolü yoluyla Birlik iç mekânının güvenliğini ve toplumsal uyumunu korumaktır. Bu amaçla üye devletlerin yetkili sınır birimleri ile Birlik kurumları arasında bir etkileşim

⁵⁹⁹ Brighenti, "Lines, Barred Lines...", s. 223.

çerçevesi kurulması hedeflenmektedir. Birlik, dış sınırların yönetimine ilişkin olarak bir network modeli oluşturmaya ve hem üye devletler arasında hem de Birlik kurumları ile üye devletlerin yetkili birimleri arasında işbirliği ve koordinasyon süreçlerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Birliğin düzenleyici mekanizması bünyesinde, üye devletlerin teritoryal yetke alanlarıyla kesişen ancak onları aşan yeni bir sınır rejimi ortaya çıkmaktadır. Bu yeni dış sınır rejimi esasında bir sınır-yapım sürecidir; yalnızca hareketliliklerin fiziki sınırlarda kontrolünü değil, teknoloji yoluyla hareketliliklerin Birlik teritoryası boyunca izlenmesi ve gözetlenmesini de içermektedir. Bu şekilde içerideki coğrafi kompartımanın işlevselliği ve dolayısıyla teritoryal niteliği güçlenmektedir. İkinci olarak dış sınır rejimi, AB'nin dış eylem (external action) ve ilişkilerini yönlendiren unsurlardan biridir. AB dış sınırları, içerideki düzenlilik mekânı ile dışarıdaki mekânları birbirinden ayıran bir niteliğe sahiptir. Bu bakımdan dış sınırlar, içerideki düzenlilik mekânını temsil etmekte ve AB, bu düzenlilik mekânı çerçevesinde dışarıdaki mekânlarla ve aktörlerle mekânsal ayrıştırmaya dayalı hiyerarşik etkileşim süreçleri geliştirmektedir. Bu etkileşim sürecinde içerisi-dışarıyı ayırımı, modern ulusal devletlerden farklı bir yapı ve düşünsel çerçevesinde işlemektedir. Schengen alanı asli mekânsallığı temsil ederken üyelik süreci ve komşuluk politikası yoluyla dışarıyla ilişkiler, kurumsal ve daimi bir nitelikte gerçekleştirilmektedir. Bu husus önemlidir. Zira içeride oluşturulmaya çalışılan düzenlilik mekânı ve bu mekânın sınırlar yoluyla korunması ve ayrıştırılması, içeride coğrafi nitelikte bir düzen oluşturması sebebiyle kaçınılmaz olarak jeopolitik sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle komşuluk politikası yoluyla mekânsal ayrımlar belirgin hâle gelmektedir ki bu şekilde AB teritoryası sınırlandırılmakta ve yeniden sınırlandırılmaktadır. Böylece Birlik teritoryasının bir coğrafi sabite olarak dünya coğrafyası içerisinde konumlanmasına yönelik bir etki ortaya çıkmaktadır.

1. ÖZGÜRLÜK, GÜVENLİK VE ADALET ALANININ DIŞ BOYUTU: İÇERİSİ İLE DIŞARISININ KATEGORİLEŞMESİ

Bireylerin ve toplumların günlük pratiklerinde sonuçlar doğuran ve siyasal niteliğe sahip olan ÖGAA, temelde içe dönüktür ancak dışarıya yönelik bir anlam ve pratiğe de sahiptir. İçerisi kavramsallaşırken aynı zamanda dışarıyı da ayrımlanmaktadır. Bu durum, tehdit olarak belirtilen unsurların ulus-aşırı bir niteliğe sahip olmasının veyahut da öyle

olduğunun düşünülmesinin yanı sıra pratik ve düşünsel olarak iç mekânı dışarıdaki mekânlardan ayırma girişimidir. İç vurgusu, kaçınılmaz bir şekilde ikililiklerin oluşturulması anlamında dışarısını kategorileştirmektedir. Bu bakımdan güvenli mekân içeriye yönelik olsa da dış ilişkiler açısından da anlam ifade etmektedir.⁶⁰⁰

AB coğrafyası boyunca iç güvenliği güçlendirmeye yönelik beklentiler, önemli ölçüde dış tehdit olarak belirtilen unsurlardan etkilenmiştir. AB'nin kendi coğrafi alanı içerisindeki vatandaşlarına güvenli bir mekân sunması organize suç, yasa-dışı göç ve uluslararası terör gibi unsurlarla bağlantılandırılmıştır. Bu çerçevede ÖGAA, bir yönüyle AB'nin dış ilişkilerini idare etmesine yöneliktir.⁶⁰¹ Bu bakımdan ÖGAA'nın dış boyutunun Birlik gündemine gelişi ve bu durumun temelindeki rasyonaliteye kısaca değinmekte yarar vardır. Söz konusu süreç, iç mekânı ile dış mekânın kategorik olarak ayrışmasını inşa eden bir süreçtir.

1.1. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanının Dış Boyutunun Gelişimi

ÖGAA kavramının andlaşmalara dâhil olmasıyla birlikte, bu alanın daha bütünlüklü bir yapı hâline gelmesine yönelik olarak dışsallık meselesi Birlik gündemine daha fazla girmeye başlamıştır. 1999 yılındaki Tampere Zirvesi, güvenlik alanının kapsamının çeşitlenmesinde önemli bir kilometre taşı olmakla birlikte, 11 Eylül olayları, siyasal olarak bu sürece ivme kazandırmıştır. İlerleyen süreçte kabul edilen güvenlik belgeleri ve eylem planları, 11 Eylül olayları etkisi altında kalmış, özellikle dış sınırlar ve üçüncü devletlerle ilişkiler bağlamında Birliğin güvenliğe yönelik ilgisi artmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere 1999 yılında gerçekleşen Tampere Zirvesi, Birlik düzeyinde güvenli alanın normatif yönünün oluşturulmasında önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Zirve'de bütünlüklü ve tutarlı bir ÖGAA oluşturmaya yönelik olarak AB'nin dış ilişkilerindeki önceliklerinin saptanması hususu belirtilerek dış ilişkilerin oluşturulmak istenen alanla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Özellikle uluslararası nitelikteki organize suçlar konusunda, üye ve sınırdaş

⁶⁰⁰ Jörg Monar, "The External Dimension of the EU's Area of Freedom, Security and Justice: Progress, Potential and Limitations After the Treaty of Lisbon", *Swedish Institute for European Policy Studies*, No. 1, 2012, s. 11.

⁶⁰¹ Ramses A. Wessel et al., "The External Dimension of the EU's Area of Freedom, Security and Justice", *Crime Within the Area of Freedom, Security and Justice: A European Public Order*, ed. Christina Eckes, Theodore Konstadinides, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 277.

üçüncü devletlerle bölgesel düzeyde işbirliği yapılmasının Birliğin önceliklerinden biri olduğu belirtilmiştir.⁶⁰² 11 Eylül olayları ise Birliğin güvenlik konusundaki girişimlerini hızlandıran tepkisel bir etki ortaya çıkarmıştır.⁶⁰³ Her ne kadar Birlik güvenlik konusunda ön-etkin bir gelişim sürecine sahip olsa da 11 Eylül olayları, Birliğin güvenlik konusundaki girişimlerine ivme kazandırmıştır. 11 Eylül'ün hemen sonrasında gerçekleşen ABK Zirvesi'nde bir güvenlik paketi hazırlanmış ve bu önlemler hem AB kurumları hem de üye aday devletler tarafından kabul edilmiştir.⁶⁰⁴ Bu çerçevede iç ve dış boyutlarıyla bir eylem planının belirlenmesi ve uluslararası teröre karşı hava güvenliği ile polis ve yargısal işbirliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu sürecin ABD'yle işbirliği içerisinde devam ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁰⁵

11 Eylül saldırılarının dış güvenlik konusunda iki önemli etkisi olmuştur. Bunlardan ilki, AB içerisinde sivil hayatı koruma kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik bir iradenin ortaya çıkmasıdır. Bu çerçevede hava alanlarında güvenliği güçlendirmeye yönelik girişimler ve terör eylemlerinin ortak bir tanımı yapılmış ve takip süreçlerine yönelik olarak Avrupa Tutuklama Emri çerçeve kararı alınmıştır.⁶⁰⁶ Bu husus, kimlerin terörist olarak görülüp eyleme geçileceği konusunda, her ne kadar uygulanma süreci sorunlu da olsa, birer-örneklik sağlamaya yönelik bir girişimdir.⁶⁰⁷ Diğer yandan yalnızca uluslararası nitelikteki suç unsurları değil, kamusal hayatın diğer unsurlarının da dikkate alındığı kapsamlı bir güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Enerji, ulaşım, bilgi ve gıda güvenliği gibi kritik alt-yapıların korunmasında AB bünyesinde ve ötesinde girişimlerde bulunulmuş ve bu çerçevede üye devlet liderleri, olası doğal felaketlere karşı *dayanışma fonunun* kurulması konusunda uzlaşmıştır.⁶⁰⁸ İkinci olarak ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları, güvenlik konusunda AB'yi ABD normlarının alıcısı konumuna getirmiştir. ABD'nin terörle mücadelede attığı adımlar, Tampere Zirvesi'nde alınmış olan kararların 11 Eylül sonrası dönemde eyleme geçirilmesini hızlandırmış ve Birlik

⁶⁰² Tampere European Council....

⁶⁰³ Walker, "In Search of...", ss. 11-12.

⁶⁰⁴ Wessel et al., op.cit., s. 281.

⁶⁰⁵ Ibid., s. 282.

⁶⁰⁶ Bu hususta bkz. Burak Tangör, Sevinç Sayın, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı Mı?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 11, S. 1, 2012, ss. 97-98.

⁶⁰⁷ Heather Grabbe, "Conclusion: The Politics of Freedom, Security and Justice in the Enlarging EU", *The Area of Freedom, Security and Justice in the Enlarged Europe*, ed. Karen Henderson, New York: Palgrave Macmillan Press, 2005, s. 155.

⁶⁰⁸ Arjen Boin et al., "Protecting the Union: Analysing an Emerging Policy Space", *Journal of European Integration*, Vol. 28, No. 5, 2006, ss. 408-409.

uluslararası alanda norm yaratıcı bir aktör olarak ön plana çıkmıştır.⁶⁰⁹ Bu durum, AB'nin güvenlik normlarını üçüncü devletlere doğru dışsallaştırması olarak değerlendirilebilir. Böylece AB'nin oluşturmaya çalıştığı ÖGAA, uluslararası alanda üçüncü devletlerle ilişkilerini düzenleyen bir nitelik almıştır.⁶¹⁰

Güvenli mekânın oluşturulması/korunması ve dışarıdan ayrıştırılması gerektiği noktasında bir diğer önemli adım ise Hague Programı'dır. Program, güvenlik konusunda Tampere Zirvesi'yle başlayan ve 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi'yle ivme kazanan siyasal işbirliği vurgusunu daha sistematik hâle getirmiş ve işbirliği sürecinin programlanması ve denetimi hususunda sonraki süreçleri yönlendirici bir işlev görmüştür. Bu dönemle birlikte Komisyon ve ABBK, değerlendirme süreçlerinde daha etkin rol oynamaya başlamıştır. Hague Programı'nda, Komisyon'a yıllık değerlendirme raporları hazırlama çağrısında bulunulmuştur. Bu girişim, güvenlik konusunda Birlik düzeyinde alınan önlemlerin pratik sonuçlarına yönelik düzenli değerlendirmelerin olmadığı yönündeki eleştirilere karşı gerçekleştirilmiş bir girişimdir.⁶¹¹ Nitekim 2005 yılında Komisyon, ÖGAA'nın dış boyutunun geliştirilmesine yönelik olarak stratejik bir belge detaylandırmıştır. İlgili belge iki açıdan önem arz etmektedir. Bunlardan ilki, dış boyutun ÖGAA'nın tamamlayıcısı ve genel anlamda AB dış politikasının şekillenmesinde belirleyici olduğu üzerinde durulmasıdır.⁶¹² İkinci olarak ÖGAA'nın dış boyutunun yalnızca tek bir politika açısından değil, farklı politika alanlarının bir arada değerlendirilerek ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu çerçevede *coğrafi öncelikler (geographic prioritisations)* ilkesel yaklaşımı temelinde üçüncü devletler, komşular, üye aday devletler ve bölgelerle işbirliği yapılması vurgusu yapılmıştır.⁶¹³ Diğer yandan Hague Programı'nda, güvenlik alanında eyleme ilişkin işbirliği süreci somut bir takvime

⁶⁰⁹ Alex Mackenzie, "The External Dimension of European Homeland Security", *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, ss. 98-99.

⁶¹⁰ Monar, op.cit., s. 12.

⁶¹¹ Cristina Pineda Polo, "The Hague Programme: An Introduction", *The Hague Programme Strengthening Freedom, Security and Justice in the EU, EPC Working Paper*, ed. Susie Alegre, Monica den Boer, Giuseppe Callovi, Steve Peers, Cristina Pineda Polo, European Policy Center, 2005, s. 8.

⁶¹² European Commission, A Strategy on the External Dimension of the Area of Freedom, Security and Justice, Brussels, COM(2005) 491 Final, 12.10.2005, s. 5.

⁶¹³ Ibid., ss. 7-8.

bağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin sınırlar, vize süreçleri ve biyometrik düzenlemelere ilişkin girişimlerin gerçekleştirilmesine yönelik bir takvim belirlenmiştir.⁶¹⁴

Güvenliğin dış boyutunun geliştirilmesine yönelik diğer bir önemli girişim de Stockholm Programı'dır. 2009-2014 yılları arası güvenlik eylem planının temel hatlarının ortaya konduğu Stockholm Programı'nın esas önemi, belgenin son bölümünde genel prensiplerin yanı sıra *yeni araçlarla tematik önceliklerin*⁶¹⁵ ortaya konmasıdır. Jörg Monar'ın da belirttiği üzere bu durum, dış boyutun siyasal öneminin bu belgeyle birlikte güçlendirilmesi ve programın uygulanmasına yönelik unsurların daha açık olarak belirtilmesi açısından önemlidir.⁶¹⁶ Stockholm Programı'nda temel amaç, ÖGAA'nın oluşturulmasında içerisinin dışarıyla bağlantılı olduğu daha bütünlüklü bir yapının ortaya konmasıdır. Diğer yandan Lizbon Andlaşması'nda da belirtilen, *vatandaşlara daha açık ve güvenli bir Avrupa oluşturma* hedefi, Stockholm Programı'nda daha detaylı olarak vurgulanmıştır. Şöyle ki ilgili belgede açıklık ve güvenlik kavramları, sırasıyla özgürlük ve kontrol kavramlarını ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bu amaçla bireylerin hareketlilikleri üzerinde etkin bir kontrol kurulması hedeflenmektedir. Ayrıca her ne kadar güvenli alan belli bir mekânı işaret etse de bu güvenliğin tanımlanmış belli bir grup, yani Birlik vatandaşları lehine olduğu vurgusu bulunmaktadır.⁶¹⁷ Açıktır ki bu durum, Birliğin oluşturmaya çalıştığı hareketlilik mekânı üzerinde hareketliliğin kontrolü meselesinin ÖGAA'nın dış boyutunun birincil unsurlarından biri olarak değerlendirildiğini ve düzenlenmesi gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

Stockholm Programı'na benzer şekilde 2010 İç Güvenlik Strateji de her ne kadar içerisi ile dışarı arasında bağlantıyı kurgulasa da içeriye önceleyen bir yapıya sahiptir. Bir güvenlik doktrini ya da modeli oluşturmaya ilişkin olan strateji belgesi, ÖGAA'nın dış boyutuna yönelik önceki strateji ve eylem planlarının temel unsurlarını bünyesinde barındırmakta ve detaylandırmaktadır.⁶¹⁸ Bu çerçevede iç güvenliğe yönelik eylem süreci daha açık bir niteliğe kavuşmuştur. İkinci olarak ÖGAA'nın iç ve dış boyutunun bir arada

⁶¹⁴ Giuseppe Callovi, "Border Controls, Visa Policy and Biometrics", *The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the EU, EPC Working Paper*, ed. Susie Alegre, Monica den Boer, Giuseppe Callovi, Steve Peers, Cristina Pineda Polo, European Policy Center, 2005, ss. 31-32.

⁶¹⁵ Tematik öncelikler olarak göç, iltica, üçüncü devletlerle işbirliği, organize suçlarla mücadele ederek güvenliğin sağlanması, bilgi alışverişi, adalet, sivil hayatın korunması ile insani ve doğal felaketlere karşı işbirliği hususları sayılmıştır. Bkz. *The Stockholm Programme...*, ss. 34-35.

⁶¹⁶ Monar, *op.cit.*, s. 50.

⁶¹⁷ Wessel et al., *op.cit.*, ss. 285-286.

⁶¹⁸ Bkz. *Internal Security Strategy...*, s. 21.

değerlendirilmesi gerektiği ve dış eylemin güvenlik için gerekli olduğu hususu vurgulanmakla birlikte, ilgili belge, öz itibarıyla normatif ve nominal açıdan iç güvenliğin oluşturulmasına ilişkin düzenlenmiştir. İçerisi ile dışarıyı bütünlüklü bir yapıda ele alınsa da kavramsal açıdan birbirinden ayrıştırılmıştır. Güvenlik, içeriye ve öncelikle Birlik vatandaşlarına yönelik olarak ele alınmıştır.⁶¹⁹

Birlik bünyesinde hazırlanan güvenlik strateji belgeleri ve programları, esas olarak güvenliğe yönelik bir düşünsel ve rasyonalite oluşturmaya ilişkindir. AB'nin iç güvenliğe yönelik olarak hazırlamış olduğu belge ve programlarda, Komisyon'un 2016 yılında terörle mücadeleyle karşı hazırladığı Bilgilendirme Notu'nda da belirtildiği üzere Birliğin bir *güvenlik Birliği*⁶²⁰ olmasına yönelik bir rasyonalite bulunmaktadır. Bu çerçevede ÖGAA'nın dış boyutuna ilişkin ilgi ve farkındalık tedricen kuvvetlenmiştir. Bu durum, özellikle *sınır yönetimi* konusundaki girişimlerde kendisini göstermektedir. Birlik kapsamında güvenli mekânın inşasına yönelik olarak içerisi ile dışarıyı bütünlüklü olarak ele alınmakla birlikte, bu bütünlük, içerisi referans verilerek konumlandırılmakta ve dış sınırlar, bu iç mekânın kurucu unsurlarından biri hâline gelmektedir.

1.2. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Politikasının Dış Yetki Alanı

Daha önce de belirtildiği üzere AB, andlaşmalarda belirtilen yetki alanları kapsamında eylemde bulunur ve bazı alanlarda üye devletlerle birlikte hareket ederken bazı alanlarda münhasıran girişimler gerçekleştirir. Lizbon Andlaşması'nda Birliğin yetki alanları belirtilmiş ve sütun yapıları ortadan kaldırılmıştır. Bu durum, genel olarak Birliğin karar-alma kapasitesini güçlendirmekte ve ABAD'ın yasal süreçler üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Bu etki, AB'nin dış eylemi açısından da vakıadır. Nitekim

⁶¹⁹ Benzer bir durum, *AB Küresel Güvenlik Stratejisi* başlıklı 2016 Güvenlik Strateji'nde de de görülebilir. Her ne kadar söz konusu belgede güvenlik küresel ölçekte ele alınmış olsa da iç-dış ayrımı düşünselini destekleyici bir niteliğe sahiptir. Nitekim dış eylemin öncelikleri başlığında, Birliğin güvenliğini sağlamaya yönelik küresel eyleminin öncelikli olarak içeride (home) başlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu belgede, vatandaşlık vurgusu daha yoğun olarak yapılmıştır. 2003 yılında kabul edilen güvenlik stratejisinde vatandaşlık terimi üç kez geçerken 2016 belgesinde otuz üç kez kullanılmıştır. Bkz. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, (E.T. 4.10.2018). Sibel Karabel, "Avrupa Birliği'nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi", *Bilgesam Analiz/Avrupa*, No. 1308, 2016, ss. 1-9.

⁶²⁰ European Commission, Delivering on the European Agenda on Security to Fight Against Terrorism and Pave the Way Towards an Effective and Genuine Security Union, Brussels, COM(2016) 230 Final, 20.4.2016, ss. 1-18.

Stockholm Programı'nda Lizbon Andlaşması'nın kabulünün dış ilişkilerin daha etkin bir şekilde yürütülmesinde yeni fırsatlar ortaya çıkardığı belirtilmiştir.⁶²¹

Her ne kadar Birliğin eylem kapasitesi genel anlamda güçlense de AB seviyesinde belirlenen politika alanları içerisinde hangi birimlerin eylemde bulunacağı ve bir uygulamanın hangi politika alanına dâhil olacağı konusunda sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, Birlik içerisinde yasal ve siyasal sebeplerden ötürü kurumlar-arası sürtüşmelere (turf wars) sebep olabilmektedir.⁶²² Kurumlar-arası sürtüşmeler, Lizbon Andlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önce de gözlemlenebilen bir durumdur. Birliğin eylem sahasının genişlemesiyle birlikte, Birlik düzeyindeki politikalar arasında eşgüdüm ve tutarlılık sağlanmasının gerekliliği artmış ve Birlik politika alanları, sütunlar-arası (cross-pillar) bir temelde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan iç ve dış politika alanları itibarıyla hem Birlik kurumları hem de üye devletler arasında sürtüşmeler ortaya çıkabilmektedir.

ÖGAA öncelikli olarak içe yönelik bir yaklaşıma sahip olsa da AB'nin dış eylemleri açısından da sonuçlar ortaya çıkarmakta ve AB'nin uluslararası alandaki jeopolitik konumunu etkilemektedir. ÖGAA'nın öncelikli olarak güvenlikle ilgili olması, kaçınılmaz olarak bu alanın ODGP ile de bağlı olmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum, yukarıda belirtilen yetki alanları sorunsalını, özellikle güvenlik konusunda gündeme getirmektedir. AB içerisindeki güvenli mekân inşası çok-boyutlu bir süreçtir. Bu sebepten ötürü ÖGAA'nın dış boyutunun ve bunun güvenlik içerisindeki konumunun detaylandırılması gerekmektedir. Fiziki mekâna yönelik sonuçlar ve bireylerin pratik eylemleri üzerinde etki ortaya çıkaran ÖGAA, içerisi-dışarıyı ayırımının mekânsal ve siyasal konumunun belirlenmesinde etkin bir politika alanıdır.

AB içerisinde dış eylem, yalnızca tek bir politika alanı kapsamında değildir. Birlik, birçok politika alanı çerçevesinde eylemde bulunabilmekte ve diğer uluslararası aktörlerle etkileşime girmektedir. Bu bakımdan AB dış eylemi, yalnızca ÖGAA bağlamında değil, aynı zamanda ODGP, gümrük birliği, ticari ve parasal birlik gibi konularda da gerçekleşebilmektedir. Bu bakımdan Birlik dış eylemi, ilkesel olarak

⁶²¹ The Stockholm Programme..., s. 34.

⁶²² Patryk Pawlak, "The External Dimension of the Area of Freedom, Security and Justice: Hijacker or Hostage of Cross-Pillarization?", *Journal of European Integration*, Vol. 31, No. 1, 2009, s. 39.

ekonomik ve parasal birlik ile ODGP ve ÖGAA'yı kapsamaktadır.⁶²³ Birlik, üçüncü aktörlerle ekonomik, ticari, kültürel, insani, teknik nitelikte ilişkiler kurmakta ve anlaşmalar akdetmektedir.

Bilindiği üzere Lizbon Andlaşması'yla birlikte ODGP alanı yeniden düzenlenmiştir. Bu yapıda dış ilişkiler açısından güvenlik anlaşmalar itibarıyla ODGP alanı içerisinde gözükmeyle birlikte, ÖGAA'yla ilgili bir yapı da bulunmaktadır. ÖGAA'nın dış boyutu ile ODGP arasındaki ilişki, güvenliğin tesis edilmesinde belirgin hâle gelmektedir. Söz konusu politika alanları, anlaşmalar itibarıyla yasal olarak ayrıştırılmakla birlikte hem pratikte hem de bazı anlaşma maddeleri çerçevesinde iç içe geçmiş bir nitelik göstermektedir. Lizbon Andlaşması'nda ODGP'nin uygulanmasının, ABİİA'nın 3 ile 6. maddelerinde düzenlenen, Birlik yetkilerinin icrası için anlaşmalarda belirtilen usullerin uygulanmasını ve kurumların yetkilerinin kapsamını etkilemeyeceği belirtilmiştir.⁶²⁴ Bu durum, Birliğin ODGP konusundaki yetkisinin diğer alanlardan ayrıldığına gösterilmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte Lizbon Andlaşması, Birliğin ODGP konusundaki yetkisinin dış politikanın bütün alanları ve güvenliğe ilişkin tüm meseleleri kapsadığını belirterek politika alanları arasındaki ayrımı belirsizleştirmiştir. Zira AB, dış dünyayla etkileşime girerken hem Birlik Hukuku'na bağlıdır hem de terör, uluslararası suçlar, demokrasi gibi AB iç güvenliğiyle ilgili alanları referans olarak girişimde bulunmaktadır. Bu durum, karar-alma süreçleri açısından da belirsizlikler ortaya çıkarabilmektedir. Anlaşmalarda aksi belirtilmedikçe ODGP alanında kararlar, ABBK ve ABK tarafından oybirliğiyle alınırken⁶²⁵ ÖGAA kapsamında terörle mücadele ve veri koruma önlemleri gibi bazı girişimler, ABBK ve AP'nin sürece müdahil olduğu olağan yasama usulüne bağlıdır. Diğer yandan ABAD, bireylere karşı uygulanan yaptırımların ve ODGP'nin uygulanmasının anlaşmalarda belirtilen usullerin icrasının ve kurumların yetkilerinin kapsamını etkilemeyip etkilemediğinin saptanması dışında, ODGP konularında yetkiye sahip değildir.⁶²⁶

⁶²³ Christophe Hillion, "Tous pour un, un pour tous! Coherence in the External Relations of the European Union", *Developments in EU External Relations Law*, ed. Marise Cremona, Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 10. Ayrıca bkz. Derek E. Mix, "The European Union: Foreign and Security Policy", *Congressional Research Service*, 4.8.2013, ss. 1-25.

⁶²⁴ Lizbon Andlaşması (ABKA), Madde 40.

⁶²⁵ Lizbon Andlaşması (ABKA), Madde 24(1).

⁶²⁶ Peter Van Elsuwege, "The Interface Between the Area of Freedom, Security and Justice and the Common Foreign and Security Policy of the European Union: Legal Constraints to Political Objectives", *Freedom, Security and Justice in the European Union: Internal and External Dimensions of Increased*

Birlik kapsamında güvenlik konusu, ağırlıklı olarak ODGP'nin eylem alanlarından biri olarak düzenlenmekle birlikte, bu durum, ÖGAA'nın bir dış eylem sahası olmadığı anlamına gelmemektedir. Birlik çerçevesinde ÖGAA'nın dış boyutunun, genel anlamda bütünleşme sürecini tamamlayıcı bir karakterde ele alındığı ileri sürülebilir. Birliğin dış ilişkileri de ÖGAA'yı destekleyecek şekilde belirlenmektedir. Nitekim Feira Zirvesi'nde, adalet ve iç işleri alanının dış önceliklerinin bir ÖGAA yaratılması amacına hizmet edecek şekilde, Birliğin genel stratejisini tamamlayıcı bir karaktere sahip olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Daha sonra Komisyon ve ABBK tarafından hazırlanan raporlarda ise adalet ve iç işleri alanının Birliğin dış ilişkilerine eklenmesi gerektiği ve dış boyutun başlı başına bir amaç olmaktan ziyade ÖGAA'yı gerçekleştirmeye yönelik bir boyut olduğu belirtilmiştir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse adalet ve iç işleri alanı kapsamı içerisinde dış eylem, ÖGAA'nın normatif ve pratik inşasına ilişkin olarak AB'nin dış eylemlerinin merkezi önceliğini oluşturmalıdır.⁶²⁷

Lizbon Andlaşması'nda ÖGAA'nın dış boyutuna ilişkin açık bir bölüm bulunmamaktadır. Dış ilişkiler ve eylem, genel anlamda Andlaşma'nın farklı maddelerinde düzenlenmiştir. ÖGAA'nın dış boyutuna ilişkin olarak Birlik, olağan yasama usulüne uygun olarak iltica, ikincil veya geçici koruma için başvuran kişilerin yönetilmesi amacıyla üçüncü devletlerle işbirliği geliştirecektir.⁶²⁸ İkinci olarak Birlik, *“üye devletlerden birinin topraklarına giriş, orada bulunma veya ikamet etme koşullarını karşılamayan veya hiç yerine getirmeyen üçüncü devlet vatandaşlarının, kendi ülkelerine veya geldikleri yere geri kabulleri için üçüncü devletlerle anlaşmalar akdedebilir.”*⁶²⁹ Birlik kapsamında ÖGAA'nın bu amaçlarını yerine getirmek amacıyla, diğer tali birimlerle birlikte, Europol, Eurojust ve Frontex birimleri ihdas edilmiştir. Bu birimler tüzel kişiliği haizdir ve üçüncü devletlerle işbirliği yapabilme yetkisine sahiptir.⁶³⁰

Birlik, ÖGAA içerisinde belirtilmeyen ancak alanı ilgilendiren konularda da yasal yetkiye sahip olabilmektedir. Öyle ki bu durum, Lizbon Andlaşması'ndan önce ABAD'ın kararıyla şekillenmiştir. ABAD'a göre Birlik, açık bir şekilde andlaşmalarda belirtilen

Cooperation After the Lisbon Treaty, ed. Ronald L. Holzacker, Paul Luif, New York: Springer Press, 2014, s. 123.

⁶²⁷ Pawlak, op.cit., s. 34.

⁶²⁸ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 78(2)g.

⁶²⁹ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 79(3).

⁶³⁰ Wessel et al., op.cit., s. 293.

veyahut da zımnen andlaşma metinlerinden kaynaklanan tüm alanlardaki amaçlara yönelik olarak uluslararası nitelikte taahhütlere girme yetkisine sahiptir. ABAD, bu zımni dış eylem yetkisini üç koşula bağlı olarak ele almıştır. Birincisi, dış eylemin Birlik çıkarlarının ve hedeflerinin gerçekleşmesi varlığıyla ilintili olmasıdır. İkinci olarak dış eyleme konu olacak alan, içeride tanımlanmış bir çıkara dayalı olmalıdır. Üçüncü olarak andlaşmalarda belirtilen hedefler için dış eylem, gereklilik arz etmelidir.⁶³¹

Lizbon Andlaşması, bu zımni dış güçler yetkisini sarıh hâle getirmiştir. Öyle ki Andlaşma'ya göre Birlik, andlaşmalarda öngörüldüğünde, Birlik politikaları çerçevesinde belirtilen amaçlara ulaşılabilmesi için gerekli olduğunda ve Birliğin ortak kurallarını etkileme ihtimali taşıdığında bir ya da daha fazla devlet ve uluslararası örgütle andlaşmalar akdedebilir. Bu andlaşmalar, Birlik kurumları ve üye devletler için bağlayıcıdır.⁶³² Bu bakımdan ÖGAA'ya istinaden Birlik, çıkarlarının gerekli olduğu ve andlaşmalarda tanımlandığı durumlarda dış eylemde bulunabilir.⁶³³ Nihai olarak Lizbon Andlaşması, AP'ye ÖGAA süreçlerine daha aktif olarak dâhil olma imkânı vermektedir. Ulusal parlamentoların yasama önerilerinde bulunmasından ayrı olarak AP de ÖGAA uygulamalarının vatandaşlar üzerindeki olası etkilerine yönelik olarak rol sahibi olabilmektedir. Nitekim 2010 yılında AP, AB ile ABD arasında gerçekleşen SWIFT bağlantısı yoluyla bankalar-arası veri transferine yönelik geçici anlaşma aleyhine oylamada bulunmuş ve söz konusu anlaşma yürürlüğe girmemiştir.⁶³⁴

Diğer yandan doğrudan ÖGAA'nın dış boyutu içerisinde sayılmayan ancak dış boyutu oluşturup içeride etkileri bulunan politika alanları da bulunmaktadır. Birlik, olağan yasama usulüne uygun olarak vizeler ve diğer kısa süreli ikamet, dış sınırları geçenlerin tâbi olduğu kontroller, ÜDV'lerin Birlik içerisinde kısa süreli seyahat etme serbestisine yönelik koşulların belirlenmesi, dış sınırlarda bütünleşik bir yönetim sisteminin kurulması, uyrukluklarına bakılmaksızın iç sınırları geçen kişilerin kontrole tabi olmaması konularında ortak politikalar belirleme yetkisine sahiptir.⁶³⁵ Bu yetki

⁶³¹ Monar, op.cit., ss. 22-23.

⁶³² Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 216(2).

⁶³³ Monar, op.cit., s. 23.

⁶³⁴ Wessel et al., op.cit., s. 298.

⁶³⁵ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 77(2).

alanları içerisinde özellikle dış sınır idaresi, Birlik mekânı ile dış sınırlar ötesinde kalan mekânlar arasındaki etkileşimlerin düzenlenmesi noktasında belirleyici olan bir alandır.

1.3. Dış Eylemin Kurucu Etkisi

AB, dış eylem konusunda çeşitli politika alanlarını bünyesinde barındırmaktadır. Aslında Birlik, kuruluşundan bu yana daimi olarak dışarıdaki aktörler ve mekânlarla, andlaşmalardan kaynaklı yetkiler bağlamında etkileşime girmektedir. Birliğin eylem kapasitesinin artmasıyla birlikte, politika alanları ve bu politika alanlarını yönlendiren birimler arasında etkileşim hususu kaçınılmaz hâle gelmektedir. Bu durum, AB'nin iç ve dış politika alanları arasındaki ayrımı, içerik açısından farklı olmasına rağmen bütünlüklü bir hâle getirmektedir. Bununla birlikte eylemin iç ve dış olarak ayrıştırılması, AB kapsamında içerisi ile dışarısının normatif açıdan veyahut da ayrımın kendisinin kimliği açısından farklılaşmasını beraberinde getirmektedir.

AB seviyesinde iç ve dış politika alanları arasında içerik olarak farklılıklar olmasına rağmen her iki alanda da politika-oluşturma süreçleri, ortak bir işlevsel/kültürel çerçeve ortaya çıkarmaktadır. Analitik olarak iç-dış politika ayrımı, Birliğin politika alanlarının mekânsal bir karşılığı olması sebebiyle bu alanlara bağlı mekânsal yapıların inşasını beraberinde getirmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse iç-dış politika ayrımı, mekânsal ayrımların belirginleşmesini destekler niteliktedir. İç ve dış politika alanlarının oluşturulması yoluyla içerisi ile dışarısının tedricen inşası hem AB'nin hem de dışarısının şekillenmesini sağlamaktadır. Bu politika alanlarının ayrışması ve içeriği referans vererek dışarıdaki aktörlerle olan süreçleri yönlendirmesi, AB'nin kendisinin bir yönetsel/siyasal örgütlenme biçimi olarak inşasını beraberinde getirmektedir: *“İç-dış politika ayrışması, aynı zamanda kurucu politikalarıdır.”*⁶³⁶

ÖGAA'nın dış boyutu, genel anlamda AB dış ilişkilerinde referans unsurlardan biridir. Bu açıdan bakıldığında iç ve dış politika-oluşturma süreçlerinin ayrışması ve bu sürecin değer odaklı olarak inşası, AB'nin içerisi ile dışarısının ayrım boyutunun işlevsel çerçevesini hazırlamaktadır. Her iki alanda da AB, özellikle üçüncü devletlere ve onların uyruklarına yapılan vurgu yoluyla, alanlara yönelik yasal ve diğer unsurlarla birlikte,

⁶³⁶ Stephan Stetter, *EU Foreign and Interior Policies: Cross-Pillar Politics and the Social Construction of Sovereignty*, New York: Routledge Press, 2007, ss. 5-6.

norm ve değer yaratarak AB'nin iç ve dış ayrımını inşa etmektedir. İç ve dış politika alanlarında aktörler ve karar-alma usulleri farklılaşsa da söz konusu alanların AB çerçevesi kapsamına girmesi, bütünüyle kurucu bir etki ortaya çıkarmaktadır. Eylemlerin ve alanların iç ve dış olarak ayrıştırılması, AB'nin ayrı bir siyasal yapı olarak (sosyal) inşasına katkı yapmaktadır.⁶³⁷ Zira bir dışarısının olduğu yerde, kaçınılmaz olarak içerisi ve bu ikisi arasında bir ayrım vardır.⁶³⁸

Özetlemek gerekirse AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenli mekân, öncelikli olarak içe yöneliktir ve içerisinin dışarısından ayrılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar iç ve dış güvenlik bir arada düşünülse de politika alanları itibarıyla ayrı alanlardır ve temel hedef, güvenli bir mekân olarak içerisini ayrıştırmaktadır. Bu yapı kapsamında ÖGAA, AB'nin dışarısıyla olan ilişkilerinde referans unsurlardan birini oluşturmaktadır. Birlik, kendi bünyesinde oluşturulmaya çalıştığı ve önceki bölümde belirtildiği üzere bir devletin yurtiçi güvenlik stratejisine benzeyen bir güvenlik anlayışı esasında, dış dünyayla etkileşimlerini kurumsallaştırmaya ve mekânını diğer mekânlardan ayırmaya çalışmaktadır. Bu ayrım unsurları içerisinde en önemlisi, ÖGAA'nın temel unsurlarından biri olan sınırlardır. Birlik, içeride oluşturulmaya çalıştığı mekânı referans alarak bir sınır yönetimi rejimi geliştirmeye ve sınırlarının kurumsal nitelik almasını sağlamaya çalışmaktadır. Birlik çerçevesinde bir sınır rejimi oluşturulması, doğrudan ÖGAA'nın dış unsurlarından biri olarak belirtilmemekle birlikte, içerisi-dışarısı ayrımının normatif ve pratik anlamda kurumsallaşmasında kurucu bir etkiye sahiptir. Daha da önemlisi, içerideki güvenli mekânsallığın Birlik teritoryasının bitim hatlarının ötesindeki aktörlerle olan ilişkilerde düzenleyici bir referans olması, Birlik dış sınırlarının fiziki mekânla olan ilişkisini, dolayısıyla Birliğin jeopolitik konumu ve eylem biçimini belirleyen unsurlardan biridir.

2. BİRLİK DIŞ SINIRLARININ KURUMSALLAŞMASI: SINIR-YAPIMI

Dış sınırların kurumsallaşması çok-boyutlu bir süreçtir ve bünyesinde yalnız sınırların yönetimine yönelik unsurları değil, başka pratikleri ve söylemleri de barındırabilir. Açıktır ki sınırların birincil işlevi ayırıcı hatları ortaya koymaktır.

⁶³⁷ Ibid., s. 8.

⁶³⁸ Christopher Hill, "The Geopolitical Implications of Enlargement", *Europe Unbound: Enlarging and Reshaping the Boundaries of the European Union*, ed. Jan Zielonka, London: Routledge Press, 2002, s. 95.

“Sınırlar, içeriği dışarıdan ayıran hatlardır; bu şekilde hem bir mekânsal hattı hem de neyin içeride neyin dışarıda olduğunu gösterirler.”⁶³⁹ Bu bakımdan sınırlar, mekânı ve yönetim yapısını diğer mekân ve yönetimlerden ayırmaya yönelik pratikler bütünüdür. Sınırlar, yalın ayırıcı hatlar olmasının yanı sıra aynı zamanda kurumsal yapılardır; diğer tüm kurumsal yapılar gibi kendi kurallarına sahiptir ve bu kurallar, eylem kalıplarını belirlemektedir. Müller’in de belirttiği üzere “sınırlar, yetkenin uygulanmasına ilişkin kurumsallaşmış kurallardır” ve “yetkenin mekânı referans vererek tahsisidir.”⁶⁴⁰ Sınırlar, içerisi ve dışarısının sevk ve yönetiminde belirleyici yapılardır. Sınırların yönetimine ilişkin kurallar, geçirgenlik derecesini belirlemekte ve hareketlilikleri düzenlemektedir.⁶⁴¹ Sınırların kurumsallaşması, bir mekânın coğrafi sınır çekerek ayrıştırılması ve sınırların yönetimi yoluyla belirgin hâle gelmektedir. Coğrafi sınır-çekme, yalnızca harita üzerinde bir hat çizmek veyahut da bir arazide çit kurmak anlamına gelmemektedir; sınırların inşa edildiği ve farklılık kategorilerinin, dolayısıyla içerisi-dışarısı ayırımının belirlendiği bir süreçtir.⁶⁴²

Yukarıdaki açıklamalar temelinde AB dış sınırlarının kurumsal niteliği ve işlevlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Schengen Anlaşması’nın Birlik hukukuna dâhil edilmesiyle birlikte dış sınırların yönetimi, Birlik çapında ele alınmaya başlanmıştır. Böylece üye devletlerin sınırlarının yanı sıra Birliğin kendisine özgü bir sınır rejimi ortaya çıkmıştır. Bu rejimin uygulanmasına yönelik olarak Birlik, üye devletlerin teritoryal yetke alanlarına müdahil olmakta ve mekânlarıyla kesişir nitelikte ancak farklı işlevsellikte ve coğrafi olarak daha üst seviyede düzenleyici bir aktör konumuna gelmektedir. Bu şekilde yeni bir coğrafi ölçek ve mekânsallık sınırlandırılmaktadır. AB’nin mekânını sınırlandırmaya yönelik eylemleri, aynı zamanda bir düzen oluşturma eylemidir ve mekânsal farklılık bu şekilde inşa edilmektedir.

Sınırların yönetiminin koordinasyonu yoluyla kurumsallığını ortaya koymadan önce Birlik dış sınırlarının inşasındaki yasal ve kurumsal süreçleri ele almak faydalı olacaktır. Zira Birliğin dış sınırlarının mekânsal kapsamı, Birliğin uyguladığı yönetsel

⁶³⁹ Hélène Pellerin, “Borders, Migration and Economic Integration: Towards a New Political Economy of Borders”, *Global Surveillance and Policing: Borders, Security, Identity*, ed. Elia Zureik, Mark B. Salter, Oregon: Willan Publishing, 2005, s. 58.

⁶⁴⁰ Andreas Müller, “Territorial Borders as Institutions”, *European Societies*, Vol. 15, No. 3, 2013, s. 354.

⁶⁴¹ Bu hususta bkz. *Ibid.*, ss. 355-370. David Newman, “On Borders and...”, ss. 14-15.

⁶⁴² David Newman, “The Lines that Continue to Separate Us: Borders in Our ‘Borderless’ World”, *The Progress in Human Geography*, Vol. 30, No. 2, 2006, s. 148.

ve düzenleyici mekanizmalar bağlamında farklılaşmaktadır. Ayrıca Birlik içerisinde farklı yönetim alanlarının olması ve bu yönetim alanlarının AB teritoryasının bitim noktalarının ötesine uzanması hem dış sınırların kurumsallaşması hem de Birliğin dünya coğrafyası içerisinde konumlanması üzerinde etkili olmaktadır.

2.1. Birlik Dış Sınırlarının İnşası: Birliğin Sınırlandırılması ve Yeniden Sınırlandırılması

Birlik sınırlarının kurumsallaşması veyahut da Maribel Casas-Cortes vd.nin ifadesiyle *bir Avrupa sınırının inşası*⁶⁴³ ile bu yapının teritoryal ve mekânsal kapsamının belirlenmesinde üç sürecin etkili olduğu ileri sürülebilir. Bunlarda ilki, asli mekânsallık olarak kavramsallaştırılabilecek olan Schengen alanıdır. AB üyesi ve Schengen Anlaşması'na taraf devletlerin üçüncü devletlerle olan sınırlarında bir dış sınır rejimi uygulanmaktadır ve bu rejim, Birliğin dış çevreyle olan etkileşimini belirleyen temel süreçtir. İkinci süreç, bu mekânsallığın Birlik teritoryasının bitim noktalarının ötesine uzanmasını beraberinde getiren üyelik sürecidir. AB'ye üye olmak isteyen devletler, AB sınır yönetimi rejimine adapte olmaktadır. Üçüncü unsur ise AB ile AB üyesi olmayan devletler arasında yeni bir kurumsal ilişki ortaya koyan komşuluk politikasıdır. Birlik, AB üyesi olmayan ve üyelik ilişkisinin olmadığı çevre bölgelerle/devletlerle kendi mekânsallığı ve yetki alanları itibarıyla etkileşime girmektedir.⁶⁴⁴

2.1.1. Schengen Alanı: Asli Mekânsallık

Schengen alanı, Birlik çapındaki en önemli girişimlerden biridir ve Birliğin en önemli başarılarından biri olarak görülmektedir. Nitekim Schengen Anlaşması'nın imzalanmasının 20. yılında AB üyesi devletlerin delegeleri ve Komisyon temsilcilerinin katıldığı toplantıda, daha sonraki dönemde Adalet ve İç İşleri Konseyi Başkanlığı'nı

⁶⁴³ Maribel Casas-Cortes et al., "Re-Bordering the Neighbourhood: Europe's Emerging Geographies of Non-Accession Integration", *European Urban and Regional Studies*, Vol. 20, No. 1, 2012, s. 38.

⁶⁴⁴ Bu üç süreç literatürde hem bütünleşme hem de sınır rejiminin inşası açısından genellikle *iç içe geçmiş halkalar (concentric circles)* olarak tanımlanmaktadır. Bu hususta bkz. Lavenex, "Concentric Circles of ...", passim. Filippo Celata, Raffaella Coletti, "Beyond Fortress 'EU'rope? Bordering and Cross-Bordering Along the European External Frontiers", *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*, ed. Filippo Celata, Raffaella Coletti, Cham: Springer International Publishing, 2015, ss. 1-4. Brigitta Busch, Michał Krzyzanowski, "Inside/Outside the European Union Enlargement, Migration Policy and the Search for Europe's Identity", *Geopolitics of European Union Enlargement: The Fortress Empire*, ed. Warwick Armstrong, James Anderson, New York: Routledge Press, 2007, ss. 109-114.

yürüten Luc Frieden, serbest dolaşımın bir gerçeklik hâline geldiği AB coğrafyasında Schengen'in özgürlüğü, güvenliği ve Avrupa başarısını simgelediğini belirtmiştir. Söz konusu özgürlük, güvenlik ve Avrupa başarısı söylemi, sınır karakollarının ortadan kaldırılması, liderler arasında el sıkışmalar ve daha önce ayrı devletlerde yaşayan kişilerin birbirlerine sarılması vb. simgelerle hikâyeleştirilmekte, AB yetkililerinin konuşmalarında ve resmi belgelerde daimi olarak vurgulanmaktadır.⁶⁴⁵

Schengen Anlaşması, imzalandığı ilk dönemlerde Birlik bünyesinde yapılmış bir girişim olarak değil, hükümetler-arası bir yapı olarak görülmüş⁶⁴⁶ ve uygulanma süreci sorunlu olmuştur.⁶⁴⁷ Anlaşma'nın Amsterdam Andlaşması'yla Birlik hukukuna dâhil edilmesiyle birlikte Birlik çapında girişimler yapılması olası hâle gelmiştir. Bu çerçevede AB içerisinde bir ÖGAA oluşturulmasına yönelik çeşitli amaçlar benimsenmiştir. Schengen düzenlemeleri şu alanlarda ortak kurallar konulmasına yöneliktir:

1. AB'nin dış sınırlarına ilişkin ortak kuralların belirlenmesi, ortak bir vize uygulanmasının sağlanması ve dış sınır idaresinin uyumlaştırılması,
2. ÜDV'lerin AB coğrafyasındaki kısa süreli seyahatlerinin düzenlenmesi ve giriş koşullarının uyumlaştırılması,
3. Sınır-ötesi polisiye işbirliğinin geliştirilmesi,
4. Üye devletlerin ilgili yargısal birimleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve süreçlerin hızlandırılarak daha etkin bir denetimin sağlanması,
5. SIS'in kurulması,
6. Avrupa'da seyahat etmek için gerekli belgeler konusunda işbirliğinin sağlanması.⁶⁴⁸

Bu amaçlardan görüleceği üzere Schengen düzenlemeleri, AB içerisinde kişilerin hareketliliğinin düzenlenmesi ve kontrol edilmesine yönelik hedefler setine sahiptir. Bu çerçevede yeni bir mekânsal ölçek oluşturulmaya çalışılmaktadır. Zira Schengen Anlaşması'nın Birlik hukuku kapsamına alınmasıyla birlikte, önceki bölümde belirtilen istisnalar dışında, AB'nin bütününde bu mekânsallığın inşası ve üye devletlerin teritoryal

⁶⁴⁵ Ruben Zaiotti, "Performing Schengen: Myths, Rituals and the Making of European Territoriality Beyond Europe", *Review of International Studies*, Vol. 37, No. 2, 2011, s. 538.

⁶⁴⁶ Shichen Wang, "An Imperfect Integration: Has Schengen Alienated Europe?", *China Political Science Review*, Vol. 1, No. 4, 2015, ss. 700-701.

⁶⁴⁷ Maas, "Freedom of Movement...", s. 235.

⁶⁴⁸ Wang op.cit., ss. 701-702.

mekânlarının dönüşümünün sağlanması hedeflenmektedir. Üye devletlerin bazı yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir⁶⁴⁹ ki bu durum, üye devletlerin daha üst bir coğrafi ve siyasal ölçekte bir araya gelmesi anlamına gelmektedir.

Schengen düzenlemelerinin temel hedefi, kompartımanlaşdırılmaya çalışılan bir mekânda ortak sınır kontrollerinin geliştirilmesi ve bu mekânda hareketliliğin düzenlenmesidir. Bu durumun teritoryal ve mekânsal açıdan üç türlü etki ortaya çıkardığı ileri sürülebilir. Bunlardan ilki, AB'nin yasal olarak bir dış sınıra sahip olmasıdır. Bu bakımdan AB dış sınırları, sınır-ötesi aktörlerle olan etkileşimleri yönlendiren referans unsurlardan biridir. Schengen alanı, Birlik coğrafyası boyunca ÖGAA'nın asli mekânsal referansını oluşturmaktadır. İkinci olarak AB, üye devletlerin teritoryal yetke yapılarına sirayet ederek üye devletlerin mekânlarını dönüştürmektedir. Bu dönüşümün en önemli unsuru, üye devletlerin coğrafi olarak daha kapsayıcı bir yapı içerisinde işbirliğine gitmesi ve sınır kontrollerinin yeni bir coğrafi ve siyasal ölçekte belirlenmesidir. Schengen alanı, aslında daha üst düzeyde bir mekânsal bütünleşmeyi temsil etmektedir. Üçüncü olarak Birlik üyesi devletlerarasındaki sınırların teritoryal niteliği dönüşmektedir. Bu durum, bir bakıma ulusal devletlerin bütünleşme süreçlerine benzer bir nitelik de taşımaktadır. Şöyle ki William Walters'ın da belirttiği üzere Schengen düzenlemeleri, üye devletlerarasında var olan ortak sınırların statü ve işlevlerini Birlik teritoryası ölçeğinde ikincil konuma getirmektedir ve devletlerarasındaki mekânsal ayrımların önemini azaltmaktadır. Bu durum, bir bakıma modern devletlerin gelişimi sürecinde alt-ölçekteki ayrımların niteliğinin dönüşmesine benzerdir. Sınır kontrolleri, Antik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar duvarlarla çevrili şehir devletlerinin özerkliklerini korumaları için gerekliken modern devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte alt-ölçekteki birimler, sınırlar üzerindeki kontrol kapasitesini kaybetmişlerdir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse nasıl ki modern devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte pratikte ve siyasal olarak şehir duvarları ve dini otorite bölgelerini ayıran sınırlar ulusal ölçekteki sınırlara göre ikincil konuma gelmişse benzer şekilde Schengen alanı kapsamında üye devletlerarasındaki sınırlar da ikincil konuma gelmiş ve öncelik dış sınırlara verilmiştir.⁶⁵⁰ Üye devletler de neredeyse modern devletler içerisindeki şehirler

⁶⁴⁹ Bu hususta bkz. Ibid., s. 702.

⁶⁵⁰ Ancak Walters, Schengen alanının oluşum sürecinin modern devletlerin sınırlarının oluşum süreçlerinden farklılıklarının olduğunu da belirtir. William Walters, "Mapping Schengenland:

konumuna gelmiştir ve sınırların ayırıcı nitelikleri zayıflamıştır.⁶⁵¹ Daha da önemlisi, coğrafi olarak yeni bir sınırlandırılmışlık ortaya çıkmakta ve bu sınırlandırılmış kompartıman siyasal bir nitelik almaktadır ki bu durum, bir önceki bölümde belirtilen teritoryal uyum siyasasının ortaya çıkardığı ölçeklerle birlikte düşünüldüğünde, AB teritoryasının kendisinin siyasal/teritoryal olarak sınırlandırılmışlığını güçlendirmektedir.

Schengen alanı, üye devletlerarasında yüksek düzeyde mekânsal bütünleşme öngörmektedir ve sınırlarla birlikte mekân içerisinde bulunan diğer unsurları birleştiren bir karaktere sahiptir. Açıktır ki her ne kadar üye devletlerin sınırları Schengen alanı içerisinde ikincil konuma gelse de yasa-dışı hareketliliklere karşı mücadele ulusal düzeyde de devam ettirilen bir süreçtir. Birlik düzeyinde gerçekleştirilen ve hareketliliklerin kontrolüne ilişkin düzenlemeler, üye devletlerin ulusal düzenlemelerine eklenmiştir. Ancak üye devletlerin mekânsal ve teritoryal yapıları da Schengen alanına teşmil edilmektedir. Şöyle ki bir yabancıнын Schengen alanına kabul edilebilmesi için üye devletlerin uluslararası ilişkilerine, kamusal düzenine ve ulusal güvenliğine tehdit oluşturmaması gerekmektedir. Bu durum, üye devletlerin farklı güvenlik ve kamusal düzen unsurlarının tüm Schengen alanına uygulanabilmesinin önünü açmaktadır.⁶⁵² Schengen alanıyla şekillenen mekânsallık ile üye devletlerin mekânsallıkları karşılıklı etkileşim halindedir ve üye devletler kendi mekânsallıklarını dönüştürmekle birlikte, aynı zamanda Birlik düzeyine de taşıyabilmektedir. Bu bakımdan AB içerisindeki üye devletlerin konumları, söz-gelimi şehir-devletlerinin modern devlet teritoryalarındaki konumundan farklılık arz etmektedir. Bununla birlikte Schengen alanı, ulusal ölçeğin ötesinde mekânsal bütünleşme öngörmektedir zira AB coğrafyası içerisindeki sınırları bölmekte ve yeni bir dış sınır rejimi geliştirmektedir.

2.1.2. Genişleme ve Üyelik Süreci: Sınır-Ötesi Etki

Daha önce de belirtildiği üzere AB, sınırlarının ötesine uzanan ve başta devletler olmak üzere dışarıdaki teritoryal yetke alanları üzerinde dönüştürücü etki ortaya çıkaran

Denaturalizing the Border”, *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol. 20, No. 5, 2002, ss. 566-568.

⁶⁵¹ Bauböck, “Multilevel Citizenship and...”, s. 7.

⁶⁵² Serhat Karakaylı, Enrica Rigo, “Mapping the European Space of Circulation”, *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, ed. Nicholas de Genova, Nathalie Peutz, Durham: Duke University Press, 2010, s. 134.

bir örgütlenmedir. Bu şekilde Birlik hem ilgili aktörlerin teritoryal yetke yapılarına dahil etmekte hem de mekânsallıklarını dönüştürmektedir. Bu çerçevede AB'ye üye ve üye olmayan devletler arasında kurumsal nitelikte bir etkileşim süreci gerçekleştirilmektedir. Bu süreçlerden biri de sınır yönetiminin uyumlaştırılması ve üye aday devletlerin AB sınır yönetimi politikalarına adaptasyonudur. Bu süreç iki boyutludur. Bir yandan üye devletler, Birlik sınır yönetimiyle uyumlu olarak AB üyesi olmayan devletlerle sınırların yönetimi konusunda işbirliği yapmaktadır. Diğer yandan üye aday devletlerle gerçekleştirilen sınır-ötesi işbirliği ve sınır yönetimi anlaşmaları, Birlik mekânsallıklarının AB teritoryası ötesine uzanmasını beraberinde getirmektedir. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin üyelik süreçlerinde sınır-ötesi ve sınırların yönetimine ilişkin işbirliği süreci önemli bir yer tutmuştur. AB üyesi olmaya çalışan devletler, güvenlik uygulamalarını ve teritoryal sınırlarının işlevlerini yeniden tanımlamışlar ve bu süreçte kişilerin hareketlilikleri üzerinde katı kurallar uygulamaya başlamışlardır.⁶⁵³

Üyelik süreci, genel olarak AB'nin dış çevreyle olan kurumsallaşmış ilişkisinde, özelde ise sınırlarının inşasında ikinci aşamayı veyahut halkayı oluşturmaktadır. Schengen alanı asli mekânsallığı temsil ederken bu mekânsallığın uzantısı, AB'ye üye olmak isteyen devletlerin teritoryal yapılarının ve sınırlarının işlevini dönüştürmektedir. Bu devletler, sınır yönetimi ve hareketliliğin kontrolü konusundaki Birlik norm ve pratiklerini kendilerine mâl etmeye çalışmaktadır. Örneğin üye aday konumundaki Türkiye, sınır yönetiminin AB'ye uyumlaştırılması bağlamında 2000'li yıllardan itibaren kendi teritoryası kapsamında uygulanmak üzere bir eylem planı belirlemiş ve bu hususta çeşitli projeler geliştirmiştir.⁶⁵⁴ Üye aday devletlerin dış sınırların idaresi konusundaki AB norm ve pratiklerini kendi teritoryal mekânları üzerinde uygulamaya çalışması hem AB'nin belli bir alandaki mekânsallığının ihracını hem üye aday devletlerin teritoryal yetke yapılarına dâhil olmasını hem de üye aday devletlerin kendi mekânsallıklarını dönüştürerek dışarıda kalan mekânlarla olan etkileşimlerini yönlendirmesini beraberinde getirmektedir.

⁶⁵³ Casas-Cortes et al., op.cit., ss. 40-41.

⁶⁵⁴ Bu hususta bkz. Adem Akman, İsmail Kılınc, "AB'de Entegre Sınır Yönetiminin Gelişimi ve AB Sürecinde Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimine Geçiş Çalışmaları", *Türk İdare Dergisi*, S. 467, 2010, ss. 21-27.

2.1.3. Komşuluk Politikası: Genişlemiş Birlik Kapsamında Dışarısının Kurumsallaşması

AB'nin dış çevresiyle kurumsal nitelikte kurduğu ilişki yollarından biri de komşuluk politikasıdır. Komşuluk, aslında bir dış politika eylemidir ve AB dış politikası içerisinde konumlanmış bir yapılanmadır. Ancak bir dış politika eylemi olmasının ötesinde ortaya çıkardığı kurumsallaşmanın niteliği açısından AB teritoryasının sınırlandırılması ve içerisi-dışarısı ayırımının inşasında belirgin bir role sahiptir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse seçici bir süreç olmakla birlikte komşuluk, dışarısının kurumsallaşmasına etki eden ve Birliğin dünya coğrafyasında konumlanmasını sağlayan bir girişimdir. Açıktır ki AB'nin komşu bölge ve devletlerle olan ilişkilerinde kurumsal nitelikte etkileşimlere girmesi yeni bir durum değildir. 1995 yılında başlatılan Barselona Süreci ve devamında gelişen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile 1990 sonrası dönemde Doğu Avrupa devletleriyle ilişkilerin belli bir düzenlilik içerisinde işlemesi için gerçekleştirilen programlar gibi çeşitli girişimler yapılmıştır. Birlik, benzeri uygulamalar yoluyla dış çevresinde uyumlu ve istikrarlı bir mekân oluşturmaya ve diğer devletlerle olan ilişkilerini belli bir düzenlilik içerisinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Komşuluk politikasının bu yaklaşımlardan temel farkı, Birlik ile bu kapsam çerçevesinde değerlendirilen devletler arasındaki ilişkileri içerisi-dışarısı ayırımını oluşturacak şekilde kurumsallaştırması, daha AB-merkezli ve istikrarlı bir mekânsal ayrışmaya dayanan bir yaklaşım olmasıdır.

2.1.3.1. Yeni Bir Kurumsal İlişki

Christopher S. Browning'nin de belirttiği üzere AB jeopolitik bir aktördür ve bu bakımdan düzen üretmektedir. Her ne kadar bazı çalışmalarda post-jeopolitik bir aktör olarak değerlendirilse de AB, sınırları ötesindeki mekânları düzenleyici eylemleri icra etmesi sebebiyle jeopolitik etkiler ortaya çıkarmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse jeopolitik bir aktör olarak AB, modern devletlerle özdeşleşen jeostratejik araçlardan farklı yollarla sınırları ötesinde düzen üretmekte ve bu düzen işlevi, mekânları organize etmektedir.⁶⁵⁵ Birliğin bu hususta geliştirdiği araçlardan biri de komşuluk

⁶⁵⁵ Christopher S. Browning, "Geostrategies, Geopolitics and Ontological Security in the Eastern Neighbourhood: The European Union and the 'New Cold War'", *Political Geography*, Vol. 62, 2018, ss. 106-115.

politikasıdır. Komşuluk, dışarıyla hiyerarşik bir ilişki türünü kurumsallaştırarak Birlik teritoryasının ötesindeki mekânları geleneksel jeopolitik araçlardan farklı şekillerde de olsa tanzim etmektedir.

Komşuluk politikasının temel niteliği, AB'ye üye olmayan ve yakın zamanda da üye olması gündemde olmayan devletler ile Birlik arasında yeni bir kurumsal ilişki ortaya çıkarmasıdır. 2004 genişlemesi, komşu bölgelerle olan ilişkilerin düzenlenmesinde yeni bir stratejik yol belirlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu yeni genişlemeyle birlikte AB, dış sınırlar boyunca güvenlik ve istikrarını güvence altına almak, genişlemiş bir AB içerisinde yeni ayırıcı hatların (dividing lines) ortaya çıkmasını engellemek ve üye aday olmayan devletlerle ilişkilerini güçlendirmek amacıyla yeni bir strateji benimsemiştir. Bu politika 2002 yılının başlarında öncelikli olarak Birleşik Krallığın girişimiyle gündeme gelmiş⁶⁵⁶ ve çerçevesi genişletilerek Komisyon'un hazırladığı “*Daha Geniş Avrupa*” başlıklı Bilgilendirme Notu'yla Birlik gündemine alınmıştır.⁶⁵⁷

Komşuluk politikasının eylem sahası çok geniştir. İnsan hakları, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve sivil toplumun katıldığı bir yönetim modelinin gerçekleştirilmesinden yoksulluğun azaltılması, çevre sorunlarının engellenmesi, piyasa ilişkilerinin kurulması, hareketliliğin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ve sınır-ötesi işbirliğinin sağlanmasına uzanan bir yelpazede işbirliği alanları kurulmaya çalışılmaktadır. Bu şekilde AB'nin hemen sınırları ötesindeki devletler ile AB arasında bir siyasal ve ekonomik etkileşim mekânı tanzim edilmektedir. Bu bakımdan komşuluk, ikili ve çok-terafli anlaşmalar yoluyla AB örgütlenmesinin normlarını, düzenlemelerini, kurumsal pratiklerini, yetkisini ve savunma stratejilerini dışarıya taşımaya yönelik özellikli anlaşmalardan farklıdır.⁶⁵⁸ Komşuluk politikası, ekonomik etkileşimlerin artması ve ticari kolaylıkların sağlanması yoluyla aslında sınırların dışsallaştırılmasını engellemeye yönelik bir söyleme sahiptir. Bu yolla AB ile AB dışında kalan devletler

⁶⁵⁶ Karen E. Smith, “The Outsiders: The European Neighbourhood Policy”, *International Affairs*, Vol. 81, No. 4, 2005, s. 759.

⁶⁵⁷ Celata, Coletti, op.cit., s. 1.

⁶⁵⁸ Casas-Cortes et al., op.cit., s. 44.

arasında etkileşim hatları kurularak yabancılaşmış sınır-bölgelerinin (alienated borderlands)⁶⁵⁹ ortaya çıkması engellenmeye çalışılmaktadır.⁶⁶⁰

AB'nin komşuluk konseptinin temel jeopolitik vizyonu ayrıcalıklı ortaklıktır (privileged partnership). Bu politika kapsamındaki bir devlet ile AB arasında, üyelik yerine, karşılıklı ve çok-boyutlu bir fayda paylaşımına dayanan bir ilişki kurulmaktadır.⁶⁶¹ Böylece AB etrafında bir *dost devletler halkası (ring of friends)* oluşturularak genişlemiş bir AB için yapıcı ve istikrarlı bir çevre inşa edilmesi hedeflenmektedir. Nitekim 2003 Bilgilendirme Notu'nda AB'nin yakın çevresinde bir refah alanı ve dostane komşuluk ilişkileri geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁶² Komşuluk yoluyla bu politika kapsamındaki devletlerin gerekli kurumsal, ekonomik ve siyasal dönüşümleri gerçekleştirerek AB normlarını benimsemeleri, tek pazarını getirdiği faydalardan daha fazla yararlanmaları ve dört özgürlüğün tedricen gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

2.1.3.2. Yönetimsel İşbirliği-Mekânsal Ayrım

AB üyesi olmayan ve komşuluk politikası kapsamında değerlendirilen devletler, AB normlarına ve pratiklerine adaptasyon yoluyla Birliğin ortaya çıkardığı fırsatlardan üyelik dışı bir şekilde yararlanmakta ve sisteme bu şekilde dâhil olmaktadır. Bu ilişki türü, teritoryal olarak birbiriyle çelişen iki çerçevede yorumlanabilir ki komşuluk politikası, aslında bu iki çelişkili süreci birbirine bağlar niteliktedir. İlk olarak yönetim sisteminin sınırlandırılmışlığı açısından AB'nin teritoryal kapsamı belirsizleşmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse söz konusu komşuluk ilişkisi, AB örgütlenmesinin mutlak ve katı bir kapalı teritoryal yapı olarak değil, açık ve sınırlarının belirsiz olduğu bir yapılanma olarak dünya politikasında konumlanmasını beraberinde getirmektedir.

⁶⁵⁹ Oscar J. Martinez'in kavramsallaştırması temelinde belirtmek gerekirse yabancılaşmış sınır-bölgeleri, günlük sınır-ötesi hareketlilik ve değişim süreçlerinin neredeyse hiç olmadığı hatlardır. Savaş, siyasal ayrışmalar, milliyetçilik, ideolojik düşmanlık, dini veyahut kültürel farklılık gibi unsurlar, yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir. Sınırlar üzerindeki uluslararası nitelikteki mücadele, sınır-ötesi hareketlilikler üzerinde sıkı kontrollerin kurulmasına ve sınırların askerileşmesine sebep olmaktadır. Oscar J. Martinez, "The Dynamics of Border Interaction New Approaches to Border Analysis", *Global Boundaries: World Boundaries Series I*, ed. Gerald H. Blake, London: Routledge Press, 1994, s. 2.

⁶⁶⁰ Celata, Coletti, loc.cit.

⁶⁶¹ James W. Scott, "Bordering, Border Politics and Cross-Border Cooperation in Europe", *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*, ed. Filippo Celata, Raffaella Coletti, Cham: Springer International Publishing, 2015, s. 39.

⁶⁶² European Commission, Wider Europe—Neighbourhood: A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours, Brussels, COM(2003) 104 Final, 11.3.2003, s. 4.

Aslında bu durum, Birlik yetki alanlarının sınırların ötesinde etki ortaya çıkarmasının doğal bir sonucudur. Nitekim Zielonka, genişlemiş bir AB içerisinde Birlik sınırlarının esnek ve değişken (flux) olduğunu ve bu bakımdan da üye devletler ile üye olmayan devletler arasındaki ayrımın belirsizleştiğini ileri sürer. O'na göre Birliğin kendi yönetim modelini komşu devletlere ihracı, içerisi-dışarısı ayrımını belirsiz hâle getirmektedir: Yönetim modelinin ihracı, iç politika ile dış politika arasındaki ayrımı muğlaklaştırmaktadır.⁶⁶³ Bu bakımdan komşuluk politikası, aslında bir sınır-aşımı (border-transcending) sürecidir. AB, dış sınırlarını bir etkileşim mekânı hâline getirmekte ve dolayısıyla dış sınırlar, esnek bir nitelik almaktadır. Böylece ayrım hatları belirsizleşmektedir.⁶⁶⁴

İkinci olarak her ne kadar AB'nin teritoryal açıdan sınırlandırılmışlığı belirsiz hâle gelse de komşuluk politikası sınırlı bir işbirliğini yansıtmakta ve üye devletler ile üye olmayan devletler arasında farklılaştırılmış bir işbirliği kurumsalı ortaya çıkarmaktadır. AB üyesi olmayan üçüncü devletlerle olan etkileşimin niteliğinin kaynağı AB'dir. Komşuluk politikası, bu kapsamdaki devletleri AB sistemine sınırlı da olsa dâhil ederek pratikte içerisi-dışarısı ayrımını belki belirsiz hâle getirirse de bu ayrımı normatif anlamda kurumsallaştırmaktadır.⁶⁶⁵ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse komşuluk politikası, Birlik ve Birlik vatandaşlarını koruyan ve onları dışarıdan ayıran, ister sınır hattı isterse de sınır-boyu veyahut bariyer (barrier) olarak görülsün, ayrım hatlarını pekiştirmektedir (border-confirming).⁶⁶⁶ Şöyle ki komşuluk politikasının uygulanması, AB ile AB üyesi olmayan ve komşuluk politikası kapsamında değerlendirilen devletler arasında, *kurumlar dışında her şeyin ortak olması (to share everything but institutions)* yaklaşımına dayanmaktadır. Komşuluk, AB ve bu kapsamdaki devletler arasında, üye devletler ile Birlik arasındaki ilişkilere benzer nitelikte ancak üyelik olasılığının en azından yakın ve orta vadede olası olmadığı bir ilişki biçimini kurumsallaştırmaktadır;⁶⁶⁷ bu bakımdan da AB dış sınırlarına mücavir devletlerin seçici bir şekilde AB'ye eklenmesi anlamına

⁶⁶³ Zielonka, *Europe as Empire...*, ss. 145-147.

⁶⁶⁴ Bohdana Dimitrovova, "Remaking Europe's Borders Through the European Neighbourhood Policy", *CEPS Working Document*, No. 327, 2010, s. 1.

⁶⁶⁵ Nitekim 2003 yılındaki Bilgilendirme Notu'nda da üyelik süreci ile komşuluğun farklı olduğu belirtilmiştir.

⁶⁶⁶ Dimitrovova, loc.cit.

⁶⁶⁷ Celata, Coletti, op.cit, s. 2.

gelmektedir.⁶⁶⁸ AB norm ve pratiklerinin seçici bir şekilde komşu bölge devletlerine uygulanması, Batı-yanlısı ile Batı-karşıtı ayrımların desteklenmesi sonucunu da ortaya çıkarabilmektedir. Nitekim Rusya ile Ukrayna arasındaki krizin AB ile Rusya arasında ortaya çıkardığı gelişmeler, böyle bir duruma işaret etmektedir⁶⁶⁹ ki bu da esasında coğrafi olarak uç noktaların (margins) kuruculuğunu göstermektedir. Özellikle farklı çekim merkezlerinin olduğu coğrafyalarda bu merkezler arasındaki yapıların çekim merkezlerinden birini tercih etmesi, ilgili merkezlerin dünya coğrafyası içerisinde jeopolitik açıdan konumlanmasını ve jeopolitik kurumsallık üretilmesini beraberinde getirmektedir.⁶⁷⁰ Bu bakımdan komşuluk politikası, Birlik teritoryasını ayırıştırın ve pekiştiren bir nitelik göstermektedir.

Açıktır ki komşuluk politikası yoluyla AB içerisinde yeni ayrımların yaratılmasını engelleme söylemi, modern devlet benzeri bir içerisi-dışarısı ayrımını aşmaya yöneliktir.⁶⁷¹ Bununla birlikte içerisi-dışarısı ayrımı, belki yönetsel anlamda belirsiz hâle gelse de mekânsal ayrımları destekler niteliktedir. Mekânsal ayrım, özellikle güvenlik hususunda daha belirgin hâle gelmektedir. Güvenlik, komşuluk politikasının temel unsurudur.⁶⁷² AB'ye yakın komşu bölgelerde istikrarlı bir refah ortamı yaratılmaya çalışılmakla birlikte güvenlik, bu sürecin temelinde yer almaktadır. Zira komşuluk politikası, güçlü bir ortaklıktan ziyade istikrarlı bir AB-merkezli yaklaşımdır. Öyle ki üyelik sürecinde bir devletin dışarıda olma durumu içeriye göre belirlenirken komşuluk politikası yoluyla bir devletin dışarıda olması, farklılığın dışsallaştırılması yoluyla gerçekleştirilmekte⁶⁷³ ve esasında daimi nitelikte bir ayrım yaratılmaktadır. Komşuluk, Birlik etrafında mekânsal geçişkenliklerin daha esnek bir temelde gerçekleşmesini sağlamaya yönelik olmakla birlikte, temel hedef, Birlik mekânını ve vatandaşlarını korumaktır; bu bakımdan tam da politikanın kendisinin kaçınmakta olduğu ayırıcı

⁶⁶⁸ Casas-Cortes et al., op.cit., s. 41.

⁶⁶⁹ Celata, Coletti, op.cit., s. 20.

⁶⁷⁰ Bu hususta bkz. Christopher S. Browning, George Christou, "The Constitutive Power of Outsiders: The European Neighbourhood Policy and the Eastern Dimension", *Political Geography*, Vol. 29, No. 2, 2010, ss. 109-118.

⁶⁷¹ Luiza Bialasiewicz et al., "Interventions in the New Political Geographies of the European 'Neighborhood'", *Political Geography*, Vol. 28, No. 2, 2009, s. 80.

⁶⁷² Ruben Zaiotti, "The ENP and Security: Creating New Dividing Lines in Europe?", *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs: Governance, Neighbours, Security*, ed. Thierry Balzacq, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2009, s. 187.

⁶⁷³ Pertti Joenniemi, "Re-Negotiating Europe's Identity: The European Neighbourhood Policy as a Form of Differentiation", *Journal of Borderlands Studies*, Vol. 23, No. 3, 2008, s. 84.

hatların ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır.⁶⁷⁴ Diğer yandan Birliğin belli bir mekânı tasnif edip tanımlanması, aynı zamanda bu mekâna müdahale etmesini de beraberinde getirmektedir ve söz konusu müdahale AB-merkezlidir. AB'nin belli bir mekânı tanımlaması ve müdahale etmesi, bir nüfuz alanı oluşturmasını da beraberinde getirmektedir ki böyle bir eylem, Bialasiewicz vd.nin de belirttiği üzere bir sınırlandırma eylemidir. Birlik, yeni mekânsallıklar oluşturarak ayrımları mekânsal bağlamda ortaya koymakta ve bu şekilde de Birliğin sınırlandırılmasına yönelik müdahalede bulunmuş olmaktadır. Aslında bu durum, AB'nin etki kapasitesinin katı boyutunu da göstermektedir. Şöyle ki mekânsal farklılık coğrafi ayrıştırma, vatandaşlık ve üye olup olmama yoluyla kendisini izhar etmektedir. Bu bakımdan yeni ve akışkan gözükmese rağmen komşuluk, katı jeopolitik mantığın kaybolmadığı bir yapılanmadır.⁶⁷⁵ Benzer şekilde Ruben Zaiotti de komşuluk politikasının Schengen iç güvenlik kültürünü yansıttığını ve bu mantıkta işleme eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁷⁶

Bu noktada şu hususun da belirtilmesi gerekmektedir: Komşuluk politikası, farklı bakış açıları çerçevesinde ele alınabilir ve her bir bakış açısı, mekân ve içerisi-dışarısı ayrımı çerçevesinde farklı sonuçlar doğurabilir.⁶⁷⁷ Kaldı ki komşuluk politikasının önemli bir unsuru olan sınır-ötesi işbirliği süreci, yönetsel olarak farklı ölçeklerin bir araya geldiği ve sivil toplumun dâhil olduğu bir süreçtir. Bu bakımdan bu işbirliği süreci, sınırlardaki geçişkenliği arttıran ve ayrımları belirsizleştiren bir unsur olarak da görülebilir. Bununla birlikte bu politikanın ortaya çıkardığı ilişkinin, her ne kadar modern devletlerarasındaki içerisi-dışarısı ayrımı kadar kesin olmasa da bu ayrımı farklı bir şekilde kurumsal hâle getirdiği ileri sürülebilir. Öyle ki bir devletin komşuluk politikası kapsamında yer alması ve Birlik ile yakın işbirliği gerçekleştirmesi, aynı zamanda onun

⁶⁷⁴ Zaiotti, op.cit., s. 188.

⁶⁷⁵ Bialasiewicz et al., op.cit., s. 79.

⁶⁷⁶ Zaiotti'ye göre komşuluk politikası ile Schengen düzenlemelerinin asli ilkeleri arasında benzerlikler vardır. Schengen düzenlemeleri, öncelikli olarak bir grup devlet arasında uygulanmış, daha sonra AB düzeyine taşınmış ve adalet ve iç işleri alanının temel unsurlardan biri hâline gelmiştir. Bu noktada bir Schengen kültürü oluşmuştur. Şöyle ki ilgili alana ilişkin düzenlemeler, tedricen Birliğin güvenliğe yönelik uygulamalarının ve kurumsallaşmalarının temelini oluşturmaya başlamıştır. Zaiotti, her ne kadar komşuluk politikasının Schengen norm ve eylem kültürünü tamamıyla yansıtmadığını belirtse de Schengen'in komşuluk politikasını doğrudan etkilediğini ve güvenliğin komşuluğun temel normu hâline geldiğini ileri sürmektedir. Zaiotti, op.cit, ss. 195-200.

⁶⁷⁷ Nitekim Bohdana Dimitrovova, her ne kadar AB'nin komşuluk politikası yoluyla sınırların pekiştirilmesinin daha fazla ön plana çıktığını belirtse de mekânsal ayrımların klasik devlet-merkezli, yayılmacı sınırlandırma ve network sınırlar çerçevesinde ele alınmasının görgül kanıtlar ortaya koyabileceğini de söyler. Bkz. Dimitrovova, op.cit., passim.

dışarıda kalmasını da beraberinde getirmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB bağlamında dışarıda kalmak, aslında belli bir politika kapsamına ve kısıtlı da olsa içeriye dâhil olunmakla gerçekleştirilmektedir.⁶⁷⁸

Özetlemek gerekirse AB dış sınırlarının inşasının birincil adımını Schengen alanı oluşturmaktadır. Schengen alanının ortaya çıkardığı mekânsallık, istisnalar olmakla birlikte, üye devletlerin mekânlarıyla kesişir niteliğe sahiptir. Birlik içerisinde oluşturulmaya çalışılan bu mekânsallık, üyelik süreci ve komşuluk politikası yoluyla teritoryal olarak AB bitim hatlarının ötesine uzanmaktadır. Burada özellikle komşuluk politikası, yeni bir ilişki kurumsallık ortaya çıkarması açısından önemlidir. Açığı ki modern devletler de kendi mekânsallıklarını sınırlarının ötesine taşıyabilmektedir. AB'nin teritoryal biçimlenimi, modern devletlerin gösterdiği merkezileşme kapasitesine sahip olmasa da farklı coğrafi ölçeklerdeki birimlerin katılımı yoluyla teritoryal sınırlarının ötesinde etki ortaya çıkarabilmektedir. Bu etkinin gerçekleştirilme şekli ve etkisi, modern devletin sınır-ötesi teritoryal etkisinden farklılaşabilmektedir. Bu etki süreci, kurumsal nitelikte tanımlanmış bir etkileşim süreci çerçevesinde işlemektedir ve özellikle dış sınırların yönetimi ve mekânsallığı bağlamında kendisini göstermektedir. Netice olarak söz konusu süreçler, Birliğin teritoryal olarak sınırlandırılmasını ve yeniden sınırlandırılmasını beraberinde getirmektedir.

2.2. Dış Sınırların Yönetimi: Birlik Düzeyinde Networklerin Oluşumu

Sınır yönetimi, sınırların işlevleri ile kurumsal niteliğini şekillendirmektedir ve sınırların düzenlenmesi ile kontrol edilmesi sürecini bünyesinde barındırmaktadır. Ulusal ve bölgesel bağlamlarda farklı anlamlara sahip olabilir. AB bağlamında tanımlar, ağırlıklı olarak düzenleyici ve bürokratik bir bağlama sahiptir. Öz itibarıyla AB'nin sınır yönetimi eylemleri, sınır yönetimini kolaylaştırıcı ve sınırları koruyucu bir nitelik göstermektedir.⁶⁷⁹

AB dış sınırlarının idaresine yönelik olarak çok sayıda enstrüman geliştirmiştir. Bu çerçevede primitif çitlerden sofistike nitelikteki optik ve elektro-optik sensörlere ve bilgi teknolojilerine dayanan uygulamalar yoluyla dış sınırların yönetimi gerçekleştirilmeye

⁶⁷⁸ Joenniemi, op.cit., s. 85.

⁶⁷⁹ Alice Hills, "The Rationalities of European Border Security", *European Security*, Vol. 15, No. 1, 2006, s. 70.

çalışılmaktadır. Ayrıca AB Europol, Frontex, Gümrük İşbirliği Çalışma Grubu (Customs Cooperation Working Party), Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Bürosu (European Anti-Fraud Office), Avrupa Deniz Emniyeti Ajansı (European Maritime Safety Agency), Çevre ve Güvenlik için Küresel İzleme Programı (Global Monitoring for Environment and Security), Avrupa Savunma Ajansı ve Avrupa Güvenlik Araştırma ve İnovasyon Forumu gibi birim ve programlardan da destek almaktadır.⁶⁸⁰ Bu bakımdan AB dış sınırlarının korunması, temelde parçalı bir yapı göstermektedir. Bununla birlikte Birlik içerisinde oluşturulan birimler, temelde bütünleşik bir sınır yönetimi ve gözetim sisteminin oluşturulmasına katkı verme amacına yöneliktir.

Dış sınırlar, Birlik içerisinde oluşturulmaya çalışılan ÖGAA'nın *dış kalkanı* (*outer shield*) vazifesi görmektedir ve hareketlilikler üzerinde kontrol tesis ederek Birlik vatandaşlarına yüksek bir güvenlik düzeyi sunmaya yöneliktir.⁶⁸¹ Dış sınırların yönetimine ilişkin olarak Birlik, bu dış kalkanı şekillendirmek amacıyla bütünleşik bir sınır yönetimi oluşturmaya çalışmaktadır. Nitekim bu husus Lizbon Andlaşması'nda da düzenlenmiştir. Andlaşma'ya göre AB'nin temel hedefi, bir BSY geliştirmektir: “*Birlik, üçüncü devlet uyruklarına eşit ve üye devletlerarasında dayanışma üzerine kurulu olan dış sınırların kontrolü, göç ve sığınma konusunda ortak bir politika geliştirir ve iç sınırlarda kişilerin kontrol edilmemesini sağlar.*”⁶⁸² Bu çerçevede dış sınırların geçilmesinde kişilerin kontrol edilmesi ve geçişlerin etkili bir şekilde izlenmesini sağlamak amacıyla dış sınırlarda bütünleşik bir yönetim sisteminin aşamalı olarak oluşturulması için gerekli tüm tedbirleri alır. Bu hususta AP ve ABBK, olağan yasama usulüne göre hareket eder.⁶⁸³

Lizbon Andlaşması'nda belirtildiği üzere Birlik, sınırların yönetimi konusunda hiyerarşik düzeyde karar-alma kapasitesine sahiptir. Bu husus, Birliğin bu alandaki yetkisinin teritoryal kapasitesinin güçlenmesi açısından önemlidir. Bu durum, teritoryal ve mekânsal açıdan iki sonuç doğurmaktadır. Bunlardan ilki, sınırların kontrolünün

⁶⁸⁰ Patryk Pawlak, Xymena Kurowska, “The Fog of Border: The Fragmentation of the European Union’s Border Policies”, *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, s. 126.

⁶⁸¹ Jörg Monar, “The European Union’s ‘Integrated Management’ of External Borders”, *Soft or Hard Borders? Managing the Divide in an Enlarged Europe*, ed. Joan DeBardebelen, Hampshire: Ashgate Publishing, 2005, s. 145.

⁶⁸² Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 67(2).

⁶⁸³ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 77(1)c.

coğrafi merkezilik ortaya çıkaracak şekilde Birlik kapsamında ele alınmasıdır. İkincisi ise mekânsal bir kompartımanın oluşturulması ve AB teritoryasının coğrafi bir sabite haline gelmesi sürecinin desteklenmesidir.

Bu noktada şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: Her ne kadar Lizbon Andlaşması'nda Birliğin dış sınırlarının yönetimine ilişkin olarak olağan yasama usulüne göre karar verileceği belirtilse de sınırların korunması ve yönetimi, üye devletler ile Birlik arasında bir denge oluşturmaktadır. Önceki bölümde belirttiği üzere ÖGAA, üye devletler ile Birlik arasında paylaştırılmış bir yetki alanıdır. Üye devletler, kendi güvenliklerini sağlamaya yönelik olarak ulusal ve uluslararası alanda girişimlerde bulunabilir. Ancak bu girişimler, Birlik çapında yapılan girişimlere aykırı olmayacaktır. Bu bakımdan sınırların yönetimi, üye devletlerin ve Birlik kurumlarının yer aldığı bir yönetim modeli ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu husus ileriki başlıklarda detaylı olarak ele alınacaktır.

2.2.1. Bütünleşik Sınır Yönetimi

BSY, uzun süreli siyasal tartışma ve müzakereler sonucunda ortaya çıkmış bir yapılandırma. Sınırların kontrolü, her ne kadar bu sınırlar yasal olarak AB'nin dış sınırları olsa da üye devletlerin bu alandaki kontrollerini kaybetmek istemeyecekleri bir alandır. Zira sınırlar üzerinde kontrol kurulması, modern devletin teritoryal niteliğinin kurucu unsurlarından biridir. Kaldı ki özellikle AB içerisindeki güçlü devletler, bütünleşme sürecini başlatırken gündemde böyle bir konu da yoktu. Bu bakımdan Birlik, üye devletlerin bu alanda yetki paylaşımı ve işbirliğine girme konusunda yönlendirici bir işlev görmektedir.⁶⁸⁴

BSY'yi tanımlamaya yönelik çalışmalarda konseptin, AB tarafından yayımlanan belgeler, diğer sektörlerle ilişkisi ve Frontex'in bütünleştirici eylemleri çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu bakımdan konseptin içeriği, farklı yasal ve idari düzenlemeler çerçevesinde tanımlanabilmektedir.⁶⁸⁵ Bununla birlikte 2006 yılında ABBK tarafından

⁶⁸⁴ Otwin Marenin, "Challenges for Integrated Border Management in the European Union", *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Occasional Paper*, No. 17, 2010, s. 10.

⁶⁸⁵ Peter Hobbing, "Integrated Border Management at the EU Level", *Security Versus Freedom? A Challenge for Europe's Future*, ed. Thierry Balzacq, Sergio Carrera, Hampshire: Ashgate Publishing, 2006, s. 165.

alınan karar, BSY konseptinin operasyonel hâle gelmesinde açıklayıcı bir niteliğe sahiptir. İlgili karara göre BSY şu unsurları bünyesinde barındırmaktadır.⁶⁸⁶

- Sınırlarda denetim ve gözetim yapılması,
- Sınır-ötesi suçların tespiti ve bu süreçte kolluk güçlerinin yer alması,
- Sınır yönetimiyle ilgili tüm birimler (sınır muhafızları, gümrük, polis, ulusal güvenlik birimleri ve diğer ilgili birimler) ile Birliğin diğer organları arasında işbirliği yapılması,
- Dört aşamalı kontrol modelinin uygulanması (üçüncü devletlerde önlemler, komşu devletlerle işbirliği, sınırlarda kontrol ve gözetim, geri dönüş dâhil olmak üzere hareket halindeyken kontrol),⁶⁸⁷
- Birliğin diğer kurumları ile üye devletler arasında koordinasyon sağlanması.

Görülebileceği üzere BSY, kapsamlı bir sınır yönetimi ve kontrolü yapısı ortaya koymaya yönelik bir girişimdir; tek bir mekân ve lokasyon üzerinde kontrol ve denetim yapılmasından öte bir anlama sahiptir. Farklı mekânlar ve lokasyonlar üzerinde denetim ve gözetimin yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu çerçevede sınır kontrolünün üçlü bir yapıda gerçekleştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir: *Schengen alanı içerisinde, yani seyahat edenlerin (traveler) üye devletlerin teritoryaları üzerinde bulunmaları sırasında; Schengen alanının bitim hatlarında, yani sınırlarda; üçüncü ve komşu devletlerin teritoryalarında*. Bu çerçevede AB'nin oluşturmaya çalıştığı hareketlilik mekânının mekânsal karakteri, Birlik dış sınırları ötesine taşınmakta ve diğer devletlerde de etki ortaya çıkarmaktadır.

BSY, güvenliğe yönelik jeopolitik sonuçlar doğuran, yani AB'nin dünya coğrafyası üzerindeki konumunu belirleyen bir önlem olarak değerlendirilebilir. Siyasal ve operasyonel olarak sınırların korunmasına ilişkin iki husus ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, sınırlardan yasa-dışı yollarla geçiş yapanların yasalara uygun olarak geçenlerden ayrılması, yani hareketliliğin kontrol edilmesi ve tasnifidir. Bu şekilde hareketlilik kategorileşmiş ve iyi hareketlilik kötü hareketlilikten ayrıştırılmıştır.⁶⁸⁸ İyi

⁶⁸⁶ Council of the European Union, Council Conclusions on Integrated Border Management, 2768th Justice and Home Affairs Council Meeting, Brussels, 4-5.12.2006, s. 2.

⁶⁸⁷ Bu dört aşamalı kontrol hususu Schengen Kataloğu'nda da belirtilmiştir. Council of the European Union, EU Schengen Catalogue. External Borders Control. Removal and Readmission: Recommendations and Best Practices, Brussels, 28.2.2002, s. 11.

⁶⁸⁸ Marenin, op.cit., s. 42.

hareketlilik, yasal süreçlere uygun hareketlilik olarak kavramsallaştırılırken kötü olan ise yasal koşullara uymayan ve iç güvenliğe tehdit oluşturabilecek geçişlerdir.

İkinci olarak sınır kontrollerine yönelik politikalar ve düzenlemeler, sınırların kapalılığı ve açıklığı arasında bir denge oluşturmalıdır. AB'nin sınırlarında hareketlilik düzenlenmeli ve denetlenmelidir. Ancak bu durum, yasal yollardan Schengen alanına dâhil olan kişilerin (ve aynı zamanda malların) geçişini engelleyici ve bozucu nitelikte olmamalıdır.⁶⁸⁹ Üye devletler, dış sınırlardaki kontrol prosedürlerini ticaret, sosyal ve kültürel etkileşime engel oluşturmayacak şekilde gerçekleştirmelidir.⁶⁹⁰ ÜDV'lerin dış sınırlardan geçmesi ve göçün gerçekleşmesinin başlı başına iç güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmaması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁹¹ Benzer durum Schengen alanı içerisinde yapılan hareketlilikler için de geçerlidir ve üye devletlerin ortak sınırlarda sınır kontrollerini yeniden yürürlüğe koymaları istisna olmalıdır.

Bu noktada şu hususun vurgulanması gerekmektedir: BSY her ne kadar sınırların korunmasına yönelik pratiklere sahip olsa da esasında bir yönetim modelidir. Laura Corrado'nun da belirttiği üzere sınır kontrolü kavramının yerine sınır yönetimi kavramının kullanılmış olması, BSY'nin yalnızca güvenlikle ilgili olmadığını göstermektedir. BSY, yasal süreçlere uygun seyahat edenlerin sınırlardan geçişinin hızlı ve sorunsuz olmasını sağlamaya yönelik bir rasyonaliteye sahiptir.⁶⁹² Bu bakımdan sınır yönetimi, yalnızca bir güvenlik düşüncesine sahip değildir; AB mekânını kompartımanlaştırmaya ve diğer mekânlardan ayırmaya yönelik bir girişimdir. Bu durum, Birliğin kendi mekânı üzerindeki görünürlüğüne arttırmaktadır. Zira hareketlilikler üzerinde kontrol kurulması, mekân üzerindeki gücün kurumsallaşmasını sağlayan unsurlardan biridir.⁶⁹³

2.2.2. Birlik Çapında Sınırların Yönetimi ve Hareketliliğin Düzenlenmesi

BSY, Birlik dış sınırlarının üye devletlerle koordinasyon içerisinde etkin bir şekilde yönetimine dayanmaktadır. AB, öncelikli olarak dış sınırlarda operasyonel işbirliği

⁶⁸⁹ Ibid.

⁶⁹⁰ Regulation (EU) 2016/399..., s. 3.

⁶⁹¹ Ibid., s. 4.

⁶⁹² Laura Corrado, "Negotiating the EU External Border", *Security Versus Freedom? A Challenge for Europe's Future*, ed. Thierry Balzacq, Sergio Carrera, Hampshire: Ashgate Publishing, 2006, s. 184.

⁶⁹³ Jensen, "Mobility, Space and...", passim.

süreçlerinin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. Bununla birlikte AB dış sınır yönetimi, yalnızca operasyonel işbirliğini gerçekleştirmekle sınırlı bir rasyonaliteye sahip değildir; AB coğrafyası boyunca hareketliliklerin daimi olarak izlenmesi, bu sürecin temel unsurunu teşkil etmektedir. Bu çerçevede AB, operasyonel merkezleşmeyi sağlamaya ve Birliğin sınır yönetimindeki kapasitesini arttırmaya yönelik yapılanmalar ihdas etmiştir.

2.2.2.1. Operasyonel İşbirliğinin Kurulması: Frontex

AB dış sınırlarında hareketliliklerin yönlendirilmesine ve üye devletlerin yetkili birimleri arasında AB ölçeğinde bir network sistemi kurulmasına yönelik yapılanmalar içerisinde en önemlisi Frontex'tir. Frontex, dış sınırların yönetimine ilişkin olarak üye devletlerarasında Birlik düzeyinde operasyonel ve yönetsel işbirliğini oluşturma amacıyla kurulmuş bir birimdir. Bununla birlikte yasal kapsamı açısından Birlik kurumlarının sürece aktif bir şekilde dâhil olmasını sağlamakta, Birlik coğrafi ve siyasi ölçeğinde bir *hükümetler-arası yönetim (intergovernmental governance)* modeli ortaya çıkarmaktadır; aynı zamanda Birliğin dış sınır yönetimi konusundaki düzenleyici kapasitesini de güçlendirmektedir.

Frontex, AB içerisindeki sınır güvenliği birimleri arasındaki işbirliği ve koordinasyonu sağlamaya yönelik girişimlerin devamı olarak görülebilir. Europol gibi güvenliğin sağlanması veyahut Avrupa bölgesi (Euroregion) gibi sınırlardaki işbirliği unsurlarının belirlenmesine yönelik girişimlerin ortaya çıkardığı gelişmeler neticesinde görevleri şekillenmiş bir birimdir. Bu bakımdan Frontex, konjonktürel olarak ortaya çıkmış, akut ihtiyaçları gidermeye yönelik ad hoc nitelikte bir yapılanmadan ziyade⁶⁹⁴ daimi koordinasyon ve işbirliği hedefi çerçevesinde kurulmuş bir yapılanmadır.⁶⁹⁵ 2004 yılında ABBK'nin aldığı kararlarla kurulan Frontex'in kapsamı 2016 yılında çıkan yeni bir düzenlemeyle genişletilmiştir. Özellikle 2015 yılında ortaya çıkan mülteci krizi

⁶⁹⁴ Bazı somut durumların dış sınırlara yönelik olarak işbirliği sürecini hızlandırdığı ileri sürülebilir. 1990 sonrası dönemde Birliğin eylem alanının daha karmaşık bir nitelik alması, üye devletlerin göç ve mülteci akınlarına karşı daha geniş bir ölçekte işbirliği yapmak istemeleri, 11 Eylül'ün ortaya çıkardığı siyasi atmosfer ve yeni üye devletlerin AB'nin dış sınırlarını korumada yetersiz kalabilecekleri endişesinin Frontex'in kuruluşunu hızlandırdığı ileri sürülebilir. Sarah Léonard, "The Role of Frontex in European Homeland Security", *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, s. 150.

⁶⁹⁵ Marenin, op.cit., s. 93.

sonrasında sınır güvenliği konusunda daha kapsamlı bir düzenleme yapılması amacıyla Komisyon yasa önerisinde bulunmuş ve 2016 yılında yeni bir düzenleme yapılmıştır.⁶⁹⁶

Frontex, Birlik dış sınırlarında yüksek düzeyde bütünleşmiş bir sınır kontrolü ve geri dönüş (return) sistemi oluşturmak amacıyla kurulmuş bir AB birimidir. Bu hedefe yönelik olarak Frontex, risk analizleri yapma, üye devletlerin sınır görevlilerine eğitim verme, istihbarat paylaşımına yardımcı olma, ortak operasyonlar düzenleme, gerekli teçhizat konusunda destek verme ve yasa-dışı yollardan AB coğrafyasına giriş yapmış göçmenlerin geri dönüşünü koordine etme gibi eylemleri yerine getirmektedir.⁶⁹⁷

Frontex, AB içerisinde oluşturulan birimlerin yasal kapsamı açısından değerlendirildiğinde Sarah Léonard'ın da belirttiği üzere aslında düzenleyici (regulative) bir birimdir.⁶⁹⁸ Ancak bu düzenleyicilik, yasa-yapımı bağlamında bir düzenleyicilik değildir. Sınırların yönetilmesinde operasyonel düzeyde yönlendirici bir işleve sahip olan Frontex, eğitimden teknik desteğe uzanan bir yelpazede faaliyet göstermektedir. Bunun yanı sıra Frontex, AB dış sınırlarının *katılmasına* yönelik bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan yasa-dışı göçmenlerin kontrol edilmesi, Frontex'in eylemlerinin merkezinde yer almaktadır.⁶⁹⁹ Bu durum, hareketliliğin kontrol edilmesine yönelik bir girişimdir. Önceki bölümde de belirtildiği üzere daha geniş coğrafi bir ölçekte hareketlilik imkânının tanınması, yine aynı ölçekte bu durumun düzenlenmesini de beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan Frontex, Schengen alanı içerisinde iç sınırlardaki sınır kontrollerinin seyreltilmesinin ve ÜDV'lere tanınan kısa süreli hareketlilik hakkının dış sınırlardaki dengeleyici girişimidir. İlgili düzenlenmeye göre sınır-ötesi hareketliliklerin kontrol edilmesi, AB'nin iç güvenliği açısından oldukça önemlidir. Frontex, dayanışma ilkesi çerçevesinde dış sınırlarda düzenli olarak gözlem yapacaktır.⁷⁰⁰ Tüzel kişiliği haiz olan birim, kendi teknik ve operasyonel eylemlerini bağımsız olarak icra etme yetkisine sahiptir.⁷⁰¹

⁶⁹⁶ Bu hususta bkz. Sergio Carrera, Leonhard den Hertog, "A European Border and Coast Guard: What's in a Name?", *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe*, No. 88, 2016, ss. 3-4.

⁶⁹⁷ Regulation (EU) 2016/1624..., *Official Journal of the European Union*, L 251, Vol. 59, 16.9.2016, ss. 1-15.

⁶⁹⁸ Bu hususta bkz. Léonard, op.cit., ss. 147-150.

⁶⁹⁹ Marenin, loc.cit.

⁷⁰⁰ Regulation (EU) 2016/1624..., s. 3.

⁷⁰¹ Ibid., s. 46.

Görüldüğü üzere Frontex'in temel işlevi, AB dış sınırlarının kontrolüne destek olmak ve yasa-dışı hareketliliklerin önüne geçmektedir. Böylece AB dış sınırlarının korunaklılığı artmış olacaktır. Bu açıdan bakıldığında açıktır ki Frontex, AB'nin göç ve mülteci politikalarında önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte çalışma açısından şu ayrımın da vurgulanması gerekmektedir: Frontex'in temel hedefi, her ne kadar AB'nin göç ve mülteci politikaları ve iç güvenliğiyle bağlantılı olsa da temelde AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan serbest dolaşımın sınırlarda yönetilmesidir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse Frontex, AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan hareketlilik mekânı içerisinde hareketliliğin yönlendirilmesindeki belirgin aktörlerden biridir.⁷⁰²

İlkesel olarak Frontex, karar-alıcı anlamında, merkezileşmiş nitelikte operasyonda bulunma yetkisine sahip değildir. AB'nin dış sınırlarında herhangi bir ortak operasyon, hızlı müdahale, geri dönüş operasyonu düzenleneceği zaman, bu eylemin gerçekleştirileceği ve birimlerin konuşlandırılacağı (deploy) ev sahibi devletin (host state) rızasının alınması gerekmektedir.⁷⁰³ Frontex, üye devletlerden birine operasyonda bulunulmasını tavsiye ettiği zaman da süreç bu şekilde işlemektedir. Bununla birlikte acil müdahalenin gerekli olduğu, başka bir şekilde belirtmek gerekirse dış sınırlarda kontrolün yeteri kadar gerçekleşmediği ve Schengen alanını tehlikeye düşüren durumlarda ABBK sürece müdahil olabilmektedir. Şöyle ki ortaya çıkan bir kriz durumunda şayet daha önceden Frontex'ten destek isteyen bir üye devlet bu hususta gerekli tedbirleri almaz veyahut da dış sınırlarında orantısız sorunlarla karşılaşan bir üye devlet Frontex'ten yeteri kadar destek talep etmez ya da gerekli eylemleri yerine getirmezse ABBK, Komisyon'dan gelecek öneri üzerine nitelikli çoğunlukla hareket ederek gerekli önlemlerin alınmasına ilişkin karar alabilmektedir. Bu süreçte Komisyon, ilgili karara yönelik olarak Frontex'e

⁷⁰² Benzer bir önerme Andrew W. Neal tarafından da ileri sürülmüştür. Bilindiği üzere AB'nin göç ve mültecilere ilişkin kullandığı söyleme yönelik olarak akademik literatürde güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çerçevede Frontex'in eylemlerinin de geniş ölçekte AB'nin göçmenleri ve mültecileri güvenlikleştirme süreçlerini pratikte desteklediği şeklinde önermeler bulunmaktadır. Bu hususta bir değerlendirme için bkz. Sarah Léonard, "EU Border Security and Migration into the European Union: Frontex and Securitisation Through Practices", *European Security*, Vol. 19, No. 2, 2010, ss. 231-254. Buna karşılık Neal ise göç, mültecilik, uluslararası terör vb. unsurların 11 Eylül sonrası dönemde güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde ele alınabileceğini belirtmekle birlikte, Frontex'in böyle bir rasyonalite ve pratiğe sahip olmadığını belirtir. O'na göre Frontex, AB içerisinde bir kaygı unsurunun yönetilmesine yönelik bir rasyonaliteye sahiptir. Andrew W. Neal, "Securitization and Risk at the EU Border: The Origins of FRONTEx", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 2, 2009, ss. 333-356.

⁷⁰³ Regulation (EU) 2016/1624..., s. 19.

danışmak durumundadır.⁷⁰⁴ Söz konusu üye devlet, ABBK'nin aldığı karara istinaden gerekli tedbirleri almaz ya da müdahale kararını kabul etmezse o hâlde diğer üye devletler, ilgili kriz durumu Schengen alanına yönelik bir tehdit oluşturuyorsa ortak sınırlarda altı aydan iki yıla kadar olmak üzere geçici olarak sınır kontrollerini getirebilirler.⁷⁰⁵

2.2.2.2. Frontex Kapsamında Operasyonel İşbirliğinin Niteliği

Yukarıda belirtildiği üzere Frontex, AB içerisinde belli bir alanda operasyonel işbirliğini gerçekleştirmeye yönelik bir birimdir. Bu amaçla kurulduğu günden itibaren dış sınırlarda ve deniz alanlarında ortak operasyonlar düzenlemiştir. Frontex düzenlenmesinin kabulü yoluyla AB, dış sınır kontrollerine ilişkin ortak standartların ve prosedürlerin icrasına yönelik olarak idari işbirliğini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.⁷⁰⁶ Nitekim Schengen Sınır Kodu Tüzüğü'nde, dış sınırların yönetimine ilişkin üye devletlerarasındaki işbirliğinin Frontex tarafından idare edileceği ve üye devletlerin Frontex'in amaçlarıyla uyumlu olmayan eylemlerden kaçınacağı belirtilmiştir.⁷⁰⁷ Bununla birlikte bu operasyonel işbirliği süreci, AB içerisinde hükümetler-arası ortaklığın idare edilmesinden öte bir anlama sahiptir. Frontex, operasyonel işbirliğinin yanı sıra idari olarak da üye devletlerarasında ve üye devletlerle Birlik kurumları arasında bir etkileşim düzeyi ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, yeni bir düzeyin şekillenmesini beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede ÖGAA bünyesinde, üye devletlerarasındaki operasyonel ve idari işbirliği sürecinin yönlendirilmesine yönelik girişimlerin yasal kapsamını incelemek gerekmektedir.

2.2.2.2.1. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı İçerisindeki Yardımcı Birimlerin Yasal Kapsamı

Daha önce de belirtildiği üzere ÖGAA, bünyesinde bulundurduğu politika unsurları açısından oldukça çeşitlenmiş bir alandır. Birlik, bu alanın etkinliğini artırmaya yönelik olarak üye devletlerarasındaki ve üye devletlerle Birlik arasındaki operasyonel işbirliğini

⁷⁰⁴ Ibid., ss. 23-24.

⁷⁰⁵ Ibid., s. 60.

⁷⁰⁶ Roberta Mungianu, "Frontex: Towards a Common Policy on External Border Control", *European Journal Migration and Law*, Vol. 15, No. 4, 2013, s. 367.

⁷⁰⁷ Regulation (EU) 2016/399..., s. 18.

arttırmak amacıyla yardımcı birimler ihdas etmektedir. Nitekim 2010 yılında kurulan COSI, iç güvenlik alanında operasyonel işbirliğini güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bu ve benzeri yapılar, AB'nin yürütme yeteneğini güçlendiren bir etkiye sahiptir. Şöyle ki genel anlamda AB içerisinde oluşturulan birimler, politika-oluşturma süreçlerinde ve Komisyon faaliyetlerinin icrasında önemli bir role sahiptir. Söz konusu birimler, belli bir politika alanında AB politikalarının saptanması ve icrası hususunda Komisyon ile etkileşim içerisine girmektedir. Bu etkileşim süreci, Birliğin politika alanları üzerindeki kontrolünü güçlendiren bir etkiye sahiptir. Bu birimler yoluyla AB, üye devletlerin yetke yapılarına dâhil olmakta ve kendi politikalarını gerçekleştirebilme kabiliyetini arttırmaktadır. Bu bakımdan da AB içerisinde oluşturulan birimler, örgütsel bir bakış açısı çerçevesinde ele alındığında, AB'nin *yürütme gücünün merkezileşmesinde* belirleyici aktörlerdir.⁷⁰⁸

Operasyonel işbirliğinin yanı sıra Lizbon Andlaşması'nda, ABBK'nin, ÖGAA kapsamında üye devletlerin yetkili birimleri ve bu birimlerle Komisyon arasında idari işbirliğini sağlayamaya yönelik gerekli kararları kabul edeceği belirtilmiştir.⁷⁰⁹ Ayrıca Birliğin üye devletlerin Birlik hukukunu uygulamaya yönelik idari kapasitelerini geliştirme çabalarını destekleyebileceği, bu eylemin özellikle bilgi ve memur değişiminin kolaylaşması ve eğitim programlarının desteklemesi şeklinde olabileceği belirtilmiştir. Bu husus belirtilmekle birlikte bu hükmün, üye devletlerin Birlik hukukunu uygulama yükümlülükleri ile Komisyon'un imtiyaz ve görevlerine hanel getirmeyeceği ayrıca vurgulanmıştır.⁷¹⁰ Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere Birlik, üye devletler arasında operasyonel ve idari işbirliğini sağlamaya yönelik kararlar alabilmektedir. Ancak bu süreç, Komisyon'un Birlik hukukundan kaynaklı yetkilerine hanel getirmeyecek şekilde gerçekleştirilecektir. Lizbon Andlaşması, Komisyon'un yönlendirici rolünü saklı tutmaya çalışmıştır.

Lizbon Andlaşması'nda ÖGAA, Birlik ile üye devletler arasında paylaştırılmış bir alan olarak düzenlenmiş ve AB'nin tedricen bir BSY geliştireceği belirtilmiştir. Bununla

⁷⁰⁸ Bu hususta yapılmış bir değerlendirme için bkz. Morten Egeberg et al., "The Quest for Order: Unravelling the Relationship Between the European Commission and European Union Agencies", *Journal of European Public Policy*, Vol. 22, No. 5, 2015, ss. 609–629.

⁷⁰⁹ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 74.

⁷¹⁰ Lizbon Andlaşması (ABİİA), Madde 197. Bu hususta ayrıntılı bir değerlendirme için ayrıca bkz. Mungianu, op.cit., ss. 365-372.

birlikte AB'nin dış sınırlarının kontrolü ve idaresine ilişkin yetki, birincil olarak hâlâ üye devletlerdedir ve Frontex'in oluşturulması bu durumu değiştirmemiştir.⁷¹¹ Bu bakımdan Frontex, düzenleyici bir Birlik kurumu olsa da kurucu düzeyde veyahut da yasa-yapımı anlamında sınırların korunmasına yönelik merkezileşmiş bir AB birimi değildir. Bundan ziyade üye devletler ile Birliğin ilgili kurumları arasında eş güdüm ve işbirliğini sağlamaya yönelik bir girişim olan BSY'nin uygulanmasına ilişkin olarak operasyonel merkezileşmeyi temsil eden bir birimdir. Bununla birlikte operasyonel işbirliği, sınırların yönetimiyle ilgili olarak yeni bir yönetim yapısını ortaya çıkarmaktadır.

2.2.2.2.2. Operasyonel Merkezileşme ve Birlik Düzeyi

Yukarıdaki düzenlemeler itibarıyla Frontex'in AB içerisindeki konumu ve ortaya çıkardığı etkiler değerlendirildiğinde birimin rolü, operasyonel ve teknik desteğe yönelik olarak üye devletlerarasında işbirliğini sağlamaktır. Bununla birlikte Frontex, Birliğin diğer birimleri arasındaki etkileşimleri yönlendirmekte ve Komisyon'a sürece dâhil olma imkânı vermektedir. Böylece sınırların yönetimine ilişkin olarak kurucu bir idari işlev görmektedir. Şöyle ki Komisyon, Frontex'in örgütsel yapısının en tepesinde bulunan Yönetim Kurulu'nda temsil edilmektedir. Yönetim Kurulu'nda Schengen Anlaşması'na taraf her üye devletin bir temsilcisi ile Komisyon'un iki temsilcisi bulunmaktadır ve tüm temsilciler oy hakkına sahiptir.⁷¹² Diğer yandan Frontex'in yıllık eylem programları belirlenirken Komisyon'un da görüşü alınmakta ve Komisyon tarafından tavsiye edilen adaylar arasından Yönetim Kurulu'nun seçtiği İcra Direktörü tarafından hazırlanan ilgili plan tasarısı AP, ABBK ve Komisyon'a gönderilmektedir.⁷¹³ Bunun yanı sıra bir devlet Frontex'i bir operasyon için davet ettiği zaman gerçekleştirilecek olan operasyon planı, her ne kadar operasyona katkı verecek olan üye devletlerin fikirleri alınsa da birincil olarak Frontex ile ev sahibi devlet arasında hazırlanmaktadır.⁷¹⁴ Bu da Frontex'in konumunu güçlendiren bir düzenlemedir.

⁷¹¹ Frontex düzenlemesine göre BSY'nin gerçekleştirilmesi, Frontex ile ulusal birimlerin ortak sorumluluğundadır. Ancak üye devletler, kendi dış sınırlarının yönetiminde birincil dereceden sorumludur. Regulation (EU) 2016/1624..., s. 2.

⁷¹² Ibid., s. 50.

⁷¹³ Ibid., ss. 50-51.

⁷¹⁴ Ibid., ss. 20-21.

Görüldüğü üzere temelde üye devletlerarasında operasyonel işbirliğini düzenlemek amacıyla kurulan Frontex, başta Komisyon olmak üzere AB birimlerinin de sürece dâhil olması yoluyla idari alanda bir etkileşim çerçevesi ortaya çıkarmaktadır. Bu husus önemlidir. Zira Roberta Mungianu'un da belirttiği üzere operasyonel işbirliği, dinamik bir AB sürecidir ve hükümetler-arası işbirliği ile ulus-üstü işbirliği arasında bir yerdedir. Özellikle Tampere Zirvesi sonrasında sınırların korunması ve yönetimin düzenlenmesine yönelik birimlerin oluşturulması ve bunlar arasında işbirliği yapılarının kurulmasının önemi, Birlik ve üye devletler tarafından artan oranda kabul görmeye başlamıştır. Bu bakımdan operasyonel işbirliği, bir *hükümetler-arası yönetim modelini* temsil etmektedir. Bu model, dış sınırlarda ulusal nitelikteki birimlerin yetersizliklerinin üye devletlerin ve AB birimlerinin dâhil olmasıyla aşılmaya çalışılmasıdır: Operasyonel işbirliği, ulus-üstüleştirme (supranationalization) sürecinin bir parçasıdır.⁷¹⁵ Bu çerçevede Mungianu, her ne kadar uygulama safhasına katılmasa da Komisyon'un planlama sürecine dâhil olması ve operasyonları yönlendirmesi açısından Frontex'i, devletlerin egemenlikten kaynaklanan yetkilerinin Birlik kurumlarına geçişini sağlayan bir birim olarak değerlendirir.⁷¹⁶

Açıktır ki sınırların düzenlenmesine yönelik oluşturulan operasyonel ve idari işbirliği mekanizmalarının sınırların yönetimine ilişkin olarak Birliği birincil aktör konumuna getirdiğini ileri sürmek geçerli bir önerme olmayacaktır. Zira ÖGAA, üye devletler ile Birlik arasında paylaşılmış bir yetki alanıdır. Ancak Birlik siyasal ölçüğünde gerçekleştirilen düzenlemeler, üye devletlerin hem mekânlarıyla hem de yetke yapılarıyla kesişir nitelikte bir düzen oluşturmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında AB'nin sınırların yönetimine ilişkin yetkisi, Birliğin üye devletlerin teritoryal yapılarına merkezileşmiş bir yapı içerisinde müdahil olmasını sağlamakta ve Birlik düzeyinde etki ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar bu yapı, tam olarak AB'nin düzenleyici gücü kapsamında olmasa da Birlik ile üye devletlerinin yetke yapılarının iç içe girmesini ancak etkinin Birlik ölçüğünde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ayrıca Frontex'in üye devletlerin yetkili birimleri arasında koordinasyon ve uyumu sağlamaya yönelik eylemleri, Komisyon'un da sürece dâhil olması sebebiyle Birliğin yürütme gücünü

⁷¹⁵ Mungianu, op.cit., s. 361.

⁷¹⁶ Ibid., s. 379.

destekleyen bir niteliğe sahiptir. Bu da Birlik dış sınır rejimine uygulamaya yönelik olarak istikrar ve daimi bir karakter kazandırmaktadır.

2.2.3. Hareketliliklerin Kontrolünde Teknolojik Unsurların Kullanımı

Teknoloji, gelişmiş devletler tarafından sınırların denetim ve gözetiminde artan oranda kullanılmaktadır. Sensörler, kameralar, insansız hava araçları, uydu ve radar takip sistemleri gibi araçlar, sınırların gözetiminde kullanılmakta ve sınırlarda adeta bir *sanal çit (virtual fence)* ortaya çıkmaktadır.⁷¹⁷ AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenli mekânsallık, yalnızca sınırlarda yapılan bir denetim ve gözetleme değildir; çok-boyutlu bir süreçtir ve bu yapı içerisinde teknolojik unsurların kullanılmasına büyük önem verilmektedir. Nitekim Valentina Kostadinova, Schengen Anlaşması'yla birlikte sınırlarda alınan önlemlere ilişkin olarak Komisyon'un da benzer bir söylem kullandığını belirtir. Komisyon, AB sınırlarını artan oranda teknik ve teknolojik bir mesele olarak değerlendirmekte ve anahtar konumdaki pratikleri uyumlaştırmaya yönelik bir dil kullanmaktadır.⁷¹⁸

Sınırların denetim ve gözetiminde teknolojik uygulamaların artması, özellikle olarak yasal ve yasa-dışı göçün, genel olarak ise hareketliliğin kontrolüne ve denetimine yönelik işlevsellik bağlamında ele alınmaktadır.⁷¹⁹ Bu süreç içerisinde AB, sınırlardaki hareketliliklerin yanı sıra hava alanlarında ve denizlerde hareketliliğin kontrol edilmesine yönelik olarak da çok sayıda araç geliştirmiştir. Bunlar içerisinde önemli olanlarına kısaca değinmek, teknolojinin AB sınırlarının ve geçiş noktalarının düzenlenmesi içerisindeki rolü ve işlevselliğini yorumlayabilmek için faydalı olacaktır.

2.2.3.1. Gözetim ve Denetime Yönelik Teknolojik Yapılanmalar

AB dış sınırları, üye devletlerin ulusal nitelikteki sınırlarından oluşmakla birlikte, kendine özgü niteliklere de sahiptir. Bu sebeple de AB kapsamında farklı sınır idaresi sistemleri arasında koordinasyon sağlamak amacıyla çeşitli birimler geliştirmiştir. Birlik,

⁷¹⁷ Demetrios G. Papademetriou, Elizabeth Collett, "A New Architecture for Border Management", *Transatlantic Council on Migration*, Migration Policy Institute, 2011, s. 7.

⁷¹⁸ Valentina Kostadinova, *The European Commission and the Transformation of EU Borders*, London: Palgrave Macmillan Press, 2017, s. 61.

⁷¹⁹ Huub Dijstelbloem et al., "The Migration Machine", *Migration and the New Technological Borders of Europe*, ed. Huub Dijstelbloem, Albert Meijer, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2011, s. 3.

üye devletlerarasındaki sınır kontrolleri ve bu hususta gerekli hukuki alt-yapıları uyumlaştırmaktan önce, bilgi alışverişini sağlayacak ve operasyonel işbirliğini destekleyecek teknolojik sistemler geliştirme yoluna gitmiştir.⁷²⁰ Temel amaç, sınırların yönetimini tek bir merkezin koordinasyonu üzerinden işletmektir.

Bunlardan ilki, Schengen Anlaşması çerçevesinde oluşturulan SIS'dir. SIS'in temel amacı, AB'nin dış sınırlarından yasa-dışı geçiş yapılmasının önüne geçmek ve bu hususta gerekli bilgilerin depolanması yoluyla geniş ölçekli bir bilgi ağı kurmaktır. SIS, aranan kişi ve nesnelere ilgili olarak polis ve sınır muhafızlarına destek sağlayan bir yapıdır. Bu yapıyla merkezi bir sistem yoluyla Schengen alanı içerisinde bulunan devletlerin her birinde kurulacak olan ulusal sistemler arasında gerekli bilginin sağlanması ve işbirliğinin kolaylaşması hedeflenmektedir. Bu işbirliği süreci, yalnızca bilgi elde etmeye yönelik değildir. Herhangi bir acil (alert) durumda yapılması gerekenlerle ilgili talimatlar (instructions) da bulunmaktadır. Bu yapı içerisinde üye devletlerde bulunan birimler ve sistemler, SIS alarmlarıyla ilgili bilgi değişimini ve eylemlerin koordinasyonunu sağlamaktadır.⁷²¹ Schengen Anlaşması'na imza koyan devletlerarasında 1995 yılından itibaren işleyen bir sistem olan ve 2001 yılında Birlik kapsamına alınan SIS (SIS I), 2013 yılı itibarıyla yeniden düzenlenmiş ve ikinci nesil SIS'e (SIS II) geçiş yapılmıştır.

Diğer bir önemli birim de Eurodac'tır. 2000 yılında kurulan ve 2013 yılında yeniden düzenlenen Eurodac, sığınmacılar ve yasa-dışı yollardan AB sınırlarını geçenlerin tanımlanması için geliştirilmiş bir parmak-izi veri tabanıdır. Yaşı on dört ve üzeri olan sığınmacıların ve yasa-dışı yollardan sınırları geçen kişilerin parmak-izlerinin yer aldığı bu sistemde temel amaç, sığınmacıların daha önce başka bir AB üyesi devlete sığınma başvurusunda bulunup bulunmadığını veyahut da herhangi bir AB üyesi devlet teritoryasına yasal olmayan yollardan giriş yapıp yapılmadığını tespit etmektir. Bu çerçevede üye devletler, gerekli bilgileri elde etmek ve gerektiğinde bunları diğer üye devletlerle paylaşmak durumundadır. Eurodac, merkezi bir sistem tarafından koordine

⁷²⁰ Kostadinova, op.cit., s. 65.

⁷²¹ Regulation (EC) No 1987/2006..., *Official Journal of the European Union*, L 381, Vol. 49, 28.12.2006, ss. 4-23.

edilmekte ve üye devletler ile merkezi sistem arasındaki bilgi değişimini, iletişim alt-yapısı (communication infrastructure) denen bir sistem yoluyla sağlamaktır.⁷²²

AB içerisinde sınırları geçene yönelik bilgilerin yer aldığı diğer bir önemli sistem de VIS'dir. VIS, bir veri tabanıdır ve Schengen alanına girmek isteyen ÜDV'lerin vize başvurularıyla ilgili gerekli bilgilerin yer aldığı bir yapıdır. Merkezi bilgi-teknolojisi sistemleri ve iletişim alt-yapılarından oluşan ve bu yapılar yoluyla ulusal sistemlere bağlanan VIS, Schengen devletlerinin ÜDV'lere verdiği vizelerle ilgili verilerin gerektiğinde üye devletler arasında paylaşılmasını sağlamaktadır. VIS, vize başvuru süreçlerinin hızlanmasına ve olası vize yolsuzluklarına karşı önlem alınmasına yönelik bir sistemdir. Schengen devletlerindeki sınır geçiş noktalarını birbirine bağlamaktadır ve kısa-dönem vize başvuruları ile Schengen alanı içerisindeki transit geçişlere yönelik kararları ve verileri işlemektedir. Bu çerçevede başta parmak-izi olmak üzere tanımlama ve doğrulama amacıyla biyometrik eşleşme süreçlerini yerine getirmektedir.⁷²³

AB, Birlik çapında bilgi sağlayan ve verilerin depolanıp saklandığı geniş ölçekli birimlerin etkin bir şekilde işleyişine yönelik olarak 2011 yılında yeni bir düzenlemeye gitmiş ve 2012 yılında faaliyete başlayan EU-LISA ihdas edilmiştir. Tüzel kişiliği haiz birimin temel amacı, geniş ölçekli bilgi-teknolojisi sistemlerinin daha etkin işlemesini sağlamaktır. EU-LISA SIS II, VIS ve Eurodac arasında operasyonel yönetim sürecini kolaylaştırmaya ve ileriki dönemlerde ÖGAA kapsamında işlemekte olan diğer geniş-ölçekli bilgi-teknolojisi sistemleri arasındaki koordinasyonu sağlamaya yönelik kurulmuş olan bir birimdir. Teknik destek oluşturmak amacıyla eğitim faaliyetlerinde de bulunabilecektir. Böylece beşeri ve finansal sermayenin etkin şekilde kullanılması hedeflenmektedir.⁷²⁴

Birlik, AB teritoryasına giriş yapanlara yönelik bilgilerin elde edilmesi ve veri tabanlarının tutulmasının yanı sıra sınırlarda gerçekleştirilecek olan operasyonel

⁷²² Regulation (EU) No 603/2013..., *Official Journal of the European Union*, L 180, Vol. 56, 29.6.2013, ss. 1-30.

⁷²³ Council Decision of 8 June 2004 Establishing the Visa Information System (VIS) (2004/512/EC), *Official Journal of the European Union*, L 213, Vol. 47, 15 June 2004, ss. 5-7. Regulation (EC) No 767/2008..., *Official Journal of the European Union*, L 218, Vol. 51, 13.8.2008, ss. 60-81.

⁷²⁴ Regulation (EU) No 1077/2011..., *Official Journal of the European Union*, L 286, Vol. 54, 1.11.2011, ss. 1-17.

işbirliğini geliştirecek birimler de oluşturmaktadır ki bunlar içerisinde en önemlisi Eurosur'dur. Operasyonel işbirliği sürecini kolaylaştırmaya yönelik bir rasyonalite temelinde kurulan Eurosur, AB'nin dış sınırlarında ortaya çıkabilecek herhangi bir olumsuz durum karşısında bilgi edinme ve karşı-eylemde bulunma kapasitesini arttırmaya yönelik bir birimdir. Bu süreçte üye devletler ve Frontex arasındaki işbirliğini geliştirmeye çalışan Eurosur hem sınır-ötesi suça ve düzensiz göçe karşı koruma sağlamaya hem de göçmenlerin hayatlarını kurtarmaya yönelik bir yapılanmadır. Düzenlemede belirtildiği üzere AB'nin özellikle güney bölgesindeki dış deniz sınırlarında çok sayıda göçmen hayatını kaybetmektedir. Bu sorunların önüne geçilebilmesi amacıyla üye devletler arasında işbirliği yapılmalı ve üye devletlerle başta Frontex olmak üzere diğer Birlik kurumları arasında bilgi değişimi ve operasyonel koordinasyon süreçleri yönlendirilmelidir. Bu amaçla Avrupa Deniz Emniyeti Ajansı ve Avrupa Birliği Uydu Merkezi'yle işbirliği yapılmalıdır. Eurosur yapısı, ulusal koordinasyon birimleri arasında kurulacak olan iletişim networkleri yoluyla ulusal ve AB çapında durum tespitlerinin paylaşılmasını sağlayacaktır.⁷²⁵

Yukarıda belirtilen sistemlerin temel işlevi, bilgiyi kontrol etmek ve operasyonel işbirliği sürecini kolaylaştırarak sınırların yönetiminin daha efektif bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu çerçevede üye devletlerin sınır düzenlemelerinin ötesinde bir sınır yönetim modeli oluşturulmaya çalışılmaktadır. SIS, VIS ve Eurodac sistemleri, üye devletlerin teritoryal nitelikteki sınırlarını aşan bir dijital alt-yapı sağlamaktadır. Bu denetim ve gözetim sistemi, geleneksel teritoryal devlet sınırlarının işlevi olan içeridekiler-dışarıdakiler ayrımını AB çapında kurmaktadır.⁷²⁶ Başka bir şekilde belirtmek gerekirse belirtilen sistemler, toplumsal ve mekânsal nitelikte sonuçlar ortaya çıkaran içerisi-dışarısı ayrımını yeni bir ölçekte kurmaktadır. Eurosur ise diğer birimlerden de destek alarak AB'nin fiziki dış sınırlarının korunaklılığını ve gözetim kapasitesini arttırmaktadır. Böylece oluşturulmak istenen mekânsallık fiziki olarak desteklenmektedir.

⁷²⁵ Regulation (EU) No 1052/2013..., *Official Journal of the European Union*, L 295, Vol. 56, 6.11.2013, ss. 11-26.

⁷²⁶ Magdalena König, "The Borders, They are A-Changin'! The Emergence of Socio-Digital Borders in the EU", *Internet Policy Review*, Vol. 5, No. 1, 2016, ss. 8-9.

AB içerisinde sınırların denetim ve gözetimine ilişkin oluşturduğu sistemlerin kuruluş gerekçelerinde ortak bir husus bulunmaktadır. AB içerisinde yapılan bu düzenlemelerin ve ihdas edilen birimlerin kurulmasının gerekçelerinden biri, üye devletler kapsamında yapılacak girişimlerin yeterli olmayacağı ve Birlik ölçeğinde girişimlerin yapılması gerektiğidir. Bu bakımdan söz konusu gerekçe, Birlik dış sınır rejiminin şekillenmesi ve kurumsallaşmasında belirleyici olmakta ve alt-yapısını oluşturmaktadır. Ayrıca bu birimler, her ne kadar Birlik siyasal ve coğrafi ölçeğinde oluşturulmuş olsa da temelde bir network oluşturmaya yöneliktir. Ancak bu durum, süreçlerin yönlendirilmesinde üye devletlerin temel belirleyici aktör olduğu şeklinde de yorumlanamaz. Zira söz konusu düzenlemeler, nihai olarak Birlik ölçeği kapsamında yapılmaktadır. Daha da önemlisi üye devletlerin ilgili birimleri arasında bir network oluşturulmaktadır. Birlik sınırları, üye devletlerin sınırlarıyla kesişir nitelikte olsa da netice itibarıyla üye devletlerin mekânlarından farklı ancak onları da kapsayan ve daha geniş bir coğrafi ölçekte oluşturulmaya çalışılan bir mekânsallığı inşa etmekte ve fark edilir hâle getirmektedir. Kaldı ki nasıl ki AB, Frontex bünyesinde operasyonel merkezleşme yoluyla ilgili sınır yönetimi operasyonları üzerindeki etkisini arttırmaya çalışıyorsa benzer bir durum teknolojik sistemlerin kurulması açısından da ileri sürülebilir. Nitekim Paul Trauttmansdorff, EU-LISA'nın teknolojik sistemlerin idaresine yönelik olarak operasyonel merkezleşme yönünde atılmış bir adım olduğunu belirtmektedir.⁷²⁷

2.2.3.2. Akıllı Sınır Kavramı

AB içerisinde teknolojik unsurların sınır denetim ve gözetiminde daha fazla kullanılmaya başlamasıyla birlikte yeni bir kavram Birlik metinlerinde yer almaya başlamıştır ki bu da *akıllı sınır (smart border)* kavramıdır.⁷²⁸ Akıllı sınır kavramının temeli 2008 yılında Komisyon tarafından yayınlanan Bilgilendirme Notu'na dayanmaktadır. Bu belgede ÜDV'lerin AB üyesi devletlere gerçekleştirecekleri kısa

⁷²⁷ Paul Trauttmansdorff, "The Politics of Digital Borders", *Border Politics: Defining Spaces of Governance and Forms of Transgressions*, ed. Cengiz Günay, Nina Witjes, Cham: Springer International Publishing, 2017, s. 113.

⁷²⁸ Akıllı sınır, 11 Eylül saldırıları sonrasında AB güvenlik söylemlerinde yer edinmiş bir kavramdır; temel amacı da terörist unsurların bir haritasını çıkarmak ve ABD teritoryasına girmelerini engellemektir. ABD, kendi egemenlik mekânını sınırlarının ötesinde korumaya çalışmaktadır. Bkz. Pawlak, "Homeland Security in...", ss. 15-18.

sürelî seyahatlerde, giriş/çıkış zaman ve yerlerinin otomatik olarak bir sisteme işlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu sistem, SIS ve VIS'e benzer teknik alt-yapıları kullanacak ve yasal kalış sürelerini aşanları (overstayer) tanımlamanın yanı sıra göç akımlarıyla ilgili olarak da bilgi ve veri sağlayacaktır.⁷²⁹ Benzer şekilde 2011'de yayımlanan Bilgilendirme Notu'nda da (başta hava alanları olmak üzere) sınır kontrollerinin yapıldığı noktalarda, daha hızlı işleyen bir giriş/çıkış sistemi (entry/exit system) kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte SIS, giriş/çıkış sisteminin alternatifi değildir; daha çok ilgili denetim ve gözetim sürecini hızlandırmaya ve etkinliğini arttırmaya yöneliktir.⁷³⁰

Yukarıda belirtilen belgeler temelinde Komisyon, 2013 yılında bir sınır paketi önerisinde bulunmuştur. Komisyon'a göre teknolojinin sınır yönetiminde kullanılması, daha modern ve etkin bir sınır yönetimini sağlayacaktır. Bu şekilde AB teritoryasına girmek isteyen ÜDV'lere yönelik gerekli süreçler daha hızlı ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilebilecektir. Bu amaçla giriş/çıkış yapanlara ve seyahat edenlere ilişkin kayıt sistemlerinin kurulması ve bu şekilde Schengen üyesi devletlerin dış sınırlarının yönetiminin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Komisyon, yapılan düzenlemelerin hem hareketliliği hem de güvenliği güçlendireceğini belirtmiştir.⁷³¹

2016 yılında Komisyon'un hazırladığı yasa önerisi temelinde 2017 yılında ABBK, üye devletlerin teritoryalarına kısa süreli seyahatler için kabul edilen ÜDV'lerin giriş/çıkış tarihlerinin ve yasal seyahat sürelerinin elektronik olarak kayıt altına alınmasına yönelik olarak bir giriş/çıkış sistemi kurulmasını kabul etmiştir. İlgili sistem, AB'nin geliştirmeye çalıştığı BSY'nin bir parçasıdır ve giriş/çıkış tarihleri, yeri ve AB teritoryasında yasal bulunma izinlerine yönelik bilgilerin elektronik sistemlerde kayıt altına alınmasına ve yasal bulunma süresinin bitmesi durumunda üye devletleri uarmaya yöneliktir. Söz konusu sistemin ÜDV'lerin pasaportlarına vurulan damganın yerini alması hedeflenmektedir. Bu şekilde hem sınırların daha korunaklı olması hem AB

⁷²⁹ European Commission, Preparing Next Steps in Border Management in the EU, Brussels, COM(2008) 69 Final, 13.2.2008, ss. 8-9.

⁷³⁰ European Commission, Smart Borders - Options and the Way Ahead, Brussels, COM(2011) 680 Final, 25.10.2011, ss. 1-14.

⁷³¹ European Commission, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing an Entry/Exit System (EES) to Register Entry and Exit Data of Third Country Nationals Crossing the External Borders of the Member States of the European Union, Brussels, COM(2013) 95 Final, 28.2.2013, ss. 1-4. 2016 yılında bu yasa önerisi revize edilmiştir. Bkz. European Commission, Proposal for Amending Regulation (EU) 2016/399 as Regards the Use of the Entry/Exit System, Brussels, COM(2016) 196 Final, 06.4.2016, ss. 1-35.

teritoryası içerisindeki hareketliliklerin takibinin sağlanması hem de üye devletler arasında bilgi değişiminin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. İlgili yapı, Komisyon gerekli tespitlerini yaptıktan sonra operasyonel hâle gelecektir.⁷³²

AB, teknolojik unsurların sınır denetim ve gözetimi kapsamında kullanımına ve bu birimler arasında eşgüdüm sağlanmasına artan oranda önem vermektedir. Bu birimler arasında bir network kurmak ve etkinliklerini arttırmak, BSY'nin temel amaçlarından biridir. Sınırların yönetimi ve hareketliliğin izlenmesi, bir sorumluluk paylaşımı şeklinde gerçekleştiriliyor olsa da⁷³³ AB, bu yapıyı merkezileştirme konusuna artan oranda önem vermektedir. Nitekim 2012 yılında faaliyete başlayan EU-LISA, böyle bir işleve sahiptir ve SIS II, VIS, Eurodac'ın yanı sıra girişi/çıkış sistemlerinin işleyişi konusunda da yetkilendirilmiştir. AB içerisinde oluşturulan teknolojik birimler ve akıllı sınır kavramının içeriği dikkate alındığında açıktır ki sınırların yönetilmesine ilişkin yeni teknolojik unsurların kullanımı ve bunlar içerisinde eşgüdüm sağlanması, serbest dolaşımın temel norm olduğu güvenli mekânın mekânsal karakteri üzerinde güçlendirici bir etki ortaya çıkarmaktadır.

2.2.3.3. Teknolojinin Sınırlar ve Mekânsallık Üzerindeki Etkisi

Gözetim, bir düzen getirme biçimidir ve herhangi bir yönetim sisteminin sorun olarak algılanan ve düzenlenmesi gereken bir duruma yönelik verdiği tepkidir.⁷³⁴ Birlik dış sınırlarının gözetim ve denetimine ilişkin olarak oluşturulan teknolojik birimler, güvenli ve hareketli mekânsallığın işleyişinin etkinliğinin sağlanmasına yönelik bir rasyonaliteye sahiptir. Bu şekilde farklı lokasyonlarda uygulanan ve mekânın tümüne yönelik etki ortaya çıkaran bir işlevsellik oluşturulmaya çalışılmaktadır. Teknolojik unsurların kullanımının mekânsallığa ilişkin olarak iki türlü etki ortaya çıkardığı ileri sürülebilir. Bunlardan ilki, oluşturulmak istenen mekânsallığın etkinliğinin güçlenmesidir. İkincisi ise ÖGAA'nın fiziki sınırlarının teknolojik denetim ve gözetim unsurlarıyla desteklenmesidir.

⁷³² Regulation (EU) 2017/2226..., *Official Journal of the European Union*, L 327, Vol. 60, 9.12.2017, ss. 20-82.

⁷³³ Huub Dijkstra, Dennis Broeders, "Border Surveillance, Mobility Management and the Shaping of Non-Publics in Europe", *European Journal of Social Theory*, Vol. 18, No. 1, 2015, s. 25.

⁷³⁴ David Murakami Wood, "Globalization and Surveillance", *Routledge Handbook of Surveillance Studies*, ed. Kirstie Ball, Kevin D. Haggerty, David Lyon, New York: Routledge Press, 2012, s. 333.

Daha önce de belirtildiği üzere belli bir mekânda hareketliliğin tanımlanması, aynı zamanda onun düzenlenmesini de gerektirmektedir veyahut bu süreçler eş anlı olarak gerçekleşmektedir. Herhangi bir yönetsel ya da toplumsal sistem içerisinde hareketliliğin ve dolaşımın niteliğinin tanımlanması/kurallarının saptanması, bu eylemin nasıl ve hangi koşullar içerisinde gerçekleşeceğinin belirlenmesini de beraberinde getirmektedir. Açıktır ki bu hususta modern devlet hâlâ en belirleyici yapılanmadır ve modern dönemde hareketliliğin temel belirleyici aktörüdür. Modern devletin kurumsallaşmaya başlaması ve hâkim yönetsel/siyasal yapı olarak dünya coğrafyası içerisinde konumlanmasıyla birlikte, dolaşımda bulunmanın meşru ve yasal yolu da devletler tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Bu durum Max Weber'in modern devlet kavramsallaştırmasına benzer bir durumdur. Nasıl ki modern devlet, meşru güç kullanma üzerinde tekel oluşturduysa benzer şekilde hareketliliğin koşulları ve meşruiyeti üzerinde de tekel kurmuştur. Özellikle 19. yüzyılın sonuna doğru devlet, geniş bürokrasiler ve teknolojiler geliştirerek sınır gözetim ve kontrolü üzerindeki kapasitesini arttırmaya başlamıştır.⁷³⁵ Günümüzde ise başta devletler olmak üzere hareketlilik üzerinde kontrol kurmaya yönelik olarak yönetsel/siyasal örgütlenmeler, dijital bilgilerin bir sistemde yer alması ve bunların bir sistemden başka bir sisteme aktarılması şeklinde tanımlanabilecek olan göç teknolojilerinden (migration technology) artan oranda yararlanmaya çalışmaktadır.⁷³⁶ Bu sistem çok-boyutludur ve yalnızca kamusal nitelikteki birimlerin değil, uzman kurumların da dâhil olduğu bir süreçtir.⁷³⁷

Nasıl ki hareketliliğin düzenlenmesinde modern devletler teknolojik unsurlardan istifade ediyor ve kendi mekânlarının korunaklılığını güçlendiriyorsa AB de benzer şekilde kendi içerisinde oluşturmaya çalıştığı mekânsallığın etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Yukarıda belirtilen teknolojik denetim ve gözetim unsurları ve AB'nin bu süreçte yönlendirici ve düzenleyici kapasitesi, hareketliliğin tanımlandığı AB mekânının işlevselliğini güçlendirmektedir. Bu mekâna girmek isteyen kişilerin bilgilerinin depolanması ve bunların bir sistemden başka bir sisteme taşınmasının sağlanması, bu hususta üye devletlerin sınır birimleri arasında işbirliğinin yapılması ve kara, deniz ve

⁷³⁵ Torpey, *The Invention of...*, ss. 14-20.

⁷³⁶ Bunun yanı sıra kavram, insanların sınırları aşmaya çalışırken karşı karşıya kalacakları yapıları da içermektedir. Göç teknolojisi, klasik bürokratik yollardan farklı olarak çok-boyutludur ve parmak-izi ya da göz-taraması gibi yolları da içermektedir. Vatandaşların, seyahat edenlerin, göçmenlerin ve yabancıların kontrolü, onların bedenlerini hedef alan bir yapıya dönüşmüştür. Dijstelbloem et al., op.cit., s. 6.

⁷³⁷ Ibid., ss. 10-11.

hava sınırlarında gözetleyici teknolojik yapıların geliştirilmesi, Birlik sınırlarının teknolojik olarak katılaşmasını⁷³⁸ beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle ayrıştırılmış mekânın görünürlüğü ve farklılığı daha belirgin hâle gelmektedir.

Gözetim tüm gruplara uygulanmaktadır ve temel amaç sınırların kontrolüdür; kimin sınırlardan geçip kimin geçemeyeceği konusunda karar verilmeye çalışılmaktadır. Bu bakımdan da sınırların kontrolü, aslında etkin ve seçici bir filtre görevi görmektedir; kimin istenip kimin istenmediğini göstermektedir.⁷³⁹ Bu sistem içerisinde açıktır ki AB üyesi ve Schengen Anlaşması'na dâhil olan devletlerin vatandaşları avantajlı bir konumdayken ÜDV'ler dezavantajlı bir konumdadır. Zira teknolojik yollarla bilgilerin toplanması, birincil olarak ikinci gruptakileri hedef almaktadır. Bu bakımdan da dijital sınır gözetimi, aslında tasnif üzerine temellenmiş bir sistemdir.⁷⁴⁰

Hareketliliklerin kontrolünde ve takip edilmesinde teknolojik unsurların daha yoğun bir şekilde kullanılmasının bir diğer sonucu da sınır yerlerinin artışı ve AB mekânının daha görünür hâle gelerek fiziki sınırların desteklenmesidir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse sınır işlevi gören yerlerin sayısı artmakta ve bu şekilde mekânın farklılığı daha belirgin hâle gelmektedir. Geleneksel olarak sınırlar, yönetsel/siyasal örgütlenmelerin bitim noktalarında işaretlenen hatlardır ve hareketlilikler, bu hatlar üzerinde gerçekleştirilir. Daha önce de belirtildiği üzere modern devletin kurumsallaşmasının gerçekleşmesiyle birlikte sınırların artan önemi, fiziki sınırların kurumsallaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu şekilde istenmeyen hareketlilikler üzerindeki denetim arttırılmıştır. Bu durum yalnızca modern devlete özgü değildir. Tarihin farklı dönemlerinde istenmeyen hareketliliklere yönelik çeşitli kontrol mekanizmaları geliştirilmiştir.⁷⁴¹ Nitekim Çin Seddi ve Hadrian Duvarı gibi girişimler de istenmeyen hareketliliklere karşı bir çözüm niteliğindedir ve zamanına göre düşünüldüğünde aslında teknolojik girişimlerdir. Bununla birlikte bu hareketliliklerin temel niteliği, geçişlerin fiziki sınırlar üzerinden gerçekleşmesidir. Buna karşılık özellikle

⁷³⁸ Teknolojik katılaşmayla ilgili olarak bkz. Marenin, op.cit., ss. 46-47.

⁷³⁹ Dennis Broeders, "A European 'Border' Surveillance System Under Construction", *Migration and the New Technological Borders of Europe*, ed. Huub Dijstelbloem, Albert Meijer, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2011, s. 45.

⁷⁴⁰ Ibid., s. 63.

⁷⁴¹ Bu hususta bkz. William Walters, "Deportation, Expulsion, and the International Police of Aliens," *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, ed. Nicholas de Genova, Nathalie Peutz, Durham: Duke University Press, 2010, ss. 73-80.

yakın dönemle birlikte farklı hareketlilik imkânlarının artması neticesinde sınırların konumu da dönüşmeye başlamıştır. Geçişler, artık yalnızca fiziki sınırların olduğu alanlarda gerçekleşmemektedir; hava alanları gibi yeni geçiş güzergâhları ortaya çıkmış ve geçiş noktaları artmıştır: Sınırlar, artık her yere uzanmaktadır. Bu durum, aslında *sınırlar her yerdedir (border is everywhere)* tezinin de temel önermelerinden biridir. Sınırlar her yerdedir önermesi, dünya üzerinde artan hareketlilik imkânlarının doğal bir sonucu olarak görülebilir ve küreselleşmenin sınırlar üzerindeki etkisinin ele alındığı çalışmalarda sıklıkla işlenmektedir. Bu önermeye göre toplumlar, giderek daha iç içe geçmiş bir yapılanmaya doğru yönelmektedir. Bu yapılanma fikir, bilgi, insan, ekonomik süreçler vb. birçok konuda akışkanlıkların olduğu bir *network toplumunun (network society)* şekillenmekte olduğu önermesine dayanmaktadır. Networkler, kapalılık ve sabite önermelerine dayanan topolojilerden farklı olarak akışkanlığı ve hareketi referans vermektedir; ölçekler, sabite olarak değil, iç içe geçmiş mekânsallıklar kapsamında belirlenmektedir. Bu çerçevede network toplumu önermesi, modern teritoryal devletin yanı sıra farklı ölçeklerde mekânsal yapıların olduğu ve teritoryal devamlılık olmaksızın pratiklerin eş anlı olarak gerçekleştiği bir *akışkanlıklar mekânını (space of flows)* işaret etmektedir. Günlük pratikler de iç içe geçmiş ölçekler bağlamında gerçekleşmesi sebebiyle var olan ölçek yapılarını dönüştürmektedir. Dijital bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte fikirler, bilgi, sermaye, kişiler vb.nin akışkanlık kapasitesi artmış ve bu durum, mekânların konumunu da değiştirmiştir. Bu network yapılanmasında mekânlar, birbirinden katı ve kesin hatlarla ayrılmaktan ziyade iç içe geçmiş girift bir yapı şeklini almıştır ki bu durum, sınırlar üzerinde de etki ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar haritalarda gösterilen sınırlar varlığını ve önemini devam ettirse de bunların yanı sıra devletler, farklı lokasyonlarda teknolojik yollarla hareketlilik üzerindeki kontrollerini arttırmaya çalışmaktadır. Böylece geçiş noktalarındaki gözetim süreçleri yoğunlaşmaktadır. Sınırlar da katı hatlardan ziyade geçişlerin yaşandığı bir sınır-bölgesi hâline gelmektedir. Bununla birlikte devletler, bir yandan da teknolojik yollarla fiziki sınırlardaki denetim kapasitelerini arttırıp güvenlik sağlamaya ve sınırlarını katılaştırmaya çalışmaktadır.⁷⁴² Bu da fiziki sınırların görünümünün değişimini

⁷⁴² Bu hususta bkz. Anssi Paasi, "Bounded Spaces in a 'Borderless World': Border Studies, Power and the Anatomy of Territory", *Journal of Power*, Vol. 2, No. 2, 2009, ss. 223-225. Chris Rumford, "Theorizing Borders", *European Journal of Social Theory*, Vol. 9, No. 2, 2006, ss. 155-157. Küreselleşme ile neoliberal uygulamaların sınır ve güvenlikle ilgili sonuçları hakkında bir değerlendirme için ayrıca bkz. Wood, op.cit., passim.

beraberinde getirmektedir. Otwin Marenin'in de belirttiği üzere "*geçiş noktalarındaki fiziki duvarlarının yerini teknolojik bariyerler, veri tabanları, kara ve deniz mekânlarındaki gözetleme yapıları ve sınır muhafızları almıştır.*"⁷⁴³ Bu bakımdan denetim ve gözetim süreçleri daha da yoğunlaşmıştır. Denetim, birçok lokasyonda ve çeşitli birimler arasında yapılmaktadır. Teknolojik yollarla mekânların korunması ve kişilerle ilgili bilgilerin hem kamusal hem de kamusal-olmayan birimler arasında paylaşılması, kimin içeride kimin dışarıda olduğunun fiziki hatlarının çizilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.⁷⁴⁴

Yukarıda belirtilen durum çerçevesinde değerlendirildiğinde teknolojik unsurlara artan oranda yer verilmesinin sınır denetim sürecini karmaşıklaştırdığı ileri sürülebilir. Sınır kontrolü ve hareketliliklerin düzenlenmesi, yalnızca AB'nin fiziki sınırlarında ve geçiş noktalarında gerçekleşmemektedir; bunun yanı sıra AB üyesi devletlerin bürokratik sistemlerine artan oranda dâhil olan pratikler ve prosedürlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede sınır kontrolü ve yönetimi gözlem, kayıt tutma ve bilgi paylaşımı süreçleri üzerinde temellenmiş bir işleve ve görevlerin dağılımına dönüşmüştür.⁷⁴⁵ Teknoloji, Dennis Broeders'ın da belirttiği üzere sınırın doğasını ve yerini belirleyen bir faktör hâline gelmiştir.⁷⁴⁶ Gözetim unsurunun fiziki sınırlar dışında başka yerlerde yapılması ve sınırlardan geçtikten sonra da devam etmesi hem sınır yerlerinin artmasını hem de gözetimin bir devamlılık şeklinde yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bu husus önemlidir. Birliğin tamamen merkezileşmiş ve ortak bir hareketlilik ve göç politikası yoktur. Birlik teritoryasına girmek isteyen ÜDV'lere Schengen düzenlemeleri çerçevesinde izin verilmesi, hâlâ üye devletlerin kararlarına bağlıdır. Schengen alanına dâhil olan devletler, kamusal güvenlik vb. sebeplerle bu geçişler üzerinde söz sahibi olabilmektedir. Bu bakımdan da AB, hareketliliklerin sınırlarda durdurulmasının yanı sıra teritoryası boyunca izlenmesi yoluyla da hareketlilikler üzerindeki kontrolünü arttırmaktadır. Ortak bir göç politikasının olmaması ve üye devletlerin Schengen alanı

⁷⁴³ Marenin, op.cit., s. 48.

⁷⁴⁴ Broeders, op.cit., s. 46.

⁷⁴⁵ Dijstelbloem, Broeders, op.cit., s. 24.

⁷⁴⁶ Broeders, op.cit., s. 40.

içerisindeki konumları, Birliğin geçişler üzerinde tam ve etkin bir kontrol kurmasını engellemektedir.⁷⁴⁷

AB teritoryası içerisinde çeşitli lokasyonlarda hareketliliğin ve dolaşımın teknoloji yoluyla düzenlenmesi ve yönetilmesi, güvenli ve friksiyonsuz hareketlilik mekânsallığı yoluyla oluşturulmaya çalışılan AB mekânının ayırt ediciliğinin daha belirgin olmasını beraberinde getirmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse söz konusu uygulamalar, AB mekânının görünürlüğü arttırmaktadır. Şöyle ki Huub Dijstelbloem vd.nin de belirttiği üzere sınırların denetiminde teknoloji kullanımı, insanların pozisyonu üzerinde *doğrudan ve anlık (immediate)* bir etki ortaya çıkarmaktadır zira (öncelikli olarak bir devlete olmak üzere) kişilerin bir yapı ve mekân içerisine dâhil olması, dışarıda kalması ve vatandaş ya da yabancı olarak kategorilere ayrılmasına sebep olmaktadır.⁷⁴⁸ Bu kontrol, mekânsal bir bağlamda anlam kazanmaktadır. Mekâna giriş yapmak isteyen kişiler, pratikte söz konusu denetim süreçleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Etkileşimler, farklı mekânsallıklar bağlamında gerçekleşmektedir. Böylece mekânsal ayrımlar belirgin hâle gelmektedir.

Sınırlar, temelde farklı coğrafi alanları birbirinden ayıran ve farklılıkları işaretleyen hatlardır. Bu bakımdan da mekân üzerindeki kontrolün teritoryal bir niteliğe sahip olduğunu gösteren en yalın araçlardan biridir. İster primitif düzeyde ister kompleks düzeyde olsun sınırlar, mekânsal geçişkenlikleri düzenlemektedir. İnsanların bir sınırdan geçerek başka bir mekâna girmeleri eylemi, üzerinde teritoryal kontrol kurulmaya çalışılan ve ayrıştırılmış bir mekâna geldiklerini simgelemektedir ki esasında böyle bir yapıda içerinin hangi özellikleri barındırdığı da önemsizleşmektedir. Bu noktada önemli olan unsur, farklı bir teritoryal mekânsallığın sınır yoluyla işaret edilmesidir. Bu bakımdan da sınırlar, mekânsallık üzerinden etkileşimleri yönlendirmektedir. Kişiler, o teritoryal alana geçerli yollardan girmek için belli bir takım koşulları yerine getirmeleri gerektiğini bilirler. Bu çerçevede AB teritoryasına girmek isteyen ÜDV'lerin teritoryaya girmek ve teritorya içerisinde serbest dolaşımda bulunmak için belli bir takım kurallara bağlı olması ve bu sürecin teknoloji yoluyla yönetilmesi, fiziki sınırların yanı sıra farklı

⁷⁴⁷ Serhat Karakaylı ve Enrica Rigo'ya göre hareketliliklerin gözetimi, Avrupa mekânının varoluşsal niteliklerinden biridir. Şayet bir Avrupa mekânı olacaksa ancak hareketlilikler gerçekleştiği müddetçe var olabilir. Zira AB, yasa-dışı hareketlilikleri sınırlar-ötesinde engelleme kapasitesine sahip değildir. Karakaylı, Rigo, op.cit., passim.

⁷⁴⁸ Dijstelbloem et al., op.cit., s. 5.

araçlar yoluyla AB mekânının teritoryal bir nitelik olarak daha görünür hâle gelmesi şeklinde bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Trauttmansdorff'un da belirttiği üzere dijital teknolojiler, sınırların yönetimi ve geçişkenliklerin düzenlenmesine yönelik yalın araçlar olarak anlaşılmalıdır; bundan ziyade belli bağlamlar ve networkler içerisinde geliştirilen, şekillendirilen ve etkinleştirilen unsurlardır.⁷⁴⁹ Bu bakımdan AB içerisinde hareketliliğin düzenlenmesi ve istenmeyen hareketliliklerin sınırlarda kısıtlanmasına yönelik teknolojik ve diğer uygulamalar, oluşturulmak istenen güvenli ve hareketli mekânsallık bağlamında anlam kazanmaktadır. Bu teknolojiler, Birlik teritoryasının farklı bir mekânsal karaktere sahip olduğunu göstermekte, kısacası AB teritoryasını mekânsal olarak katılaştırmaktadır.

2.2.4. Bütünleşik Sınır Yönetiminin Dış Unsuru

Daha önce de belirtildiği üzere BSY, dört aşamalı bir kontrol modelinden oluşmaktadır. BSY kapsamında gerçekleştirilen girişimlerin başında geri kabul ve hareketlilik anlaşmaları gelmektedir. Her iki düzenleme de hareketliliğin düzenlenmesine yönelik AB girişimleridir. Temel olarak uluslararası hukukta geri kabul anlaşması, bir devletin kendi vatandaşlarının iadesini işaret eden bir düzenleme şeklidir. Bununla birlikte geri kabul anlaşmaları, bazı durumlarda devlet teritoryası üzerinden geçiş yapan ÜDV'lerin taraf devlete iadesini de içermektedir.⁷⁵⁰ Bu bakımdan bu anlaşmalarda yer alan geri kabul hükmü, birincil olarak devletlerin kendi vatandaşlarını, ikincil olarak ise üçüncü devlet ve vatansızların kabulünü içermektedir.⁷⁵¹

Geri kabul anlaşmaları düzensiz göçe karşı mücadele etmede önemli girişimlerdir.⁷⁵² Birlik içerisinde geri kabul anlaşmaları, Amsterdam Andlaşması'yla yasal zemine kavuşmuştur.⁷⁵³ Amsterdam Andlaşması'yla AB, doğrudan üçüncü devletlerle geri kabul anlaşmaları imzalama yetkisine sahip olmuş ve bu anlaşmalar yalnızca vatandaşların kabulünü değil, ilgili devletin teritoryasından geçiş yapan diğer

⁷⁴⁹ Trauttmansdorff, op.cit., s. 111.

⁷⁵⁰ Bu hususta bir değerlendirme için bkz. Kerem Batır, "Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye ile AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 15, S. 30, 2017, ss. 586-588.

⁷⁵¹ Ibid., s. 589.

⁷⁵² Pawlak, Kurowska, op.cit., s. 138.

⁷⁵³ Amsterdam Andlaşması öncesinde bu nitelikte anlaşmalar, Birlik üyesi devletlerin gerçekleştirdiği ikili girişimler yoluyla düzenlenmekteydi. Bkz. Batır, op.cit., ss. 588-593.

devletlerin vatandaşlarını da kapsamıştır. Lizbon Andlaşması'yla ise bu yapıya daha güçlü bir zemin kazandırılmıştır. Bu şekilde Birlik ile üye devletler arasındaki yetki karmaşasının önüne geçilmiştir.⁷⁵⁴

AB, geri kabul anlaşmalarının yanı sıra üçüncü devletlerle hareketlilik anlaşmaları yapmaktadır. Bu anlaşmalar, geri kabul anlaşmalarıyla birlikte devam ettirilen bir süreçtir. Geri kabul anlaşmalarını daha makul kılmak amacıyla Birlik, üçüncü devletlere vize muafiyeti ve yasa-dışı göçü engelleme konusunda yardım gibi araçları kullanmaktadır. Bunun yanı sıra bazı üçüncü devletlerle geri kabul anlaşmaları dışında da hareketlilik anlaşmaları gerçekleştirilebilmektedir. Hareketlilik anlaşmaları, AB'nin göç ve hareketliliklere karşı geliştirdiği⁷⁵⁵ küresel nitelikte bir davranıştır. AB ile ÜDV'ler arasında hareketliliğin yasal bir çerçeveye oturtulması ve üçüncü devletlerle ortaklık çerçevesinde hareketliliğin Birlik kontrolü altında gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte hareketlilik anlaşmaları, yalnızca güvenlik açısından ele alınmamaktadır. AB'nin göç hareketlerine yönelik kontrolünün daha dengeli ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesi, hareketlilik anlaşmalarının temel amaçlarından biridir. Bu yaklaşım içerisinde üçüncü devletler, istenmeyen hareketlilik akımlarının kontrol edilmesine yönelik olarak etkin bir işbirlikçi olarak görülmüştür. Bu bakımdan hareketlilik anlaşmaları, BSY'nin dış boyutunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır.⁷⁵⁶

Hem geri kabul hem de hareketlilik anlaşmaları AB'nin sınır yönetimi ve hareketliliğin düzenlenmesine yönelik olarak yetki alanının Birlik teritoryası ötesine uzanmasını göstermesi açısından önemli girişimlerdir. Her iki girişim de AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenli hareketlilik mekânsallığının bir etkileşim aracı olarak işlevsel hâle getirildiğini göstermektedir: Etkileşimler, teritoryal bir kontrol iddiası bağlamında gerçekleşmektedir. Açıktır ki bu durum, AB yönetimsel/siyasal örgütlenmesinin teritoryal bitim hatlarının ötesine uzanması noktasında içerisi-dışarı ayırımını her ne kadar muğlaklaştırmış görünse de etkileşimlerin farklı mekânsallıklar üzerinden işlediğini de göstermektedir. Üçüncü devletler ve onların vatandaşları, AB üyesi olmadan ve Birlik vatandaşlığı elde etmeden bazı hak ve ayrıcalıklarından

⁷⁵⁴ Ibid., s. 594.

⁷⁵⁵ Global Approach to Migration and Mobility, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/global-approach-to-migration_en, (E.T. 19.6.2018).

⁷⁵⁶ Pawlak, Kurowska, op.cit., s. 139.

yararlanma imkânına sahip olmaktadır. Söz konusu etkileşim süreci, AB-merkezli olarak düzenlenmekte ve bu durum, ileriki başlıklarda detaylandırılacağı üzere hiyerarşik bir etkileşim sürecinin getirdiği mekânsal ayrımlar üzerinden gerçekleşmektedir.

BSY'nin dış unsurunun diğer bir boyutu ise Frontex'in üçüncü devletlerle gerçekleştirdiği işbirliği süreçleridir. Frontex, AB üyesi olmayan devletlerle bilgi değişimi, risk analizleri, eğitim, araştırma ve ortak operasyon gibi eylemleri koordine etmektedir.⁷⁵⁷ Frontex'in AB ötesine uzanan yetkileri, mekânsal ve teritoryal açıdan iki şekilde değerlendirilebilir. İlk olarak güvenli hareketli mekânsallık, AB sınırlarının ötesine uzanmakta ve bir etkileşim aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum, aslında yukarıda geri kabul ve hareketlilik anlaşmaları için belirtilen durumun, Frontex tarafından icrasını işaret eden bir gelişmedir. Nasıl ki AB, hareketliliğin düzenlenmesinde üçüncü devletlerle anlaşmalar gerçekleştiriyor ve bu anlaşmalar mekânsallık üzerinden bir etkileşim çerçevesi oluşturuyorsa Frontex de benzer nitelikteki bir etkiyi kendi yasal kapsamı çerçevesinde yerine getirmektedir. İkinci olarak Frontex'in operasyonel işbirliği yetkisinin üçüncü devletlere uzanması, AB ölçeğinde gerçekleştirilmektedir. Bu durumun AB'nin üçüncü devletlerin teritoryal yapılarına dâhil olmasını sağladığı ileri sürülebilir. Daha önce de belirtildiği üzere her ne kadar Frontex yasa-yapımı anlamında düzenleyici bir birim olmasa da başta Komisyon olmak üzere AB'nin diğer birimlerinin de sürece dâhil olmasını sağlamak ve söz konusu süreç, AB ölçeğinde operasyonel merkezleşme ortaya çıkarmaktadır. Benzer durum üçüncü devletlerle olan etkileşimler için de ileri sürülebilir. Zira Frontex'in artan yetkileri, AB'nin karar-alma süreçlerindeki kapasitesini arttırmaktadır.⁷⁵⁸ Bu etki, üye devletlerle gerçekleştirilen işbirliğine nazaran kısıtlıdır. Ancak AB, üye olmayan devletlerle sınırların yönetimi ve hareketliliğin kontrolü çerçevesinde etkileşim kurarak bu devletlerin idari sistemlerine dâhil olmaktadır.

Özetlemek gerekirse AB kapsamında dış sınırların yönetimi, ÖGAA'nın paylaştırılmış bir yetki alan olması sebebiyle üye devletler ile AB tarafından ortaklaşa gerçekleştirilmektedir. Bu yapı içerisinde Schengen alanı, asli mekânsallığı ve Birliğin sınırlandırılmasında ve çevresiyle ayrıştırılmasında ilk aşamayı temsil etmektedir. Birlik içerisinde oluşturulmaya çalışılan bu mekânsallık, üyelik süreci ve komşuluk politikası

⁷⁵⁷ Bu hususta bkz. Regulation (EU) 2016/1624..., ss. 44-47.

⁷⁵⁸ Bu hususta bkz. Vittoria Meissner, "The European Border and Coast Guard Agency Frontex Beyond Borders: The Effect of the Agency's External Dimension", *TARN Working Paper*, No. 16, 2017, ss. 11-14.

yoluyla Birlik sınırlarının ötesine taşınmaktadır. Üyelik süreci, Birlik sınır yönetimi modelinin üye aday devletlerde uygulanmasını sağlamakta ve üye aday devletler, yeni bir sınır rejimine sahip olmaktadır. Komşuluk politikası ise her ne kadar genişleme süreciyle birlikte AB coğrafyasında yeni ayırıcı hatların ve modern devlet benzeri bir içerisi-dışarısı ayırımının ortaya çıkmasını engellemeye yönelik olsa da farklılığın dışsallaştırılması yoluyla Birlik üyesi olmayan ve yakın zamanda da olması olası olmayan devletleri Birlik dışında bırakmaktadır. Tüm bu süreçler, AB'nin sınırlandırılması ve yeniden sınırlandırılmasındaki aşamaları göstermektedir. Bu üçlü yapı çerçevesinde AB, kendi asli mekânını korumaya ve diğer mekânlardan ayrıştırmaya yönelik olarak bir BSY geliştirmeye çalışmaktadır. AB siyasal ve coğrafi ölçeğinde sınırların yönetimine ilişkin olarak gerçekleştirilen düzenlemeler, daha çok üye devletlerin kendi aralarında ve Birlik kurumları ile üye devletler arasında bir network modeli oluşturmaya yöneliktir. Ancak AB, sınırların yönetimi konusundaki yetkisini güçlendirmektedir. Birlik, kendi siyasal ve coğrafi ölçeği kapsamında operasyonel merkezileşme yoluyla sınır yönetimi süreçlerinde daha etkin bir rol oynama imkânına sahip olmaktadır. Operasyonel merkezileşmenin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Birlik bünyesinde Frontex'in oluşturulmasıdır. Diğer bir boyut ise sınırların denetimi ve gözetiminde teknolojik unsurların artan oranda kullanımı ve bunların tek bir merkeze bağlanması konusundaki girişimlerdir. Bu girişimler, AB teritoryası boyunca istenmeyen hareketliliğin kontrol edilmesine ilişkin olarak Birliğin düzenleyici kapasitesini arttırmaktadır. İstenmeyen hareketliliğin kontrol edilmesi, güvenlikle sıkı sıkıya ilintilidir. Fakat tek başına güvenlik, AB sınır yönetiminin niteliğini açıklayamamaktadır. Hareketliliğin belli bir mekân içerisinde tanımlanması aynı zamanda onun düzenlenmesini de beraberinde getirdiğinden ve Birlik içerisinde sınırların kontrolünden ziyade sınırların yönetimi meselesine odaklanıldığından ötürü sınır yönetimi, yalnızca güvenlik açısından ele alınamaz. Söz konusu süreç, güvenliğin ötesinde Birlik mekânının kendisinin üretimini sağlayan bir düşünsel ve pratiğe sahiptir. Bu bakımdan dış sınır kurumsallığı, AB mekânının kurucu unsurlarından biridir. Ayrıca AB içerisinde oluşturulmak istenen bu sınır yönetimi modeli, yalnızca AB teritoryası boyunca gerçekleşmemekte, aynı zamanda üçüncü devletlere de uzanmaktadır. Bu şekilde Birliğin fiziki yetke alanı teritoryal-ötesi bir nitelik almaktadır.

3. SINIRLARIN KURUMSAL YAPISI VE COĞRAFİ MEKÂNSALLIĞI: MEKÂNIN AYRIŞTIRILMASI

AB dış sınır yönetimi, yeni bir mekânsallığın ortaya çıkışı ve ortaya çıkan bu mekânsallığın diğer mekânlardan sınırlar yoluyla ayrıştırılmasını bünyesinde barındırmaktadır. Bu süreç, üye devlet sınırlarının AB kapsamında yeni bir işlev ve ölçek bağlamında düzenlenmesi, daha istikrarlı bir sınır yapısı ile bütünleşik sınır yönetiminin oluşturulması ve Birlik teritoryasının bütün olarak daha korunaklı ve görünür olmasına yöneliktir. Bu çerçevede AB dış sınırları kurumsal nitelik almakta ve Birlik alt-sistemlerinden biri hâline gelmektedir. Peki, bu kurumsallığın işlevi ve mekânla olan ilişkisi nasıldır? AB dış sınırlarının kurumsal yapısı hangi işlevi görmektedir ve bu yapı mekânsal olarak hangi bağlama oturtulabilir? AB dış sınırlarının mekânla olan ilişkisi siyasal ve stratejik açıdan mekân üretimini nasıl etkilemektedir? Aşağıdaki başlıklarda bu sorulara yanıtlar verilmeye çalışılacaktır.

3.1. Birlik Dış Sınırlarının Kurumsallığı

AB dış sınır rejimi, en temel olarak hareketliliğin kontrolü ve düzenlenmesi yoluyla Birlik içerisinde oluşturulmaya çalışılan ve kamusal niteliğe sahip bir mekânsallığın korunmasına yönelik bir alt-sistem konumundadır. 1990 sonrası dönemde tek pazarın derinleşmesi ve sermaye ile kişilerin serbest dolaşımının AB içerisinde bir norm hâline gelmesi neticesinde, Birlik vatandaşlarının hareketliliği önündeki maliyetler azaltılmış ve eş zamanlı olarak ÜDV'lerin hareketlilikleri düzenlenmiştir. Ayrıca AB'nin eski Sovyet coğrafyasına doğru genişlemesi, dış sınırların Birlik çapında düzenlenmesini daha önemli bir mesele hâline getirmiştir. Birlik, başta göç akımları olmak üzere istenmeyen hareketlilikleri engellemeye yönelik olarak önlemler almıştır. Bu önlemler, Birliğin hem güvenliğinin hem de ekonomik refahının sağlanmasına ilişkindir.⁷⁵⁹

Hareketli suç unsurları ve yasa-dışı göçe karşı korunma, AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenli ve hareketli Birlik mekânı ile toplumsal düzeni tehdit eden unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Özellikle göç akımlarını engellemeye yönelik

⁷⁵⁹ Bu hususta yapılmış bir değerlendirme için bkz. Hélène Pellerin, "Migration and Border Controls in the EU: Economic and Security Factors", *Soft or Hard Borders? Managing the Divide in an Enlarged Europe*, ed. Joan DeBardebelen, Hampshire: Ashgate Publishing, 2005, ss. 105-122.

girişimler, AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan ve teritoryal niteliğe sahip toplumsal uyum yaklaşımı çerçevesinde anlamlı hâle gelmektedir. Şöyle ki bir önceki bölümde belirtildiği üzere AB içerisinde bölgelerarası farklılıkların giderildiği ve fırsatların optimal derecede dağıldığı bir toplumsal düzen oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu toplumsal düzen sosyal, ekonomik ve teritoryal bağlamda bir bütün olarak ele alınmaktadır. Açıkta ki suç unsurlarının ve göç akımlarının Birlik coğrafi ölçeğinde kontrol edilmesi ve düzenlenmesi, bu yapının korunmasına yönelik bir işleve sahiptir. Birlik kapsamındaki ortak sınırların teritoryal niteliğinin seyrelmesi ve Birlik vatandaşlığı çerçevesinde üye devlet vatandaşlarının diğer üye devletlerin teritoryalarında yaşamalarına yönelik yasal engellerin budanması ve maliyetlerin azaltılması, hareketliliklerin Birlik ölçeğinde gerçekleşebilmesinin önünü açmıştır. Birlik içerisinde bu imkânların sağlanması, bu yapı dışında kalan kişilerin hareketliliklerinin düzenlenmesiyle eş anlamlı olarak gerçekleşmiş ve bu yapılanma içerisinde dış sınır rejimi, istenmeyen hareketlilikler için bir filtre olarak kurumsallaşmıştır. Birlik, teritoryasına girmek ve içerideki refaktan yararlanmak isteyen kişiler üzerinde özerk ve nihai bir kontrol kurmak istemektedir. Göç akımları üzerinde kontrol kurma istediği, Birlik içerisindeki toplumsal uyumu korumaya yöneliktir.⁷⁶⁰ Bu bakımdan AB dış sınırları, ÖGAA kapsamında değerlendirilen güvenlik unsurlarından öte bir anlama sahiptir; Birlik ölçeğinde olan ancak ulusal ve diğer alt-coğrafi ölçekler üzerinde de etki eden bir toplumsallığı korumaya yöneliktir.

AB içerisinde oluşturulmak istenen bu yapının korunmasına ve dışarıdaki mekânlardan ayrıştırılmasına yönelik Birlik ölçeğinde gerçekleştirilen sınır yönetimi, AB dış sınırlarında hareketliliğin düzenlenmesi işlevselliği çerçevesinde kurumsallaşmaktadır. Birlik çerçevesinde oluşturulan birimler yoluyla operasyonel işbirliğinin sağlanması ve teknoloji yoluyla kişilerin hareketliliklerinin izlenmesi, Birlik mekânının istikrarını sağlamaya yönelik girişimlerdir. Bu yapı içerisinde Birlik sınırları, kurumsalmış bir yapı içerisinde, AB coğrafyası etrafında *koruyucu bir kalkan* oluşturmaktadır. Açıkta ki böyle bir yapının mekânsal süreçler referans alınarak, yani mekânda gerçekleşen bir eylem olan ve mekânsal sonuçlar doğuran hareketlilikler üzerinden kontrol edilmesi ve coğrafi sınır çekilerek diğer mekânlardan ayrıştırılması,

⁷⁶⁰ Roos Pijpers, Henk van Houtum, “Towards a Gated Community”, *Eurozine*, <https://www.eurozine.com/towards-a-gated-community/?pdf>, 2005, s. 2, (E.T. 1.7.2018).

başlı başına teritoryal bir eylemdir. Belli bir coğrafi alan içerisinde oluşturulmaya çalışılan, toplumsal ve mekânsal niteliği olan bir yapının korunması, belli bir gruba tahsisi ve diğerlerinin kontrol edilmesi, teritoryal bir girişimdir. Nasıl ki tüm beşeri nitelikteki örgütlenmeler kendi mekânsal düzenlerinin istikrarını korumak ve diğer mekânlardan ayırmak amacıyla denetim mekanizmaları oluşturuyorsa AB de bir dış sınır rejimi oluşturarak kendi mekânını tehdit olarak gördüğü unsurlara karşı korumaktadır; böylece teritoryasının kurumsallığını güçlendirmektedir.

3.2. Sınırların Fiziki Mekânla İlişkisi

AB dış sınırlarının mekânsal etkisi, üye devletlerin mekânlarıyla kesişirken aynı zamanda onların ötesine de uzanmaktadır. Bu bakımdan da sınır yönetiminin fiziki mekânla ilişkisi ya da topografyası, jeopolitik ve jeostratejik açıdan mekân üretimine etkide bulunmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB dış sınırlarının fiziki mekân üzerindeki konumu, ortaya çıkan Birlik mekânının siyasal ayrılmışlığını ve korunaklılığını belirlemektedir. Açıktır ki Birlik dış sınırlarının mekân üzerinde örgütlenmesi ve bu durumun mekânsal etkileri çok farklı topografyalar ve metaforlar bağlamında ele alınabilir ve bunların her biri yeter ölçüde görgül kanıtlar sağlayabilir. Nitekim Filippo Celata ve Raffaella Coletti, AB sınırlarının tek bir topografya ve metafor bağlamında ele alınamayacağını ileri sürerler.⁷⁶¹ Bu bakımdan bu bölümde Birlik dış sınırlarının fiziki mekânla ilişkisi açısından konumunu ele alırken farklı önermelerden istifade edilecektir. Zira Birlik dış sınırlarının mekânsal topografyası, birbiriyle örtüşen ve çatışan unsurları bünyesinde barındırmaktadır.

3.2.1. Sınır İşlevinin Farklı Lokasyonlarda Gerçekleşmesi ve Birbirine Bağlanması

Daha önce de belirtildiği üzere AB içerisinde sınır kontrolleri farklı lokasyonlarda yapılmaktadır. Ulaşım imkânlarının gelişmesiyle birlikte sınır-ötesi hareketlilikler, ağırlıklı olarak hava alanı ve limanlar gibi lokasyonlar üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra teknolojinin sınırların denetiminde kullanılması ve bu denetim sürecine kamusal birimlerin yanı sıra özel sektör girişimlerinin de dâhil

⁷⁶¹ Filippo Celata, Raffaella Coletti, “Cross-Border Cooperation Along the EU’s External Frontiers”, *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*, ed. Filippo Celata, Raffaella Coletti, Cham: Springer International Publishing, 2015, s. 133.

olmasıyla birlikte, sınırlardaki denetim ve gözetim işlemi, yönetsel/siyasal örgütlenmelerin tekelinde olmaktan çıkmıştır. Şöyle ki sınır denetiminde teknolojinin artan oranda yer alması, özel güvenlik endüstrisinin sürece daha fazla dâhil olmasını beraberinde getirmiştir. Sınırların denetimine ilişkin politika önerileri, özel firmalar tarafından desteklenmeye başlanmış ve bilgi teknolojileri endüstrisi, sınırların yönetiminde önemli bir partner hâline gelmiştir.⁷⁶² Güvenlik sektörünün BSY kapsamında sürece dâhil olması, olağan olarak asker, polis, istihbarat ve sınır koruma birimleri arasında gerçekleştirilen işbirliği süreçlerine yerel ve ulus-ötesi güvenlik firmalarının da dâhil olmasını beraberinde getirmiştir. Bu şekilde sınır koruma süreçlerini daha kapsamlı bir yönetim modeli hâline getirmek amaçlanmaktadır.⁷⁶³ Her ne kadar özel güvenlik firmalarının Birlik kapsamında eylemde bulunmasının önünde üye devletlerin bu firmalara yönelik kuşku yaklaşımı, yasal uyumlaştırma ve AB içerisinde bu alanda etkin bir yasal düzenleme olmaması gibi sorunlar olsa da⁷⁶⁴ teknolojik yeniliklerin gerçekleştirilmesine ve etkin kullanımına yönelik olarak güvenlik uzmanları artan oranda süreçlere dâhil olmaktadır. Ayrıca finans kuruluşları da güvenlik sektörünün finansmanına ilişkin uzmanlaşmaya başlamıştır.⁷⁶⁵

Yukarıda belirtilen durum dikkate alındığında, AB dış sınırlarının daha az mekânsal hâle geldiği ileri sürülebilir. Burada daha az mekânsal olmaktan kasıt, sınırların belli bir coğrafi alan üzerinde işaretlenmiş düz bir hat olmaktan ziyade çeşitli lokasyonlar arasında dağılmış bir yapıya dönüşmesidir. Geleneksel olarak sınır kontrolü, fiziki sınırlarda yoğunlaşan ve kamusal birimler tarafından gerçekleştirilen bir eylemdir. Ancak sınır kontrolü, artık yalnızca fiziki sınırlarda gerçekleştirilen bir eylem değildir; teritoryanın bütününe yayılmış ve çeşitli birimler tarafından gerçekleştirilen eylemler bütününe dönüşmüştür. Sınır yönetimi, farklı birimler arasında yayılmış (diffuse) ve adem-i merkezi (decentered) hâle gelmiştir. Aslında bu durum, sınırların teritoryal bağlantılardan ayrıştırılması (deterritorialization) durumunu temsil etmektedir. Bu yapı içerisinde sınırlar, sabit bir teritoryal hattan ziyade eylemselliği işaret etmektedir. Artık sınırlar,

⁷⁶² Dijstelbloem, Broeders, loc.cit.

⁷⁶³ Marenin, op.cit., s. 18.

⁷⁶⁴ Bu hususta bkz. Alezini Loxa, Danae Siagkou, "Private Security Companies in the EU", *LSEU*, Vol. 3, 2016, ss. 7-26.

⁷⁶⁵ Bu hususta bkz. Martin Lemberg-Pedersen, "Private Security Companies and the European Borderscapes", *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*, ed. Thomas Gammeltoft-Hansen, Ninna Nyberg Sørensen, New York: Routledge Press, 2012, ss. 152-172.

mekânı kuşatan (enclosure) ve o mekânının dış zarını (skin) oluşturan coğrafi niteliklerinden uzaklaşmaktadır. Öyle ki bu yapı içerisinde farklı lokasyonlar ve birimler, sınır yönetimini gerçekleştirmeye yönelik olarak bir network sistemi kapsamında bir araya gelmektedir. Sınır yönetimi de bu yapının çıktısına dönüşmektedir. Örneğin AB bünyesinde hava alanı gibi yeni geçiş hatlarının kullanılmasıyla birlikte bu geçiş hatları, Schengen alanı içerisinde yeniden düzenlenmiş ve hava alanları, içerisi-dışarıyı ayırımının yapıldığı lokasyonlardan biri hâline gelmiştir. Bu bakımdan da üye devletlerin ve Birliğin dış sınırları, artan oranda kendi coğrafi alanları içerisinde konumlanmaya başlamıştır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse özellikle hava yolunun artan kullanımıyla birlikte, bir siyasal/yönetimsel örgütlenmenin teritoryal sınırları ile hava yolu networklerinin olduğu sınır kontrol lokasyonları arasında farklılaşma ortaya çıkmıştır. Artık sınır kontrollerinin yapıldığı yerler ile fiziki sınırlar örtüşmemektedir. Bu bakımdan hava alanlarında artan kontrol, esasında mekânın yeniden teritoryalleşmesinin göstergelerinden biridir.⁷⁶⁶ Böylece tüm AB teritoryası, bir sınır-mekânı (borderspace) hâline gelmektedir. Sınır yönetimi, AB'nin hem teritoryası boyunca hem de sınırları ötesindeki devletlerin teritoryalarında gerçekleşmektedir. Bu bakımdan sınırlar ve sınırların şekillendirdiği mekânsallık, geleneksel sınırların ortaya çıkardığı içerisi-dışarıyı ayırımından ziyade sınırların her iki yanında uygulanan jeostratejileri birbirine bağlar nitelikte bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.⁷⁶⁷

Açıktır ki AB içerisinde sınırların kontrolü ve yönetimi, farklı lokasyonlar içerisinde gerçekleşen ve farklı birimlerin katıldığı bir süreçtir. Birlik sınır yönetiminin üzerine oturduğu sistem de zaten başta üye devletlerin yetkili birimleri arasında olmak üzere sivil toplumun da yer aldığı bir network yapısı kurmaktadır. Bu yapı içerisine yalnızca üye devletler değil, AB üyesi olmayan devletler de dâhil edilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte her ne kadar sınır yönetimi farklı birimler ve lokasyonlar arasında dağılmış bir yapı gösterse de bu durum, sınırların fiziki konumunun önemini azaldığı şeklinde yorumlanamaz. Nitekim Ceuta ve Melilla'da İspanya tarafından inşa edilen ve AB'nin finansal destek verdiği duvar, fiziki sınırların önemini göstermektedir. AB dış sınırlarında ortaya çıkabilecek herhangi bir olumsuz durum karşısında bilgi

⁷⁶⁶ William Walters, "The Frontiers of the European Union: A Geostrategic Perspective", *Geopolitics*, Vol. 9, No. 3, 2004, ss. 678-683.

⁷⁶⁷ Browning, Joenniemi, "Geostrategies of the...", s. 527.

edinme ve karşı-eylemde bulunma kapasitesini güçlendirmeye yönelik bir birim olarak oluşturulan Eurosur'un kuruluşunu düzenleyen yasada ise “*dış sınırların ötesindeki coğrafi alan*”⁷⁶⁸ olarak tanımlanan *geçiş-öncesi alanlarda (pre-frontier)* istihbarat faaliyetlerinin yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁶⁹ Benzer şekilde Schengen Kataloğu’nda da trenlerin daimi ve düzenli olarak sınır kontrol noktalarında denetlenmesi ve gözetilmesi gerektiği tavsiye edilmekle birlikte, en iyi uygulamanın, komşu üçüncü devletlerle işbirliği içerisinde, geçiş-öncesi alanlarda yapılması yoluyla gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir.⁷⁷⁰ Bu bakımdan fiziki sınırlarda kontrol hâlâ önemli bir husustur ve AB, bu yaklaşım çerçevesinde operasyonlar düzenlemektedir.⁷⁷¹

Görüldüğü üzere sınır kontrolleri, Birlik teritoryası boyunca ve ötesinde gerçekleşmekte ve ilgili sürece kamusal niteliğe sahip aktörlerin yanı sıra özel girişim de dâhil olmaktadır. AB siyasal ve coğrafi ölçeği, farklı düzeyler arasında bölünmüşlük gösteren bu yapıyı birbirine bağlayan bir network işlevi görmektedir ve çeşitli düzeyler, Birlik teritoryal sınırlandırılmışlığı içerisinde bir araya gelmektedir. Bu bakımdan sınır kontrolleri hem teritoryal hem de işlevsel açıdan farklı birimler ve düzeylerden oluşsa da nihai olarak Birlik mekânsallığı içerisinde bir araya gelmekte ve bağlamsallaşmaktadır: Networkler, AB mekânsallığı ve teritoryal sınırlandırılmışlığı referans alınarak ihdas edilmektedir. Ayrıca her ne kadar sınır denetimleri farklı lokasyonlarda yapılsa da AB, çeşitli birimler arasındaki işbirliğini Frontex ve teknolojik yapılanmalar üzerinden operasyonel merkezileşme yoluyla düzenlemektedir. Bu durum, sınır denetiminin AB coğrafi ve siyasal ölçeğine bağlanmasını beraberinde getirmektedir.

3.2.2. Sınırların Yayılmacı Etkisi

Sınır düzenlemeleri, fiziki sınırların ötesinde etkide bulunma eğilimindedir.⁷⁷² Bu durum, AB için de geçerlidir. Üye devletler, Birlik siyasal ve coğrafi ölçeğinde ortaya çıkan politika süreçlerine adaptasyon yoluyla kendi teritoryal yapılarını ve mekânlarını dönüştürmektedir. Bu yapı içerisinde Birliğin fiziki yetke alanı, üye devletlerin

⁷⁶⁸ Regulation (EU) No 1052/2013..., s. 14.

⁷⁶⁹ Ibid., s. 15.

⁷⁷⁰ *EU Schengen Catalogue...*, s. 67.

⁷⁷¹ Nitekim Frontex’in HERA operasyonları böyle bir rasyonaliteye sahiptir. Vaughan-Williams, *Border Politics...*, ss. 27-28.

⁷⁷² Pellerin, “Borders, Migration and...”, s. 59.

teritoryalarıyla kesişir niteliktedir. Bunun yanı sıra Birlik üyelik süreci, komşuluk politikası ve sınır-ötesi işbirliği yoluyla sınırlarının ötesinde dönüştürücü bir etki ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu durum, AB'nin dış sınırları açısından, özellikle genişleme süreci de dikkate alındığında, iki şekilde yorumlanabilir.

Öncelikli olarak genişleme (ya da daralma), AB sınırlarının ve etkileşim süreçlerinin değişmesini beraberinde getirmektedir. Her bir genişlemeyle birlikte AB'nin dış sınırlarındaki muhatapları farklılaşmakta ve yeni politika unsurları ortaya çıkmaktadır. Bu durum, AB coğrafi kütesinin değişir nitelikte olması bakımından, yeni siyasal gündemlerin ve politikaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir ki bunun en önemli göstergesi, Orta ve Doğu Avrupa genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan komşuluk politikasıdır. Bu husus, özellikle AB'nin dış sınırlarına ilişkin güvenlik gündeminin belirlenmesi açısından önemlidir. Nitekim Walters, Soğuk Savaş sonrası dönemde AB içerisinde ortaya çıkan tehdit algılamalarının bir sonucu olarak Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin kendilerini bir nevi tampon bölge konumunda bulduklarını ileri sürer. Walters'a göre AB devletleri, düşman ordular tarafından işgal edilme tehlikesiyle karşı karşıya değildir; terör, insan ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi kriminal suç unsurları ve yasa-dışı göç akımları gibi hareketlilikler, tehdit unsurları olarak görülmektedir. Orta ve Doğu Avrupa devletleri, genel olarak küreselleşmenin, özellikle olarak ise SSCB'nin dağılmasının ortaya çıkardığı istikrarsız ve çalkantılı ortam içerisinde AB'nin kendisini korumasına yönelik bir coğrafi alan konumuna gelmiştir. Bu çerçevede Birlik, geri kabul anlaşmaları ve güvenli üçüncü devlet gibi argümanlara dayanan bir önlemler dizisi oluşturmuştur. Bu önlemlerin temel amacı da AB teritoryasına sınırların ötesinde bir koruma sağlamaktır. Walters'a göre bu yapı, devletlerin (ve halkların) katı ve kesin hatlarla ayrılmadığı, modern-öncesi yönetsel/siyasal örgütlenmelerde görülen sınır-boyu hatlarını andırmaktadır. Bu bölgeler, bir geçiş-bölgesi veyahut ara-bölge (interzone) gibidir ve herhangi bir yönetsel/siyasal örgütlenme modeli, bu bölgeler üzerinde nihai kontrol sahibi değildir. Bu bakımdan bu alanlar üzerinden içerisi-dışarıyı ayırmasını yapmak güçtür. Tampon bölgeye benzeyen sınır-boyu hatları, güvenlik sorunlarının algılanışına yönelik olarak belirlenmektedir ve bu bakımdan akışkan ve değişken bir yapı göstermektedir.⁷⁷³ Walters,

⁷⁷³ Walters, op.cit, ss. 683-686.

sınır-boyu hattının kendisinin dinamik bir süreç olduğunu belirtir. Bu bakımdan 2004 genişlemesi öncesi Orta ve Doğu Avrupa güvenlik açısından bir tampon bölge olarak algılanmaktayken genişlemeyle birlikte bu devletler artık içeridedir ve yeni tampon bölge daha doğuya kaymıştır.⁷⁷⁴

İkinci olarak AB'nin oluşturduğu etki alanının Birlik teritoryasının ötesine uzanması sebebiyle çevresindeki birimleri dönüştürebilme kapasitesine sahip olması, aslında onun sınırlarının da kaçınılmaz olarak dışarıya doğru yayılmacı bir etkiye sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan AB dış sınırları, Walters'ın kavramsallaştırması temelinde belirtirsek kolonyal bir niteliğe sahiptir. Şöyle ki kolonyal sınırlar, aslında AB'yi anlamaya yönelik olarak imparatorluk metaforları bağlamında yapılmış olan çalışmalara dayanmaktadır. Bu çerçevede hızlı genişleme süreciyle birlikte AB (ve ayrıca NATO), geleneksel imparatorluklara benzer bir yapıya dönüşmüştür. Bu yapı içerisinde hem merkez ile çevre hem de üye devletler ile üye olmayan devletler arasındaki ayrım önemli hâle gelmiştir. Bu durum, özellikle AB'nin doğu genişlemesiyle birlikte daha da belirginleşmiştir. Aslında kolonyal sınırlar da dinamik mekânlardır ve farklı güçler arasında bir karşılaşma noktası, yani bir etkileşim hattıdır. Bu etkileşim süreci, işbirliği ortaya çıkarabileceği gibi çatışmaya da sebep olabilir. Devlet sınırlarının aksine kolonyal sınırlar daha az sabit yapıdadır; hareketli ve değişken olmaları onların karakteristiklerinin bir parçasıdır. Bu sınırlar, yeni alanları imparatorluğa katma eğilimi içerisindedir; yani yayılma eğilimi gösterirler. Zira kolonyal sınırlar ya da sınır-boyları, güç asimetrisini bünyesinde barındırırlar ve genişleyen güç, neyin uygun ve adil olduğuna karar verme kapasitesine sahiptir.⁷⁷⁵ Bu bakımdan dışarısının dönüşümü, içerisinin tercihlerine göre belirlenir ve dışarısı tedricen uyumlaştırılır.⁷⁷⁶

AB'nin dış sınırları ötesinde etki ortaya çıkarması, sıklıkla imparatorluk modeliyle özdeşleştirilmektedir.⁷⁷⁷ Bu önermenin temelinde, AB'nin kendi coğrafi alanı dışındaki birimlerle sınır-ötesi işbirliğine gitmesi ve dış sınırlarının, modern devletlerden farklı olarak, Birliğin fiziki yetke alanının coğrafi bitim noktalarıyla örtüşmediği ve bu

⁷⁷⁴ Browning, Joenniemi, loc.cit.

⁷⁷⁵ Walters, op.cit, ss. 686-691.

⁷⁷⁶ Browning, Joenniemi, op.cit., s. 529.

⁷⁷⁷ Örneğin Dimitrovova, komşuluk politikasının yayılmacı bir sınırlandırma eylemi olarak ele alınabileceğini belirtir. Bohdana Dimitrovova, "Imperial Re-Bordering of Europe: The Case of the European Neighbourhood Policy", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 25, No. 2, 2012, ss. 249-267.

bakımdan da mekânsal ayrımın belirsiz bir yapı gösterdiği iddiası bulunmaktadır. Ayrıca Birlik sınırlarının ötesindeki coğrafi alanlar, farklı merkezler arasında bir etki mücadelesi hâline dönüşmektedir ki bunun en önemli örneklerinden biri, Belarus ve Ukrayna'nın Rusya ve AB arasındaki süreçlerdeki konumlarıdır. Gerçekten de AB'nin bir etki merkezi olarak dünya coğrafyası içerisinde konumlanması, sınırlarının ötesinde etki ortaya çıkarmasını beraberinde getirmektedir. Ancak bu noktada şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: AB dış sınırları, belli bir mekânsal yapıyı korumak ve diğer mekânlardan ayırmaya yönelik bir rasyonaliteye sahiptir. Mekânsal ayrım, istikrarlı ve daimi niteliktedir ve AB-merkezli süreçler bağlamında yürütülmektedir. Birlik içerisindeki mekânın korunması ve diğer mekânlardan ayrıştırılması, birincil olarak üye devletler ile Birlik arasında gerçekleştirilen işbirliği süreçlerine dayanmaktadır.

3.2.3. Sınırların Hiyerarşik Yapıda Mekân Ayırıcı İşlevi

AB içerisinde güvenliğin sağlanmasına yönelik bir alt-sistem olan dış sınırlar, içerideki mekân ile dışarıdaki mekânları birbirinden ayıran hatları işaret etmektedir. Şöyle ki sınırların temel işlevlerinden biri mekânsal ayrımı gösteren hatlar olmasıdır: İster bir yönetsel/siyasal örgütlenme ister beşeri hayatın farklı bir ölçeğinde olsun sınırlar, mekânsal ayrıma işaret eden ve etkileşimlerin bu ayrım üzerinden işleyeceği mesajını taşıyan hatlardır. Herhangi bir mekân üzerinde oluşturulan sınırlar, o mekânın bitim hatlarını da göstermekte ve bitim hatlarının ötesinde başka mekânlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede AB kapsamında oluşturulan ve kurumsal bir nitelik gösteren dış sınırlar, kaçınılmaz olarak dışarıdaki mekânların AB mekânından farklılaşmış olduğu mesajını taşıyan hatlardır. Walters'ın kavramsallaştırması temelinde ifade etmek gerekirse AB dış sınırları, bir yönüyle sınır-hatlarına benzemektedir. Sınır-hatları, coğrafi olarak kenar (edge), şerit (fringe) ya da limit gibidir. Aslında sınır-hatları ile kolonyal sınırlar arasında benzerlikler vardır. Sınır-hatları da tıpkı kolonyal sınırlar gibi bir güç merkezi ile dışarıdakiler arasındaki ayrımı işaret etmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse kolonyal sınırlar gibi sınır-hatları da içerisi ile dışarı arasında hiyerarşik bir ilişki türünü kurumsallaştırmaktadır ve etkileşimler, asimetrik bir düzlemde işlemektedir. Bu ayrım, Roma İmparatorluğu'ndaki gibi imparatorluk ve barbarlar arasında olabileceği

gibi metaforik olarak düzen (cosmos) ve kargaşa (chaos) arasında⁷⁷⁸ da olabilir. Ancak kolonyal sınırlar, dışarıyı içeriye katma eğiliminde olurken sınır-hatları genişlemeye bir hat çekmeye çalışırlar ve var olan yapının pekişmesini sağlarlar. Bu şekilde (imparatorluk etrafında) istikrarlı ve güvenli bir kuşak (zone) kurulur. Sınır-hatları da tıpkı kolonyal sınırlar gibi coğrafi olarak kesin olmayan belirsiz bir karaktere sahiptir ve değişken olabilir. Fakat kolonyal sınırlara nazaran sınır-hatları daha kalıcıdır (permanent) ve yayılma eğilimi gösteren kolonyal sınırlardan farklı olarak hat-çekme üzerine kurulu bir sistemdir. Bununla birlikte düzeni ifade eden içerisi ile dışarı (ya da düzenin olmadığı mekân) arasındaki hat değişkendir ve devinim halindedir.⁷⁷⁹

Walters, AB çerçevesinde özellikle güvenlik açısından sınır-hatlarına benzer bir yapının olduğunu ileri sürer. O'na göre AB dış sınırları, güvenlik açısından mekânsal ayrımın belirgin olduğu yapılardır ve yayılcı nitelikteki kolonyal sınırlar, aslında iyi yönetim amaçlıdır. Şöyle ki sınırların dışarıya doğru yayılcı etkisi, tek pazarın ortaya çıkaracağı ekonomik gelişme bağlamında, Birlik etrafında bir istikrar ve refah ortamı kurarak çevre devletleri bu alana çekmektedir. Ancak güvenlik açısından mekânsal ayrımlar daha belirgindir. Bu çerçevede mekânsal ayrımın en belirgin olduğu yerlerden biri, Akdeniz sınır-hattıdır. Akdeniz, günümüzde Kuzey ile Güney'i, yani kurumsallaşmış ve organize olmuş bir yapı ile bu yapının dışında kalan alanı imleyen bir sınır-hattını oluşturmaktadır. Walters, Ceuta'da inşa edilen duvarın da böyle bir işlev gördüğünü ileri sürmektedir.⁷⁸⁰

AB'nin dış sınırlarının ötesindeki birimlerle hiyerarşik bir ilişki kurması ve özellikle istenmeyen hareketliliğin dış sınırlar ve ötesinde engellenmesine yönelik olarak uygulamış olduğu politikalar, gerçekten de AB dış sınırlarının sınır-hatlarına benzemesini beraberinde getirmektedir. Ancak bir farklılık vardır: Sınır-hatları da aslında istikrarlı yapılar değildir ve mekânsal ayrımın gerçekleştirilmesine yönelik kurumsal yapıları zayıftır. AB dış sınırları ise kurumsallaşmış, en azından işleyen mekanizmalar açısından istikrarlı yapılardır. İstikrarlı yapıdan kasıt, Birliğin sınırlarındaki denetim ve gözetimin

⁷⁷⁸ *Kaos* kelimesi, etimolojik olarak Grekçe'de *boş mekân*, yani düzenin olmadığı (esneyen) boşluk anlamına gelmektedir. Bu bakımdan Birliğin etkin olduğu mekân kendi düzenini işaret ederken dışarı, kategorik olarak bu mekânın olmadığı bir imgeyi işaret etmektedir. *Kaos* kelimesiyle ilgili olarak bkz. Özgüç, Tümertekin, *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar...*, s. 33.

⁷⁷⁹ Walters, *op.cit.*, ss. 690-691.

⁷⁸⁰ *Ibid.*, ss. 691-692.

daimi nitelikte olmasıdır. Bu daimilik, Birlik mekânının teritoryal nitelik almasını göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Birliğin sınırlandırılmasında etkin bir süreç olan komşuluk politikası da böyle bir işleve sahiptir. Komşuluk, esasında Birlik sınırları dışında ve farklı bir mekânda olan devletlerin düzene davet edilmesidir. Bu politika kapsamında olan devletler, AB iç düzenine uyum sağlayarak dışarıda olan kargaşayı azaltmaya davet edilmektedir; yani, düzensizlik mekânı olarak imlenen dışarıdaki mekânlar, düzenlilik mekânının ortaya çıkardığı çekim merkezine davet edilmektedir. Bu bakımdan ayırım hatlarının ötesiyle hiyerarşik bir kurumsal ilişki kurulmaktadır ki bu tarz bir etkileşim süreci, bir kontrol ilişkisidir ve ayrıştırma hem mekânsal hem de zamansal niteliğe sahiptir.⁷⁸¹

3.2.4. Katı veya Esnek Sınırlar

AB dış sınırlarının siyasal ve stratejik açıdan mekânsal ayrıma dayanması ve bu mekânsal ayırımın bireylerin ve toplumların günlük pratikleri üzerinde etkide bulunması, AB'nin sınır-yapımı eylemleri içerisinde belirgin olan süreçlerdir. Birliğin kendi etrafında bir koruyucu kuşak oluşturma girişimleri ve bu hususta geliştirdiği kurumsal ilişkiler, dış sınır boyunca içerisi-dışarı ayırımını istikrarlı bir şekilde yeniden inşa etmektedir. Bununla birlikte içerisi-dışarı ayırımı, AB içerisinde belirsiz bir nitelik de alabilmektedir. Nitekim SSCB dağılması sonrasında ortaya çıkan devletler Birlik dışarısındayken içeriye dâhil olmuşlardır. Bu süreç, yeni dışarıdakilerin ortaya çıkmasını ve dışarıyla olan etkileşimlerin yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmektedir. Bu durum, Birlik sınırlarının katılığı ve esnekliği sorunsalını beraberinde getirmektedir. Birlik dış sınırları hem mekânsal hem de yönetsel ayırım noktasında katı hatlar görünümündedir. Ancak bu ayırımı yönetsel açıdan seyrelten girişimler de bulunmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB dış sınırlarında katı ve esnek unsurlar ile kapalı ve açık sınır nitelikleri bir arada görülebilmektedir. Bununla birlikte bu durum, AB dış sınırlarının normatif niteliğini dönüştürücü bir etkiye sahip değildir; kısacası hâkim düşünsel değişmemektedir.

⁷⁸¹ Joenniemi, op.cit., ss. 89-91.

3.2.4.1. Dış Sınırların Katılaşması

Kavramsal olarak katı/katılaşmış sınırlar, içerisi-dışarıyı ayırmanın belirgin olduğu hatlardır. Bu sınırlar hem yönetsel/siyasal örgütlenmenin kendisinin hem de olağan gündelik pratikler açısından mekânların birbirinden ayrıldığı lokasyonlardır; sert (rigid) yapıları ve coğrafyaları mekânsal olarak bölen bir niteliğe sahiptir. Katı sınırlara yönelik belirgin örneklerden biri Demir Perde'dir. Demir Perde, aşılması güç ve komşu bölgelerle etkileşime izin vermeyen bir yapıya sahiptir. Demir Perde'nin yanı sıra Meksika ile ABD ve Güney Kore ile Kuzey Kore arasındaki sınırlar da etkileşimi güçlü bir şekilde sınırlandıran kapalı sınırlar olarak örnek gösterilebilir.⁷⁸² Bu sınırlar, bir yönüyle yabancılaşmış sınır-bölgelerinden oluşmaktadır ve günlük sınır-ötesi değişim süreçleri neredeyse hiç gerçekleşmemektedir. Bununla birlikte tüm katı sınırlar etkileşime izin vermeyen hatlar değildir. Yukarıda verilen örnekler esasında çok nadir durumlarda rastlanan katı sınırlardır.⁷⁸³ Bu sınırların kapalılık ve katılık dereceleri yüksektir. Demir Perde, modernist bir sınır yaklaşımı çerçevesinde geçirgenlik derecesinin çok zayıf olduğu ve katı ayrımları işaret eden *kapalı ya da mühürlü kapının* en iyi örneklerinden birini oluştururken en azından kavramsal olarak katı bir sınır-hattı görünümünde olan Çin Seddi ise böyle bir niteliğe sahip değildir.⁷⁸⁴ Devletlerarasındaki sınırlar, genellikle etkileşime izin veren hatlardır ancak normatif açıdan katı sınırlardır. Bir sınırın katılık derecesini belirleyen en temel unsur, mekânsal ayırmanın belirgin ve işbirliği süreçlerinin belli bir takım norm ve pratiklere bağlı ve kontrol altında olmasıdır.

AB dış sınırlarının hareketliliklerin kontrol edilmesine yönelik kurumsallaşması, bu yapının AB teritoryasının bütününe yayılan bir şekilde uygulanması ve dış sınırların ötesindeki devletlerle iç mekânın korunmasına ilişkin olarak kurulan asimetrik etkileşim süreci, Birlik dış sınırlarının katı bir nitelik almasını beraberinde getirmektedir. Şöyle ki Hélène Pellerin'in de belirttiği üzere AB dış sınırları, içeriye dışarıdan güçlü bir şekilde ayırmakta ve işbirliğinin hangi alanlarda ve nerede yapılabileceğini belirtmektedir. Diğer yandan dış sınırların mekânsal ayırımı ortaya koyması, AB düzeninin hangi mekânlarda ne ölçüde uygulanacağını göstermektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse dış

⁷⁸² Haselsberger, "Decoding Borders. Appreciating...", s. 510.

⁷⁸³ Anderson, op.cit., s. 6.

⁷⁸⁴ Tekin, *Sınırın Sosyolojisi...*, s. 95. Bu hususta yapılmış bir tartışma için ayrıca bkz. Bradley J. Parker, "Toward an Understanding of Borderland Processes", *American Antiquity*, Vol. 71, No. 1, 2006, ss. 79-83.

sınırlar, AB üyesi devletler ile üye olmayan devletler arasındaki etkileşimleri yönlendiren etkin bir değişkendir. Üye olmayan devletler, üye devletlerle katı sınırlara sahiptir. Bu devletler, AB üyesi olduklarında ise ortak sınırları geçiren bir nitelik almaktadır ancak üyelikten kaynaklı olarak AB mekânı dışında kalan devletlerle yeni katı sınırlara sahip olmaktadır.⁷⁸⁵ Örneğin 1990'lar boyunca çok sayıda Rus, Ukrayna ve Belarus vatandaşı, iş bulabilmek ve daha iyi yaşam şartlarına erişebilmek için Polonya'ya gelmişlerdi. Zira komünizmin çöküşüyle birlikte sınırların geçirgenliği artmış ve sınır-ötesi hareketlilikler kolaylaşmıştı. Polonya'nın AB üyesi olup Schengen alanına dâhil olmasıyla birlikte, AB üyesi olmayan devletlerle olan sınırları katılaştı ve geçiş yapabilmek için yeni şartlar getirildi.⁷⁸⁶ Polonya'nın AB üyeliğiyle birlikte Birlik dış sınır rejiminin bir parçası olması, bu sınırlar dışında kalan aktörler ve mekânlarla etkileşimlerini Birlik mekânının referans olduğu bir yapı içerisinde yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan Birlik dış sınırları, her ne kadar değişken bir niteliğe sahip olsa da yapı bir kez kurulduğunda ayırım hatlarını, dolayısıyla mekânsal ayrışmayı belirginleştirmektedir.

Belirtildiği üzere ÖGAA içeriği önceleyen ve referans noktası içerisi olan ancak bu içerisinin korunmasını uygulamaya yönelik olarak dışarıyla bir arada değerlendiren bir rasyonaliteye sahiptir. Bu politika alanının unsurlardan biri olan dış sınırların tedricen uyumlaştırılması ve yeknesak bir sınır yönetim sisteminin kurulması ise mekânsal ayırımın istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmesine yöneliktir. Diğer yandan Birlik, kendi etrafında koruyucu bir kuşak oluşturmak amacıyla üye olmayan devletlerle etkileşime girmektedir. Bu durum, dış sınırların katılığını güçlendirmektedir. Zira içerisi-dışarı ayırımı, daimi nitelikte inşa edilmektedir. Bununla birlikte Birlik dış sınırları, *kapalı ya da mühürlü kapı* niteliğindeki Demir Perde'ye benzer bir kapalılığa sahip değildir; Birlik dış sınırlarında gerçekleşen akışkanlıklar, Birlik ve üye devletlerin kontrolü altında düzenlenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Birlik, her ne kadar mekânsal ayırımı hiyerarşik bir etkileşim süreci içerisinde gerçekleştirmeye çalışsa da dışarıdaki aktörlerle idari açıdan işbirliğine giderek içerisi-dışarı ayırımını yönetimsel olarak seyreltmektedir.

⁷⁸⁵ Pellerin, "Migration and Border...", s. 106.

⁷⁸⁶ Matthew Carr, *Fortress Europe: Dispatches from a Gated Continent*, New York: The New Press, 2012, ss. 33-34.

3.2.4.2. Katılaşan Ayrım Hatlarının Yönetimsel Açıdan Seyrelmesi

Esnek/seyrelimiş sınırlar, geçirgenliğin fazla olduğu ve içerisi-dışarısı ayrımının belirsiz olduğu hatlardır. Fakat bu durum, sınırların herkese ve her şeye açık olduğu anlamına gelmemektedir. Sınırlar, bir dereceye kadar açıktır ve bu açıklık çeşitli düzenlemelere bağıdır. Esnek sınırlar, siyasal ve idari mekânı ayırıp sınır-çekmesine rağmen aynı zamanda farklı formların bir arada yer almasına olanak tanır. Innviertel (Avusturya) ve Niederbayern (Almanya) arasındaki sınırlar, esnek sınırlara örnek olarak gösterilebilir. İki bölge arasında sınır-ötesi hareketleri zorlaştıran bir nehir (Inn Nehri) doğal sınırı oluştursa da bu bölge, insanlar ve kurumlar arasındaki sınır-ötesi hareketlilikler için canlı bir merkez oluşturmaktadır.⁷⁸⁷

AB dış sınırları, yeni katı sınırlar ve mekânsal ayırım ortaya çıkarmakta ve içerisi ile dışarısı arasında hiyerarşik bir etkileşim türü kurmakta olsa da etkileşime izin vermeyen hatlar değildir. Başka bir deyişle belirtmek gerekirse AB dış sınırları, yabancılaşmış hatlar değildir ve dışarıyla kurulan işbirliği süreci, mekânsal ve yönetimsel açıdan sınırların içerisi-dışarısı ayrım işlevini belirsizleştirebilmektedir. Şöyle ki Thomas Christiansen ve Knud Erik Jørgensen'in de belirttiği üzere AB içerisinde yasal, ekonomik, güvenlik ve kültür açısından farklı mekânsallıklar vardır. Bu mekânsallıklar, farklı niteliklere sahiptir ve yönetimsel açıdan farklı düzenlemelere bağıdır. Christiansen ve Jørgensen, Birlik içerisinde farklı mekânsallıkların olması sebebiyle tek pazarın kurumsallaşmasıyla gündeme gelen ve göç ile mültecilere yönelik uygulamalar neticesinde Birlik dış sınırlarını anlamlandırmak için kullanılan bir metafor olan *Avrupa Kalesi'nden*⁷⁸⁸ ziyade bir *Avrupa Labirenti'nin (maze)* ortaya çıkmakta olduğunu ileri sürerler. AB'nin göç politikaları, Birlik dış sınırlarına yönelik olarak Avrupa Kalesi metaforunun kullanılmasını popüler hâle getirirse de bu analogi, AB dış sınırlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Zira üye devletlerin tümü bu sınır rejimine dâhil değildir ve AB yetki alanları, Birlik sınırlarının ötesine uzanmaktadır. Özellikle üye aday devletlerde, AB politikalarının birçoğu uygulanmaktadır. Birliğin etrafını sardığı öne sürülen duvarlar, aslında tek bir mekânı, teritoryayı ve yönetimsel yapıyı temsil etmemektedir. Bu bakımdan da kale metaforundan ziyade labirent metaforu, AB dış

⁷⁸⁷ Haselsberger, op.cit., ss. 510-511.

⁷⁸⁸ Bu hususta bkz. Warwick Armstrong, James Anderson (ed.), *Geopolitics of European Union Enlargement: The Fortress Empire*, New York: Routledge Press, 2007.

sınırlarının niteliğini ortaya koymada daha uygun bir modeldir. Labirent, bazılarının içeride, bazılarının dışarıda, bazılarının ise yerinin belirsiz olduğu bir yapılanmayı işaret etmektedir. AB mekânı aslında oldukça organizedir. Bununla birlikte içeridekiler bile nihai olarak sınırların nerede biteceğini bilmemektedir. Bu bakımdan da AB, içerisi-dışarısı ayrımının ötesinde bir yapılanmaya sahiptir.⁷⁸⁹ Benzer şekilde Roos Pijpers ve Henk van Houtum da AB sınırlarının herkese değil, aslında çoğunluğa kapalı olduğunu ileri sürer. AB kendi coğrafi ölçeğindeki işgücünün gönencini sınır kontrolleri, yüksek ücretler ve oturma izinleri yoluyla korumaktadır. Kitleler dışarıda bırakılarak AB mekânının istikrarı korunmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte Birlik, her ne kadar kitlesel akımlara karşı sınırlarını kapatarak içerideki toplumsal ve ekonomik düzeni korumaya çalışsa da kendi işgücü eksikliğini kapatmak için belli meslekler için dışarıdan insana ihtiyaç duymaktadır. Böylece üye devletler, kendi ihtiyaçlarına uygun olarak bu meslek gruplarına karşı daha az dışlayıcı olabilmektedir. Aslında kimin dışarıda olduğu hususu seçici bir mekanizmadır ve bu bakımdan da AB, kaleden ziyade bir *kapılı topluluk* (*gated community*) olarak görülmelidir.⁷⁹⁰

Açıktır ki Birliğin sınırları ötesinde etki ortaya çıkarması, merkezileşmiş nitelikte yeni bir dış sınır rejimi geliştirme yönündeki girişimleri ve sınır-ötesi işbirliği bölgelerinin kurulması, AB sınırlarının geçirgenliğini arttıran bir durumdur. Ancak bu geçirgenlik kontrolsüz bir süreç değildir. Yönetimsel açıdan işbirliği süreçleri geliştirilse de mekânsal ayırım, AB-merkezli olarak sürdürülmektedir. Şöyle ki ilk olarak AB, kendi mekânını kitlelere karşı kapatırken kendisinin ihtiyaç duyduğu ÜDV'lere yönelik olarak üye devletlerle işbirliği içerisinde daha açık bir yaklaşım uygulayabilir. AB'nin dış sınırlarında hareketliliğin kontrolü de seçici bir süreç olabilmektedir. Örneğin AB'nin üçüncü devletlerle gerçekleştirdiği hareketlilik anlaşmalarında öğrenciler, araştırmacılar ve girişimciler gibi belli kategoride olan meslek grupları için hareketliliği kolaylaştırıcı unsurlar olabilirken çoğunluğu oluşturan işçilerin hareketliliklerine yönelik olarak

⁷⁸⁹ Thomas Christiansen, Knud Erik Jørgensen, "Transnational Governance 'Above' and 'Below' the State: The Changing Nature of Borders in the New Europe", *Regional & Federal Studies*, Vol. 10, No. 2, 2000, ss. 62-77. Ayrıca bkz. Thomas Christiansen et al., "Fuzzy Politics Around Fuzzy Borders: The European Union's 'Near Abroad'", *Cooperation and Conflict*, Vol. 35, No. 4, 2000, ss. 390-393.

⁷⁹⁰ Pijpers, Houtum, op.cit., ss. 8-10.

kısıtlamalar getirilebilmektedir.⁷⁹¹ Ancak bu durum, AB sınırlarının katı bir mekânsal ayırım oluşturma durumunu değiştirmemektedir. Birliğin sınır-ötesi işbirliği süreçleri güçlü bir şekilde AB-merkezlidir ve dışarıyla olan etkileşimler hiyerarşik bir minvalde gerçekleştirilmektedir. Hem sınır-ötesi işbirliği hem Birliğin üye olmayan devletlerle geliştirdiği sınır yönetimine ilişkin düzenlemeler hem de komşuluk ilişkisi hiyerarşik bir yapıda işleyen süreçlerdir.

İkinci olarak AB dış sınırlarının kontrol edilmesi ve mekânsal ayırım ortaya çıkarması, temel ve kurucu normu oluşturmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB dış sınırları, Birlik mekânının kurucu unsurlardan biridir. Bu ayrımı gevşeten işbirliği süreçleri ise asli mekânsallığın yönetiminin kolaylaştırılmasına yönelik girişimlerdir. Belirtildiği üzere AB, komşuluk ilişkisi yoluyla tek pazarın ortaya çıkardığı istikrar ve refah ortamını sınırları ötesine taşımaya çalışmakla birlikte, mekânının güvenliği konusunda daha hassas bir işbirliğine gitmekte ve kendi mekânsal korunaklılığını arttırmaya çalışmaktadır.

Üçüncü olarak AB dış sınır rejiminin uygulanması bölgelerarası farklılıklar göstermesine rağmen bu durum, sınırların esasını etkileyecek düzeyde değildir. AB, bölgelerin niteliğine yönelik olarak sınır-ötesi işbirliği süreçlerini farklılaştırabilir. Örneğin kuzey bölgelerinde stratejik işbirliği ve güçlü bir ekonomik dinamizm oluşturmak amacıyla sınır-ötesi işbirliği politikaları uygulanmaktadır. Doğu sınırlarında yeni ayırıcı hatların ortaya çıkışı engellemeye çalışılmakta, Karadeniz bölgesinde bölgesel bir vizyon izlenmekte ve klasik sınır ayrımlarının ötesinde bir işbirliği süreci geliştirilmektedir. Güneyde ise özellikle deniz bölgesindeki insan akımları engellenmeye çalışılırken yatırım ve üretime yönelik girişimler güçlendirilmeye çalışılmaktadır.⁷⁹² Dış sınırlardaki farklılaştırılmış işbirliği süreçleri, AB dış sınırlarının normatif yönünü değiştirmemektedir. Bu durum, bir devletin sınırlarının lokasyonunun niteliğine göre farklı kapalılık ve açıklık uygulamaları gerçekleştirmesine benzetilebilir. Bir devlet, kendisini saran sınırlarda farklı pratikler uygulayabilir. Fakat bu durum, o devletin sınırlarının normatif rolünü değiştirmemektedir. Örneğin Türkiye, Suriye ile olan güney

⁷⁹¹ Bu hususta bkz. Battistina Cugusi, “Future Perspectives for the European Neighbourhood Policy”, *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*, ed. Filippo Celata, Raffaella Coletti, Cham: Springer International Publishing, 2015, ss. 142-145.

⁷⁹² Celata, Coletti, op.cit., ss. 117-132.

sınırlarında yakın zamanda duvar inşasına başlayıp istenmeyen hareketlilikleri kontrol etmeye çalışmaktadır. Buna karşılık Türkiye ile Gürcistan arasında akdedilen protokol uyarınca her iki devletin vatandaşları, doksan günü aşmayan seyahatlerindeki geçişleri kimlikleriyle gerçekleştirebilmektedirler. Türkiye vatandaşları, Sarp Sınır Kapısı'ndan kimlikle geçip karayoluyla Gürcistan topraklarına girebilmektedir. Sınırlarda farklı geçişkenlik pratiklerinin olması, ilgili devletlerin sınırlarının normatif yönünü değiştirmemektedir; farklılaşma işlevsel bağlamda ortaya çıkmaktadır. Benzer bir durum AB için de ileri sürülebilir. Birlik, bölge ve devletlerin niteliğine bağlı olarak farklı sınır uygulamaları gerçekleştirebilir. Fakat bu durum, Birliğin genel sınır kurumsallığını dönüştürücü seviyede değildir. Nitekim Vitale, AB dış sınırlarının ve Birliğin içerisi-dışarıyı ayırımını devam ettirmeye yönelik uygulamalarının, Vestfalyan tarzı katı ayırım hatları normunu temsil ettiğini ileri sürer. AB dış sınırları boyunca uygulanan Bağımsız Devletler Topluluğu Üyelerine Teknik Yardım (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) ve Interreg gibi programların, üye devletler ile üye olmayan devletler arasındaki ikili girişimlerin, komşuluk politikası gibi ulus-üstü nitelikte gerçekleşen işbirliği süreçlerinin etkileri marjinal niteliktedir. Vitale'ye göre tüm bu işbirliği süreçleri, AB dış rejiminin genel niteliğini etkilememektedir.⁷⁹³ Kaldı ki AB kapsamında sınır-ötesi işbirliği yoluyla gerçekleştirilen makro-ölçekteki bölgeselleştirme girişimleri dahi uzaktan yönetim ve hareketliliğin kontrolü uygulamalarıyla, yani AB'nin sınırlandırılma ve yeniden sınırlandırılma süreçleriyle eş zamanlı olarak gerçekleşebilmektedir.⁷⁹⁴

Özetlemek gerekirse Birlik dış sınırları, kurumsal niteliğe sahiptir ve mekânın teritoryal bir nitelik almasını sağlamaktadır. Birlik, istenmeyen hareketlilikler üzerinde kontrol tesis ederek hem güvenlik kazanımı gerçekleştirmeye hem de iç mekânı kapsamındaki toplumsal nitelikteki düzeni devam ettirmeye çalışmaktadır. Birlik dış sınırlarının kurumsallığı, bu yapının devam ettirilmesine yöneliktir. Bu kurumsal yapı, toplumların günlük pratiklerine etki etmektedir ve daimi niteliktedir. Diğer yandan Birlik dış sınırlarının fiziki mekânla olan ilişkisi, farklı kavramsallaştırmalar temelinde de ele alınabilir ve her bir kavramsallaştırma görgül olarak tatmin edici kanıtlar ortaya koyabilir.

⁷⁹³ Vitale, "The Contemporary EU's...", s. 25

⁷⁹⁴ Bu hususta yapılmış bir vaka çalışması için bkz. Bialasiewicz et al., "Re-Scaling 'EU'rope: EU Macro-Regional...", passim.

Birlik dış sınırları, AB ile dışarı arasında mekânsal ayrımın katı olduğu ancak yönetimsel işbirliği yoluyla geçirgenlik niteliği gösteren bir yapılanmaya sahiptir. Bunun birlikte söz konusu yönetimsel işbirliği, iki devlet arasındaki sınır-ötesi işbirliğinden farklıdır. Şöyle ki herhangi iki devlet arasında gerçekleştirilen sınır-ötesi işbirliği, bu devletlerarasındaki ortak sınırların geçirgenliğini arttırmaya yönelik olabilir. Bu şekilde hem yönetimsel hem de mekânsal ayrımı seyretebilir. Ancak bu işbirliği, devletlerin modern teritoryal niteliklerini dönüştürücü bir niteliğe sahip değildir. İşbirliği, normatif anlamda teritoryal konteyner olan devletlerarasında kurulmaktadır ve ortak sınırlardaki farklılaşma işlevsel bir yapıda gerçekleşmektedir. İlgili devletler, kendi aralarındaki ortak sınırların katılığını seyreletirken başka bir devlet ya da devletlerle olan sınırlarını daha da katılaştırabilirler. Ayrıca devletlerarasında gerçekleştirilen sınır-ötesi işbirliği süreçleri, en azından normatif anlamda eşitler arasında gerçekleştirilmektedir. AB bünyesinde gerçekleştirilen sınır-ötesi işbirliği süreçleri ise hem yönetimsellik hem de mekânsallık açısından hiyerarşik bir niteliğe sahiptir. Üyelik süreci ve komşuluk politikası, Birlik-merkezli politika süreçleridir ve dışarıdaki devletler, AB sisteminin normlarını benimsemeye çalışmaktadır. Mekânsal olarak AB dış sınırları, düzen ile kargaşa arasındaki ayrımın imlendiği hatlardır. Dışarı ile kurulan hiyerarşik nitelikteki ilişki türü, içerisinin hem mekânsal hem de zamansal açıdan üstün olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu bakımdan da Birlik, kendi mekânının norm ve pratiklerine uygun olan ya da olmayan devletlerle farklı niteliklerde işbirliği süreçleri geliştirebilir. Fakat bu durum, Birlik dış sınırlarının mekânsal hiyerarşisini ve katılığını dönüştürücü nitelikte değildir.

SONUÇ

Bir yönetimsel/siyasal örgütlenmeyi tanımlamak veyahut da belli bir model bağlamına oturtmak oldukça güçtür. Zira herhangi bir tanımlama ve model kendi görgül unsurlarını bünyesinde barındırabileceği gibi aynı yönetimsel/siyasal örgütlenme akademisyenlerce farklı şekillerde de tanımlanabilir. Bu durum AB için de böyledir. Birlik, modern devlete benzeyen teritoryal niteliklere sahip olduğu gibi imparatorluk yapılarına benzeyen nitelikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmada Birliğin siyasal ve mekânsal açıdan teritoryal konumu, üye devletlerarasındaki mekânsal ikiliklerin seyreltilerek yeni bir ölçekte güvenli ve uyumlu bir mekânsallık oluşturulması ve bu mekânsallığın dış sınırlar yoluyla diğer mekânlardan ayrıştırılarak dışarıyla olan etkileşimlerin hiyerarşik bir minvalde şekillendirildiği işlevsel bir teritoryal yapı ortaya çıkardığı önermesi çerçevesinde ele alınmıştır. Birlik, yeryüzünden belli bir mekânı işlevsel açıdan kompartımanlaştırarak bu mekân üzerinde siyasal nitelikte kontrol ve düzenlilik oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çaba, rasyonel bir mekânsal kontrol stratejisi olan teritoryalite üzerinden işlemekte, ortaya çıkan coğrafi düzenlilik Birlik mekânını teritoryalleştirmekte ve AB teritoryasının bir coğrafi sabite olarak konumlanması sürecini desteklemektedir.

Öncelikli olarak AB örgütsel yapısı yeni bir siyasal ve teritoryal ölçek ortaya çıkarmaktadır. Birlik, daha kapsamlı bir ölçekte, mekânsal etkileri olan siyasal süreçleri teritoryalleştirici bir girişimdir. İkinci bölümde belirtildiği üzere Birlik, tıpkı Orta Çağ Avrupası ve imparatorluk yapılarına benzer biçimde, bünyesinde farklı yönetimsel/siyasal organizasyonları barındırmaktadır ve bu yapı içerisinde bütünleşik olmayan, farklılaşmış ve çeşitlenmiş bir yönetimsel yapıya sahiptir. AB, farklılaşmış yönetim yapısıyla kendi coğrafyasını yönetimsel bir alana dönüştürmektedir. AB coğrafyası dâhilindeki aktörler, üçüncü bir aktörün yönlendiriciliğinde etkileşime girmektedir. Bu yönetimsel alan, yatay ve dikey ölçekteki yönetim unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Süreçler, Birliğin emredici hiyerarşisi kapsamında gerçekleşebileceği gibi alt-ölçeklerdeki birimlerin yönlendiriciliğinde de gerçekleşebilir. Fakat ortaya çıkan düzenlemeler, her durumda Birlik siyasal ve coğrafi ölçeğinde etkin hâle gelmektedir. Geleneksel imparatorluklardan farklı olarak AB bünyesinde gerçekleştirilen düzenlemeler, modern devletlere benzer nitelikte kurumsallaşmış

istikrara sahip bir örgütlenme içerisinde gerçekleştirilen, yasal bağlayıcılığı bulunan ve toplumların gündelik pratikleri üzerinde etki eden düzenlemelerdir. AB, sembolik bir varlık olmanın ötesinde bir etkiye sahiptir ve bu şekilde Birlik ölçeğinde ortak kamusalıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu da Birlik teritoryası boyunca mekânsallıkların geliştirilebilmesini kolaylaştırmaktadır.

Birlik kapsamında yönetimsel bir yapının kurulması, esasında bir siyasal/teritoryal ölçek inşasıdır. Şöyle ki yönetimsel ve siyasal nitelikteki meselelerin ele alınış biçimi ve bunların düzenlenmesine yönelik süreçler, Birlik örgütsel yapısı içerisinde gerçekleştirilmekte ve bu örgütsel düzen, öncelikli olarak Birlik teritoryası kapsamında şekillenmektedir. Ortaya çıkan/çıkmakta olan bu örgütsel yapının siyasal/teritoryal niteliği, özellikle iki hususta kendisini izhar etmektedir. Bunlardan ilki, hiyerarşik merkezleşme süreçlerinin bulunmasıdır. Birinci bölümde belirtildiği üzere hiyerarşik merkezleşme, siyasal/teritoryal sınırlandırılmışlık bağlamında bir yönetimsel/siyasal örgütlenmenin teritoryal bir yapı göstermesini sağlayan unsurlardan biridir. Bu nitelik, modern devlete benzer şekilde organik bir biçim alabileceği gibi işlevsel bir karakterde de olabilir. AB içerisinde her alanda bütünlüklü bir merkezleşme olmaması ve teritorya ile Birlik arasında kimlik ve aidiyet niteliğindeki ilişkinin zayıf olması veyahut da teritoryal inşanın öncelikli olarak bu çerçevede kurulmaması, Birlik teritoryal yapısının işlevsel nitelik göstermesini beraberinde getirmektedir. Bu hiyerarşik yapılanma, modern devlet benzeri *de jure bir egemenlik* çerçevesinde değil, yasal metinlerde düzenlenen yetki alanları itibarıyla *de facto emredicilik* kapsamında işlemektedir. Ayrıca Birlik çerçevesinde ortak kamusalıkların geliştirebiliyor olması, siyasal/teritoryal sınırlandırılmışlık çerçevesinde tek bir ölçeğin inşa edilmesini olanaklı hâle getirmektedir ve söz konusu kamusalıklar AB ölçeğine bağlanmaktadır. İkinci olarak Birlik teritoryası, siyasal yönden sınırlandırılmaktadır. Bu durum, toplumsal bir yapının mekânsal boyutunu oluşturan teritoryal uyum ve mekânsal gelişim perspektifi içerisinde açık bir şekilde görülebilir. Birlik teritoryası, her ne kadar tali ve yetki açısından üye devletlerin etkin olduğu bir alan olsa da teritoryal uyum ve mekânsal gelişim perspektifi içerisinde çeşitli derecelerde alt-ölçeklere bölünmüştür. Bununla birlikte Birlik teritoryası, en azından düşünsel seviyede, bir politika unsuru olarak ele alınmış ve siyasal ölçek, nihai olarak Birlik teritoryasına bağlanmıştır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse teritoryal uyum ve mekânsal gelişim perspektifi temelinde Birlik teritoryası, siyasal/teritoryal

sınırlandırılmışlık çerçevesinde ele alınmıştır. Alt-ölçekler ise işlevsel coğrafi ölçek şeklinde konumlandırılmıştır.

Yukarıdaki iki unsur bir arada ele alındığında Birliğin teritoryal-olmayan bir yönetsel/siyasal örgütlenmeden ziyade yeni bir teritoryal inşa sürecini tanzim ettiği ileri sürülebilir. Bu yapı içerisinde çeşitlendirilmiş ölçekler ve akışkan nitelikte networkler bulunmaktadır. Bu durum, siyasal/teritoryal ölçek inşası olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira ölçekler, özellikle oluşturulma süreçlerinde değişken bir nitelik gösterse de bir kere oluşturulduklarında sabite hâline gelebilir. Böyle bir durumda teritorya, etkileşimler için mekânsal bir çerçevede sağlar. Networkler, teritoryaya ihtiyaç duymaktadır ve teritoryal bir yapı içerisinde kurumsallaşabilirler. Bu bakımdan Birlik çalışmalarında genellikle bölgeselleşme olarak ele alınan bütünleşme süreci, esasında bir teritoryal ölçek inşası sürecidir. Birlik, üye devletlerin kümelenmesinden öte bir anlama sahiptir. Üye devletlerin teritoryal yapılarına dâhil olarak kendi teritoryal yetke alanını ve mekânsal düzenini tanzim etmektedir. İstisnalar dışında üye devletlerin mekânları ile Birlik mekânsallıkları kesişir niteliktedir.

İkinci olarak AB, kendi coğrafi alanı içerisinde oluşturduğu yönetsel yapıyla birlikte, içeride farklılaştırılmış bir mekânsallık oluşturmaya çalışmaktadır ve bu mekânsallık, başta devletler olmak üzere alt-ölçekteki teritoryalar arasındaki etkileşimleri yönlendirmektedir. Teritoryalitenin en önemli unsurlardan biri, mekânsal ayrımın gerçekleştirilmesi ve içerideki mekânın teritoryal bir nitelik almasıdır. İster yönetsel/siyasal örgütlenme isterse de beşeri hayatın daha alt-ölçeklerinde olsun teritoryal eylemin en önemli niteliği, mekânsal kontrol ve anlamlandırma süreçlerini bünyesinde barındırmasıdır. Bu çerçevede Birlik, kendi mekânını diğer coğrafi alanlardan ayırmaya çalışmaktadır. Esasında Birliğin kendi içerisindeki etkileşimleri düzenlemeye ilişkin herhangi bir eylemi, mekânını inşa edici ve diğer mekânlardan ayırmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte coğrafi bir alan türü olarak teritorya, üzerinde daimi nitelikte kontrol iddiasının olduğu, sınırlandırılmış ve kompartımanlaştırılmış bir fırsat (hak) ve güvenlik mekânı olarak konumlandırıldığında, iki unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, sağladığı diğer haklarla birlikte, vatandaşlık yoluyla kurumsallaşmış serbest dolaşım ve yerleşme hakkıdır; ikincisi ise ÖGAA kapsamında güvenli bir mekân oluşturulmasıdır. Vatandaşlık, belli bir gruba mekânsal nitelikte ayrıcalıklar sağlama aracıdır ve mekânın kurumsallaşmasını belirleyen

unsurlardan biridir. Vatandaşlık yoluyla kişiler ile yönetsel/siyasal örgütlenmeler arasında doğrudan etkileşim kurulmaktadır ve bu bakımdan da örgütlenmelerin kurumsallaşması sağlanmaktadır. Güvenlik ise Birlik mekânının teritoryal nitelik almasında belirleyici olan ikinci süreçtir. Birlik, kendi güvenlik kavramsallaştırmaları ve tanımlamaları çerçevesinde üye devletlerin teritoryal yetke ve mekânlarına duhul ederek kendi mekânının ayırt edici yönünü ortaya koymakta ve bu ayırt edicilik, onun dünya coğrafyası içerisinde ayrıştırılmış mekânsal bir kompartıman olarak konumlanmasını sağlamaktadır. Her iki süreç de mekânsal bir tasnif sürecidir ve Birlik mekânının tanımlanması ve anlamlandırılmasını beraberinde getirmektedir.

Birlik kapsamında serbest dolaşım ve hareketliliklerin üretilmesi ile üye devletlerarasındaki ortak sınırların teritoryal niteliğinin seyrelmesi, tek mekân imgesini güçlendiren bir niteliğe sahiptir. Şöyle ki belirtilen haklar ve gerçekleştirilen düzenlemeler, hareketlilik potansiyelinin güçlenmesini beraberinde getirmektedir. Böylece ulusal teritoryalar arasındaki mekânsal ayrım seyrelmektedir. Bu durum, küreselleşmenin yerler için ortaya çıkardığı etkiye benzetilebilir. Nasıl ki küreselleşmeyle birlikte yerler birbirlerine daha bağımlı hâle gelmekte ve aralarındaki ayrımlar seyrelmekteyse benzer şekilde Birlik teritoryası boyunca hareketlilik imkânlarının artması da ulusal mekânlar arasındaki ayrımların yoğunluğunu azaltmaktadır. Hareketlilikler, mekân üzerinde dağılmış aktörler arasında gerçekleşmekte ve ulusal mekânlar, artan bu hareketlilikler içerisinde birer *uğrak mekânı* hâline gelmektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse tek mekânsal düşünseli çerçevesinde AB içerisindeki üye devletler, oluşturulmak istenen mekânsal düzeni birbirlerine bağlayan birer coğrafi ölçek olarak konumlanmaktadır. Bu da hem üye devletlerin ulusal mekânlarını yeniden teritoryalleştiren hem de AB mekânının bütünlüğünü güçlendiren bir durumdur. ÖGAA da zaten var olan ekonomik fırsatlar mekânının etkinliğinin artırılmasına yöneliktir ve bu şekilde bir güvenlik mekânının oluşturulması hedeflenmektedir. Her ne kadar ÖGAA parçalı bir yapı gösterse de ve tüm AB üyesi devletler bu alana dâhil olmasa da AB'nin bütününe kapsayan bir işbirliği çerçevesi geliştirmektedir. Bu güvenli mekân, modern devletlere rağmen değildir; modern devletlerle bir arada gerçekleşen ve her iki mekânsal düşünselin birbirini etkilediği bir düzeydir. Diğer yandan hareketliliklerin kontrolü yoluyla güvenliğin kavramlaştırılması ve bunun da ötesinde kapsamlı bir güvenli mekân rasyonalitesinin geliştirilmeye çalışılması, Birlik teritoryası boyunca ortak bir

kamusallığın, en azından düşünsel çerçevede, var olduğunu göstermesi açısından önemlidir ki bu da AB teritoryasının sınırlandırılmışlığını destekleyen bir durumdur.

Birliğin üye devletlerarasındaki ortak sınırların ayırt edici niteliğini seyrelten düzenlemeler getirmesi, imparatorlukların kendi bünyelerindeki birimler arasındaki etkileşimlerini yönlendirmeye yönelik girişimlerine benzemektedir. İmparatorluklar, etkinlikleri altındaki coğrafyalardaki birimler arasında bir etkileşim mekânı oluşturarak bu birimleri belli bir yapı içerisinde bir araya getirmeye ve aralarındaki sınırları düşmancıl-olmayan sınırlara dönüştürmeye çalışırlar. Birlik de oluşturduğu yönetsel yapıyla birlikte, kendi bünyesindeki birimler arasındaki teritoryal ayırıcı hatları, üye devletlerarasındaki sınırların teritoryal niteliğini ve ikilikleri yasal yönden azaltarak seyreletmektedir. Üye devletlerin teritoryal mekânları varlığını devam ettirmektedir ancak Birliğin oluşturmaya çalıştığı kompartımanlaştırılmış güvenli mekânsallık içerisinde teritoryal nitelikleri dönüşmekte ve yeniden teritoryalleşmektedir. Böylece yeni ve ayırt edici bir mekânsallık ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan daha üst-düzeydeki teritoryal bir düzen hem siyasal hem de mekânsal etkileşimler açısından alt-ölçekteki teritoryal yapılar arasındaki etkileşimleri yeniden tanzim etmektedir.

Üçüncü olarak Birlik dış sınırları ve dış sınır rejimi, Birlik mekânının farklılığını imlemekte, dışarıdaki aktör ve mekânlarla AB arasındaki etkileşimleri yönlendirmektedir. Gerçekliği coğrafi olarak bölerek ortak bilginin oluşmasını sağlayan ve etkileşimlere mekânsal bir karakter kazandıran sınırlar, bir birimin aktör olarak konumlanma olasılığını güçlendirmektedir. Sınırlar içerisinde kalan mekânda belirsizliklerin azaldığı imgesi bulunmaktadır. Sınırlar, içerisinde dışarıdan (ister iyi ister kötü olsun) farklı olduğunu işaret etmektedir ki bu durum da teritoryalitenin kurucu unsurlarından biridir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Birlik etrafında bir dış sınır rejiminin ihdası ve sınırların mekânsal topografyası, AB ile dışarıdaki aktörler arasındaki etkileşimleri yönlendiren ve Birlik mekânını referans unsuru hâline getiren bir niteliğe sahiptir. Birlik dış sınır rejimi, AB içerisindeki güvenli fırsatlar mekânının tehdit olarak belirtilen unsurlara karşı korunmasını içermektedir. Bunun da ötesinde dış sınırlar, içerideki uyumlu mekânsallığın diğer mekânlardan ayrıştırılmasına yöneliktir. Bu durum, AB'ye fiziki ve teritoryal olarak varlık kazandırmaktadır ve Birliğin dünya coğrafyasındaki konumuna yönelik bir farkındalık sağlamaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse dış sınırlar, bir yönetsel/siyasal örgütlenme olan AB'nin farklı bir

mekânsal düzenliliğe sahip olduğunu işaret eden ve diğer aktörlerle olan etkileşimlerini yönlendiren bir alt-sistemdir.

İlkesel olarak sınırlar, belli bir teritorya üzerindeki kişilerin ayrıcalıklı olarak tanımlanmasını ve bu topluluğun diğerlerinden ayrıştırılmasını sağlarlar. Dışarıdakiler, belli bir topluluğa dâhil olurken çeşitli kısıtlarla karşı karşıya kalırlar. Bununla birlikte küresel politikadaki işbirliği süreçleri, devletlerin kendilerini artan düzeyde sınırlarla karşı karşıya ve işbirliğinin kapsamına göre bazı durumlarda içeride kalırken bazı durumlarda dışarıda kalmalarına sebep olmaktadır. Klasik uluslararası örgütlenmeler, belli bir kamusal faydanın üretilmesine yönelikken Birlik, bundan öte bir anlama sahiptir. AB, yalnızca çeşitli politika alanları boyunca üye devletleri bir araya getirip belli kamusal faydaların gerçekleştirilmesine ilişkin bir bütünleşme modeli değildir. Bundan ziyade kolektif girişimlerle ortak bir mekânın ve etkileşim yapısının ortaya çıkması hedeflenmektedir. Bu bakımından AB sınırları hem üye devletlerin hem onların vatandaşlarının hem de diğer aktörlerin yararına olmak üzere kamusal faydanın üretilmesine ve paylaşılmasına ilişkin bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede AB, sınırların idaresine ilişkin süreçleri yönlendirerek ve bu hususta üye devletlerin yetkili birimleri arasında bir network yapısı kurarak kendi sınır-rejimini inşa etmekte ve hareketlilikler üzerinde kontrol kurmaya çalışmaktadır. Hareketlilikler üzerindeki kontrol, içerideki mekânın toplumsal uyumunu korumaya yönelik teritoryal nitelikte bir önlemdir. Birlik dış sınırları, üye devletlerin mekânlarıyla kesişen ancak onların toplamından öte olan bir yapılanma içerisinde, oluşturulmak istenen AB mekânını korumaya yönelik olarak işlevselleşmektedir.

Birlik dış sınırları, içerisi ile dışarıyı arasındaki etkileşimleri düzenleyen ve dışarıyla olan etkileşimlerin içerisinde referans alınarak icra edildiği bir yapılanmanın kurucu unsurlarından biridir. Birlik, dışarıdaki aktörlerle yönetsel alanda işbirliğine girse de söz konusu işbirliği süreci, mekânsal ayrımları destekler niteliktedir. Şöyle ki Birlik dış sınırları, içeriye dışarıdan mekânsal olarak ayırarak işbirliğinin hangi alanlarda ve nasıl yapılacağını belirlemektedir. Bu şekilde üye devletler ile üye olmayan devletler arasındaki etkileşimleri yönlendirmektedir. Bu süreç, içerideki düzenlilik mekânı referans alınarak gerçekleştirilmektedir. Her ne kadar AB dış sınırları, dışarıya doğru yayılma eğiliminde olsa da öz itibarıyla içeriye referans alan ve içerisinde kurumsallaşmasına etki eden bir işleve sahiptir. Ancak Birlik dış sınırları, mekânsal ayrıma dayanmakla birlikte,

yabancılaşmış sınırlar değildir; işbirliğine izin veren ve hatta bu süreci teşvik eden bir yapılanma göstermektedir. Fakat bu yönetsel işbirliği, mekânsal ayrımları destekler niteliktedir ki bunun da en temel göstergesi, kurumsal nitelikteki komşuluk politikasıyla farklılığın dışsallaştırılmasıdır. Bu bakımdan AB dış sınırları, sınır-hatlarına benzeyen ancak onlardan daha kurumsal olan, içerideki *düzenlilik mekânı* ile dışarıdaki *boş mekânları* birbirinden ayıran ve mekânsal ayrımları pekiştiren hatlardır. Birlik, dış çevresiyle etkileşimlerini düzenlerken kendi iç mekânındaki düzeni referans almaktadır. Dışarıdaki mekânlar ise Birlik dışında olan, yani düzenin olmadığı boş mekânlardır. Bu mekânlar, Birliğin düzenleyici etkisi olmaması sebebiyle, uluslararası ilişkiler kavramlarıyla belirtmek gerekirse anarşinin ve belirsizliğin olduğu mekânlardır.

Bu noktada iki hususun belirtilmesi gerekmektedir. İlk olarak Birlik, içerisi-dışarıyı ayırımını birincil olarak üye ve üye olmama çerçevesinde kurmaktadır ve Birlik vatandaşlığı ikincil niteliktedir. Bu bakımdan dış sınırların istenmeyen hareketlilikler üzerinde kontrol tesis edilmesine yönelik olması ve içeride hareketliliklerin düzenlenmesi, kişilerin doğrudan bir topluluğa kabul edilmesi olarak değil, üye devletlerle birlikte gerçekleştirilen bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu durum, Birliğin oluşturmaya çalıştığı teritoryal düzeni bozan bir niteliğe sahip değildir. Zira Birlik teritoryal biçimlenimi, zaten üye devletlerin teritoryal yapılarıyla bir arada var olan ancak ölçek olarak onları aşan ve siyasal nitelikte mekân üretimini gerçekleştirmeye yönelik bir yapılanmadır. Bu bakımdan hareketliliklerin Birlik vatandaşlığı etrafında tanımlanması ve bu hususta sınırların mekânsal ayırt edici rolü, Birliğin kendi teritoryal mekânsallığını oluşturmaya engel teşkil etmemektedir. İkinci olarak Birlik içerisinde farklı mekânsallıklar bulunmaktadır. Birlik dış sınır rejimi, tüm üye devletleri ve dolayısıyla tüm Birlik teritoryasını kapsamamaktadır. Birliğin oluşturmaya çalıştığı dış sınır rejimi ile siyasal sınırları birbiriyle örtüşmemektedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse belli bir politika alanına ilişkin düzenlemeler, AB coğrafi kütesini bütünüyle sarmamaktadır. AB bağlamında bu husus, iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, AB müktesebatının bütünlüklü bir yapı olmasına rağmen tüm üye devletlerde aynı düzeyde uygulanmamasıdır. İkincisi ise Birlik mekânsallıklarının AB teritoryasının ötesine uzanmasıdır. Bu durum, Birlik teritoryasının siyasal bir sınırlandırılmışlığa sahip olmasına engel teşkil etmemektedir. Belirtildiği üzere AB içerisindeki farklı mekânsallıklar, AB teritoryasının bir parçasını oluşturmaktadır ve Birlik teritoryası,

siyasal nitelikte bir sınırlandırılmışlığa sahiptir. Kaldı ki benzer farklılıklar modern devletlerde de görülebilir. Modern devletler içerisinde de örneğin federe birimler veyahut özerk bölgeler, farklı yetkilere sahip olabilmektedir. Fakat bu durum, ulusal nitelikteki sınırlandırılmışlığa engel oluşturmamaktadır. AB, her ne kadar farklılaşmış işbirliği alanlarına sahip olsa da kendi mekânının ayırt edici yönünü dışarıyla olan kurumsal ilişkilerinde kurucu bir unsur olarak referans almaktadır. Bu bakımdan Birlik mekânsallıklarının siyasal sınırları aşması, Birliğin kendi öz teritoryal konumunda herhangi bir zayıflık ya da belirsizlik oluşturmamaktadır.

Dördüncü olarak Birliğin işlevsel teritoryal biçimlenim temelinde bir yapılanma oluşturması ve dış sınırların ötesindeki mekân ve aktörlerle olan etkileşimlerini hiyerarşik etkileşim türü üzerinde gerçekleştirmesi, içeride oluşturulmaya çalışılan düzenlilik mekânı yoluyla Birlik teritoryasının coğrafi sabite hâline gelmesini beraberinde getirmektedir. Birinci bölümde belirtildiği üzere teritoryalitenin siyasal sonuçlarından biri, mekânın teritoryal bir nitelik kazanması ve bir coğrafi sabite olarak konumlanmasıdır. Kontrol ve sahiplik iddiası, mekân üzerinden işlemekte ve içerideki korunaklı ve ayrıştırılmış mekân, dışarıyla olan etkileşimlerde bir referans unsuru haline gelmektedir. Birlik içerisinde modern devlet benzeri organik bir teritoryalite olmaması sebebiyle işlevsel bir teritoryal yapıdan söz edilebilir. Birlik, özellikli alanlarda hiyerarşik merkezleşme unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Açıktır ki organik teritoryalite, mekânın teritoryal konumunu güçlendiren bir karaktere sahiptir. Hatta işlevsel ve değişken bir teritoryal yapı içerisindeki organik bağdaşıklar, işlevsel yapı ortadan kalktığında bile devam edebilir. Bununla birlikte işlevsel teritoryalite de mekânın teritoryal bir nitelik olarak coğrafi bir sabite hâline gelmesi durumunu ortaya çıkarabilir.

AB kapsamında dış ilişkiler ve eylem, coğrafi sınır-çekilmiş ve kompartımanlaştırılmış bir mekânsallık çerçevesinde devam ettirilmektedir. Bu bakımdan Birliğin içerisi, dışarıysından kategorik olarak ayrıştırılmaktadır. Şöyle ki modern devletler sistemine benzer şekilde içerideki etkileşimler, Birliğin yönetsel alanı ve mekânı içerisinde gerçekleşmekte ve içeriyi işaret etmektedir. Dışarıyla olan etkileşimler ise yalın ilişkiler şeklinde konumlanmaktadır. Bu ayrışma, Birliğin hem iç hem de dış politika alanlarının mekânsal ayırım referans alınarak kurumsallaşmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte modern devletlerden farklı olarak dışarıyla olan etkileşimler, eşitler arasındaki ilişkiler şeklinde gerçekleşmemektedir; Birliğin iç

mekânının hiyerarşik üstünlüğü kapsamında bir etkileşim çerçevesi ortaya çıkmaktadır. Bu husus, Birlik mekânının teritoryal bir coğrafi sabite olarak konumlanmasını beraberinde getirmektedir. Hiyerarşik merkezileşme unsurlarıyla birlikte işlevsel ve eklektik bir mekânsal düzenlilik ve teritoryal kontrol kurulması, etkinlik kurulmak istenen ve kompartımanlaştırılan mekânın jeopolitik sonuçlar ortaya çıkaran bir etkileşim düzeni oluşturmasını sağlamaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse sınırlandırılan mekân, dünya coğrafyası içerisinde düzenli etkileşimler üretmektedir. Bu mekânsal düzen yoluyla kurumsallığı güçlenen Birlik teritoryası da güvenli bir fırsatlar mekânı olarak konumlanmakta ve böylece işlevsel nitelikte bir coğrafi sabite konumuna gelmektedir.

Yukarıda belirtilen husus teritoryal bir çelişkiyi de bünyesinde barındırmaktadır. Birlik, bir yandan işlevsel teritoryal temelde kendi teritoryasını kurumsallaştırmaya ve dışarıdaki aktörlerle hiyerarşik bir etkileşim çerçevesi oluşturarak dünya coğrafyası içerisinde bir sabite olarak konumlanmaya çalışırken diğer yandan ise kendi teritoryal kütlelerinin değişimine cevaz veren bir yapı niteliği de göstermektedir. Birlik teritoryal kütlelerinin değişimi, gönüllülük üzerine kurulu bir süreçtir. Devletler, kendi istekleriyle Birliğe dâhil olmakta veyahut da Birlik'ten ayrılmaktadır. Bu çerçevede AB, bir yandan imparatorluklar gibi değişken bir teritoryaya ve belirsiz sınırlara sahipken diğer yandan ise Vestfalyan devletlere benzeyen ancak onlardan farklılaşan bir mekânsal ayırım yapısı kurmaya çalışmaktadır. Bu husus, Birliğin teritoryal çelişkisi olarak gözükmekle birlikte, teritoryal ve sınırları olmayan bir yapının ortaya çıkması anlamına gelmemektedir; bundan ziyade teritoryal sabitenin belirlenmesi süreci olarak değerlendirilmelidir. Birlik dış sınırları ile Birliğin siyasal sınırları örtüşmemektedir. Bununla birlikte Birlik mekânına teritoryal bir nitelik kazandıran unsur, Birlik dış sınır rejimiyle içeride güvenli bir mekân oluşturulmasıdır. Teritoryanın sınırlandırılmış ve kompartımanlaştırılmış güvenli bir mekân olduğu dikkate alındığında içeride toplumsal uyumun sağlanmasının hedeflendiği akışkanlıklar mekânı, güvenli mekân kapsamında yer aldığı ve dış sınırlarla ayrıştırıldığı noktada teritoryal işlev kazanmaktadır. AB dış sınırlarının mekânsal karakteri, içerideki düzenlilik mekânı ile dışarıdaki mekânları birbirinden ayırmaya ilişkin olarak kurumsallaşmıştır ve teritorya, siyasal bütünlüğü korumak için elzem görülmektedir.

Bu noktada iki hususun belirtilmesi gerekmektedir. İlk olarak AB'nin üzerine oturduğu siyasal/teritoryal, yani modern devletler düzeni ve bu düzenin ortaya çıkardığı kompartımanlaşma, Birliğin teritoryal istikrarını destekleyen bir nitelik göstermektedir. Şöyle ki Birliğin teritoryal kütlesi, imparatorluklara benzer şekilde değişken yapıdadır ve bir devletin AB'ye dâhil olması ya da ayrılması yoluyla değişim göstermektedir. Bununla birlikte imparatorluklardan farklı olarak bünyesinde bulunan devletlerin güçlü bir organik teritoryaliteye sahip olması, AB'nin coğrafi kütlesine istikrar sağlamaktadır. Başka bir deyişle Birlik bünyesindeki modern devletlerin teritoryal düzenleri, istikrarlı ve daimi bir coğrafi nitelik göstermektedir ve bu da Birliğin teritoryal yapısını desteklemektedir. Geleneksel imparatorluklardaki alt-ölçekler siyasal/teritoryal sınırlandırılmışlık açısından zayıf bir konumdayken AB içerisindeki modern devletler güçlü bir sınırlandırılmışlık düşünsel ve pratiğini bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum, Birlik düzeyinde özerk bir ölçeğin olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira işleyen yapı ve oluşturulan düzenlilik mekânı, karşılıklı-bağlanmışlık temeline dayanmaktadır. Birliğin teritoryal etkinliği, üye devletlerin teritoryal örgütlenmelerinin devamlılığına bağlıyken Birlik teritoryası boyunca bir üst-teritoryal yapının ortaya çıkması, AB'nin işlerliğine bağlıdır. İkinci olarak AB'nin genişlemesi ya da daralması, bir başka birimin aleyhine olan bir durum değildir. Birliğin teritoryal kütlesinin değişimi, başka bir birimin alanın daralmasına pahasına gerçekleşmemektedir. Zira Birlik, kendisine benzer bir yapılanmayla komşu değildir. Siyasal olarak belki genişleme, örneğin Rusya gibi AB'ye yakın ve güçlü komşular üzerinde baskı oluşturabilir ve rekabete sebep olabilir ya da küresel politika üzerinde etkide bulunabilir. Bununla birlikte teorik ve teritoryal düzeyde AB genişlemesi, modern devletlerden farklı olarak, başka bir birimin teritoryal kütlesinin değişimi durumunu ortaya çıkarmamaktadır ki bu da Birliğin teritoryal istikrarını güçlendirmektedir.

KAYNAKLAR

ABADAN-UNAT Nermin, *Bitmeyen Göç: Konuş İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 3. b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

AÇIKMEŞE Sinem Akgül, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1, 2004, ss. 1-32.

ADEY Peter, *Mobility*, New York: Routledge Press, 2010.

AGNEW John, “Sovereignty Regimes: Territoriality and State Authority in Contemporary World Politics”, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 95, No. 2, 2005, ss. 437–461.

AGNEW John, “Territoriality”, *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, ss. 744-745.

AGNEW John, “Territorialization”, *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, ss. 745-746.

AGNEW John, “The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory”, *Review of International Political Economy*, Vol. 1, No. 1, 1994, ss. 53-80.

AGNEW John, CORBRIDGE Stuart, *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*, New York: Routledge Press, 1995.

AGNEW John, *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*, 2nd ed., New York: Routledge Press, 2003.

AGNEW John, *Making Political Geography*, London: Arnold Press, 2002.

AĞRALI Esra, YÜCEL Gerçek Şahin, “The Concept of European Citizenship and Its Evolution”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2014, ss. 81-108.

AKENGİN Hamza, *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekân Yönetimi*, 4. b., Ankara: Pegem Akademi, 2015.

AKMAN Adem, KILINÇ İsmail, “AB’de Entegre Sınır Yönetiminin Gelişimi ve AB Sürecinde Türkiye’nin Entegre Sınır Yönetimine Geçiş Çalışmaları”, *Türk İdare Dergisi*, S. 467, 2010, ss. 9-29.

ALLEN John, “Three Spaces of Power: Territory, Networks, Plus a Topological Twist in the Tale of Domination and Authority”, *Journal of Power*, Vol. 2, No. 2, 2009, ss. 197–212.

ALLMENDINGER Phil, CHILLA Tobias, SIELKER Franziska, “Europeanizing Territoriality—Towards Soft Spaces?”, *Environment and Planning*, Vol. 46, No. 11, 2014, ss. 2703-2717.

ALTMAN Irwin, “Territorial Behavior in Humans: An Analysis of the Concept”, *Spatial Behavior of Older People*, ed. Leon A. Pastalan, Daniel H. Carson, Michigan: University of Michigan Press, 1970, ss. 1-24.

ALYANAK Servet, “AB Vatandaşlığının AB İçerisinde Serbest Dolaşım ve İkamet Hakkı Yönünden Temel Statü Olması”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C. 5, S. 17, 2014, ss. 141-176.

ANDERSON James, “Borders, Fixes and Empires: Territoriality in the New Imperialism”, Centre for International *Borders Research (CIBR) Electronic Working Paper Series*, No. 15, 2005, ss. 1-38.

ANDERSON James, “Nationalism and Geography”, *The Rise of Modern State*, ed. James Anderson, Sussex: Wheatsheaf Books, 1986, ss. 115-142.

ANDERSON James, “Singular Europe: An Empire Once Again?”, *Geopolitics of European Union Enlargement: The Fortress Empire*, ed. Warwick Armstrong, James Anderson, New York: Routledge Press, 2007, ss. 9-29.

ANDERSON James, “The Modernity of Modern States”, *The Rise of Modern State*, ed. James Anderson, Sussex: Wheatsheaf Books, 1986, ss. 1-20.

ANDERSON James, "The Shifting Stage of Politics: New Medieval and Postmodern Territorialities", *Environment and Planning: Society and Space*, Vol. 14, No. 2, 1996, ss. 133-153.

ANDERSON Malcolm, *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*, Cambridge: Polity Press, 1996

ANTONSICH Marco, "Rethinking Territory", *Progress in Human Geography*, Vol. 35, No. 3, 2010, ss. 422–425.

ARDREY Robert, *The Territorial Imperative: A Personal Inquiry into the Animal Origins of Property and Nations*, New York: Athenaeum Press, 1966.

ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 9. b., Bursa: Alfa Aktüel Yayıncılık, 2018.

ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 10. b., Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.

ARMSTRONG Warwick, ANDERSON James (ed.), *Geopolitics of European Union Enlargement: The Fortress Empire*, New York: Routledge Press, 2007.

ASHLEY Richard K., "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique", *Millennium - Journal of International Studies*, Vol. 17, No. 2, 1988, ss. 227-262.

ATALAY Hamit, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Cilt 2, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

AXFORD Barrie, "The Dialectic of Borders and Networks in Europe: Reviewing 'Topological Presuppositions'", *Comparative European Politics*, Vol. 4, No. 2-3, 2006, ss. 160-182.

AXFORD Barrie, HUGGINS Richard, "Towards a Post-National Polity: The Emergence of the Network Society in Europe", *The Sociological Review*, Vol. 48, No. 1, 2000, ss. 173-206.

AXTMANN Roland, "State Formation and Supranationalism in Europe: The Case of the Holy Roman Empire of the German Nations", *Europe Without Borders: Remapping*

Territory, Citizenship, and Identity in a Transnational Age, ed. Mabel Berezain, Martin Schain, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2003, ss. 118-139.

BACIK Gökhan, *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.

BALCI Ali, ““Dış Politika”: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 7, S. 28, 2011, ss. 3-29.

BALIBAR Etienne, *Politics and the Other Scene*, London: Verso Press, 2002.

BALZACQ Thierry, “The Frontiers of Governance: Understanding the External Dimension of EU Justice and Home Affairs”, *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs: Governance, Neighbours, Security*, ed. Thierry Balzacq, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2009, ss. 1-32.

BARTOLINI Stefano, *Restructuring Europe: Centre Formation, System Building and Political Structuring Between the Nation-State and the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2005.

BATIR Kerem, “Avrupa Birliği’nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye ile AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 15, S. 30, 2017, ss. 585-604.

BAUBOCK Rainer, “Multilevel Citizenship and Territorial Borders in the EU Polity”, *IWE–Working Paper Series*, No. 37, 2003, ss. 1-21.

BEHR Hartmut, “Political Territoriality and De-Territorialization”, *Area*, Vol. 39, No. 1, 2007, ss. 112-115.

BELLAMY Richard, LACEY Joseph, NICOLAÏDIS Kalypso, “European Boundaries in Question?”, *Journal of European Integration*, Vol. 39, No. 5, 2017, ss. 483-498.

BERİŞ Hamit Emrah, *Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, İstanbul: Tezkire Yayıncılık, 2014.

BIALASIEWICZ Luiza, “Introduction: Europe in the World?”, *Europe in the World: EU Geopolitics and the Making European Space*, ed. Luiza Bialasiewicz, Surrey: Ashgate, 2011, ss. 1-16.

BIALASIEWICZ Luiza, DAHLMAN Carl, APUZZO Gian Matteo, CIUTĂ Felix, JONES Alun, RUMFORD Chris, WODAK Ruth, ANDERSON James, INGRAMI Alan, “Interventions in the New Political Geographies of the European ‘Neighborhood’”, *Political Geography*, Vol. 28, No. 2, 2009, ss. 79-89.

BIALASIEWICZ Luiza, ELDEN Stuart, PAINTER Joe, “The Constitution of EU Territory”, *Comparative European Politics*, Vol. 3, No. 3, 2005, ss. 333–363.

BIALASIEWICZ Luiza, GIACCARIA Paolo, JONES Alun, MINCA Claudio, “Re-Scaling 'EU'rope: EU Macro-Regional Fantasies in the Mediterranean”, *European Urban and Regional Studies*, Vol. 20, No. 1, 2013, ss. 59-76.

BICKERTON Christopher J., *European Integration: From Nation-States to Member States*, Oxford: Oxford University Press, 2012.

BLACKSELL Mark, *Political Geography*, London: Routledge Press, 2006.

BOHME Kai, DOUCET Philippe, KOMORNICKI Tomasz, ZAUCHA Jacek, ŚWIATEK Dariusz, “How to Strengthen the Territorial Dimension of ‘Europe 2020’ and the EU Cohesion Policy”, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/challenges2020/2011_territorial_dimension_eu2020.pdf, Warsaw, September 2011, ss. 1-97, (E.T. 10.4.2018).

BOIN Arjen, EKENGREN Magnus, RHINARD Mark, “Protecting the Union: Analysing an Emerging Policy Space”, *Journal of European Integration*, Vol. 28, No. 5, 2006, ss. 405-421.

BONIN Holger, EICHHORST Werner, FLORMAN Christer, HANSEN Mette Okkels, SKIOLD Lena, STUHLER Jan, TATSIRAMOS Konstantinos, THOMASEN Henrik, ZIMMERMANN Klaus F., “Geographic Mobility in the European Union: Optimising Its Economic and Social Benefits”, *European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Final Report*, 2008, ss. 1-152.

BORZEL Tanja, “European Governance: Negotiation and Competition in the Shadow of Hierarchy”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 2, 2010, ss. 191–219.

BOSSONG Raphael, RHINARD Mark, “European Internal Security as a Public Good”, *European Security*, Vol. 22, No. 2, 2013, ss. 129-147.

BOSSONG Raphael, RHINARD Mark, “The EU Internal Security Strategy: Towards a More Coherent Approach to EU Security?”, *Studia Diplomatica*, Vol. 66, No. 2, 2013, ss. 45-58.

BOYLE Mark, *Human Geography: A Concise Introduction*, West Sussex: Wiley&Blackwell Press, 2015.

BRENNER Neil, JESSOP Bob, JONES Martin, MACLEOD Gordon, “Introduction: State Space in Question”, *State/Space A Reader*, ed. Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones, Gordon MacLeod, Massachusetts: Blackwell Publishing, 2003, ss. 1-26.

BRIGHENTI Andrea Mubi, “Lines, Barred Lines. Movement, Territory and the Law”, *International Journal of Law in Context*, Vol. 6, No. 3, 2010, ss. 217–227.

BROEDERS Dennis, “A European ‘Border’ Surveillance System Under Construction”, *Migration and the New Technological Borders of Europe*, ed. Huub Dijstelbloem, Albert Meijer, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2011, ss. 40-67.

BROWN Wendy, *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*, çev. Emine Ayhan, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2011.

BROWNING Christopher S., “Geostrategies, Geopolitics and Ontological Security in the Eastern Neighbourhood: The European Union and the ‘New Cold War’”, *Political Geography*, Vol. 62, 2018, ss. 106-115.

BROWNING Christopher S., “Westphalian, Imperial, Neomedieval: The Geopolitics of Europe and the Role of the North”, *Remaking Europe in the Margins: Northern Europe After the Enlargements*, ed. Christopher S. Browning, Hampshire: Ashgate Publishing, 2005, ss. 85-101.

BROWNING Christopher S., CHRISTOU George, “The Constitutive Power of Outsiders: The European Neighbourhood Policy and the Eastern Dimension”, *Political Geography*, Vol. 29, No. 2, 2010, ss. 109-118.

BROWNING Christopher S., JOENNIEMI Pertti, “Geostrategies of the European Neighbourhood Policy”, *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 3, 2008, ss. 519–551.

BULL Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 3rd ed., New York: Palgrave Press, 2002.

BUNSON Matthew, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Revised Edition, New York: Facts On File Incorporation, 2002.

BURBANK Jane, COOPER Frederick, *Empires in World History: Power and the Politics of Difference*, New Jersey: Princeton University Press, 2010.

BURGESS Michael, *Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950–2000*, London: Routledge Press, 2000.

BUSCH Brigitta, KRZYŻANOWSKI Michał, “Inside/Outside the European Union Enlargement, Migration Policy and the Search for Europe’s Identity”, *Geopolitics of European Union Enlargement: The Fortress Empire*, ed. Warwick Armstrong, James Anderson, New York: Routledge Press, 2007, ss. 107-124.

CALLOVI Giuseppe, “Border Controls, Visa Policy and Biometrics”, *The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the EU, EPC Working Paper*, ed. Susie Alegre, Monica den Boer, Giuseppe Callovi, Steve Peers, Cristina Pineda Polo, European Policy Center, 2005, ss. 16-32.

CANBOLAT İbrahim S., *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslararası Sistemde Ortaklık*, 6. b., Bursa: Alfa Aktüel Yayınevi, 2014.

CAPORASO James A., “Changes in the Westphalian Order: Territory, Public Authority, and Sovereignty”, *International Studies Review*, Vol. 2, No. 2, Continuity and Change in the Westphalian Order, 2000, ss. 1-28.

CAPORASO James A., “The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 1, 1996, ss. 29-52.

CARR Matthew, *Fortress Europe: Dispatches from a Gated Continent*, New York: The New Press, 2012.

CARRERA Sergio, “What Does Free Movement Mean in Theory and Practice in an Enlarged EU?”, *European Law Journal*, Vol. 11, No. 6, 2005, ss. 699-721.

CARRERA Sergio, HERTOG Leonhard den, "A European Border and Coast Guard: What's in a Name?", *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe*, No. 88, 2016, ss. 1-19.

CASAS-CORTES Maribel, COBARRUBIAS Sebastian, PICKLES John, "Re-Bordering the Neighbourhood: Europe's Emerging Geographies of Non-Accession Integration", *European Urban and Regional Studies*, Vol. 20, No. 1, 2012, ss. 37-58.

CASTREE Noel, "Place: Connections and Boundaries in an Interdependent World", *Key Concepts in Geography*, 2nd ed., ed. Nicholas J. Clifford, Sarah L. Holloway, Stephen P. Rice, Gill Valentin, London: Sage Publication, 2009, ss. 153-171.

CELATA Filippo, COLETTI Raffaella, "Beyond Fortress 'EU'rope? Bordering and Cross-Bordering Along the European External Frontiers", *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*, ed. Filippo Celata, Raffaella Coletti, Cham: Springer International Publishing, 2015, ss. 1-25.

CELATA Filippo, COLETTI Raffaella, "Cross-Border Cooperation Along the EU's External Frontiers", *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*, ed. Filippo Celata, Raffaella Coletti, Cham: Springer International Publishing, 2015, ss. 103-137.

CHRISTIANSEN Thomas, JØRGENSEN Knud Erik, "Transnational Governance 'Above' and 'Below' the State: The Changing Nature of Borders in the New Europe", *Regional & Federal Studies*, Vol. 10, No. 2, 2000, ss. 62-77.

CHRISTIANSEN Thomas, PETITO Fabio, TONRA Ben, "Fuzzy Politics Around Fuzzy Borders: The European Union's 'Near Abroad'", *Cooperation and Conflict*, Vol. 35, No. 4, 2000, ss. 389-415.

CLAYTON Dan, "Empire", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, ss. 189-190.

CORRADO Laura, "Negotiating the EU External Border", *Security Versus Freedom? A Challenge for Europe's Future*, ed. Thierry Balzacq, Sergio Carrera, Hampshire: Ashgate Publishing, 2006, ss. 183-203.

Council Decision of 25 February 2010 on Setting up the Standing Committee on Operational Cooperation on Internal Security (2010/131/EU), *Official Journal of the European Union*, L 52, Vol. 53, 3.3.2010, s. 50.

Council Decision of 28 February 2002 Setting up Eurojust with a View to Reinforcing the Fight Against Serious Crime, *Official Journal of the European Union*, L 63, Vol. 45, 6.3.2002, ss. 1-13.

Council Decision of 8 June 2004 Establishing the Visa Information System (VIS) (2004/512/EC), *Official Journal of the European Union*, L 213, Vol. 47, 15.6.2004, ss. 5-7.

Council of the European Union, Council Conclusions on Integrated Border Management, 2768th Justice and Home Affairs Council Meeting, Brussels, 4-5.12.2006, ss. 1-3.

Council of the European Union, EU Schengen Catalogue. External Borders Control. Removal and Readmission: Recommendations and Best Practices, Brussels, 28.2.2002, ss. 3-55.

Council of the European Union, European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World, Brussels, 12.12.2003, ss. 1-14.

Council of the European Union, Internal Security Strategy for the European Union: Towards a European Security Model, Luxembourg: Publications Office of the European Union, March 2010, ss. 1-31.

Council of the European Union, Living in an Area of Freedom, Security and Justice, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/PU2088_BROCH_JAI_EN.qxd.pdf, 2005, ss. 1-39, (E.T. 5.3.2018).

Council of the European Union, The Stockholm Programme: An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens, *Official Journal of the European Union*, C 115, Vol. 53, 4.5.2010, ss. 1-38.

COX Kevin, *Political Geography: Territory, State and Society*, Oxford: Blackwell Publishing, 2002.

CRESSWELL Place T., "Place", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 8, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 169-177.

CRESSWELL Tim, "Citizenship in Worlds of Mobility", *Critical Mobilities*, ed. Ola Soderstrom, Didier Ruedin, Shalini Randeria, Gianni D'Amato, Francesco Panese, London: Routledge Press, 2013, ss. 105-124.

CRESSWELL Tim, *On The Move: Mobility in the Modern Western World*, Abingdon: Routledge Press, 2006.

CUGUSI Battistina, "Future Perspectives for the European Neighbourhood Policy", *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*, ed. Filippo Celata, Raffaella Coletti, Cham: Springer International Publishing, 2015, ss. 139-154.

ÇİMEN Adnan, "Avrupa Birliği (AB) Bölgesel Kalkınma Politikalarının Avrupalılaşması", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, Özel Sayı, 2012, ss. 47-80.

DANIELS Peter, BRADSHAW Michael, SHAW Denis, SIDAWAY James, "Introduction Geography: A Mirror to the World", *An Introduction to Human Geography*, ed. Peter Daniels, Michael Bradshaw, Denis Shaw, James Sidaway, Edinburg: Pearson Press, 2008, ss. 1-13.

DAVOUDI Simin, "Territorial Cohesion, European Social Model and Spatial Policy Research", *Territorial Cohesion and the European Model of Society*, ed. Andreas Faludi, Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy, 2007, ss. 81-105.

DAVOUDI Simin, "Understanding Territorial Cohesion", *Planning Practice & Research*, Vol. 20, No. 4, 2005, ss. 433-441.

DELANEY David, "Territory and Territoriality", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 11, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 196-208.

DELANEY David, LEITNEH Helga, "The Political Construction of Scale", *Political Geography*, Vol. 16. No. 2, ss. 93-97.

DELANEY David, *Territory: A Short Introduction*, Malden: Blackwell Publishing, 2005

DESFORGES Luke, JONES Rhys, WOODS Mike, “New Geographies of Citizenship,” *Citizenship Studies*, Vol. 9, No. 5, 2005, ss. 439-451.

DIJKINK Gertjan, MAMADOUH Virginie, “Territoriality and the EU Citizen”, *State Territoriality and European Integration*, ed. Michael Burgess, Hans Vollaard, London: Routledge Press, 2006, ss. 147-174.

DIJSTELBLOEM Huub, BROEDERS Dennis, “Border Surveillance, Mobility Management and the Shaping of Non-Publics in Europe”, *European Journal of Social Theory*, Vol. 18, No. 1, 2015, ss. 21-38.

DIJSTELBLOEM Huub, MEIJER Albert, BESTERS Michiel, “The Migration Machine”, *Migration and the New Technological Borders of Europe*, ed. Huub Dijstelbloem, Albert Meijer, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2011, ss. 1-21.

DIMITROVOVA Bohdana, “Imperial Re-Bordering of Europe: The Case of the European Neighbourhood Policy”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 25, No. 2, 2012, ss. 249-267.

DIMITROVOVA Bohdana, “Remaking Europe’s Borders Through the European Neighbourhood Policy”, *CEPS Working Document*, No. 327, 2010, ss. 1-16.

Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the Right of Citizens of the Union and Their Family Members to Move and Reside Freely Within the Territory of the Member States Amending Regulation (EEC) No 1612/68 and Repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC, *Official Journal of the European Union*, L 158, Vol. 47, 30.4.2004, ss. 77-123.

DOYLE Michael W., *Empires*, New York: Cornell University Press, 1986.

EDNEY Julian J., “Human Territoriality”, *Psychological Bulletin*, Vol. 81, No. 12, 1974, ss. 959-975.

EGAN Michelle, “The Single Market”, *European Union Politics*, 2nd ed., ed. Micheal Cini, New York: Oxford University Press, 2007, ss. 253-270.

EGERBERG Morten, TRONDAL Jarle, VESTLUND Nina M., “The Quest for Order: Unravelling the Relationship Between the European Commission and European Union Agencies”, *Journal of European Public Policy*, Vol. 22, No. 5, 2015, ss. 609–629.

EHRKAMP Patricia, JACOBSEN Malene H., “Citizenship,” *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, ed. John Agnew, Virginie Mamadouh, Anna J. Secor, Joanne Sharp, West Sussex: The Wiley Blackwell Press, 2015, ss. 152-164.

ELDEN Stuart, “Land, Terrain, Territory”, *Progress in Human Geography*, Vol. 34, No. 6, 2010, ss. 799–817.

ELDEN Stuart, “Space I”, *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 10, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 262-267.

ELDEN Stuart, “The State of Territory Under Globalization: Empire and the Politics of Reterritorialization”, *Metaphoricity and the Politics of Mobility*, ed. Maria Margaroni, Effie Yiannopoulou, Amsterdam: Radopi Press, 2006, ss. 47-66.

ELDEN Stuart, *The Birth of Territory*, Chicago: The University of Chicago Press, 2013.

ELİÇİN Yeşeren, “Avrupa Birliğinde Yönetişim”, *Electronic Journal of Social Sciences*, Vol. 10, No. 38, 2011, ss. 45-60.

ELSUWEGE Peter Van, “The Interface Between the Area of Freedom, Security and Justice and the Common Foreign and Security Policy of the European Union: Legal Constraints to Political Objectives”, *Freedom, Security and Justice in the European Union: Internal and External Dimensions of Increased Cooperation After the Lisbon Treaty*, ed. Ronald L. Holzacker, Paul Luif, New York: Springer Press, 2014, ss. 119-135.

Employment, Social Affairs&Inclusion,

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1067&langId=en>, (E.T. 6.4.2018).

ESGÜN Toros Güneş, “Carl Schmitt”, *Siyaset Felsefesi Tarihi*, Cilt I-II, ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2013, ss. 495-511.

EURES in Cross-Border Regions, https://ec.europa.eu/eures/public/en/eures-in-cross-border-regions?lang=en&app=1.7.1p9-build-0-SNAPSHOT&pageCode=cross_border#/list, (E.T. 6.4.2018).

European Commission, A European Security Research and Innovation Agenda- Commission's Initial Position on ESRI's Key Findings and Recommendations, Brussels, COM(2009) 691 Final, 21.12.2009, ss. 1-15.

European Commission, A Strategy on the External Dimension of the Area of Freedom, Security and Justice, Brussels, COM(2005) 491 Final, 12.10.2005, ss. 1-12.

European Commission, Delivering on the European Agenda on Security to Fight Against Terrorism and Pave the Way Towards an Effective and Genuine Security Union, Brussels, COM(2016) 230 Final, 20.4.2016, ss. 1-18.

European Commission, European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union, Agreed at the Informal Council of Ministers responsible for Spatial Planning in Potsdams, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, May 1999, ss. 1-82.

European Commission, Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion, Investing in Europe's Future, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, November 2010, ss. 1-264.

European Commission, Green Paper on Territorial Cohesion, Turning Territorial Diversity into Strength, Brussels, COM(2008) 616 Final, 06.10.2008, 1-12.

European Commission, Preparing Next Steps in Border Management in the EU, Brussels, COM(2008) 69 Final, 13.2.2008, ss. 1-10.

European Commission, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing an Entry/Exit System (EES) to Register Entry and Exit Data of Third Country Nationals Crossing the External Borders of the Member States of the European Union, Brussels, COM(2013) 95 Final, 28.2.2013, ss. 1-60.

European Commission, Proposal for Amending Regulation (EU) 2016/399 as Regards the Use of the Entry/Exit System, Brussels, COM(2016) 196 Final, 6.4.2016, ss. 1-35.

European Commission, Smart Borders - Options and the Way Ahead, Brussels, COM(2011) 680 Final, 25.10.2011, ss. 1-14.

European Commission, Third Report on Economic and Social Cohesion: A New Partnership for Cohesion: Convergence Competitiveness Cooperation, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, March 2004, ss. 1-206.

European Commission, Wider Europe—Neighbourhood: A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours, Brussels, COM(2003) 104 Final, 11.3.2003, ss. 1-26.

European Council, Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions.

FALUDI Andreas, “A Turning Point in the Development of European Spatial Planning? The ‘Territorial Agenda of the European Union’ and the ‘First Action Programme’”, *Progress in Planning*, Vol. 71, No. 1, 2009, ss. 1-42.

FALUDI Andreas, “Territorial Cohesion under the Looking Glass Synthesis Paper about the History of the Concept and Policy Background to Territorial Cohesion”, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/terco/pdf/lookingglass.pdf, 2009, ss. 1-24, (E.T. 8.2.2018).

FALUDI Andreas, “Territorial Cohesion, Territorialism, Territoriality, and Soft Planning: A Critical Review”, *Environment and Planning*, Vol. 45, No. 6, 2013, ss. 1302-1317.

FALUDI Andreas, “The European Model of Society”, *Territorial Cohesion and the European Model of Society*, ed. Andreas Faludi, Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy, 2007, ss. 1-23.

FALUDI Andreas, “The Territoriality of Cohesion Policy”, *Handbook on Cohesion Policy in the EU*, ed. Simona Piattoni, Laura Polverari, Gloucestershire: Edward Elgar Publishing, 2016, ss. 491-505.

FAVELL Adrian, RECCHI Ettore, “Pioneers of European Integration: An Introduction”, *Pioneers of European Integration: Citizenship and Mobility in the EU*, ed. Ettore Recchi, Adrian Favell, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009, ss. 1-25.

FEATHERSTONE Kevin, RADAELLI Claudio M., “A Conversant Research Agenda”, *The Politics of Europeanization*, ed. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli, Oxford: Oxford University Press, 2003, ss. 331-341.

FINDLAY Ronald, LUNDAHL Mats, *The Economics of the Frontier: Conquest and Settlement*, London: Palgrave Macmillan Press, 2017.

FLINT Colin, TAYLOR Peter J., *Siyasi Coğrafya: Dünya-Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik*, 6. basımdan çeviri, çev. Fulya Ereker, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.

FLOCKHART Trine, “Europeanization or EU-ization? The Transfer of European Norms Across Time and Space”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 4, ss. 787–810.

FORSBERG Tuomas, “Beyond Sovereignty, Within Territoriality: Mapping the Space of Late-Modern (Geo) Politics”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 34, No. 4, 1996, ss. 355-386.

FOUBERG Erin H., MURPHY, Alexander B., DE BLIJ H. J., *Human Geography: People, Place, and Culture*, 10th ed., New Jersey: John Wiley&Sons Press, 2012.

FRIEDRICHES Jörg, “The Meaning of New Medievalism”, *European Journal of International Relations*, Vol. 7, No. 4, 2001, ss. 475-502.

FRIEDRICHS Jörg, “When Push Comes to Shove the Territorial Monopoly of Force and the Travails of Neomedieval Europe”, *State Territoriality and European Integration*, ed. Michael Burgess, Hans Vollaard, London: Routledge Press, 2006, ss. 228-251.

GENÇ Mehmet, *Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993.

GIANNAKOUROU Georgia, “Towards a European Spatial Planning Policy: Theoretical Dilemmas and Institutional Implications”, *European Planning Studies*, Vol. 4, No. 5, 1996, ss. 595-613.

GIBSON Chris, “Human Geography”, *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 5, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 218-231.

GIDDENS Anthony, *The Nation-State and Violence: Volume Two of a Contemporary Critique of Historical Materialism*, Cambridge: Polity Press, 1985.

Global Approach to Migration and Mobility, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/global-approach-to-migration_en, (E.T. 19.6.2018).

GOERTZ Gary, DIEHL Paul F., *Territorial Changes and International Conflict*, London: Routledge Press, 1992.

GOTTMANN Jean, *The Significance of Territory*, Charlottesville: The University Press of Virginia, 1973.

GÖZTEPE Ece, *Avrupa Birliği'nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008

GRABBE Heather, "Conclusion: The Politics of Freedom, Security and Justice in the Enlarging EU", *The Area of Freedom, Security and Justice in the Enlarged Europe*, ed. Karen Henderson, New York: Palgrave Macmillan Press, 2005, ss. 149-161.

GREGORY Derek, "Human Geography", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, ss. 350-354.

GREGORY Derek, "Space", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, ss. 707-710.

GUALINI Enrico, "The Rescaling of Governance in Europe: New Spatial and Institutional Rationales", *European Planning Studies*, Vol. 14, No. 7, 2006, ss. 881-904.

GUILD Elspeth, CARRERA Sergio, "Towards an Internal (In)security Strategy for the EU?", *CEPS Liberty and Security in Europe Publication Series*, 2011, ss. 1-9.

GÜMÜŞÇÜ Osman, *Coğrafya'ya Davet: Tarihçe, Kavramlar, Yapı, Sistemik, Kaynaklar, Metod*, 4.b., İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.

HALL Edward T., *The Hidden Dimension*, New York: Anchor Books, 1966.

HALL Edward T., *The Silent Language*, New York: Doubleday&Company Press, 1959.

HARDT Micheal, NEGRI Antonio, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yıldız, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.

HASELSBERGER Beatrix, “Decoding Borders. Appreciating Border Impacts on Space and People”, *Planning Theory&Practice*, Vol. 15, No. 4, 2014, ss. 505-526.

HENDERSON George, “Place”, *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, ss. 539-541.

HENDERSON George, “Placelessness”, *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 542.

HERLIN-KARNELL Ester, “The European Court of Justice as a Game Changer: Fiduciary Obligations in the Area of “Freedom, Security and Justice””, *Routledge Handbook of Justice and Home Affairs Research*, New York: Routledge Press, 2018, ss. 396-408.

HILL Christopher, “The Geopolitical Implications of Enlargement”, *Europe Unbound: Enlarging and Reshaping the Boundaries of the European Union*, ed. Jan Zielonka, London: Routledge Press, 2002, ss. 95-116.

HILLION Christophe, “Tous pour un, un pour tous! Coherence in the External Relations of the European Union”, *Developments in EU External Relations Law*, ed. Marise Cremona, Oxford: Oxford University Press, 2008, ss. 10-36.

HILLS Alice, “The Rationalities of European Border Security”, *European Security*, Vol. 15, No. 1, 2006, ss. 67-88.

HIX Simon, *The Political System of the European Union*, 2nd ed., Hampshire: Palgrave Macmillan, 2005.

HOBBING Peter, “Integrated Border Management at the EU Level”, *Security Versus Freedom? A Challenge for Europe’s Future*, ed. Thierry Balzacq, Sergio Carrera, Hampshire: Ashgate Publishing, 2006, ss. 155-181.

- HOBBSAWN Eric J., *İmparatorluk Çağı: 1875-1914*, 5. b., çev. Vedat Aslan, Ankara: Dost Kitabevi, 2013.
- HOLZHACKER Ronald L., LUIF Paul, "Introduction: Freedom, Security and Justice After Lisbon", *Freedom, Security and Justice in the European Union: Internal and External Dimensions of Increased Cooperation After the Lisbon Treaty*, ed. Ronald L. Holzacker, Paul Luif, New York: Springer Press, 2014, ss. 1-11.
- HOOGHE Liesbet, MARKS Gary, "Types of Multi-Level Governance", *Handbook on Multi-Level Governance*, ed. Henrik Enderlein, Sonja Wälti, Michael Zürn, Gloucestershire: Edward Elgar Publishing, 2010, s. 17-31.
- HOOGHE Liesbet, MARKS Gary, *Multi-Level Governance and European Integration*, Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, 2001.
- HORGBYA Anna, RHINARDA Mark, "The EU's Internal Security Strategy: A Historical Perspective", *Security Journal*, Vol. 28, No. 3, 2015, ss. 309-321.
- HOWE Stephen, *Empire: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2002.
- ISIN Engin F., *Being Political Genealogies of Citizenship*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.
- JACKSON Robert, *Sovereignty: Evolution of an Idea*, Cambridge: Polity Press, 2007.
- JAGANATHAN Neha, "Territorialization of the European Union: Differences in Integration", *Claremont-UC Undergraduate Research Conference on the European Union*, 2010, ss. 1-8.
- JAMES Edward, *Europe's Barbarians, AD 200-600*, New York: Routledge Press, 2009.
- JENSEN Anne, "Mobility, Space and Power: On the Multiplicities of Seeing Mobility," *Mobilities*, Vol. 6, No. 2, 2011, ss. 255-271.
- JENSEN Ole B., RICHARDSON Tim, *Making European Space: Mobility, Power and Territorial Identity*, London: Routledge Press, 2004.
- JESSOP Bob, "State Theory", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 10, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 416-421.

JOENNIEMI Pertti, “Re-Negotiating Europe's Identity: The European Neighbourhood Policy as a Form of Differentiation”, *Journal of Borderlands Studies*, Vol. 23, No. 3, 2008, ss. 83-94.

JONES Martin, JONES Rhys, WOODS Michael, *An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics*, London: Routledge Press, 2004.

JORDHEIMA Helge, NEUMANN Iver B., “Empire, Imperialism and Conceptual History”, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 14, No. 2, 2011, ss. 153–185.

KADERCAN Burak, “Territorial Design and Grand Strategy in the Ottoman Empire”, *Territory, Politics, Governance*, Vol. 5, No. 2, 2017, ss. 1-19.

KARABAĞ Servet, *Jeopolitik Açıdan Sınırlar*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2008.

KARABEL Sibel, “Avrupa Birliği'nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi”, *Bilgesam Analiz/Avrupa*, No. 1308, 2016, ss. 1-9.

KARAKAŞ Ayşe Işıl, *Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği*, İstanbul: Der Yayınları, 1993.

KARAKAYLI Serhat, RIGO Enrica, “Mapping the European Space of Circulation”, *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, ed. Nicholas de Genova, Nathalie Peutz, Durham: Duke University Press, 2010, ss. 123-144.

KAUNERT Christian, “The Area of Freedom, Security and Justice: The Construction of a ‘European Public Order’”, *European Security*, Vol. 14, No. 4, 2005, ss. 459-483.

KAUNERT Christian, LÉONARD Sarah, PAWLAK Patryk (ed.), *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, New York: Routledge Press, 2012.

KAUNERT Christian, LÉONARD Sarah, PAWLAK Patryk, “Conclusion: European Homeland Security After Lisbon and Stockholm”, *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, ss. 165-175.

KAUNERT Christian, LÉONARD Sarah, PAWLAK Patryk, “Introduction”, *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, ss. 1-14.

KAYA İlhan, “Coğrafi Düşüncede Mekân Tartışmaları”, *Düşünme Dergisi*, No. 4, 2013, ss. 1-13.

KEATING Michael, “Territorial Flexibility”, *European Disunion: Between Sovereignty and Solidarity*, ed. Jack Hayward, Rüdiger Wurzel, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2012, ss. 146-161.

KEATING Michael, *Rescaling the European State: The Making of Territory and the Rise of the Meso*, Oxford: Oxford University Press, 2013.

KHAN Rasheed Masood, “The Importance of Internal Pacification in the Development of Nation States: How the Internal Pacification was Achieved and What were Its Limitations?”, *POLITIKON: The IAPSS Journal of Political Science*, Vol. 30, 2016, ss. 74-91.

KIREEV, Anton A., “State Border”, *Introduction to Border Studies*, ed. Sergei V. Sevastianov, Jussi P. Laine, Anton A. Kireev, Vladivostok: Far Eastern Federal University Press, 2015, ss. 98-117.

KITCHIN Rob, “Space II”, *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 10, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, 268-275.

KNAPP Mark L., HALL Judith A., HORGAN Terrence G., *Nonverbal Communication in Human Interaction*, Boston: Wadsworth Cengage Learning, 2014.

KOHLER-KOCH Beate, “The Evolution and Transformation of European Governance”, *The Transformation of Governance in the European Union*, ed. Beate Kohler-Koch, Rainer Eising, London: Routledge Press, 1999, ss. 13-33.

KONIG Magdalena, “The Borders, They are A-Changin'! The Emergence of Socio-Digital Borders in the EU”, *Internet Policy Review*, Vol. 5, No. 1, 2016, ss. 1-14.

KORAY Meryem, *Avrupa Toplum Modeli*, 2. b., Ankara: İmge Kitapevi, 2005.

KOSTADINOVA Valentina, *The European Commission and the Transformation of EU Borders*, London: Palgrave Macmillan Press, 2017.

KRASNER Stephen D., "Rethinking the Sovereign State Model", *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 5, 2001, ss. 17-42.

KRASNER Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, New Jersey: Princeton University Press, 1999.

KRATOCHWIL Friedrich, "Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System", *World Politics*, Vol. 39, No. 1, 1986, ss. 27-52.

KRISTOFF Ladis K. D., "The Nature of Frontiers and Boundaries," *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 49 No. 3, 1959, ss. 269–282.

KUHLKE Olaf, "Space and Human Geography", *Encyclopedia of Human Geography*, ed. Barney Warf, California: Sage Publication, 2006, ss. 441-444.

LARKINS Jeremy, *From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics Before Westphalia*, New York: Palgrave Macmillan Press, 2010.

LAVENEX Sandra, "Concentric Circles of flexible 'EUropean' Integration: A Typology of EU External Governance Relations", *Comparative European Politics*, Vol. 9, No. 4/5, 2011, ss. 372–393.

LAVENEX Sandra, "EU External Governance in 'Wider Europe'", *European Public Policy*, Vol. 11, No. 4, 2004, ss. 680-700.

LAVENEX Sandra, SCHIMMELFENNIG Frank, "EU Rules Beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics", *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, No. 6, 2009, ss. 791-812.

LEFEBVRE Henri, "Space Social Product and Use Value", trans. by W. Freiberg, *State, Space, World: Selected Essays: Henri Lefebvre*, ed. Neil Brenner, Stuart Elden, Minnesota: University of Minnesota Press, 2009, ss. 185-195.

LEFEBVRE Henri, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.

LEMBERG-PEDERSEN Martin, "Private Security Companies and the European Borderscapes", *The Migration Industry and the Commercialization of International*

Migration, ed. Thomas Gammeltoft-Hansen, Ninna Nyberg Sørensen, New York: Routledge Press, 2012, ss. 152-172.

LENAERTS Koen, “The Contribution of the European Court of Justice to the Area of Freedom, Security and Justice”, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 59, No. 2, 2010, ss. 255-301.

LÉONARD Sarah, “EU Border Security and Migration into the European Union: Frontex and Securitisation Through Practices”, *European Security*, Vol. 19, No. 2, 2010, ss. 231-254.

LÉONARD Sarah, “The Role of Frontex in European Homeland Security”, *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, ss. 145-164.

LEONARDI Robert, *Cohesion Policy in the European Union: The Building of Europe*, New York: Palgrave Macmillan Press, 2005.

LINDAHL Hans, “Finding Place for Freedom, Security and Justice: The European Union’s Claim to Territorial Unity”, *Webpapers on Constitutionalism & Governance Beyond the State*, No. 1, 2004, ss. 1-27.

LINDAHL Hans, “Sovereignty and Representation in the European Union”, *Sovereignty in Transition*, ed. Neil Walker, Portland: Hart Publishing, 2003, ss. 87-114.

LORD Christopher, “The Legitimacy of Exits from the European Union”, *Journal of European Integration*, Vol. 39, No. 5, 2017, ss. 499-513.

LORENZ Konrad, *On Aggression*, trans. by Marjorie Kerr Wilson, London: Routledge Press, 2002.

LOXA Alezini, SIAGKOU Danae, “Private Security Companies in the EU”, *LSEU*, Vol. 3, 2016, ss. 7-26.

LUUKKONEN Juh, MOILANEN Helka, “Territoriality in the Strategies and Practices of the Territorial Cohesion Policy of the European Union: Territorial Challenges in Implementing “Soft Planning””, *European Planning Studies*, Vol. 20, No. 3, 2012, ss. 481-500.

MAAS Willem, "Boundaries of Political Community in Europe, the US, and Canada", *Journal of European Integration*, Vol. 39, No. 5, 2017, ss. 575-590.

MAAS Willem, "Freedom of Movement Inside 'Fortress Europe'", *Global Surveillance and Policing: Borders, Security, Identity*, ed. Elia Zureik, Mark B. Salter, Oregon: Willan Publishing, 2005, ss. 233-245.

MAAS Willem, "The Origins, Evolution, and Political Objectives of EU Citizenship", *German Law Journal*, Vol. 15, No. 5, 2014, ss. 797- 819.

MACKINZIE Alex, "The External Dimension of European Homeland Security", *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, ss. 95-110.

MAIER Charles S., *Among Empires: American Ascendancy and Its Predecessors*, Massachusetts: Harvard University Press, 2006.

MAMADOUH Virginie, "The Territoriality of European Integration and the Territorial Features of the European Union: The First 50 Years", *Royal Dutch Environmental Society*, Vol. 92, No. 4, 2001, ss. 420-436.

MANN Michael, "Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying", *Daedalus*, Vol. 122, No. 3, *Reconstructing Nations and States*, 1993, ss. 115-140.

MANN Michael, "The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results", *European Journal of Sociology*, Vol. 25, No. 2, 1984, ss. 185-213.

MANZELLA Gian Paolo, MENDEZ Carlos, "The Turning Points of EU Cohesion Policy", *Report Working Paper*, 2009, ss. 3-28.

MARENIN Otwin, "Challenges for Integrated Border Management in the European Union", *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Occasional Paper*, No. 17, 2010, ss. 1-161.

MARKS Gary, "Europe and Its Empires: From Rome to the European Union", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 50, No. 1, 2012, ss. 1-20.

MARKS Gary, "Structural Policy and Multilevel Governance in the EC", *The State of the European Community*, ed. Alan Cafruny, Glenda G. Rosenthal, Boulder: Lynne Rienner Press, 1993, ss. 391-409.

MARKS Gary, "Structural Policy in the European Community", *Euro-Politics Institutions and Policymaking in the "New" European Community*, ed. Aberta M. Sbragia, Washington, D.C.: Brookings Institute, 1992, ss. 191-224.

MARKS Gary, HOOGHE Liesbet, BLANK Kermit, "European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 3, 1996, ss. 341-378.

MARKS Gary, NIELSEN Franrois, RAY Leonard, SALK Jane, "Competencies, Cracks and Conflicts: Regional Mobilisation in the EU", *Governance in the European Union*, ed. Gary Marks, Fritz W Scharpf, Philippe C. Schmitter, Wolfgang Streeck, London: Sage Publications, 1996, ss. 40-63.

MARTINEZ Oscar J., "The Dynamics of Border Interaction New Approaches to Border Analysis", *Global Boundaries: World Boundaries Series I*, ed. Gerald H. Blake, London: Routledge Press, 1994, ss. 1-15.

MBEMBE Achille, "At the Edge of the World: Boundaries, Territoriality, and Sovereignty in Africa", trans. by Steven Rendall, *Public Culture*, Vol. 12, No. 1, 2000, ss. 259-284.

MCNAMARA Kathleen R., *The Politics of Everyday Europe: Constructing Authority in the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

MEDEIROS Eduardo, "Territorial Cohesion: A Conceptual Analysis", *European Journal of Spatial Development*, No. 60, 2016, ss. 1-36.

MEISSNER Vittoria, "The European Border and Coast Guard Agency Frontex Beyond Borders: The Effect of the Agency's External Dimension", *TARN Working Paper*, No. 16, 2017, ss. 1-20.

MENON Anand, SCHAIN Martin, "Introduction", *Comparative Federalism: The European Union and the United States in Comparative Perspective*, ed. Anand Menon, Martin Schain, New York: Oxford University Press, 2006, ss. 1-12.

- MERRIMAN Peter, "Mobility," *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 7, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 134-143.
- MILLER Vaughne, "The Extension of Qualified Majority Voting from the Treaty of Rome to the European Constitution", *International Affairs and Defence Section House of Commons Library Research Paper 04/54*, 2004, ss. 1-50.
- MILWARD Alan S., *The European Rescue of the Nation-State*, 2nd ed., London: Routledge Press, 2000.
- MINC Alain, *Yeni Orta Çağ*, çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, İmge Kitapevi, İstanbul, 1995.
- MITSOLENGAS Valsamis, MONAR Jorg, REES Wyn, *The European Union and Internal Security: Guardian of the People?*, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2003.
- MIX, Derek E., "The European Union: Foreign and Security Policy", *Congressional Research Service*, 4.8.2013, ss. 1-25.
- MOISIO Sami, "Geographies of Europeanization: The EU's Spatial Planning as a Politics of Scale", *Europe in the World: EU Geopolitics and the Making European Space*, ed. Luiza Bialasiewicz, Surrey: Ashgate Publishing, 2011, ss. 19-39.
- MOISIO Sami, "Geopolitics/Critical Geopolitics", *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, ed. John Agnew, Virginie Mamadouh, Anna J. Secor, Joanne Sharp, West Sussex: The Wiley Blackwell Press, 2015, ss. 220-234.
- MOISIO Sami, PAASI Anssi, "Beyond State-Centricity: Geopolitics of Changing State Spaces", *Geopolitics*, Vol. 18, No. 2, 2013, ss. 255-266.
- MOLLE Willem, *European Cohesion Policy*, Oxon: Routledge Press, 2007.
- MONAR Jörg, "EU Internal Security Cooperation After Four Decades: Observations and Reflections", *Theorizing Internal Security Cooperation in the European Union*, ed. Raphael Bosson, Mark Rhinard, Oxford: Oxford University Press, 2016, ss. 28-41.
- MONAR Jörg, "The European Union's 'Integrated Management' of External Borders", *Soft or Hard Borders? Managing the Divide in an Enlarged Europe*, ed. Joan DeBardebelen, Hampshire: Ashgate Publishing, 2005, ss. 145-161.

MONAR Jörg, “The External Dimension of the EU’s Area of Freedom, Security and Justice: Progress, Potential and Limitations After the Treaty of Lisbon”, *Swedish Institute for European Policy Studies*, No. 1, 2012, ss. 1-88.

MORAVCSIK Andrew, “Federalism in the European Union: Rhetoric and Reality,” *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*, ed. Kalypso Nicolaidis, Robert Howse, New York: Oxford University Press, 2001, ss. 161-187.

MUIR Richard, *Political Geography: A New Introduction*, Hampshire: McMillan Press, 1997.

MULLER Andreas, “Territorial Borders as Institutions”, *European Societies*, Vol. 15, No. 3, 2013, ss. 353-372.

MUNGIANU Roberta, “Frontex: Towards a Common Policy on External Border Control”, *European Journal Migration and Law*, Vol. 15, No. 4, 2013, ss. 359-385.

MURPHY Alexander B., “The Sovereign State System as Political-Territorial Ideal: Historical and Contemporary Considerations”, *State Sovereignty as Social Construct*, ed. Thomas J. Biersteker, Cynthia Weber, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss. 81-120.

MÜLLER Andreas, *Governing Mobility Beyond the State: Centre, Periphery and the EU’s External Borders*, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2014.

MÜNKLER Herfried, *Empires: The Logic of World Domination from Ancient Rome to the United States*, trans. by Patrick Camiller, Cambridge: Polity Press, 2007.

NANETTI Raffaella Y., “EU Cohesion and Territorial Restructuring in the Member States,” *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance*, ed. Liesbet Hooghe, Oxford: Oxford University Press, 1996, ss. 59-88.

NEAL Andrew W., “Securitization and Risk at the EU Border: The Origins of FRONTEX”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 2, 2009, ss. 333-356.

NEWMAN David, “Borders and Bordering: Towards an Interdisciplinary Dialogue”, *European Journal of Social Theory*, Vol. 9, No. 2, 2006, ss. 171–186.

- NEWMAN David, “On Borders and Power: A Theoretical Framework”, *Journal of Borderlands Studies*, Vol. 18, No. 1, 2003, ss. 13-25.
- NEWMAN David, “Territory, Compartments and Borders: Avoiding the Trap of the Territorial Trap”, *Geopolitics*, Vol. 15, No. 4, 2010, ss. 773–778.
- NEWMAN David, “The Lines that Continue to Separate Us: Borders in Our ‘Borderless’ World”, *The Progress in Human Geography*, Vol. 30, No. 2, 2006, ss. 143-161.
- OLSEN Espen D. H., *Transnational Citizenship in the European Union: Past, Present, and Future*, New York: Bloomsbury Publishing, 2012.
- OLSEN Johan P., “The Many Faces of Europeanization”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 5, 2002, ss. 921–952.
- OSIANDER Andreas, “Before Sovereignty: Society and Politics in Ancien Régime Europe”, *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 5, 2001, ss. 119-145.
- ØSTERGAARD Uffer, “Nation-States and Empires in the Current Processes of European Change”, *Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*, ed. Ola Tunander, Pavel Baev, London: Sage Publication, 1997, ss. 95-119.
- ÖZDAL Barış, TUTAN Esra Vardar, “Temel Kavramlar ve Olgular”, *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, ed. Barış Özdal, Bursa: Dora Yayıncılık, 2018, ss. 1-60.
- ÖZGÜÇ Nazmiye, TÜMERTEKİN Erol, *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, 5. b., İstanbul: Çantay Kitapevi, 2017.
- ÖZLÜK, Erdem, *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı*, 2. b., Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- PAASI Anssi, “Territory”, *A Companion to Political Geography*, ed. John Agnew, Katharyne Mitchell, Gerard Toal (Gearoid O. Tuathail), Oxford: Blackwell Publisher, 2003, ss. 109-122.
- PAASI Anssi, “Bounded Spaces in a ‘Borderless World’: Border Studies, Power and the Anatomy of Territory”, *Journal of Power*, Vol. 2, No. 2, 2009, ss. 213-234.
- PAINTER Joe, “Rethinking Territory”, *Antipode*, Vol. 42, No. 5, 2010, ss. 1090–1118.

- PAINTER Joe, JEFFREY Alex, *Political Geography*, London: Sage Publication, 2009.
- PAINTER Joe, *Politics, Geography and Political Geography: A Critical Approach*, London: Hodder Arnold Publication, 1995.
- PAPADEMETRIOU Demetrios G., COLLETT Elizabeth, “A New Architecture for Border Management”, *Transatlantic Council on Migration*, Migration Policy Institute, 2011, ss. 1-29.
- PARKER Bradley J., “Toward an Understanding of Borderland Processes”, *American Antiquity*, Vol. 71, No. 1, 2006, ss. 77-100.
- PARKER Geoffrey, *A Political Geography of Community Europe*, London: Butterworths Press, 1983.
- PARKER Noel, ADLER-Nissen Rebecca, “Picking and Choosing the ‘Sovereign’ Border: A Theory of Changing State Bordering Practices”, *Geopolitics*, Vol. 17, No. 4, 2012, ss. 773-796.
- PASTALAN Leon A., “Privacy as an Expression of Human Territoriality”. *Spatial Behavior of Older People*, ed. Leon A. Pastalan, Daniel H. Carson, Michigan: University of Michigan Press, 1970, ss. 88-101.
- PAWLAK Patryk, “Homeland Security in the Making American and European Patterns of Transformation”, *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, ss. 15-34.
- PAWLAK Patryk, “The External Dimension of the Area of Freedom, Security and Justice: Hijacker or Hostage of Cross-Pillarization?”, *Journal of European Integration*, Vol. 31, No. 1, 2009, ss. 25-44.
- PAWLAK Patryk, KUROWSKA Xymena, “The Fog of Border: The Fragmentation of the European Union’s Border Policies”, *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?*, ed. Christian Kaunert, Sarah Léonard, Patryk Pawlak, New York: Routledge Press, 2012, ss. 126-144.

PELLERIN H el ene, "Borders, Migration and Economic Integration: Towards a New Political Economy of Borders", *Global Surveillance and Policing: Borders, Security, Identity*, ed. Elia Zureik, Mark B. Salter, Oregon: Willan Publishing, 2005, ss. 51-65.

PELLERIN H el ene, "Migration and Border Controls in the EU: Economic and Security Factors", *Soft or Hard Borders? Managing the Divide in an Enlarged Europe*, ed. Joan DeBardebelen, Hampshire: Ashgate Publishing, 2005, ss. 105-122.

PENROSE Jan, "Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought", *Nations and Nationalism*, Vol. 8, No. 3, 2002, ss. 277-297.

PERKMANN Markus, "Construction of New Territorial Scales: A Framework and Case Study of the EUREGIO Cross-Border Region", *Regional Studies*, Vol. 41, No. 2, 2007, ss. 253-266.

PERKMANN Markus, "Cross-Border Regions in Europe Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation", *European Urban and Regional Studies*, Vol. 10, No. 2, ss. 153-171.

PICKLES John, "Euclidean Space", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 220.

PITZ Jerry, *Encyclopedia of Human Geography*, London: Greenwood Publishing, 2004.

POGGI Gianfranco, *Devlet: Doğası Gelişimi ve Geleceği*,  ev. Aysun Babacan, İstanbul: Bilgi  niversitesi Yayınları, 2009.

POLLACK Mark A., "Theorizing EU Policy-Making", *Policy-Making in the European Union*, 5th ed., ed. Helen Wallace, William Wallace, Mark A. Pollack, Oxford: Oxford University Press, 2005, ss. 13-48.

POLO Cristina Pineda, "The Hague Programme: An Introduction", *The Hague Programme Strengthening Freedom, Security and Justice in the EU*, EPC Working Paper, ed. Susie Alegre, Monica den Boer, Giuseppe Callovi, Steve Peers, Cristina Pineda Polo, European Policy Center, 2005, ss. 6-15.

POOLEY Colin G., "Mobility, History of Everyday", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 7, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 144-149.

POPESCU Gabriel, *Bordering and Ordering the Twenty-First Century: Understanding Borders*, Lanham: Rowman&Littlefield Press, 2012.

POWER Marcus, "Empire", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 3, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 453-463.

PREVELAKIS Georges, "Buffer Zone", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 1, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 362-367.

PULLANO Teresa, "The Evolving Category of Territory: From the Modern State to the European Union", *GARNET Working Paper*, No. 64, 2009, ss. 1-30.

RECCHI Ettore, "Cross-State Mobility in the EU", *European Societies*, Vol. 10, No. 2, 2008, ss. 197-224.

RECCHI Ettore, "From Migrants to Movers: Citizenship and Mobility in the European Union", *The Human Face of Global Mobility: International Highly Skilled Migration in Europe, North America and the Asia-Pacific*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2006, ss. 53-77.

RECCHI Ettore, *Mobile Europe: The Theory and Practice of Free Movement in the EU*, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2015.

REÇBER Kamuran, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 2. b., Bursa: Dora Yayıncılık, 2013.

Regulation (EC) No 1987/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on the Establishment, Operation and Use of the Second Generation Schengen Information System (SIS II), *Official Journal of the European Union*, L 381, Vol. 49, 28.12.2006, ss. 4-23.

Regulation (EC) No 767/2008 of the European Parliament and of the Council of 9 July 2008 Concerning the Visa Information System (VIS) and the Exchange of Data Between

Member States on Short Stay Visas (VIS Regulation), *Official Journal of the European Union*, L 218, Vol. 51, 13.8.2008, ss. 60-81.

Regulation (EU) 2016/1624 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard and Amending Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council and Repealing Regulation (EC) No 863/2007 of the European Parliament and of the Council, Council Regulation (EC) No 2007/2004 and Council Decision 2005/267/EC, *Official Journal of the European Union*, L 251, Vol. 59, 16.9.2016, ss. 1-15.

Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the Rules Governing the Movement of Persons Across Borders (Schengen Borders Code), *Official Journal of the European Union*, L 77, Vol. 59, 23.3.2016, ss. 1-52.

Regulation (EU) 2017/2226 of the European Parliament and of the Council of 30 November 2017 Establishing an Entry/Exit System (EES) to Register Entry and Exit Data and Refusal of Entry Data of Third-Country Nationals Crossing the External Borders of the Member States and Determining the Conditions for Access to the EES for Law Enforcement Purposes, and Amending the Convention Implementing the Schengen Agreement and Regulations (EC) No 767/2008 and (EU) No 1077/2011, *Official Journal of the European Union*, L 327, Vol. 60, 9.12.2017, ss. 20-82.

Regulation (EU) No 1052/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 Establishing the European Border Surveillance System (Eurosur), *Official Journal of the European Union*, L 295, Vol. 56, 6.11.2013, ss. 11-26.

Regulation (EU) No 1077/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 Establishing a European Agency for the Operational Management of Large-Scale IT Systems in the Area of Freedom, Security and Justice, *Official Journal of the European Union*, L 286, Vol. 54, 1.11.2011, ss. 1-17.

Regulation (EU) No 1302/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 Amending Regulation (EC) No 1082/2006 on a European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC) as Regards the Clarification, Simplification and

Improvement of the Establishment and Functioning of Such Groupings, *Official Journal of the European Union*, L 347, Vol. 56, 20.12.2013, ss. 303-319.

Regulation (EU) No 603/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the Establishment of 'Eurodac' for the Comparison of Fingerprints for the Effective Application of Regulation (EU) No 604/2013 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible for Examining an Application for International Protection Lodged in One of the Member States by a Third-Country National or a Stateless Person and on Requests for the Comparison with Eurodac Data by Member States' Law Enforcement Authorities and Europol for Law Enforcement Purposes, and Amending Regulation (EU) No 1077/2011 Establishing a European Agency for the Operational Management of Large-Scale IT Systems in the Area of Freedom, Security and Justice (Recast), *Official Journal of the European Union*, L 180, Vol. 56, 29.6.2013, ss. 1-30.

RELPH Edward, "Place", *Companion Encyclopedia of Geography: The Environment and Humankind*, ed. Ian Douglas, Richard Huggett, Mike Robinson, London: Routledge Press, 1996, ss. 906-922.

REMUS Nina-Louisa, "Creating a European Internal Security Strategy Involving Space Applications", *Space Policy*, Vol. 26, No. 1, 2010, ss. 9-14.

REMUS Nina-Louisa, "Space and Security as an Identity Forming Element – Meeting Europe's External and Internal Security Through Space Applications", *European Identity Through Space: Space Activities and Programmes as a Tool to Reinvigorate the European Identity Studies in Space Policy*, Vol. 9, ed. Christophe Venet, Blandina Baranes, Vienna: European Space Policy Institute, 2013, ss. 132-144.

Roos Pijpers, Henk van Houtum, "Towards a Gated Community", *Eurozine*, <https://www.eurozine.com/towards-a-gated-community/?pdf>, 2005, ss. 1-14, (E.T. 1.7.2018).

ROSENAU James N., "Governance, Order, and Change in World Politics", *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, ed. James N. Rosenau, Ernst-Otto Czempiel, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, ss. 1-29.

ROSENAU James, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, New Jersey: Princeton University Press, 1990.

RUGGIE John Gerard, "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations", *International Organization*, Vol. 47, No. 1, 1993, ss. 139-174.

RUGGIE John Gerard, *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*, London: Routledge Press, 1998.

RUMFORD Chris, "Rethinking European Spaces: Territory, Borders, Governance", *Comparative European Politics*, Vol. 4, No. 2-3, 2006, ss. 127-140.

RUMFORD Chris, "Rethinking the State and Polity-Building in the European Union: The Sociology of Globalization and the Rise of Reflexive Government", *European Political Communication Working Paper Series, Centre for European Political Communications*, No. 4, 2003, ss. 1-27.

RUMFORD Chris, "Theorizing Borders", *European Journal of Social Theory*, Vol. 9, No. 2, 2006, ss. 155-169.

SACK Robert D., "Human Territoriality: A Theory", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 73, No. 1, 1983, ss. 55-74.

SACK Robert D., "The Power of Place and Space", *Geographical Review*, Vol. 83, No. 3, 1993, ss. 326-329.

SACK Robert D., *Homo Geographicus*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1997.

SACK Robert D., *Human Territoriality: Its Theory and History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

SAGER Tore, "Freedom as Mobility: Implications of the Distinction Between Actual and Potential Travelling," *Mobilities*, Vol. 1, No. 3, 2006, ss. 465-488.

SASSEN Saskia, "When Territory Deborders Territoriality", *Territory, Politics, Governance*, Vol. 1, No. 1, 2013, ss. 21-45.

SASSEN Saskia, *Territory-Authority-Rights: From Medieval to Global Assemblages*, New Jersey: Princeton University Press, 2008.

SCHEIDEL Walter, "Republics Between Hegemony and Empire: How Ancient City-States Built Empires and the USA Doesn't (Anymore)", *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*, 2006, ss. 1-16.

SCHON Peter, "Territorial Cohesion in Europe?", *Planning Theory&Practice*, Vol. 6, No. 3, 2005, ss. 389-400.

SCOTT James W., "Bordering, Border Politics and Cross-Border Cooperation in Europe", *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*, ed. Filippo Celata, Raffaella Coletti, Cham: Springer International Publishing, 2015, ss. 27-44.

Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, (E.T. 4.10.2018).

SKOCPOL Theda, *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, çev. S. Erdem Türközü, Ankara: İmge Kitapevi, 2004.

SMITH Karen E., "The Outsiders: The European Neighbourhood Policy", *International Affairs*, Vol. 81, No. 4, 2005, ss. 757-773.

SMITH Michael, "The European Union and a Changing Europe: Establishing the Boundaries of Order", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 1, 1996, ss. 5-28.

SMITH Neil, "Remaking Scale: Competition and Cooperation in Pre-National and Post-National Europe", *State/Space: A Reader*, ed. Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones, Gordon MacLeod, Massachusetts: Blackwell Publishing, 2003, ss. 227-238.

SOJA Edward W., "The Political Organization of Space", *Association of American Geographers Resource Paper*, No. 8, 1971, ss. 1-54.

SOJA Edward W., "Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination", *Human Geography Today*, ed. Doreen Massey, John Allen, Phil Sarre, Cambridge: Polity Press, 1999, ss. 260-278.

SOMMER Robert, "Man's Proximate Environment", *Journal of Social Issues*, Vol. 22, No. 4, 1966, ss. 59-70.

SOMMER Robert, "Studies in Personal Space", *Sociometry*, Vol. 22, No. 3, 1959, ss. 247-260.

SOYSAL Yasemin Nuhoğlu, *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*, Chicago: The University of Chicago Press, 1994.

SPARKE Matthew, "Border", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, ss. 52-53.

SPARKE Matthew, "Boundary", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, s. 55.

SPARKE Matthew, "Globalization", *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., ed. Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, Sarah Whatmore, Singapore: Blackwell Publisher, 2009, ss. 308-310.

Speech by Jacques Delors (Luxembourg, 9 September 1985), http://www.cvce.eu/content/publication/2001/10/19/423d6913-b4e2-4395-9157fe70b3ca8521/publishable_en.pdf, (E.T. 20.8.2017).

SPRUYT Hendrik, *The Sovereign State and Its Competitors: An Analysis of Systems Change*, New Jersey: Princeton University Press, 1994.

Standard Eurobarometer 85 Spring 2016, Public Opinion in the European Union, <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2130>, s. 1-40, (E.T. 6.4.2018).

Standard Eurobarometer 87 Spring 2017, Public Opinion in the European Union, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2142>, s. 1-40, (E.T. 6.4.2018).

STETTER Stephan, *EU Foreign and Interior Policies: Cross-Pillar Politics and the Social Construction of Sovereignty*, New York: Routledge Press, 2007.

STOREY David, "Political Geography", *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 8, ed. Rob Kitchin, Nigel Thrift, Amsterdam: Elsevier Press, 2009, ss. 243-253.

STOREY David, "Territoriality: Geographical", *International Encyclopedia of the Social&Behavioral Sciences*, Vol. 24, ed. James D. Wright, Amsterdam: Elsevier Press, 2015, ss. 221-227.

STOREY David, *Territory: The Claiming of Space*, Essex: Pearson Prentice Hall Press, 2001.

STRUMIA Francesca, "European Citizenship: Mobile Nationals, Immobile Aliens, and Random Europeans", *Citizenship in America and Europe: Beyond the Nation-State?*, ed. Michael S. Greve, Michael Zöller, Washington, D.C.: The AEI Press, 2009, ss. 45-70.

SUNAY Reyhan, "AB Bütünleşmesinin Biçimi Üzerine Farklı Yaklaşımlar: Federal Yaklaşım (I)", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 2006, ss. 185-222.

ŞAHİN Çiğdem, "AB Bölgesel Politikası Kapsamında Mekânsal Gelişme: Interreg ve Espon", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 3, 2014, ss. 35-62.

TABAN Hayati, "Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve "Stratejik Derinliğin" Bu Bağlamda İncelenmesi", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2013, ss. 21-31.

TANGÖR, Burak, SAYIN Sevinç, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı Mı?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 11, S. 1, 2012, ss. 85-118.

TAYLOR Peter J., "Territorial Absolutism and Its Evasions", *Geography Research Forum*, Vol. 16, 1996, ss. 1-12.

TAYLOR Peter J., "The State as Container: Territoriality in the Modern World-System", *Progress in Human Geography*, Vol. 12, No. 2, 1994, ss. 151-162.

TAYLOR Ralph B., *Human Territorial Functioning: An Empirical, Evolutionary Perspective on Individual and Small Group Territorial Cognitions, Behaviors, and Consequences*, New York: Cambridge University Press, 1988.

TEKİN Ferhat, *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları*, İstanbul: Açılım Kitap, 2014.

Territorial Agenda of the European Union 2020: Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions, Agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development, Hungary, May 2011, ss. 1-11.

TESCHKE Benno, *1648 Söylencesi: Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu*, çev. Bülent Şimşek, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2017.

The Schengen Acquis as Referred to in Article 1(2) of Council Decision 1999/435/EC of 20 May 1999, *Official Journal of the European Union*, L 239, Vol. 43, 22.9.2000, ss. 1-473.

The Schengen Area and Cooperation, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l33020>, (E.T. 10.4.2018).

The Territorial State and Perspectives of the European Union, 2011 Update, Background document for the Territorial Agenda of the European Union 2020 presented at the Informal Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development, Hungary, May 2011, ss. 1-90.

TORPEY John, *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

TRAUTTMANSDORFF Paul, "The Politics of Digital Borders", *Border Politics: Defining Spaces of Governance and Forms of Transgressions*, ed. Cengiz Günay, Nina Witjes, Cham: Springer International Publishing, 2017, ss. 107-126.

Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts, <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>, (E.T. 5.3.2018).

Treaty on European Union, https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf, (E.T. 5.3.2018).

TUATHAIL Gearoid O., LUKE Timothy W., "Present at the (Dis)integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New Wor(l)d Order", *The Annals of the American Association of Geographers*, Vol. 84, No. 3, 1994, ss. 381-398.

TÜMERTEKİN Erol, ÖZGÜÇ Nazmiye, *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür ve Mekân*, 16. b., İstanbul: Çantay Kitapevi, 2016.

UÇARER Emek M., "Justice and Home Affairs", *European Union Politics*, 2nd ed., ed. Micheal Cini, New York: Oxford University Press, 2007, ss. 304-320.

UGUR Mehmet, "Freedom of Movement vs. Exclusion: A Reinterpretation of the 'Insider'-'Outsider' Divide in the European", *International Migration Review*, Vol. 29, No. 4, 1995, ss. 964-999.

UTTAM Jitendra, "Physical Geography", *Encyclopedia of World Geography*, ed. R.W. Mccoll, New York: Facts On File Inc., 2005, ss. 721-727.

VAUGHAN-WILLIAMS Nick, *Border Politics: The Limits of Sovereign Power*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.

VICTOR PRESCOTT John Robert, *Political Frontiers and Boundaries*, London: Unwin Hyman Incorporation, 1987.

VITALE Alessandro, "The Contemporary EU's Notion of Territoriality and External Borders", *European Spatial Research and Policy*, Vol. 18, No. 2, 2011, ss. 17-27.

VOGELER Ingolf, "Types of International Borders Along the U.S.-Mexico Border", <http://people.uwec.edu/ivogeler/Papers/International-Borders-US%20&%20Mexico/TypesBorders.htm>, 2010. (E.T. 10.5.2017).

VOLLAARD Hans, "The Logic of Political Territoriality", *Geopolitics*, Vol. 14, No. 4, 2009, ss. 687-706.

WÆVER Ole, "Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation-State Imperial Systems", *Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*, ed. Ola Tunander, Pavel Baev, London: Sage Publication, 1997, ss. 59-93.

WALKER Neil, "In Search of the Area of Freedom, Security and Justice: A Constitutional Odyssey", *Europe's Area of Freedom, Security and Justice*, ed. Neil Walker, Oxford: Oxford University Press, 2004, ss. 3-37.

WALKER Rob B. J., "Introduction: East Wind, West Wind: Civilizations, Hegemonies, and World Orders", *Culture, Ideology, and World Order*, ed. Rob B. J. Walker, Boulder: Westview Press, 1984, ss. 2-22.

WALKER Rob B. J., *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, New York: Cambridge University Press, 1993.

WALTERS William, "Deportation, Expulsion, and the International Police of Aliens," *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, ed. Nicholas de Genova, Nathalie Peutz, Durham: Duke University Press, 2010, ss. 69-100.

WALTERS William, "Mapping Schengenland: Denaturalizing the Border", *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol. 20, No. 5, 2002, ss. 561-580.

WALTERS William, "The Frontiers of the European Union: A Geostrategic Perspective", *Geopolitics*, Vol. 9, No. 3, 2004, ss. 674-698.

WANG Shichen, "An Imperfect Integration: Has Schengen Alienated Europe?", *China Political Science Review*, Vol. 1, No. 4, 2015, ss. 698-716.

WARNER Carolyn M., "The Rise of the State System in Africa", *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 5, 2001, ss. 65-89

WEBER Max, "Political Communities", *Economy and Society*, 2nd ed., ed. Guenther Roth, Claus Wittich, New York: University of California Press, 1978, ss. 901-941.

WEILER Joseph H. H., "Federalism Without Constitutionalism: Europe's Sonderweg", *The Federal Vision Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*, ed. Kalypso Nicolaidis, Robert Howse, New York: Oxford University Press, 2001, ss. 54-70.

WERNER Carol M., ALTMAN Irwin, "Territoriality", *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*, ed. Tony Manstead, Miles Hewstone, Oxford: Blackwell Publishers, 1995, ss. 652-653.

WESSEL Ramses A., MARIN Luisa, MATERA Claudio, "The External Dimension of the EU's Area of Freedom, Security and Justice", *Crime Within the Area of Freedom, Security and Justice: A European Public Order*, ed. Christina Eckes, Theodore Konstadinides, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, ss. 272-300.

WIMMER Andreas, SCHILLER Nina Glick, "Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and the Social Sciences", *Global Networks*, Vol. 2, No. 4, 2002, ss. 301-334.

WIND Marlene, "The European Union as a Polycentric Polity: Returning to a Neo-Medieval Europe?", *European Constitutionalism Beyond the State*, ed. J. H. H. Weiler, Marlene Wind, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, ss. 103-128.

WOOD David Murakami, "Globalization and Surveillance", *Routledge Handbook of Surveillance Studies*, ed. Kirstie Ball, Kevin D. Haggerty, David Lyon, New York: Routledge Press, 2012, ss. 333-342.

YAZGAN Hatice, "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak "Avrupalılaşıma": Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 4, ss. 123-140.

YEŞİLTAŞ Murat, "Eleştirel Jeopolitik", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, ed. Tayyar Arı, Bursa: Dora Yayınları, 2014, ss. 227-260.

YONGJIN Zhang, "System, Empire and State in Chinese International Relations", *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 5, 2001, ss. 43-63.

ZAIOTTI Ruben, "Performing Schengen: Myths, Rituals and the Making of European Territoriality Beyond Europe", *Review of International Studies*, Vol. 37, No. 2, 2011, ss. 537-556.

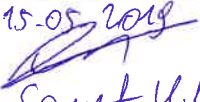
ZAIOTTI Ruben, "The ENP and Security: Creating New Dividing Lines in Europe?", *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs: Governance, Neighbours, Security*, ed. Thierry Balzacq, Hampshire: Palgrave Macmillan Press, 2009, ss. 187-204.

ZIELONKA Jan, “The Remaking of the EU’s Borders and the Images of European Architecture”, *Journal of European Integration*, Vol. 39, No. 5, 2017, ss. 641-656.

ZIELONKA Jan, *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2006.

ZIERHOFER Wolfgang, “‘Your Passport Please!’ On Territoriality and the Fate of the Nation-State”, *Space Odysseys: Spatiality and Social Relations in the 21st Century*, ed. Jørgen Ole Bærenholdt, Kirsten Simonsen, Hants: Ashgate Publishing, 2004, ss. 101-117.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Samet		Yılmaz
Doğum Yeri ve Yılı	İstanbul		09.04.1987
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		İleri Düzey
ve Düzeyi			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2001	2005	General Ali Rıza Ersin Lisesi (Y.D.A)
Lisans	2008	2011	Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans	2011	2013	İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Dersler bitirildi)
	2013	2014	Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora	2014		
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2013	Halen	Bursa Uludağ Üniversitesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:	<p>“Neoklasik Realizm: İlerletici Mi? Yozlaştırıcı Mı? Lakatosyan Bir Değerlendirme”, <i>Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, S. 46, 2015, ss. 1-18.</p> <p>(Murat JANE’yle birlikte), “Richard Rosecrance’in Sistem Yaklaşımı Temelinde Soğuk Savaş Sonrası Dönem ve Uluslararası Sistemde İstikrar”, <i>International Journal of Social Sciences and Education Research</i>, Vol. 2, No. 1, 2016, ss. 160-174.</p> <p>“Çin’in Nükleer Askeri Stratejisi ve Ulusal Güvenliği”, <i>İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, C. 3, S. 1, 2016, ss. 151 – 185.</p> <p>(Oğuzhan ÖZDEMİR’le birlikte), “A More Active Foreign Policy: Domestic Factors of Turkey’s Middle East Policy During Second Tenure of the Justice and Development Party”, <i>Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi</i>, Vol. 15, No. 3, 2017, ss. 1-24.</p>		

	<p>“Küresel Politik Sistemde Liderlik: George Modelski ve Dünya Politikasında Uzun Döngüler”, <i>U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, Vol. 10, S. 2, 2017 ss. 277-314.</p> <p>(Çiğdem AYDIN KOYUNCU’yla birlikte), “Makedonya'daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi”, <i>U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, C. 11, S. 1, 2018 ss. 155-181.</p> <p>“Human Territoriality: A Spatial Control Strategy”, <i>Alternatif Politika</i>, S. 2, 2018, ss. 131-155.</p>
Diğer:	
İletişim (e-posta):	sametyilmaz@uludag.edu.tr
Tarih	15-05-2019
İmza	
Adı Soyadı	Samet Yılmaz

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Samet YILMAZ
Tez Adı	Avrupa Birliği ve Teritoryalite: Birlik Mekânının Teritoryalleşmesi ve İçerisi-Dışarı Ayrımı
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 15.05.2019

İmza :

